

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-
ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАБАКІНА ОКСАНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 378.091.212:005.963-043.86](477)"1975/2001"(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,

13.00.06 – теорія і методика управління освітою

Педагогічні науки

подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне
джерело _____ О. О. Бабакіна

Науковий консультант – **Пономарьова Галина Федорівна**, доктор
педагогічних наук, професор

Старобільськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Бабакіна О. О. Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки і 13.00.06 – теорія і методика управління освітою. – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021.

Роботу присвячено проблемі розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття. Об'єктом дослідження є система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Предметом дослідження є розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття. Метою дослідження є на основі цілісного ретроспективного аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття розробити періодизацію, визначити особливості та виявити тенденції цього процесу.

Дослідження проблеми розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття здійснено відповідно до чотирьох рівнів методології: філософського, загальнонаукового, конкретнонаукового, технологічного. Логіка побудови дисертаційної роботи зумовлена використанням діалектичного, системного, синергетичного, критеріально-комплексного, компаративного, історичного, особистісного, андрагогічного, компетентнісного підходів наукового дослідження.

Реконструкцію історичного розвитку предмета дослідження останньої чверті XX – початку XXI століття в Україні здійснено на основі аналізу нормативних документів, державних архівів, першоджерел, інтерпретаційних, словниково-енциклопедичних, науково-статистичних джерел, Інтернет-ресурсів.

Конкретизовано базові поняття дослідження «науковий працівник», «педагогічний працівник», «науково-педагогічний працівник», «професіоналізм», «кваліфікація», «підвищення кваліфікації». Виходячи із сутності понять, сформульовано ключові поняття дослідження: «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» як цілісна підсистема кадрової політики уряду загалом і ЗВО зокрема, що поєднує сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених організаційних структурних форм підвищення кваліфікації, функціонування яких спрямовано на всебічне забезпечення підвищення кваліфікації НПП та розвитку їх професіоналізму і кар'єрному розвитку; «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» як процес тривалих змін кадрової політики уряду загалом і ЗВО зокрема, що реалізують освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації НПП ЗВО.

Обґрунтована в дослідженні система критеріїв аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття поєднує сукупність ознак, на основі яких склалося розуміння динаміки розвитку цього процесу у відповідному історичному періоді. Показники є свідченнями, завдяки яким проаналізовано й оцінено розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Унаслідок ретроспективного й історико-педагогічного аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття розроблено авторську методику періодизації досліджуваного феномену та обґрунтовано періоди: перший (1974 – 1990 роки); другий (1991 – 2014 роки). Перший період характеризувався, з одного боку, державно-

партійним керівництвом СПК НПП ЗВО України, з іншого, – частковою демократизацією управління СПК НПП ЗВО, екстенсивним розвитком науки та вищої освіти, збільшенням чисельності НПП (майже у 4,5 рази), розширенням та оновленням номенклатури наукових спеціальностей аспірантури. Другий період характеризувався інтенсивною розбудовою СПК НПП ЗВО України, що відбувалася протягом двох етапів – перший етап (1991 – 1999 роки – етап формування СПК НПП ЗВО незалежної України з одного боку – у процесі втрати стабільності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, суттєвих скорочень бюджетних вкладів країни в науку й освіту, скорочення чисельності наукових і науково-педагогічних кадрів; із іншого – відходу від марксистсько-ленінської методології проведення наукових досліджень, початку активних інноваційних процесів у всіх сферах науки та освіти, вивченням закритих у радянські часи архівних першоджерел) і другий (2000 – 2014 роки – етап інтенсивного розвитку СПК НПП ЗВО України, що характеризувався розбудовою прогресивної нормативно-правової бази, направленої на підтримку та розвиток СПК НПП ЗВО; систематизацією та узагальненням наявного бекграунду; упровадженням ППД; значним збільшенням кількості наукових, науково-практичних досліджень).

У дослідженні розкрито політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні передумови, чинники, особливості та напрями розвитку СПК НПП ЗВО України за визначеними періодами. Виявлено тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України: централізоване управління підвищенням кваліфікації НПП ЗВО та ідеологізація політики в галузі освіти (1974 – 1984 роки); орієнтація державної політики на реформування СПК НПП ЗВО з урахуванням принципів демократизації та гуманізації (1985 – 1990 роки); посилення міжнародного взаємообміну досвідом між СПК НПП ЗВО України (СРСР) та зарубіжних партнерів; розвиток СПК НПП ЗВО завдяки розширенню матеріальних і соціальних гарантій для НПП; зростання кількості НПП у ЗВО України (СРСР); інституціоналізація СПК НПП ЗВО

та удосконалення управління атестацією НПП (перший період); орієнтація політики уряду на реформування СПК НПП ЗВО України та формування національної самосвідомості НПП; міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти шляхом налагодження міжнародних відносин у СПК НПП ЗВО України з провідними освітніми й науково-дослідними установами; значне скорочення всіх складових фінансування СПК ЗВО України; міграція НПП у 90-х роках ХХ століття; створення СПК НПП ЗВО в умовах становлення національної освіти для демократичного громадянства; формування законодавчої бази СПК НПП ЗВО, що визначена основою професійного, інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку НПП (перший етап другого періоду); розвиток СПК НПП ЗВО завдяки зростанню державного матеріального та соціального забезпечення; відносна міграція НПП 2000-х років ХХ століття; удосконалення законодавчої бази СПК НПП ЗВО; розвиток процесів євроінтеграції СПК НПП ЗВО шляхом приєднання України до Болонського процесу (другий етап другого періоду).

У дослідженні на основі використання системного, синергетичного, стратегічного, маркетингового та ситуаційного методологічних підходів проаналізовано теоретико-методологічні основи (закономірності, принципи, функції, моделі) розвитку управління СПК НПП ЗВО України відповідно до виокремлених періодів. З'ясовано, що протягом 1974 – 1990 років управління СПК НПП ЗВО України було централізованим й спрямовувалося партійними настановами та визначеними з орієнтацією на них завданнями, сформульованими ЦК КПРС; були відсутні всесторонні дослідження з питань теоретико-методологічних засад управління СПК НПП ЗВО України (закономірності, принципи, функції тощо). У цей період фахівці здебільшого розглядали питання управління школою, підвищенням кваліфікації вчителів і директорів шкіл, змісту управлінської діяльності, досвіду роботи вчителів і директорів шкіл, розвивалася галузь наукового знання, що вивчала проблеми управління ЗЗСО та системою освіти взагалі – школознавство.

Упродовж 1991 – 2014 років управління СПК НПП ЗВО України стало частково децентралізованим, однак також спрямовувалося настановами та визначеними з орієнтацією на них завданнями; спостерігалось збільшення захищених дисертацій, опублікованих посібників, статей порівняно з першим періодом. Тематика досліджень спрямовувалася на вивчення управління освітою (від дошкільної до післядипломної), закладами освіти (ЗДО, ЗЗСО, ЗВО), інноваційним розвитком ЗВО, освітнім процесом, управлінням СПК педагогічних і керівних кадрів. На початку 2000-х років розпочали роботу наукові школи, (центри, асоціації), які стали запорукою успішного ПК НПП ЗВО та управління СПК НПП ЗВО України.

Окреслено сучасні тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України. До транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО віднесено: розквіт сучасного інформаційного К-суспільства; формування смарт-суспільства; посилення процесів інтернаціоналізації й інтеграції в СПК НПП ЗВО; розвиток глобалізаційних процесів у СПК НПП ЗВО; активне поширення процесу діджиталізації в СПК НПП ЗВО; збільшення обсягу масових комунікацій НПП у СПК і розвиток глобального інформаційно-освітнього середовища. До національних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО віднесено: розширення демократичних засад розвитку СПК НПП ЗВО України; зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України; поширення ролі трьох «L» (навчання упродовж життя) у процесі ПК НПП; посилення інституціоналізації освіти для докторів філософії (Ph.D) та докторів наук; диверсифікацію навчальних програм підготовки НПП; перехід освітнього процесу в СПК НПП ЗВО на очно-дистанційну форму навчання; випереджальний характер ПК НПП у СПК; валідацію неформальної та інформальної освіти в СПК НПП ЗВО України.

Схарактеризовано особливості використання педагогічних й управлінських цінних ідей та досвіду минулих років у розвитку СПК НПП ЗВО України. Визначено пропозиції щодо розвитку СПК НПП ЗВО.

Наукова новизна та теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше в окреслених хронологічних межах*: обґрунтовано критерії аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України; розроблено авторську методику періодизації, що складається із семи послідовних кроків, та обґрунтовано основні періоди розвитку СПК НПП ЗВО України (перший (1974 – 1990 роки); другий (1991 – 2014 роки), який своєю чергою поділяється на два етапи: перший (1991 – 1999 роки) і другий (2000 – 2014 роки)); комплексно проаналізовано стан та визначено передумови розвитку СПК НПП ЗВО України, виявлено тенденції і схарактеризовано особливості досліджуваного феномену; системно досліджено процес розвитку управління СПК НПП ЗВО України; виявлено тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України на сучасному етапі; здійснено систематизацію масиву першоджерел та історіографічний аналіз проблеми дослідження.

– *уточнено*: сутність і зміст базових понять «підвищення кваліфікації», «науково-педагогічний працівник»; зміст організаційних форм у СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах;

– *набули подальшого розвитку*: загальні наукові уявлення про методологічні засади вивчення проблеми розвитку СПК НПП ЗВО України, зміст і сутність понять «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти», зміст та специфіка застосування методологічних підходів до аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України та управління нею, актуалізація міжнародного досвіду розвитку СПК НПП ЗВО, впровадження педагогічних й управлінських цінних ідей та досвіду минулих років у розвиток СПК НПП ЗВО в умовах євроінтеграційних процесів.

Практична значущість результатів дослідження полягає в розробці й упровадженні в освітній процес спецкурсу «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України

останньої чверті XX – початку XXI століття» для здобувачів вищої освіти освітньо-наукового ступеня «доктора філософії». Результати історико-педагогічного аналізу: відображені в програмах ПК НПП в освітніх інституціях (Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Бердянський державний педагогічний університет, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Мукачівський державний університет, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти); збагачують фактичний інформаційний матеріал із історії педагогіки, теорії та методики управління неперервною освітою; сприяють подальшій модернізації післядипломної освіти та визначенню оптимальних шляхів ПК НПП у контексті євроінтеграції. Головні теоретико-методологічні положення, висновки та узагальнення можуть використовуватись в управлінській роботі керівників ЗВО з метою удосконалення й ефективного впливу на розвиток управління СПК НПП ЗВО України; у розробці відповідних лекційних спецкурсів і спецсемінірів у ЗВО.

Ключові слова: розвиток, система, управління, підвищення кваліфікації, науково-педагогічний працівник, заклад вищої освіти.

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії:

1. **Бабакіна О. О.** Ретроспективний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та провідних країн світу в останній чверті XX – на початку XXI століття : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 480 с.

Навчально-методичні посібники:

2. **Бабакіна О. О.** Компаративний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої

освіти за кордоном : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти освітнього рівня «магістр». Х.: ФОП Бровін О. В., 2020. 249 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

3. **Бабакіна О. О.** Підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ – запорука професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 13. Проблеми трудової та професійної підготовки* : зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 6. С. 14–21.

4. **Бабакіна О. О.** Шлях до самого себе: значення системи безперервної освіти для стимулювання змін у суспільстві. *Гуманітарні науки: науково-практичний журнал*. № 2 (20). Ялта, 2010. С. 6–12.

5. **Бабакіна О. О.** Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах євроінтеграції. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2011. Вип. 15 (68). С. 57–63.

6. **Бабакіна О. О., Молчанюк О. В.** Навчально-пізнавальна мотивація особистості: психолого-дидактичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2013. Вип. XXXII. С. 131–139.

7. **Babakina O. O.** Integrative aspects of developing lifelong learning system. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 11 (3), 2016. URL: <https://cutt.ly/Qjvy7Qm>.

8. **Babakina O. O., Bakhmat L. V.** The role of international educational and research programs for increasing scientific potential of Ukrainian education. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 50 (103). С. 292–296.

9. **Babakina O. O., Molchaniuk O. V., Fursa I. V.** Content and structure of professional competency of future teacher. *Sport, Education and Society*. Taylor&Francis, 2017. Vol. 22. № 8 (2). P. 1373–1380.

10. **Babakina O. O.** Features of integrating higher education into the European educational space. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 12 (1), 2017. URL : <https://cutt.ly/Ojvy6Mm>.

11. **Бабакіна О. О.** Компаративний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Європи та Азії. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 13, 2017. URL : <https://cutt.ly/tjvw0c>.

12. **Бабакіна О. О.** Порівняльний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Західної Європи. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 14, 2018. URL : <https://cutt.ly/5jvurAd>.

13. **Бабакіна О. О.** Порівняльний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Північної Америки та Океанії. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 15, 2018. URL : <https://cutt.ly/ejvuyiU>.

14. **Бабакіна О. О.** Соціально-економічні та ідейно-політичні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Випуск № 33. С. 252–256.

15. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в США (наприкінці XX – початку XXI століття). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 75. С. 5–11.

16. **Babakina O. O.** Criterion apparatus to analyze and evaluate progress of the system of university teachers professional development in the 1970s- the

beginning of the 21st century. *Danish Scientific Journal*. 2020. No 39/2020. Vol. 2. P. 47–50.

17. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття – критерії аналізу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць. Харків : УПА, 2020. № 68. С. 43–50.

18. **Бабакіна О. О.** Ідейно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини в 50-60-ті роки XX століття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 73. Т. 1. С. 10–16.

19. **Бабакіна О. О.** Деякі аспекти розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини (середина 70-х років XX – початок XXI століття). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 8. № 11 (63), 2020. P. 44–52.

20. **Бабакіна О. О.** Методологічні підходи до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Випуск 29. Т.1. Одеса, 2020. С. 9–14.

21. **Бабакіна О. О.** Ідейно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії у 90-ті роки XX століття – початку XXI століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 78. С. 10–15.

22. **Бабакіна О. О.** Організаційно-педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в 50–70-ті роки XX століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Випуск № 34. Т. 1. С. 182–189.

23. **Бабакіна О. О.** Періодизація розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 6. № 12 (64), 2020. P. 15–23.

24. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії із середини 60-х – початку 90-х років XX століття. *Інноваційна педагогіка : наук. журнал*. Випуск 30. Т. 2. Одеса, 2020. С. 9–15.

25. **Babakina O. O.** Systems and Methods for Assessment of Higher Education and Academic STAFF Professional Development. *World and European Experiences «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)»*. № 4 (32). Vol. 1. 2020. P. 3–7.

26. **Бабакіна О. О.** Сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. Вип. 5 (98)*. Сєвєродонецьк : вид-во СХУ ім. В. Даля, 2020. С. 16–30.

27. **Babakina O., Molchaniuk O., Dmytrenko K., Kharkivska A., Kapustina O.** Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Volume 7. Issue 14. pp. 2461–2470. INDEXED IN Scopus (ISSN:1742-6588E-ISSN:1742-6596).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

28. **Бабакіна О. О.** Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти – запорука якості вищої освіти. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2017 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. С. 11–14.

29. **Бабакіна О. О.** Сучасні підходи до реформування системи професійної підготовки вчителя. *Pedagogical education in modern university – project-based approach to the work organization according to the guidelines of the European qualifications framework* : experience of the Danubius University. Galați, 2017. P. 9–12.

30. **Бабакіна О. О.** Особливості підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО за дистанційною формою навчання. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 22–24.

31. **Бабакіна О. О.** Особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів: історико-педагогічний досвід Німеччини. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти* : матеріали усеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2018 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 20–24.

32. **Бабакіна О. О.** Особливості підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО у Великобританії. *Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України* : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків,

24 квітня 2019 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП В. В. Петров, 2019. С. 20–24.

33. **Бабакіна О. О.** Підготовка майбутніх учителів до упровадження компонентів передового педагогічного досвіду. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29–30 травня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. Ч. 2. С. 81–83.

34. **Бабакіна О. О.** Стажування як форма підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО України в контексті євроінтеграції. *Сучасні тренди розвитку освіти: перспективи і здобутки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 жовтня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 3–5.

35. **Бабакіна О. О.** Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XIX століття шляхом стажування. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Діалог у розвитку наук та освіти* : матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16 листопада 2020 р.). Ужгород, 2020. С. 67–69.

36. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XIX століття у системі післядипломної освіти. *Korszerű módszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási : nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagaival* (Budapest, Magyarország, Szeptember 18, 2020). Budapest : European Scientific Platforme, 2020. P. 41–42.

37. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації НПП закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XXI століття в Німеччині. *Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 06–07 листопада 2020 р.). Миколаїв, 2020. С. 38–40.

38. **Бабакіна О. О.** Діагностичний апарат аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти (остання чверть XX – початок XXI століття) . *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15–16 вересня 2020 р.). Львів, 2020. С. 37–38.

39. **Бабакіна О. О.** Методи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії. *Наукові розробки, передові технології, інновації* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Прага, 06–08 жовтня 2020 р.). Прага, 2020. С. 158–160.

40. **Бабакіна О. О.** Окремі аспекти розвитку процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20–21 листопада 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 8–11.

41. **Бабакіна О. О.** Особливості функціонування закордонних систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в останній чверті XX – на початку XXI століття в Західній Європі. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя* : матеріали IV всеукр. інтернет-конф. (м. Вінниця, 26–27 листопада 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 12–14.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Підручники:

42. **Бабакіна О. О.** Вища освіта і Болонський процес : підручник / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, О. О. Бабакіна, Т. Ф. Отрошко ; затв. МОН, молоді та спорту України як підруч. для студ. ВНЗ. Харків : ХГПІ. 2010. 304 с.

Навчально-методичні посібники:

43. **Бабакіна О. О.** Нові педагогічні технології : навчально-методичний посібник / Г. Ф. Пономарьова, С. Б. Беляєв, О. О. Бабакіна. Харків : Вид-во СПД-ФО Захаренко В. В., 2013. 282 с.

44. **Бабакіна О. О.** Теорія і практика оптимізації структури педагогічної системи : навчальний посібник / Г. Ф. Пономарьова, С. Б. Беляєв, О. О. Бабакіна, О. В. Молчанюк, Л. П. Четаєва. Харків. обл. держ. адмін. ; Комунал. закл. «Харків. гуманітарно-педагогічна академія» ХОР. Харків : Захаренко В. В., 2014. 276 с.

Робочі зошити:

45. **Бабакіна О. О.** Моніторинг якості освіти : робочий зошит / Г. Ф. Пономарьова, Л. О. Петриченко, О. О. Бабакіна, О. М. Акімова ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2018. 76 с.

46. **Бабакіна О. О.** Управління освітнім процесом у закладах вищої освіти : робочий зошит / Л. О. Петриченко, А. А. Харківська, О. О. Бабакіна, А. І. Єрьомкін, О. М. Акімова ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно–педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2019. 56 с.

ABSTRACT

Babakina O. O. Advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy and 13.00.06 – Theory and Methodology of Education Management. – State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University». – Starobilsk, 2021.

The thesis deals with the issue of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century. The research object is the system of academic staff professional development. The research subject is advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century. The research aim is to develop periodization, identify features and

trends based on a holistic retrospective analysis of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century.

Studying the issue of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century is carried out according to four levels of methodology: philosophical, general scientific, concrete scientific, technological. The thesis logic is conditioned by the use of dialectical, systemic, synergetic, criterion-complex, comparative, historical, personal, andragogical, competence approaches of scientific research.

Reconstructing the historical development of the research subject from the mid 1970s to the beginning of the 21st century in Ukraine is based on analysing normative documents, state archives, primary sources, interpretive, dictionary-encyclopedia, scientific-statistical sources, Internet resources.

The basic research concepts of «scientific staff», «pedagogical staff», «academic staff», «professionalism», «qualification», «professional development», «development» are specified. Based on the essence of the concepts, the key concepts of the research are defined: «the system of academic staff professional development» as a holistic subsystem of government policy in general and higher educational establishments in particular, combining a set of interconnected and interdependent organizational structural forms of professional development aimed at ensuring academic staff professional development and career development; «advancing the system of academic staff professional development» as a process of long-term changes in the personnel policy of the government in general and higher educational establishments in particular, implementing educational activities in the field of academic staff professional development.

Substantiated in the research, the criteria system of analysing and evaluating advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century combines a set of features based on which there is certain understanding of dynamics of the process advancement in the corresponding historical period. The indicators are evidence thanks to which

advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century has been analyzed and evaluated.

As a result of retrospective and historical-pedagogical analysis of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine from the mid 1970s to the beginning of the 21st century, the author method of periodization of the studied phenomenon is developed and the periods are substantiated: the first (1974 – 1990); the second (1991 – 2014). The first period was characterized, on the one hand, by the state and party leadership of the system of academic staff professional development in Ukraine, on the other - partial democratization of the system of academic staff professional development in Ukraine, extensive development of science and higher education, an increase in academic staff (almost 4,5 times), expansion and update of scientific specialties of postgraduate studies. The second period was characterized by intensive advancement of the system of academic staff professional development in Ukraine, which took place during two stages - the first stage (1991 – 1999 – the stage of forming the system of academic staff professional development of independent Ukraine on the one hand – in the process of losing stability in all spheres of society, significant reductions in budget contributions to science and education, reducing the number of academic staff, on the other – no more the Marxist-Leninist methodology of scientific research, the beginning of active innovation processes in all spheres of science and education, studying archival sources closed in Soviet times) and the second (2000 – 2014 – a stage of intensive advancement of the system of academic staff professional development in Ukraine, characterized by increasing progressive regulatory documents aimed at supporting and developing the system of academic staff professional development, systematization and generalization of the existing background, introduction of advanced pedagogical experience, significant increase in research).

The study reveals the ideological and political, socio-economic and organizational-pedagogical prerequisites, factors, features and directions of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine

during certain periods. The tendencies of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine are revealed: centralized management of academic staff professional development and policy ideologization in the field of education (1974 – 1984); orientation of the state policy on reforming the system of academic staff professional development taking into account the principles of democratization and humanization (1985 – 1990); strengthening international exchange between the system of academic staff professional development in Ukraine (USSR) and foreign partners; advancing the system of academic staff professional development due to the expansion of material and social guarantees for academic staff; academic staff increase in Ukraine (USSR); institutionalization of the system of academic staff professional development and improvement of attestation management of academic staff (the first period); orientation of the government's policy on reforming the system of academic staff professional development of Ukraine and forming the national self-consciousness of academic staff; international cooperation and integration in the field of education by establishing international relations in the system of academic staff professional development of Ukraine with leading educational and research institutions; significant reduction of funding of the system of academic staff professional development of Ukraine; academic staff migration in the 1990s; creating the system of academic staff professional development of Ukraine in the conditions of forming national education for democratic citizenship; forming the legislative base of the system of academic staff professional development, which is determined by the basis of professional, intellectual, cultural, spiritual, social, economic development of academic staff (the first stage of the second period); advancing the system of academic staff professional development due to the growth of state funding and social security; relative migration of academic staff; improving the legislative base of the system of academic staff professional development; improving European integration processes of the the system of academic staff professional development by joining the Bologna process (the second stage of the second period).

Based on using systemic, synergetic, strategic, marketing and situational methodological approaches, the study analyzes theoretical-methodological foundations (patterns, principles, functions, models) of managing the system of academic staff professional development of Ukraine in accordance with selected periods. It was found that from 1974 to 1990 managing the system of academic staff professional development of Ukraine was centralized and guided by party guidelines and tasks, formulated by the Central Committee of the Communist Party; there were no comprehensive studies on theoretical-methodological principles of managing the system of academic staff professional development of Ukraine (laws, principles, functions, etc.).

During the period, experts mostly considered school management, professional development of teachers and school principals, the content of management, the experience of teachers and school principals, developed a field of scientific knowledge that studied the management of general secondary education establishments and the education system in general - school science. During 1991 – 2014, managing the system of academic staff professional development of Ukraine became partially decentralized, but it was also directed by guidelines and tasks with a focus on them; there was an increase in dissertation defence, published textbooks, articles in comparison with the first period. The research topics were aimed at studying education management (from preschool to postgraduate), educational institutions (pre-school, general secondary education and higher education establishments), innovative development of higher education establishments, educational process, managing the system of academic staff professional development of Ukraine. In the early 2000s, scientific schools (centers, associations) began to work, which became the key to successful academic staff professional development and management of the system of academic staff professional development of Ukraine.

The experience of organizing systems of academic staff professional development abroad from the mid 1970s to the beginning of the 21st century is generalized. The ideological-political, socio-economic and organizational-pedagogical preconditions, factors, tendencies, features and directions of

advancing the systems of academic staff professional development of Germany, Great Britain and the USA from the mid 1970s to the beginning of the 21st century are characterized. The international experience (of Germany, Great Britain and the USA) of advancing the system of academic staff professional development is actualized.

The modern tendencies of advancing the system of academic staff professional development in Ukraine are outlined. The transnational tendencies of advancing the system of academic staff professional development include: boom of modern information K-society (knowledge society); forming a smart society; strengthening the processes of internationalization and integration in the system of academic staff professional development; advancement of globalization processes in the system of academic staff professional development; active digitalization in the system of academic staff professional development; increasing mass communications of academic staff in the system of professional development; and developing the global information and educational environment.

The national tendencies of advancing the system of academic staff professional development include: expanding the democratic principles of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine; strengthening of European integration processes in the system of academic staff professional development of Ukraine; disseminating the role of the three «L» (LLL – lifelong learning) in academic staff professional development; strengthening institutionalization of education for doctors of philosophy (Ph.D) and doctors of science; diversifying curricula for academic staff training; transiting the educational process in the system of academic staff professional development to full-time distance learning; advanced nature of the system of academic staff professional development; validating non-formal and informal learning in the system of academic staff professional development of Ukraine.

The peculiarities of using pedagogical and managerial valuable ideas and experience of the past years in advancing the system of academic staff professional

development of Ukraine are characterized. Ideas for further advancement of the system of academic staff professional development have been identified.

The scientific novelty and theoretical significance of the obtained research results is that:

- *for the first time*: within the outlined chronological boundaries: the research subject of is the holistic process of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine from 1975 till the beginning of the 20th century; a number of primary sources are systemized and the research problem is historiographically analysed; the analysis and evaluation criteria of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine are substantiated; the author's method of periodization is developed and the main periods advancing the system of academic staff professional development of Ukraine are substantiated; the state is comprehensively analyzed and ideological-political, socio-economic, organizational-pedagogical prerequisites, factors, trends and features of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine, Germany, Great Britain and the United States are identified; the process of management development of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine is systematically investigated; the tendencies of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine at the present stage are revealed;

- *the following are specified*: the essence and content of the basic concepts "development", "professional development", "academic staff"; the content of organizational forms in the advancing the system of academic staff professional development of Ukraine within the chronological boundaries;

- *the following are further developed*: general scientific ideas about the methodological principles of studying the problem of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine, the content and essence of the concepts «system of academic staff professional development» and «advancing the system of academic staff professional development of Ukraine», the content and specifics of applying methodological approaches to analyzing the process of

advancing the system of academic staff professional development of Ukraine and its management, actualization of the international experience of advancing the system of academic staff professional development of Ukraine, introduction of pedagogical and administrative valuable ideas and experience of last years in advancing the system of academic staff professional development of Ukraine in the European integration processes.

The practical significance of the research results lies in developing and introducing a special course «Advancement of the system of academic staff professional development from 1975 till the beginning of the 20th century» for post-graduate students of «Doctor of Philosophy» into the educational process. The results of historical-pedagogical analysis is reflected in the programs of academic staff professional development in educational institutions (Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Berdyansk State Pedagogical University, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Mukachiv State University, Volyn Institute for Postgraduate Pedagogical Education); enrich factual information material on Pedagogy History, Theory and Methods of Managing Continuing Education; contribute to further modernizing postgraduate education and defining optimal ways of academic staff professional development in the context of European integration. The main theoretical-methodological guidelines, conclusions and generalizations can be used in management work of university rectors in order to improve and effectively influence development of managing the system of academic staff professional development of Ukraine; in developing relevant lecture courses and special seminars in higher educational institutions.

Key words: development, system, management, professional development, academic staff, higher educational establishment.

The main content of the thesis is reflected in the following publications:

Monographs:

1. **Babakina O. O.** Retrospektyvnyi analiz rozvytku system pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy ta providnykh krain svitu v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia : monohrafiia. Kharkiv : FOP Brovin O. V., 2020. 480 s.

Training and practical textbooks:

2. **Babakina O. O.** Komparatyvnyi analiz rozvytku system pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity za kordonom : navch.-metod. posib. dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity osvitnoho rivnia «mahistr». Kh.: FOP Brovin O. V., 2020. 249 s.

Articles in scientific journals:

3. **Babakina O. O.** Pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv VNZ – zaporuka profesiinoi kompetentnosti. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Ser. 13. Problemy trudovoi ta profesiinoi pidhotovky* : zb. nauk. pr. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2009. Vyp. 6. S. 14–21.

4. **Babakina O. O.** Shliakh do samoho sebe: znachennia systemy bezperervnoi osvity dlia stymuliuvannia zmin u suspilstvi. *Humanitarni nauky: nauково-praktychnyi zhurnal*. № 2 (20). Yalta, 2010. S. 6–12.

5. **Babakina O. O.** Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv v umovakh yevrointehratsii. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. prats. Zaporizhzhia, 2011. Vyp. 15 (68). S. 57–63.

6. **Babakina O. O., Molchaniuk O. V.** Navchalno-piznavalna motyvatsiia osobystosti: psykholoho-dydaktychnyi aspekt. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky KhNU imeni V. N. Karazina*. Kharkiv, 2013. Vyp. XXXII. S. 131–139.

7. **Babakina O. O.** Integrative aspects of developing lifelong learning system. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»*. Vypusk № 11 (3), 2016. URL : <https://cutt.ly/Qjvy7Qm>.
8. **Babakina O. O.**, Bakhmat L. V. The role of international educational and research programs for increasing scientific potential of Ukrainian education. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr. Zaporizhzhia : KPU, 2016. Vyp. 50 (103). S. 292–296.
9. **Babakina O. O.**, Molchaniuk O. V., Fursa I. V. Content and structure of professional competency of future teacher. *Sport, Education and Society*. Taylor&Francis, 2017. Vol. 22. № 8 (2). P. 1373–1380.
10. **Babakina O. O.** Features of integrating higher education into the European educational space. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»*. Vypusk № 12 (1), 2017. URL : <https://cutt.ly/Ojvy6Mm>.
11. **Babakina O. O.** Komparatyvnyi analiz system upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v krainakh Yevropy ta Azii. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»*. Vypusk № 13, 2017. URL : <https://cutt.ly/tjvw0c>.
12. **Babakina O. O.** Porivnialnyi analiz system upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v krainakh Zakhidnoi Yevropy. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»*. Vypusk № 14, 2018. URL : <https://cutt.ly/5jvurAd>.
13. **Babakina O. O.** Porivnialnyi analiz system upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v krainakh Pivnichnoi Ameryky ta Okeanii. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»*. Vypusk № 15, 2018. URL : <https://cutt.ly/ejvuyiU>.
14. **Babakina O. O.** Sotsialno-ekonomichni ta ideino-politychni peredumovy rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovopedahohichnykh pratsivnykiv ZVO v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh*

prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych, 2020. Vypusk № 33. С. 252–256.

15. **Babakina O. O.** Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO v SShA (naprykintsi XX – pochatku XXI stolittia). *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy* : zb. nauk. pr. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2020. Vyp. 75. S. 5–11.

16. **Babakina O. O.** Criterion apparatus to analyze and evaluate progress of the system of university teachers professional development in the 1970s- the beginning of the 21st century. *Danish Scientific Journal*. 2020. No 39/2020. Vol. 2. P. 47–50.

17. **Babakina O. O.** Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia – kryterii analizu. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity* : zb. nauk. prats. Kharkiv : UIPA, 2020. № 68. S. 43–50.

18. **Babakina O. O.** Ideino-politychni, sotsialno-ekonomichni ta orhanizatsiino-pedahohichni peredumovy rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Nimechchyny v 50-60-ti roky XX stolittia. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr. Zaporizhzhia : KPU, 2020. Vyp. 73. T. 1. S. 10–16.

19. **Babakina O. O.** Deiaki aspekty rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Nimechchyny (seredyna 70-kh rokiv XX – pochatok XXI stolittia). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 8. № 11 (63), 2020. P. 44–52.

20. **Babakina O. O.** Metodolohichni pidkhody do analizu rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy v ostannii chverti XX – na pochatku XXI

stolittia. *Innovatsiina pedahohika* : nauk. zhurnal. Vypusk 29. T.1. Odesa, 2020. S. 9–14.

21. **Babakina O. O.** Ideino-politychni, sotsialno-ekonomichni ta orhanizatsiino-pedahohichni chynnyky rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Velykobrytanii u 90-ti roky XX stolittia – pochatku XXI stolittia. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy* : zb. nauk. pr. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2020. Vyp. 78. S. 10–15.

22. **Babakina O. O.** Orhanizatsiino-pedahohichni peredumovy rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity v 50–70-ti roky XX stolittia. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych, 2020. Vypusk № 34. T. 1. S. 182–189.

23. **Babakina O. O.** Periodyzatsiia rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 6. № 12 (64), 2020. P. 15–23.

24. **Babakina O. O.** Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Velykobrytanii iz seredyny 60-kh – pochatku 90-kh rokiv KhKh stolittia. *Innovatsiina pedahohika* : nauk. zhurnal. Vypusk 30. T. 2. Odesa, 2020. S. 9–15.

25. **Babakina O. O.** Systems and Methods for Assessment of Higher Education and Academic STAFF Professional Development. *World and European Experiences «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)»*. № 4 (32). Vol. 1. 2020. P. 3–7.

26. **Babakina O. O.** Suchasni tendentsii rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti yevrointehratsii. *Dukhovnist osobystosti*:

metodolohiia, teoriia i praktyka : zb. nauk. pr. Vyp. 5 (98). Sievierodonetsk : vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2020. S. 16–30.

27. **Babakina O.**, Molchaniuk O., Dmytrenko K., Kharkivska A., Kapustina O. Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Volume 7. Issue 14. pp. 2461–2470. INDEXED IN Scopus (ISSN:1742-6588E-ISSN:1742-6596).

Approbation publications:

28. **Babakina O. O.** Pidvyshchennia kvalifikatsii nauково-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladu vyshchoi osvity – zaporuka yakosti vyshchoi osvity. *Problemy samorozvytku ta samovdoskonalennia osobystosti v umovakh modernizatsii pedahohichnoi osvity* : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 22 lystopada 2017 r.); Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv : FOP Petrov V. V., 2017. S. 11–14.

29. **Babakina O. O.** Suchasni pidkhody do reformuvannia systemy profesiinoi pidhotovky vchytelia. *Pedagogical education in modern university – project-based approach to the work organization according to the guidelines of the European qualifications framework* : experience of the Danubius University. Galați, 2017. P. 9–12.

30. **Babakina O. O.** Osoblyvosti pidvyshchennia kvalifikatsii nauково-pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO za dystantsiinoiu formoiu navchannia. *Teoriia i praktyka upravlinnia suchasnymy osvitnimy systemamy* : materialy rehion. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 25 kvitnia 2018 r.); Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv : FOP Petrov V. V., 2018. S. 22–24.

31. **Babakina O. O.** Osoblyvosti rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii nauково-pedahohichnykh kadriv: istoryko-pedahohichni dosvid Nimechchyny. *Psykhologo-pedahohichni ta sotsialni aspekty vdoskonalennia yakosti osvity* : materialy useukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 22 lystopada

2018 r.); Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv : FOP Petrov V. V., 2018. S. 20–24.

32. **Babakina O. O.** Osoblyvosti pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO u Velykobrytanii. *Formuvannia efektyvnoho osvithnoho seredovyscha u konteksti suchasnykh vyklykiv reformuvannia systemy osvity Ukrainy* : materialy rehion. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 24 kvitnia 2019 r.); Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv : FOP V. V. Petrov, 2019. S. 20–24.

33. **Babakina O. O.** Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do uprovezhennia komponentivпередovoho pedahohichnoho dosvidu. *Naukovi dosiahnennia, vidkryttia ta shliakhy rozvytku pedahohichnoi nauky* : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Zaporizhzhia, 29-30 travnia 2020 r.). Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2020. Ch. 2. S. 81–83.

34. **Babakina O. O.** Stazhuvannia yak forma pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO Ukrainy v konteksti yevrointehratsii. *Suchasni trendy rozvytku osvity* : perspektyvy i zdobutky : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 27-28 zhovtnia 2020 r.). Odesa, 2020. S. 3–5.

35. **Babakina O. O.** Pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia shliakhom stazhuvannia. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Dialoh u rozvytku nauk ta osvity* : materialy IX mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Uzhhorod, 16 lystopada 2020 r.). Uzhhorod, 2020. S. 67–69.

36. **Babakina O. O.** Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia u systemi pisliadyplomnoi osvity. *Korszerű műszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási* : nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagaival (Budapest, Magyarország, Szeptember 18, 2020). Budapest : European Scientific Platforme, 2020. P. 41–42.

37. **Babakina O. O.** Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii NPP zakladiv vyshchoi osvity v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia v Nimechchyni. *Teoretychni ta metodolohichni problemy suchasnoi pedahohiky ta psykhologii* : materialy III mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Mykolaiv, 06-07 lystopada 2020 r.). Mykolaiv, 2020. S. 38–40.

38. **Babakina O. O.** Diahnostychnyi aparat analizu y otsinky rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovopedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity (ostannia chvert XX – pochatok XXI stolittia). *Teoretychni ta praktychni aspekty rozvytku nauky ta osvity* : materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Lviv, 15–16 veresnia 2020 r.). Lviv, 2020. S. 37–38.

39. **Babakina O. O.** Metody pidvyshchennia kvalifikatsii naukovopedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity Velykobrytanii. *Naukovi rozrobky, peredovi tekhnologii, innovatsii* : materialy VI mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Praha, 06–08 zhovtnia 2020 r.). Praha, 2020. S. 158–160.

40. **Babakina O. O.** Okremi aspekty rozvytku protsesu pidvyshchennia kvalifikatsii naukovopedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity. *Pedahohika ta psykhologhiia: suchasnyi stan rozvytku naukovykh doslidzhen ta perspektyvy* : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Zaporizhzhia, 20–21 lystopada 2020 r.). Zaporizhzhia, 2020. S. 8–11.

41. **Babakina O. O.** Osoblyvosti funktsionuvannia zakordonnykh system pidvyshchennia kvalifikatsii naukovopedahohichnykh pratsivnykiv ZVO v ostannii chverti XX – na pochatku XXI stolittia v Zakhidnii Yevropi. *Osobystisno-profesiinyi rozvytok maibutnoho vchytelia* : materialy IV vseukr. internet-konf. (m. Vinnytsia, 26–27 lystopada 2020 r.). Vinnytsia, 2020. S. 12–14.

Works that also reflect the scientific results of the thesis

Textbooks:

42. **Babakina O. O.** Vyshcha osvita i Bolonskyi protses : pidruchnyk / H. F. Ponomarova, A. A. Kharkivska, O.O. Babakina, T. F. Otroshko ; zatv. MON, molodi ta sportu Ukrainy yak pidruch. dlia stud. VNZ. Kharkiv : KhHPI. 2010. 304 s.

Training and practical textbooks:

43. **Babakina O. O.** Novi pedahohichni tekhnolohii : navchalno-metodychnyi posibnyk / H. F. Ponomarova, S. B. Bieliaiev, O. O. Babakina. Kharkiv : Vyd-vo SPD-FO Zakharenko V. V., 2013. 282 s.

44. **Babakina O. O.** Teoriia i praktyka optymizatsii struktury pedahohichnoi systemy : navchalnyi posibnyk / H. F. Ponomarova, S. B. Bieliaiev, O. O. Babakina, O. V. Molchaniuk, L. P. Chetaieva. Kharkiv. obl. derzh. admin. ; Komun. zakl. «Kharkiv. humanitarno-pedahohichna akademiia» KhOR. Kharkiv : Zakharenko V. V., 2014. 276 s.

Workbooks:

45. **Babakina O. O.** Monitorynh yakosti osvity : robochyi zoshyt / H. F. Ponomarova, L. O. Petrychenko, O. O. Babakina, O. M. Akimova ; Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv, 2018. 76 s.

46. **Babakina O. O.** Upravlinnia osvitnim protsesom u zakladakh vyshchoi osvity : robochyi zoshyt / L. O. Petrychenko, A. A. Kharkivska, O. O. Babakina, A. I. Yeromkin, O. M. Akimova ; za zah. red. H. F. Ponomarovoi. Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv, 2019. 56 s.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	35
ВСТУП	37
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ	52
1.1 Методологічні підходи до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття	52
1.2 Історіографія проблеми та джерельна база дослідження	70
1.3 Поняттєво-категорійний апарат дослідження	105
1.4 Критерії та показники аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття	122
Висновки до першого розділу	134
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ	136
2.1 Передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття	136
2.2 Періодизація розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття	162
2.3 Чинники, тенденції та особливості розвитку системи	

підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України першого періоду	191
2.4 Чинники, тенденції та особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України другого періоду	217
Висновки до другого розділу	255
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ	261
3.1 Методологічні підходи до аналізу розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття	261
3.2 Теоретико-методологічні основи розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України першого періоду	276
3.3 Теоретико-методичні основи розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України другого періоду	295
Висновки до третього розділу	338
РОЗДІЛ 4. АКТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ	341
4.1. Особливості використання педагогічних й управлінських цінних ідей та досвіду розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів провідних країн світу	

в Україні	341
4.2. Сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів України в контексті євроінтеграції	355
4.3. Актуалізація історичного досвіду розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України	384
Висновки до четвертого розділу	413
ВИСНОВКИ	419
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	424
ДОДАТКИ	551

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АН – Академія наук;
- АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки;
- ВАК – Вища атестаційна комісія;
- ВВП – валовий внутрішній продукт;
- ВЛКСМ – Всесоюзний Ленінський комуністичний союз молоді;
- ВР – Верховна Рада;
- ЗВО – заклад вищої освіти;
- ЗДО – заклад дошкільної освіти;
- ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти;
- ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології;
- ІПК – інститут підвищення кваліфікації;
- КЗ «ХГПА» ХОР – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- ККПК – курикулум підвищення кваліфікації;
- КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу;
- КМУ – Кабінет Міністрів України;
- МВ і ССО – Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти;
- МВО – Міністерство вищої освіти;
- МОН – Міністерство освіти і науки;
- НДР – Німецька Демократична Республіка;
- НДІП УРСР – Науково-дослідний інститут педагогіки Української РСР;
- НПП – науково-педагогічний працівник;
- НРК – Національна рамка кваліфікацій;
- ПК – підвищення кваліфікації;
- ПО – післядипломна освіта;
- ПП – педагогічний працівник;
- ППД – передовий педагогічний досвід;

- ПТО – професійна технічна освіта;
- РМ – Рада Міністрів;
- РНК – Рада Народних Комісарів;
- РОС – регіональна освітня система;
- СДО – система дистанційної освіти;
- СЄПН – Соціалістична єдина партія Німеччини;
- СПК – система підвищення кваліфікації;
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
- УІП – управління інноваційним розвитком;
- УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
- ФОС – факультет освітніх спільнот (співтовариств);
- ФРН – Федеративна Республіка Німеччини;
- ФПК – факультет підвищення кваліфікації;
- ХДС – Християнсько-демократичний союз (ФРН);
- ХСС – Християнсько-соціальний союз (партія в Баварії);
- ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів влади та управління;
- ЦДАГО – Центральний державний архів громадських об'єднань;
- ЦДВШ – центр дидактики вищої школи;
- ЦК – Центральний Комітет;
- SEDA – Асоціація професійного та освітнього розвитку професорсько-викладацького складу Великобританії;
- ISO – International Organization for Standardization;
- Ph.D – доктор філософії.

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення простежуються соціально-економічні, політичні та організаційно-педагогічні перетворення в суспільстві, зміцнення суверенної держави, входження України до європейського та світового освітніх просторів, реформування національної системи вищої та післядипломної освіти на принципах гнучкості і варіативності, полікультурності, толерантності, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців із вищою освітою, підвищення ефективності науково-педагогічної, навчально-методичної та науково-дослідної роботи в закладах вищої освіти (ЗВО). Не менш важливого значення в суспільно-політичному житті та модернізації суспільства ХХІ століття надається науково-педагогічним працівникам (НПП), їх професіоналізму та відповідно системі підвищення кваліфікації (СПК).

Система підвищення кваліфікації спрямована на вдосконалення професіоналізму НПП протягом усієї їх науково-педагогічної кар'єри, ураховуючи набутий досвід і професійні та особистісні зміни. Безперервне підвищення кваліфікації НПП покликано забезпечувати послідовний розвиток їх професійно важливих якостей, фахових компетентностей, задоволення індивідуальних освітніх потреб, матеріальний і соціальний захист та ефективний розвиток мотивації фахового самовдосконалення й самореалізації під час професійної діяльності.

У процесі вдосконалення СПК НПП ЗВО України важливо враховувати накопичений історико-педагогічний досвід. Усебічне наукове опрацювання, теоретичне переосмислення та глибокий аналіз попередніх здобутків дозволять знайти перспективні напрями забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО України в умовах євроінтеграційних процесів. Із цього погляду, важливе місце в українській історії посідає період останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття, що зумовлений динамічними змінами в СПК та зростанням вимог до рівня професійної кваліфікації НПП ЗВО України.

Історичні аспекти розвитку загальної системи освіти досліджували О. Адаменко, В. Вакуленко, Л. Ваховський, С. Гончаренко, Н. Гупан, М. Євтух, Т. Кочубей, В. Кремень, В. Кузьменко, В. Курило, С. Савченко, А. Сбруєва, Н. Слюсаренко, О. Сухомлинська, Є. Хриков та інші.

Питання розвитку системи управління в галузі освіти висвітлено в наукових розвідках В. Андрущенка, Д. Дзвінчука, Г. Єльнікової, В. Заблоцького, В. Лугового, Т. Лукіної, В. Огнев'юка, Л. Прокопенка та інших.

Проблемам розвитку управління СПК НПП ЗВО України присвячено праці Л. Безтелесної, Н. Білик, Г. Кравченко, Н. Любченко, В. Мороза, М. Морозової, В. Олійника, М. Орлів, А. Печенюк, Є. Чернишової, А. Чміля та інших.

Питання розвитку системи післядипломної педагогічної освіти розглядали Г. Дегтярьова, І. Зязюн, С. Крисюк, А. Кузьмінський, Н. Ничкало, О. Пехота, Н. Протасова, Т. Сорочан, С. Толочко, М. Ярмаченко, М. Барбер (M. Barber), К. Гальтон (C. Galton), Л. Грей (L. Grey), А. Макмехон (A. McMahon), П. Найт (P. Knight), Дж. Робінзон (J. Robinson), Л. Стенхаус (L. Stenhouse), М. Стільбек (M. Stilbek) Д. Хопкінс (D. Hopkins), К. Хоуї (K. Howey), В. Штадтман (W. Stadtman) та інші.

Специфіка професійної діяльності НПП висвітлена в наукових розвідках А. Алексюка, Т. Борової, Т. Васильєвої, О. Гури, І. Драч, Г. Коржова, Н. Кузьміної, А. Кузьмінського, Г. Пономарьової, Ю. Скиби та інших.

У сучасних українських дослідженнях переважають розвідки, присвячені вивченню особистості НПП ЗВО: у працях: Б. Авраменко – обґрунтовано й експериментально перевірено технологію формування дидактичної культури майбутніх НПП у процесі навчання в аспірантурі; І. Анненкової – визначено основні тенденції розвитку системи моніторингу якості професійної діяльності НПП зарубіжних і вітчизняних ЗВО; Т. Волощука – схарактеризовано правове регулювання організації трудової діяльності НПП ЗВО; Ю. Єпіфанової – визначено правову природу

авторських прав НПП ЗВО, підстави їх виникнення й особливості здійснення, розроблення науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства у сфері охорони цих прав; О. Ісаєнка – обґрунтовано та експериментально перевірено систему управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності НПП післядипломної педагогічної освіти для вдосконалення механізму управління цим захистом.

Теоретичні положення щодо ПК науково-педагогічних і педагогічних працівників у системі післядипломної освіти висвітлені в працях українських (С. Антощук, Я. Бельмаз, В. Бондаря, А. Зубка, О. Кірдан, І. Регайло, О. Самойленко, О. Старостіна, Н. Чепурної та інших) та зарубіжних (Д. Бауме (D. Baume), Р. Блеквелл (R. Blackwell), П. Блекмор (P. Blackmore), Р. Бойс (R. Voise), К. Борчард (K. Borchard), Д. Боуд (D. Boud), М. Брунер (M. Bruner), М. Вальтер (M. Walter), Г. Вебб (G. Webb), Х. Вебер (H. Weber), В. Веблер (W. Webler), Л. Вільсон (L. Wilson), С. Геллерт (C. Gellert), О. Герц (O. Hertz), О. Гордон (O. Gordon), Д. Гослінг (D. Gosling), С. Дані (S. Dany), Л. Елтон (L. Elton), П. Кан (P. Kahn), Р. Кокс (R. Cox), О. Конрад (O. Konrád), М. Крюгер (M. Krueger), Г. Лайт (G. Light), Х. Леман (H. Lehmann), Е. Майєр (E. Mayer), Дж. Мілет (J. Millet), Р. Мюллер (R. Müller), Г. Ніколлс (G. Nicholls), Р. Нойман (R. Neumann), М. Ноулз (M. Knowles), П. Пастернак (P. Pasternack), Р. Ритлевський (R. Rytlewsky), С. Роджерс (C. Rogers), Ф. Сейц (F. Seitz), К. Сіммондс (K. Simmonds), Л. Сімор (L. Simor), М. Сорчінеллі (M. Sorcinelli), В. Тейлор (W. Taylor), Дж. Тейлор (J. Taylor), Е. Торндайк (E. Thorndike), П. Троулер (P. Trowler), Л. Хубер (L. Huber), Е. Швертнер (E. Schwertner), Й. Шульц (J. Schulz)) учених.

Науковці наголошують, що сучасний освітній процес потребує принципового перегляду ролі НПП, їх суб'єкт-суб'єктних взаємин зі здобувачами вищої освіти, перетворення в тьюторів навчально-пізнавальної діяльності студентів, а студентів – в активних суб'єктів пізнання. Реалізація завдань ПК НПП залежить від стану вищої освіти, що вимагає об'єктивного аналізу вітчизняного досвіду післядипломної педагогічної освіти – значущого джерела розробки стратегії СПК НПП ЗВО.

Однак вивчення історичної, науково-педагогічної та спеціальної літератури, першоджерел і періодичних видань дало підстави стверджувати, що аналіз розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття не став предметом окремої наукової розвідки.

Про високий рівень актуальності обраної проблеми свідчить і наявність **суперечностей** між:

- 1) необхідністю підвищення конкурентоспроможності СПК НПП ЗВО України та відсутністю цілісних історико-педагогічних досліджень її розвитку останньої чверті XX – початку XXI століття;
- 2) реформуванням післядипломної освіти та недостатнім забезпеченням випереджувального професійного розвитку НПП ЗВО в СПК;
- 3) необхідністю вдосконалення СПК НПП ЗВО та управління цією системою в контексті євроінтеграції;
- 4) зростаючими потребами децентралізації і діджиталізації управління СПК НПП ЗВО України на засадах педагогічної інноватики й менеджменту освітніх інновацій та недостатньою вивченістю історичного досвіду управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття;
- 5) зростанням вимог до якості кваліфікації сучасних НПП ЗВО і недосконалими механізмами його забезпечення на практиці.

Актуальність проблеми, недостатня її розробленість у вітчизняній науці й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради «Модернізація педагогічної системи терціарної освіти у контексті підвищення якості професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців і вдосконалення професіоналізму науково-

педагогічних і педагогічних працівників» (державний реєстраційний номер 0120U105225), комплексної теми кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту «Реалізація системи фахової підготовки в інноваційному освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу» (державний реєстраційний номер № 0117V007459).

Тему дослідження затверджено рішенням Ученої ради Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 4 від 16.11.2016 р.).

Концептуальні положення дослідження. Провідна концептуальна ідея дослідження: функціонування сучасної системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України буде ефективним за умови виявлення тенденцій (характерних ознак, визначальних рис) на підставі вивчення історико-педагогічних рефлексій вітчизняних і зарубіжних дослідників та урахування політичних, соціально-економічних й організаційно-педагогічних передумов, чинників розгляду історико-педагогічного феномену «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» у контексті конкретних історичних умов останньої чверті XX – початку XXI століття, що передбачає вивчення особливостей розвитку всіх його головних складових: теоретико-методологічних засад, понятійно-термінологічного апарату, тенденцій, виявлених передумов і чинників, особливостей управління та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України досліджуваного періоду.

Об'єктивний аналіз і оцінка розвитку досліджуваного феномену у контексті конкретних історичних умов останньої чверті XX – початку XXI століття можливий за умов розробки та використання науково обґрунтованих критеріїв.

Концепція дослідження містить п'ять взаємопов'язаних концептів, які сприяють реалізації поставленої мети: методологічний (визначає взаємодію загально- та конкретно-наукових підходів до аналізу розвитку досліджуваного явища в контексті конкретних історичних умов визначених періодів, а саме: системний; синергетичний; критеріально-комплексний;

компаративний; історичний; особистісний; андрагогічний; компетентнісний); історичний (система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України є історико-культурним феноменом і залежить від політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних чинників в окреслених хронологічних межах); теоретичний (дозволяє визначити тенденції розвитку досліджуваного феномену в контексті конкретних історичних умов визначених періодів); міждисциплінарний (передбачає можливість виявити, проаналізувати, співставити та провести перехресний розгляд досліджуваних подій, процесів крізь призму історії освіти та управління освітою); практичний (окреслює перспективи щодо вдосконалення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в контексті євроінтеграції).

Об’єкт дослідження: система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Предмет дослідження: цілісний процес розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Мета дослідження – здійснити раціональну реконструкцію історичного розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття і на цій основі обґрунтувати тенденції подальшого розвитку педагогічної науки в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено основні завдання дослідження:

- 1) обґрунтувати методологічні підходи до аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття;
- 2) систематизувати масив першоджерел, необхідних для забезпечення оптимального охоплення достовірних вагомих фактів щодо здійснення ґрунтового історіографічного аналізу розвитку досліджуваного процесу;

- 3) визначити понятійно-термінологічний апарат дослідження;
- 4) обґрунтувати критерії аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України у визначених хронологічних межах;
- 5) визначити передумови розвитку СПК НПП ЗВО України означеного періоду;
- 6) розробити методику періодизації та виокремити основні періоди розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття;
- 7) виявити тенденції і проаналізувати особливості кожного періоду розвитку СПК НПП ЗВО України у визначених хронологічних межах;
- 8) схарактеризувати особливості розвитку управління СПК НПП ЗВО України означеного періоду;
- 9) виявити сучасні тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України в контексті євроінтеграції.

Хронологічні межі дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України охоплюють останню чверть XX – початок XXI століття, які умовно поділено на два періоди. Перший період (1974 – 1990 роки) характеризувався, з одного боку, державно-партійним керівництвом СПК НПП ЗВО України, з іншого – частковою демократизацією управління СПК НПП ЗВО, екстенсивним розвитком науки та вищої освіти, збільшенням чисельності НПП (майже у 4,5 рази), розширенням та оновленням номенклатури наукових спеціальностей аспірантури. Нижньою межею обрано 1974 рік – прийняття Закону УРСР «Про народну освіту», у якому були задекларовані професійні права й обов’язки працівників народної освіти; визначені основні організаційні структурні форми СПК тощо. Верхньою межею обрано 1990 рік – прийняття «Декларації про державний суверенітет України» (1990 р.), у якій наголошується на самостійності УРСР у вирішенні питань науки, освіти тощо. Другий період (1991 – 2014 роки) характеризувався інтенсивною розбудовою СПК НПП ЗВО України, що відбувалася протягом двох етапів – перший етап (1991 – 1999 роки – етап формування СПК НПП ЗВО незалежної України,

з одного боку – у процесі втрати стабільності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, суттєвих скорочень бюджетних вкладів країни в науку й освіту, скорочення чисельності наукових і науково-педагогічних кадрів; із іншого – відходу від марксистсько-ленінської методології проведення наукових досліджень, початку активних інноваційних процесів у всіх сферах науки та освіти, вивченням закритих у радянські часи архівних першоджерел) і другий (2000 – 2014 роки – етап інтенсивного розвитку СПК НПП ЗВО України, що характеризувався розбудовою прогресивної нормативно-правової бази, направленої на підтримку та розвиток СПК НПП; систематизацією та узагальненням наявного бекграунду; упровадженням ППД; значним збільшенням кількості наукових, науково-практичних досліджень). Нижньою межею першого етапу визначено 1991 рік – рік проголошення незалежності України і прийняття Закону України «Про освіту»; верхньою межею – 1999 рік – рік затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, що стало обов'язковим для всіх ЗВО та наукових установ України незалежно від їх підпорядкування і форм власності. Нижньою межею другого етапу визначено 2000 рік – початок активного впровадження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів та завершення розробки «Комплексу нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти»; верхньою межею – 2014 рік – рік прийняття визначального для вищої освіти України Закону «Про вищу освіту».

Територіальні межі дослідження охоплюють територію УРСР 1974 – 1990 років та України 1991 – 2014 років.

Методологічною основою дослідження є: положення теорії пізнання про єдність процесів, взаємовплив та взаємозалежність явищ навколишньої дійсності в конкретно-історичних умовах; головні положення та закони діалектики, що роз'яснюють досліджуване явище (закон єдності й боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення заперечення); положення про системний аналіз теорії та історії педагогіки; принципи єдності теорії і практики; історизму; суперечливості; ієрархічності;

цілісності; структуризації; концентрації; креативності, що дозволяють виокремити політичні, соціально-економічні, організаційно-педагогічні чинники як фактори впливу в межах конкретного періоду; концептуальні ідеї щодо вдосконалення подальшого розвитку СПК НПП ЗВО України, відображені в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників», Постанові «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань було застосовано комплекс взаємопов’язаних методів дослідження:

історико-генетичний (дозволяє виявити особливості, причинно-наслідкові зв’язки й тенденції змін СПК НПП ЗВО України у процесі її історичного розвитку);

історико-порівняльний (передбачає аналіз першоджерел у визначених хронологічних межах);

історико-системний (забезпечує розгляд СПК НПП ЗВО України у процесі її історичного розвитку не з погляду її окремих ознак, а як цілісну якісну визначеність, ураховуючи її власні сутнісні риси та її місце в ієрархії системи післядипломної освіти);

історико-структурний метод (передбачає розробку структури дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття);

історико-типологічний (надає можливість виявити однотипні властивості та ознаки в СПК НПП ЗВО різних країн на різних відрізках часу);

історико-логічний (дозволяє об’єднати історичні факти, події СПК НПП ЗВО України у процесі її історичного розвитку за допомогою законів логіки);

герменевтичний (забезпечує здійснення аналізу вітчизняних і закордонних праць науковців останньої чверті XX – початку XXI століття та визначення їх педагогічної спрямованості);

термінологічного аналізу науково-педагогічної та спеціальної літератури (забезпечує визначення окремих термінів відповідно до предмета дослідження в педагогічному аспекті);

структурно-функціонального аналізу (дозволяє з'ясувати структури та функціонування СПК НПП ЗВО України в досліджуваній період і відобразити зв'язки із напрямками загальної політики країни);

перспективного аналізу (надає можливість визначити перспективні напрями забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО в умовах євроінтеграційних процесів на основі аналізу сучасної історіографії);

статистичний (полягає у визначенні ступеня достовірності подібності та відмінності дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття на підставі результатів вимірювань їх показників);

узагальнення (припускає логічний перехід від індивідуального до загального, від менш загального до більш загального судження, знання, що дає можливість установити загальні поняття, властивості, ознаки СПК НПП ЗВО України в процесі її історичного розвитку).

Джерельну базу становлять: вітчизняні та зарубіжні нормативно-правові джерела, у яких задокументовано реформи та зміни в СПК НПП ЗВО, що сприяли або перешкоджали цьому процесу; документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України (Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Архіві Президії Академії наук України, Державному архіві міста Києва); оригінальні праці з історії філософії та педагогіки, аналіз яких дав змогу максимально об'єктивно висвітлити історію розвитку СПК НПП ЗВО України; вітчизняні та зарубіжні періодичні видання, у яких розглядалися

питання ПК НПП ЗВО; вітчизняні та зарубіжні інтерпретаційні джерела (дисертації, автореферати, підручники, навчальні посібники); вітчизняні та зарубіжні словниково-енциклопедичні джерела – для створення цілісного, системного уявлення щодо понятійно-термінологічного апарату дослідження; вітчизняні та зарубіжні науково-статистичні джерела (статистичні довідники, щорічники, збірники); Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше в окреслених хронологічних межах*: обґрунтовано критерії аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України; розроблено авторську методику періодизації, що складається із семи послідовних кроків, та обґрунтовано основні періоди розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України (перший (1974 – 1990 роки); другий (1991 – 2014 роки), який своєю чергою поділяється на два етапи: перший (1991 – 1999 роки) і другий (2000 – 2014 роки)); комплексно проаналізовано стан та визначено передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України, виявлено тенденції і схарактеризовано особливості досліджуваного феномену; системно досліджено процес розвитку управління системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України; виявлено тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України на сучасному етапі; здійснено систематизацію масиву першоджерел та історіографічний аналіз проблеми дослідження.

– *уточнено*: сутність і зміст базових понять «підвищення кваліфікації», «науково-педагогічний працівник»; зміст організаційних форм у системі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в хронологічних межах;

– *набули подальшого розвитку*: загальні наукові уявлення про методологічні засади вивчення проблеми розвитку системи підвищення

кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України, зміст і сутність ключових понять дослідження «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти», зміст та специфіка застосування методологічних підходів до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та управління нею, актуалізація міжнародного досвіду розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, упровадження педагогічних й управлінських цінних ідей та досвіду минулих років у розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

До наукового обігу введено нові, раніше неопубліковані архівні матеріали та історичні факти, що не знаходили відображення в попередніх наукових публікаціях.

Практична значущість результатів дослідження полягає в розробці й упровадженні в освітній процес спецкурсу «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття» для здобувачів вищої освіти освітньо-наукового ступеня «доктора філософії». Результати історико-педагогічного аналізу: відображені в програмах ПК НПП в освітніх інституціях (Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Центральнотериторіальний державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Бердянський державний педагогічний університет, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Мукачівський державний університет, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти); збагачують фактичний інформаційний матеріал із історії педагогіки, теорії та методики управління неперервною освітою; сприяють подальшій модернізації післядипломної освіти та визначенню оптимальних шляхів ПК НПП у контексті євроінтеграції. Головні теоретико-методологічні

положення, висновки та узагальнення можуть використовуватись в управлінській роботі керівників ЗВО з метою вдосконалення й ефективного впливу на розвиток управління СПК НПП ЗВО України; у розробці відповідних лекційних спецкурсів і спецсемініарів у ЗВО.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/7 від 06.01.2021 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 3368 від 16.10.2020 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-08/1215 від 08.12.2020 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2196 від 03.12.2020 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 2364 від 04.12.2020 р.), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 446/02-13 від 04.09.2020 р.).

Особистий внесок автора. У спільній статті з О. Молчанюк (2013) дисертанткою обґрунтовано психолого-дидактичний аспект навчально-пізнавальної мотивації особистості; з Л. Бахмат (2016) охарактеризовано роль міжнародних освітніх та дослідницьких програм для збільшення наукового потенціалу української освіти; з О. Молчанюк та І. Фурсою (2017) визначено зміст та структуру професійної компетентності майбутнього вчителя; у колективній статті з О. Молчанюк, К. Дмитренко, А. Харківською та О. Капустіною (2020) схарактеризовані парціальні програми доступу до соціальних цінностей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження оприлюднені на наукових, науково-методичних та науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Запоріжжя, 2020 р.), «Сучасні тренди розвитку освіти: перспективи і здобутки» (Одеса, 2020 р.), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Діалог у розвитку наук та освіти» (Ужгород, 2020 р.), «Korszerű módszerek és

algoritmusa tapasztalati és elméleti tudományos kutatási» (Будапешт, 2020 р.), «Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології» (Миколаїв, 2020 р.), «Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти» (Львів, 2020 р.), «Наукові розробки, передові технології, інновації» (Прага, 2020 р.), «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи» (Запоріжжя, 2020 р.); *усеукраїнських*: «Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти» (Харків, 2017 р.), «Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти» (2018 р.), «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя» (Вінниця, 2020 р.); *регіональних*: «Теорія і практика управління сучасними освітніми системами» (Харків, 2018 р.), «Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України» (Харків, 2018 р.).

Отримані результати та висновки дисертації обговорені на засіданнях кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та на науково-практичних семінарах, круглих столах, диспутах, конференціях різних рівнів у ЗВО, де впроваджувалися результати дослідження.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із теми «Формування громадянськості майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки» зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти захищено в Класичному приватному університеті 2008 року. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення у 46 наукових працях, зокрема 25 статтях у наукових фахових виданнях (із них 4 – у співавторстві), 6 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз,

14 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій та 1 монографії.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 715 сторінок. Робота містить 22 таблиці, 5 рисунків, список використаних джерел із 1152 найменувань (із яких 335 джерел іноземною мовою, 353 електронні інформаційно-освітні ресурси) на 126 сторінках, додатків на 165 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 381 сторінку.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

1.1 Методологічні підходи до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття

Для ґрунтовного аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття, у першу чергу, необхідно розробити методологічну стратегію наукового пошуку, яка слугуватиме орієнтиром дослідження.

Завдання підрозділу – визначити методологічні підходи до аналізу історико-педагогічного дослідження. Наукове обґрунтування цих підходів безпосередньо пов'язано із методологією досліджень.

Для вирішення даного завдання були обрані методи: історико-порівняльний; історико-системний, герменевтичний, метод системно-структурного аналізу, класифікація, систематизація, узагальнення.

Дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України та оформлення результатів здійснювалося з урахуванням наукового доробку з методології наукових досліджень О. Адаменко [4; 6; 7], Л. Ваховського [108; 109], С. Гончаренка [142; 143], В. Курила [339], З. Курлянд [516], Є. Хрикова [764] та інших.

В українських та зарубіжних словниках методологію (від грец. μέθοδος – правильний, вірний шлях, шлях дослідження) трактують так: «вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу; його філософська теоретична основа; сукупність методів дослідження,

що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [113]; «система принципів і способів організації та побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему» [679, с. 106; 752, с. 365]; «вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності»; вчення про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання [685, с. 791]; «набір методів, які використовуються в конкретній галузі дослідження або діяльності; система із способів ведення, викладання або вивчення чогось» [1016]; «сукупність методів, правил і постулатів, які використовуються дисципліною: особлива процедура або набір процедур; аналіз принципів або процедур розслідування в певній галузі» [1017].

На думку Є. Хрикова, розробка методології – це «обґрунтування проєкту майбутнього педагогічного дослідження. Обґрунтована та реалізована методологія дозволяє досліднику отримати нове наукове знання» [765, с. 129].

Науковці розрізняють вузьке й широке розуміння поняття та змісту методології. Так, Е. Юдін дає таке широке визначення змісту цього поняття: «учення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності, вузьке – учення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності» [808]. На думку Я. Скалкова, у широкому розумінні поняття «методологія» означає «філософську вихідну позицію наукового пізнання, загальну для всіх наукових дисциплін; у вузькому – теорію наукового пізнання в конкретних наукових дисциплінах» [674, с. 7]. Г. Лук'янова розуміє методологію як «теорію людської діяльності; у вузькому – сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження» [365].

Л. Ваховський, розкриваючи сутність методології, указує на важливість таких її сутнісних ознак, як: «бачення в пізнанні не тільки його відбиваючої, а й конструктивної основи; рефлексивне ставлення до наявних структур

науково-пізнавальної діяльності, вихід за їх межі з метою створення проєкту плану нової діяльності» [108, с. 18].

Різноманіття підходів, складність елементів і суперечливість існуючих поглядів на методологію роблять дану проблему однією з найбільш обговорюваних у сучасній науці.

Слушною є думка Є. Хрикова, що методологія дослідження дозволяє вирішити такі завдання: «визначити що буде робити науковець – які джерела вивчати, які емпіричні факти збирати, яку експериментальну систему впроваджувати; обґрунтувати, чому він буде це робити (це зумовлюють методологічні засади, які обирає вчений); визначити, як він це буде робити – які методи та методики він буде застосовувати» [765, с. 129].

Аналізуючи організацію та методику науково-дослідницької діяльності, Н. Кушнарєнко та В. Шейко обґрунтовують такі функції методології: «обґрунтування способів здобуття наукових знань, які відтворюють динамічні процеси та явища; орієнтація на виявлення шляху, на якому досягається мета та завдання; забезпечення всеосяжності знаходження інформації щодо досліджуваного процесу чи явища; створення та надання нової інформації до фонду теорії науки; забезпечення трактування, збагачення, класифікації й систематизації термінів і понять у науці; розробка системи наукової інформації, що базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання» [795, с. 56].

Ураховуючи все вищезазначене, під *методологією дослідження* будемо розуміти теорію наукового пізнання досліджуваного процесу, що включає систему загальних підходів, принципів і методів, які дозволять здійснити ґрунтовний об'єктивний аналіз розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття як складного процесу поступових змін під впливом певних політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних чинників в умовах конкретної теорії та певного історичного періоду.

Отже, вивчення розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, передусім, залежить від правильності визначення методологічних підходів, принципів і методів дослідження.

Наведемо декілька визначень категорії «методологічний підхід», які зустрічаються в науковій літературі: «розуміння логіки та етапів розвитку педагогічного процесу, регламентує відбір та інтерпретацію фактологічного матеріалу, закладає аксіологічні параметри оцінки досліджуваних історико-педагогічних явищ» [23]; «визначена позиція, що зумовлює дослідження, проектування, організацію будь-якого явища, процесу» [516, с. 450]; «принципова методологічна орієнтація дослідження, як точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження» [84, с. 74]; «гносеологічна цілісність, що включає дослідницькі установки стосовно об'єктів історико-педагогічної дійсності, а також методологічні засоби вивчення цих об'єктів» [402, с. 83].

Отже, під *методологічним підходом* будемо розуміти провідну наукову ідею, покладену в основу дослідження процесу пізнання розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

При цьому, будемо спиратися на загальну структуру методології за Е. Юдіним [807], який виокремлює чотири рівні: перший рівень – *філософський* – з'ясування підходів і законів фундаментальних положень філософії, що стануть основою для обґрунтування загальнонаукових та конкретнонаукових методологічних підходів; другий рівень – *загальнонауковий* – обґрунтування методологічних підходів (системний, синергетичний, критеріально-комплексний); третій рівень – *конкретнонауковий* – визначення конкретнонаукових методологічних підходів (компаративний, історичний, особистісний, андрагогічний, компетентнісний); четвертий рівень – *технологічний* – розробка спеціальної методики та техніки дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України останньої

чверті XX – початку XXI століття, які забезпечать одержання достовірних й об'єктивних наукових фактів у процесі дослідження [34; 48].

Розглянемо детальніше зміст методологічних підходів за чотирма рівнями.

Філософський рівень є найвищим рівнем методології науки та виступає змістовним фундаментом методологічного наукового знання, характеризуючи підходи до процесу пізнання та перетворення дійсності.

Аналізуючи методологію наукової діяльності, Д. Чернілевський та інші визначають два типи функцій цього рівня: «по-перше, виявляє зміст наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку стосовно практики, суспільства, культури людини. Це – філософська проблематика. Методологія не є особливим розділом філософії: методологічні функції щодо спеціальних наук виконує філософія в цілому. По-друге, методологія на філософському рівні сприяє вирішенню завдання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності, виходячи за межі філософії, хоча й спирається на розроблені нею світоглядні й загально-методологічні орієнтири та постулати» [401, с. 169].

Методологічною основою складного та різнобічного процесу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття є матеріалістична діалектика як філософська наука про найбільш загальні закони руху та розвитку природи, суспільства і мислення.

Як наголошує З. Курлянд, «діалектичний підхід до пізнання явищ педагогічної дійсності полягає у вивченні суперечностей у самій сутності предметів. Водночас діалектична суперечність визначається як взаємодія протилежних, взаємовиключних сторін об'єкта чи системи, які одночасно діють у внутрішній єдності та взаємопроникненні і є джерелом саморуху та розвитку об'єктивного світу й пізнання. Тому проблемою номер один вважають вивчення суперечливості педагогічного явища чи процесу. Без суперечностей немає розвитку; там, де є рух, зміна, треба шукати суперечність» [516, с. 24].

У дослідженні ми дотримувалися вимог діалектичного підходу, які обґрунтувала О. Адаменко: «дослідити предмет дослідження у його розвитку; вивчати досліджуване явище у його зв'язках і взаємодії з іншими явищами, у першу чергу з тими, що визначають його появу, впливають на сучасний стан і визначають тенденції подальшого розвитку; простежувати поступовий розвиток явища, що досліджується, виявляти моменти переходу кількісних змін в якісні; розглядати процес розвитку як саморозвиток, що відбувається за рахунок притаманних цьому явищу внутрішніх суперечностей або протилежностей, які і є джерелом розвитку» [8, с. 17–18]. Під час вирішення проблеми дослідження, спираючись на діалектичний підхід, методологічного значення набувають закони діалектики, які тісно взаємопов'язані між собою. З. Курлянд стверджує, що «поняття закону фіксує один зі ступенів пізнання людиною єдності і зв'язку, взаємозалежності й цілісності світового процесу. Водночас поняття закону може виявляти зв'язки між явищами, між сторонами явищ і основними елементами всередині явищ» [516, с. 29].

Отже, до законів діалектики, що роз'яснюють досліджуване явище, відносимо: закон єдності і боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення заперечення.

Закон єдності і боротьби протилежностей проявляється через дію внутрішніх і зовнішніх, основних і похідних, головних і другорядних чинників. Розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття неможливо проаналізувати без урахування системи передумов, чинників соціально-економічного, політичного, організаційно-педагогічного характеру, особливостей, організаційних структурних форм, що зумовлюють цей розвиток. Урахування цього закону дає змогу виявити ці можливості як стимул змін у СПК НПП ЗВО України на певному етапі.

Закон переходу кількісних змін у якісні потребує досліджувати розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття у єдності його якісних (появу нових нормативно-правових

документів, створення нових організаційних структурних форм, програм і навчальних планів) і кількісних (кількість НПП, аспірантів, ЗВО, наукових установ, що провадили освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації у визначених хронологічних межах) характеристик. Урахування цього закону дозволить проаналізувати якісну динаміку розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, визначити кількісні зміни, а також передбачити наслідки щодо подальшого її розвитку, ураховуючи отримані статистичні дані.

Закон заперечення заперечення сприяє розумінню необхідності ліквідації старого та схвалення нового в процесі розвитку СПК НПП ЗВО України. Кожен новий етап цього процесу є запереченням старого, але як етап прогресивного розвитку. Урахування цього закону дасть змогу ознайомитися з особливостями розвитку СПК НПП ЗВО України, Німеччини, Великобританії, США відповідного історичного періоду та їх урахування в процесі розробки перспективної стратегії СПК НПП ЗВО України в умовах євроінтеграційних процесів.

Отже, аналіз розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття необхідно провести з урахуванням вищенаведених фундаментальних положень філософії.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, обґрунтуємо фундаментальні методологічні підходи за другим загальнонауковим рівнем класифікації методології Е. Юдіна.

Визначення методологічних підходів відбувалося на основі наявних розробок використання цих підходів для різних наукових спеціальностей (зокрема 13.00.01 та 13.00.06 відповідно до тематики дослідження), зроблені Є. Хриковим:

- 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки: парадигмальний підхід дозволяє виокремлювати етапи розвитку педагогічного явища; критеріально-комплексний підхід дає можливість системно аналізувати й оцінювати педагогічні явища, закономірності розвитку педагогічної науки;

теоретичні засади наукознавства; наративний підхід; історико-генетичний підхід конкретизує використання діалектичного підходу в історичних дослідженнях; історико-порівняльний підхід;

- 13.00.06 – теорія та методика управління освітою: філософія нестабільності; синергетика; теорія організації, що сама навчається; теорія адаптивного управління; теорія створення умов; ситуаційний підхід; міжнародні стандарти управління якістю (ISO 9000); теорія комплексного управління якістю – TQM [765, с. 132–133].

Узагальнюючи, зазначимо, що під час аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття будемо спиратися на системний, синергетичний, критеріально-комплексний методологічні підходи.

У кожному періоді розвитку СПК НПП ЗВО України домінувала певна ідея розвитку процесу. Для того, щоб провести науковий обґрунтований історико-педагогічний аналіз, необхідно використовувати системний підхід. Даний підхід є основоположним у формуванні цілісного сприйняття досліджуваного процесу, визначенні структурних компонентів як цілого СПК НПП ЗВО, що існувала в минулому, наявна в сьогоденні та визначатиме майбутнє.

Системний підхід використовується у різних сферах науки та діяльності людини. Історично ідеї системного дослідження об'єктів світу і процесів пізнання простежувалися ще в античній філософії (Анаксагор, Аристотель, Демокріт, Епікур, Платон) та у філософії нового часу (Г. Гегель, І. Кант, І. Фіхте). Також основоположниками стали В. Афанасьєв [21], В. Беспалько [72], І. Блауберг [84; 83], Т. Ільїна [221], Е. Юдін [807; 806] та інші.

На сучасному етапі системний підхід не має єдиного визначення, трактують по-різному. Так, Є. Хриков розуміє системний підхід як методологічну основу «пізнавальної та перетворювальної діяльності.

Передбачає виділення системи, її структурних елементів як на рівні системи в цілому, так і на рівні кожної її підсистеми, з урахуванням бажаного кінцевого результату, досягненню якого підпорядковане функціонування системи. Це стосується соціальних систем, яким притаманна цілеспрямованість. Забезпечити цілеспрямованість системи можна тільки завдяки перетворювальній діяльності людини» [766, с. 155].

С. Клепко визначає системний підхід як «адекватний засіб дослідження і розробки не будь-яких об'єктів, що довільно називаються системою, а лише таких, які є органічним цілим» [268, с. 28].

Отже, системний підхід є напрямом методології наукового пізнання, сукупність загальнонаукових методологічних принципів, в основі якого лежить розгляд об'єктів як цілісної системи [34; 48].

Основною категорією системного дослідження є поняття «система». На думку А. Харківської, система – «цілісна сукупність взаємозалежних один від одного елементів, здатних, при активній взаємодії з навколишнім середовищем, набувати ознак варіативності та детермінованості, змінювати організаційну структуру, зберігаючи відносну ізолюваність і цілісність для досягнення бажаного результату» [758, с. 98].

До основних ознак системи Е. Юдін відносить: «наявність підсистем – результатів взаємодії елементів; наявність компонентів – результатів взаємодії підсистем, які можна досліджувати відокремлено, поза зв'язками з іншими процесами та явищами; наявність внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами; наявність певного рівня цілісності, ознакою якої є те, що система завдяки взаємодії компонентів одержує інтегральний результат; у структурі системоутворювальних зв'язків, які об'єднують компоненти і підсистеми як частини в єдину систему; зв'язок із іншими системами зовнішнього середовища» [807].

Ураховуючи вищезазначене, СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття (об'єкт) будемо розглядати як власне систему й одночасно як елемент більш великої системи післядипломної освіти.

Отже, аналіз розвитку досліджуваного процесу у визначених хронологічних межах у контексті цього підходу дасть змогу:

- визначити загальну мету та конкретні завдання СПК НПП ЗВО України на всіх етапах її розвитку (системно-стратегічний підхід);
- виділити передумови, чинники та тенденції досліджуваного процесу (системно-дидактичний підхід);
- визначити особливості СПК НПП ЗВО України та провідних країн світу (Німеччини, Великобританії та США) у процесі їх історичного розвитку (системно-порівняльний);
- простежити в хронологічних межах діяльність ЗВО, наукових установ, їх структурних підрозділів (центрів, відділень), що проводили освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації НПП (системно-діяльнісний);
- з'ясувати критерії розвитку СПК НПП ЗВО України (системно-критеріальний підхід);
- виявити особливості управління СПК НПП ЗВО відповідного періоду (системно-управлінський підхід);
- систематизувати та узагальнити отримані дані, факти, зробити висновки та з'ясувати стратегічні напрями подальшого розвитку досліджуваного процесу в контексті євроінтеграції (системно-перспективний підхід).

На сучасному етапі розвитку наукових досліджень поширюється обґрунтування доцільності використання синергетичного підходу, що направлений на визначення загальних ознак розвитку й самоорганізації складних, цілісних, нестійких, нелінійних систем.

На думку З. Курлянд, синергетичному підходу властивий: міждисциплінарний характер, бо синергетика «не має власних об'єктів дослідження, а застосовує свої моделі, образні описи, поняття до об'єктів інших наук. Отже, об'єкти описуються ніби з різних сторін, у різних мовних системах. Це розширює інформацію про об'єкти, дає змогу глибше зрозуміти

зв'язки, закономірності розвитку об'єктів, дає нове бачення їх і новий погляд на довкілля»; загальнонауковий характер, бо «в усіх складних системах, що розвиваються, виявляє себе властивість синергії. Це означає, що розвиток цих систем протікає як самоорганізація або структурна перебудова; удосконалювання зв'язків і якісні зміни відбуваються за рахунок взаємодії компонентів, підсистем, елементів і частин цілого. Ці зміни на різних рівнях (у параметрах систем) можна виявити, обміряти й осмислити як закономірності системних перетворень і загального еволюційного процесу» [516, с. 21].

Використання синергетичного підходу дасть можливість аналізувати розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття як складного нелінійного утворення, що сформувалося з хаосу та перейшло до порядку і розвивається далі в часі. Урахування даного підходу сприятиме розробці періодизації розвитку досліджуваного процесу, вивченню передумов, чинників, тенденцій, особливості СПК НПП ЗВО України та провідних країн світу в хронологічних межах, концентруватимуть увагу на перехідних моментах – невизначеності, поліструктурності, поліфункціональності, поліваріантності шляхів розвитку СПК НПП ЗВО, імовірності наявних прогнозів.

Наступним методологічним підходом було обрано критеріально-комплексний підхід, розроблений В. Курилом [339].

Цей підхід активно використовує Т. Сич у своєму дослідженні «Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина XX – початок XXI століття)» [669]. Спираючись на дослідження Є. Хрикова, О. Адаменко, В. Курила та інших [397], Т. Сич обґрунтовує обраний підхід, наголошуючи, що він «забезпечує детальний, якісний та об'єктивний його аналіз і допоможе: системно вивчити всі сторони, складники методології дослідження проблем управління освітою; простежити поступовий розвиток методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній історії

педагогічної науки; визначити моменти переходу методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній історії педагогічної науки до іншого рівня розвитку залежно від змін наукових парадигм, які характеризують певну етапність цього процесу; здійснити порівняльний аналіз цих етапів із метою виділення особливостей кожного з періодів; визначити тенденції подальшого розвитку методології дослідження проблем управління освітою в Україні» [669, с. 24].

Погоджуючись із науковцем, вважаємо, що використання критеріально-комплексного підходу в межах дослідження дозволить визначити критерії та відповідні показники аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, ураховуючи статистичні дані, історичні факти, зовнішні та внутрішні чинники, з метою глибокого й об'єктивного аналізу розвитку досліджуваного процесу та подальшого визначення тенденцій даного розвитку в контексті євроінтеграції.

Продовжуючи визначення методологічних підходів дослідження, охарактеризуємо методологічні підходи за конкретно-науковим рівнем.

Для всебічного аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України з метою вдосконалення цієї системи необхідно знати особливості розвитку СПК НПП ЗВО окремих провідних країн, що представляють собою складові цілого і не суперечать один одному, а доповнюють європейський та світовий освітній і науково-дослідницький простір. Інтеграція СПК НПП ЗВО є однією з основних тенденцій розвитку вищої освіти, що полягає в об'єднанні університетів, аспірантур, докторантур, тематичних напрямів, внутрішньої і міжнародної інтеграції в університетському співтоваристві, залученні науково-дослідницьких установ, центрів підвищення кваліфікації, бізнес-структур, представників урядів.

Тому, у межах дослідження особливу роль відіграє компаративний підхід, що дозволить провести порівняльний аналіз об'єкта дослідження у двох площинах: за вертикаллю (аналіз розвитку СПК НПП ЗВО України

в кожному з виділених історичних етапів) та за горизонталлю (порівняння СПК НПП ЗВО провідних країн світу (Великобританії, Бельгії, Данії, Німеччини, Швеції, Швейцарії, Фінляндії та США тощо) із метою виявлення транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України в умовах євроінтеграційних процесів).

До числа основних завдань, що розв'язуються в аспекті компаративного підходу відносяться: системний опис новітніх і маловідомих фактів, що відображають реальні процеси розвитку освіти; систематизація та аналіз кількісних даних про розвиток систем освіти; виявлення та аналіз найважливіших закономірностей і тенденцій розвитку освіти; розробка науково-обґрунтованих критеріїв оцінки якості та ефективності освіти в тій чи іншій системі; визначення пріоритетних напрямків освітньої політики, зіставлення досягнень і недоліків різних систем освіти.

Для зв'язування залежності теперішнього від минулого у СПК НПП ЗВО України та розуміння її розвитку в майбутньому, у дослідженні застосовано історичний підхід.

Відповідно до «Словника іншомовних слів» поняття «історизм» визначається як «підхід до вивчення об'єктивної дійсності, який вимагає розглядати всі явища природи й суспільного життя в їхньому історичному розвитку, у зв'язку з конкретно-історичними умовами їхнього існування до розуміння історії» [240].

Цей підхід дасть змогу цілісно проаналізувати педагогічні явища і процеси в часовому контексті (зародженні, становленні та розвитку). У межах дослідження використання історичного підходу дає можливість встановити спадкоємність і своєрідність історичного шляху розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття, який можливо співставити у процесі вивчення загального (характерного й для іншої країни) із індивідуальним (відображеного в історичних подіях на території України).

Наступним методологічним підходом виділяємо особистісний підхід. В основі цього підходу – людина, яка є найвищою цінністю суспільства. У нашому випадку – особистість НПП, яка має право на гідне життя, формальну, неформальну й інформальну освіту, підвищення власної кваліфікації, особистісний розвиток, самореалізацію й самовдосконалення в багатьох сферах життєдіяльності. Саме тому особистісний підхід передбачає спрямованість СПК не тільки на удосконалення знань, умінь і навичок, а й зокрема, на особистість НПП ЗВО, урахування її потреб, інтересів, схильностей і здібностей, реалізацію її власних потенційних можливостей, специфіки викладання навчальної дисципліни, яку вона викладає.

Андрагогічний підхід до розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття дозволить проаналізувати розвиток досліджуваного процесу, ураховуючи повне задоволення актуальних і перспективних професійно-освітніх запитів НПП.

Андрагогічний підхід в СПК НПП ЗВО ґрунтується на характерних ознаках дорослих (НПП). НПП у процесі підвищення кваліфікації займають активну позицію; володіють установкою на самореалізацію, саморозвиток, самовдосконалення; мають соціокультурний досвід, що може бути як джерелом, так і перешкодою їх розвитку; відчують потребу в удосконаленні актуальних знань, компетенцій, спрямованих на реалізацію їх професійних завдань і вирішення проблем; є рівноправним суб'єктом управління підвищенням власної кваліфікації, включаючи всі етапи її проходження (цілепокладання, планування, організація, реалізація, контроль і корекція результатів підвищення кваліфікації).

Підвищення кваліфікації НПП ЗВО в контексті андрагогічного підходу спирається на принципи навчання дорослих, як самовизначення й самостійності; спільної діяльності; опори на досвід НПП; індивідуалізації та системності едукації; розвитку освітніх потреб НПП; усвідомленості підвищення кваліфікації; самооцінки й саморефлексії.

Використання компетентнісного підходу в СПК НПП ЗВО України зумовлено розробленою та прийнятою Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [604]. Цей підхід передбачає аналіз спрямованості розвитку СПК не тільки на трансформацію змісту ПК, а й на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей НПП.

Отже, визначені методологічні підходи є взаємопов'язаними, тому їх поєднання може бути теоретично-методичною базою для аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Обґрунтування методологічних підходів дало змогу сформулювати головні принципи історико-педагогічного дослідження.

В українських та іноземних словниках поняття «принцип» (від латинського *prīncipium* – початок, основа, першооснова) трактовано так: «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку... ; основний закон якої-небудь точної науки... ; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось» [113, с. 1124]; «правило, що виникло в результаті об'єктивно осмисленого досвіду; тобто головні положення, що визначають і підхід до проблеми, і методику одержання емпіричних та наукових фактів, і їхній аналіз» [679, с. 149]; «основна ідея чи правило, що пояснює або контролює, як щось відбувається або працює» [1054]; «фундаментальна істина або твердження, що служить основою для системи переконань або поведінки або для ланцюга міркувань; загальнонаукова теорема або закон, який має безліч спеціальних додатків у широкій сфері; фундаментальне джерело або основа чого-небудь» [1055].

У дослідженні під *принципами* будемо розуміти фундаментальні положення, що з одного боку відображають закономірності розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття, а з іншого – визначають правила дослідження.

Отже, до головних принципів історико-педагогічного дослідження СПК НПП ЗВО України в досліджуваний період відносимо:

- принцип єдності теорії і практики – передбачає акцентування уваги на змінах, що відбувалися в практичній діяльності НПП ЗВО України у контексті підвищення кваліфікації на певному етапі, та розробку на перспективу СПК НПП ЗВО України в умовах інтеграційних процесів;

- принцип історизму – забезпечує розгляд «минулого» досліджуваного процесу, а також тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Цей принцип дозволить виокремити політичні, соціально-економічні й організаційно-педагогічні передумови та чинники СПК НПП ЗВО України в досліджуваний період й обґрунтувати їх значення та наслідки для подальшого розвитку досліджуваної системи;

- принцип суперечливості – дозволяє виявити передумови, чинники, особливості організаційних структурних форм, які стали рушійною силою аналізу СПК НПП ЗВО України в досліджуваний історичний період;

- принцип ієрархічності – передбачає розгляд одночасно СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття як самостійне ціле, а також як підсистему післядипломної освіти;

- принцип цілісності – полягає в наданні можливості досліджувати СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах як цілісне явище, що можна схарактеризувати, визначивши періоди її розвитку, тенденції тощо;

- принцип структуризації – передбачає структуризацію статистичних даних, фактів, наукових доробок учених у визначених хронологічних межах;

- принцип концентрації – дозволяє виявити та доповнити знання про конкретні дані, факти СПК НПП ЗВО України в досліджений історичний період у процесі вивчення його діалектичного розвитку;

- принцип креативності – полягає в наданні можливості в процесі дослідження знайти власне аргументоване пояснення фактів, явищ,

доповнити й роз'яснити сформовані знання, погляди, поєднуючи їх із науковою обґрунтованістю й передбачливістю [34; 48].

Наступним відповідно до алгоритму дослідження визначимо методи наукового дослідження.

Методи наукового дослідження трактують по-різному: «система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення; планомірний шлях, спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності; узагалі прийом, спосіб або спосіб дії» [280, с. 20]; «елементи практичної діяльності дослідника (рухи, дії, операції, роботи), які він використовує для виконання конкретних функцій на шляху до виявлення нових знань» [404, с. 88]; «способи дослідження, пізнання» [516, с. 17].

У дослідженні під *методами* будемо розуміти способи пізнання об'єктивної дійсності розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

Для цілісного вивчення розвитку СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах на основі аналізу досліджень [159; 84; 102; 189; 276; 280; 516; 787] були обрані такі методи:

1) історико-генетичний метод – дозволяє виявити особливості, причинно-наслідкові зв'язки й тенденції змін СПК НПП ЗВО України в процесі її історичного розвитку, а також охарактеризувати історичні події й особистості у їхній індивідуальності й образності. Як стверджує Н. Гупан, цей метод надає можливість простежити «історіографічний аспект трансформації історико-педагогічного знання та його відображення у відповідній вітчизняній літературі з досліджуваної проблеми» [159];

2) історико-порівняльний метод – передбачає аналіз першоджерел у визначених хронологічних межах, а також здійснення порівняння в просторі й часі;

3) історико-системний метод – забезпечує розгляд СПК НПП ЗВО України в процесі її історичного розвитку не з огляду її окремих ознак

й аспектів, а як цілісну якісну визначеність із комплексним урахуванням її власних сутнісних рис, та її місця й ролі в ієрархії післядипломної системи;

4) історико-структурний метод – передбачає розробку структури дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття;

5) історико-типологічний метод – надає можливість виявити однотипні властивості та ознаки в СПК НПП ЗВО різних країн на різних відрізках часу;

6) історико-логічний метод – дозволяє об'єднати історичні факти, події СПК НПП ЗВО України в процесі її історичного розвитку за допомогою законів логіки;

7) герменевтичний метод – забезпечує здійснення аналізу вітчизняних і закордонних праць науковців останньої чверті XX – початку XXI століття та визначення їх педагогічної спрямованості;

8) метод аналізу – надає можливість з'ясувати поглиблено достовірність окремих ознак, особливостей, властивостей СПК НПП ЗВО України, а метод синтезу – їх поєднати та сформулювати цілісні знання про СПК НПП ЗВО України у процесі її історичного розвитку;

9) метод термінологічного аналізу науково-педагогічної та спеціальної літератури – забезпечує визначення окремих термінів відповідно до предмета дослідження в педагогічному аспекті;

10) структурно-функціональний аналіз – дозволяє з'ясувати структури та функціонування СПК НПП ЗВО України в досліджуваний період і відобразити зв'язки із напрямками загальної політики країни;

11) метод перспективного аналізу – надає можливість визначити перспективні напрями забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО в умовах євроінтеграційних процесів на основі аналізу сучасної історіографії;

12) статистичний метод – полягає у визначенні ступеня достовірності подібності та відмінності дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України

останньої чверті XX – початку XXI століття на підставі результатів вимірювань їх показників;

13) метод узагальнення – припускає логічний перехід від індивідуального до загального, від менш загального до більш загального судження, знання, що дає можливість установити загальні поняття властивості, ознаки СПК НПП ЗВО України у процесі її історичного розвитку.

Отже, визначені методологічні підходи, принципи та методи дослідження до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного, дозволяють сформувати логічно структуроване методологічне обґрунтування даного дослідження. Це дозволить вивчити передумови, чинники та особливості розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Наступне завдання дослідження пов'язано із визначенням характеристики джерельної бази розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

1.2 Історіографія проблеми та джерельна база дослідження

Основою історіографічного аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття є джерельна база: якісний її добір сприятиме розширенню дослідницького поля з питань, що є важливими для історико-педагогічного аналізу дослідження.

Отже, завдання підрозділу – ґрунтовно вивчити та систематизувати нормативні документи, державні архіви, першоджерела, інтерпретаційні, словниково-енциклопедичні, науково-статистичні джерела, Інтернет-ресурси з метою об'єктивно дослідити розвиток СПК НПП ЗВО України та провідних країн світу останньої чверті XX – початку XXI століття.

Для вирішення даного завдання були обрані методи: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний, історико-типологічний, історико-логічний, герменевтичний, статистичний, метод структурно-функціонального аналізу, інтерпретація, класифікація, систематизація, узагальнення.

У сучасній історичній науці науковці виділяють чотири основні підходи до визначення поняття історичного джерела та його природи: позитивістський (на цьому підході історичні джерела – пам'ятники минулого, що містять інформацію про історичні події та явища); марксистський (історичні джерела – продукти певних суспільних відносин); культурологічний (історичні джерела – явища культури); неокантіанський: (історичні джерела – це, насамперед, продукти індивідуальної людської психіки). [85; 241, с. 68].

Відповідно до вищезазначеного, історичне джерело трактують як: «результати людської діяльності, які містять у собі (як правило, безпосередню) історичну інформацію, тобто які виступають носіями інформації про історичні події та явища; у той же час самі виступають пам'ятками матеріальної та духовної культури тієї епохи, коли вони були створені» [85, с. 74–75]; «носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і людини й відбиває той чи інший бік людської діяльності» [241, с. 68].

Формуючи джерельну базу, спираємося на вимоги, які запропонувала О. Адаменко: «чітка визначеність (первинна інформація, яка надходить із різних джерел, повинна доповнювати наявну й не повторюватися); різноманітність (джерельна база повинна бути різноманітною для всебічного

відображення предмета дослідження», у нашому випадку – для аналізу поняття «розвиток СПК НПП ЗВО України останній чверті XX – на початку XXI століття»), «достовірність і надійність (інформація, яка міститься у джерелах, має бути достовірною та забезпечувати надійність); якість і глибина дослідження (джерельна база повинна включати теоретичні й практичні узагальнення та висновки для всебічного охоплення науково-педагогічних фактів із досліджуваного предмета)» [5, с. 8].

Також, обґрунтовуючи джерельну базу, врахуємо критерії розробки класифікації джерельної бази дослідження, яка запропонувала О. Кірдан: «типові критерії, за якими джерела диференційовано з точки зору знакових систем, які використали їх автори; критерій врахування аспектів інформації, що міститься у джерелі; хронологічний критерій» [266, с. 27].

Отже, вивчення джерельної бази вважаємо за потрібне здійснити умовно за роками: 1945 – 1990 роки (Україна входила до складу СРСР); 1991 – 2020 роки (Незалежна Україна).

Джерельну базу на основі аналізу наукових розвідок [5; 84; 125; 135; 141; 148; 156; 159; 183; 205; 266; 278; 314; 363; 404; 437; 521; 528; 546; 565; 569; 704; 715; 720; 801] будемо розглядати за вісьма групами:

1) до першої групи відносимо нормативно-правові джерела, що передбачали реформи та зміни в СПК НПП ЗВО та сприяли або перешкоджали цьому процесу;

2) до другої групи – документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України (Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ України), Архіві Президії Академії наук України, Державному архіві міста Києва), що допоможуть доповнити історичну картину подій і явищ дослідження. Так, у Фонді 1 «Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ) (1918–1991)» ЦДАГО України [780], знайдено відомості ЗВО про кількість аспірантів і результати їх досліджень; протоколи і виписки із протоколів

засідань партійного комітету АН УРСР; довідки АН УРСР про присвоєння звань НПП. У Державному архіві міста Києва [168] зберігаються статистичні дані про НПП, кількість студентів, аспірантів та докторантів, плани і звіти з науково-педагогічної діяльності аспірантури, підвищення кваліфікації НПП ЗВО Києва;

3) до третьої групи – оригінальні праці з історії філософії та педагогіки, аналіз яких дасть змогу обґрунтувати методологію дослідження розвитку СПК НПП ЗВО;

4) до четвертої групи – періодичні видання, у яких висвітлювалися питання ПК НПП ЗВО;

5) до п'ятої групи – інтерпретаційні джерела (дисертації, автореферати, підручники, навчальні посібники), присвячені розвитку СПК НПП ЗВО, захищені авторами в аналізований нами період;

6) до шостої групи – словниково-енциклопедичні (словники) джерела, що дадуть можливість найповніше представити понятійно-термінологічний апарат дослідження;

7) до сьомої групи – науково-статистичні джерела (статистичні довідники, щорічники, збірники), що відображали статистичні показники з питань розвитку СПК НПП ЗВО останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

8) до восьмої групи – Інтернет-ресурси, у яких простежується стан розвитку СПК НПП ЗВО в хронологічних межах.

Перша група джерел – основні нормативно-правові акти, що регулювали освітні відносини в системі вищої та післядипломної освіти загалом і СПК НПП ЗВО України зокрема. До них зараховуємо закони, постанови, накази, інструктивні листи державних структур СРСР, УРСР, Міністерства вищої освіти СРСР, РМ Української СРСР; «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1962 – 1988 pp.); Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР (1961 – 1991 pp.); звіти партійних з'їздів і конференцій. За цими документами можна

прослідкувати динаміку розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, яка залежала від політичних та економічних подій у суспільстві та реформ уряду [50].

Було проаналізовано приблизно 120 нормативно-правових документів, що регулювали та регламентували діяльність СПК НПП ЗВО України, зокрема в досліджуваному періоді, серед основних:

1. Основний закон УРСР – Конституція – прийнята Надзвичайним XIV з'їздом Рад УРСР від 30 січня 1937 року [294], в основу якої була покладена Конституція СРСР (ще називають «Сталінська Конституція», рідше – «Конституція соціалізму, що переміг»), прийнята Надзвичайним VIII Всесоюзним з'їздом Рад СРСР від 5 грудня 1936 року [292]. Важливими для нашого дослідження є статті Конституції: стаття 26 «Відповідно до потреб суспільства держава забезпечує планомірний розвиток науки і підготовку наукових кадрів, організує впровадження результатів наукових досліджень у народне господарство та інші сфери життя»; стаття 43 «Громадяни України мають право на освіту. Це право забезпечується безоплатністю всіх видів освіти, ... широким розвитком... вищої освіти на основі зв'язку навчання з життям, із виробництвом, розвитком заочної і вечірньої освіти, наданням державних стипендій та пільг... студентам, ... створенням умов для самоосвіти»; стаття 45 «Громадянам Української РСР відповідно до цілей комуністичного будівництва гарантується свобода наукової... творчості. Вона забезпечується широким розгортанням наукових досліджень, винахідницької та раціоналізаторської діяльності...»; Конституція (Основний Закон) УРСР, прийнята зі змінами і доповненнями до минулої Конституції на позачерговій сьомій сесії ВР Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року [295], в основу якої була покладена Конституція СРСР (ще називають «Брежнєвська Конституція», рідше – «Конституція розвиненого соціалізму»), прийнята на позачерговій сьомій сесії ВР СРСР дев'ятого скликання 7 жовтня 1977 року [293].

2. Закон УРСР «Про народну освіту», затвердженого 1 жовтня 1974 року [603], в основу якого було покладено Закон СРСР «Про затвердження основ законодавства Союзу РСР і Союзних Республік щодо народної освіти», затвердженого 19 липня 1973 року [482]. Цінним для дослідження є розділ X «Підготовка педагогічних кадрів. Педагогічна діяльність. Професійні права і обов'язки працівників народної освіти», у якому роз'яснювалося: основною формою підготовки та ПК НПП є аспірантура; підвищення кваліфікації здійснювалося у ЗВО, науково-дослідних установах, інститутах підвищення кваліфікації, курсах підвищення кваліфікації тощо.

Аналіз статей дає підстави зробити висновок, що на той час використовували поняття «науково-педагогічний кадр», що на сучасному етапі відповідає традиційному українському поняттю «науково-педагогічний працівник».

3. Постанови законодавчих органів: «Про заходи щодо поліпшення підготовки фахівців і вдосконалення керівництва вищою та середньою спеціальною освітою в країні» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 3 вересня 1966 року № 729) [463], у межах якої для ПК НПП дозволено Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР створити інститути (факультети) підвищення кваліфікації НПП при ЗВО; «Про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів» (Постанова РНК СРСР від 13 січня 1934 року № 78) [469]; «Про затвердження Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних інститутах» (Постанова РНК СРСР від 31 березня 1939 року № 415) [488], «Про заочну аспірантуру» (Постанова РНК СРСР від 16 вересня 1939 року № 1469) [449], «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру» (Постанова РМ СРСР від 22 травня 1948 року № 1709 (зі змінами 1989 р.)) [468], у яких розгорнуто порядок зарахування до аспірантури, особливості навчальної підготовки аспірантів, їх права й обов'язки; «Про вчені ступені і звання» (Постанова РНК СРСР від 13 січня 1934 року № 79) [492]

(зі змінами 1937 р.), «Про заходи покращення якості дисертаційної роботи та порядку присудження вчених ступенів і звань» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 28 січня 1960 року № 127) [464], «Про порядок присудження вчених ступенів і присвоєння вчених звань» (Постанова РМ СРСР від 29 грудня 1975 року № 1067) [471], «Питання атестації наукових і науково-педагогічних кадрів» (Постанова РМ СРСР від 30 грудня 1989 року № 1186) [124], у яких представлено порядок присудження вчених ступенів (кандидата та доктора наук) та присвоєння вчених звань (асистента, молодшого наукового співпрацівника, доцента, старшого наукового співпрацівника, професора), список ЗВО та наукових установ, які мали право прийому до захисту дисертацій, подання до затвердження в ученому ступені доктора наук і присудження на підставі захисту наукового ступеня кандидата наук (в УРСР такі: Харківський державний університет ім. А. М. Горького, Харківський політехнічний інститут ім. В. І. Леніна, Київський ордена Леніна державний університет ім. Т. Г. Шевченка, Київський ордена Леніна політехнічний інститут, Київський технологічний інститут харчової промисловості, Київський інженерно-будівельний інститут, Дніпропетровський державний університет ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією, Дніпропетровський ордена Трудового Червоного Прапора металургійний інститут ім. І. В. Сталіна, Львівський державний університет ім. Івана Франка, Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова, Львівський політехнічний інститут); «Про заходи щодо поліпшення підготовки професорсько-викладацьких кадрів для вищих навчальних закладів СРСР» (Постанова РМ СРСР від 19 лютого 1953 року № 539 (зі змінами 1960 р., 1975 р., 1977 р., 1989 р.)) [462], «Про заходи щодо поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 13 червня 1961 року № 536 (зі змінами 1962 р., 1976 р., 1981 р., 1989 р.)) [461], «Про поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 16 листопада 1967 року № 1064 (зі змінами 1976 р., 1989 р.)) [480],

«Про заходи щодо покращення підготовки та використання науково-педагогічних і наукових кадрів» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 13 березня 1987 року № 327) [459], у яких зазначалося, що здійснення завдань комуністичного будівництва вимагає подальшого розгортання і підвищення якості наукових досліджень, підвищення кваліфікації НПП; «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади СРСР» (Постанова РМ СРСР від 21 березня 1961 року № 251 (зі змінами 1969 р.)) [483], яка є значущою для дослідження та надає детальну правову інформацію про НПП ЗВО. Так, у Постанові [483], зазначено: основні завдання ЗВО, серед яких є підвищення кваліфікації НПП; штатні посади професорсько-викладацького складу ЗВО (завідувач кафедри, професор, доцент, асистент, старший викладач, викладач) та наукового персоналу (старший науковий співпрацівник і молодший науковий співпрацівник); права НПП (користуватися лабораторіями, кабінетами, бібліотеками тощо; в установленому порядку проводити навчальні заняття в зарубіжних ЗВО, брати участь у міжнародних і національних конференціях і з'їздах, а також в інших нарадах за дорученням або за згодою адміністрації ЗВО, наукового товариства або іншої організації СРСР); обов'язки НПП (вести навчальну та методичну роботу за своєю спеціальністю на високому ідейному та науковому рівні; здійснювати політичне виховання здобувачів вищої освіти; проводити наукові дослідження та брати участь у впровадженні результатів цих досліджень у народне господарство; систематично підвищувати свій політичний рівень, удосконалювати теоретичні знання і практичний досвід; керувати самостійною та науково-дослідною роботою студентів). Також наголошено, що ЗВО здійснюють підготовку та підвищення кваліфікації НПП шляхом: навчання в очній або заочній аспірантурі; відрядження до аспірантури на термін до року, які здали кандидатський екзамен для завершення роботи над кандидатською дисертацією; прикріплення до кафедр фахівців НПП інших ЗВО для надання їм допомоги в ПК та виконанні наукових досліджень [483]; «Про заходи

щодо подальшого поліпшення підбору та підготовки наукових кадрів» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 12 травня 1962 року № 441) [484], у межах якого було дозволено науково-дослідним установам Академії наук СРСР ввести у свої штати посади стажистів-дослідників; «Про здобувачів наукового ступеня, які працюють над дисертацією поза аспірантурою» (Постанова Державного комітету РМ СРСР з науки і техніки від 3 червня 1968 року) [549], у якій визначалося, самостійна (поза аспірантурою) робота фахівців над дисертаціями є однією з форм ПК НПП науково-дослідних установ, ЗВО, підприємств та інших організацій; «Про розподіл осіб, які проходять аспірантуру з відривом від виробництва» (Постанова РМ СРСР від 19 вересня 1969 року № 758) [475], «Про затвердження Положення «Про розподіл осіб, які проходять аспірантуру з відривом від виробництва» (Постанова Державного комітету РМ СРСР з науки і техніки від 20 лютого 1970 року № 41) [486], у яких зазначалося, що всі аспіранти, які закінчили аспірантуру з відривом від виробництва, підлягали персональному розподілу і після закінчення терміну підготовки зобов'язані пропрацювати не менше 3 років у ЗВО, науково-дослідних установах, на підприємствах і в організаціях відповідно до напрямів міністерств і відомств за призначенням комісії з персонального розподілу; «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вищої освіти в країні» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 18 липня 1972 року № 535) [452], у якій наголошено для вдосконалення вищої освіти в країні необхідно було створити сприятливі умови ПК НПП вищої школи. Прикладом є створення 1973 року інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Білоруському і Новосибірському державних університетах із терміном навчання до 5 місяців і загальним контингентом слухачів 400 осіб [452]; «Про заходи щодо подальшого вдосконалення атестації наукових і науково-педагогічних кадрів» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 18 жовтня 1974 року № 825) [451], «Про Положення про Вищу атестаційну комісію при Раді Міністрів СРСР» (Постанова РМ СРСР від 8 травня 1975 року № 375) [470], у яких

зазначено, що на Вищу атестаційну комісію при РМ СРСР було покладено керівництво атестацією НПП та контроль за забезпеченням високої якості дисертаційних робіт; «Про подальше вдосконалення системи підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук вищих навчальних закладів» (Постанова РМ СРСР від 31 січня 1983 року № 43) [450]; «Про заходи щодо подальшого поліпшення матеріальних та житлово-побутових умов студентів вищих навчальних закладів та учнів середніх і спеціальних навчальних закладів» (Постанова ЦК КПРС та РМ СРСР від 18 жовтня 1971 року № 755) [453], «Про підвищення заробітної плати працівників вищих навчальних закладів» (Постанова ЦК КПРС, РМ СРСР і Всесоюзної центральної ради професійних спілок від 13 березня 1987 року № 329) [466], «Про заходи щодо поліпшення матеріальних та житлово-побутових умов аспірантів, студентів вищих і учнів середніх спеціальних навчальних закладів» (Постанова ЦК КПРС, СМ СРСР, Всесоюзної центральної ради професійних спілок та ЦК ВЛКСМ від 13 березня 1987 року) [457], «Про затвердження порядку й умов матеріального забезпечення радянських фахівців, керівних працівників, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів старших курсів, відправлених за кордон на навчання і стажування» (Постанова Державного Комітету з праці і соціальних питань та Секретаріату Всесоюзної Центральної Ради професійних спілок від 20 травня 1988 року № 312/15-63) [490], «Про розмір стипендій глухонімих і сліпих, які навчаються у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах, а також в аспірантурі вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ та організацій» (Постанова РМ СРСР від 3 березня 1989 року № 196) [474], у яких наголошувалося на матеріальному забезпеченні НПП під час підвищення їх кваліфікації.

4. Накази законодавчих органів: «Про затвердження Положення про аспірантуру» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 31 липня 1962 року № 284) [487], «Про затвердження Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР

від 19 червня 1980 року № 700) [489], у яких детально прописано порядок зарахування до аспірантури, особливості навчальної підготовки аспірантів, права і обов'язки аспірантів; «Про затвердження Положення про порядок заміщення посад і атестації професорсько-викладацького складу у вищих навчальних закладах» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 10 липня 1987 року № 500) [485], у якому наголошено, що посади завідувачів кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів та асистентів ЗВО повинні були замінюватися за конкурсом терміном на п'ять років, після закінчення якого зазначені посади замінювалися в порядку конкурсу; «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів у системі безперервної освіти» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та ВАК при РМ РСРС від 15 вересня 1987 року) [467]; «Про номенклатуру спеціальностей науковців» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 23 вересня 1969 року № 701) [465]; «Про затвердження типового положення про курси підвищення кваліфікації керівних працівників і фахівців народного господарства» (наказ Міністерства вищої і середнього спеціального освіти СРСР від 30 січня 1979 року № 118) [491]; «Про введення в дію навчальних планів і програм для аспірантів і здобувачів вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, організацій» (наказ Державного Комітету СРСР з народної освіти 13 червня 1988 року № 135) [446]; «Про затвердження Інструкції про порядок визначення стажу науково-педагогічної роботи» (наказ Державного Комітету СРСР з народної освіти від 1 серпня 1989 року № 635) [481].

5. «Інструкція про порядок присудження вчених ступенів і присвоєння вчених звань» (Інструкція ВАК при МВ і ССО СРСР від 23 червня 1972 року) [226], у якій зазначено: учений ступінь «доктор наук» присуджувався особам, які мали вчений ступінь «кандидат наук» або вчене звання «професор» і публічно захистили або дисертацію, або опубліковані роботи, винаходи та відкриття, або завершення роботи зі створення нових машин, систем

управління, приладів, споруд і технологічних процесів, або підручник для ЗВО, написаний без співавторів; учений ступінь «кандидат наук» присуджувалась особам, які мали вищу освіту та здали кандидатські іспити й публічно захистили кандидатську дисертацію, або роботи, зазначені для присудження вченого ступеня «доктор наук» [226].

6. Інструктивні листи законодавчих органів: «Про виплату стипендій аспірантам і лекційним асистентам» (Лист Міністерства вищої освіти СРСР від 12 листопада 1956 року № I-119) [447], у якому зазначено, що стипендія, починаючи з 1 вересня 1956 року повинна виплачуватися в розмірі окладу, одержуваного перед зарахуванням до аспірантури, але не вище 1000 рублів на місяць; «Про порядок надання творчих відпусток» (Інструктивний лист Міністерства вищої освіти СРСР від 24 січня 1957 року № I-10) [473], у якому детально представлено вимоги про надання творчих відпусток для аспірантів; «Про розрахунок штатної кількості професорсько-викладацького складу ВНЗ за контингентом аспірантів» (Інструктивний лист МВ і ССО СРСР від 24 серпня 1962 року № I-46) [476]; «Про філософську підготовку аспірантів нефілософських спеціальностей» (Інструктивний лист МВ і ССО СРСР від 23 червня 1964 року № I-32) [479]; «Про порядок зарахування до стажу науково-педагогічної роботи часу навчання в аспірантурі» (Інструктивний лист МВ і ССО СРСР від 15 січня 1988 року № 3) [472].

Також було проаналізовано нормативно-правові документи, що регулювали СПК НПП ЗВО інших країн:

1) Німеччини: «Основний закон Федеративної Республіки Німеччини» [940], Закон «Про єдину соціалістичну систему освіти» [930, с. 14; 929; 928], «Федеральний рамковий закон про вищу освіту» [962; 963], Закон «Про вищу освіту федеральної землі» [855] та інша нормативно-правова база [152];

2) Великобританії: доповідь «Вища освіта: звіт лорда Роббінса, голови Комітету з питань вищої освіти Великобританії» [957]; «Закон про вищу освіту 2004» [958]; «Дані про зайнятість викладачів у вищій освіті» [959]; доповідь «Звіт Комітету з методів викладання в університетів» [944];

доповідь Департаменту освіти і науки «Центральні заходи щодо просування освітніх технологій у Великобританії» [875]; Державний звіт Джеретта «Про ефективність навчання в університетах» [974], «Кодекс практики» [827], програма «Освіта та професійно-технічна підготовка в ХХІ столітті»;

3) США: «Закон про вищу освіту» [1126], Меморандум «Зміцнення можливостей для академічної науки по всій країні» [244]; Звіт «Нація в небезпеці» [822]; «Федеральний закон про професійну освіту» [1045]; «Постанова про принципи академічної свободи» [1087].

Аналіз зазначених документів дозволив на нормативному рівні з'ясувати статус і соціально-правове становище, мету та завдання системи підвищення НПП, її структуру, органи управління, права й обов'язки НПП.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, визначимо оригінальні праці з історії філософії та педагогіки.

В основі розробки методології до аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття лежать ідеї В. Афанасьєва [23], І. Блауберга [84], Т. Ільїної [221], Е. Юдіна [808] та інших.

У контексті дослідження проаналізовано статті та матеріали таких періодичних видань: «Вісник Академії наук СРСР» (видавався з 1931 року), «Вісник Академії наук Української РСР» (видавався з 1947 року), «Вісник вищої школи» (видавався з 1940 року, орган МВ і ССО СРСР), «Советская педагогика» (видавався з 1937 року), «Радянська школа» (видавався з 1945 р.), «Народное образование» (видавався з 1834 р.), «Український народний журнал» (видавався з 1957 року) тощо, у яких публікувалися огляди наукових сесій, матеріали Загальних зборів Академії наук СРСР та Української РСР, засідань Президії, міжнародних наукових конгресів, з'їздів, висвітлювалися питання науки, вищої освіти, підготовки і ПК НПП ЗВО, академічної мобільності, а також досвід підвищення кваліфікації НПП ЗВО за кордоном.

Із метою виявлення сучасних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України нами було вивчено та проаналізовано періодичні видання провідних країн світу – Великобританії («Times Higher Education Supplement», «Educational Development», «The Guardian», «The Telegraph» тощо), США («The Chronicle of Higher Education»), у яких регулярно висвітлювалися актуальні проблеми підвищення кваліфікації НПП ЗВО, організації безперервного професійного розвитку НПП ЗВО цих країн; спеціальні видання та праці вчених провідних країн світу – Німеччини («Bildungspolitik in Deutschland» [837]; «Hochschuldidaktische Weiterbildung – Akzeptanz und Wirkung. Eine Analyse am Beispiel des Bausteinprogramms WindH – Weiterbildung in der Hochschullehre» [863]; «Ein Raster von Aktivitäten zur Aus- und Fortbildung von Lehrenden an Hochschulen» [866]; «Das Hochschulsystem im gesellschaftlichen Kontext» [869]; «Die deutsche Universität vom Mittelalter bis zur Gegenwart» [909]; «Staff development in higher education» [910]; «Zielsetzungen und Verwirklichung hochschuldidaktischer Aus- und Weiterbildung» [912]; «Lehrende lernen das Lehren» [914]; «Objektive gesellschaftliche Anforderungen an die weitere Erhöhung der Qualität von Erziehung und Ausbildung» [918]; «Alte und neue Universitäten. Einzugsbereiche und Ortswahl der Studenten, Motive und Verhalten» [923]; «Politics and higher education in the Federal Republic of Germany» [932]; «Protestbewegungen und Hochschulreform» [943]; «Hochschulpadagogik?» [972]; «Der Hochschulassistent und seine Probleme : Ergebnisse einer Umfrage zur sozialen, wirtschaftlichen und beruflichen Situation der wissenschaftlichen Assistenten an der Johannes-Gutenberg-Universität Mainz» [975]; «Zum Profil hochschulpadagogischer Einführungskurse» [980]; «Zum Verhältnis von Wissenschaftstheorie und Hochschulpadagogik» [981]; «Die Modernisierung der Westdeutschen Universitäten nach 1945» [986]; «University Reform in Progress. The Current Debate in West Germany» [989]; «Stand und Aufgaben der Entwicklung Hochschulpadagogik Fachschulpadagogik in der DDR» [997]; «Wesen und Aufgaben der Hochschulpadagogik» [998]; «McKeachie's teaching tips: strategies,

research, and theory for college and university teachers» [1014]; «Kölner Universitätsgeschichte» [1018]; «Idee und Zukunft der Universität» [1019]; «Geschichte der Universität. Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule» [1025]; «Hochschule in der Demokratie: Kritische Beiträge zur Erbschaft und Reform der deutschen Universität» [1035]; «Die sowjetische Militäradministration und die Sowjetisierung des Bildungssystems in Ostdeutschland» [1036]; «Hochschule in der Demokratie: Kritische Beiträge zur Erbschaft und Reform der deutschen Universität» [1037] тощо), Великобританії («A history of postwar Britain 1945 –1974» [846]; «The Universities. London» [939]; «University of London» [947]; «Some problems and trends in the support of academic science» [951]; «Conceptions of Curriculum and Curriculum Specialists» [971]; «Bess The Motivation to Teach» [973]; «Inflation in the United Kingdom» [1044]; «A profile of a postdoctoral teaching program» [1076]; «Science, government and the universities» [1079]; «The public commission of the university» [1090]; «Educational Research and Development in the United Kingdom» [1091]; «Educational Dilemmas : Debate and Diversity» [1130]; «Leadership in Organizations» [1149] тощо), США («The evidence for quality. Strengthening the test of academic and administrative effectiveness» [857]; «The American academic profession. A synthesis of social scientific inquiry since World War II» [921]; «Handbook of Academic Titles» [946]; «The Modern Practice of Adult Education» [983]; «Strategic Planning for Higher Education» [988]; «Revitalizing teaching through faculty development» [992]; «Scholasticism and Humanism in Classical Islam and the Christian West» [1005]; «Bridging pedagogic gaps : conceptual discontinuities in Higher Education» [1007]; «Professors and Students in European Universities : Observations of an American College President» [1013]; «Politics and higher education» [1021]; «A manual for manpower accounting in higher education» [1023]; «Promoting Your Program and Grounding It in the Institution» [1030]; «Disciplinary differences and university teaching» [1031]; «Applied imagination: Principles and procedures of creative problem solving» [1041]; «Freedom to Learn : A View of What Education Might

Become» [1065]; «Developing academic programmes : The Climate for Innovation» [1080]; «GABALS grofier Methodenkoffer. Grundlagen der Arbeitsorganisation. Offenbach» [1081]; «Access policy and procedures and the law in the USA» [1082]; «Adults in higher education» [1083]; «Academic adaptations. Higher education prepares for the 1980s. and 1990s.» [1086]; «Psychology and the Science of Education : Selected Writings of Edward» [1117]; «Taubman Understanding Curriculum : An Introduction to the Study of Historical and Contemporary Curriculum Discourses» [1146]), у яких регулярно висвітлювалися актуальні проблеми підвищення кваліфікації НПП ЗВО, організації безперервного професійного розвитку НПП ЗВО цих країн; а також спеціальні видання вітчизняних науковців, у яких досліджено розвиток СПК НПП ЗВО провідних країн світу (Я. Бельмаз [68]; Л. Берлінська [71]; Е. Богів [86]; А. Гаврилюк [127]; В. Гаманюк [131]; М. Дужа-Задорожна [191]; Т. Зданюк, О. Кузнецова [218]; Г. Капосльоз, В. Невмержицький, О. Рибчук, Д. Розумний [256]; В. Клець [270]; Т. Коваль, Г. Лук'янюк [275]; Н. Махиня [387]; В. Максимчук [370]; І. Мельничук [394]; Т. Модестова [407]; О. Нойман [443]; Ю. Пивовар [527]; Н. Приходькіна [573]; С. Савченко [655]; А. Сбруєва [661]; С. Сисоєва, Т. Кристопчук [668]; Ю. Скиба [675]; В. Солощенко [682; 683]; О. Старостіна [694; 695]; О. Стойка [698]; Л. Тарасюк, К. Цейкович [711]; Л. Хоружа [768]; Л. Чухно [789]; Л. Шеремет [796]; Н. Шульга [805]; М. Яремчук [814] та інші).

У процесі дослідження вивчено понад 66 статей.

Проведення аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України означеного періоду неможливе без вивчення дисертацій та авторефератів на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук.

У процесі дослідження першого періоду проаналізовано понад 17 дисертацій та авторефератів, але знайдено незначну кількість досліджень проблем ПК НПП ЗВО, бо в той час науковці велику увагу приділяли формуванню якостей особистості, різним напрямам виховання дітей, молоді, підготовці майбутніх фахівців.

Фундаментальним дослідженням, що стосується розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ століття, є дисертаційна робота, К. Галкіна «Вища освіта і підготовка наукових кадрів у СРСР», захищена 1961 року, у якій уперше здійснено ґрунтовний аналіз процесу становлення системи підготовки НПП, висвітлено питання організації аспірантури й особливості її розвитку у післявоєнні роки [129].

У радянській історіографії існує низка інтерпретаційних праць, що дають можливість розглянути спектр питань розвитку СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах. Було опрацьовано понад 43 українських та зарубіжних монографій, підручників, навчальних посібників, що стосуються розвитку СПК НПП ЗВО у визначений період.

Особливу цінність для дослідження становить монографія Г. Федькіна «Правові питання організації наукової роботи в СРСР» [747], у якій автором проаналізовано нормативно-правові акти, що стосувалися НПП, розглянуто окремі питання підготовки та ПК НПП й правового регулювання праці НПП ЗВО, визначено основні етапи розвитку системи наукових установ в СРСР.

Вивчення закономірностей розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ століття знайшло своє відображення в низці вітчизняних праць: монографії В. Пітова «Вища освіта Української РСР у період перебудови» [538], М. Лескевича «Розвиток вищої педагогічної школи в Українській РСР за 1917 – 1967» [351], колективній монографії «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР 1917–1967» [415].

Фундаментальними є праці з історії Академії наук УРСР, у яких досліджено основні факти з історії діяльності та організації управління в Академії наук, окремих академічних підрозділів, центрів підвищення кваліфікації, фінансування цих наукових відділів [243; 244; 721; 180; 179].

Слід виокремити наукові розвідки, у яких висвітлено питання історії створення та діяльності ЗВО, їхньої структури, підготовки та підвищення НПП, теоретичних й експериментальних прикладних і фундаментальних досліджень [224; 761; 223; 259; 225; 222; 230].

У наукових розвідках О. Бутягіна та Ю. Салтанової [101], Б. Лебіна [348], Є. Чуткерашвілі [788] науковцями наведено дані щодо розвитку мережі ЗВО СРСР і динаміки кількості здобувачів вищої освіти (аспірантів) та НПП, досліджено систему підготовки, підвищення та атестації професорсько-викладацького складу [50].

У збірнику наукових статей «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років» [649] здійснено огляд розвитку суспільних, фізико-математичних, хімічних, геологічних, біологічних і технічних наук провідними науковцями (М. Булаховський, Ф. Лось, О. Палладін, М. Рильський, О. Щербань та інші).

Проаналізовані наукові доробки стануть у нагоді під час обґрунтування передумов, чинників і тенденцій, особливостей розвитку СПК НПП ЗВО Україні у визначених хронологічних межах.

Німеччини – О. Бартца [847]; С. Баске [848; 849]; Б. Берендта [852]; Х. Вебера [1132; 1134]; В. Веблера [1135 – 1141]; Ю. Велберса [1142]; О. Герца [955]; О. Гюнтера [941]; С. Дані [887]; Ф. Зігеля [1151]; Р. Келера, А. Крауса, Е. Майера [1011]; К. Майера [1012]; В. Метфесзеля [985]; П. Пастернака [1047; 1048]; В. Петерсена [1050]; Р. Хікеля [956]; Л. Хубера [964; 965]; Р. Шульмейстра [1074]; Великобританії – П. Гордона [935; 936]; Р. Дірінга [890]; Б. Лісевського [1003]; Г. Міллера [1020]; Дж. Філдена, Г. Локвуда та Р. Нінда [919]; Дж. Уайлдта, О. Гауса [1145]; Б. Хепла [953]; Ф. Хізера, К. Стіва, М. Стафані [927]; США – Р. Бойса [858]; Л. Вілсона [1147]; Д. Гослінга [938]; Р. Даймонда [898; 899; 900]; П. Дрессела [904]; Ф. Еверса [913]; Д. Елліса [908]; К. Кука [879]; В. Лі [996]; Р. Мендела [1008]; Д. Робертсона [1064]; М. Сорчінеллі [1084]; А. Тарра [1089]; М. Уеллетта [1042]; П. Фелтена, А. Каліша, А. Пінґрі, К. Планка [917] та інших.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, визначимо словниково-енциклопедичні джерела, що дають змогу найповніше представити понятійно-термінологічний апарат дослідження. У визначених хронологічних межах було опрацьовано такі джерела: «Велика енциклопедія»

[87], «Словник української мови» [677], «Радянський енциклопедичний словник» [681], «Філософський енциклопедичний словник» [748].

Також було проаналізовано науково-статистичні джерела: «Народне господарство Української РСР» (статистичний щорічник, видавався з 1956 року); «Українська РСР в цифрах» (короткий статистичний щорічник, видавався з 1962 року), «Народна освіта, наука і культура в Українській РСР» (статистичний збірник), «Бюлетень вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів РСРС», «Огляд статистичних публікацій в Україні. 1919 – 1990» тощо. Статистика дозволить відобразити реальну ситуацію розвитку НПП ЗВО, кількість НПП, аспірантів, ЗВО, їх структурних підрозділів, наукових установ, що провадили освітню діяльність у сфері ПК НПП у хронологічних межах.

Отже, узагальнені результати аналізу джерельної бази дають підстави зробити висновок, що в першому періоді (1945 – 1990 роки) питання розвитку ПК НПП ЗВО викликало великий інтерес у науковців, про що свідчить значна ґрунтовна кількість досліджень.

У другому періоді (1991 – 2020 роки) до першої групи відносимо закони, накази, постанови, листи, інструктивні листи державних структур України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України (до 2013 року – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України).

Нами проаналізовано приблизно 247 нормативно-правових документів, що регулювали та регламентували СПК НПП ЗВО в досліджуваному періоді, серед основних:

1. Основний Закон України – Конституція, прийнята ВР України від 28 червня 1996 року [296], відповідно до якої держава забезпечує доступність і безоплатність вищої освіти в державних і комунальних ЗВО, розвиток вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг.

2. Закони України: «Про освіту» (зі змінами), затверджений 23 травня 1991 року [611]. Цінним для дослідження є такі статті: стаття 12 (1991 р.) «Вища атестаційна комісія Української РСР організовує і проводить атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів», 2013 року цю статтю виключено із Закону у зв'язку з ліквідацією ВАК, поклавши її функції на Міністерство освіти і науки України; стаття 25 (1991 р.) розкриває структуру системи освіти України (дошкільне виховання; загальна середня освіта; професійна освіта; вища освіта; післядипломна підготовка (стажування, клінічна ординатура тощо); аспірантура; докторантура; підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів; позашкільне навчання і виховання; самоосвіта); стаття 35 (1991 р.) «Основними видами діяльності вищого навчального закладу є... науково-дослідна робота; підготовка наукових, науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (кандидатів, докторів наук); атестація наукових, науково-педагогічних кадрів»; стаття 37 (1991 р.) розкриває особливості правового регулювання присудження наукових ступенів (бакалавра, магістра, кандидата наук, доктора наук) і вчених звань (доцента, професора, старшого наукового співробітника); стаття 31 (1996 р. та 2014 р.) розкриває особливості правового регулювання присудження змінених наукових ступенів (кандидата наук – доктора філософії відповідно та доктора наук); стаття 32 (2014 р.) розкриває особливості правового регулювання присудження змінених наукових ступенів (старшого дослідника, доцента, професора,); стаття 38 (1991 р.) дає розгорнуте визначення поняття «наукова діяльність у системі вищої освіти», стаття 40 (1991 р.) – «підвищення кваліфікації»; стаття 49 (1991 р.) – «педагогічна діяльність»; у статтях 51 – 53 (1991 р.) закріплено права, обов'язки, види заохочень та гарантії держави ПП; у статтях 55 – 57 (1996 р.) закріплено права, обов'язки, заохочення не тільки ПП, а й НПП, гарантії держави НПП та ПП; стаття 43 (1996 р.) «Відповідно до статусу вищих закладів освіти встановлено чотири рівні акредитації: перший рівень – технікум, училище, інші прирівняні до них вищі заклади освіти; другий

рівень – коледж, інші прирівняні до нього вищі заклади освіти; третій і четвертий рівні (залежно від наслідків акредитації) – інститут, консерваторія, академія, університет»; у статтях 47 – 48 (1996 р.) визначено зміст післядипломної освіти (спеціалізація, стажування, клінічна ординатура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів); стаття 47 (2014 р.) дає розгорнуте визначення поняття «підвищення кваліфікації» [611]; «Про освіту» (зі змінами), затверджений 5 вересня 2017 року на заміну попереднього Закону [610]. Деякі статті залишилися незмінними відповідно до старого Закону України «Про освіту». Для дослідження важливий нормативний зміст: прав, обов’язків, державних гарантій НПП; понять, які будемо застосовувати в дослідженні (кваліфікація, підвищення кваліфікації, професійний розвиток, система освіти, післядипломна освіта, компетентність, академічна свобода, викладацька, освітня, педагогічна діяльність, якість освіти, якість освітньої діяльності, освітній процес, заклад освіти, здобувачі освіти, індивідуальна освітня траєкторія, освітня послуга, освітня програма, суб’єкт освітньої діяльності тощо), розділу VII «Освіта, професійний розвиток та оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників»; «Про вищу освіту» (зі змінами), затверджений 17 січня 2002 року [574]. Цінним для дослідження є зміст розділів VIII «Учасники навчально-виховного процесу» та IX «Підготовка наукових і науково-педагогічних працівників», у яких подається: зміст поняття «педагогічний працівник», «науково-педагогічний працівник»; перелік посад НПП (асистент, викладач, старший викладач, директор бібліотеки, науковий працівник бібліотеки, доцент, професор, завідувач кафедри, декан, проректор, ректор), які обираються за конкурсом, як правило, особи, які мають наукові ступені або вчені звання, а також випускники магістратури, аспірантури та докторантури; особливості робочого часу, права й обов’язки, підвищення кваліфікації та стажування НПП. У статті 58 наголошено, що основними формами підготовки НПП є аспірантура (ад’юнктура) та докторантура; «Про вищу освіту» (зі змінами), затверджений

1 липня 2014 року на заміну попереднього Закону [575]. Деякі статті залишилися незмінними відповідно до старого Закону України «Про вищу освіту», однак необхідно відмітити значні прогресивні зміни в організації та управлінні системою вищої освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема: якість освіти тепер контролюватиметься Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти; такі керівні посади НПП, як ректори, декани, завідувачі кафедр будуть обиратися на свої посади строком на 5 років і не зможуть їх обіймати більше ніж двічі; відмінено поділ ЗВО на рівні акредитації, наразі існують 3 типи ЗВО (університети, інститути й академії та коледжі; дисертаційні роботи та відгуки опонентів перед захистом будуть оприлюднюватися на офіційних вебсайтах відповідних ЗВО; зменшення навантаження на НПП (із 900 до 600 годин на ставку) і здобувачів вищої освіти (30 годин замість 36 на кредит ECTS); запровадження академічної мобільності тощо; для дослідження одні з найважливіших нормативних документів – «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» (зі змінами), затверджений 13 грудня 1991 року [601] та «Про наукову і науково-технічну діяльність» (зі змінами), затверджений 26 листопада 2015 року на заміну попереднього Закону [602]. «Ці закони встановлюють правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, державні гарантії соціально-правового статусу вчених, наукових і науково-педагогічних працівників» [626]. У них визначається зміст понять, які будуть використовуватися в дослідженні (учений, молодий учений, аспірант, ад'юнкт, докторант, науковий працівник, науково-педагогічний працівник, наукова діяльність, науково-організаційна діяльність, науково-педагогічна діяльність, науково-технічна діяльність, наукова (науково-технічна) робота, фундаментальні наукові дослідження, наукова (науково-дослідна, науково-технологічна, науково-технічна, науково-практична) установа, Європейський дослідницький простір тощо). Відповідно до нового Закону утворено Національну раду України з питань розвитку науки і технологій із метою «забезпечення ефективної взаємодії представників

наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності», та Національний фонд досліджень України з метою «стимулювання фундаментальних та прикладних наукових досліджень» [626]; «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» (зі змінами) [626], затвердженого 20 листопада 2012 року, який регулює особливості відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і розміщенням державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації НПП ЗВО України.

3. Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 липня 1991 року № 1427-XII «Про проголошення незалежності України» [620], у межах якої Україна була проголошена незалежною демократичною державою; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»))» (Постанова КМУ від 3 листопада 1993 року № 896 (зі змінами)) [580]; «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» (Постанова КМУ від 1 березня 1999 року № 309 (зі змінами)) [589], «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» (Постанова КМУ від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами)) [591], у яких розгорнуто визначено порядок вступу до аспірантури, докторантури, особливості навчальної підготовки аспірантів, докторантів, їх права й обов'язки; «Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань України» (Постанова КМУ від 20 травня 1992 року № 257 (зі змінами)) [617], «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» (Постанова КМУ від 28 червня 1997 року № 644 (зі змінами)) [596], «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента» (Постанови КМУ від 31 грудня 2004 року № 1791 (зі змінами) [593], від 27 грудня 2008 року

№ 1149 (зі змінами)) [594], «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (Постанова КМУ від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами)) [595], «Деякі питання реалізації статті 54 Закону України «Про вищу освіту» (Постанова КМУ від 19 серпня 2015 року № 656 (зі змінами)) [170], що регулюють питання присудження наукових ступенів доктора і кандидата наук та вчених звань професора, доцента та старшого дослідника; «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» (Постанова КМУ від 14 червня 2000 року № 963 (зі змінами)) [584]; «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» (Постанова КМУ від 12 серпня 2015 року № 579) [590], встановлює порядок організації програм академічної мобільності для НПП; «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (Постанова КМУ від 21 серпня 2019 року № 800 (зі змінами)) [169], у якій детально прописано процедуру, види, форми, обсяг, періодичність, умови підвищення кваліфікації НПП ЗВО, уключаючи механізм оплати, умови й процедуру визнання результатів підвищення кваліфікації.

4. Накази державних органів: «Про порядок розгляду атестаційних справ про присвоєння вчених звань професора і доцента» (наказ Міністерства освіти України від 13 листопада 1997 року № 406 (зі змінами) [618], «Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059) [171], «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14 січня 2016 року № 13 (зі змінами)) [592], у яких затверджено розгляд питань щодо присвоєння вчених звань професора, доцента та старшого дослідника, порядок оформлення і видання атестатів, які мають вчені звання, позбавлення вчених звань; «Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження

наукових ступенів і присвоєння вчених звань» (накази ВАК України від 10 червня 1999 року № 288 (зі змінами) [585], від 23 червня 2005 року № 377 (зі змінами)) [586]; «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей» (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1057 (зі змінами)) [583]; «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію» (наказ ВАК України від 4 квітня 2000 року № 178 (зі змінами)) [607]; «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (накази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1112 (зі змінами) [608], від 23 вересня 2019 року № 1220) [609], «Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук» (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1112 (зі змінами)) [117], «Про затвердження Положення про конкурсну комісію Міністерства освіти і науки України з відбору виконавців державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» (наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2013 року № 646) [587], «Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14 липня 2015 року № 758) [606], у яких представлено вимоги оприлюднення дисертаційних робіт, що подаються на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук; «Про затвердження Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24 січня 2013 року № 48) [588], що регламентують порядок ПК та стажування НПП; «Про затвердження форм звітності про виконання державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації

та перепідготовку кадрів» (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1275) [597].

Також було проаналізовано нормативно-правові документи, що регулювали організацію діяльності СПК НПП ЗВО інших країн задля виявлення транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України:

1) Німеччини: Програма «Регіони, що навчаються, – розвиток мережної взаємодії» [999]; Стратегія інноваційного розвитку Німеччини «High-Tech-стратегія» [902], Програма «Ініціатива вищих досягнень» [915]; «Закон про професійну підготовку» [854]; «Національний звіт про Болонський процес із 2005 по 2007 рр. для Німеччини та Національний план дій щодо визнання іноземних кваліфікацій» [860];

2) Великобританії: Закон «Про подальшу та вищу освіту» [931]; доповідь Незалежного національного комітету дослідження вищої освіти, очолюваного лордом Дерінгм – «Вища освіта в суспільстві, яке вчиться» [960], Закони «Про викладання і вищу освіту» [1104], «Про вищу освіту» [1100; 922; 1118].

Аналіз зазначених документів дозволив з'ясувати сутність понять термінологічного апарату дослідження, визначити статус і правове становище, мету та завдання СПК НПП ЗВО, її структуру, форми підвищення кваліфікації, органи управління, права й обов'язки НПП на сучасному етапі.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, визначимо оригінальні праці з історії філософії та педагогіки.

В основі розробки методології до аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття лежать ідеї О. Адаменко [5; 7; 8], С. Гончаренка [142; 143], В. Кременя [315; 316; 317], Є. Хрикова [764; 765] та інших.

Слушною є думка Є. Хрикова: «Сучасний етап розвитку педагогічної науки є етапом радикального перегляду наукових теорій, реорганізації основних концептуальних уявлень. Найбільш радикальні зрушення відбулися у взаємодії науки та суспільства. У наш час сформувалася ситуація

педагогічного плюралізму, яка повністю відповідає положенням синергетики про багатоваріантність шляхів розвитку» [765, с. 6].

У контексті дослідження вивчено періодичні видання: «Вища освіта України», «Бюлетень ВАК України», «Вісник Академії наук України», «Вісник Національної академії наук України», «Information Technologies in Education», «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», «Вісник післядипломної освіти» (Серія «Педагогічні науки»)), «Наука і освіта», «Неперервна професійна освіта: теорія і практика», «Нова педагогічна думка», «Огляд сучасної вищої освіти», «Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи», «Освіта та педагогічна наука», «Освітні обрії», «Освітологія», «Педагогіка та психологія», «Педагогічний дискурс», «Педагогічні інновації: реалії, реалії, перспективи», «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології», «Порівняльна професійна педагогіка», «Порівняльно-педагогічні студії», «Проблеми інженерно-педагогічної освіти», «Професійна освіта: методологія, теорія та технології», «Сучасна освіта», «Український педагогічний журнал», в яких висвітлювалися питання науки, вищої та післядипломної освіти, особистісного й професійного розвитку та ПК НПП ЗВО, академічної мобільності, а також досвід ПК НПП ЗВО за кордоном.

У цьому періоді значно зросла кількість наукових видань, у зв'язку з цим кількість проаналізованих статей збільшилась до 600. Однак, кількість статей, що стосувалася саме розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, досягають 50.

Також нами було проаналізовано періодичні видання провідних країн світу з метою виявлення транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України – Німеччини («Journal Hochschuldidaktik», «Das Hochschulwesen», «Zeitschrift fur Hochschulentwicklung», «Hochschule & Weiterbildung», «Bildung und Wissenschaft»); Великобританії («Journal of

Educational Policy», «International Journal for Academic Development», «Teaching in Higher Education», «Studies in Higher Education», «Educational Developments», «International Journal of Lifelong Education» тощо) США («Research in Higher Education», «American Educational Research», «The Journal of Higher Education»), у яких регулярно висвітлювалися актуальні проблеми ПК НПП ЗВО, організації безперервного професійного розвитку НПП ЗВО цих країн.

Проведення аналізу розвитку СПК НПП ЗВО означеного періоду здійснювалося з урахуванням дисертацій та авторефератів на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора: педагогічних наук спеціальностей 13.00.01 (загальна педагогіка та історія педагогіки), 13.00.04 (теорія та методика професійної освіти), 13.00.06 (теорія та методика управління освітою), 13.00.07 (теорія і методика виховання), 13.00.09 (теорія навчання), 13.00.10 (інформаційно-комунікаційні технології в освіті); історичних наук – 07.00.01 (історія України); економічних наук – 08.00.01 (економічна теорія та історія економічної думки); економічних наук – 08.00.04 (економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), 08.09.01 (демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика); філософських наук – 09.00.01 (онтологія, гносеологія, феноменологія), 09.00.10 (філософія освіти); юридичних наук – 12.00.01 (теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень), 12.00.03 (цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право), 12.00.05 (трудова право; право соціального забезпечення), 12.00.07 (адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право); психологічних наук – 19.00.10 (організаційна психологія; економічна психологія); політичних наук – 23.00.02 (політичні інститути та процеси) тощо Перелік проаналізованих дисертацій і авторефератів представлено в Додатку Б.

У процесі дослідження другого періоду нами проаналізовано понад 106 дисертацій та авторефератів.

Особливу цінність для дослідження становлять дисертаційні роботи спеціальності 07.00.01 – Історія України, в основі яких здійснено аналіз історичних процесів на території України..

Метою дисертаційного дослідження Г. Додонової [186] стало комплексний розгляд соціокультурних особливостей НПП ЗВО впродовж другої половини XIX – на початку XX століття. Дисертантом здійснено ґрунтовне дослідження соціальної динаміки НПП, політичного та соціально-економічного становища. Вона наголошує на зavelикій залежності НПП від уряду, «укоріненість у станову структуру і чиновницьку бюрократію, що зумовлювали суспільно-політичну пасивність, певну відстороненість від реального життя» [186, с. 12–13]. Однак, незважаючи на це, соціально-економічне становище країни давало можливість НПП ЗВО здійснювати науково-дослідницьку та педагогічну діяльність.

Дослідження О. Прохоренко «Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. XX ст.» [633] спрямовано на відтворення реальної картини суспільно-політичного життя НПП ЗВО України другої половини 40-х – першої половини 50-х років XX століття.

У дисертаційній роботі К. Мельник «Розвиток науки в Україні у 50-ті роки XX ст.» [388] проаналізовано стан підготовки та ПК НПП, наведено статистичні дані кількості НПП, з'ясовано роль і місце Академії наук УРСР у системі організації науки СРСР і наукових досягнень у соціально-економічному розвитку України, вивчено проблеми фінансування наукових установ і досліджень України. Слушною в контексті дослідження є теза науковця, що впродовж 60 – 80-х років XX століття більшість дослідників у своїх наукових розвідках мусила «доводити «переваги соціалізму», недоліки і прорахунки радянського уряду були забороненою темою, що практично виключало можливість критично підійти до висвітлення негативних явищ» у СРСР, а отже, і у сфері ПК НПП ЗВО [388, с. 4–5].

Крім того, К. Мельник наголошує, що співпраця НПП України із зарубіжними колегами «була значною мірою обмежена існуванням так званої «залізної завіси» між СРСР і країнами Заходу. Це не давало можливості налагодити стійкі взаємовідносини із НПП провідних країн, зокрема тих, які входили до блоку НАТО, адже протистояння між країнами Варшавської угоди і членами НАТО у період «холодної війни» не сприяло розвитку співробітництва науковців цих країн» [388, с. 13].

У дослідженні М. Кагальної «Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр.», схарактеризовано кількісно-якісний склад та соціально-демографічні характеристики ПП, матеріально-побутові умови та рівень життя освітян, вплив ідеологічної системи на повсякдення педагогічних працівників [253].

Хоча дослідження частково відповідає темі даного роботи, однак під час обґрунтування передумов розвитку СПК НПП ЗВО в другій половині 50-х – першій половині 60-х років ХХ століття, будемо його враховувати.

Особливу цінність для дослідження становлять дисертаційні роботи спеціальності 13.00.01 (загальна педагогіка та історія педагогіки).

Так, В. Олійник у праці «Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти» (ПК ПП ПТО) визначив соціально-економічні чинники, історичні тенденції та теоретичні засади управління ПК ПП ПТО в контексті загальної методології управління; здійснив системний аналіз процесу управління ПК ПП ПТО у змістовному і структурному ракурсах; розробив концептуальні моделі управління ПК ПП ПТО; виокремив й експериментально перевірів засоби модернізації процесу управління ПК ПП ПТО на засадах кваліметричної експертизи та технологій відкритої освіти і дистанційного навчання [496].

Науковий аналіз проблеми дослідження частково (оскільки суб'єктами виступають педагогічні працівники) знайшов своє висвітлення і наукове обґрунтування у працях: Н. Чепурної «Науково-методичні засади розвитку

системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників України (1970 – 2004 рр.)», у якій розкрито тенденції, провідні наукові ідеї та проблеми розвитку СПК ПП України 1970 – 2004 років та визначено основні функції інститутів післядипломної освіти як науково-методичних центрів неперервного ПК ПП [782]; О. Капченко «Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945 – 1990 рр.)», у якій проаналізовано зміст і форми діяльності структурних підрозділів районних відділів народної освіти, основних аспектів, де здійснювалося ПК ПП в означеному періоді; виявлено тенденції та закономірності розвитку СПК ПП [257].

Аналіз даних дисертаційних робіт дозволив виявити, що в них представлені проблеми ПК лише ПП, а також розкриті проблеми якості вищої освіти та шляхи їх вирішення.

Крім того, було опрацьовано понад 123 українських та зарубіжних монографій, підручників, навчальних посібників, що стосуються розвитку СПК НПП ЗВО у визначений період.

У монографії О. Ярошенко «Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки» обґрунтовано результати кращих вітчизняних і зарубіжних практик професійного розвитку НПП; визначено теоретичні основи, моделі та структуру технології професійного розвитку НПП ЗВО; спроектовано професійні профілі НПП відповідно до кваліфікаційних рівнів [815]. Ця робота може бути розглянута під час розробки понятійно-термінологічного апарату дослідження та забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО України в умовах євроінтеграційних процесів.

Особливу цінність для дослідження становить монографія Л. Безтелесної, А. Печенюк «Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників», у якій розроблено нові та удосконалено існуючі теоретико-методичні засади щодо управління професійним розвитком НПП як важливої умови забезпечення високої конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг [65].

У результаті аналізу науковцями встановлено, що потенціал зростання чисельності НПП до 2010 року щорічно зростав, проте з 2011 року спостерігається його скорочення у зв'язку зі зменшенням державного замовлення на підготовку аспірантів і докторантів [65, с. 54].

У монографії Г. Кравченко «Адаптивне управління розвитком інститутів післядипломної педагогічної освіти в Україні» автором розглянуто питання розвитку інститутів післядипломної педагогічної освіти, теоретичні аспекти адаптивного управління та його вплив на розвиток кафедральної системи інститутів післядипломної педагогічної освіти; сформульовано основні підходи до управління професійним розвитком НПП кафедр та слухачів курсів підвищення кваліфікації [306].

Наведені вище дослідження будемо враховувати під час аналізу особливостей розвитку СПК НПП ЗВО України в другому періоді та теоретико-методичних засад управління розвитком СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Аналіз проблеми дослідження знайшов своє висвітлення в посібнику «Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти: зміст, організаційні форми, технології», авторами якого є Є. Чернишова, В. Ляхоцький, І. Регейло та інші [540]. Науковцям розглянуто особливості змісту післядипломної підготовки та професійного розвитку НПП, управління цим розвитком; узагальнено актуальні проблеми формування науково-педагогічного потенціалу післядипломної педагогічної освіти; обґрунтовано закономірності та принципи формування змісту підготовки НПП у контексті післядипломної освіти [540].

Дослідження цих науковців може бути розглянуто під час розробки понятійно-термінологічного апарату дослідження та прогнозування розвитку СПК НПП ЗВО України в умовах євроінтеграційних процесів.

У методичному посібнику «Навчально-методичний комплекс кафедри педагогічної майстерності» представлено навчальний модуль кафедри педагогічної майстерності «Теорія і практика вдосконалення педагогічної

майстерності працівників освіти у системі підвищення кваліфікації» [412]. Дослідження зазначених науковців може бути розглянуто як варіативна основа під час розробки рекомендацій щодо удосконалення подальшого розвитку СПК НПП ЗВО України в контексті євроінтеграції.

Для виявлення транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України (Німеччини, Великобританії та США) значущими є такі роботи зарубіжних науковців: Німеччина – В. Веблера [1137]; Г. Турнера [1123; 1124]; Великобританія – Р. Блеквелла, П. Блекмора [856]; Г. Лайта, Р. Кокса [1002]; Дж. Ніколса [1034]; Г. Уебба [1131]; США – Д. Госліна [937]; Ф. Ньюмена, Л. Кутюр'є, Д. Скаррі [1033] та інші. Також для виявлення транснаціональних тенденцій необхідним був аналіз становлення і розвитку вищої освіти в провідних країнах світу (Німеччини, Великобританії та США), що залежали й залежать донині від політичних і соціально-економічних чинників розвитку суспільства, наприклад: вплив влади та президенства на розвиток освіти в різні хронологічні періоди [79; 153; 154; 174; 175; 199; 651; 689; 742; 832; 864; 920; 933; 934; 948; 1062; 1078]; політичні й соціальні зміни в суспільстві – Німеччина: об'єднання Німеччини [122], реформування німецьких університетів [1037; 1071; 1088; 1094; 1095]; Великобританія: загальні британські вибори [872], економічні процеси й фінансова система [508; 547; 870; 905; 1068] тощо. Відповідно до теми наукової розвідки проаналізовано різноманітні спеціальні видання провідних країн світу [52; 173; 204; 212; 536; 537; 818; 819; 820; 823; 825; 828; 833; 865; 868; 877; 881; 889; 907; 916; 924; 961; 1004; 1024; 1046; 1049; 1051; 1060; 1063; 1066; 1073; 1098; 1099; 1102; 1103; 1116; 1120; 1122; 1143; 1144; 1152], у яких обґрунтовано становлення освіти загалом і вищої освіти зокрема, розвиток СПК НПП ЗВО та викладацької діяльності НПП ЗВО, реформування освіти й науки тощо. Важливу роль у становленні освіти в Україні відіграє й історія розвитку наведених вище країн, їх політичне й фінансове становище, створення міжнародних асоціацій, центрів та організаційних структур тощо, які безпосередньо зумовлюють поліпшення й удосконалення освітніх

процесів не тільки на власних територіях, а й по всьому світу, передусім і в Україні [51; 200; 231; 245; 440; 639; 690; 702; 853; 871; 839; 878; 892; 893; 942; 950; 968; 969; 993; 1009; 1026; 1027; 1032; 1053; 1057; 1061; 1067; 1068; 1070; 1092; 1106; 1114; 1148;].

До словниково-енциклопедичних джерел другого періоду, окрім зазначених (перший період), відносимо: «Великий тлумачний словник сучасної української мови» [112]; «Глосарій основних термінів професійної освіти» [137]; «Короткий словник актуальних педагогічних термінів» [299]; «Словник-довідник із професійної педагогіки» [679]; «Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти» [716]; «Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій» [325]; «Філософський енциклопедичний словник» [749]; «Юридична енциклопедія» [809]; «Cambridge Dictionary» [911]; «Dictionary by Merriam-Webster» [901]; «Oxford Dictionaries» [885].

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, проаналізуємо науково-статистичні джерела: «Народне господарство України» (статистичний щорічник, із 1995 року видання виходило під назвою «Статистичний щорічник України»); «Україна у цифрах» (статистичний збірник), «Регіони України» (статистичний збірник), «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку» (бібліографічний покажчик), «Спеціалізовані вчені ради як складник розвитку Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України» (бібліографічний покажчик) тощо.

Швидкий розвиток цифрових, інформаційних і комп'ютерних технологій в останні десятиліття дозволяє абсолютно по-іншому подивитися на проблему отримання доступу до історичної, науково-педагогічної та спеціальної літератури. Ураховуючи, що огляд джерел, на основі яких буде проводитися дослідження, не завжди можливий, а його детальне ознайомлення – необхідне та принципово важливо, тому проблему можна

вирішити за допомогою використання таких Інтернет-ресурсів: <http://nbuv.gov.ua/> – офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, <http://www.nas.gov.ua/> – офіційний сайт Національної Академії наук України, <http://www.rada.gov.ua> – офіційний сайт Верховної Ради України з доступом до електронних матеріалів парламентської бібліотеки, <https://mon.gov.ua/ua> – офіційний сайт Міністерства освіти і науки, <http://osvita.ua/> – інформаційна система «Вступ. ОСВІТА. UA», https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page – загальнодоступна багатомовна універсальна Інтернет-енциклопедія тощо.

Проведений історико-логічний, хронологічний, статистичний аналіз дозволяє стверджувати, що кількість досліджень щодо окремих проблем розвитку СПК НПП ЗВО України другого періоду стала значно збільшилася.

Отже, питання розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття передбачає вивчення значного фонду джерел. Сукупність проаналізованої джерельної бази за двома періодами представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Кількість джерел, проаналізованих у процесі дослідження
за двома періодами**

Вид джерела	Роки		Разом
	1945–1990-ті роки	1991–2020-ті роки	
1	2	3	4
Нормативно-правові джерела	121	126	247
Філософські праці	12	37	49
Статті в періодичних виданнях	66	432	489
Дисертації та автореферати	17	106	123
Монографії, підручники та посібники	43	123	166
Словниково-енциклопедичні джерела	10	45	55
Науково-статистичні джерела	7	7	14
Разом	276	876	1152

Підсумовуючи, наголосимо, що вивчення вітчизняної і зарубіжної джерельної бази засвідчило про наявність досліджень, які стосуються окремих аспектів історіографічного аналізу розвитку СПК НПП ЗВО, однак відсутність комплексних, цілісних і системних історико-педагогічних досліджень проблеми ПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття доводить актуальність даного дослідження.

Наступним убачаємо за необхідне визначити поняттєво-категорійний апарат дослідження розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

1.3 Поняттєво-категорійний апарат дослідження

Розробка теоретико-методологічних основ дослідження розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття має базуватися на понятійно-термінологічному апараті, що відбиває специфіку і зміст наукової проблематики й містить філософські, загальнонаукові, педагогічні, психологічні, спеціальні поняття, визначення та категорії, від правильного розуміння сутності яких залежить об'єктивне тлумачення отриманих результатів.

На важливості уточнення понятійно-термінологічного апарату дисертаційної роботи наголошує і Є. Хриков: «У зв'язку з тим, що дисертаційні дослідження є важливою складовою сучасної науки, їх понятійна виваженість є важливою умовою розвитку наукового знання. Тобто уточнення понять, які використовує дослідник, їх інтерпретація є обов'язковою умовою педагогічного дослідження» [765, с. 100].

Отже, завдання підрозділу – визначити понятійно-термінологічний апарат дослідження розвитку системи підвищення кваліфікації науково-

педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Для вирішення даного завдання були обрані методи: метод термінологічного аналізу, системно-структурного аналізу, класифікація, систематизація, узагальнення.

Для аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України в досліджуваних хронологічних межах необхідним є визначення та уточнення таких понять, визначень і категорій: «науковий працівник», «педагогічний працівник», «науково-педагогічний працівник», «неперервна освіта», «післядипломна освіта», «кваліфікація», «підвищення кваліфікації», «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти», «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти».

Зіставимо дефініції понять «науковий працівник» і «педагогічний працівник».

Науковий працівник – це:

– «учений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації» [576];

– «особа, яка за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснює наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання» [575];

– «учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового

ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством» [602].

Педагогічний працівник – це:

– «особа, яка за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації професійно займається педагогічною діяльністю» [574];

– «особа, яка за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадить навчальну, методичну та організаційну діяльність» [575];

– «особа, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки і здійснює педагогічну діяльність» [809, с. 46].

Аналіз співставлення змісту зазначених понять дає підстави стверджувати, що дані категорії працівників відрізняються основною сферою трудової діяльності: у наукових працівників переважає наукова діяльність, їх основне місце роботи – наукові установи та ЗВО, у педагогічних працівників – педагогічна та методична, їх основне місце роботи – ЗДО, ЗЗСО та ЗВО.

З'ясувавши зміст понять «науковий працівник» та «педагогічний працівник», відповідно до завдань дослідження проаналізуємо сутність поняття «науково-педагогічний працівник» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Дефініції поняття «науково-педагогічний працівник»

№ з/п	ПБ науковців	Дефініція
1	2	3
1.	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»	учений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації [576]
2.	Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.)	особа, яка за основним місцем роботи у вищому навчальному закладі третього і четвертого рівнів акредитації професійно займається педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю [574]

Продовж.табл.1.2.

1	2	3
3.	Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.)	особа, яка за основним місцем роботи у закладі вищої освіти провадить навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [575]
4.	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.)	учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством [602]
5.	Т. Красюк	особа, яка має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня та за основним місцем роботи або на умовах сумісництва в університеті, академії, інституті провадить педагогічну діяльність у поєднанні з методичною, науковою (науково-технічною або мистецькою) і організаційною діяльністю [313]
6.	М. Кучер	фахівець із різних галузей знань, який займається не тільки навчально-методичною, але й науково-дослідною роботою. Ця особливість діяльності викладача вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації [345]
7.	О. Петрик	фізична особа (громадянин України, іноземець особа без громадянства), яка має вищу освіту ступеня магістра та за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах професійно займається наданням освітніх послуг, викладацькою діяльністю та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати [522, с. 29]
8.	К. Попова	особа (учений), що професійно здійснює педагогічну діяльність (реалізує зміст освітніх програм вищої освіти, післядипломної освіти, додаткової освіти дорослих, здійснює науково-методичне забезпечення освіти чи (або) здійснює керівництво освітньою діяльністю вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти) в поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації [571]
9.	Рекомендації щодо статусу НПП (UNESCO)	особа у ЗВО, яка протягом повного або часткового робочого дня займається викладанням, науковою роботою, дослідженнями, та, хто надає освітні послуги особам, які навчаються, або суспільству в цілому [1100]
10.	Є. Чернишова, В. Ляхоцький, І. Регейло, Н. Гузій, О. Ануфрієва, В. Саук,	1) професіонал, який безпосередньо бере участь у підвищенні рівня професійних знань через результат власної науково-педагогічної діяльності в напрямі його практичного використання (продуктів, процесів, методів, систем, проєктів, науково-педагогічних джерел);

Продовж.табл.1.2.

1	2	3
	М. Скрипник, О. Снісаренко, Г. Штомпель, М. Чернишова	2) суб'єкт постдипломних кваліфікацій, який професійно поєднує педагогічну та дослідницьку (або науково-технічну) діяльність; 3) освітянин, який одночасно виконує академічне дослідження; 4) освітянин, який одночасно виконує науково-технічне дослідження; 5) дослідник, який одночасно здійснює педагогічну діяльність; 6) науково-педагогічний працівник, який по-іншому поєднує освітню й дослідницьку діяльність [540, с. 231]
11.	Р. Шестопалов	учений, який на підставі трудового договору (контракту) займається професійно-педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах освіти III-IV рівнів акредитації, а також має відповідну кваліфікацію, а у визначених випадках – науковий ступінь або вчене звання [797]

Аналіз співставлення змісту зазначених понять дає підстави стверджувати, що науково-педагогічний працівник – особа, яка обов'язково здобула ступінь «магістр» (у кращому випадку має науковий ступінь (доктор філософії, доктор наук), учене звання (старший дослідник, доцент, професор)) та провадить у ЗВО педагогічну, наукову або науково-педагогічну, методичну, організаційну діяльність. На нашу думку, не логічно трактувати поняття «науково-педагогічний працівник» як учений (відповідно до Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» учений – «фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати» [602], оскільки він не тільки проводить різноманітні дослідження, а й викладає, займається методичною роботою тощо.

З'ясувавши, що трудова діяльність НПП складається з чотирьох її видів (наукової (науково-технічної або мистецької), педагогічної (викладацької), методичної та організаційної), доцільно уточнити законодавче визначення цих видів діяльності, а саме: наукова діяльність – «інтелектуальна творча діяльність НПП, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів

їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [602]; педагогічна діяльність – «інтелектуальна, творча діяльність НПП у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей» [610]; методична діяльність – «діяльність НПП, що включає розробку й підготовку індивідуальних планів методичних матеріалів до конспектів лекційних, семінарських і практичних занять, практик і самостійної роботи здобувачів вищої освіти; підготовку комп'ютерного програмного забезпечення навчальних дисциплін; розробку й впровадження нових форм, методів, методик, технологій і засобів навчання» [312]; організаційна діяльність – «діяльність НПП, спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності» [602]. ПК НПП має базуватися на цих основних напрямках діяльності.

Разом із тим, поряд із поняттям «науково-педагогічний працівник» у науці та нормативних документах використовуються поняття «науково-педагогічні кадри», «викладацькі кадри», «професорсько-викладацький склад», «академічний персонал», «науково-педагогічна інтелігенція». Виходячи із змісту законодавчих актів, ці терміни можна ототожнювати із поняттям «науково-педагогічний працівник».

Підсумовуючи, під науково-педагогічним працівником закладу вищої освіти будемо розуміти фізичну особу, яка: має освітній ступінь магістра, прагне здобути ступінь «доктор філософії» і «доктор наук», учене звання «старший дослідник», «доцент» і «професор», уміло поєднує наукову, педагогічну, методичну й організаційну діяльність за основним місцем роботи (академія/інститут, університет), критично й аналітично мислить, генерує цікаві й оригінальні ідеї; займається високоякісними прикладними, фундаментальними науковими дослідженнями; викладає дисципліну

на високому рівні; здатна взяти на себе ініціативу і відповідальність, співпрацювати з іншими суб'єктами освітнього процесу тощо.

Відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» до категорії НПП відносять такі посади: «керівник (ректор, президент тощо), заступник керівника (перший проректор, проректор, перший віце-президент, віце-президент), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом, керівник філіалу, заступники керівника філіалу (діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом), керівник закладу післядипломної освіти для осіб з вищою освітою, обов'язковість підвищення кваліфікації яких передбачена законом, його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом), завідувач кафедри – професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист, провідний концертмейстер, концертмейстер, декан, заступник декана, керівник навчально-наукового інституту в складі ЗВО, його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом), учений секретар, завідувач: докторантурою, аспірантурою, ординатурою, інтернатурою, підготовчим відділенням» [584].

Законом «Про вищу освіту» передбачені певні зобов'язання науково-педагогічних працівників, а саме: постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність [575]. Професіоналізм можна розглядати як високий рівень ефективності здійснення професійних обов'язків, що спонукає НПП до самовдосконалення.

Професіоналізм (із лат. *profession* – професія, *profiteer*) трактують по-різному: «певний рівень успішності виконання професійної діяльності» [517, с. 300]; «сформована в процесі навчальної та практичної діяльності готовність до компетентного виконання функціональних обов'язків, що оплачуються; рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності роботи» [193, с. 742]; «якісна характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає високу професійну кваліфікацію

і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок й умінь, що дає можливість здійснювати діяльність із високою продуктивністю, є джерелом потенціального розвитку держави й суспільства» [145].

Успіх національної держави залежить від професіоналізму НПП, тому сьогодні одним із найважливіших завдань державного розквіту є розвиток СПК НПП ЗВО України як підсистеми безперервної освіти.

В умовах інтенсивної модернізації системи освіти, зумовленої переходом до цифрового суспільства, орієнтацією освіти на покоління Z (iGeneration, постміленіали), цілеспрямованим інтеграційним уходженням України до єдиного європейського й світового освітнього та науково-дослідницького просторів, академічною мобільністю зростає значення неперервної освіти загалом і невинного ПК НПП зокрема як центральних провідників реформ та творців прогресивних змін в освіті.

Безперервна освіта супроводжує НПП упродовж усього життя. Його постійний розвиток, що складається з низки низку послідовних взаємопов'язаних етапів, на кожному з яких створюються передумови для переходу на новий, вищий рівень розвитку.

Визначаючи основне завдання безперервної освіти, Ю. Пултужицький констатував, що «сутністю неперервної освіти є розвиток особистості впродовж усього її життя. Це є також основним принципом, що визначає напрям сучасних реформ освіти, що стосуються загальної, професійної та вищої школи, а також підвищення кваліфікації, тих, хто працює, та освіти дорослих, паралельної освіти і виховання в сім'ї та суспільстві. Головним завданням неперервної освіти є за такого підходу виховання людини нового типу, що характеризується творчим і динамічним ставленням до життя та культури; людини, здатної до самовдосконалення, зміни умов життя та поліпшення їх для блага суспільства» [1052, с. 143–144].

У базових європейських («Меморандум про неперервне навчання» («A Memorandum on lifelong learning») [821], «Створення та реалізація європейського простору у неперервну освіту» («Making a European Area for

Lifelong Learning a reality») [1006] та Інчхонська декларація «Освіта 2030: Забезпечення загальної інклюзивної та справедливої якісної освіти та навчання впродовж усього життя» («Incheon Declaration «Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all») [906] і національних (Закони України «Про освіту» [610], «Про вищу освіту» [575], «Про професійний розвиток працівників» [621], «Національна доктрина розвитку освіти» [167], «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [430], «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [624] нормативно-правових документах, що регламентують організацію й упровадження безперервної освіти для НПП визначено: безперервна освіта – можливість набути такі компетенції завдяки формальній, неформальній та інформальній освіті, які забезпечать кожній людині затребуваність працедавцем і соціальним середовищем за рахунок її довгострокового ефекту. Отже, освіта протягом усього життя виступає базою для формування людського капіталу.

А. Харківська наголошує: «Час вимагає від людини безперервної освіти. Навчаючись, ми отримуємо здатність робити щось таке, чого ніколи не вміли, навчаючись, ми наново сприймаємо світ і наш зв'язок із ним; ми розширюємо нашу здатність творити, бути частиною плідного світу» [754, с. 145].

Важливою складовою системи безперервної освіти є система післядипломної освіти НПП, що передбачає «набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду» [610].

О. Самойленко наголошує: «Основні зусилля закладів післядипломної освіти традиційно сконцентровано на таких головних напрямках: підвищення фахової майстерності НПП; розширення інтелектуальної обізнаності учасників освітнього процесу; оновлення раніше отриманих знань психолого-педагогічного циклу; вивчення й упровадження нових технологій і методик організації педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу; проведення

науково-педагогічних досліджень, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду; реалізація при підвищенні кваліфікації проєктивної, особистісно орієнтованої педагогіки, у якій слухач є головним пріоритетом і цінністю; підготовка методичних рекомендацій щодо впровадження інноваційних технологій для педагогічних працівників різних категорій» [657, с. 12].

На вітчизняному законодавчому рівні післядипломна освіта включає такі підсистеми: спеціалізацію (профільна спеціалізована підготовка з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності); перепідготовку (професійна спеціалізована підготовка з метою оволодіння особою іншою (іншими) професією (професіями)); ПК; стажування (набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності) [610].

Отже, центральною складовою підсистеми післядипломної освіти є система підвищення кваліфікації НПП.

У наукових доробках поняття «кваліфікація» трактовано так: «визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання)» [575]; «оцінка, визначення якості чогось; ступінь придатності, рівень підготовки особи до певної роботи (професії); спеціальність, професія, фах» [193]; «у сфері праці – відповідно підтверджена сукупність індивідуальних здібностей, професійних умінь і знань, необхідних для виконання завдань на конкретному робочому місці; в освіті – рівень навченості, підготовленості до компетентного виконання певного виду діяльності за здобутою спеціальністю. Кваліфікація – ключова складова стандарту професійної освіти в Європейському Союзі. Формальне визнання стандарту або набору стандартів у вигляді сертифіката або диплома. Також може означати здатність виконувати конкретну роботу або відповідати вимогам, що пред'являються на конкретному робочому місці; може

позначати рівень освіти (навчання або здатність людини справлятися із професійним завданням)» [137].

Проведемо контент-аналіз дефініцій поняття «підвищення кваліфікації» (табл. 1.3, 1.4).

Таблиця 1.3

Дефініції поняття «підвищення кваліфікації»

№ з/п	ПБ науковців	Дефініція
1	2	3
1.	Закон про «Про освіту» (1991 р.)	забезпечує поглиблення професійних знань, умінь за спеціальністю, одержання нової кваліфікації, нової спеціальності, на основі набутої в навчально-виховному закладі, і досвіду практичної роботи; підвищення рівня готовності особи до виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах професійної діяльності або галузі знань [611]
2.	Закон України «Про освіту» (2017 р.)	набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань [610]
3.	Закон «Про вищу освіту» (2001 р.)	набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності [574]
4.	Глосарій основних термінів професійної освіти	навчальна діяльність, спрямована на вдосконалення, формування готовності працівника до виконання більш складних трудових функцій. Передбачає освоєння нових загальнотеоретичних і спеціально технологічних знань, розширення спектра вмінь і навичок, поглиблення розуміння зв'язку між наукою і технологією. Одна із форм освоєння прогресивного досвіду, метою якої є підвищення ефективності праці; підготовка, мета якої полягає в удосконаленні й розвитку набутих раніше знань і навичок [137]
5.	І. Жорова	спрямоване не тільки на послідовне удосконалення професійних якостей, збагачення й оновлення наявної суми знань і вмінь, а й на розвиток особистісних властивостей, удоволення індивідуальних освітніх потреб, забезпечення соціального захисту та повнішої самореалізації фахівця у процесі професійної діяльності [209, с. 1]
6.	Енциклопедія освіти	складова загальної системи безперервної освіти особистості. Головною метою підвищення кваліфікації є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами та вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства та інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі [193]

Продовж.табл.1.3

1	2	3
7.	Д. Дзвінчук	явище, що пов'язується із частковими змінами або в процес і результат розвитку видів (типів) компетентності фахівця за умов, що: процес – цілеспрямований, гнучкий, активний і керований; результат – здатність ефективно розв'язувати ситуацію, що постають під час виконання службових обов'язків; розвиток – неперервна зміна стану освіченості спеціаліста, що має позитивну тенденцію, управляється, корегується і забезпечується навчанням управлінських кадрів за відповідними програмами збагачення його компетентності [177, с. 20]
8.	О. Самойленко	процес досягнення високого професіоналізму фахівця, здатного до освоєння та реалізації професійної діяльності, удосконалення його знань, умінь та навичок щодо використання технологій дистанційного навчання, формування комп'ютерно-мережевої компетентності [657, с. 12]
9.	А. Харківська	опанування сучасних методів, методик і технологій викладання дисциплін; ознайомлення з досвідом вітчизняних і закордонних колег; застосовування на практиці всього найкращого для того, щоб заняття науково-педагогічного працівника були цікавими, продуктивними й відповідали потребам та інтересам студентів і держави [755]

Таблиця 1.4

Контент-аналіз поняття «підвищення кваліфікації»

№ з/п	Ключові ознаки поняття «підвищення кваліфікації»	ПІБ науковців								
		Закон про «Про освіту» (1991 р.)	Закон України «Про освіту» (2017 р.)	Закон «Про вищу освіту» (2001 р.)	Глосарій основних термінів професійної освіти	І. Жорова	Енциклопедія освіти	Д. Дзвінчук	О. Самойленко	А. Харківська
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	поглиблення професійних знань, умінь, навичок	+			+	+				
2.	набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей		+					+		
3.	набуття особою здатностей			+						
4.	складова загальної системи безперервної освіти особистості						+			

Продовж.табл.1.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5.	розвиток особистісних властивостей, вдовolenня індивідуальних освітніх потреб					+				
6.	процес досягнення високого професіоналізму фахівця								+	
7.	опанування сучасних методів, методик і технологій викладання дисциплін; ознайомлення з досвідом вітчизняних і закордонних колег									+

Ураховуючи зміст поняття «підвищення кваліфікації», визначимо *підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти* як процес досягнення професійної досконалості НПП, що надає можливість розширювати і поглиблювати здобуті раніше професійні компетентності, підвищувати рівень професіоналізму із урахуванням вимог сучасності та потенційних освітніх потреб НПП. Підвищення дослідженої категорії працівників є найважливішим елементом кадрової політики уряду загалом і ЗВО зокрема, що мають регуляторний характер впливу на високий професіоналізм НПП при виконанні наукових, педагогічних, методичних й організаційних функцій та покладених на них завдань.

Н. Гузій., В. Ляховицький, Є. Чернишова та інші визначають такі головні принципи регулювання підвищення кваліфікації НПП: «гуманізація, демократизація, науковість, єдність, індивідуалізація, інтеграція, неперервність, єдність розвитку з процесом ринкових перетворень; орієнтація на актуальні та перспективні сфери професійної діяльності згідно з попитом на ринку праці; відповідність державним вимогам та освітнім стандартам» [540, с. 37–38].

Відповідно до Постанови КМУ «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» основними напрямками підвищення кваліфікації НПП є: розвиток професійних компетентностей;

створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища; опанування та використання ІКТ та цифрових технологій в освітньому процесі, уключаючи електронне навчання, інформаційну та кібернетичну безпеку; ознайомлення із сучасним устаткуванням, обладнанням, технікою, станом і тенденціями розвитку галузі економіки, ЗВО тощо [169].

На основні аналізу нормативних документів [169; 610; 575; 602] (Додаток В, Г) виокремлюємо особливості ПК НПП за такими ознаками: мета ПК (адаптація до вимог обраної професії, обов'язків за новою посадою, завдань і змісту обраної спеціальності; реалізація змін законодавства і стандартів; упровадження інновацій; кар'єрне просування; удосконалення рівня професіоналізму; особистісний розвиток тощо); формальність ПК (формальне – навчання в аспірантурі, докторантурі, за програмою підвищення кваліфікації у ЗВО або науковій установі; неформальне – навчання за програмами академічної мобільності, стажування, програмами короткострокових курсів ПК, семінарів, тренінгів, практикумів, вебінарів, майстер-класів тощо; інформальне – самоосвіта); форма ПК (очна-денна, очна-вечірня, заочна, дистанційна, мережева, дуальна, із відривом від виробництва, без відриву від виробництва); джерело фінансування ПК (власні кошти, кошти державного або місцевого бюджету, кошти фізичних або юридичних осіб кошти; кошти ЗВО (наукової установи), кошти міжнародних фондів і фінансових організацій, що надають гранти тощо); термін проходження ПК (короткострокове – до тижня, середньострокове – 2 – 4 тижні, довгострокове – понад 4 тижні); кількість НПП (індивідуальне, групове); місце проходження ПК (у ЗВО або науковій установі, де працює НПП, в іншому ЗВО (установі, організації, підприємстві зокрема за кордоном).

Суб'єктами ПК НПП можуть бути: ЗВО або його структурний підрозділ; наукова установа; юридична особа; фізична особа, зокрема – фізична особа-підприємець [169].

У зв'язку з цим, основні завдання суб'єктів ПК НПП реалізуються за напрямками: навчальної роботи – здійснення освітньої діяльності щодо ПК

НПП; наукової роботи – здійснення фундаментальних, прикладних, практичних наукових досліджень із проблем розвитку сектору вищої, післядипломної освіти та СПК НПП ЗВО, участь у виконанні державних, галузевих та регіональних цільових науково-технічних, педагогічних і соціальних програм; науково-методичної роботи – здійснення науково-методичного супроводу освітнього процесу у ЗВО/науковій установі, розробка й упровадження інновацій у практику роботи цих освітніх установ; розробка посібників, підручників, науково-методичних рекомендацій, збірників наукових праць, періодичних видань тощо; методичної роботи – удосконалення методичної роботи з НПП на основі нових науково-педагогічних досягнень відповідно до потреб і запитів сучасності; аналіз, систематизація й узагальнення та поширення ефективного науково-педагогічного досвіду та інновацій, створення гнучкої системи інформування НПП про світові та вітчизняні здобутки науки та практичного досвіду; організаційної роботи – організація роботи експериментальних майданчиків, закладів освіти для ПК НПП та апробування на практиці нових форм, методів, методик, технологій СПК НПП ЗВО.

Отже, під *системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти* розуміємо цілісну підсистему кадрової політики уряду загалом і закладів вищої освіти зокрема, що поєднує сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених організаційних структурних форм підвищення кваліфікації, функціонування яких спрямовано на всебічне забезпечення підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та розвитку професіоналізму НПП і кар'єрному розвитку.

Сучасна СПК НПП ЗВО України характеризується демократизацією, гнучкістю, варіативністю, свободою вибору напрямів ПК, матеріальним і соціальним стимулюванням; має складну будову і включає загальнодержавний та університетський (академічний, інститутський) і самоосвітній рівні.

На рівні університету/академії/інституту/наукової установи – відділи, підрозділи, центри підвищення кваліфікації НПП, в основі яких – органічна єдність і взаємозв'язок науки, викладання й навчання, що спрямована на досягнення цілей підвищення кваліфікаційного рівня НПП. Можливо підвищити власну кваліфікацію НПП в установах післядипломної освіти, однак їх діяльність направлена переважно на ПК ПП та НПП закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

З'ясувавши характеристику СПК НПП ЗВО, наступним кроком дослідження стане визначення сутності розвитку СПК НПП ЗВО.

У логіці дослідження вважаємо доречним зіставити дефініції поняття «розвиток» у різних наукових джерелах (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Дефініції поняття «розвиток»

№ з/п	ПІБ науковців	Дефініція
1	2	3
1.	Великий тлумачний словник сучасної української мови	процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого вищого [112]
2.	Г. Єльнікова	увесь процес змін сталого стану системи у просторі й часі; спрямований процес кількісних і якісних змін у структурі матеріальних об'єктів [195, с. 194]
3.	Короткий словник актуальних педагогічних термінів	інноваційний процес, процес закономірних змін, переходу з одного стану в інший; створення й освоєння нововведень, тобто рух до якісно нового стану, об'єктивно необхідного [299]
4.	Л. Мельник	незворотна, спрямована, закономірна зміна системи на основі реалізації внутрішньо притаманних їй механізмів самоорганізації [390]
5.	Р. Побережний	процес закономірного змінювання переходу з одного стану в інший, що є більш досконалим, або перехід від старого якісного складу до нового більш прогресивного [542, с. 13]
6.	Л. Сергєєва	специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного [664, с. 24]
7.	Філософський енциклопедичний словник	незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів [749]

1	2	3
8.	Л. Шимановська-Діанич	процес самопросування від низового рівня (простого) до вищого (складного), унаслідок якого відбуваються розкриття і реалізація внутрішніх тенденцій та сутності явищ, що, своєю чергою, веде до виникнення нового й зумовлює будь-які зміни в різноманітних формах матерії [798]
9.	Cambridge English Dictionary	процес, у якому хтось або щось росте або змінюється і стає більш просунутим [891]

Отже, учені здебільшого розглядають розвиток як процес і результат змін, що призводить до нових прогресивних або регресивних утворень.

На думку Г. Єльнікової, «розвиток для кожної системи особливий, унікальний і в умовах свідомого управління процес розвитку потребує супроводжуючого відстеження для попередження перетворення утворювальної сили на руйнівну» [195, с. 194].

Розгляд базових понять дослідження сприяв визначенню ключового поняття «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників» – процес тривалих змін кадрової політики уряду загалом і ЗВО зокрема, що реалізують освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Таким чином, аналіз понятійно-термінологічного апарату дослідження дозволив з'ясувати зміст базових понять дослідження «науковий працівник», «педагогічний працівник», «науково-педагогічний працівник», «неперервна освіта», «післядипломна освіта», «кваліфікація», «підвищення кваліфікації», «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та визначити зміст поняття «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти».

Наступне завдання дослідження пов'язано із обґрунтуванням критеріїв і показників аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

1.4 Критерії та показники аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття

Аналіз розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття вважаємо за необхідне розпочати з визначення критеріїв і відповідних показників, наявність яких дозволить обґрунтовано з'ясувати та детально простежити розвиток СПК НПП ЗВО України в досліджуваній період, визначити його періодизацію, здійснити порівняльний аналіз СПК НПП ЗВО України та провідних країн світу останньої чверті XX – початку XXI століття з метою виявлення особливостей кожної з них, обґрунтувати сучасні тенденції розвитку цього процесу України в контексті євроінтеграції.

Отже, завдання підрозділу – визначити критерії та показники аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – на початку XXI століття.

Для вирішення даного завдання були обрані методи: історико-порівняльний; історико-системний, герменевтичний, метод системно-структурного аналізу, класифікація, систематизація, узагальнення.

В українських та іноземних словниках поняття «критерій» (від грецького *kritērion* – спосіб судження) трактовано так: це «позначення або відмінна ознака одного предмета, явища від іншого» [87, с. 555]; «підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось» [112, с. 588]; «ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чогось; мірило оцінки» [677, с. 250; 681, с. 654]; «мірило оцінювання параметрів, які описуються певними показниками; мірило для визначення

оцінки предмета, явища; ознака, узята за основу класифікації» [325, с. 60]; «мірило оцінки, судження, необхідна та достатня умова проявлення або існування якогось явища чи процесу» [679, с. 95]; «принцип або стандарт, за яким щось можна судити чи вирішувати» [883; 885].

На думку І. Драча, критерій містить якісну властивість і кількісне наповнення. У першому випадку сутність критерію сполучається із сутністю ознаки, у другому – сутність критерію синонімічна сутності міри [190].

Отже, критерій – це основна ознака, міра, за якою можна виявити відмінність стану одного явища з безлічі інших можливих.

Обґрунтовуючи критерії аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО останньої чверті XX – початку XXI століття, ми спиралися на вимоги, розроблені І. Драчем [190], В. Курилом [339], А. Малихіним, В. Сидоренком [666], Є. Хриковим [769], та П. Яременком [813]:

- релевантність критерію характеризується його значимістю як показника ефективності досліджуваного процесу, тому критерії мають відтворювати всі значимі сторони розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття;

- критерії повинні визначити сукупність суттєвих об'єктивних ознак розвитку СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах, забезпечити їх усебічний аналіз й оцінювання;

- критерії мають бути теоретично й логічно обґрунтованою системою взаємозалежних ознак розвитку процесу;

- критерії повинні дати можливість оцінити і процес розвитку системи, і його проміжні та кінцеві результати;

- критерії мають відобразити унікальність розвитку процесу;

- розробляючи критерії, слід взяти до уваги надійність критерію, що відповідає ступеню, яким він характеризує стійкі, стабільні параметри історико-педагогічного дослідження.

- визначаючи критерії, слід урахувати основні підходи до аналізу історико-педагогічних явищ (діалектичний, системний, синергетичний, критеріально-комплексний);

- розроблена система критеріїв має бути практично перевірена.

На думку Є. Хрикова, визначення критеріїв педагогічного дослідження передбачає реалізацію чотирьох етапів: перший етап – теоретична інтерпретація, логічний аналіз предмета дослідження; другий – емпіричний етап, що полягає у вивченні науковцем наявного процесу формування професійної спрямованості за допомогою аналізу документів, даних, спостереження, бесід із метою конкретизації, розширення переліку критеріїв, забезпечення їх повноти; третій – оптимізація критеріїв; четвертий – етап перевірки розробленої на основі критеріїв методики вимірювання [764].

У науково-педагогічній літературі термін «критерій» тісно пов'язаний із терміном «показник». Критерій об'єднує низку показників, що відображують його специфічні характеристики.

В українських та іноземних словниках показник (від англійського *index, showing* – показчик) трактовано так: «свідчення, доказ, ознака чого-небудь; ... конкретні дані, часом виражені у цифрах, числах, кількісних вимірах, це орієнтири якісних і кількісних ознак певних реалій» [82, с. 129]; «свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; ... дані про досягнення в чому-небудь; ... дані, які свідчать про кількість чого-небудь; ... явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; ... кількісна характеристика властивостей роботи (процесу)» [112, с. 1024]; «щось, що показує ситуацію та як вона змінюється» [999]; «ознака, яка вказує на стан чи рівень чогось» [966].

Аналіз досліджень [139; 785] дає підстави враховувати такі вимоги до показників, розроблюючи власні: об'єктивність, чіткість і доступність змісту показників; системність показників, що забезпечує найбільш повну

об'єктивну картину розвитку досліджуваного процесу; гнучкість, адаптивність, здатність надавати кількісну і якісну оцінку розвитку СПК НПП ЗВО останньої чверті XX – початку XXI століття.

Критерії та відповідні показники (група чи система показників) аналізу й оцінки дослідження – одні з найважливіших складових його методологічного апарату. Між ними простежується чіткий взаємозв'язок: від того, наскільки методологічно обґрунтованим буде вибір критерію, залежить правильність вибору показників, а отже, безпомилкове визначення показників зумовлює точність якісно-оцінної характеристики стану розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття [48; 49].

Критерії аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття ми трактуємо як сукупність ознак, на основі яких складається розуміння динаміки розвитку цього процесу у відповідному історичному періоді. Показники є свідченнями, завдяки яким можна проаналізувати й оцінити розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Для об'єктивного визначення критеріїв і показників необхідно спиратися на чинники, що впливають на досліджуваний процес.

У науці вчені виділяють два підходи до тлумачення чинників, які впливають на її розвиток. Перший – екстерналістський – передбачає визнання провідної ролі зовнішніх соціальних чинників. Другий – інтерналістський – полягає у визнанні провідної ролі внутрішніх чинників [397].

Ми приєднуємося до висновку Є. Хрикова, який не погоджується з точкою зору вищезазначених представників, наголошуючи, що зовнішні та внутрішні чинники розвитку педагогіки міцно взаємопов'язані [763, с. 22.].

У дослідженні, ураховуючи думку Є. Хрикова, внутрішні чинники становлять: рівень нагромадження науково-педагогічної інформації та знань;

логіку розвитку досліджуваного процесу (постановка наукових проблем, зумовлених попереднім розвитком досліджуваного процесу; розвиток певних попередніх наукових ідей тощо); методологічні засади розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття. Зовнішні чинники становлять: рівень розвитку СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах у провідних зарубіжних країнах; умови діяльності науково-педагогічних працівників; престиж і професійний статус педагогічної професії; законодавчу базу СПК НПП ЗВО України; державні та міжнародні освітні програми з ПК НПП тощо.

Отже, розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття відбувається під впливом цілісної, взаємопов'язаної системи внутрішніх та зовнішніх чинників. Детальніше чинники досліджуваного процесу розглянемо в підрозділах 2.3 – 2.4.

Для обґрунтування критеріїв і показників аналізу й оцінки досліджуваного розвитку проаналізуємо наукові доробки вчених, спрямовані на визначення критеріїв оцінки досліджень, розвитку освіти, педагогічної думки та теорії управління освітою.

С. Гончаренко [144] поділяє дослідження на фундаментальні, прикладні й практичні та відповідні критерії оцінювання цих педагогічних досліджень. Так, до основних критеріїв фундаментальних досліджень автор відносить теоретичне значення, новизна, вірогідність, евристичність і обґрунтованість; прикладних досліджень – актуальність, практична цінність, вірогідність, обґрунтованість і новизна; практичних досліджень – актуальність, практична цінність, обґрунтованість, вірогідність і доступність.

Науковець надав загальні критеріальні ознаки педагогічних досліджень, тому запропоновані С. Гончаренком критерії можуть бути враховані в дослідженні як варіативна основа.

Одним із завдань дисертаційної роботи О. Кравченко було розробка критеріїв і показників аналізу процесу моделювання стратегічного розвитку

університету. Учена обґрунтувала такі: наявність генеральної мети стратегічного розвитку (візія ЗВО, місія ЗВО); наявність характеристики зовнішнього середовища університету (відомості аналізу зовнішнього середовища ЗВО, відомості аналізу конкурентного середовища ЗВО); наявність характеристики внутрішнього середовища (наявність історичної довідки ЗВО, відомості аналізу внутрішнього середовища ЗВО, цінності ЗВО; принципи, якими керуються ЗВО у досягненні стратегічних цілей); наявність стратегічних цілей університету (наявність конкретності, наявність вимірюваності); наявність ключових факторів успіху (очікувані результати) (кількісні та якісні показники) [309, с. 258–259].

Дослідження О. Кравченко орієнтоване на аналіз процесу моделювання стратегічного розвитку університету, тому будемо враховувати запропоновані критерії та відповідні показники як підґрунтя для визначення власних критеріїв.

О. Адаменко, В. Курило, Є. Хриков та інші у своєму дослідженні виокремлюють такі критерії оцінки розвитку педагогічної думки: методологічні засади дослідження, педагогічного пошуку; направленість дослідження; формування дослідницької проблематики; особливості процедури педагогічного дослідження; розвиток системи науково-педагогічної комунікації; наукова новизна педагогічних досліджень; відповідність педагогічної думки внутрішній логіці розвитку педагогічної науки; характер та результативність зв'язку педагогічної думки з практикою; рівень педагогічних досліджень; характер наукової продукції; коло вчених; форми організації педагогічних досліджень [397, с. 219–224].

Також науковці визначають критерії оцінки розвитку системи освіти: доступність освіти; демократичність системи освіти; особливості цілей закладів освіти; зміст освітнього процесу в закладах освіти; науковість освіти; зв'язок освіти з національною культурою; рівень та характер ідеологічної спрямованості освіти; характер взаємин освіти та релігії;

пануючі засоби педагогічної комунікації; дидактична та методична забезпеченість освітнього процесу в закладах освіти; характер функцій педагога в системі освіти; характер функції учня в системі освіти; кадрове забезпечення системи освіти; рівень матеріального забезпечення освіти; характер управління освітою; оцінка якості освіти [397, с. 212–216].

Запропоновані О. Адаменко, В. Курилом, Є. Хриковим критерії лише частково відповідають темі даного дослідження, під час обґрунтування власних критеріїв аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття будемо спиратися саме на них.

Одним із завдань дисертаційної роботи Н. Місько було визначення критеріїв оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою в останній чверті XX – початок XXI століття. Учена виокремила такі критерії: відношення поняття до групи понять вітчизняної теорії управління освітою; тривалість існування понять; поява нових понять; етнокультурна генеза поняття [403, с. 109–110].

Визначаючи критерії оцінки розвитку наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою, Н. Місько акцентує на розвиткові понять, тому запропоновані автором критерії можуть бути враховані в даному дослідженні як варіативна основа.

О. Кірдан у докторській дисертації «Теорія і практика управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття)» обґрунтувала систему критеріїв досліджуваного розвитку: «основні законодавчі та нормативно-правові документи (статути, положення, правила, закони, розпорядження), що регулювали управління вищими навчальними закладами досліджуваного періоду та основні ідеї, закладені у їх основу тощо; склад науковців – дослідників проблеми управління вищими навчальними закладами досліджуваного періоду (кількість та статус); види та форми опублікованих досліджень, їх спрямованість (одноосібні чи колективні; наукові чи публіцистичні праці; напрацювання проєктів

статутів університетів тощо); спрямованість публікацій та досліджень (розвиток поняттєвого апарату; обґрунтування змісту управлінської діяльності адміністративно-управлінських працівників та колегіальних органів управління; ідеї щодо реформування управління та статутів університетів; дослідження принципів та функцій управління; спрямованість на опис практичного досвіду управління; спрямованість на аналіз практичного досвіду та надання обґрунтованих рекомендацій); характерні риси практики управління у системі «Міністерство народної освіти – навчальний округ – вищий навчальний заклад»; упровадження у практику управління основних принципів управління» [265].

Дослідження А. Димитрієва базувалося на такому комплексі критеріїв оцінки розвитку теорії внутрішкільного управління: спрямованості досліджень теорії внутрішкільного управління; шляхом формування проблематики дослідження; наступності розвитку теорії внутрішкільного управління; методах, що використовуються для дослідження проблем внутрішкільного управління; якісному складі науковців із досліджуваної проблеми; формі відображення отриманої наукової інформації в результаті досліджень; рівні розвитку дослідження; впливі теорії внутрішкільного управління на педагогічну практику другої половини ХХ століття в Україні; здатності теорії внутрішкільного управління до подальшого розвитку [178].

У дисертаційній роботі «Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)» Н. Васиньової представлено таку систему критеріїв аналізу й оцінки розвитку дослідження: спрямованість досліджень за проблематикою; якісний склад науковців (носіїв, генераторів) з проблем управління закладами вищої освіти; кількість наукових праць з теорії управління закладами вищої освіти та форма відображення отриманої в результаті дослідження наукової інформації; інституційне оформлення наукової галузі; методологічні засади дослідження теорії управління

зкладами вищої освіти; форми організації пошуків, досліджень розвитку теорії управління закладами вищої освіти [107].

Наведений зазначений досвід з розвитку теорії управління доцільно використовувати під час визначення критеріїв аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України в досліджуваний період.

Дослідження Т. Сич базувалося на такому комплексі критеріїв та показників оцінки рівня розвитку методології дослідження проблем управління освітою у вітчизняній історії педагогічної науки, як: розвиток теорії управління освітою (розробленість понятійно-термінологічного апарату; відповідність розвитку досліджуваного процесу внутрішній логіці розвитку науки; розширення дослідницької проблематики; характеристика наукової продукції з проблем дослідження; інституалізація науки в галузі управління освітою; розвиток системи науково-педагогічної комунікації; характеристика суб'єктів наукових досліджень); розвиток теорії методології дослідження в галузі управління освітою (відповідність розвитку досліджуваного процесу внутрішній логіці розвитку науки; розширення дослідницької проблематики; характеристика науковців, які займалися проблемами дослідження; розвиток системи науково-педагогічної комунікації; характеристика наукової продукції з питань методології досліджень проблем управління освітою; рівень розробленості понятійно-термінологічного апарату; інституалізація науки); реалізованість методологічних положень у практиці наукових досліджень проблем управління освітою (механізми формування дослідницької проблематики та організації наукових досліджень; розробленість засобів доказу наукового знання; рівень розкриття сутності понять, що характеризують методологічні та теоретичні засади дослідження; розробленість наукового апарату в дослідженнях проблем управління освітою) [670, с. 91–93].

Погоджуючись у цілому з О. Адаменко, Н. Васиньовою, А. Димитрієвим, В. Курилом, Т. Сич, Є. Хриковим, під час розробки власних

критеріїв аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти останньої чверті XX – початку XXI століття, будемо враховувати запропоновані ними критерії, а також специфіку ПК НПП ЗВО України.

Нами було проаналізовано й інші дисертаційні роботи, що стосувалися розвитку історико-педагогічних явищ [369; 388; 662; 782], однак виявлено, що автори не розробляли комплексів критеріїв розвитку досліджуваного процесу у своїх роботах, що є необхідним для об'єктивності здійснення дослідження.

Підсумовуючи все вищезазначене, аналіз й оцінку розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття вважаємо за доцільне здійснювати за такими критеріями та відповідними показниками:

1. Характеристика розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття:

- доступність ПК НПП ЗВО України;
- демократизація СПК НПП ЗВО України;
- децентралізація/централізація управління СПК НПП ЗВО України;
- матеріально-технічне забезпечення СПК НПП ЗВО України;
- кадрово-педагогічне забезпечення СПК НПП ЗВО України.

2. Рівень розробленості теоретико-методологічних основ дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України та управління нею у наукових, науково-прикладних, методичних доробків окресленого історичного періоду:

- фундаментальних досліджень (теорій, гіпотез, законів);
- окремих теорій прикладного характеру;
- локальних досліджень розвитку процесу;
- рівень наявних методичних рекомендацій, настанов щодо розвитку досліджуваного процесу).

3. Напрями дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття:

- розвиток понятійно-термінологічного апарату;
- аналіз передумов розвитку відповідної системи;
- розробка періодизації досліджуваного процесу;
- обґрунтування чинників і тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України у визначених хронологічних межах;
- аналіз теоретико-методологічних основ (закономірностей, принципів, функцій, моделей) розвитку управління СПК НПП ЗВО України у хронологічних межах;
- аналіз розвитку СПК НПП ЗВО провідних країн Європи (Німеччини та Великобританії) та США;
- обґрунтування тенденцій розвитку досліджуваного процесу в контексті євроінтеграції).

4. Наукові доробки у напрямі розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття:

- статті у періодичних виданнях; монографії;
- автореферати та дисертації; навчальні підручники;
- навчальні посібники; навчально-методичні посібники; методичні посібники; бібліографічні посібники; словники та енциклопедії.

5. Інституційне забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття:

- ступінь розробленості нормативно-правових актів у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників;
- наявність закладів освіти або їх структурних підрозділів, що провадили освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників;

- наявність наукових установ (наукових інститутів, центрів, відділень, лабораторій, шкіл), що провадили освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації НПП;

- наявність аспірантури та докторантури;

- наявність спеціалізованих вчених рад із захисту дисертаційних робіт для присудження ступенів «кандидата наук» та «доктор наук»;

- проведення наукових конференцій, з'їздів, семінарів.

Запропоновані критерії взаємопов'язані між собою та становлять єдину систему, використання якої забезпечить об'єктивний аналіз і оцінку; дозволить зробити висновки про ступінь дослідженості певних аспектів, глибоко й об'єктивно вивчити історію розвитку процесу, проаналізувати відповідні періоди дослідження з метою виявлення певних особливостей, визначення тенденцій розвитку процесу та розробити рекомендації щодо удосконалення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції.

Наступне завдання дослідження пов'язано із практичним застосуванням обґрунтованих критеріїв і показників для всебічного аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Висновки до першого розділу

1. У процесі аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття реалізовано цілісну чотирирівневу

методологію дослідження проблеми: *філософський рівень* – з'ясування підходів і законів фундаментальних положень філософії, що стали основою для обґрунтування загальнонаукових та конкретнонаукових методологічних підходів; *загальнонауковий* – обґрунтовано методологічні підходи (системний, синергетичний, критеріально-комплексний); *конкретнонауковий* – визначено конкретнонаукові методологічні підходи (компаративний, історичний, особистісний, андрагогічний, компетентнісний); *технологічний* – розроблено спеціальну методику періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України в окреслений історичний період.

Виокремлено принципи (єдності теорії і практики; історизму; суперечливості; ієрархічності; цілісності; структуризації; концентрації; креативності) та методи (історико-генетичний; історико-порівняльний; історико-системний; історико-структурний; історико-типологічний; логіко-історичний; герменевтичний; метод аналізу; метод термінологічного аналізу науково-педагогічної та спеціальної літератури; структурно-функціональний аналіз; метод перспективного аналізу; метод інтерпретації; статистичний метод; метод узагальнення) аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

2. Реконструкцію історичного розвитку предмета дослідження останньої чверті XX – початку XXI століття в Україні здійснено на основі аналізу нормативних документів, державних архівів, першоджерел, інтерпретаційних, словниково-енциклопедичних, науково-статистичних джерел, Інтернет-ресурсів.

3. Проаналізовано понятійно-термінологічний апарат дослідження проблеми розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, уточнено сутність і зміст понять «науковий працівник», «педагогічний працівник», «науково-педагогічний працівник», «професіоналізм», «кваліфікація», «підвищення кваліфікації»; набули

подальшого розвитку дефініції поняття: «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» та «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти».

4. Обґрунтовано критерії аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття: характеристика розвитку СПК НПП ЗВО України; рівень розробленості теоретико-методологічних основ дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України та управління нею у наукових, науково-прикладних, методичних доробків; напрями дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України; інституційне забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО України. Для кожного з обґрунтованих критеріїв було відібрано відповідні показники, які є основою для аналізу рівня розвитку СПК НПП ЗВО України означеного періоду.

Основні положення розділу викладені в 6 публікаціях автора [16; 17; 20; 25; 36; 38] (Додаток А).

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

2.1 Передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття

Завданням підрозділу було виявлення передумов розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти останньої чверті XX – початку XXI століття. Для вирішення даного завдання були обрані методи: ретроспективний, історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, хронологічний аналіз першоджерел, класифікація та систематизація теоретичних і статистичних даних, а також структурно-функціональний аналіз – з'ясування структури і функціонування СПК НПП ЗВО України та відображення зв'язків із напрямками загальної політики країни. Для здійснення повноцінного дослідження проблеми розвитку СПК НПП ЗВО останньої чверті XX – початку XXI століття вважаємо за доцільне проаналізувати передумови цього процесу.

Логіка дослідження передбачає розкриття понять «передумови» та «передумови розвитку».

У «Словнику української мови» передумова трактується як «попередня умова існування, виникнення, діяння і т. ін. чого-небудь» [678, с. 178]. Сутність поняття «передумова» визначила зміст даного підрозділу відповідно до його завдання [36; 48].

Передумови розвитку – це сукупність природних та суспільних ресурсів і можливостей, здатних спричинити соціальний прогрес [126].

Слушним є визначення Є. Хрикова, О. Адаменко, В. Курила та інших: «Логіка розвитку педагогічної науки» характеризується наступними складовими: спирання наукових досліджень на накопичені раніше знання; постановка наукових проблем, які обумовлюються попереднім розвитком науки; розвиток певних попередніх наукових ідей; відповідність розвитку педагогічної науки до об'єктивних соціальних потреб виховання, а не ідеологічних чинників» [397, с. 113].

На підставі вищенаведених визначень вважаємо, що на досліджуване історико-педагогічне явище вплинула низка політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних передумов і чинників. Відповідно до визначених у підрозділі 1.4 критеріїв аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО останньої чверті XX – початку XXI століття та на основі аналізу робіт вітчизняних (К. Галкін [129], Г. Єфименко [202; 203], С. Крисюк [323], А. Кузьмінський [334], Ю. Курносів [341; 343; 344], Б. Лебін [348], Ф. Левітас [349], В. Луговий [362], В. Майборода [368], А. Малишева [543], В. Маслов [377; 378; 379], Н. Протасова [632], Г. Пономарьова [553; 559], І. Регейло [642], С. Сірополко [672], О. Сухомлинська [705, с. 18], Г. Федькін [747], П. Худомирський [771; 772] та інші) науковців і нормативно-правових актів [458; 456; 461; 454], прийнятих у досліджуваний період, визначимо передумови досліджуваного процесу.

Із метою ґрунтовного аналізу та розуміння досліджуваного історико-педагогічного явища вважаємо за необхідне здійснити аналіз передумов відповідного процесу, починаючи із післявоєнних років – часу відновлення усіх сфер життєдіяльності суспільства, до середини 70-х рр. XX століття.

До політичних передумов розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття відносимо:

- позитивні суттєві зміни в суспільно-політичному житті НПП у 50 – 60-ті роки XX століття. У цей період спостерігалася тенденція реабілітації і повернення жертв репресій, зокрема й НПП. Так, наприклад, у науково-

документальній серії книг «Реабілітовані історією» знаходимо інформацію: «У цей час реабілітація також торкнулася 93 осіб із 698 представників наукової, мистецької та освітянської інтелігенції. 1955 року були повернуті українські академіки АН УРСР Олександр Генріхович Гольдман і Михайло Пилипович Кравчук. У листопаді 1956 року Інститут мовознавства АН УРСР звернувся до Прокуратури УРСР з клопотанням щодо перегляду архівно-слідчої справи академіка АН УРСР Агатангела Юхимовича Кримського, який був посмертно реабілітований 8 травня 1957 року. Цього ж року був реабілітований учений-генетик академік АН УРСР Ізраїль Йосипович Агол та професор Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка Петро Іванович Рулін» [641];

– переродження культу особистості у тоталітаризм комуністичної партії, що пригальмовувала розвиток СПК НПП ЗВО України.

Історико-педагогічний, історико-порівняльний, ретроспективний аналіз першоджерел [129; 348; 344; 343; 341; 471] свідчить, що проблеми та питання розвитку освіти, науки і техніки, підготовки та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників вирішувалися здебільшого на партійному рівні, а партійними завданнями науковців у галузі гуманітарних наук були: критика капіталістичного способу життя, звеличення ролі партії та рішень партійних з'їздів, надання переваги російським науковцям та нехтування надбаннями вчених союзних республік тощо [48; 54].

Як наголошує І. Рєгейло [643, с. 259]: «Про безправність АН УРСР свідчить той факт, що кандидати в дійсні члени і члени-кореспонденти обов'язково мали бути визначені вищими партійними органами і лише після цього проводилося формальне обрання. Питома вага науковців-українців у загальній чисельності науковців у СРСР 1950 року становила 9 %, 1955 – 1958 роках – 9,7 %. За підрахунками К. Мельник, «питома вага науковців-росіян була більшою 1959 року на 9,9 % за питому вагу російського населення в СРСР цього ж року. Натомість питома вага науковців-українців

на 8,1 % менша за питому вагу українського населення в Радянському Союзі» [388].

А. Кураєв зазначає: «Закритість радянської системи вищої та післядипломної освіти, певною мірою, і станово-соціальний характер, маємо на увазі партійну приналежність, з одного боку, давали можливість безкоштовно отримати вищу освіту, з іншого – стали своєрідним гальмівним процесом, позаяк вища школа не давала поступу державі, не впливала на її модернізацію, а призводила її до занепаду. Цитуючи один одного, учені високо оцінювали потенціал радянського наукового співтовариства» [335].

Підсумовуючи вищенаведені факти та цитування, наголосимо, що лише критика капіталістичного способу життя і відсутність можливості вивчати праці зарубіжних учених призвели до того, що випускники та фахівці України, які продовжували займатися наукою та викладати у ЗВО, поступово втрачали свою професійну кваліфікацію через ідеологічні межі й обмеження.

У жовтні 1964 р. на пленумі ЦК КПРС першим секретарем ЦК КПРС обрали Леоніда Брежнєва [97].

Як і раніше – ніхто не міг виїхати за кордон. Жорстко контролювалися і нав'язувалися суспільству ідеологічні погляди, а науку, освіту, культуру і мистецтво мусили розвивати та творити відповідно до директив ЦК [817].

Історико-порівняльний аналіз архівних джерел дає підстави стверджувати, що, як і в 50 – 60-ті рр. ХХ століття, за часів правління Л. Брежнєва продовжувалася політика знехтування української мови загалом та в системі освіти зокрема. «В обласних центрах України та в її столиці українські та змішані російсько-українські школи наприкінці 70-х роках становили лише 28 %, а російські – 72 % від загальної кількості шкіл. За 20 років число україномовних шкіл зменшилося на 8,7 тисяч. Радянський режим прагнув до тотальної русифікації України. 26 травня 1983 року ЦК КПРС і РМ СРСР ухвалили нову Постанову – «Про подальші заходи щодо вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та вищих навчальних

зкладах союзних республік». За прізвищем тодішнього Генерального секретаря ЦК КПРС документ дістав неофіційну назву – «Андроповський указ». Усім тим, хто в Україні працював над поширенням і насаджуванням російськомовності, надавалися спеціальні привілеї» [745].

І. Регейло зазначає, що в 60 – 70-ті роки ХХ століття «посилювалася роль партійних організацій науково-дослідних установ та ВНЗ за підготовкою наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Здійснюється постійний контроль та сприяння максимальній ефективності наукових досліджень молоді, поліпшується робота з політичного виховання аспірантів у дусі високої комуністичної свідомості, з особливою увагою проводиться добір фахівців в аспірантуру та на роботу в галузі суспільних наук» [643, с. 259].

При цьому, неврахування законів ринкової економіки, несприйняття необхідності переходу до інтенсифікації виробництва, і в той же час перетворення рішень влади як в центрі, так і на місцях у догму, що не підлягало критиці, неминуче вело до зниження ефективності виробництва, наростання соціального невдоволення, що і відбулось у 80 – 90 роках ХХ століття.

Відтак, підсумовуючи усе вищезазначене, виявлено тенденцію політичного напрямку 50 – 60-х рр. ХХ століття – централізоване управління освітою та ідеологізація політики в галузі вищої освіти та СПК НПП ЗВО України.

До групи соціально-економічних передумов, що позитивно впливали на розвиток СПК НПП ЗВО України або пригальмовували його, відносимо: курс на світове лідерство, швидкий розвиток промисловості, зростання потреб у кваліфікованих НПП; підвищення соціального статусу НПП; нормативне державне планування СПК НПП як фінансової складової щорічного бюджету країни; формування системи мотивацій (пільг) і заохочень для здобувачів.

Розглянемо соціально-економічні передумови розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття:

– соціально-економічне ущільнення всіх верств населення загалом та НПП зокрема в післявоєнні роки, що призвело до погіршення матеріально-побутового становища професорсько-викладацького персоналу. У післявоєнні часи НПП, як і все населення України, мешкали в напівзруйнованих будинках, сімейних гуртожитках, бараках, тощо; умови праці були дуже важкими, їм доводилось проводити аудиторні заняття у дві-три зміни, до того ж аудиторії не опалювалися і дуже часто зникало світло.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України знаходимо інформацію: «67 одеських професорів і доцентів проживали на горищах, у підвальних приміщеннях або лабораторіях» [634; 777]; «квартира доцента основ марксизму-ленінізму Київського стоматологічного інституту Крикунчика І. Б. була зайнята новим власником, учений протягом п'яти років жив разом із родичкою, хворим сином та дружиною у підвальному приміщенні на 12 м²» [634]; «Сім'я моя хворіє і починає навіть сліпнути від темряви. Я буквально у відчаї» [634; 778]; «доктор біологічних наук який прибув працювати в Ужгородський державний університет, без сумніву представляє велику цінність для університету, не був наділений квартирою, 4 місяці проживав у готелі, після чого змушений був покинути університет» [634; 777]; «старший викладач із курсу політекономії Київського лісогосподарського інституту, Бояркін та члени його родини матеріально живуть погано, відчують брак у продуктах харчування та в одязі» [48; 54; 634; 784].

У ці часи через наявність масово зруйнованих будинків продовжувалася політика ущільнення людей, це стосувалося і НПП. Як наслідок, учені, викладачі не мали можливості займатися освітньою, науковою роботою в домашніх умовах.

Як зазначає О. Прохоренко, «тривожними результатами «плачевного» матеріально-побутового становища професорсько-викладацького персоналу вишів стало зниження престижності, статусу, соціального авторитету

зазначеного виду професійної діяльності в Україні, що спостерігається і на сьогоднішні. Адже матеріально-побутове становище є своєрідним символом визначення і самовизначення працівником вищої школи своєї позиції в соціальній ієрархії» [634, с. 165];

– поліпшення у 50 – 70-ті рр. XX століття соціально-економічних умов життєдіяльності НПП ЗВО.

Із середини 50-х років XX століття спостерігалися позитивні соціально-економічні зрушення в житті НПП ЗВО, що призвело до збільшення їх чисельності. Відповідно соціально-економічні зміни характеризувалися завершенням відновлення післявоєнних зруйнувань; розширенням та практичним застосуванням наукових досліджень (використання атомної енергії, завоювання космосу).

На сайті «Освіта.ua» знаходимо інформацію: «У 1956 – 1965 рр. було здано в експлуатацію понад 182 млн м² житлової площі, тобто житлові умови поліпшили приблизно 18 млн людей. У цей період Україна займала чільне місце в народногосподарському комплексі СРСР. Вагомі наукові, науково-технічні, науково-прикладні досягнення були набуті в машинобудуванні, металургії та легкій, хімічній, нафтопереробній, газовій, енергетичній промисловості. У 1955 – 1960 роках обсяги виробництва тракторів збільшились удвічі, металорізальних верстатів – у 1,7 рази тощо» [741].

У 50 – 60-х рр. XX століття поліпшенню соціально-економічних умов життєдіяльності НПП ЗВО сприяв вихід інструктивного листа МВО СРСР «Щодо порядку надання творчих відпусток» (1957 року) [140], у змісті якого визначено можливість підвищувати рівень професійної компетентності за рахунок отримання позачергової творчої відпустки для написання або завершення власних наукових розвідок. Надання творчих відпусток було закріплено в Постанові від 13 січня 1961 року. Цими нормативно-правовими актами дозволялося давати, із метою підготовки дисертації, відпустку терміном до 3 місяців для завершення кандидатської дисертації, до 6 місяців для завершення докторської дисертації із збереженням

заробітної плати за місцем роботи; до 2 років НПП – кандидатам наук, які працювали за фундаментальними або науково-прикладними темами народногосподарського напрямлення та мали вагомі наукові досягнення в цій сфері [48; 54].

Покращенню соціально-економічних умов життєдіяльності НПП ЗВО також сприяло узаконення єдиного порядку матеріального забезпечення НПП та ПП у процесі підвищення їх кваліфікації з відривом від роботи, що було закріплено в Постанові РМ Української РСР «Про порядок матеріального забезпечення вчителів та інших працівників народної освіти при підвищенні їх кваліфікації з відривом від роботи» 1969 року [616]. Вищенаведені факти зумовили зростання економічного становища НПП ЗВО України та збільшення їх чисельності, що, безумовно, вплинуло на експресивний розвиток СПК НПП ЗВО України.

Політика партії у цей період була направлена на розвиток СПК НПП ЗВО за рахунок відтворення чисельності науково-педагогічних працівників. Така динаміка представлена у табл. 2.1 – 2.3, що була створена на основі даних статистичного щорічника «Народне господарство СРСР» за період 1950–1975 рр. [418].

Таблиця 2.1

Чисельність науково-педагогічних працівників (у тис.)

Роки	Усього НПП (СРСР)	У тому числі у наукових установах	У тому числі у ЗВО
1	2	3	4
1950	162,5	70,5	86,5
1952	179,1	75,3	97,3
1953	191 885		
1954	210,2	88,7	114,2
1955	223,9	96,5	119,1
1956	239,9	106,4	125,0
1957	261,6	121,5	132,3
1958	284,0	141,0	135,7
1959	310,0	164,8	137,8
1960	354,2	200,1	146,9

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4
1961	404,1	238,5	158,4
1962	524,5	299,0	179,5
1963	566,0	326,8	196,8
1964	612,0	356,7	206,3
1965	664, 6	390,4	221,8

Таблиця 2.2

Склад науковців за ученими ступенями (у тис.)

Роки	Усього наукових працівників (СРСР)	У тому числі мають учений ступінь «доктора наук»	У тому числі мають учений ступінь «кандидата наук»	Усього наукових працівників (Українська РСР)	У тому числі мають учений ступінь «доктора наук»	У тому числі мають учений ступінь «кандидата наук»
1	2	3	4	5	6	7
1950	162 508	8,3	45,5	22 363		
1952	179,1	8,4	53,8	24 448		
1953	191 885			26 320		
1954	210 165			29 030		
1955	223 893	9 460	77 961	30 232	1 051	10 573
1956	239 880	9,8	85,7	31 819		
1957	261 571	10,0	87,2	34 112		
1958	284 038	10 282	89 960	36 550	1 189	12 359
1959	310,0	10,5	94,0	39 902		
1960	354,2	10,9	98,3	46 657	1 343	13 622
1961	404,1	11,3	102,5	53 416	1 431	14 289
1962	524,5	11,9	108,7	71 035	1 520	15 419
1963	566,0	12,7	115,2	78 866	1 638	16 317
1964	612,0	13,7	123,9	86 957	1 751	17 742
1965	664,6	14,8	134,4	93 984	1 885	19 291
1966	712,4	16,6	152,4	98 959		
1967	770,0	18,3	169,3	107 180	2 391	24 542
1968	822,9	20,0	186,4	114 142	2 627	27 225
1969	883,4	21,8	205,4	122 754	2 867	30 296
1970	927,7	23,6	224,5	129 781	3 123	33 317

Таблиця 2.3

Склад науковців за ученими званнями (у тис.)

Роки	Усього наукових працівників (СРСР)	У тому числі мають учене звання «академіка», «члена-кореспондента, «професора»	У тому числі мають учене звання «доцента»	У тому числі мають учене звання «старшого наукового працівника»	У тому числі мають учене звання «молодшого наукового працівника та асистента»
1	2	3	4	5	6
1950	162,5	8,9	21,8	11,4	19,6
1952	179,1	8,6	23,4	12,4	19,0
1953					
1954	210,2	8,8	26,8	14,0	16,2
1955	223,9	9,0	28,6	14,6	17,1
1956	239,9	9,1	30,4	15,6	17,8
1957	261,6	9,4	31,6	16,7	21,3
1958	284,0	9,6	32,7	17,2	23,6
1959	310,0	9,7	34,3	18,4	26,3
1960	354,2	9,9	36,2	20,3	26,7
1961	404,1	10,3	38,2	21,0	28,7
1962	524,5	11,0	40,6	23,8	45,0
1963	566,0	11,4	42,9	25,8	47,9
1964	612,0	12,0	46,0	27,2	48,2
1965	664,6	12,5	48,6	28,7	48,9
1966	712,4	13,6	52,8	30,2	47,6
1967	770,0	14,7	56,9	32,4	46,3
1968	822,9	15,9	60,9	35,1	48,0
1969	883,4	16,9	64,9	37,3	48,4
1970	927,7	18,1	68,6	39,0	48,8

Так, 1950 року в наукових установах та ЗВО СРСР працювали 162,5 тис. осіб – із них 8,3 тис. осіб мали учений ступінь «доктор наук» і 45,5 – «кандидатів наук». 1956 року в наукових установах та ЗВО СРСР працювали 239 880 НПП – із них 9,8 тис. осіб мали учений ступінь «доктор наук» і 85,7 – «кандидатів наук», що не забезпечували вповні потреби ЗВО.

У той же час, як зазначає І. Регейло [643], аналізуючи статистичний щорічник «Народне господарство Української РСР в 1959 році» та документи Інституту педагогіки УРСР [416], «спеціалісти вищої кваліфікації працювали переважно в вузах, розташованих у великих містах. У деяких вищих навчальних закладах їх взагалі не було. За статистичними даними 1958 р.,

близько 60 % науково-педагогічного персоналу вищої школи республіки не мали наукових ступенів і вчених звань. Лише четверта частина загального складу науково-педагогічних працівників мали науковий ступінь доктора або кандидата наук (13548 осіб), однак тільки 66% із них працювали у вищих навчальних закладах» [416, с. 445]; «Недостатній рівень наукової та методичної кваліфікації мала і значна частина працівників кафедр педагогіки та психології педагогічних інститутів і університетів. Так, із 240 науковців кафедр педагогіки педвузів 159 осіб, тобто понад 60 % не мали наукових ступенів і вчених звань. Крім того, на кафедрах педагогіки Глухівського, Ізмаїльського, Уманського, Слов'янського, Криворізького педагогічних інститутів не було жодного кандидата наук» [615, с. 18].

Як свідчать статистичні дані [643, с. 31], «відносний приріст кількості докторів наук за 1961 – 1965 рр. був у 2,5 рази вище ніж у попереднє п'ятиріччя. Однак зростання загальної чисельності науковців призвело до зменшення частки докторів наук. Якщо 1960 року на одного доктора наук доводилося 13 науковців без наукового ступеня, то 1965 року їх було вже 35 осіб. Водночас у досліджуваний період відбувалося активне поповнення науки молодими фахівцями і представниками інших галузей суспільного виробництва, що вплинуло на кількісні показники кандидатів наук: їх частка знижувалася з 35 % 1955 року до 20 % 1965 року».

Ці статистичні дані показують, що у кращому разі, лише одна третина від загальної кількості НПП мала вчений ступінь, це певною мірою гальмувало підвищення якості наукових досліджень і підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

У зв'язку з цим особливої актуальності набула проблема підготовки та підвищення кваліфікації НПП у ЗВО, академічних установах і аспірантурах.

Однак, відповідно до політики партії, у звітах усіх галузей промисловості наголошувалося на валових показниках, а отже, економіка перебувала на шляху екстенсивного розвитку, що потребувало розробки

та впровадження нових науково-прикладних досліджень і залучення до виробництва додаткових НПП. Разом із тим, не продумана Хрущовська грошова реформа 1961 року призвела до певних соціально-економічних негативних наслідків: населення СРСР загалом та НПП ЗВО зокрема здебільшого збідніло, вартість продуктів харчування та легкої промисловості об'єктивно подорожчала тощо.

Визначені передумови соціально-економічного характеру дозволили виявити наступну тенденцію – відтворення чисельності науково-педагогічних працівників ЗВО України через покращення соціально-економічних умов їх життєдіяльності.

Від соціально-економічних передумов розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття перейдемо до розгляду організаційно-педагогічних передумов.

У 50 – 70-ті рр. XX століття організаційно-педагогічними передумовами вважаємо:

- розвиток аспірантури як організаційної структурної форми СПК НПП ЗВО України.

До цього часу підготовка аспірантів здійснювалася відповідно до «Положення про аспірантуру» 1939 року. Ця форма підвищення кваліфікації була на той час майже єдиним способом формування науково-педагогічного кадрового потенціалу країни, хоча підготовка аспірантів й мала певні недоліки: мета деяких програм підготовки була неактуальною, існував формальний підхід до написання індивідуальних навчальних планів, не приділялося належної уваги педагогічній практиці [36; 48].

Вирішенню цієї проблеми сприяв наказ Міністерства вищої освіти від 17 лютого 1948 року «Про заходи щодо поліпшення підготовки науково-педагогічних кадрів через аспірантуру» [460], у змісті якого визначалося незадовільне виконання плану прийому до аспірантури, значний відсів

невстигаючих аспірантів, малоцінність у науковому відношенні тем дисертаційних робіт [36; 48].

Наступним нормативно-правовим документом була Постанова РМ СРСР від 22 травня 1948 року «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру» [468]. Прийняття цієї Постанови можна вважати точкою відліку встановлення централізованого планування і контролю над відтворенням НПП у межах загального народногосподарського плану, який затверджувався РМ СРСР. Уперше для випускників аспірантури цією Постановою введено зобов'язання відпрацювати три роки у ЗВО, установах і підприємствах за направленнями відповідних міністерств і відомств [36; 48].

Також у цьому документі була прописана вимога до Міністерства вищої освіти СРСР розробити з урахуванням змін, які відбувалися в суспільстві, організаційно-правові умови підготовки аспірантів і затвердити нове положення про аспірантуру. Дане положення було затверджено 25 листопада 1950 року [552], в якому було зазначено:

- загальне управління підготовкою науково-педагогічних кадрів в умовах аспірантури здійснює Міністерство вищої освіти СРСР;
- загальне управління підготовкою науково-педагогічних кадрів у науково-дослідних установах АН СРСР і академіях наук союзних республік здійснює Президія АН СРСР;
- план та організаційно-методичні умови підготовки аспірантів у всіх відповідних закладах встановлено єдиними;
- право зарахування та затвердження атестаційних звітів аспірантів передано вищезазначеним центральним адміністративним органам (Міністерству вищої освіти СРСР і Президії АН СРСР) [36; 48].

Однак дане право в подальшому зарекомендувало себе як занадто бюрократизоване й було скасовано.

- розширення мережі наукових установ, розвиток української науки, що зосереджувалася на вирішенні фундаментальних проблем.

«Основна увага вчених зосереджувалась на фундаментальних проблемах, які визначали перспективи науки. Багато було зроблено для запуску першого штучного супутника Землі в жовтні 1957 року і тріумфального польоту в космос Ю. Гагаріна» [741]. У досліджуваних хронологічних межах наукові доробки видатних українських учених були високо оцінені – присуджено Нобелівські премії: «Семен Кузнець (1901 – 1985) – навчався у Харкові. 1971 року, «за емпірично обґрунтоване тлумачення економічного зростання, яке привело до нового, глибшого розуміння як економічної та соціальної структур, так і процесу розвитку» йому було присуджено Нобелівську премію з економіки; Роалд Гоффман (1937 р.н.) – народився в Золочеві, лауреат Нобелівської премії «за розробку теорії протікання хімічних реакцій», що значно розширює можливості для планування хімічних експериментів. Саме йому належать слова «Україно, обітована земле мого серця!»; Ігор Тамм (1895 – 1971) – дитинство і юність пройшли у Єлисаветграді (зараз – Кропивницький), де вчений закінчив гімназію; викладав в Одеському політехнічному університеті та в Таврійському університеті, у якому також навчався. Отримав Нобелівську премію в галузі фізики 1958 року разом із Іллею Франком та Павлом Черенковим «за відкриття і тлумачення ефекту Вавілова – Черенкова»; Лев Ландау (1908–1968 рр.) – викладав та проводив наукові дослідження в Українському фізико-технічному інституті, Харківському університеті та Харківському політехнічному інституті, де зробив низку відкриттів у галузі фізики. Отримав Нобелівську премію 1962 року «за піонерські теорії конденсованих середовищ, особливо теорії рідкого гелію». [36; 48; 442].

Певні позитивні зміни спостерігалися й у динаміці підготовки наукових кадрів у СПК: «1950 року в АН УРСР як головному науковому закладі України, працював 51 дійсний член і 55 членів-кореспондентів АН УРСР. Із 1359 наукових співробітників Академії 185 осіб були докторами і 627 – кандидатами наук [242]. Вони брали участь у підготовці наукових кадрів і, зокрема лише в інститутах АН УРСР 1950 року було захищено 7 докторських

і 53 кандидатських дисертації [242]. У 1958–1965 рр. кількість науковців збільшилась із 37 до 94 тис. осіб [36; 48; 741].

Розвитку української науки загалом та СПК НПП ЗВО України сприяло збільшення наукових, науково-дослідних установ. «До складу АН УРСР на кінець 50-х років уходило 36 науково-дослідних інститутів і 19 інших наукових установ». 1957 року Україну було прийнято до Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ)» [36; 48; 741].

Політика партії у цей період була направлена на збільшення наукових установ, динаміка їх збільшення представлена у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Кількість наукових установ

Роки	Усього наукових установ (СРСР)	У тому числі науково-дослідних інститутів, їх філій і відділень	Усього наукових установ (Українська РСР)	У тому числі науково-дослідних інститутів, їх філій і відділень
1	2	3	4	5
1952	2 865	1 192	447	
1954	2 795	1 196		
1955	2 950	1 180		
1956	2 797	1 210		
1957	2 756	1 264		
1958	3 197	1 481	487	
1959	3 548	1 608	549	
1960	3 828	1 729	597	228
1961	4 172	1 832	757	236
1962	4 476	1 911	852	251
1963	4 597	1 976	848	258
1964	4 651	2 019	833	260
1965	4 724	2 084	740	269

Як видно з табл. 2.4, у цілому простежувалося збільшення кількості наукових установ. Так, із 1952 року до 1965 року кількість наукових установ СРСР збільшилося на 1859 закладів, кількість наукових установ Української РСР – на 293 відповідно.

Відбувалися зміни в СПК НПП у галузі педагогічних наук. 1955 року згідно з постановою Ради Міністрів УРСР № 47 від 4 січня 1955 р. і наказів

Міносвіти УРСР № 16 від 14 січня 1955 р. та № 22 від 21 січня 1955 р. Український науково-дослідний інститут педагогіки було перейменовано на Науково-дослідний інститут педагогіки Української РСР (НДІП УРСР) [773]. Відповідно до Статуту НДІП УРСР, затвердженого Міносвіти УРСР 1960 року, основними завданнями визначено розвиток педагогічної науки, сприяння розвитку народної освіти в республіці; підготовку науково-педагогічних кадрів із наукових педагогічних спеціальностей тощо [774].

Метою діяльності СПК керівних кадрів і НПП ЗВО СРСР у 50 – 70 роки ХХ століття було забезпечення освітніх установ висококваліфікованими педагогічними та науково-педагогічними кадрами, підвищення їх професійної кваліфікації та ідеологічно-політичного рівня. Цьому сприяло: створення Центрального інституту вдосконалення вчителів як головного науково-методичного центру Міністерства освіти УРСР із питань післядипломної освіти та обласних інститутів удосконалення вчителів як науково-методичних центрів галузі в регіонах; розвиток заочної форми післядипломної педагогічної освіти та осучаснення таких форм післядипломної педагогічної освіти, як: курси (очні та заочні) підвищення кваліфікації, педагогічні та науково-педагогічні конференції тощо; введення вимоги обов'язкового підвищення кваліфікації педагогічних працівників через кожні п'ять років [36; 48];

– удосконалення нормативно-правової бази щодо підвищення вимог до атестації НПП ЗВО у СПК України.

Усе вищесказане підтверджується історико-порівняльним та структурно-функціональним аналізом нормативно-правових документів розпорядчого характеру з проблеми удосконалення СПК НПП із метою приведення її нормативно-правової бази згідно з нагальними потребами розвитку суспільних процесів, науки і техніки: «Про заходи щодо поліпшення підготовки і атестації наукових і педагогічних кадрів» від 20 серпня 1956 року [458]; «Про заходи щодо поліпшення якості дисертаційних робіт і порядок присудження вчених ступенів і звань»

від 24 січня 1960 року [456]; «Про заходи щодо поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» від 13 червня 1961 року [461]; «Про заходи щодо подальшого поліпшення підбору і підготовки наукових кадрів» від 12 травня 1962 року [454]; «Про поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» від 16 листопада 1967 року [480].

Вивчення цих документів показало, що першочерговим завданням, яке уряд надав керівництвам президій академії наук і ВАК при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, наукових установ, ЗВО було підвищення вимог до атестації НПП, зокрема через підвищення якості захищених дисертаційних робіт. При цьому, наголошувалося, що написання дисертаційного дослідження має бути не самоціллю, а логічним завершенням наукових досліджень [36; 48].

Поштовхом до прогресивного розвитку СПК НПП стало прийняття 1956 року Постанови ЦК КПРС і РМ СРСР «Щодо вдосконалення підготовки та атестації наукових і педагогічних кадрів», у якій була введена норма обов'язкової публікації результатів проведених досліджень у всесоюзних або республіканських спеціалізованих (відповідно до теми дослідження) виданнях. А також на кожен дисертаційну роботу, крім відгуків офіційних опонентів, уведено відгук провідної організації [458].

1967 року з метою підвищення якості та поширення інформації щодо захищених дисертаційних робіт, запобігання плагіату, уникнення дублювання тем наукових досліджень була введена обов'язкова вимога надання до Державного комітету РМ СРСР з науки і техніки мікрофільмування захищених дисертацій [36; 48].

В «Інструкціях щодо порядку присудження вчених ступенів та присвоєння вчених звань» 1960, 1966 років [227; 228] та «Положенні щодо порядку присудження вчених ступенів та присвоєння вчених звань» 1975 року [548] пропонувалося вчені ступені присуджувати лише за роботи, які мали науково-теоретичне і практичне значення, містили новизну в результатах дослідження, а також обов'язково мали опубліковані за період

навчання в аспірантурі методичні підручники, посібники тощо. Критерієм відповідності наукової роботи на здобуття наукового ступеня доктора наук була наявність теоретичного узагальнення і наукового обґрунтування шляхів вирішення значної наукової проблеми, що представляла вагомий унесок у розвиток теоретичної науки та його практичного втілення [36; 48; 227]. Посиленню вимог до атестації НПП ЗВО у СПК України сприяло створення 1974 року спеціалізованих рад, які формувалися з числа найбільш авторитетних науковців відповідної спеціальності [548; 451];

– поява нових організаційних структурних форм у СПК НПП: інститут здобувачів наукових ступенів, прикомандирування докторантів, цільова аспірантура.

До значущих організаційно-педагогічних передумов розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття відносимо створення у 50 – 70-х роках XX століття нових організаційних структурних форм підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів: інститут здобувачів наукових ступенів, прикомандирування докторантів, цільова аспірантура [36; 48].

Наприкінці 50-х років на виконання Постанови РМ СРСР від 4 листопада 1947 року «Про підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації» організовуються інститути здобувачів наукових ступенів не тільки для викладацького складу, а й працівників інших галузей.

Поряд із підготовкою здобувачів наукових ступенів держава приділяла увагу й підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через створення інститутів прикомандирування науковців країни для завершення роботи над докторськими дисертаціями терміном до двох років. Однак 1956 року ці інститути були скасовані через їх недоцільність, а їх обов'язки поклалися на НПП, які бажали підвищити власний рівень наукової кваліфікації через написання докторських наукових робіт у режимі самоосвіти шляхом участі в науково-дослідній роботі ЗВО, наукових установ,

промислових і господарських підприємствах. Докторантура як форма підвищення кваліфікації НПП була відновлена 1988 року [36; 48].

Одним із рушійних організаційно-педагогічних чинників розвитку СПК НПП ЗВО України у 50 – 70-ті роки ХХ століття також вважаємо надання можливості здобувачам учених ступенів прикріплюватися до відповідних кафедр, структурних підрозділів і лабораторій та під керівництвом провідних фахівців самостійно (поза межами аспірантури) працювати над власним науковим доробком [36; 48].

Це підтверджено прийняттям 1968 року Постанови Державного Комітету РМ СРСР із науки і техніки «Положення про здобувачів учених ступенів, які працюють над дисертацією поза межами аспірантури» [549].

Для поліпшення підготовки та підвищення кваліфікації НПП вищої школи у 60-ті роки ХХ століття було введено посади «стажер-дослідник» та «стажер-викладач». А починаючи з 1967 року, у спеціалізованих ЗВО в галузі мистецтва та культури введено дворічну асистентуру-стажування для обдарованих кадрів за виконавчими та педагогічно-мистецькими спеціальностями [36; 48].

Аналіз нормативно-правових документів дозволив дійти висновку, що серед усіх організаційних структурних форм підготовки здобувачів учених ступенів головне місце у СПК НПП ЗВО займала аспірантура (див. табл. 2.5) як єдина цілеспрямована форма підвищення наукової кваліфікації НПП, організаційно-правові основи якої регламентувалися відповідними положеннями 1957 та 1962 років [36; 48; 550; 551].

Таблиця 2.5

Чисельність аспірантів

Роки	Усього аспірантів (СРСР)	У тому числі з відривом від виробництва	У тому числі без відриву від виробництва	Усього аспірантів (Українська РСР)
1	2	3	4	5
1955	29 362	21 357	8 005	
1956	25 495	17 752	7 743	
1957	22 236	14 772	7 464	

Продовж. табл. 2.5

1	2	3	4	5
1958	23 084	15 532	7 552	
1959	28 644	18 613	10 031	
1960	36 754	22 978	13 776	
1961	36 754	28 675	18 885	6 004
1962	61 809	36 714	25 095	7 598
1963	73 105	42 895	30 210	9 169
1964	83 271	47 928	35 343	10 644
1965	90 294	51 109	39 185	11 689
1966	93 755	52 936	40 819	
1967	96 779	54 248	42 531	12 867
1968	98 139	55 018	43 121	13 154
1969	99 532	55 603	43 929	13 443
1970	99 427	55 024	44 403	13 513

1961 року, спираючись на установку партії щодо поліпшення якості НПП народногосподарських галузей та його збільшення, Постановою ЦК КПРС та РМ СРСР «Про міри покращення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» було започатковано організацію цільових аспірантур [461; 551].

Це сприяло зростанню кількості захищених дисертацій на здобуття учених ступенів «кандидатів наук» або «докторів наук» за різними спеціальностями, однак і негативно вплинуло на їх якісні характеристики, оскільки здебільшого не враховувалися потреби регіонів, не проводився ґрунтовний аналіз тематик дисертаційних досліджень, при цьому здійснювався контроль (командно-адміністративний) за планом вступу та випуску [36; 48].

Із метою підвищення якості аспірантури з 1967 року переважне (першочергове) право на зарахування до аспірантури надавалося здобувачам, які вже здали кандидатські іспити [480].

Разом із тим, відмічаючи позитивні моменти, розроблених нормативно-правових, установчих документів та різного роду методичних рекомендацій щодо роботи аспірантури, зазначимо, що в «Положеннях про аспірантуру» [480] була відсутня розроблена примірна програма науково-педагогічної,

науково-дослідної підготовки, що значно знижувало ефективність та якість цієї підготовки.

На спростування цих недоліків 1961 року Міністерством вищої освіти СРСР був розісланий інструктивний лист «Про стан і заходи щодо поліпшення філософської підготовки аспірантів нефілософських спеціальностей у вищих навчальних закладах» [477], у якому надавався приблизний розрахунок навчального часу на філософську підготовку аспірантів на весь період навчання, зміст, методи і форми вивчення філософської дисципліни; 1963 року – інструктивний лист МВ і ССО СРСР «Про вимоги на вступних і кандидатських іспитах з іноземної мови» [478]; 1969 року – програми з основ педагогіки і психології вищої школи МВ і ССО [628; 629].

Із метою забезпечення актуальності, відповідності вимогам сучасності та якості написання дисертаційних робіт 1960 року при НДІП УРСР було створено Республіканську раду з координації наукової діяльності в галузі педагогічних наук, до складу якої включені всі завідувачі кафедр педагогіки і психології ЗВО України. А також для систематизації та координації тематики науково-дослідних робіт було затверджено номенклатуру спеціальностей підготовки за галузями наук в аспірантурах як очної, так і заочної форм навчання у ЗВО та науково-дослідних інститутах СРСР [36; 48].

Розподіл аспірантів за галузями наук представлено в табл. 2.6.

Аналіз наведених у табл. 2.6 статистичних даних свідчить, що за період 1959 – 1970 років чисельність аспірантів збільшилася майже в чотири рази, проте загальна кількість майбутніх кандидатів педагогічних наук у порівнянні з іншими залишалася дуже низькою, хоча і відбувався відчутний прогрес у попиті за цією спеціальністю (збільшилося в п'ять разів із 440 осіб 1959 року до 2097 осіб 1970 року).

Таблиця 2.6

Розподіл аспірантів за галузями наук

Роки	Усього аспірантів (СРСР)	Галузі наук									
		фізико-математичні	хімічні	біологічні	історичні та філософські	економічні	технічні	педагогічні	філологічні	медичні та фармацевтичні	сільськогосподарські та ветеринарні
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1959	23 084	2 704	1 186	1 053	1 013	1 584	8 890	440	1 081	1 843	1 633
1960	28 644	3 240	1 681	1 380	1 253	2 160	10 704	721	1 142	2 132	2 125
1961	47 560	4 887	3 001	2 396	2 194	3 504	17 630	1 291	1 830	3 441	3 953
1962	61 809	6 345	3 586	3 821	3 020	4 627	22 433	1 832	2 453	4 057	4 786
1963	73 105	7 548	4 064	4 604	3 623	5 465	27 509	1 816	2 539	4 733	5 948
1964	83 271	8 895	4 735	5 502	3 913	6 398	32 192	1 734	2 432	5 245	6 731
1965	90 294	10 066	5 372	6 029	4 076	7 010	35 733	1 480	2 309	5 379	7 323
1967	96 779	11 277	5 756	6 143	4 313	8 269	38 483	1 581	2 183	5 601	7 431
1968	98 139	11 432	5 558	6 037	4 634	8 962	39 116	1 797	2 339	5 342	7 137
1969	99 532	11 548	5 486	5 647	5 033	9 473	39 942	1 870	2 464	5 200	6 752
1970	99 427	11 729	5 313	5 457	5 289	9 964	39 979	2 097	2 597	5 002	6 312

С. Кононова наводить такі статичні дані: « У 50 – 60 роки було затверджено 89 наукових спеціальностей. Кількісна динаміка затвердження спеціальностей за роками виглядає так: 1953 року – 9; 1957 року – 27; 1962 року – 7; 1963 року – 7 [291, с. 62]. Зокрема, у галузі педагогіки і психології, це: 1953 року: дошкільна педагогіка; методика викладання предметів (за переліком); педагогіка, історія педагогіки; психологія; теорія і методика фізичного виховання; спеціальна педагогіка (тифлопедагогіка, сурдопедагогіка і олігофренопедагогіка і логопедія); спеціальна психологія (психологія сліпих, глухонімих і розумово відсталих дітей); 1957 року: методика викладання предметів (із зазначенням кожного); педагогіка; спеціальна педагогіка; спеціальна психологія; теорія і методика фізичного виховання і спортивного тренування тощо [36; 48; 291].

Отже, загалом у 50 – 70-х рр. XX століття простежується тенденція збільшення кількості педагогічних і психологічних спеціальностей в аспірантурі.

Підсумовуючи все вищепроаналізоване, уважаємо доведеним, що підготовка та підвищення кваліфікації НПП здійснювалася виключно на підставі нормативно-правових документів, затверджених ЦК КПСР, РМ СРСР та МВО СРСР та УРСР: постанови щодо: покращення якості підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів (1956, 1960 – 1963, 1967 років), діяльності аспірантури, організації та роботи нових організаційних форм підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів (інститути здобувачів наукових ступенів, прикомандирування докторантів тощо); положення та інструктивні листи щодо порядку присудження наукових ступенів і надання вчених звань (1957, 1960, 1966, 1967 років) тощо [36; 48].

Ознайомлення з вищеперерахованими матеріалами дозволило дійти висновку, що для вирішення існуючих на той час проблем та недоліків (низька якість захищених дисертаційних робіт, відсутність їх практичної та теоретичної значущості і, як наслідок, – низький рівень підготовленості до самостійної подальшої науково-дослідної та науково-педагогічної робіт; невиконання планів підготовки та підвищення кваліфікації НПП, відсутність тем дисертаційних досліджень або недостатнє їх охоплення актуальних галузей науки (фізики, математики, біохімії, біофізики, аеродинаміки, радіотехніки, електроніки тощо, тим часом за гуманітарним напрямом підготовка аспірантів перевищувала потребу в цих кадрах); обмежена кількість бюджетних місць; незадовільне матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу; недостатня кількість у наукових установах і ЗВО НПП із науковим ступенем та званням (кандидатів та докторів наук, доцентів і професорів); низький рівень фахової компетентності вступників (більшість вступників – випускники ЗВО, які не мали досвіду практичної роботи) тощо)

було прийнято низку нормативно-правових документів, метою яких було покращення якості підвищення кваліфікації НПП.

Визначені передумови організаційно-педагогічного напрямку дозволили виявити наступну тенденцію – динамічний розвиток СПК НПП ЗВО України.

Критичний огляд соціально-економічних, політичних та організаційно-педагогічних чинників, що були передумовами розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, простежується в науково-методичній публіцистиці 50 – 70-х років XX століття.

У монографії К. Галкіна «Вища освіта та підготовка наукових кадрів СРСР», що надрукована 1958 року, уперше здійснено ґрунтовний аналіз та наведено статичні дані щодо процесу становлення системи підготовки наукових кадрів 1917 – 1925 років; доведено необхідність упровадження нових форм підготовки наукових кадрів, зокрема національних, та атестації наукових кадрів СРСР; висвітлено питання організації аспірантури (1925 – 1930 рр.), особливості її розвитку в післявоєнні роки (1941 – 1956 рр.), присудження наукових ступенів у нормативно-правових актах СРСР, а також здійснено аналіз наукових праць щодо теоретичних досліджень з історії їх підготовки [36; 48; 129].

Післявоєнний період висвітлюється переважно дослідженнями з історії розвитку освіти. У розвиток радянської системи вищої освіти загалом, формування та підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів зокрема вніс міністр вищої освіти СРСР (1946 – 1951 рр.) С. Кафтанов, який був автором понад 300 наукових робіт і статей і вищенаведених нормативних документів (постанов, наказів, інструктивних листів МВО СРСР тощо).

Як зазначає І. Регейло, «до перших узагальнюючих праць, написаних наприкінці 50 – початку 60-х років XX століття на загальносоюзному матеріалі, можна віднести роботу В. Єлютіна (міністра вищої освіти СРСР), де з позицій офіційного керівництва аналізується розвиток вищої освіти, обґрунтовується роль вищої школи у вирішенні кадрових проблем держави, розвитку науки, техніки, нових технологій. порушуються також проблеми

відтворення професорсько-викладацьких кадрів для народного господарства країни» [642, с. 278].

О. Сухомлинська стверджує: «50 – 70-ті роки ХХ століття принесли нові тенденції і якісні зміни в розвиток радянської освіти. Вища освіта була всередині цих змін і також почала трансформуватися і реформуватися. Після смерті Й. Сталіна ідеї політехнізації навчання знайшли нове життя, оскільки саме з ними пов'язували реформування всієї вітчизняної системи освіти. Важливу роль у цих процесах відіграла особистість М. Хрущова, який був справді налаштований на зміни. Підготовку проєктів змін у сфері вищої освіти розпочали з прийняття постанов, у яких порушували актуальні питання подальшого розвитку вітчизняної освіти» [705, с. 18].

Порівняльно-історичний аналіз проблеми підготовки фахівців вищої кваліфікації в умовах аспірантури, а також висвітлення СПК НПП здійснено у відомих працях того часу, присвячених 50-річчю жовтневої революції: «Історія Академії наук Української РСР» (1967 р.) та «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років» (1967 р.). Однак, ураховуючи ідеологічний напрям того часу та вплив комуністичної партії, дані видання відрізнялись «тенденційністю добору та інтерпретації матеріалу, парадно-ювілейним стилем його викладення, політизацією історії науки, недооцінкою дореволюційного потенціалу науково-педагогічних кадрів» [36; 48; 642].

Роботи українських науковців із проблем реформування вищої освіти Ю. Даденкова (міністра вищої і середньої спеціальної освіти УРСР 1960 – 1973 рр., фундатора наукової школи дорожньо-мостової гідравліки України) і Г. Єфименка «Вища школа УРСР: успіхи, проблеми розвитку», «Вища освіта в Українській Радянській Соціалістичній Республіці» (заступника міністра вищої освіти УРСР 1955 – 1959 рр., фундатора наукової школи з проблем шихтових матеріалів для металургійних технологій) [202; 203], хоча і мали справжній науковий інтерес (був здійснений аналіз розвитку СПК на підставі статистичних даних УРСР), проте, ураховуючи постійний ідеологічний контроль комуністичної партії, проблеми підготовки

та підвищення кваліфікації НПП вищої школи розглядалися занадто позитивно без аналізу існуючих суперечностей та недоліків.

Для з'ясування передумов розвитку СПК НПП ЗВО останньої чверті XX – початку XXI століття проаналізовано науковий доробок «Підбір, підготовка та атестація наукових кадрів СРСР. Питання історії та правового регулювання» колективу авторів Г. Доброва, В. Чуткерашвілі, Б. Лебіна [348], у якому вони вивчили й узагальнили історичні умови, що склалися на всіх етапах розвитку радянської держави; визначили основні принципи підбору, підготовки та атестації наукових кадрів у СРСР, здійснили аналіз чинного законодавства із зазначених питань із метою правильного розуміння сформованих правовідносин науковців у СРСР; висвітлили порядок правового регулювання підготовки і встановлення кваліфікації працівників науки в інших країнах соціалізму. Цінним, на наш погляд, є розробка рекомендацій щодо забезпечення формування кадрів наукової інтелігенції та порушення питання необхідності підготовки наукових кадрів у системі АН СРСР та її республіканських відділеннях. На жаль, відомості щодо діяльності кожного із зазначених відділень загалом та АН УРСР зокрема відсутні [36; 48].

Вивчення правоустановчих документів, правових аспектів організації наукової роботи, присудження наукових ступенів у нормативних правових актах СРСР, а також історію підготовки науково-педагогічних кадрів в умовах аспірантури у 50-ті рр. XX століття надано в монографії Г. Федькіна [747].

Аналіз публікацій зазначеного періоду і сучасних розвідок свідчить, що одним із перших українських авторів, який займався проблемами підготовки та підвищення кваліфікації кадрів інтелігенції, був Ю. Курносов, що усебічно проаналізував роль інтелігенції України в комуністичному вихованні трудящих 1959 – 1965 років [341], унесок української інтелігенції в науково-технічний прогрес 60 – 70-х рр. XX століття [343], процес підготовки кадрів української інтелігенції [344] тощо.

Узагальнюючи розгляд наукових статей і публіцистичних матеріалів, можемо дійти до висновку, що у 50 – 70-ті роки ХХ століття вчені, держслужбовці, керівні кадри та інші упереджено й суб'єктивно (із позицій переваг марксизму-ленізму як єдино правильної ідеології) аналізували роботу СПК НПП ЗВО України, обґрунтовуючи її прогресивну направленість, ігноруючи об'єктивну реальність та необхідність критично висвітлювати негативні явища у сфері підготовки та підвищення НПП.

Отже, виявлено наступні тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України у 50 – 70-ті рр. ХХ століття: централізоване управління освітою й ідеологізація політики в галузі вищої освіти та СПК НПП ЗВО України; відтворення чисельності науково-педагогічних працівників ЗВО України через покращення соціально-економічних умов їх життєдіяльності; динамічний розвиток СПК НПП ЗВО України.

Відповідно до алгоритму дослідження наступним визначимо періодизацію розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

2.2 Періодизація розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття

Завданням підрозділу було обґрунтувати періодизацію процесу розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

Для вирішення даного завдання були обрані методи: історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, хронологічний, ретроспективний аналіз першоджерел, класифікації та систематизації теоретичних і статистичних даних.

Доцільність здійснення періодизації цього процесу обґрунтовується необхідністю проведення усебічного аналізу ключових подій, що впливали на розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття [41; 48].

Як слушно зазначає Є. Хриков: «Проблема періодизації історико-педагогічних явищ одна з найбільш складних, комплексних і багаторівневих проблем наукового знання. Періодизація потребує досконалого вивчення об'єкта дослідження, даних суміжних із педагогікою наук, розвиненого науково-методологічного світогляду дослідника, сформованої хронологічної культури. Аналіз стану періодизації історико-педагогічних явищ дозволить визначити найбільш типові недоліки у реалізації цього наукового завдання і таким чином створити умови для подальшого розвитку методологічних засад історико-педагогічної науки» [765, с. 230; 41; 48].

Актуальність визначення періодизації досліджуваних явищ, процесів підтверджуються багаточисельними науковими доробками відомих вітчизняних науковців: О. Адаменко [8], Я. Бурлака [100], Н. Гупана [157; 158], Н. Дічека [172], Л. Зашкільняка [214], В. Курила [337; 338], Л. Наточая [420], О. Сухомлинської [707; 708], О. Черкасова [784], О. Школи [799], Є. Хрикова [766] та інших.

У їх наукових працях аналізувався зміст понять «періодизація». Наведемо слушні, відповідно до даної наукової розвідки, визначення цього поняття, що систематизовані в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Трактування змісту поняття «періодизація»

№	Автор	Суть поняття
1	2	3
1	Н. Гупан	Логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його стосовно самостійних окремих етапів [157, с. 13].
2	Н. Дічек	Поділ процесу на якісно відмінні проміжки часу постає не лише важливим питанням методології наукового пошуку, оскільки є методом послідовного викладу матеріалу, а й одним із найвищих рівнів узагальнення [172, с. 65].

Продовж. табл. 2.7

1	2	3
3	В. Курило	Періодизація – це процедура науково обґрунтованого розподілення певної історико-педагогічної реальності на періоди, що якісно відрізняються один від одного [338, с. 32].
4	Є. Хриков	Метод педагогічного дослідження, який дозволяє розмежувати досліджуване явище на певні хронологічно послідовні епох, періоди та етапи які відрізняються один від одного суттєвими особливості [765, с. 188].
5	Л. Зашкільняк	Періодизація в історії – раціональний спосіб впорядкування масиву емпіричної та теоретичної інформації за часовою протяжністю з метою поглиблення пізнання й розуміння змінних станів об'єктів навколишнього світу. Заснована на властивостях людського інтелекту виокремлювати і поділяти інформацію на кількісно та якісно однорідні групи й систематизувати її за часовими та просторовими критеріями для отримання теоретичних знань. Застосовується в усіх науках як засіб виявлення і фіксації якісних та кількісних змін в об'єкті пізнання [214].

Проведений аналіз дефініцій трактування змісту поняття «періодизація» дає підстави під періодизацією розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття розуміти: науково обґрунтоване, підтверджене історичними фактами хронологічне розмежування досліджуваного процесу на певні періоди та етапи, що відрізняються один від одного специфічними особливостями; спосіб створення цілісної картини процесу розвитку СПК НПП ЗВО України, що дозволяє систематизувати історичні факти, архівні джерела, наукові доробки тощо.

Погоджуємося із Л. Наточий, яка наголошує, що «періодизація виступає як інструмент пізнання об'єкта, сприяючи уточненню чи трансформації первісного образу» [420, с. 36].

В. Курило вважає, що «періодизація історії розвитку педагогічної науки побудована на основі періодизації розвитку суспільства, педагогічними прикладами ілюструє особливості суспільного розвитку, що є соціологічною точкою зору, а періодизація розвитку освіти повинна відображати зміни педагогічних процесів, зокрема зміни педагогічних

парадигм, оскільки це дозволяє з'ясувати сутність та спрямованість педагогічного процесу, являє собою педагогічну точку зору на розвиток системи освіти та педагогічної думки» [338, с. 42].

Також, при проведенні дослідження будемо враховувати висновки Л. Наточий: «Побудова періодизації вимагає, по-перше, дотримання правил однакових підстав, тобто необхідності визначення рівних за значущістю періодів, та виходу з однакових причин або критеріїв, і, по-друге, підстави періодизації мають бути пов'язані із загальною концепцією наукового дослідження та з призначенням періодизації. Крім того, існує правило додаткової підстави. Воно полягає в тому, що, крім головної підстави періодизації, яка визначає кількість і характеристики визначених періодів, потрібна ще й додаткова, за допомогою якої уточнюють хронологію» [41; 48; 421, с. 78].

«Проведення періодизації є обов'язковою умовою пізнання історичного досвіду та прогнозування можливостей його використання» [338, с. 32].

Н. Гупан стверджує, що характеристика періодизації, яка зазначена у табл. 2.7, «повинна відображати і загальні, і специфічні закономірності розвитку суспільного життя, а також суттєві складники основних методів і форм генези проблеми» [160, с. 19]. Адже історична періодизація – це поділ історії на певні періоди, що є історичними етапами суспільного або культурного розвитку країн та народів і характеризуються визначними подіями, явищами або процесами [41; 48; 519].

Також, розробляючи періодизацію досліджуваного процесу, будемо спиратися на думку Є. Хрикова, що «на основі наявних у науці підходів, теорій, ідей, методів дослідник створює авторський підхід до періодизації історико-педагогічних явищ. Авторський підхід до періодизації – певна світоглядна позиція, система загальних наукознавчих переконань, дослідницьких установок, вихідних стратегічних принципів, правил, методів, прийомів, що покладено в основу дослідження. Авторський підхід до періодизації не тотожний наявній у науці та обраній дослідником сумі

підходів, принципів, методів дослідження. Зазвичай дослідник використовує вже наявні наукові підходи до аналізу історико-педагогічного явища, але відповідно до своєї світоглядної позиції, дослідницької установки та особливостей предмета дослідження, трансформує їх в авторський підхід до періодизації» [765, с. 249].

Погоджуємося з О. Сухомлинською, яка вважає, що від критеріїв, які беруться за основу періодизації, залежить траєкторія розгортання певного науково-дослідницького поля [706, с. 31].

Отже, в основу періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття покладено методологічні підходи, критерії та показники аналізу досліджуваного явища, що були визначені та обґрунтовані в підрозділах 1.1, 1.4 цієї роботи.

Визначаючи періодизацію досліджуваного процесу, ми спиралися на періодизації: педагогічної думки України О. Сухомлинської [706], української педагогічної науки О. Адаменко [5], розвитку української педагогічної преси С. Лободи [354]. Також було враховано висновки із монографії А. Кузьмінського «Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика» [334], у якій розкрито та проаналізовано, на підставі вивчення першоджерел відповідної науково-педагогічної та спеціальної літератури, історію становлення та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України, визначені теоретичні та організаційно-педагогічні засади діяльності закладів післядипломної освіти.

Здійснюючи хронологічне розмежування, відповідно до теми дослідження, будемо враховувати, що «період охоплює більш значний, аніж етап, відрізок часу та його можна поділити на декілька етапів. Період – проміжок часу, протягом якого відбувається певний процес. Етап – відрізок часу в розвитку будь-якого руху, процесу. Етап виступає як частина періоду і може відрізнятись передусім тим, що включає основні, найважливіші події періоду, несе в собі, так би мовити, його сутність. Разом із цим, можуть

існувати етапи підготовчого характеру, завершення того, що зроблено впродовж основного етапу» [41; 48; 765 с. 248].

Отже, розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття відповідає реальним історичним фактам, подіям, архівним даним, першоджерелам історії розвитку цього процесу в Україні, який можна поділити на періоди та етапи, ураховуючи обов'язковість взаємозв'язку історико-педагогічного дослідження.

«У якості основних компонентів періодизації науковці виокремлюють: об'єкт періодизації – явище-процес, яке ми розглядаємо в його розвитку, виділяючи конкретні інтервали часу; суб'єкт періодизації – той інтервал часу, який відображає собою специфіку перебігу історичного часу та виражається в його основних категоріях: епоха (доба), період, етап, фаза, цикл, стадія, століття, історичний момент, віха тощо; установлення субординації, тобто визначення змісту кожної категорії за обсягом (кількості історичного часу) не менш важливо для побудови будь-якої моделі періодизації» [765, с. 255].

У даній науковій розвідці об'єктом історико-педагогічної періодизації виступає система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття, що передбачає загальне вивчення досліджуваного процесу у визначених хронологічних межах (періодах) та більш докладне – за визначеними етапами.

Вищенаданий зміст поняття «періодизація» дозволяє стверджувати, що їй притаманні певні функції. Підтвердження цьому знаходимо в монографії Є. Хрикова «Методологія педагогічних досліджень»:

«1) Чітка та обґрунтована періодизація дозволяє зрозуміти структурні особливості науки та освіти, генезис та еволюцію ідей, концепцій, теорій, методів, змісту освіти.

2) Періодизація – це спосіб організації початкового історичного матеріалу, який сприяє уточненню чи створенню нового гіпотетичного образу досліджуваного явища.

3) Періодизація дозволяє визначити внутрішню логіку розвитку досліджуваного явища.

4) Періодизація забезпечує систематизацію та просторово-часову локалізацію численних чинників, подій, фактів на основі системоутворюючих детермінант функціонування освіти та науки.

5) Вона здатна надати темпорально-стадіальну стрункість теорії та освітній практиці.

6) Періодизація дозволяє виявити значення і «вагу» досліджуваного явища на різних етапах існування, його суттєві прояви в історико-педагогічному процесі.

7) Через періодизацію можна більш глибоко показати співвідношення розвитку педагогічної науки та освіти в цілому й окремих їх аспектів, диференціацію складових процесів розвитку історико-педагогічних явищ.

8) Періодизація обумовлює лінії взаємозв'язків педагогічних фактів і процесів розвитку педагогічної науки, думки й освіти.

9) Виокремлення періодів дозволяє визначити провідні тенденції функціонування певних педагогічних явищ та здійснити прогнозування можливостей їхнього розвитку в майбутньому.

10) Періодизація – це певна спрощена схема об'єкта пізнання, яка дозволяє поєднати закономірними зв'язками факти, отримані в дослідженні.

11) Створення різних моделей періодизації сприяє затвердженню багатовимірного підходу до пізнання об'єкта дослідження» [765, с. 230, с. 245–246].

Урахування вищенаведених функцій дозволить, у процесі вивчення об'єкта періодизації – СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, ґрунтовно та ретельно визначити її періодизацію.

«Об’єктивність періодизації значною мірою залежить від методики її здійснення. Методика періодизації – це конкретні принципи, правила, форми, засоби, сукупність принципів або операцій, за допомогою яких здійснюється пізнання конкретної історико-педагогічної проблеми. Процедура періодизації – встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання періодизації, який визначає послідовність дій під час виокремлення періодів чи етапів» [41; 48; 765, с. 251].

Спираючись на систематизацію етапів побудови періодизації досліджуваного явища Н. Васиньової [107, с. 150–152], наведемо власний алгоритм побудови періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття [41; 48] (табл. 2.8).

Підсумовуючи все вищенаведене, періодизацію СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття будемо розглядати як один із основних методів дослідження.

Отже, усеохоплюючий та детальний історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, хронологічний, ретроспективний аналіз першоджерел дозволить провести періодизацію історії розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття. Для цього було проаналізовано зміст більш ніж 1150 джерел досліджуваного напряму. Обґрунтування відповідної джерельної бази проведено в підрозділі 1.2.

Підставою обрання джерельної бази дослідження (підрозділ 1.2) для джерельної бази періодизації був висновок, зроблений Є. Хриковим: «поняття «джерельна база періодизації» тотожне поняттю «джерельна база дослідження». Таким чином, «джерельна база періодизації» – це сукупність джерел, на які спирається історико-педагогічне дослідження певного освітнього явища» [765, с. 247].

В основу періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття було покладено критерії, обґрунтовані в підрозділі 1.4 роботи.

Таблиця 2.8

**Методика побудови періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України
останньої чверті XX – початку XXI століття**

№ з/п	Характеристика етапів
1	2
Перший крок	Визначення об'єкта, суб'єкта періодизації; обґрунтування верхньої і нижньої меж дослідження (1974-2014 рр.); виявлення особливостей та тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття; аргументування перспектив подальшого розвитку СПК НПП ЗВО України в контексті євроінтеграції.
Другий крок	Визначення методологічних підходів та теоретико-методологічних засад аналізу розвитку та управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, що комплексно здійснено в розділах 1 та 3.
Третій крок	Формування джерельної бази для проведення періодизації на основі класифікації та систематизації теоретичних і статистичних даних, методів вибіркового та основного масиву даних джерельної бази.
Четвертий крок	На підставі визначення об'єкта періодизації здійснено формування поняттєво-категорійного апарату дослідження («розвиток», «професійний розвиток», «підвищення кваліфікації», «педагогічний працівник», «науковий працівник», «науково-педагогічний працівник», «професійна компетентність») та запропоноване авторське визначення поняття «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників України».
П'ятий крок	Обґрунтування критеріїв аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.
Шостий крок	Збір та аналіз бекграунду, що дозволяє знайти необхідні відомості щодо подій, історичних фактів (визначення чинників), наукових праць досліджуваного періоду та етапів тощо.
Сьомий крок	Систематизація, порівняння та узагальнення бекграунду за визначеними хронологічними межами, що сприяло виявленню особливостей та тенденцій досліджуваного процесу, атрибуції виокремлених періодів та етапів.

Відповідно до теми наукової розвідки, вважаємо за доцільне враховувати роботи науковців (О. Адаменко [5], Н. Васиньова [107], А. Кузьмінський [334], Ф. Левітас [349], Л. Лобанова [353], В. Луговий [362], В. Майборода [368], В. Маслов [377; 379; 380], О. Поживілова [544], Г. Пономарьова [556; 557], Н. Протасова [632], В. Сергієнко [665, с. 9],

С. Сірополко [672], О. Сухомлинська [706], Н. Терентьєва [715], які розробляли періодизацію історії вищої освіти в Україні, однак за іншими напрямками. Наприклад, С. Крисюк розробив періодизацію розвитку післядипломної освіти педагогічних кадрів, до якої ним уключено такі етапи [323]: «1) 1917 – 1920 роки – формування окремих елементів системи підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів за різних форм державної влади в Україні; 2) 1920 – 1930 роки – формування та розвиток національної системи підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів; 3) 1931 – 1985 роки – створення унітарної, авторитарної системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до загальних тенденцій розвитку післядипломної освіти в СРСР; 4) 1985 – 1992 роки – становлення системи неперервного підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; 5) із 1992 року – період становлення національної системи післядипломної освіти» [41; 48].

Г. Білянin уважав, що «періодизація розвитку системи підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів закладів освіти України та країн СНД охоплює такі хронологічні межі: 1) 1900 – 1917 роки – підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти на початку ХХ ст. в Україні під владою царської Росії; 2) 1917 – 1941 роки – підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти України в період становлення більшовизму та довоєнний період; 3) 1945 – 1990 роки – підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти СРСР у повоєнний період, під час застою та перебудови; 4) 1991 – 2000 роки – підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти України в перші роки незалежності; 5) із 2000 року – розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти України в умовах глобалізації та інтеграції» [81, с. 47].

І. Міщинська виокремлює п'ять основних етапів становлення та розвитку університетської освіти в Україні: «у процесі першого відбувається зародження та становлення університетської освіти (XVII –

XVIII ст.); другого – становлення і формування вишів як освітніх центрів (початок XIX ст.); третього – формування університетської освіти в Україні після 1917 р.; четвертого – розвиток української університетської освіти після Другої світової війни; п'ятий характеризується процесом оновлення університетської освіти в самостійній незалежній державі, тобто після 1991 року» [41; 48; 405].

Частково погоджуючись із І. Міщинською, У. Парпан у дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір» розробила авторську періодизацію основних етапів генезису вищої освіти в Україні: «перший етап (XVI – XVII ст.); другий (XVIII – XIX ст.); третій (початок XX ст. – 1918 р.); четвертий (1919 – 1990 рр.); п'ятий (1991 – 2010 рр.), шостий (2011 – дотепер)» [513].

Урахувавши все вищезазначене та спираючись на визначені критерії оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, виділимо такі періоди періодизації в її розвитку: перший (1974 – 1990 роки); другий (1991 – 2014 роки), що розкривають зміст та особливості розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття. Усі періоди характеризують досліджуваний процес як загальний, виокремлюючи при цьому політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники, що впливали на зміни у системі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України за визначеними періодами [41; 48].

Перший період (1974 – 1990 роки) характеризувався державно-партійним керівництвом СПК НПП ЗВО України. Цей історичний період має загальноживану атрибуцію – період «застою», що виявився в соціально-економічному та культурно-освітньому житті суспільства. Нижньою межею було обрано 1974 рік – прийняття Закону УРСР «Про народну освіту», у якому були задекларовані професійні права й обов'язки працівників народної освіти; визначені основні організаційні структурні форми СПК

тощо. Верхньою межею обрано 1990 рік – прийняття «Декларації про державний суверенітет України» (1990 р.) [41; 48].

«Чіткого та обґрунтованого визначення початку та кінця періоду застою в джерелах немає. Зазвичай застій пов'язують з ім'ям Генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва, під час правління якого (1964 – 1982) застійні явища в суспільстві сформувалися та набули характерних рис Кінець періоду застою умовно припадає на початок розпаду СРСР» [518]. У цей період СПК НПП ЗВО України підпорядковувалася керівним настановам СРСР та УРСР, характеризувалася виключно державним спрямуванням управління.

У той же час, для першого періоду характерним була позитивна динаміка зростання наукового, науково-технічного, науково-педагогічного потенціалу України. Підтвердження знаходимо в одній із фундаментальних робіт колективу авторів Є. Чернишової, В. Ляховського, І. Регайла та інших «Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти: зміст, організаційні форми, технології» [540, с. 101]. Як зазначали науковці, аналізуючи процес підготовки НПП у 70 – 80-х рр. XX століття, першому періоду «притаманні такі тенденції: екстенсивний розвиток економіки, науки і техніки, що позначилося на динаміці зростання наукового потенціалу України за 15 років у 4,5 рази, на збільшенні кількості нових спеціалізованих наукових установ, підрозділів, відділів, лабораторій, які входили до складу Академії наук; збільшення у 70-х роках кількості ЗВО, у яких було зосереджено 45 % наукових кадрів республіки та більше половини докторів і кандидатів наук; створення науково-дослідних інститутів у їх структурі (1984 р.), а також наукових центрів Академії наук УРСР – Харківського, Дніпропетровського, Донецького, Південного, Західного; щорічного збільшення аспірантів, які здобували науковий ступінь кандидата педагогічних наук, при невисокому показникові захищених робіт; розвитку нормативно-правової бази діяльності аспірантури, посилення керівництва науковою роботою; постійного оновлення номенклатури

спеціальностей наукових працівників, за якими присуджуються наукові ступені (1969, 1972, 1977, 1984, 1988 рр.); посилення ролі Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР у координації наукових досліджень із педагогічних наук у республіці; відкритті в НДІП спеціалізованої вченої ради для захисту кандидатських дисертацій зі спеціальностей «теорія та історія педагогіки» і «методика викладання (фізики, педагогіки)» (1980 р.); активізації наукових досліджень із педагогічних проблем» [41; 48; 540, с. 101–102].

Про створення та діяльність наукових центрів АН УРСР згадується також у наукових розвідках таких авторів: В. Байдакова [61], Г. Доброва [429; 506], Ю. Курносова [342; 229], Л. Савенюк [653, с. 8] та інших.

«Характеризуючи 80-ті рр. ХХ століття як час, коли цілеспрямована системна робота освітньої галузі призвела до організації повноцінної курсової форми підвищення кваліфікації, П. Худомінський наголошує, що вже до початку 80-х років було чітко визначено її цілі та завдання, розроблено навчальні плани і програми, дібрано лекторські кадри. Слухачі курсів підвищення кваліфікації забезпечувалися необхідною літературою, на заняттях застосовувалися ефективні методи навчання» [771; 561; 572, с. 44; 282].

Основною організаційною структурною формою підвищення кваліфікації НПП у СПК СРСР загалом та УРСР зокрема на цей період уважалася аспірантура, метою діяльності якої була філософська, педагогічна, спеціальна підготовка та удосконалення знання іноземної мови аспірантами у ЗВО або науково-дослідних установах; тематика наукових робіт визначалася і затверджувалася відповідно до п'ятирічних централізованих державних перспективних планів розвитку економіки, техніки, науки, освіти та культури Радянського Союзу [41; 48].

Розвиток СПК НПП ЗВО у досліджуваний період вважаємо у формуванні на державному рівні (Стаття 65. Підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів Закону Української Радянської

Соціалістичної Республіки «Про народну освіту» від 1 жовтня 1974 року (згідно з Постановою Верховної Ради Української РСР від 28 червня 1974 року № 2779-VIII) [599] міжвідомчого характеру атестації наукових і науково-педагогічних працівників.

Ураховуючи виявлені недоліки в процесі контролю якості захищених кандидатських та докторських робіт, а також неодноразові випадки невідповідності складу спеціалізованих учених рад тематиці робіт, що захищалися, «ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР пропонувалося вивести ВАК з підпорядкування Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, формуючи її з числа великих учених і фахівців основних напрямків наук у межах 200 осіб під керуванням Президії ВАК 25 осіб, а також надати ВАК функції керівництва науковою атестацією кадрів, контролю за забезпеченням високої якості дисертаційних робіт. Для вирішення останньої проблеми мала бути створена мережа спеціалізованих рад із найбільш авторитетними вченими в їхньому складі [303, с. 125; 451]. Метою реорганізованої ВАК при Раді Міністрів СРСР було забезпечення контролю за дотриманням єдиних вимог і якості підготовки в процесі підвищення кваліфікації НПП та їх атестації. «Уперше в історії атестації розроблено єдині програми-мінімум кандидатських іспитів із кожної із спеціальностей, за якими передбачений захист дисертацій. Визначено вимоги щодо оформлення дисертацій і авторефератів, затверджено перелік видавництв і видавничих організацій для публікації основних наукових результатів (1978 р.). Посилюється державно-громадський контроль за діяльністю спеціалізованих рад, на які покладено відповідальність за атестацію кадрів та кваліфікаційну оцінку якості дисертацій (1966, 1972, 1975, 1989 рр.). Посилюються вимоги до здобувачів наукових ступенів (1975 р.), які повинні мати глибокі професійні знання і наукові досягнення в певній галузі науки, широкий науковий і культурний кругозір, володіти марксистсько-ленінською теорією, позитивно проявити себе на науковій, виробничій і громадській роботі, слідувати нормам комуністичної моралі

й керуються у своїх діях принципами радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму» [540, с. 102–103].

Наприкінці першого періоду, як зазначає О. Прохоренко, спостерігався «початок наростаючої критики «деформацій» соціалізму та «відступів» від принципів марксизму-ленінізму. Поряд із цим продовжувала діяти інерція «позитивності» у висвітленні соціально-побутових реалій та повсякденного життя всіх верств радянського суспільства, соціальних змін і перетворень досліджуваної доби» [634, с. 162].

Підсумовуючи усе вищезазначене можемо дійти до висновку, що розвиток СПК НПП ЗВО України у досліджуваний період (1974 – 1990 рр.) відбувався неоднозначно відповідно до різних напрямів [41; 48]:

- негативно: скасування такої організаційної структурної форми підвищення наукової кваліфікації НПП як докторантури, що не сприяло проведенню фундаментальних теоретичних, теоретико-прикладних досліджень, результати та наукова новизна яких були б захищені у докторських дисертаційних роботах; посилення контролю з боку держави за обов'язковим дотриманням норм надання місць в аспірантурі всім соціально-класовим категоріям населення тощо;

- позитивно: збільшення кількості нових спеціалізованих організаційних структурних форм підвищення наукової кваліфікації НПП; формування сталої системи підвищення кваліфікації в аспірантурі через розробку уніфікованих навчальних планів підготовки аспірантів, єдиних вимог до атестації НПП; екстенсивного розвитку науки, зокрема з педагогічних проблем, освітнього середовища: зростання чисельності НПП України майже в 4,5 рази, збільшення кількості наукових спеціальностей аспірантури.

Другий період (1991 – 2014 рр.) характеризувався інтенсивною розбудовою СПК НПП ЗВО України, що відбувалася протягом двох етапів – перший етап (1991 – 1999 рр.) і другий (2000 – 2014 рр.). Нижньою межею першого етапу визначено 1991 рік – рік проголошення

незалежності України і прийняття одного із найголовніших нормативних документів – Закону України «Про освіту»; верхньою межею – 1999 рік – рік затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів – «обов’язкове для всіх вищих навчальних закладів та наукових установ України незалежно від їх підпорядкованості та форми власності» [589], цим документом регламентувалася діяльність освітніх та науково-дослідних установ у галузі підготовки наукових кадрів та НПП [41; 48].

Другий етап (2000 – 2014 рр.) характеризувався інтенсивною інтеграцією Болонського процесу у ЗВО Європи, до якого 2005 року долучилася Україна. Нижньою межею визначаємо 2000 рік – початок активного впровадження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, завершення розробки «Комплексу нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти»; верхньою межею – 2014 рік – рік прийняття визначального для вищої освіти України закону «Про вищу освіту» [575], у якому затверджено суттєві змістовні інноваційні зміни: уведено в облік поняття «автономія ВНЗ», «академічна мобільність», «академічна свобода» тощо; встановлено наступні рівні (початковий (короткий цикл), перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий), науковий) та ступені (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук) вищої освіти; визначені конкретні строки можливості обіймати керівні посади (ректор, декани, завідувачі кафедр); оновлено перелік типів ЗВО (університет, академія, інститут та коледж); визначено обсяг максимального навчального навантаження на одну ставку НПП [41; 48].

Відповідно до алгоритму дослідження обґрунтуємо вищевизначені етапи другого періоду.

У 1991 – 1999 рр. формування СПК НПП ЗВО незалежної України відбувалося в процесі втрати стабільності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, руху в напрямку ринкових відносин; починався шлях «шокової терапії», суттєвих скорочень бюджетних вкладів країни в науку й освіту.

Обраний урядом соціально-економічний курс призвів до поглиблення кризи всередині суспільства (падіння виробництва майже в усіх галузях промисловості, сільського господарства; зростання цін, а отже, до масового зниження рівня матеріального становища населення) [41; 48].

Як зазначають Є. Чернишова, В. Ляхоцький, І. Регейло, Н. Гузій, О. Ануфрієва, В. Саюк, М. Скрипник, О. Снісаренко, Г. Штомпель, М. Чернишова : «В Україні відбувалося найбільше серед країн Центральної і Східної Європи скорочення чисельності наукових кадрів. Майже половина наукових кадрів України витрачає свій творчий потенціал здебільшого в інтересах зарубіжних замовників. Простежувалося незначне поповнення в науці молоді і домінування в кадровому складі науковців старшого віку та стрімке старіння наукового персоналу. Погіршувалася демографічна структура та якість кадрів науки. Не існувало науково-обґрунтованої системи визначення та прогнозування потреб країни й регіонів у фахівцях. Відчувалася диспропорція між потребами ринку праці та випуском спеціалістів. При переважанні інженерів не вистачало фахівців невиробничої сфери: правознавців, економістів, менеджерів, соціологів, психологів тощо» [41; 48; 540, с. 104–105].

Однак, аналізуючи історико-педагогічні джерела [4; 5; 6; 143] цього періоду, дисертаційні роботи [165; 253; 388; 633] та монографії [540; 18; 65; 306; 570], присвячені висвітленню діяльності СПК НПП ЗВО України, зазначимо, що після проголошення незалежності України (1991 року) у державі почалися активні інноваційні процеси в усіх сферах науки та освіти. І. Регейло зауважує, що в ці роки спостерігалось «широке використання нових, закритих у радянські часи, документів, прагнення переосмислити на основі сучасних методик процес становлення і розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в УРСР. Освітнянська практика висвітлюється через призму внутрішніх суперечностей, шляхом подолання радянських догматичних схем, усунення міфів, політико-ідеологічних стереотипів та переосмислення теоретичних основ історичного

пізнання. Залучаючи до наукового обігу нові архівні документи, статистичні матеріали, дослідники по-новому розглядали процес становлення та розвитку єдиного освітнього і наукового комплексу в Україні» [644, с. 191].

Г. Білянін наголошує, що «на початку 90-х рр. XX століття в Україні сформувалася демократична багаторівнева система післядипломної педагогічної освіти (ППО) із децентралізованою формою організації і керівництва підвищенням кваліфікації в регіонах, областях, містах (районах), школах з урахуванням місцевих умов і потреб педагогічних працівників» [41; 48; 81, с. 49].

Характерною ознакою досліджуваного процесу в 90-х рр. XX століття була активізація наукових досліджень науково-педагогічними працівниками в педагогічній галузі освіти. Проаналізуємо деякі з них.

Так, кандидат педагогічних наук В. Пікельна 1990 року видає підручник «Теоретические основы управления: школоведческий аспект» [162], у якому обґрунтовує теоретичні основи управління закладом загальної середньої освіти та визначає наступні функції управління школою: планування, організація, координація, контроль, регулювання, облік і аналіз. 1993 року Валерія Семенівна захищає докторську дисертацію «Теорія і методика моделювання управлінської діяльності: школознавчий аспект».

1991 року В. Кремень захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за темою «Проблемы диалектики коллективности и индивидуальности в социалистической мысли и современность» [318]. В. Кремень – український учений, державний, політичний та громадський діяч, президент НАПН України (із 1997 року), 1999 – 2005 рр. – Міністр освіти і науки України [320]. Автор понад 900 наукових, навчально-методичних праць із проблем філософії, вищої освіти, педагогіки тощо. Основні монографії: «Коллективность и индивидуальность: судьба одной из ключевых социалистических идей» (1990), «Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)» (1996), «Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми,

перспективи)» (2003), «Освіта і наука в Україні: інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати» (2005), «Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум» (2007), «Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура» (2008), «Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» (2009), «Синергетика в освіті: аспект людиноцентризму» (2012), «Україна в добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження)» (2013), «Філософія людиноцентризму в освітньому просторі» (2018) [320].

Т. Шамовою 1992 року обґрунтовано дослідницькі підходи в управлінні школою [791]; у науковому дослідженні Т. Шамової та інших авторів (К. Ахльостіна, Т. Давиденко тощо) 1994 року схарактеризовано суть використання педагогічних технологій у школі [517]; 1995 року вчена видає навчальний посібник, у якому висвітлено проблеми управління школою з позицій менеджменту та управління розвитком інноваційних процесів у школі [395; 741]; 1995 року – виходить практико орієнтована монографія «Управление адаптивной школой: проблемы и перспективы» [792].

1996 року Є. Березняк у навчально-методичній праці «Реалізація принципу демократизації в управлінській діяльності директора школи» пропонує шляхи реалізації принципу демократизації управління освітою в школі [70].

1997 року Є. Хриков у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка захищає докторську дисертацію на тему «Теорія та методика внутрішкільного управління в сучасних умовах» [769], у якій розкриває сутність внутрішкільного управління, його закономірності, особливості в сучасних умовах, зміст управлінської діяльності керівника. Значне місце в роботі автор приділяє аналізу тенденцій розвитку загальноосвітньої школи. У подальшому науковець започаткував наукову школу, у межах якої розглядалися, аналізувалися та вирішувалися проблеми, зокрема, що сприяли розвитку СПК НПП ЗВО.

1997 року в наукових записках М. Дарманський друкує статтю «Визначення управлінських функцій – важливий крок до розуміння

соціально-педагогічних основ управління освітою в регіоні» [164], цього ж року науковець видає науково-практичну роботу, присвячену обґрунтуванню завдань та визначенню функцій органів управління освітою в регіонах [165].

1998 року Л. Даниленко, виступаючи на XI Всеукраїнській науково-практичній конференції, проаналізувала умови, необхідні для здійснення інноваційної освітньої діяльності у закладах загальної середньої освіти та визначила найбільш сприятливі шляхи оновлення форм та методів управлінської діяльності директора такої освітньої установи [165].

1999 року О. Капченко захищено дисертаційну роботу за темою «Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945-1990 рр.)» [257].

У даному науковому доробку знаходимо інформацію щодо політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних умов діяльності СПК педагогічних кадрів; особливостей роботи, із метою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, організаційних структурних підрозділів районних відділів народної освіти; розкрито зміст, основні форми та методи їх діяльності.

1999 року відбувся захист дисертаційної роботи «Розвиток науки в Україні у 50-ті роки ХХ ст.» К. Мельник на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 [388], у якій проведено історико-порівняльний аналіз архівних даних та першоджерел, здійснено ґрунтовний аналіз наукових праць досліджуваного вченим періоду щодо якості підготовки та підвищення кваліфікації НПП. Наукова новизна, відповідно до теми дослідження, полягає у здійсненні аналітико-статистичного аналізу щодо кількості НПП; визначенні впливу діяльності Академії наук УРСР на соціально-економічний розвиток України.

Таким чином, перший етап (1991 – 1999 рр.) – формування СПК НПП ЗВО незалежної України – можемо схарактеризувати як час інтенсивної розбудови національної системи підвищення кваліфікації науково-

педагогічних працівників закладів вищої освіти незалежної України – формування державної законодавчої системи у сфері підготовки, підвищення кваліфікації та атестації НПП в Україні; поступова демократизація, децентралізація управління системою вищої освіти та СПК НПП ЗВО шляхом відмови від державно-партійного керівництва; формування Міністерством освіти і науки національної системи контролю (Вища атестаційна комісія України) за якістю підготовки НПП та роботою спеціалізованих учених рад; активізація наукової роботи щодо проведення історичних, історико-порівняльних, фундаментальних та теоретико-прикладних досліджень у педагогічній галузі освіти зокрема; ухвалення СПК НПП ЗВО України до європейського та світового освітніх просторів; розвиток аспірантури та докторантури [41; 48].

Відповідно до алгоритму дослідження, проаналізуємо найбільш характерні ознаки розвитку СПК НПП ЗВО України на другому етапі (2000 – 2014 рр.).

2001 року прийнято «Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти» [283], метою розробки яких було не тільки висування нових вимог до професійної підготовки здобувачів вищої освіти, а й надання їм можливостей кар'єрного росту, здійснення науково-дослідних робіт тощо [41; 48].

М. Степко, Я. Болюбаш, К. Левківський, Ю. Сухарніков у матеріалах до першої лекції курсу «Модернізація вищої освіти України і Болонський процес» зазначали, що «протягом 1995 – 2004 рр. Міністерство освіти і науки України на основі міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило низку масштабних заходів щодо створення нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України. Прийнятий в Україні комплекс нормативно-правових документів, пройшов апробацію на міжнародному рівні і визначає ідеологію реформування всієї освітньої галузі» [410, с. 4].

2002 року затверджено Закон України «Про вищу освіту» [574], та Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті [430], у якій «передбачено подальше поєднання освіти з вихованням на розширенні гуманістичного підґрунтя їхньої реалізації. В основу національного і громадянського виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадковості поколінь» [41; 48; 80, с. 235; 364; 561; 603].

Як зазначає М. Лукашевич: «З одного боку, Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті завершує процес створення теоретичного підґрунтя та практичних змін у навчально-виховному процесі, організації й управлінні вищою освітою, з іншого – у цьому документі закладено теоретичні орієнтири на подальше поглиблення гуманізації та гуманітаризації вищої освіти шляхом надання гуманістичній трансформації особистісного спрямування» [364; 80, с. 235; 561].

Слушними для нас є висновки Г. Біляніна, який наголошує, що «початок XXI століття характеризувався такими процесами, як: глобалізація, інтернаціоналізація та євроінтеграція, які вимагали принципових змін у структурі та змістовному наповненні фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, практичної, гуманітарної та соціально-економічної складових підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти» [81, с. 49; 41; 48; 562].

Як свідчать статистичні дані, на початку XXI століття (2000 – 2014 рр.) «в Україні щорічно підвищують кваліфікацію понад 200 тис. керівних і педагогічних працівників закладів освіти, що свідчить про сформовану розгалужену систему підвищення кваліфікації даної категорії працівників» [334, с. 157; 554].

Характерною ознакою початку XXI століття (2000 – 2014 рр.) у розвитку СПК НПП, як і в 90-ті рр. XX століття, було активне продовження наукових досліджень у різних галузях науки (медицина, сільське господарство, хімічна промисловість, педагогіка, архітектура, історія тощо).

Так, 2000 року захищено 3814 дисертацій, із них: докторських – 539 та кандидатських – 3275; 2014 року – 8918, із них: докторських – 1178 та кандидатських – 7740. Проаналізуємо деякі з них [41; 48].

2004 року В. Олійником захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за темою «Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти» [497].

Науковцем уперше визначено наукові основи управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти; здійснено комплексний соціально-історичний аналіз становлення та розвитку неперервної освіти досліджуваного об'єкта; виявлено тенденції та розроблено періодизацію даного процесу (40-і рр. ХХ – початок ХХІ століття) в Україні; охарактеризовано перспективи розвитку системи управління даним процесом.

2005 року виходить фундаментальна праця О. Адаменко «Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття», що стає настільною книгою для майже всіх наступних поколінь дослідників із історії педагогіки [5], а 2006 року О. Адаменко захищає докторську дисертацію за темою «Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.)» [8], у якій обґрунтовано методологічні підходи до аналізу української педагогічної науки другої половини ХХ століття, уперше розроблено сучасну класифікацію джерельної бази дослідження та запропоновано методику дослідження першоджерел.

2006 року О. Поживіловою в дисертаційній роботі «Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990 – 2005 рр.)» [544] здійснено історико-порівняльне дослідження процесу формування системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації України. Проведено компаративний аналіз діяльності СПК НПП України із СПК НПП Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії. Науковцем проаналізовано

основоположні документи Болонського процесу та надаються рекомендації щодо розвитку СПК НПП України в умовах євроінтеграції.

2006 року В. Гапон захищено кандидатську дисертацію «Оцінювання освітньої діяльності вищих навчальних закладів: компаративний аналіз» [132], у якій обґрунтовано теоретико-методологічні засади аналізу діяльності ЗВО, схарактеризовано тенденції розвитку ЗВО, визначено показники їх діяльності, проведено педагогічний експеримент впливу соціально-економічних чинників на оцінку освітньої діяльності ЗВО. Автором здійснено історико-порівняльний аналіз національної системи вищої освіти із системами вищої освіти провідних країн світу та запропоновано використання розроблених авторських економіко-математичних моделей оцінювання діяльності ЗВО [41; 48].

2008 року відбувся захист дисертації Г. Додонової на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 на тему «Соціокультурна характеристика науково-педагогічних працівників університетів Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX століття» [186]. У науковому доробку проведено історико-порівняльний, ретроспективний аналіз першоджерел та спеціальної літератури. Здійснено комплексний аналіз соціокультурних особливостей НПП ЗВО Наддніпрянської України упродовж другої половини XIX – на початку XX століття. Обґрунтовано й охарактеризовано соціальну динаміку та шляхи підготовки професорського-викладацького складу у досліджуваний період. У роботі науковця спробувала здійснити компаративний аналіз проведення атестації НПП ЗВО в Україні та у європейських ЗВО.

2008 року в методичному посібнику С. Гончаренка «Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям» [143] висвітлюються питання та надаються поради щодо здійснення науково-пошукової, науково-дослідної роботи як на рівні шкіл, професійно-технічних училищ, так і на рівні ЗВО для молодих НПП. Обґрунтовуються методологія, методики, методи проведення науково-педагогічного дослідження тощо.

2008 року О. Прохоренко захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 тема: «Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. XX ст.» [633]. Основна мета дослідження: проаналізувати та показати реальну картину суспільно-політичного життя науково-педагогічної інтелігенції та НПП ЗВО України у визначених хронологічних межах.

Порівняльні аспекти питання організації управління ЗВО, зокрема СПК НПП ЗВО, були предметом дослідження С. Бурдіної та А. Саргсян. 2008 року відбувся захист кандидатської дисертації С. Бурдіної на тему «Система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США» [99], у якій проаналізовано систему підготовки магістрів управління освітою у ЗВО США. Цікавим, відповідно до теми дослідження, був здійснений науковцем аналіз історії формування вищої освіти США загалом та СПК НПП ЗВО зокрема, модернізації навчальних програм підготовки фахівців із управління освітою тощо.

2009 року захищено кандидатську дисертацію на тему «Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття» А. Саргсян» [658], у якій ґрунтовно проаналізовані процеси реформування системи вищої освіти та СПК НПП ЗВО Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття та визначені їх позитивні й негативні наслідки. Проведено системний, історико-порівняльний та історико-логічний аналіз проблем розвитку системи вищої освіти Великобританії та підвищення кваліфікації НПП ЗВО у досліджуваних хронологічних межах, визначено передумови, чинники, загальні тенденції та особливості реформування вищої освіти тощо.

2012 року в навчальному посібнику В. Олійника «Науково-методичні засади кредитно-модульної організації навчального процесу при підвищенні кваліфікації керівних кадрів за очно-дистанційною формою навчання» [494] надано ретроспективний аналіз освітньої діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти і запропоновано авторську структурно-

функціональну модель та технологію впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації освітнього процесу; доведено ефективність застосування технологій дистанційного навчання в ЄКТС у СПК НПП.

2014 року колективом авторів Є. Чернишовою, Н. Гузій, В. Ляхощим та іншими написано науковий посібник «Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти: зміст, організаційні форми, технології» [540], у якому надано науково обґрунтоване концептуальне бачення розвитку СПК НПП, проаналізовано специфіку можливості післядипломного підвищення кваліфікації НПП та управління їх професійним розвитком тощо. Розкриті та проаналізовані тенденції, сутність та структура розвитку кадрового потенціалу системи післядипломної педагогічної освіти та СПК НПП відповідно до державної кадрової політики із урахуванням європейського досвіду розвитку СПК НПП ЗВО.

Слушним для нас є думка Г. Додонової, яка зазначає, що «на початку ХХІ століття почали формуватися і розвиватися групи дослідників (Київ, Харків, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Одеса), які сприяють утвердженню нових підходів у вивченні соціокультурної характеристики НПП. Ці групи набувають рис наукових шкіл. Скажімо, у межах запорізької школи (Ф. Турченко, Г. Турченко, О. Ігнатуша, І. Шугальова та ін.) комплексно досліджується модернізаційний процес в Україні у другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. (соціально-політичний, соціально-економічний, релігійний, освітній, культурологічний аспекти). Одеські та харківські історики займаються проблематикою, пов'язаною з особливостями розвитку наукової еліти (професорсько-викладацької) у загальному поступі українського культурно-освітнього руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (О. Гонтар, А. Мисечко, С. Наумов, С. Посохов та ін.). У цей період НПП ЗВО займали активну позицію не лише в навчально-виховному й науково-дослідницькому процесах, упливали на суспільний розвиток, відігравали вагомий роль у модернізаційних процесах шляхом застосовування різних форм і методів для організації українознавчих досліджень, популяризації наукових знань» [186, с. 7].

На другому етапі спостерігалася значна активізація інтересу до розв'язання проблем підвищення кваліфікації НПП, що проявлялася через проведення наукових конференцій різного рівня (міжнародні, усеукраїнські, регіональні), учасниками яких були провідні фахівці з галузі вищої та післядипломної освіти. Наведемо приклади деяких із них. Так, 2008 року відбулися міжнародні науково-практичні та інтернет-конференції за такими темами: «Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу» (Бердянськ), «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми), «Болонський процес як засіб підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг» (Євпаторія), «Професіоналізм педагога. Інноваційні підходи до процесу його формування» (Краматорськ) тощо; 2009 року: «Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти» (Ужгород); 2011 року: «Перспективні шляхи і напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу» (Ужгород), «Модернізація європейської вищої освіти в контексті Болонського процесу» (Ужгород), «Актуальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти» (Україна – Словачія – Угорщина) тощо; 2012 – 2013 років: «Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика» (Хмельницький), «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (Львів), «Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор» (Ялта) тощо [41; 48; 121].

Підсумовуючи усі вищенаведені факти та здійснений аналіз історико-педагогічної [4; 5; 6; 143; 334; 540; 364] історичної літератури та першоджерел [644; 100; 214; 337; 338], можемо дійти до висновку, що другий етап (2000 – 2014 рр.) характеризувався розвитком СПК НПП ЗВО України в умовах приєднання до Болонського процесу, євроінтеграції, глобалізації, гуманізації, продовження розбудови нормативно-правової бази (ухвалення Закону України «Про вищу освіту» 2014 року), пріоритету національних інтересів під час здійснення науково-дослідних робіт,

упровадження інноваційних комунікаційних технологій навчання тощо; історико-порівняльний та ретроспективний аналіз першоджерел свідчить, що на другому етапі досліджуваного феномену спостерігалось продовження вивчення питань розвитку СПК НПП ЗВО України. Це дає підстави констатувати, що наприкінці другого етапу СПК накопичила достатній теоретичний, методичний та практичний досвід підвищення кваліфікації НПП ЗВО, який здійснювався за науково обґрунтованими теоретико-методологічними засадами (закономірностями, принципами, функціями, методами тощо) [41; 48].

Відтак, проведений історико-порівняльний аналіз розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття дозволив виділити наступні періоди та етапи [41; 48]:

1974 – 1990 роки – перший період: характеризувався з одного боку державно-партійним керівництвом СПК НПП ЗВО України, з іншого – частковою демократизацією управління СПК НПП ЗВО, екстенсивним розвитком науки та вищої освіти, збільшенням чисельності НПП (майже у 4,5 рази), розширенням та оновленням номенклатури наукових спеціальностей аспірантури.

1991 – 2014 роки – другий період: характеризувався інтенсивною розбудовою СПК НПП ЗВО України, що відбувалася протягом двох етапів – перший етап (1991–1999 рр.) і другий (2000 – 2014 рр.).

1991 – 1999 роки – перший етап – етап формування СПК НПП ЗВО незалежної України з одного боку – у процесі втрати стабільності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, суттєвих скорочень бюджетних унесків країни в науку й освіту, скорочення чисельності наукових і науково-педагогічних кадрів; з іншого – відходу від марксистсько-ленінської методології проведення наукових досліджень, початку активних інноваційних процесів в усіх сферах науки та освіти, вивченням, закритих у радянські часи, архівних першоджерел,

2000 – 2014 роки – другий етап – етап інтенсивного розвитку СПК НПП ЗВО України, що характеризувався розбудовою прогресивної

нормативно-правової бази, направленої на підтримку та розвиток СПК НПП; систематизацією та узагальненням наявного бекграунду; упровадженням передового педагогічного досвіду; значним збільшенням кількості наукових, науково-практичних досліджень [41; 48].

Підставою для атрибуції періодизації вважаємо спрямованість наукових та науково-дослідних робіт (дисертаційних досліджень, монографій), публікацій періодичних видань, тематики конференцій, наукових і науково-методичних семінарів із проблем розвитку СПК НПП ЗВО України. Це дало можливість виокремити і назвати певні періоди та етапи [41; 48]:

1. Перший період (1974 – 1990 рр.) – динамічне зростання наукового, науково-технічного, науково-педагогічного потенціалу України.
2. Другий період (1991 – 2014 рр.) – відродження національної системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Перший етап другого періоду (1991 – 2000 рр.) – етап формування державної системи підвищення кваліфікації НПП ЗВО.

Другий етап другого періоду (2000 – 2014 рр.) – етап розвитку інтернаціоналізації та євроінтеграції СПК НПП ЗВО України.

Підсумовуючи, зазначимо, що визначені хронологічні межі періодизації дещо умовні, однак вважаємо, що обрані часові історичні періоди відображають загальний розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття. Для підтвердження обраної періодизації в наступних підрозділах (2.3, 2.4) проаналізуємо чинники й особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та виявимо тенденції, що характеризували цей процес на відповідних історичних періодах.

2.3 Чинники, тенденції та особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України першого періоду

Завданням підрозділу було обґрунтування чинників, тенденцій і особливостей розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України 1974 – 1990 років (перший період) із урахуванням того, що в цей період Україна була однією з республік (Українська Радянська Соціалістична Республіка) Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Для вирішення даного завдання були обрані такі методи: ретроспективний, історико-порівняльний, історико-логічний та структурно-функціональний аналіз, класифікація та систематизація теоретичних і статистичних даних. Використання цих методів дало можливість виявити, проаналізувати та систематизувати науково-педагогічні джерела з проблематики роботи; обґрунтувати відмінності у процесі розвитку СПК НПП України останньої чверті XX століття.

Період із середини 70-х – початку 90-х років (1990 рік) XX століття характеризувався жорсткою централізацією та уніфікацією управління КПРС СПК НПП ЗВО України (1974 – 1984 роки); децентралізацією управління КПРС СПК НПП ЗВО України (1985 – 1990 роки); доступністю вищої освіти загалом і ПК НПП ЗВО зокрема; державним фінансуванням вищої освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема; частковою інтернаціоналізацією СПК НПП ЗВО України шляхом налагодження міжнародних відносин із соціалістичними країнами; матеріальним заохоченням щодо ПК НПП.

Грунтовно дослідити процес розвитку СПК НПП ЗВО України 70 – 90-х рр. XX століття дозволять визначені чинники політичного характеру, що позитивно впливали на розвиток СПК НПП ЗВО України або пригальмовували його:

- політична монополія КПРС у системі управління підвищенням кваліфікації НПП ЗВО України.

П. Худоминський акцентував увагу на тому, що «тільки чітка координація та управління усіма ланками може забезпечити неперервність та цілісність процесу» підвищення кваліфікації НПП ЗВО України (СРСР) у радянські часи [772].

Період із середини 70-х років XX століття пов'язаний із правлінням Генеральних секретарів ЦК КПРС Л. Брежнєва (1964 – 1982 роки правління), Ю. Андропова (1982 – 1984 роки правління), К. Черненко (1984 – 1985 роки правління). Під час їх керівництва в державному правлінні ще більше посилилась роль партапарату. Відповідно до Конституції УРСР, затвердженої 1977 року, КПРС проголошувалась «керівною і спрямовуючою силою суспільства, ядром його політичної системи» [295].

Н. Стихун наголошує, що упродовж 70 – 80-х рр. XX ст. «ситуація в суспільно-політичному житті ускладнювалася. Згортався процес часткової демократизації, започаткований М. Хрущовим. Посилювався адміністративний та політичний контроль у всіх сферах суспільного життя», у нашому випадку в СПК, «радянська влада нав'язувала педагогу комуністичну ідеологію, яка негативно впливала на його емоційно-почуттєвий розвиток» [697, с. 109–110].

Отже, управління розвитком СПК НПП ЗВО України в даний період було авторитарним, процес ПК – примусовий, діяльність СПК за умов адміністративно-партійного керівництва і авторитарного стилю управління була направлена не на задоволення потреб НПП, а сприяла лише «задоволенню потреб» держаних органів управління освітою – безперечному виконанню завдань, поставлених перед ними КПРС.

У матеріалах бюлетеня нормативних актів Міністерства освіти за 1982 рік знаходимо підтвердження авторитарності управління СПК та нав'язування комуністичної ідеології НПП. Перед інститутами підвищення кваліфікації (аспірантура, ІПК, ФПК) ставилося завдання поширювати комуністичну ідеологію через «посилення роботи з педагогічними кадрами щодо вивчення творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, документів КПРС

і Радянської держави, матеріалів XXVI з'їзду КПРС, праць Л. Брежнєва» [106, с. 42]. У зміст підготовки аспірантів, курсів ПК, стажування включали відповідні лекції, агітаційні партійні бесіди, семінари, під час яких обговорювалися напрацювання Л. Брежнєва «Мала Земля», «Відродження», «Цілина». У бюлетені було зазначено: «Активному включенню в зміст лекцій і семінарів підлягають матеріали, що публікуються у зв'язку з XIX з'їздом ВЛКСМ, 80-річчям II з'їзду РСДРП, 60-річчям Всесоюзної піонерської організації імені В. Леніна» [106, с. 44].

Аналізуючи нормативно-правові документи, затверджені упродовж 1974 – 1985 років [451; 471; 470], з'ясовано, що в кожному з них наголошувалося на неухильному виконанні головного завдання – організовувати роботу СПК НПП ЗВО з урахуванням ідейного багатства та всепермагаючої сили ЦК КПРС. Підґрунтям процесу управління розвитком СПК НПП був марксистсько-ленінський світогляд, уміння використовувати політичні знання на практиці, виховувати їх активними борцями за комуністичні ідеали, за подальше зміцнення політичного, економічного й оборонного становища СРСР, братерської дружби між народами нашої країни, інтернаціоналістами, патріотами, непримиренними до ворожої ідеології;

– політична криза в суспільно-економічному житті СРСР (на початку 80-х років XX століття).

У ці роки СРСР охопила криза, що безпосередньо відбивалася на морально-психологічному стані суспільства. Причин було багато, серед яких «потужний науково-технологічний потенціал Радянського Союзу, створений за післявоєнний період, значною мірою був вичерпаний; ... припинилося надходження в економіку СРСР так званих «нафтодоларів», які дозволяли в минулому вирішувати проблему дефіциту державного бюджету; ... через відсутність новітніх технологій та випуск не конкурентоспроможних на світовому економічному ринку товарів відзначалося неухильне падіння

промислового виробництва; ... відсутність матеріальної зацікавленості у продуктивній праці, а також зростаючий голод на основні споживчі товари (аж до введення талонної системи) показувало нездатність радянської громіздкої забюрократизованої управлінської системи та планової економіки своєчасно і правильно реагувати на виклики часу [246, с. 69–70];

– «перебудова» усіх сфер життєдіяльності суспільства, зокрема освітньої сфери за часів правління М. Горбачова.

Вирішення тогочасних проблем для нового керівництва СРСР на чолі з М. Горбачовим стало першочерговим завданням. На XXVII з'їзді КПРС М. Горбачов визначив основні проблеми вищої та середньої спеціальної освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема й шляхи вирішення через конкретне реформування. У зв'язку з цим 21 березня 1987 року набрала чинності Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР «Основні напрямки перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні» [505]. Г. Січкаренко, аналізуючи цю Постанову, зазначає: «У постанові виділялися такі основні напрями: інтеграція освіти, виробництва і науки; підняття якості підготовки; усебічний розвиток вузівської науки як найважливішого резерву науково-технічного прогресу; поліпшення якісного складу науково-педагогічних кадрів; технічне переоснащення та вдосконалення управління вищою освітою тощо. Відмітимо, що згадані напрями не втратили своєї актуальності й досі. У документі були відображені всі аспекти вищої освіти, світові тенденції розвитку, що сприяло залученню європейського досвіду, зокрема, позабюджетного фінансування, госпдоговірних відносин із виробництвом, модульно-рейтингової системи. Уводилась атестація ВНЗ, викладачів, студентів, поступово поширювались процеси демократизації та гласності, зокрема виборність ректорів, студентське самоврядування тощо» [673, с. 113]. Отже, відповідно до цієї Постанови, мала почати відбуватися переорієнтація діяльності СПК НПП ЗВО на принципах демократії та гуманізму, формування національної самосвідомості НПП.

Однак «партійне керівництво в центрі й на місцях дедалі більше дискредитувало себе. 4 лютого 1990 року на Манежній площі в Москві відбулися демонстрація та мітинг із вимогою скасування 6-ї статті Конституції СРСР, де йшлося про привілейоване становище КПРС. Цю статтю було скасовано на 3-му позачерговому з'їзді народних депутатів (11 – 15 березня 1990 року). На з'їзді було введено інститут президентства в країні. Першим (і останнім) президентом СРСР обрано М. Горбачова, а головою президії Верховної Ради СРСР – А. Лук'янова» [691];

– проголошення незалежності України.

У зв'язку із вищенаведеними фактами, 16 липня 1990 року Верховною Радою Української РСР була прийнята Декларація про державний суверенітет України, у якій наголошувалося на самостійності української держави щодо вирішення проблем науки, освіти, культури тощо [166].

24 серпня 1991 року Верховна Рада затверджує найважливіший документ для всього українського населення – «Акт проголошення незалежності України» [620]. Відповідно до акту, УРСР перестала існувати, на геополітичній карті світу постала нова самостійна та незалежна держава – Україна;

– стабільне зовнішньополітичне становище України (СРСР), що підтверджувалося підписанням у визначений період наступних угод між:

- СРСР та Францією – 30 червня 1966 року в Москві укладено угоду «Про науково-технічне та економічне співробітництво», що становила основний договір радянсько-французьких відносин. Ця угода була доповнена кількома іншими конвенціями (п'ятирічна угода «Про комерційне співробітництво», підписана в Парижі 26 травня 1969 року, десятирічна угода «Про наукове співробітництво», підписана в Москві в липні 1973 року); 30 жовтня 1971 року – підписання Декларації «Принципи співробітництва між СРСР і Францією»; 24 березня 1975 року – укладання угоди «Про співпрацю у сфері сільського господарства»; 17 жовтня 1975 року – підписання Декларації «Про подальший розвиток співробітництва між СРСР

і Францією»; 28 квітня 1979 року – підписання «Програми подальшого розвитку співробітництва між Радянським Союзом та Францією на користь розрядки і миру» тощо [627; 1000];

- СРСР та США – протягом 1972 – 1974 років підписано кілька угод про обмеження використання стратегічних озброєнь [1000];

- СРСР та ФРН – у серпні 1972 року – укладення мирного договору; 24 листопада 1981 року – підписання угоди «Про уникнення подвійного оподаткування доходів та майна» [441; 740];

- 1 серпня 1975 року – у Гельсінкі (Фінляндія) підписано «Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі» главами 35 держав (СРСР зокрема), у якому сформульовані основні принципи сучасної міжнародної політики та акцентовано увагу на ПК НПП шляхом упровадження академічної мобільності НПП, закордонного стажування тощо [882].

Отже, тенденціями політичного напрямку вважаємо: централізоване управління підвищенням кваліфікації НПП ЗВО та ідеологізація політики в галузі освіти (1974 – 1984 роки); орієнтація державної політики на реформування СПК НПП ЗВО з урахуванням принципів демократизації та гуманізації (1985 – 1990 роки); посилення міжнародного взаємообміну досвідом між СПК НПП ЗВО України (СРСР) та зарубіжних партнерів.

Чинниками соціально-економічного характеру, що сприяли розвитку СПК НПП ЗВО України (СРСР) у досліджуваний період, вважаємо:

- відкриття поряд із існуючими ЗВО нових ЗВО та збільшення кількості НПП у них.

На території України 1970 року функціонувало 138 ЗВО (де навчалося понад 800 тисяч осіб), 1980 року – 147 (де навчалося понад 880 тисяч осіб), 1985 року – 146 (де навчалося понад 850 тисяч осіб), 1988 – 146 (де навчалося близько 850 тисяч осіб) [419, с. 196]. Відповідно до цього, кількість НПП теж значно зросла (табл. 2.9) [417, с. 237].

Таблиця 2.9

Кількість НПП ЗВО за 1980 – 1989 роки, які працювали на повну ставку

	Усього НПП (тис.)			Із них, у % від загальної чисельності НПП					
				доктори наук			кандидати наук		
	1980	1988	1989	1980	1988	1989	1980	1988	1989
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
СРСР	356,8	370,0	379,6	4,2	5,2	5,4	43,7	51,0	50,9
УРСР	60,3	61,7	63,5	4,0	5,0	5,2	45,3	52,2	52,4

Однак, як наголошує У. Парпан, «закритість радянської системи вищої освіти, певною мірою, і станово-соціальний характер, маємо на увазі партійну приналежність, з одного боку, давали можливість безкоштовно отримати вищу освіту, з іншого – стали своєрідним гальмівним процесом, позаяк вища школа не давала поступу державі, не впливала на її модернізацію, а призводила її до занепаду. Цитуючи один одного, учені високо оцінювали потенціал радянського наукового співтовариства» [513, с. 111]. Це стосувалося і функціонування СПК НПП ЗВО України;

– посилення мотивації НПП ЗВО до підвищення власної кваліфікації. Відповідно до Постанови ЦК КПРС, РМ СРСР та Всесоюзної центральної ради професійних спілок «Про підвищення заробітної плати працівників вищих навчальних закладів» було підвищено посадові оклади та ставки заробітної плати НПП (наприклад, місячний посадовий оклад завідувача кафедри (учене звання «професор», науковий ступінь «доктор наук» зі стажем до 5 років – 425 карбованців, від 5 до 10 років – 450 – 500 карбованців, від 10 до 15 років – 500 – 550 карбованців, понад 15 років – 550 – 600 карбованців; професор із науковим ступенем «доктор наук» до 5 років – 375 карбованців, від 5 до 10 років – 400 – 450 карбованців, від 10 до 15 років – 450 – 500 карбованців, понад 15 років – 500 – 550 карбованців; викладач, асистент із науковим ступенем «кандидат наук» до 5 років – 200 карбованців, від 5 до 10 років – 200 – 230 карбованців, від 10 до 15 років – 230 – 260 карбованців, понад 15 років – 260 – 290 карбованців

тощо); уведено у ЗВО України (СРСР) преміювання НПП, які досягли найбільш високих результатів у підвищенні ефективності та якості навчальної, виховної, науково-дослідної та господарської діяльності (на преміювання могло витрачатися до 2 % планового фонду заробітної плати НПП, але розмір премії не повинен був перевищувати 0,4 посадового окладу (ставки) у розрахунку на місяць) [466].

Відповідно до Постанови ЦК КПРС і СМ СРСР «Про заходи щодо подальшого поліпшення матеріальних та житлово-побутових умов студентів вищих навчальних закладів та учнів середніх і спеціальних навчальних закладів» [453] стипендії аспірантам були підвищені. «Із 1 вересня 1972 року аспіранти-очники, зараховані до аспірантури відразу після закінчення ЗВО, отримували стипендію в розмірі 85 карбованців. В аспірантів, які вступили до аспірантури з виробництва, вона збереглася в колишньому розмірі – 100 карбованців» [453].

Наступне збільшення аспірантських стипендій відбулося з 1 вересня 1987 року Постановою ЦК КПРС, СМ СРСР Всесоюзної центральної ради професійних спілок та ЦК ВЛКСМ «Про заходи щодо поліпшення матеріальних та житлово-побутових умов аспірантів, студентів вищих і учнів середніх спеціальних навчальних закладів» аспірантам ЗВО і науковим установам встановлювалися такі розміри стипендій [457]. «Випускникам ЗВО та особам, які вступили до аспірантури з практичної роботи зі стажем до 3 років у перший рік навчання – 110 карбованців, у 2-й і 3-й роки навчання – 120 карбованців. Особам, які вступили до аспірантури з практичної роботи зі стажем більше 3-х років першого року навчання – 130 карбованців, другого – 140 карбованців та третього – 150 карбованців. Особи, які мали до вступу до аспірантури середню заробітну плату 150 карбованців і вище, отримували стипендію в розмірі 150 карбованців в усі роки навчання» [457]. Отже, стипендія стала диференційованою залежно від стажу практичної роботи, середньої заробітної плати до вступу до аспірантури і року навчання аспіранта.

Також, відповідно до вищезазначеної Постанови [457], аспіранти, НПП та інші суб'єкти освітнього процесу у ЗВО повинні були щороку безкоштовно проходити диспансеризацію.

Аналізуючи Постанову ЦК КПРС та РМ ССРСР «Про заходи щодо поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» [461], з'ясовано, що для здобувачів наукових ступенів, які працювали у ЗВО, надавалися творчі відпустки, вони мали можливість кар'єрного зростання (перехід на посаду старшого наукового співробітника за умови підготовки докторської дисертації), це безумовно сприяло посиленню мотивації для підвищення кваліфікації НПП ЗВО.

У зв'язку з цим, щороку збільшувалася кількість аспірантів в УРСР: 1970 року – 13500 аспірантів, 1980 року – 13213 аспірантів, 1985 року – 12826 аспірантів, 1987 року – 12761 аспірантів, 1988 року – 12935 аспірантів, 1990 року – 13374 аспірантів [417, с. 249].

Кількість і випуск аспірантів за галузями наук представлено у табл. 2.10 [417, с. 254–255].

Визначені соціально-економічні чинники дозволили виявити тенденції: розвиток СПК НПП ЗВО завдяки розширенню матеріальних і соціальних гарантій для НПП; зростання кількості НПП у ЗВО України (СРСР).

Таблиця 2.10

Кількість і випуск аспірантів СРСР за 1970 – 1988 роки за галузями наук

	Кількість аспірантів				Випуск аспірантів			
	1970	1980	1985	1988	1970	1980	1985	1988
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Усього	99427	96820	97352	97569	25870	23751	25040	24512
педагогічних наук	2097	2550	2898	3807	379	594	723	821
психологічних наук	316	595	656	754	71	147	143	166
фізико-математичних наук	11729	11444	11517	10996	3145	3080	3248	3199
хімічних наук	5313	3584	3308	3163	1623	911	964	881
біологічних наук	5457	4417	4455	4620	1756	1108	1176	1170
технічних наук	40012	37803	37263	36852	9845	9203	9266	8908
сільськогосподарських наук	5634	4695	4851	4480	1687	1118	1193	1270

Продовж. табл. 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
історичних наук	2945	3262	3153	3268	654	740	891	815
економічних наук	9964	10377	10500	10233	2229	2528	2502	2457
філософських наук	2344	2646	2660	2849	595	675	744	715
філологічних наук	2597	3688	3778	4090	610	905	968	1037
географічних наук	814	900	1021	1077	197	189	203	238
юридичних наук	900	1334	1198	1340	207	289	342	269
медичних наук	4842	4716	5297	5559	379	594	723	821

Відповідно до алгоритму дослідження наступним визначимо організаційно-педагогічні чинники розвитку СПК НПП ЗВО України (СРСР) першого періоду:

– інституційне оформлення нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України.

Закон УСРС «Про народну освіту», затверджений 1 жовтня 1974 року, в основу якого було покладено Закон СРСР «Про затвердження основ законодавства Союзу РСР і Союзних Республік щодо народної освіти», затвердженого 19 липня 1973 року [599], став визначальним документом реформування вітчизняної системи освіти загалом і СПК НПП ЗВО України зокрема. У ньому були задекларовані професійні права й обов'язки НПП та ПП; визначені основні організаційні структурні форми СПК тощо. Так, у розділі X «Підготовка педагогічних кадрів. Педагогічна діяльність. Професійні права і обов'язки працівників народної освіти» у статті 65 «Підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів» зазначено: «Основною формою підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів є аспірантура, організовувана при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах» [599].

Упродовж 1975 – 1990 років були затверджені нормативно-правові документи (детально в підрозділі 1.2), що по-новому регулювали та регламентували діяльність СПК НПП ЗВО України (СРСР) за різними напрямками (організація аспірантури, порядок присудження вчених ступенів)

у досліджуваному періоді [124; 449; 464; 468; 467; 469; 471; 487; 488; 489; 492; 599];

– відкриття нових організаційних структурних форм СПК НПП України.

Поряд з аспірантурою, як основною організаційною структурною формою СПК НПП, відповідно до Постанови ЦК КПРС та РМ СРСР «Про заходи щодо поліпшення підготовки фахівців і вдосконалення керівництва вищою та середньою спеціальною освітою в країні» [463], ЗВО створювали інститути та факультети ПК для НПП. Кожен НПП раз за п'ятиріччя підвищував кваліфікацію. Протягом 1976 – 1980 років у країні було створено 9 ІПК і 120 ФПК, в УСРС – 14 таких ІПК і ФПК діяли при університетах та великих технічних ЗВО [414];

– упровадження заходів щодо посилення контролю якості ПК НПП.

18 жовтня 1974 року ЦК КПРС і РМ СРСР у Постанові «Про заходи щодо подальшого вдосконалення атестації наукових і науково-педагогічних кадрів» знайшли серйозні недоліки й упущення в роботі ВАК і спеціалізованих рад ЗВО із присудження наукових ступенів та наукових установ: «мережа рад із присудження вчених ступенів і присвоєння вчених звань настільки розрослася, що ВАК не в змозі чинити активного впливу на їх діяльність, ураховувати нові перспективні напрями в розвитку науки і галузей народного господарства. У результаті недостатнього контролю з боку ВАК багато рад послабили вимогливість до якості дисертацій, підвищенню їх теоретичної та практичної цінності. У низці випадків створені ради з присудження наукових ступенів виявилися недостатньо кваліфікованими ... з'явилося чимало дисертаційних робіт, які не представляють наукової цінності, носять описовий, поверхневий характер, дублюють одна одну» [451]. Відповідно до цієї Постанови та Постанови РМ СРСР від 8 травня 1975 року «Про Положення про Вищу атестаційну комісію при Раді Міністрів СРСР» [470] ВАК при Міністерстві

вищої і середньої спеціальної освіти СРСР була перетворена у ВАК при РМ СРСР, ставши, таким чином, єдиним загальносоюзним органом контролю якості наукових доробків та управління атестацією. Для прийняття до захисту дисертацій у ЗВО створювалися спеціалізовані ради, кількість яких було значно скорочено. Реформування в галузі організації захисту кандидатських і докторських дисертацій привела до того, що значно звузилося коло ЗВО та наукових установ, які мали право на прийом до захисту дисертацій НПП. Через це знизилися можливості захисту дисертацій аспірантами.

Також при написанні дисертаційних робіт здобувачі наукових ступенів здійснювали огляд літератури. У зв'язку з цим багато НПП потребували відрядження до Харкова, Києва, Москви і Ленінграда для вивчення літератури та збору архівних матеріалів, оскільки в цих великих містах знаходилися першоджерела. Відчувався брак й іноземної науково-педагогічної літератури. Крім того, книжкові фонди неодноразово підлягали «чистці» на предмет вилучення з них джерел «ворожого» спрямування [249].

Визначені організаційно-педагогічні чинники дозволили виявити тенденції – інституціоналізація СПК НПП ЗВО та удосконалення управління атестацією НПП.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, розглянемо більш детально особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України першого періоду (аспірантуру, докторантуру, інститути та факультети підвищення кваліфікації).

Аналіз нормативно-правових документів [124; 599; 449; 464; 468; 467; 469; 471; 487; 488; 489; 492] дають підстави визначити особливості організації аспірантури.

Аспірантура відкривалась у ЗВО і наукових установах із відривом і без відриву від виробництва. Термін навчання в аспірантурі з відривом від виробництва не перевищував 3-х років, без відриву від виробництва – 4-х років.

Для проведення прийому до аспірантури НПП створювалися приймальні комісії на чолі з ректором або першим проректором ЗВО (керівником наукової установи), у складі яких були керівники кафедр, відділів, лабораторій, факультетів, наукові керівники майбутніх аспірантів, а також представники громадських організацій, КПРС СРСР і РМ СРСР.

Вступники до аспірантури обов'язково складали такі іспити: іспит за спеціальністю; іспит із дисципліни «Діалектичний і історичний матеріалізм» або «Основ марксизму і ленінізму», або «Історія КПРС»; іспит із іноземної мови (англійської, німецької, французької, іспанської та італійської). Однак були винятки: у деяких випадках ректорам ЗВО або керівникам наукових установ дозволялось скласти іспит із іноземної мови, окрім вище затверджених мов, якщо ця мова була потрібна для виконання дисертаційного дослідження. Перескладання вступних випробувань не допускалося.

НПП, які повністю (або частково) склали кандидатські іспити, звільнялися від усіх (часткових) вступних іспитів при вступі до аспірантури та користувалися переважним правом під час зарахування. За рішенням приймальної комісії НПП, прийнятими до аспірантури з повністю або частково зданими кандидатськими іспитами, термін перебування в аспірантурі скорочувався, але не більше ніж на один рік. НПП, яких прийнято до аспірантури з відривом від виробництва, стипендія виплачувалася з дня зарахування, але не раніше отримання ними остаточного розрахунку за місцем колишньої роботи.

У 70 – 90 роках ХХ століття існувала стандартна програма підготовки НПП в умовах очної та заочної аспірантури, що включала в себе освітню, педагогічну і науково-дослідну складові. Вона складалася з таких видів роботи: самостійне вивчення науково-педагогічної літератури науковців і педагогів-практиків за обраною спеціальністю; відвідування навчальних занять, консультацій; вивчення діалектичного та історичного матеріалізму; педагогічна практика; участь у науково-дослідній роботі кафедри; виконання

науково-дослідницької роботи, пов'язаної з тематикою дисертаційної роботи; участь у спеціальних семінарах, гуртках і практикумах за фахом; педагогічна робота за фахом, починаючи з другого року навчання, з оплатою не більше 50 % ставки асистента та не більше 6 годин на тиждень; підготовка та захист дисертації.

На першому курсі викладалися філософські дисципліни, іноземна мова та суміжні дисципліни наукової спеціальності і, як правило, після його закінчення аспіранти здавали кандидатські іспити з філософії та іноземної мови; на другому курсі – викладалися дисципліни переважно за спеціалізацією здобувачів; на третьому – проводилася науково-дослідницька підготовка здобувачів, яка полягала в написанні дисертаційного дослідження під керівництвом досвідченого науковця. Теми дисертаційних досліджень узгоджувалися зазвичай з планами науково-дослідних робіт відповідних структурних підрозділів та затверджувалися у присутності аспірантів на засіданнях вченої ради ЗВО. Також на цьому засіданні призначався науковий керівник.

Філософські дисципліни включали в себе такі напрями, як: марксистсько-ленінська філософія і методологія, курс марксистської методології в галузі відповідної спеціальності тощо. На відміну від університетської програми вивчення цих дисциплін в аспірантурі передбачалося більш поглиблене занурення із залученням методологічного аналізу. Пояснюючи причини включення цих дисциплін у програму підготовки НПП, радянське керівництво вказувало на те, що «існує одна галузь науки, яка обов'язкова для фахівців усіх галузей наук – це марксистсько-ленінська наука про суспільство, про закони розвитку суспільства, про закони розвитку пролетарської революції, про закони розвитку соціалістичного будівництва, про перемогу комунізму. Оскільки, на їхню ж думку, фахівець не повинен замикатися у своїй царині, а бути разом із тим політиком-громадським діячем, що жваво цікавиться долею своєї країни, знайомий з законами суспільного розвитку, який уміє

користуватися цими законами і прагне бути активним учасником політичного керівництва країною» [680, с. 94].

Погоджуючись із О. Соболевою, з іншого боку, зазначимо, що вивчення діалектичного й історичного матеріалізму сприяло оволодінню НПП основ логіки пізнання філософських і загальних проблем наукового дослідження в галузі відповідної спеціальності.

Велика увага приділялася обов'язковому проходженню педагогічної практики аспірантів як майбутніх викладачів ЗВО (ще наприкінці 1922 року було введено вимогу щодо обов'язкового проходження, починаючи з другого курсу, педагогічної практики, що складалася з самостійної та підготовчої частин), яким надавалося педагогічне навантаження до 0,25 ставки.

Педагогічне навантаження зазвичай надавалося ЗВО, напрям діяльності якого відповідав обраній аспірантом спеціальності. На засіданні кафедри дане навантаження розподілялось та призначався викладач-наставник. Після закінчення педагогічної практики аспіранти повинні були розробити, представити та затвердити на засіданні кафедри навчальну програму даної дисципліни.

Вивчення спеціальних дисциплін становило основу всієї аспірантської підготовки та полягало в поглибленому науковому опрацюванні теорії, методології та практичних основ.

Основним методом підготовки аспірантів була самостійна робота (вивчення науково-педагогічної літератури науковців і педагогів-практиків; підготовка письмових рефератів і доповідей; подання їх на обговорення кафедри й аспірантських наукових конференцій; написання дисертації) під керівництвом наукового керівника, який мав учене звання дійсного члена або члена-кореспондента Академії педагогічних наук, учене звання професора або науковий ступінь доктора наук. Іноді, з дозволу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, науковим керівником ставили кандидата наук, який мав учене звання доцента або старшого наукового

співпрацівника. Кількість аспірантів, прикріплених до одного наукового керівника, варіювалася від трьох до 6 осіб одночасно.

Свою чергою, кожному аспіранту, який навчався на бюджеті, для придбання наукової літератури щорічно видавалася грошова допомога в розмірі місячної стипендії.

Аспірант періодично звітував про виконання індивідуального плану на засіданні кафедри та щорічно атестувався науковим керівником. Атестація розглядалась атестаційною комісією або вченою радою та затверджувалась ректором ЗВО / керівником наукової установи. Аспірант подавав до захисту дисертацію, підготовлену на основі успішно виконаної наукової роботи, якщо основні результати дослідження були опубліковані.

НПП, які пройшли повний курс навчання в аспірантурі із відривом (без відриву) від виробництва та виконали самостійну науково-дослідницьку роботу, допускалися до захисту кандидатської дисертації.

Аспірант, який не виконав у встановлені терміни індивідуального плану роботи без поважних причин, відрховувався з аспірантури та направлявся на роботу як молодий спеціаліст. Список таких відрхованих з аспірантури повідомлявся міністерству, відомству.

Здобувачам вищої освіти, які успішно закінчили курс навчання в аспірантурі, присвоювалося кваліфікаційне звання «дослідник» відповідного профілю (інженер-дослідник, економіст-дослідник і інше). Однак для отримання наукового ступеня кандидата наук, як і раніше, потрібно було захистити дисертацію. Випускникам очної аспірантури зараховувався час навчання до стажу науково-педагогічної роботи. Також випускники аспірантури зобов'язані були відпрацювати протягом трьох років у ЗВО, наукових установах або підприємствах відповідно до розподілу.

Із 1977 року згідно з Постановою президії ВАК СРСР «Про введення в дію від 6.05.1977 18/11 «Інструкції про порядок проведення кандидатських іспитів» [445] відбулися суттєві зміни в змісті підготовки аспірантів: програма підготовки за спеціальними дисциплінами почала складатися з двох

розділів: типової програми-мінімум, затвердженої ВАК СРСР, і додаткової програми, розробленої відповідною кафедрою або науковою лабораторією. Причиною таких змін була відсутність єдиних вимог до підготовленості випускника аспірантури за спеціальними дисциплінами та вузькоспеціалізована підготовленість здобувачів, так як із 1962 року згідно з Додатком до наказу міністра вищої та середньої спеціальної освіти СРСР від 31 липня 1962 року «Положення про аспірантуру у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах» [551] аспірантський іспит за спеціальністю складався тільки з частини спеціальної дисципліни, яка безпосередньо була пов'язана з тематикою дисертації.

1988 року – затверджено нові вимоги для всієї системи підготовки НПП ЗВО. Крім вивчення педагогіки і психології, аспірант також повинен був оволодіти методами застосування обчислювальної техніки, математичного моделювання та інших дисциплін і скласти відповідні іспити. Державний комітет СРСР з народної освіти увів у дію такі навчальні плани і програми для аспірантів ЗВО і наукових установ:

– «Економіка СРСР на сучасному етапі» (52 години); тематика програми: «Особливості функціонування і розвитку соціалістичних виробничих відносин на сучасному етапі», «Закономірності та основні напрями переходу економіки на інтенсивний шлях розвитку», «Демократичний централізм і перехід на економічні методи управління», «Перебудова системи централізованого управління економікою», «Підприємство (об'єднання) – основна ланка соціалістичної економіки», «Управління підприємством (об'єднанням) і самоврядування трудового колективу», «Економічні основи функціонування підприємства (об'єднання)», «Зміст і принципи повного господарського розрахунку», «Особливості соціалістичного господарювання в окремих галузях економіки», «Форми зовнішньоекономічних зв'язків СРСР на сучасному етапі»;

– «Основи педагогіки і психології вищої освіти» (100 годин); тематика програми: «Методологічні основи освіти», «Проблеми створення системи безперервної освіти», «Основи перебудови вищої і середньої спеціальної освіти», «Психологія навчальної діяльності», «Психологія пізнавальних процесів», «Формування здібностей у навчанні», «Мета навчання і виховання», «Зміст навчання і освіти», «Форми організації навчальної діяльності», «Методи навчання», «Психолого-педагогічні основи застосування засобів навчання», «Контроль у системі навчальної діяльності», «Психолого-педагогічні особливості комп'ютеризації навчання», «Виховання і розвиток особистості в навчанні», «Педагогічне спілкування», «Педагогічна майстерність викладача ЗВО, наукового керівника», «Психологія творчості і педагогіка», «Культура розумової праці»;

– «Основи математичного моделювання» (50 годин); тематика програми: «Системний підхід і системний аналіз», «Основні принципи побудови й аналізу математичних моделей процесів і систем» «Основи аналізу та планування експерименту», «Математичне моделювання прикладних задач»;

– «Основи обчислювальної техніки» (50 годин); тематика програми: «Принципи пристрою та роботи ЕОМ», «Програмне забезпечення ЕОМ», «Техніка програмування». «Засоби спілкування з ЕОМ» [446].

Аналізуючи накази Міністерства вищої і середнього спеціального освіти СРСР «Про затвердження Положення про аспірантуру» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 31 липня 1962 року № 284 [487], «Про затвердження Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах» (наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 19 червня 1980 року № 700 [489], з'ясовано, що в радянські часи існували цільова та річна аспірантури. Так, метою цільової аспірантури була підготовка НПП для ЗВО, наукових установ, промислових підприємств, радгоспів, колгоспів

та інших організацій як даної республіки, так і інших союзних республік, які не мали можливості готувати НПП на місці [487; 489].

В аспірантуру при ЗВО терміном на один рік зараховувалися НПП ЗВО для завершення науково-дослідницької роботи з обраної теми, підготовки та захисту на основі проведених наукових досліджень дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Річним аспірантам стипендія не надавалася і вони не мали права працювати за сумісництвом протягом річного терміну навчання в аспірантурі [487].

У радянські часи такої організаційної структурної форми ПК як докторантура не існувало, хоча нормативна підготовка НПП – докторів наук у країні була закріплена в Постанові ЦК КПРС і РМ СРСР від 13 червня 1961 року «Про заходи щодо поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів» [461]. Відповідно до цієї Постанови у ЗВО для НПП, які працювали над докторськими дисертаціями та мали вагомі для країни результати наукових досліджень, вводилися посади старших наукових співпрацівників (докторантів), які звільнялися від освітніх доручень на 2 роки для підготовки і захисту докторської дисертації. Після переходу на цю посаду кожен НПП регулярно звітував на засіданні кафедри та щороку на вченій раді ЗВО про виконання роботи над дисертацією. Окрім того, у ЗВО вводилися посади професорів-консультантів із числа докторів наук і професорів, які знаходилися на пенсії, для надання допомоги в підготовці НПП із виплатою 50 % посадового окладу професора кафедри (із збереженням пенсії) за умови виконання ними 50 % установленого для штатних працівників навантаження. Принципово новим у зазначеній Постанові було те, що науковець працював над дослідженням, тема якого частково відповідала темі наукового дослідження даного ЗВО. Крім того, робота над темою була предметом постійного контролю керівництва і громадських організацій ЗВО.

Наведемо приклад підготовки аспірантів і докторантів Дніпропетровського національного університету. Адміністрація даного ЗВО

сприяла відкриттю нових перспективних спеціальностей; тим часом, ліквідовувалися ті напрями, які вже не користувалися попитом. Так, 1970 року проводилася підготовка за 44 спеціальностями, а 1980 року – за 48. Серед скасованих, тільки в середині 70-х років XX століття спеціальностей, були: «Математичний аналіз», «Гідрохімія», «Радіобіологія», «Біоніка», а серед знову введених водночас – «Технічна кібернетика і теорія інформації», «Математичні методи і застосування обчислювальної техніки в економічних дослідженнях», «Наукова організація і економіка праці», «Петрографія, літологія і мінералогія», «Палеонтологія і стратиграфія», «Прикладна соціологія», «Загальне мовознавство», «Теорія і історія педагогіки» тощо. В університеті досить широко популярні були інженерні, природничо-наукові та гуманітарні спеціальності. Але не вистачало аспірантів на фізико-технічному та механіко-математичному факультетах [247].

Упродовж 1970 – 1979 років в університеті було захищено 42 докторські й приблизно 500 кандидатських, 1980 – 1985 років – 27 докторських і 187 кандидатських дисертацій. Докторантам надавалася допомога (переведення в старші наукові співпрацівники, надання творчих відпусток, відрядження за кордон, стажування). Тільки з 1971 до 1980 року посаду старшого наукового співробітника обіймали 38 НПП, які працювали над докторськими дисертаціями, у творчих відпустках перебували 32 НПП. У другій половині 80-х років XX століття за кордон направили 27 НПП із докторантів. За чверть століття збільшилася кількість спеціалізованих рад із захисту дисертацій. На кінець 70-х років XX століття функціонувало 9 рад (4 – із присудження докторського й 5 – кандидатського ступеня) [247].

Також, до організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО у досліджуваних хронологічних межах відносимо інститути та факультети ПК НПП ЗВО України (СРСР).

У ЗВО створювалися ФПК НПП педагогічних наук, у яких пропонували пройти курси НПП із терміном навчання до 4 місяців, для НПП

економічних наук – із терміном до 10 місяців. Водночас у них зберігалися на час навчання оклади за основною посадою, а іногороднім слухачам, заробітна плата яких становила менше 140 карбованців на місяць, надавалася і стипендія у розмірі 40 карбованців на місяць із урахуванням, щоб загальна сума не перевищувала 140 карбованців на місяць [102].

Для НПП суспільних наук у ЗВО створювалися ФПК НПП, у яких пропонували пройти курси з терміном навчання до 5 місяців. У них також зберігалися на час навчання оклади за основною посадою та надавалася і стипендія в розмірі 50 карбованців на місяць [103].

Головне завдання СПК НПП ЗВО у досліджуваний період полягало в систематичному вивченню новітніх досягнень вітчизняної освіти, науки і техніки, ефективних методів викладання, наукової організації освітнього процесу та управління ним із використанням обчислювальної техніки, засобів механізації та автоматизації виробничих процесів, а також широкому обміні передовим педагогічним, науковим і виробничо-технічним досвідом.

Заняття курсів на цих факультетах починалися 1 вересня та 1 лютого. Освітній процес проводився відповідно до затверджених навчальних планів, водночас НПП працювали за індивідуальними планами під керівництвом висококваліфікованих консультантів з урахуванням завдань направляючих кафедр. Слухачам надавались можливості користування фондами бібліотек, кабінетами, лабораторіями ЗВО. Наприкінці курсів НПП повинні були здати встановлені заліки (іспити), захистити випускну роботу (реферат). Після успішного завершення вони отримували відповідне посвідчення, зразок якого затверджувався Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР.

У крайніх випадках працівники ППК мали право за погодженням Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти відраховувати слухачів, які не виконували навчальний план і порушували встановлений порядок та дисципліну [491].

Проїзд НПП до місця знаходження факультету і назад оплачувався ЗВО, який направляв їх на підвищення кваліфікації [688; 104].

Наведемо приклади діяльності ІПК та ФПК ЗВО УСРС.

У Дніпропетровському національному університеті 1967 року був створений ФПК НПП, у якому за перший рік своєї роботи підвищили кваліфікацію НПП із 60 ЗВО Латвії, Литви, Естонії, Білорусії та багатьох областей України; за 10 років – 1840 НПП більше ніж із 70 ЗВО, зокрема з 50 ЗВО Білорусі, Молдови, Азербайджану, Латвії, Литви та інших країн. Для проведення курсів запрошували не тільки провідних НПП Дніпропетровського національного університету, а й НПП інших міст (Харкова, Києва, Москви, Ленінграда). Така практика відбувалася за рахунок укладання договорів про співпрацю із провідними ЗВО (Харківським авіаційним інститутом, Ужгородським, Кишинівським, Саратовським, Уральським, Ташкентським університетами тощо). Протягом 1975 – 1980 років в інші ЗВО були відряджені для надання навчально-методичної допомоги 26 провідних НПП університету (професор В. Туркін – до Бельцького педагогічного інституту, професор К. Фролова – до Львівського державного університету, професор Ю. Лошкар'єв – до Алма-Атинського університету й Інституту хімії в Молдавії тощо) [247].

Працівники ФПК пропонували НПП пройти курси за різною тематикою: «Електронні системи», «Елементи електронних систем», «Теорія і проектування ЕОМ», «Периферійні пристрої ЕОМ», «Обчислювальні системи і комплекси», «Корозія і захист металів», «Електроліти цинкування і міднення», «Промислова мікробіологія», а також курси з програмування та курси іноземних мов для стажування в майбутньому, викладацької, наукової роботи тощо [247].

У Дніпропетровському національному університеті в радянські часи працювали більше 10 зарубіжних НПП, стажистів й аспірантів технічних і гуманітарних спеціальностей. Працівники ФПК організовували круглі столи, семінари для обміну досвідом та підвищення кваліфікації [247].

У Харківському державному університеті з 1967 року почав функціонувати ФПК. Мета діяльності цього підрозділу полягала в підвищенні НПП, проведенні стажуванні, узагальненні й розповсюдженні передового досвіду викладання відповідних дисциплін, розробці й упровадженні наукових методів та технічних засобів в освітній процес. Протягом 1967 – 1999 років на ФПК підвищили кваліфікацію понад 12 тисяч НПП ЗВО [250].

Термін курсів – від 2 до 4 місяців, тематика – різноманітна (фізика, математика, хімія, іноземні мови (російська, англійська, німецька, французька). Курси проводилися шляхом організації лекційних, лабораторних, практичних занять із найважливіших питань викладання дисциплін, теоретичних та методичних семінарів, співбесід, ознайомлення з діяльністю провідних кафедр та лабораторій, а також самостійної роботи НПП. Серед провідних НПП, хто проводив заняття, – професори О. Бугаєвський, Ю. Гандель, О. Дусавицький, В. Єгоренков, О. Кобенко, В. Милославський, В. Пересада, Г. Серета, А. Сіренко, В. Танцюра, доценти О. Давидов, В. Каравашкін, В. Науменко, Р. Ткаченко, Ю. Хорошевський, Л. Черноватий, А. Чистякова, А. Янцевич та інші [250].

У Харківському державному університеті НПП проходили й стажування терміном від 4 до 10 місяців за різними спеціальностями (українознавство, історія України, філософія, політологія, економічні дисципліни тощо) [250].

У Харківському інституті радіоелектроніки 1977 року була створена філія ФПК Харківського державного університету, де проводилось підвищення кваліфікації НПП за спеціальністю «Керування, автоматика та обчислювальна техніка» [250].

У Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка з 1959 року функціонував ІПК НПП суспільних наук із п'ятимісячним строком навчання. «Головним завданням інституту стало підвищення теоретичного та науково-методичного рівня та педагогічної майстерності

викладачів, розробка та впровадження сучасної методики викладання суспільних наук у вузах. Із цією метою в інституті були створені кафедри історичних, філософських, економічних дисциплін, методики викладання суспільних наук, розгорнуто лабораторії лекторської майстерності, технічних засобів навчання, післядипломної освіти. За 1956–1991 роки кваліфікацію в інституті підвищили 15715 викладачів суспільних наук ВНЗ СРСР, а також 729 – з інших країн» [251]. Протягом 1986–1990 років ІПК університету був координатором Всесоюзної цільової комплексної програми «Удосконалення викладання суспільних наук».

Паралельно з функціонуванням ІПК також із 1967 року почав діяти факультет підвищення кваліфікації НПП Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Протягом 1967 – 1991 років кваліфікацію підвищили приблизно 13 тисяч НПП ЗВО СРСР, здебільшого природничих дисциплін, 1991 року ІПК та ФПК об'єднали та на їх базі утворено Інститут підвищення кваліфікації викладачів вищої школи [251].

НПП ЗВО підвищували свою кваліфікації також шляхом стажування у провідних ЗВО, наукових установах терміном до 3 місяців (із відривом або без відриву від роботи у ЗВО) за планом, затвердженим міністерством, якому підпорядкувався ЗВО, і узгодженим із установою, де проходили стажування НПП. Кожному стажисту призначався науковий консультант із числа висококваліфікованих НПП.

План роботи стажиста, окрім ознайомлення з досвідом роботи приймаючої кафедри, з новітніми технологіями, сучасними обладнаннями, економікою та методикою проведення наукових досліджень і викладання відповідної дисципліни, передбачав також участь у роботі наукових, методологічних та методичних семінарів кафедри, відвідування лекційних і практичних занять провідних НПП, розробку і впровадження пропозицій, спрямованих на поліпшення роботи ЗВО. Після проходження стажування НПП надавав письмовий звіт про проходження цієї форми підвищення

кваліфікації, а науковий консультант – письмовий відгук про роботу стажиста [105].

Відповідно до Постанови Державного Комітету з праці і соціальних питань та Секретаріату Всесоюзної Центральної Ради професійних спілок «Про затвердження порядку й умов матеріального забезпечення радянських фахівців, керівних працівників, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів старших курсів, спрямованих за кордон на навчання і стажування» [490] для вивчення зарубіжного досвіду та проведення наукових досліджень у сфері зовнішньоекономічної діяльності НПП пропонували закордонне стажування, під час проходження якого їм виплачувалися заробітна плата та стипендія в іноземній валюті з дня перетину кордону СРСР при направленні на навчання або стажування за кордон до дня їх перетину при поверненні до СРСР. Також їм надавалися безкоштовні квартири з усіма зручностями.

В Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова протягом 70 – 80-х років ХХ століття багато НПП пройшли стажування в різних центрах ПК США, Великобританії, Італії, Франції, Австрії, ФРН. (серед них – професори В. Сердюк (США, Великобританія), В. Сминтина. О. Тюрін (Італія), доктор фізико-математичних наук Д. Васілевський (Франція), доценти О. Федчук, О. Ігнатов (Італія), А. Чебаненко (Австрія) [248].

У СПК НПП ЗВО України із середини 70-х – початку 90-х років ХХ століття застосовували традиційні форми ПК: конференції, консультації, круглі столи, курси підвищення кваліфікації та стажування проходили у формі лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять із використанням аудіовізуальних технічних засобів (відеокамер, магнітофонів, відеозаписів тощо). Також однією з форм ПК НПП були семінари (наради), що організовувалися вищими організаціями терміном до 10 – 15 днів за відповідними питаннями, що виникали у практичній діяльності НПП.

До методів, які широко використовувалися у СПК НПП ЗВО України (СРСР) на першому періоді, відносимо традиційні словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) та наочні (метод проєктів).

Отже, особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України (СРСР) першого періоду полягали в: організаційному плані – збільшення кількості НПП та створення нових організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України (аспірантура (із відривом і без відриву від виробництва, цільова, річна), докторантура, ІПК, ФПК); концептуальному плані – процес ПК НПП ЗВО України (СРСР) відбувався на основі стандартизації навчальних планів усіх ЗВО та узгодженості їх змісту з КПРС із урахуванням марксистсько-ленінської ідеології, діяльнісного та практико-орієнтованого підходів і принципів науковості, єдності теорії і практики, неперервності тощо; змістовному плані – найбільш поширеними формами ПК НПП ЗВО були: курси (вступні, короткострокові та довгострокові (із відривом і без відриву від виробництва), стажування, конференції, консультації, круглі столи, лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття із використанням аудіовізуальних технічних засобів (відеокамер, магнітофонів, відеозаписів); навчальна програма курсів ПК НПП ЗВО у СПК України мала інваріативний характер; активно застосовували традиційні словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) та наочні (метод проєктів) методи підвищення кваліфікації НПП ЗВО.

Установлено напрями розвитку СПК НПП ЗВО України в: інституціональному плані – розвиток єдиної СПК НПП ЗВО України (СРСР); концептуальному плані – спрямування освітньої політики на вдосконалення управління атестацією НПП; нормативно-правовому плані – розвиток нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України (СРСР).

Наступним убачаємо за необхідне визначити чинники, що сприяли / пригальмовували розвиток СПК НПП ЗВО України, тенденції та особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України на другому періоді (1991 – 2014 роки).

2.4 Чинники, тенденції та особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України другого періоду

Завданням підрозділу було обґрунтування чинників, тенденцій і особливостей розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України 1991 – 2014 років з урахуванням того, що в цей період Україна стала незалежною державою.

Для вирішення даного завдання були обрані такі методи: ретроспективний, історико-порівняльний, історико-логічний аналіз, абстрагування, ідеалізація, формалізація та узагальнення автентичних джерел, матеріалів теоретичних досліджень, офіційних нормативно-правових документів, теоретичних і статистичних даних.

Другий період розвитку СПК НПП України останньої чверті XX – початку XXI століття умовно поділено на два етапи (як було зазначено в підрозділі 2.2).

Перший етап (1991 – 1999 роки) характеризувався становленням суверенної держави України; прийняттям Закону України «Про освіту»; реорганізацією СПК НПП ЗВО шляхом її демократизації, гуманізації, гуманітаризації, дерусифікації та поступової децентралізації; формуванням законодавчої бази СПК НПП ЗВО України; нестабільним фінансовим становищем НПП; міграцією НПП ЗВО України; деідеологізація набула характеру формального вилучення комуністичної ідеології із ЗВО.

Грунтовно дослідити процес розвитку СПК НПП ЗВО України 1991 – 1999 років дозволять визначені чинники політичного характеру, що безпосередньо вплинули на розвиток досліджуваного феномену:

- становлення нової суверенної держави та подолання відгуків ідеологізації суспільства.

У 90-х роках XX століття Україну охопила освітня криза, що безпосередньо відбивалася на моральному й емоційному стані НПП:

«катастрофічна нестача коштів, відтік науково-педагогічних кадрів, падіння престижу освіти й освіченості та мотивації до отримання фундаментальної освіти, загострення питань соціального захисту учасників навчального процесу, матеріально-технічного забезпечення діяльності вищих закладів освіти» [623, с. 3]. У зв'язку з цим уряд почав проводити зміни в політиці, у сфері освіти загалом, СПК НПП ЗВО України зокрема.

Основоположним документом, що вирішив долю України, була Постанова Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки, підписана першим Президентом України Л. Кравчуком. У ній зазначалося: «Проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою. Із моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови Уряду та інші акти законодавства Республіки» [620]. Постанова про проголошення незалежності України стала стимулом для пошуку нових підходів до організації СПК НПП ЗВО. Перед суспільством відкривалися нові горизонти, змінився стиль керівництва, простежувалася демократизація управлінських процесів як у країні, так і в системі освіти, зокрема СПК НПП ЗВО;

– реформування системи управління СПК НПП ЗВО.

Так, 1991 року прийнято Закон України «Про освіту», де було прописано умови переходу від традиційної до нової моделі управління освітою за участю громадянського суспільства «поєднання державного управління і громадського самоврядування в системі освіти», визначені принципи, академічні свободи, можливість вільного функціонування закладів освіти різної форми власності [611].

Поза увагою не залишилася і система управління освітніми установами, так у статті 5 Закону «Про освіту» зазначалося, що «Державний контроль за діяльністю навчальних закладів незалежно від форм власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики в галузі освіти. Державний контроль проводиться центральними і місцевими

органами управління освітою та Державною інспекцією навчальних закладів при Міністерстві освіти України. Положення про центральні державні органи управління освітою, про Державну інспекцію навчальних закладів при Міністерстві освіти України затверджуються Кабінетом Міністрів України» [611].

Наступним основоположним нормативним документом, у якому зазначалося про необхідність реформування СПК НПП ЗВО України та зміни управлінських орієнтирів щодо ПК НПП, стала Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), що була схвалена на I Всеукраїнському з'їзді працівників освіти 1992 року та затверджена Постановою КМУ 1993 року [580]. Серед основних завдань було визнано організацію діяльності щодо реформування освіти та СПК НПП ЗВО через «перехід від державного до державно-громадського управління; чітке розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами управління» [580].

У даній програмі окремим розділом виокремлено післядипломну освіту (післядипломна підготовка, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів), яка покликана організувати управління СПК щодо «забезпечення поглиблення професійних знань, умінь за спеціальністю, здобуття нової кваліфікації, наукового ступеня або одержання нового фаху на основі наявного освітнього рівня і досвіду практичної роботи» [580].

Важливим, на наш погляд, у даній програмі є виокремлення управління СПК НПП ЗВО, до функцій якого належав контроль за забезпеченням інтересів НПП, сприяння їх професійному й особистісному розвитку, матеріальному й соціальному захисту.

Також, у програмі були визначені стратегічні завдання реформування СПК НПП ЗВО: організація роботи щодо «створення умов для постійного підвищення освітнього і кваліфікаційного рівнів, оновлення професійних та загальноосвітніх знань громадян, збагачення духовного

та інтелектуального потенціалу суспільства; регулювання оптимізацією мережі навчальних закладів підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів; контроль за створенням національної системи підвищення кваліфікації НПП ЗВО, надання управлінських повноважень вищій школі щодо провідної ролі у післядипломній освіті спеціалістів» [580].

Шляхи реформування СПК НПП ЗВО України, з управлінського погляду, у визначених хронологічних межах були наступні: «організації щодо розроблення науково обґрунтованої методики визначення загальнодержавних та регіональних потреб у наукових та науково-педагогічних працівниках, суспільних і особистісних потреб у підвищенні кваліфікації та перепідготовці у закладах післядипломної освіти; контроль за проведенням акредитації закладів післядипломної освіти, спеціалізація та перепрофілювання існуючих, створення нових закладів післядипломної освіти при вищих навчальних закладах відповідно до інтересів громадян та потреб держави; розширення практики направлення на стажування аспірантів, спеціалістів України у провідні зарубіжні навчальні заклади для вдосконалення їхньої наукової та фахової підготовки, ефективного включення в міжнародні науково-технічні та культурно-освітні програми; оптимізація термінів та періодичності навчання в системі післядипломної освіти, оновлення її змісту, підготовка і видання навчальних програм, підручників, методичних посібників; створення умов для відкриття в кожному вищому навчальному закладі IV рівня акредитації аспірантури і докторантури з пріоритетних напрямів і спеціальностей, що визначають суспільний прогрес; використання можливостей навчальних закладів, заснованих на недержавній формі власності, для перепідготовки спеціалістів у галузі бізнесу, маркетингу, менеджменту, соціології, психології тощо» [580].

Однак деякі науковці, проаналізувавши заходи щодо виконання цієї програми, знайшли недоліки, що були порушені при її виконанні. Так, А. Мазак стверджує: «Не відбулося децентралізації управління освітою.

Через несприятливі правові умови приватний сектор розвивався повільно, а отже, не створював альтернативи та конкуренції державним закладам освіти» [367].

Подібної думки й С. Кириченко, який зауважував, що хоча, «Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») і передбачає перехід до державно-громадської системи управління освітою, за якої суспільство і держава стануть рівноправними суб'єктами, досі не вироблено процедур громадського контролю, звітності державних органів управління освітою, участі громадськості в прийнятті важливих рішень» [261, с. 87].

Погоджуючись частково з С. Кириченко, зазначимо, що позитивним у даній програмі було визначення термінів та відповідальних осіб за виконанням управлінських рішень в освітній галузі загалом та СПК НПП ЗВО України зокрема, однак так «оптимізувати систему управління освітою на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях необхідно було до 1995 року; виробити механізм державної оцінки діяльності навчальних закладів, якості підготовки фахівців через систему атестації та акредитації і створити систему акредитації на державному, регіональному та місцевому рівнях із залученням провідних педагогів та науковців до 1994 року; розробити та впровадити в галузі освіти порядок добору, призначення та підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти – 1993 – 1994 років; створити інформаційну систему управління освітою на державному та регіональному рівнях – 1994 – 1997 років; провести атестацію та акредитацію навчальних закладів усіх типів та форм власності – 1993 – 1998 років; запровадити Державний реєстр навчальних закладів і наукових установ освіти до 1995 року» [580];

– стабільне зовнішньополітичне становище України.

На початку 90-х років ХХ століття вперше на державному рівні було наголошено про відкритість освіти і науки для міжнародного і європейського суспільства. Відбулося укладання міжурядових угод про взаємне визнання

документів про освіту і наукові ступені, співробітництво у СПК НПП ЗВО [612].

Протягом 1991 – 1999 років укладено низку угод, серед яких: 25 липня 1991 року «Угоду між Урядом України і Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво» [724] та 11 листопада 1996 року «Угоду між Урядом України та Урядом Грецької Республіки про співробітництво в галузі освіти, науки і культури» [185]; 7 травня 1992 року «Угоду між Урядом України та Урядом США про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво» [730]; 30 листопада 1992 року «Угоду між Урядом України і Урядом Румунії про співробітництво в галузі культури, науки і освіти» [739]; 22 грудня 1992 року «Угоду між Урядом України і Урядом Арабської Республіки Єгипет про культурне та наукове співробітництво дата підписання» [733]; 12 січня 1993 року «Угоду між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво в галузі освіти і культури» [734]; 10 лютого 1993 року «Угоду між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури» [731]; 15 лютого 1993 року «Угоду між Урядом України і Урядом ФРН про культурне співробітництво» [738]; та 10 червня 1993 року «Угоду між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України» [732]; 6 липня 1993 року між урядом України і урядом Естонської Республіки підписано «Договір про дружбу і співробітництво» [182]; та 16 березня 1994 року «Угоду про співробітництво в галузі культури, освіти і науки» [723]; 8 червня 1994 року «Угоду між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про співробітництво в галузі культури, освіти й науки» [729]; 22 квітня 1995 року «Угоду про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України і Міністерством вищої освіти і наукових досліджень Республіки Гамбія» [736]; 13 січня 1997 року «Угоду між Урядом України та Урядом Королівства Іспанія

про співробітництво в галузі освіти та культури» [726]; 24 березня 1997 року «Угоду про культурне співробітництво між Урядом України та Урядом Республіки Туреччина» [737]; 20 травня 1997 року «Угоду між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти» [728]; 2 червня 1997 року у м. Констанца було підписано «Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією» [181] та з іншими країнами.

Узагальнюючи усе вищепроаналізоване, тенденціями політичного напрямку вважаємо: орієнтацію політики уряду на реформування СПК НПП ЗВО України та формування національної самосвідомості НПП; міжнародне співробітництво й інтеграцію в галузі освіти шляхом налагодження міжнародних відносин у СПК НПП ЗВО України з провідними освітніми й науково-дослідними установами.

Чинниками соціально-економічного характеру, які сприяли розвитку СПК НПП ЗВО України на першому етапі, вважаємо:

– нестабільне фінансове становище в Україні.

Як було наголошено, протягом 1991 – 1999 років в Україні простежувалася освітня криза, що впливала на зниження професійного рівня та плинність НПП. «Реформування, що відбувалися на той час в Україні, насамперед під тиском систематичного недофінансування освітньої галузі, призвели до ліквідації та скорочення» НПП ЗВО/наукових установ. [329].

У посібнику «Історія Дніпропетровського національного університету» наведено приклад становища НПП цього університету: «Скорочення бюджетного фінансування та загальні фінансові негаразди в країні призвели в середині 1990-х років і до зменшення штатної кількості професорсько-викладацького складу. Якщо на початку 1996 / 97 навчального року на кафедрах університету працювали понад 1040 викладачів, то на кінець року – 936. Загалом економічну кризу, що охопила Україну на початку 1990-х років, сповна відчула і вітчизняна вища школа. Суттєво зменшені бюджетні асигнування не дозволяли підтримувати на належному рівні

матеріально-технічної бази, почалися затримки із виплатою заробітної плати й стипендій. Розміри окладів викладачів майже виключали можливість купувати новітню літературу, їздити у відрядження, на наукові конференції. Знижувалася престижність педагогічної праці, що було зумовлене передусім низькою заробітною платою, а це призвело до переходу викладачів, особливо здібної молоді, в інші сфери діяльності, від'їзду за кордон» [247, с. 183].

У новоствореній державі за десятиріччя реформ «відбулося істотне скорочення всіх складових використання ВВП: споживання домогосподарств – майже вдвічі, валового нагромадження – у 5,7 рази, загальнодержавних витрат – на 1 / 7 (однак у їх складі витрати на освіту, охорону здоров'я, науку, культуру скоротились набагато більше)» [192].

У монографії «Соціальні політика в Україні» К. Ніколаєць відзначає, що у 1991 – 1994 роках в Україні спостерігалася проблема відносно тривалої затримки платежів. У деяких випадках затримки у виплаті заробітної плати сягали майже року, що призводило до зниження рівня життя населення, зростання кількості правопорушень, головною метою яких було незаконне отримання матеріальних благ [439].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [431] зазначалося, що період 90-х років ХХ століття характеризувався масовими страйками освітян у багатьох регіонах країни у зв'язку із заборгованістю заробітної плати;

– зниження мотивації НПП ЗВО до підвищення власної кваліфікації.

У зв'язку із фінансовою нестабільністю в Україні, де керівництво держави не в змозі було організувати та фінансово забезпечити НПП необхідною матеріально-технічною базою для здійснення досліджень та ПК, поліпшити їх умови проживання, а також сприяти підвищенню заробітної плати (існували затримки заробітної плати), простежувалася у 90-х роках ХХ століття міграція НПП із України.

Так, тільки за 1996 рік державу покинуло 270 НПП (83 докторів та 187 кандидатів наук). Узагальнивши матеріали Державного комітету

статистики України [167], на рис. 2.1 подано кількість докторів та кандидатів наук, які мігрували за кордон.

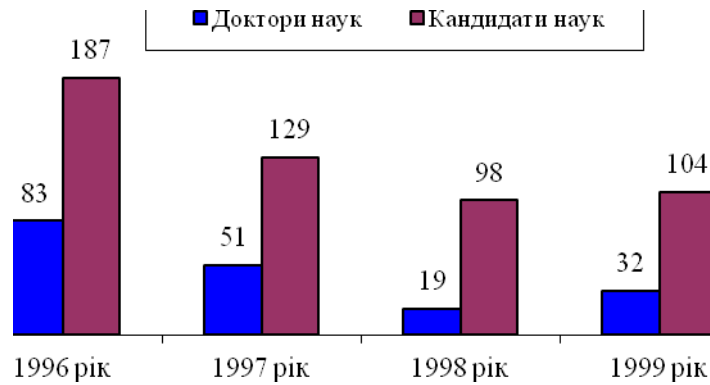

Рис. 2.1 Кількість НПП, які мігрували за кордон за 1996 – 1999 роки.

І. Світящук та Є. Стадний виділили причини міграції НПП цих років: економічні (значний розрив у зарплатні, умови життя, економічний клімат, підприємницькі можливості), культурні (нівеляція цінностей, культурна дезінтеграція), сімейні (кращі життєві та/чи освітні можливості для дітей), кар’єрні (розвиток кар’єри, професійне визнання) [663].

М. Романюк та З. Смутчан у статті «Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України» наголошували, що «із позиції збереження інтелектуального потенціалу, важливим є впровадження механізму повернення мігрантів на батьківщину (перетворення міграції на тимчасову)» [650].

На думку дослідників, для вирішення даної проблеми необхідним було здійснити розробку програми управлінських заходів щодо заохочення повернення НПП через удосконалення організації системи наукових досліджень, підвищення кваліфікації в Україні та залучення меценатів до оновлення матеріально-технічної бази й надання фінансової підтримки провідним НПП, стимулювання вітчизняного бізнесу до використання наукових розробок НПП.

Визначені соціально-економічні чинники дозволили виявити тенденції, що негативно зазначались на розвитку СПК НПП ЗВО України: значне скорочення всіх складових фінансування СПК ЗВО України; міграція НПП у 90-х роках ХХ століття.

Відповідно до алгоритму дослідження наступним визначимо організаційно-педагогічні чинники розвитку СПК НПП ЗВО України на досліджуваному етапі:

– інституційне оформлення нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України.

Протягом 1991 – 1999 років державними органами влади було прийнято низку системоутворювальних законів, постанов, наказів щодо ПК НПП ЗВО та управління даним процесом. Так, одним із найголовніших законів, що стосується реформування вітчизняної системи освіти загалом і СПК НПП ЗВО України зокрема, став Закон України «Про освіту», затверджений 23 травня 1991 року [611]. У ньому визначено заклади освіти, яким дозволялося організовувати ПК НПП. У статті 48 прописано, що «До закладів післядипломної освіти належать: академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, удосконалення, навчально-курсові комбінати; підрозділи вищих навчальних закладів (філіали, факультети, відділення тощо); професійно-технічні навчальні заклади; науково-методичні центри професійно-технічної освіти; відповідні підрозділи в організаціях та на підприємствах» [611].

С. Крисюк зауважує, що з 1992 року розпочинається «створення системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників в умовах відродження і розбудови національної освіти України, що передбачає створення умов для постійного підвищення освітнього й кваліфікаційного рівнів, безперервного оновлення професійних знань, збагачення духовного та інтелектуального потенціалу працівників галузі» [322, с. 15].

ВР України 1991 року було прийнято Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який утратив чинність тільки 2015 року [601].

Відповідно до проблематики наукового пошуку заслуговує на увагу стаття 19 «Підготовка наукових кадрів та підвищення їх кваліфікації», у якій зазначалося, що до основних форм організації підготовки та перепідготовки науково-педагогічних працівників відноситься аспірантура та докторантура, порядок зарахування та навчання у якій визначається КМУ. Також у Законі прописано, що НПП мають можливість проходити стажування у відповідних наукових, державних установах, організаціях як в Україні, так і за її межами. Освітня установа повинна організувати проходження курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічним працівникам кожні п'ять років із збереженням середньої заробітної плати [601].

Стосовно управління СПК НПП ЗВО в даний період, то воно носило демократичний, державотворчий характер, адже поєднувало в собі децентралізацію управління в областях, містах, районах із центральною координацією Міністерства освіти та науки України щодо вимог та потреб регіону в підготовці висококваліфікованих та компетентних фахівців.

В. Олійник, досліджуючи діяльність закладів післядипломної освіти в 1991 – 1999 рр., зазначав, що «заклади післядипломної освіти в установленому порядку можуть створювати навчально-науково-виробничі комплекси, об'єднання, центри видавництва, філії, базові (експериментальні) заклади освіти, навчально-консультаційні пункти тощо, уходити до складу навчально-науково-виробничих комплексів» [495, с. 503–504].

Підтримують дану позицію і І. Яхуно та В. Розвадовський, які наголошували, що «потрібні широкі заходи щодо децентралізації, створення, зокрема, як державних, так і недержавних /приватних, корпоративних, науково-педагогічних об'єднань тощо/ освітянських структур. А звідси – урізноманітнення програм, термінів і періодичності курсів, семінарів, практичних занять, конференцій з орієнтацією на замовника» [816, с. 9].

Після прийняття зазначених Законів України були затверджені й інші нормативно-правові документи, спрямовані на упорядкування діяльності

і відносин у науково-технічній сфері, атестації НПП, присудження їм наукових ступенів і присвоєння вчених звань [617; 618; 585; 596]. Визначальним для даного дослідження нормативним документом стало «Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів», затвердженого КМУ 1 березня 1999 року, яке регламентувало діяльність у галузі ПК НПП для всіх ЗВО і наукових установ України незалежно від їх підпорядкованості та форми власності [589];

– розвиток аспірантури і докторантури як організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України.

Як наголошують Є. Чернишова, Н. Гузій, В. Ляхоцький, у 90-ті роки ХХ століття в Україні ПК НПП ЗВО «головним чином здійснювалася через аспірантуру і докторантуру, мережа яких в Україні, починаючи з 1991 року, динамічно зростала. Цей об'єктивний процес був обумовлений тією обставиною, що на момент проголошення Україною своєї незалежності у неї не було створено власної мережі, яка здатна була б забезпечити потреби країни в науково-педагогічних кадрах. Саме тому в перші роки незалежності на державному рівні було встановлено двоступеневу модель підготовки науково-педагогічного і наукового персоналу вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру в системі безперервної освіти та визначено вимоги щодо їх функціонування у ВНЗ III і IV рівнів акредитації і прирівняних до них закладів післядипломної освіти та при наукових установах, що мали висококваліфіковані науково-педагогічні і наукові кадри, сучасну науково-дослідну, експериментальну та матеріальну бази» [540, с. 107–108].

Також простежувалася динаміка збільшення кількості аспірантів і докторантів – із 13598 осіб 1991 року до 23295 осіб 2000 року, так само й освітніх установ, що здійснювали підготовку аспірантів – із 312 1991 року до 418 2000 року. 47 % докторантур від загальної кількості було відкрито у ЗВО, 72 % докторантів навчалися у вищій школі. Нові аспірантури і докторантури відкривалися передусім із спеціальностей, які користувалися

попитом, а саме з економічних, юридичних, політичних і соціологічних наук [540];

– створення нових державних органів виконавчої влади, що забезпечували удосконалення змісту СПК НПП ЗВО України.

У грудні 1991 року за Указом Президента було об'єднане Міністерство освіти (замість Міністерств народної освіти, вищої і середньої спеціальної освіти та Державного комітету з професійної освіти), що здійснювало державний контроль за системою освіти загалом і СПК НПП зокрема.

25 лютого 1992 року – утворено Указом Президента України Вищу атестаційну комісію України, яка займалася атестацією НПП та здійснювала контроль за роботою спеціалізованих учених рад (9 грудня 2010 року ВАК було ліквідовано, поклавши її функції на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України).

Визначені організаційно-педагогічні чинники дозволили виявити такі тенденції: створення СПК НПП ЗВО в умовах становлення національної освіти для демократичного громадянства; формування законодавчої бази СПК НПП ЗВО, що визначена основою професійного, інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку НПП.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, розглянемо більш детально особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України 1991 – 1999 років.

Аналіз нормативно-правових документів [589; 596; 617; 618] дають підстави визначити особливості організації аспірантури та докторантури в досліджуваний період.

Термін навчання в аспірантурі з відривом від виробництва не перевищував 3-х років, без відриву від виробництва – 4-х років. В окремих випадках учена рада ЗВО могла встановлювати термін навчання в аспірантурі або перебування в докторантурі диференційовано – від одного до трьох років із урахуванням обсягу наукового доробку та ступеня готовності дисертації.

Для проведення прийому до аспірантури НПП створювалися приймальні комісії ЗВО на чолі з ректором. Вступники до аспірантури повинні були мати повну вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» або «спеціаліст»; до докторантури – за освітньо-кваліфікаційним рівнем «кандидат наук». Підготовка в аспірантурі/докторантурі ЗВО здійснювалася за рахунок: коштів Державного бюджету України – за державним замовленням; коштів юридичних та фізичних осіб (на умовах контракту).

Рішення про допуск щодо складання вступних іспитів до аспірантури виносило приймальною комісією ЗВО за результатами співбесіди вступника з передбачуваним науковим керівником, розгляду реферату та поданих наукових праць із урахуванням письмового висновку передбачуваного наукового керівника. НПП, допущених за рішенням приймальної комісії до вступних іспитів в аспірантуру, надавалася відпустка для підготовки та складання іспитів.

Вступники до аспірантури університету обов'язково складали іспит із іноземної мови (англійської, німецької, французької, іспанської, італійської), іспит із філософії та зі спеціальності. НПП, які повністю (або частково) склали кандидатські іспити, звільнялися від відповідних вступних іспитів при вступі до аспірантури та їм зараховувалися оцінки кандидатських іспитів. Особи, які не пройшли за конкурсом, мали право навчатися в аспірантурі за контрактом.

НПП, які навчалися в аспірантурі з відривом від виробництва отримували грошову допомогу в розмірі місячної стипендії та їм (а також докторантам) надавався гуртожиток за їх рахунок.

Аспірант/докторант, який не виконав в установлені терміни індивідуального плану роботи без поважних причин, відраховувався з аспірантури/докторантури. У цьому випадку аспірант/докторант, який був зарахований за державним замовленням, повинен був відшкодовувати

вартість навчання в порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Аспірант / докторант, який успішно захистив дисертацію до закінчення терміну навчання в аспірантурі / перебування в докторантурі, або за умови рекомендації дисертаційного дослідження до захисту в спеціалізовану вчену раду, уважався таким, що повністю виконав індивідуальний план роботи, і його відраховували з аспірантури (докторантури) з дня захисту дисертації або з дня рекомендації її до захисту в спеціалізовану вчену раду, що підтверджено витягом з протоколу засідання кафедри.

Кожному аспіранту одночасно з його зарахуванням відповідним наказом ректора ЗВО призначався науковий керівник, який мав науковий ступінь доктора наук. Іноді науковим керівником ставили кандидата наук, який мав учене звання доцента. Науковий керівник аспіранта здійснював наукове керівництво роботою над дисертацією, контролював виконання затвердженого ним індивідуального плану. Кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук – варіювалася від трьох до 5 осіб одночасно, а для наукового керівника – кандидата наук – 3 особи.

Для надання допомоги докторанту з написання дисертації призначався науковий консультант із числа докторів наук незалежно від місця роботи.

На здійснення наукового керівництва (наукового консультування) відводилося щороку 50 академічних годин на одного аспіранта (докторанта).

Тема дисертації та індивідуальний план роботи аспіранта або докторанта після обговорення на засіданні профільної кафедри затверджувався ученою радою ЗВО не пізніше тримісячного терміну після зарахування його до аспірантури або докторантури.

Аспірант періодично звітував про виконання індивідуального плану на засіданні кафедри та щорічно атестувався науковим керівником, за результатами позитивної атестації аспірант переводився на наступний рік навчання. Докторант звітував про виконання індивідуального плану на засіданні кафедри, а потім на вченій раді ЗВО, за результатами якого

проводилася атестація і приймалося рішення про подальше перебування його в докторантурі.

Наведемо приклад підготовки аспірантів і докторантів Дніпропетровського національного університету. У складі 82 кафедр університету працювали 92 доктори наук, професори, 617 кандидатів наук, доцентів, що складало 3/4 викладацького складу (із 963). 1997 року загальна кількість НПП університету склала 1328 осіб [247].

Почала діяти докторантура з низки спеціальностей, і на 1 вересня 1996 року в Дніпропетровському національному університеті нараховувалося 28 докторантів, а 8 учених її закінчили. Збільшувалася кількість спеціалізованих учених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій (із 11 до 18), зростала кількість спеціальностей у них (із 20 до 42). Адміністрація надавала допомогу докторантам у виданні монографій, їх участі у виконанні держбюджетних науково-дослідних робіт, зменшенні навчального навантаження. Це мало позитивні наслідки, оскільки щороку захищались 7 – 18 докторських дисертацій. Найбільша кількість захистів відбулася 1992 року – 18, а в подальшому спостерігалось їх зменшення: 1993 року – 12, 1994 року – 9, 1995 року – 8, 1996 року – 7. Негативна динаміка захисту докторських дисертацій пояснювалася, крім інших причин, помітним погіршенням фінансування вищої школи та матеріального становища НПП у ті непрості роки становлення незалежної України, що характеризувалися глибокою і системною кризою всіх сфер життя суспільства [247].

Проголошення України незалежною державою зумовило зміни в статусі ІПК та ФПК. Тепер головну увагу було зосереджено на підвищенні кваліфікації НПП українських ЗВО. Відповідно до цього викладання у цих підрозділах було переведено на державну українську мову.

Наведемо приклад ІПК НПП Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Як було зазначено в підрозділі 2.3, 1991 року ІПК та ФПК університету було об'єднано, а на їх базі утворено Інститут підвищення

кваліфікації викладачів вищої школи. 1 лютого 1992 року зроблено перший набір слухачів до інституту з 24 спеціальностей, з 349 перших слухачів 210 – представники соціально-гуманітарних дисциплін, 108 – природничих та 31 – мовознавчих, найчисленніші відділення – історії України – 49 слухачів, філософії – 29, політології – 22, конкретної економіки – 17, із природничих наук: хімії – 24, математики – 21 [251].

У Дніпропетровському університеті розвивався Інститут післядипломної освіти. Із 1997 року в ньому НПП пропонували програми ПК – «Основи комп'ютерної грамотності», «Маркетинг», «Технічне креслення», «Міжнародний менеджмент» [247].

Ретроспективний, історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, хронологічний аналіз першоджерел, а також структурно-функціональний аналіз довідково-енциклопедичної та наукової історико-педагогічної літератури, законодавчих документів дозволили констатувати, що підвищення кваліфікації НПП ЗВО України в СПК 1991 – 1999 років здійснювалося на основі діяльнісного і практико й особистісно орієнтованого підходів, принципах науковості, єдності теорії і практики, неперервності тощо.

Слід наголосити, що на першому етапі використовувалися такі ж форми, методи та засоби ПК НПП ЗВО в СПК України, як і в першому періоді.

Отже, особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України першого етапу (1991 – 1999 роки) полягали в: організаційному плані – реформування СПК НПП ЗВО України та системи управління СПК НПП ЗВО, збільшення кількості організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України (аспірантура, докторантура, центри ПК); концептуальному плані – процес ПК НПП ЗВО України відбувався на основі діяльнісного та практико орієнтованого підходів і принципів науковості, єдності теорії і практики, неперервності тощо; змістовному плані – найбільш поширеними формами ПК НПП ЗВО були: курси (вступні, короткострокові та довгострокові (із відривом і без відриву від виробництва), стажування,

конференції, консультації, круглі столи, лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття із використанням аудіовізуальних і комп'ютерних засобів; навчальна програма курсів ПК НПП ЗВО у СПК України мала інваріативний характер; активно застосовували традиційні словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) та наочні (метод проєктів) методи ПК НПП ЗВО.

Установлено напрями розвитку СПК НПП ЗВО України в: інституціональному плані – створення єдиної національної СПК НПП ЗВО України; концептуальному плані – спрямування освітньої політики уряду України на пошук шляхів результативної інституціоналізації СПК НПП ЗВО; нормативно-правовому плані – формування нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО незалежної України.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, обґрунтуємо чинники, тенденції та особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України на другому етапі (2000 – 2014 роки).

Другий етап характеризувався удосконаленням вітчизняної нормативно-правової бази системи освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема, приведенням її відповідно до євроінтеграційних процесів; частковою децентралізацією управління СПК НПП ЗВО України; демократизацією навчальних планів і програм ПК НПП ЗВО; варіативністю організаційних структурних форм у СПК; осучасненням інноваційних форм, методів, методик, технологій і засобів СПК НПП ЗВО; диверсифікацією джерел фінансування вищої освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема; частковою інтернаціоналізацією СПК НПП ЗВО України шляхом приєднання до Болонського процесу.

Грунтовно дослідити процес розвитку СПК НПП ЗВО України на другому етапі дозволять визначені чинники політичного характеру:

– незбалансована політика України. Л. Кучма, перебуваючи на посаді Президента України (1994 – 2005 роки), побудував систему управління,

що забезпечувала повний контроль над політичним, економічним й освітнім життям у державі. Також В. Баранівський виокремив такі головні причини «Помаранчевої революції»: «злочинність попереднього режиму, свавілля влади, грубі порушення принципів справедливості та законності, ігнорування глибинних інтересів корінної української нації та інтересів деяких інших націй і народностей, що проживають в Україні (цю проблему найбільше ігнорувала «кучмівська влада»). Титульна українська нація, маючи прадавню та велику історію, століттями терпіла гніт, приниження в силу не залежних від неї конкретно-історичних обставин. За останні 13 років українська нація стала ще більш знедоленою (мільйони людей померли, мільйони не народилися, мільйони емігрували за кордон, мільйони українців не знають рідної мови, не мають можливості знайти потрібної книги, прочитати газети, часопису, прослухати теле- та радіопередачі рідною мовою)» [62, с. 243–244]. У зв'язку з цим восени 2004 року український народ вперше вчинив великий вплив на політичну свідомість світового суспільства, зібравшись на площі Незалежності, незважаючи на холод і мороз, вимагаючи справедливих виборів Президента України.

Водночас, як зауважує С. Адамович, «Помаранчева революція» та постпомаранчевий період сприяли закріпленню у свідомості більшості громадян України зацікавленості у європейській перспективі. З початком президентства В. Ющенка була висунута ідея, що інтеграція у ЄС має стати загальнонаціональною ідеєю, яка об'єднає всі регіони України. З оцінкою, що європейська інтеграція є стратегічним курсом України і «наша національна ідея – Україна європейська, із ліберальними цінностями, з людськими цінностями, із людськими свободами та правами», погодилося під час опитування центру Разумкова в березні 2007 року 62,5 % експертів. Не підтримувало цю позицію 25% опитаних» [9, с. 47].

За результатами «Помаранчевої революції» функції управління СПК НПП ЗВО мали отримати більшої автономії щодо прийняття самостійних рішень, організації направлення НПП за кордон для ПК, удосконалення

механізмів фінансування післядипломної освіти. Однак після зміни влади тільки змінилася система фінансування, збільшилися виплати за вчені звання, проте вони також були не значними;

– розвиток системи управління СПК НПП ЗВО України.

Освітня галузь отримала новий поштовх до розвитку з прийняттям 2002 року Закону України «Про вищу освіту», у якому зазначено, що проведення державної політики у сфері освіти забезпечує Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади [574]. Міністерство освіти і науки України бере участь у формуванні державної політики у СПК НПП ЗВО, разом із іншими центральними органами виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики в СПК НПП ЗВО і здійснює контроль за втіленням державної політики в СПК НПП ЗВО [574].

У Національній доктрині розвитку освіти України (2002 р.) визначено стратегічні напрями розвитку освітньої галузі першої чверті XXI століття [603]. VIII підрозділ якої було присвячено безперервності освіти та навчанню протягом життя.

У Доктрині наголошувалося на тому, що управління СПК НПП ЗВО необхідно здійснювати, ураховуючи світові та європейські тенденції розвитку освіти та соціальні, політичні, економічні, технологічні зміни, які відбувалися в суспільстві.

Розвиток СПК НПП, із точки зору управління СПК, здійснювався завдяки «забезпеченню наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені; формуванню потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів; організації щодо створення інтегрованих навчальних планів і програм; запровадженню та розвитку дистанційної освіти; організації навчання

відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання тощо» [603].

Пунктом 23 цього документа прописано необхідність модернізації управління освітою, що передбачало: «оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління; перехід до програмно-цільового управління; поєднання державного і громадського контролю; прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів; створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях; демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації; удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів тощо» [603].

У Національній доктрині розвитку освіти зазначалося, що управління розвитком СПК НПП є однією з важливих умов, які забезпечують ефективну модернізацію системи освіти. Своєю чергою органи державної влади (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України) для ефективного управління СПК повинні забезпечувати «розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників; прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках; розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, у яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників; розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти; оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями; періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників; упровадження системи цільового державного фінансування підготовки

педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення; поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов» [603].

Основними завданнями «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (яка була затверджена 25 червня 2013 року Указом Президента України), що стосувалися управління розвитком СПК НПП ЗВО України, були: «удосконалення нормативно-правового забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти; розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів; реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти; забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку» [604].

Внутрішня політика у СПК НПП ЗВО почала ґрунтуватися на таких принципах: «пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча

самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянська солідарність» [581];

– стабільне зовнішньополітичне становище України.

Протягом 2000 – 2014 років Україна продовжувала укладати низку двосторонніх угод про співробітництво в галузі освіти і науки, серед яких: 12 липня 2001 року «Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Гамбія про співробітництво в галузях економіки, освіти, науки і техніки» [736]; 15 грудня 2003 року «Угоду між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки на 2003 – 2006 роки» [722] та 19 грудня 2011 року «Угоду між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки на 2012 – 2015 роки» [184] (станом на кінець 2009 року 87 договірно-правових документів із Чехією); 30 грудня 2003 року «Виконавчу Програму співробітництва між Кабінетом Міністрів України та Урядом Італійської Республіки в галузі освіти, культури та науки на 2003–2006 роки» [116]; 26 листопада 2009 року «Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про взаємне академічне визнання кваліфікацій, що надають доступ до вищої освіти, кваліфікацій вищої освіти та наукових ступенів» [614] (станом на кінець 2014 року 174 договірно-правових документи із Литвою, серед яких 5 міждержавних, 25 міжурядових та 46 міжвідомчих угод, 2 документи про міжпарламентське співробітництво, 21 двосторонніх документів про міжрегіональне співробітництво, а також 48 інших двосторонніх документів); 14 вересня 2010 року «Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про співпрацю в галузі освіти і науки» [723] (наразі 64 договірно-правових документи із Казахстаном за різними напрямками); 29 червня 2011 року «Угоду між Урядом України і Урядом Монголії про співробітництво в галузі освіти» [727]; 28 березня 2012 року «Угоду між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

та Міністерством освіти Китайської Народної Республіки про співробітництво в галузі освіти» [735] (станом на кінець 2014 року 174 договірно-правових документи із Китаєм,); 23 жовтня 2012 року – «Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі вищої та післядипломної (після вузівської) освіти» [613]; 30 липня 2014 року Американський сенат ухвалив у цілому законопроект, що надав Україні статус країни-союзника США поза НАТО та, у разі прямої військової агресії проти України, США могли ввести свої війська на територію України для захисту від зовнішньої агресії [504].

Отже, тенденціями політичного напрямку, що сприяли поліпшенню розвитку СПК НПП ЗВО України, вважаємо: направленість політики уряду на удосконалення національної СПК НПП ЗВО; посилення наукового та освітнього міжнародного співробітництва України з різними країнами.

Чинниками соціально-економічного характеру, які сприяли розвитку СПК НПП ЗВО України на досліджуваному етапі, вважаємо:

– відносно стабільне економічне становище України.

А. Харківська зазначає: «Освіта є сферою продуктивних інвестицій та одним із найвпливовіших важелів довготривалої дії, якими користуються уряди різних країн для розвитку національної економіки. Світовий освітній ринок є висококонкурентним, оскільки освіта все частіше стає засобом просування країни на глобалізованому ринку праці та міжнародному ринку новітніх технологій. Тому, конкурентна боротьба за лідерство у світовій системі освіти в сучасному суспільстві є одним з найефективніших інструментів впливу на міжнародні події» [757].

У Посланні Президента України до Верховної Ради України 2002 року «Про внутрішнє і зовнішнє становище України 2001 року» наведено такі статистичні дані: «на відміну від 2000 р., коли зростання ВВП (5,9 %) супроводжувалося високими інфляційними процесами, 2001 року це збільшення (9,1 %) відбувалося за нижчих темпів інфляції; відбувався перехід до інвестиційної моделі зростання; ... позитивна економічна

динаміка супроводжувалася скороченням безробіття, яке на кінець 2001 р. становило 3,7% проти 4,2 % на початку року. Реальні доходи населення зросли на 9,0 %. Уперше за останні роки випереджаючими темпами підвищувалася реальна заробітна плата (на 19,3 %). Це сприяло поліпшенню структури доходів населення, збільшенню (до 43 %) частки оплати праці в структурі ВВП. Протягом року на 46,5 % зріс середній рівень пенсій. На 43,9 % скоротилася заборгованість із заробітної плати. Повністю погашено заборгованість з виплат пенсій» [579]. Отже, рівень економіки в ці роки покращився, знизився відсоток безробіття, матеріальне становище українського суспільства, зокрема НПП, покращилось, спостерігалася їх соціальна захищеність;

– підвищення мотивації НПП ЗВО до удосконалення власної кваліфікації.

Проаналізувавши стенограму тридцятого засідання Верховної Ради України за 10 квітня 2001 року, на якому виступав міністр освіти і науки України В. Кремень стосовно питань організації, управління, стану розвитку та напрямів реформування і фінансування освіти в Україні, з'ясовано, що лише 2000 року вперше за останні роки було ліквідовано заборгованість із виплати заробітної плати з державного бюджету.

Також, під час виступу міністр зазначив, що 2000 року «уперше за останні п'ять років було підвищено заробітну плату освітянам: із 1 березня – на 25 % посадовий оклад, із 1 січня почали виплачувати в 50-відсотковому розмірі передбачені законом виплати за педагогічний стаж і в 40-відсотковому – оздоровчі та преміальні». Тобто, уперше тією чи іншою мірою організовано роботу щодо виконання всіх складових статті 57 Закону України «Про освіту» [696].

Однак у ці роки також простежувалася міграція НПП (рис. 2.2), проте порівняно із 90-ми роками ХХ століття, була незначною.

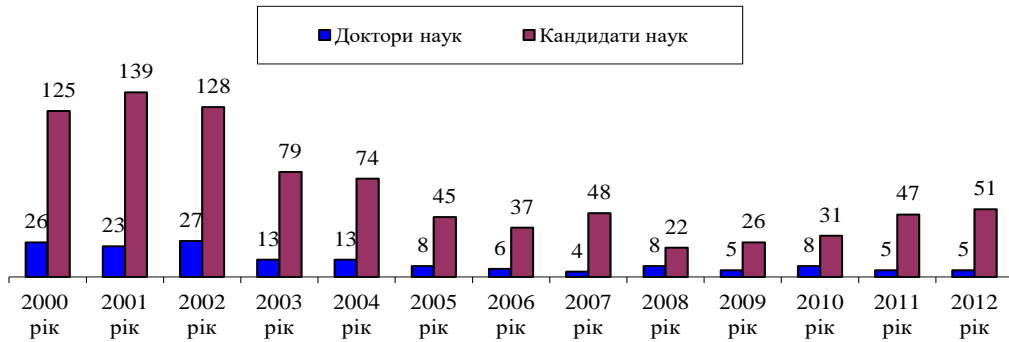

Рис. 2.2 Кількість НПП, які мігрували за кордон за 2000 – 2012 роки.

У зв'язку з цим уряд почав проводити заходи щодо зменшення міграції НПП та поліпшення їх матеріальних умов праці. Відповідно до Постанови КМУ «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери», уряд надавав надбавку за вчені звання та учені ступені: «за вчене звання: професора – у граничному розмірі 33 відсотки посадового окладу (ставки заробітної плати); доцента, старшого наукового співробітника, старшого дослідника – у граничному розмірі 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати); за науковий ступінь: доктора наук – у граничному розмірі 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати); кандидата наук, доктора філософії – у граничному розмірі 15 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати)» [605].

Згідно з Постановою КМУ від 23 вересня 2009 року «Питання стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном» «фінансування витрат, пов'язаних із стажуванням, проводиться за рахунок бюджетних коштів, а також грантів та інших джерел. ... Стажування наукових і науково-педагогічних працівників здійснюється з підризом відризом основного місця роботи. Наукові і науково-педагогічні працівники, направлені на стажування, мають право

на гарантії та компенсації, що передбачені законодавством» [535]. Ці заходи безумовно сприяли мотивації для підвищення кваліфікації НПП ЗВО та розвитку СПК НПП.

Також політика уряду направлена на розвиток молодих НПП. Дане підтвердження знаходимо в Посланні Президента України до Верховної Ради України 2002 року «Про внутрішнє і зовнішнє становище України 2001 року»: «Керівництво держави вже вжило низку заходів, спрямованих на поповнення науки талановитою молоддю та її закріплення. Із 1994 року призначаються 200 стипендій Президента України, 300 – Кабінету Міністрів і стільки ж – НАН України для молодих учених. 2000 року встановлено 10 щорічних премій Президента України за видатні досягнення в галузі природничих, технічних та гуманітарних наук молодим науковцям Національної академії наук України. Ужито заходів для підвищення престижу праці вченого. Певну підтримку молодим науковцям надають обласні державні адміністрації, міністерства, галузеві академії наук та їхні наукові установи, благодійні організації» [579].

Із 1 січня 2013 року «щомісячний розмір стипендій Президента України для молодих науковців становив у розмірі 120 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб кожна; стипендій Кабінету Міністрів України – у розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб кожна» [598].

Визначені соціально-економічні чинники дозволили виявити тенденції: розвиток СПК НПП ЗВО завдяки зростанню державного матеріального та соціального забезпечення; відносна міграція НПП 2000-х років ХХ століття.

Відповідно до алгоритму дослідження наступним визначимо організаційно-педагогічні чинники розвитку СПК НПП ЗВО України на досліджуваному етапі:

– розвиток нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України.

17 січня 2002 року – затверджено Закон України «Про вищу освіту» [574], який став визначальним документом реформування вітчизняної системи вищої освіти загалом і СПК НПП ЗВО України зокрема. У ньому було задекларовані професійні права й обов'язки НПП та ПП; визначені

основні організаційні структурні форми СПК тощо. У статті 52 визначено: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування у відповідних наукових і освітньо-наукових установах як в Україні, так і за її межами. Вищий навчальний заклад забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних та науково-педагогічних працівників не рідше ніж один раз на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати» [574].

17 квітня 2002 року – затверджено Національну доктрину розвитку освіти України [603].

4 вересня 2004 року Верховною Радою України було схвалено Постанову про Рекомендації парламентських слухань «Про стан та перспективи розвитку вищої освіти» [622].

У цих рекомендаціях перед Кабінетом Міністрів України було поставлено завдання «підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України на 2005–2012 роки пропозиції про освіту дорослих (освіту впродовж життя), про стимулювання участі роботодавців у підготовці, перепідготовці кадрів, в освітніх і наукових програмах та проєктах; перед Міністерством освіти і науки України – розробити та впровадити заходи щодо розвитку післядипломної освіти та впровадження дистанційної форми навчання; керівникам вищих навчальних закладів необхідно було організувати підвищення якості підготовки фахівців із вищою освітою, запровадження новітніх технологій навчання та форм організації навчального процесу з урахуванням інтеграції національної вищої освіти до європейського освітнього простору» [622].

25 червня 2013 року Указом Президента України було впроваджено «Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [604]. У ній зазначалося, що «потребують якісного поліпшення освіта дорослих, діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких

здійснюються перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [604].

Окрім прийняття зазначених Законів України, були затверджені й інші нормативно-правові документи, спрямовані на упорядкування діяльності і відносин у науково-технічній сфері, атестації НПП, присудження їм наукових ступенів і присвоєння вчених звань [171; 583; 584; 586; 593; 594; 595; 608; 626].

Незважаючи на активний підхід до розвитку нормативно-правової основи СПК НПП ЗВО, у «Білій книзі національної освіти України» наголошено на наявне «зниження потенціалу кваліфікованих робітників в Україні порівняно з розвинутими країнами» [76, с. 97].

Задля реалізації цього напрямку 2014 року ухвалено нову редакцію Закону України «Про вищу освіту», де задекларовано принципово нові вимоги до якості освіти та зорієнтовано її на нарощення «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни» [575];

– розвиток аспірантури і докторантури як основних організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України.

Як було наголошено, в Україні ПК НПП ЗВО головним чином здійснювалася через аспірантуру і докторантуру, мережа яких із 2000 року продовжувала динамічно зростати (табл. 2.11, 2.12) [539].

Дані з табл. 2.8 та 2.9 свідчать, після набуття України незалежності спостерігався стабільний розвиток мережі ЗВО і наукових установ, що здійснювали підготовку аспірантів і докторантів. Чисельність аспірантур зросла з 194 ЗВО 2000 року до 225 ЗВО 2014 року, з 224 наукових установ 2000 року до 257 наукових установ 2014 року. Чисельність докторантур зросла з 114 ЗВО 2000 року до 162 ЗВО 2014 року, з 95 наукових установ 2000 року до 102 наукових установ 2014 року. Також із кожним роком кількість здобувачів наукових ступенів постійно збільшувалася;

Таблиця 2.11

Основні показники діяльності аспірантури в Україні за 2000 – 2014 роки

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЗВО											
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року (одиниць)	194	237	240	244	245	249	242	238	240	238	225
Чисельність аспірантів на кінець року (осіб)	19090	24897	26200	27260	27997	28705	28630	28305	27999	26270	23493
Прийнято за рік (осіб)	6313	8134	8578	8696	8585	8855	8792	8531	8297	7162	6429
Випущено за рік (осіб)	4119	5252	5594	5902	6123	6622	6779	7081	7019	6829	6403
У тому числі із захистом дисертації											
осіб	742	1064	1319	1406	1518	1683	1789	1905	1971	1997	1736
відсотків	18.0	20.3	23.6	23.8	24.8	25.4	26.4	26.9	28.1	29.2	27.1
Наукові установи											
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року (одиниць)	224	259	262	263	276	276	271	269	264	264	257
Чисельність аспірантів на кінець року (осіб)	4205	4969	5093	5237	5347	5410	5109	5016	4806	4470	4129
Прийнято за рік (осіб)	1431	1577	1623	1590	1604	1615	1530	1493	1383	1221	1139
Випущено за рік (осіб)	1013	1165	1246	1252	1220	1307	1313	1269	1273	1246	1194
У тому числі із захистом дисертації											
осіб	100	107	119	111	105	143	152	146	165	138	145
відсотків	9.9	9.2	9.6	8.9	8.6	10.9	11.6	11.5	13.0	11.1	12.1

Таблиця 2.12

**Основні показники діяльності докторантури в Україні
за 2000 – 2014 роки**

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЗВО											
Кількість закладів, що мають докторантуру, на кінець року (одиниць)	114	151	154	163	157	160	160	162	163	166	162
Чисельність докторантів на кінець року (осіб)	883	1073	1121	1151	1187	1161	1236	1292	1445	1454	1418
Прийнято за рік (осіб)	292	379	406	403	426	360	483	482	509	495	474
Випущено за рік (осіб)	312	292	317	339	347	369	359	391	328	467	425
У тому числі із захистом дисертації											
осіб	28	43	70	77	84	101	114	114	126	176	128
відсотків	9.0	14.7	22.1	22.7	24.2	27.4	31.8	29.2	38.4	37.7	30.1
Наукові установи											
Кількість закладів, що мають докторантуру, на кінець року (одиниць)	95	89	87	89	92	96	95	95	101	101	102
Чисельність докторантів на кінець року (осіб)	248	242	252	267	289	302	296	306	331	341	341
Прийнято за рік (осіб)	84	82	96	103	105	115	106	110	119	116	122
Випущено за рік (осіб)	89	81	79	75	77	96	91	92	90	99	99
У тому числі із захистом дисертації											
осіб	9	9	17	6	9	24	16	11	13	11	15
відсотків	10.1	11.1	21.5	8.0	11.7	25.0	17.6	12.0	14.4	11.1	15.2

– розвиток СПК НПП ЗВО України у європейському освітянському просторі.

19 травня 2005 року на конференції в Бергені міністр освіти С. Ніколаєнко підписав Болонську декларацію від імені України.

І. Бекешкіна та О. Злобіна зазначають: «Підписання Україною Болонської декларації передбачало суттєві зміни в системі вищої освіти, які мали б забезпечити мобільність українських громадян, академічне та професійне визнання їх освіти у європейському просторі» [66, с. 3].

Як наголошувала А. Харківська, «досягнення мети Болонського процесу можливе в Україні у межах вирішення таких основних завдань, як запровадження зрозумілої для Європи системи дипломів, ступенів, академічних кваліфікацій, введення двоступеневої системи вищої освіти, використання єдиної системи кредитних одиниць, формування європейської системи стандартів якості навчання та фахової підготовки із застосуванням порівняльних критеріїв, механізмів та методів оцінювання та усунення перепон на шляху мобільності студентів, викладачів, дослідників та управлінців у галузі вищої освіти» [757, с. 130].

Орієнтація освітньої політики України на європейський освітній простір, упровадження Болонського процесу, налагодження міжнародних зв'язків – усі ці процеси стали своєрідним поштовхом для прийняття 31 грудня 2004 року Міністерством освіти і науки України наказу «Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції у європейський освітній простір» [582], у якому, окрім переліку закладів освіти, які мають можливість здійснювати ПК НПП, указано про можливість проходження стажування НПП в наукових установах Академії педагогічних наук, Національної академії наук України та за кордоном.

Після прийняття даних концептуальних засад у СПК НПП ЗВО України було вирішено впровадити багатоваріантні освітні програми і проекти із проблем педагогічної майстерності, інноваційних технологій та інтерактивних форм і методів ПК, досягнення в теорії і практиці менеджменту, психології, педагогіці, методиці навчання, вихованні, викладанні, активному використанні дистанційної та модульної форм ПК.

Із метою створення привабливого і конкурентного європейського простору вищої освіти в межах Болонського процесу в СПК НПП ЗВО України, почав активно розроблятися та реалізовуватися компетентнісний підхід. А. Харківська наголошує, що компетентнісний підхід, спрямований на формування та розвиток компетентностей НПП на основі принципів фундаментальності, універсальності, інтегративності, варіативності, практичної спрямованості, став ключовим у процесі оновлення змісту освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема [757; 976; 977]. «Ключові компетентності припускають набуття НПП не окремих один від одного знань і умінь, а оволодіння комплексною процедурою, у якій для кожного виділеного напряму присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно діяльнісний характер» [979, с. 27]. Отже, компетентнісний підхід передбачав вираження освітніх результатів у термінах компетентностей і компетенцій у НПП, які набувалися та розвивалися у процесі ПК.

В основі розробки та впровадження зазначеного підходу в СПК НПП ЗВО України покладено проекти, започатковані в Європейському Союзі, «Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності» (2002 – 2003 рр.) та «Освітня політика та освіта «рівний рівному» (2004 р.) у співпраці з МОН України. Результати дискусій українських науковців (В. Андрущенко, Н. Бібік, Л. Ващенко, В. Войтов, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, П. Хобзей та інші) щодо сутності та змісту компетентностей у межах цих проєктів представлено у працях «Стратегія реформування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики» (2003 р.) [701] та «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» (2004 р.) [282].

Реалізації компетентнісного підходу в СПК НПП ЗВО України сприяло також затвердження Європейським Парламентом та Європейською Радою 18 грудня 2006 року Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя, у межах якої було визначено вісім основних компетенцій (спілкування рідною мовою; спілкування

іноземними мовами; знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; навички роботи з цифровими носіями; навчання заради здобуття знань; соціальні та громадянські навички; ініціативність та практичність; обізнаність та самовираження у сфері культури), якими повинна була володіти кожна людина [645].

Також в умовах уходження України до Болонського процесу та інтеграції до Європейського простору вищої освіти відбулося запровадження кредитно-модульної СПК НПП ЗВО України. Як наголошує О. Самойленко: «У рамках розвитку системи підвищення кваліфікації здійснено перехід у навчанні до кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Мета впровадження кредитно-модульної системи в процес підвищення кваліфікації НПП та ЗВО включає такі напрями: досягнення відповідності стандартам європейської системи освіти, яка відштовхується від удосконаленого комплексу знань, умінь і навичок, що є надбанням особистості керівника; затребування українських категорій керівних кадрів освіти європейським ринком праці; затвердження загальноприйнятої та порівняльної системи безперервного освітнього процесу; стимулювання післядипломних навчальних закладів до вдосконалення системи об'єктивної оцінки якості удосконалених знань; забезпечення прозорості системи післядипломної педагогічної освіти» [657, с. 22].

Також пріоритетним напрямом Болонського процесу стала академічна мобільність. Однак, як стверджує Ю. Грищук: «Ситуація з міжнародною академічною мобільністю кадрів знаходиться на досить низькому рівні свого розвитку, оскільки стажування викладачів українських ВНЗ у провідних європейських університетах ніяк не координується й не фінансується українськими ВНЗ або державою. Спільні наукові програми підготовки фахівців із провідними європейськими університетами мають поодинокий характер. Укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів про обмін кадрами відбувається епізодично й часто має однобічний характер, оскільки іноземні університети можуть профінансувати перебування своїх фахівців

за кордоном, а вітчизняні намагаються здійснювати це «за рахунок приймаючої сторони» [155, с. 35].

Позитивним для України в розвитку міжнародної академічної мобільності стала участь НПП у міжнародних освітніх програмах. Так, станом на 2014 рік в Україні діяли такі: «TEMPUS» (Транс'європейська програма мобільності для навчання в університетах), «Erasmus Mundus», «Еразмус+Жан-Моне», DAAD (Німецька служба академічних обмінів) – що відкривали можливості співробітництва ЗВО України з країнами-членами програми. У межах цих програм реалізовувалася мобільність НПП шляхом підтримки викладання дисциплін із європейської інтеграції, проведення наукових досліджень у різних європейських університетах, організації стажувань, міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів тощо.

Визначені організаційно-педагогічні чинники дозволили виявити такі тенденції: удосконалення законодавчої бази СПК НПП ЗВО, розвиток процесів євроінтеграції СПК НПП ЗВО шляхом приєднання України до Болонського процесу.

Наступним, відповідно до алгоритму дослідження, розглянемо особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України 2000 – 2014 років (аспірантуру, докторантуру, факультети (центри, відділи) підвищення кваліфікації).

Упродовж 2000 – 2014 років відділи аспірантури/докторантури у своїй діяльності керувалися вимогами Законів України «Про освіту» [611], «Про вищу освіту» [574], Положенням «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» та інших нормативно-інструктивних документів [589]. У зв'язку з цим основні засади підготовки аспірантів/докторантів аналогічні до першого етапу (1991 – 2000 роки).

Нині знання НПП потребують регулярного і системного поновлення, що вказує на необхідність функціонування ефективних центрів (відділів) ПК НПП.

Наведемо приклади діяльності центрів (відділів) ПК НПП ЗВО України.

Із 2009 року в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара факультет післядипломної освіти було реорганізовано в центр післядипломної освіти. Працівники підрозділу пропонували короткотермінові курси: «Педагог», «Комп'ютерна графіка та WEB-дизайн», «Мови програмування (C/C++, Jscript, HTML, SQL)», «Сучасна українська літературна мова», «Сучасне ділове українське мовлення» Форма навчання – вечірня, заняття проводилися два-три рази на тиждень. Після закінчення курсів видавалося свідоцтво встановленого зразка. Також центр пропонував семінари, тренінги з використанням інтерактивних форм навчання. Наприклад, семінар на тему: «Методи статистичної обробки результатів емпіричного наукового дослідження», тренінг: «Основи інвестиційного проектування» тощо [413].

Центр післядипломної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна розробив низку курсів ПК для НПП цього ЗВО, які мають за мету удосконалення знань або їх розширення, набуття НПП здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах своєї спеціальності, а саме: «Використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі», «Технології дистанційної навчання з використання платформи Moodle», «Основи web-технологій», «Розроблення web-сторінки викладача», «Школа педагогічної майстерності» (для НПП, стаж роботи яких у ЗВО не перевищував 10 років) [300].

У Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського функціонує Центр підвищення кваліфікації та професійної адаптації, який пропонує такі види ПК НПП ЗВО: навчання за програмою підвищення кваліфікації; стажування; участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах [290]. Працівники пропонують низку різноманітних програм курсів ПК НПП ЗВО, серед яких «Новітні інноваційні технології у вищій школі», «Удосконалення організації та змісту навчання», «Удосконалення професійної компетентності сучасного педагога» тощо [541].

Слід наголосити, що на другому етапі використовувалися такі ж форми ПК НПП ЗВО у СПК, як і на першому, але із незначними змінами (додалися майстер-класи із використанням ІКТ, дискусійні форуми, симпозіуми, дистанційні конференції, семінари, тренінги, вебінари тощо).

Проблема ПК НПП ЗВО постійно обговорювалася на багатьох усеукраїнських і міжнародних конференціях, що проводилися у різних ЗВО: «Інновації у вищій освіті» (Київ, травень 2003 року); «Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології» (Миколаїв, червень 2003 року); «Розбудова менеджмент-освіти в Україні» (міжнародна конференція, Дніпропетровськ, 17 – 19 лютого 2005 року); науково-практична конференція-семінар (Харків, 1 – 3 лютого 2007 року), метою якої було вивчення глобальних проблем людства як чинник трансформації освітніх систем (серед учасників – ректори ЗВО України, доктори наук, проректори, декани, представники владних структур, які безпосередньо займалися модернізацією освіти); «Місія викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів» (міжнародна науково-практична конференція, 2 – 3 жовтня 2008 р. на базі Львівського національного університету імені Івана Франка) тощо.

До методів, які широко використовувалися у СПК НПП ЗВО України упродовж 2000–2014 рр., відносимо активні («Аналіз проблемних ситуацій», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Case-study», «Метод шести капелюхів», «Метод контрольних запитань», коучинг, ділові ігри), словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) та наочні (метод проєктів, вебквести) [397; 398; 399].

На другому етапі застосовували сучасні технічні засоби навчання (комп'ютери, web-камери, диктофони, інтерактивні дошки тощо), розраховані на отримання великого обсягу інформації, отриманий через різні органи чуття.

Отже, особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України другого періоду полягали в: організаційному плані – інтенсивний розвиток організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України;

концептуальному плані – процес підвищення кваліфікації НПП ЗВО України відбувався на основі ідей компетентнісного, діяльнісного, практико та особистісно орієнтованого підходів, принципах автономії, академічної свободи, науковості, єдності теорії і практики, індивідуалізації навчання, неперервності тощо; змістовному плані – інтенсивна розробка та практична реалізація сучасних моделей ПК НПП ЗВО (дистанційні та модульні курси підвищення кваліфікації, стажування; використання форм підвищення кваліфікації НПП ЗВО (майстер-класи із використанням ІКТ, дискусійні форуми, симпозіуми, дистанційні конференції, семінари, тренінги, вебінари тощо); навчальна програма курсів ПК НПП ЗВО у СПК України мала варіативний характер; застосовували активні («Аналіз проблемних ситуацій», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Case-study», коучинг, ділові ігри), словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) і наочні (метод проєктів, вебквести) методи та засоби (комп'ютери, web-камери, диктофони, інтерактивні дошки тощо) підвищення кваліфікації НПП ЗВО.

Установлено напрями розвитку СПК НПП ЗВО України в: інституціональному плані – розвиток національної СПК НПП ЗВО України та збільшення кількості організаційних структурних форм у СПК НПП ЗВО; розвиток системи управління СПК НПП ЗВО України шляхом її часткової демократизації; концептуальному – спрямування освітньої політики уряду України на розробку стратегії інноваційного розвитку СПК НПП ЗВО України через осучаснення організації і змісту процесу ПК НПП; нормативно-правовому – розвиток нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України та підписання угоди щодо приєднання України до Болонського процесу, було зумовлено необхідністю регулювання системи вищої освіти та СПК НПП ЗВО.

Наступним убачаємо за необхідне проаналізувати розвиток управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Висновки до другого розділу

1. Розвиток СПК НПП ЗВО України до середини 70-х років ХХ століття був зумовлений *політичними* (позитивні суттєві зміни в суспільно-політичному житті НПП у 50 – 60-ті роки ХХ століття; переродження культу особистості – у тоталітаризм комуністичної партії, що пригальмовувала розвиток СПК НПП ЗВО України), *соціально-економічними* (соціально-економічне ущільнення всіх верств населення загалом та НПП зокрема у післявоєнні роки; поліпшення у 50 – 70-ті рр. ХХ століття соціально-економічних умов життєдіяльності НПП ЗВО) та *організаційно-педагогічними* (розвиток аспірантури як організаційної структурної форми СПК НПП ЗВО України; розширення мережі наукових установ, розвиток української науки, що зосереджувалася на вирішенні фундаментальних проблем: наукові доробки видатних українських учених; удосконалення нормативно-правової бази щодо підвищення вимог до атестації НПП ЗВО у СПК України; поява нових організаційних структурних форм у СПК НПП: річна аспірантура, інститут здобувачів наукових ступенів, прикомандирування докторантів) *передумовами*, що сприяли подальшому розвитку даної системи.

Виявлено тенденції і напрями розвитку СПК НПП ЗВО України й особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України у 50 – 60-ті роки ХХ століття.

2. Доведено, що розвиток СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття відповідає реальним історичним фактам, подіям, архівним даним, першоджерелам історії розвитку цього процесу в Україні (проаналізовано зміст більш ніж 1150 джерел досліджуваного напрямку), який можна поділити на періоди та етапи, ураховуючи обов'язковість взаємозв'язку історико-педагогічного дослідження.

В основу періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття покладено методологічні підходи, критерії та показники аналізу досліджуваного явища.

Запропоновано методику побудови періодизації досліджуваного процесу, щоскладається із п'яти етапів і полягає у реалізації певних періодів та етапів періодизації: перший (1974 – 1990 роки) та другий (1991 – 2014 роки) періоди, які розкривають зміст та особливості розвитку цього процесу.

Перший період характеризувався державно-партійним керівництвом СПК НПП ЗВО та позитивною динамікою зростання наукового, науково-технічного, науково-педагогічного потенціалу України. Нижньою межею було обрано 1974 рік – прийняття Закону УРСР «Про народну освіту», верхньою межею обрано 1990 рік – прийняття «Декларації про державний суверенітет України» (1990 р.).

Другий період характеризувався інтенсивною розбудовою СПК НПП ЗВО України, що відбувалася протягом двох етапів – перший етап (1991 – 1999 рр.) і другий (2000 – 2014 рр.). Нижньою межею першого етапу визначено 1991 рік – рік проголошення незалежності України і прийняття одного із найголовніших нормативних документів – Закону України «Про освіту»; верхньою межею – 1999 рік – рік затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, що було обов'язковим для всіх ЗВО та наукових установ України незалежно від їх підпорядкування та форм власності. Схарактеризовано перший етап як етап формування СПК НПП ЗВО незалежної України – період інтенсивної розбудови національної системи підвищення кваліфікації НПП ЗВО незалежної України: формування державної законодавчої системи у сфері підготовки, підвищення кваліфікації та атестації НПП в Україні; поступова демократизація, децентралізація управління системою вищої освіти та СПК НПП ЗВО; формування Міністерством освіти і науки національної системи контролю (Вища атестаційна комісія України) за якістю підготовки НПП

та роботою спеціалізованих учених рад; активізація наукової роботи щодо проведення історичних, історико-порівняльних, фундаментальних та теоретико-прикладних досліджень у педагогічній галузі освіти зокрема; входження СПК НПП ЗВО України до європейського та світового освітніх просторів; розвиток аспірантури та докторантури.

Нижньою межею другого етапу визначено 2000 рік – початок активного впровадження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, завершення розробки «Комплексу нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти»; верхньою межею – 2014 рік – рік прийняття визначального для вищої освіти України закону «Про вищу освіту». Схарактеризовано другий етап, як період розвитку СПК НПП ЗВО України в умовах приєднання до Болонського процесу, євроінтеграції, глобалізації, гуманізації, продовження розбудови нормативно-правової бази, пріоритету національних інтересів під час здійснення науково-дослідних робіт, накопичення достатнього теоретичного, методичного та практичного досвіду підвищення кваліфікації НПП ЗВО, що здійснювався за науково обґрунтованими теоретико-методологічними засадами, упровадження ІКТ навчання.

3. Визначено політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники, тенденції та особливості організації і змісту діяльності СПК НПП ЗВО України першого періоду. До *політичних чинників віднесено*: політичну монополію КПРС у системі управління підвищенням кваліфікації НПП ЗВО України; політичну кризу в суспільно-економічному житті СРСР (на початку 80-х років XX століття); «перебудову» усіх сфер життєдіяльності суспільства, зокрема освітньої сфери за часів правління М. Горбачова; проголошення незалежності України; стабільне зовнішньополітичне становище України (СРСР), що підтверджувалося підписанням у визначений період угод. До *соціально-економічних чинників віднесено*: відкриття поряд з існуючими ЗВО нових ЗВО та збільшення кількості НПП у них; посилення мотивації НПП ЗВО до підвищення власної кваліфікації. До *організаційно-*

педагогічних чинників віднесено: інституційне оформлення нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України; відкриття нових організаційних структурних форм СПК НПП України; упровадження заходів щодо посилення контролю якості ПК НПП.

Обґрунтовано особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України (СРСР) першого періоду (1974 – 1990 роки), що полягали в: *організаційному плані* – збільшення кількості НПП та створення нових організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України (аспірантура (із відривом і без відриву від виробництва, цільова, річна), докторантура, ПК, ФПК); *концептуальному плані* – процес ПК НПП ЗВО України (СРСР) відбувався на основі стандартизації навчальних планів усіх ЗВО та узгодженості їх змісту з КПРС із урахуванням марксистсько-ленінської ідеології, діяльнісного та практико орієнтованого підходів і принципів науковості, єдності теорії і практики, неперервності тощо; *змістовному плані* – найбільш поширеними формами ПК НПП ЗВО були: курси (вступні, короткострокові та довгострокові (із відривом і без відриву від виробництва), стажування, конференції, консультації, круглі столи, лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття із використанням аудіовізуальних технічних засобів (відеокамер, магнітофонів, відеозаписів); навчальна програма курсів ПК НПП ЗВО у СПК України мала інваріативний характер; активно застосовували традиційні словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) та наочні (метод проєктів) методи підвищення кваліфікації НПП ЗВО.

Виявлено тенденції та напрями розвитку СПК НПП України 1974 – 1990 років.

4. Визначено політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники, тенденції та особливості організації і змісту діяльності СПК НПП ЗВО України першого етапу другого періоду (1991 – 1999 роки). До *політичних чинників* віднесено: становлення нової суверенної держави та подолання відгуків ідеологізації суспільства; реформування системи

управління СПК НПП ЗВО; стабільне зовнішньополітичне становище України. *До соціально-економічних чинників* віднесено: нестабільне фінансове становище в Україні; зниження мотивації НПП ЗВО до підвищення власної кваліфікації. *До організаційно-педагогічних чинників* віднесено: інституційне оформлення нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України; розвиток аспірантури і докторантури як організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України; створення нових державних органів виконавчої влади, що забезпечували вдосконалення змісту СПК НПП ЗВО України.

Обґрунтовано особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України першого періоду (1974 – 1990 роки), що полягали в: *організаційному плані* – реформування СПК НПП ЗВО України та системи управління СПК НПП ЗВО, збільшення кількості організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України (аспірантура, докторантура, центри ПК); *концептуальному плані* – процес ПК НПП ЗВО України відбувався на основі діяльнісного та практико орієнтованого підходів і принципів науковості, єдності теорії і практики, неперервності тощо; *змістовному плані* – найбільш поширеними формами ПК НПП ЗВО були: курси (вступні, короткострокові та довгострокові (із відривом і без відриву від виробництва), стажування, конференції, консультації, круглі столи, лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття із використанням аудіовізуальних і комп'ютерних засобів; навчальна програма курсів ПК НПП ЗВО у СПК України мала інваріативний характер; активно застосовували традиційні словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) та наочні (метод проєктів) методи ПК НПП ЗВО.

Визначено політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники, тенденції й особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України другого етапу другого періоду (2000 – 2014 роки).

До політичних чинників віднесено: незбалансована політика України; розвиток системи управління СПК НПП ЗВО України; стабільне зовнішньополітичне становище України. *До соціально-економічних чинників*

віднесено: відносно стабільне економічне становище України; підвищення мотивації НПП ЗВО до удосконалення власної кваліфікації. До *організаційно-педагогічних чинників* віднесено: розвиток нормативно-правової бази СПК НПП ЗВО України; розвиток аспірантури і докторантури як основних організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України; розвиток СПК НПП ЗВО України у європейському освітянському просторі.

Обґрунтовано особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України другого етапу другого періоду, що полягали в: *організаційному плані* – інтенсивний розвиток організаційних структурних форм СПК НПП ЗВО України; *концептуальному плані* – процес ПК НПП ЗВО України відбувався на основі ідей компетентнісного, діяльнісного, практико та особистісно орієнтованого підходів, принципах автономії, академічної свободи, науковості, єдності теорії і практики, індивідуалізації навчання, неперервності тощо; *змістовному плані* – інтенсивна розробка та практична реалізація сучасних моделей ПК НПП ЗВО (дистанційні та модульні курси ПК, стажування; використання форм ПК НПП ЗВО (майстер-класи із використанням ІКТ, дискусійні форуми, симпозіуми, дистанційні конференції, семінари, тренінги, вебінари тощо); навчальна програма курсів ПК НПП ЗВО у СПК України мала варіативний характер; активно застосовували активні («Аналіз проблемних ситуацій», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Case-study», коучинг, ділові ігри), словесні (розповідь, бесіда, дискусія, консультація) і наочні (метод проєктів, вебквести) методи та засоби (комп'ютери, web-камери, диктофони, інтерактивні дошки тощо) ПК НПП ЗВО.

Виявлено тенденції та напрями розвитку СПК НПП України 1991 – 2014 років.

Основні положення розділу викладені в 7 публікаціях автора [3; 4; 14; 18; 21; 22; 23] (Додаток А).

РОЗДІЛ 3.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

3.1 Методологічні підходи до аналізу розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в нашій країні, докорінно впливають на всі сфери життя, зокрема й на післядипломну освіту. Комплексна модернізація системи післядипломної освіти та її важливого складника – системи підвищення кваліфікації НПП ЗВО розглядається на сучасному етапі як один із головних стратегічних напрямів державної політики, що забезпечує добробут населення, нову якість життя конкурентоздатних українців, зростання їх економічного й соціального статусів. Доповнюючи це міркування, зазначимо, що з огляду на зміну парадигми освіти в умовах інноваційного розвитку суспільства суттєвої модернізації потребують і парадигма управління СПК НПП ЗВО України, бо ефективність процесу ПК НПП ЗВО значною мірою залежить від ефективності управлінської діяльності.

На думку О. Кірдан, «державна освітня політика завжди визначала і визначатиме вектор розвитку вищої освіти в Україні; управління вищою освітою та СПК є необхідною умовою функціонування українського суспільства. Зміна цієї системи як найважливішої сфери суспільної практики у кожному конкретному історичному випадку детермінується реальними потребами і можливостями суспільства, особливостями його соціальної організації, цілями і завданнями» [263].

Завданням підрозділу було визначення методологічних підходів до аналізу розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти останньої чверті XX – початку XXI століття. Для вирішення даного завдання були обрані методи: контент-аналіз, ретроспективний, історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, хронологічний аналіз першоджерел, класифікація та систематизація теоретичних і статистичних даних тощо.

Для визначення методологічних підходів до аналізу теоретико-методологічних основ (закономірностей, принципів, функцій і моделей) розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття нами використано метод контент-аналізу. Для проведення контент-аналізу було вивчено: монографію А. Андрощук «Управління професійним розвитком викладачів кафедр менеджменту університетів Республіки Польщі: системний підхід» [11]; дисертацію Т. Борової «Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу» [94]; монографію І. Драч «Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади» [190]; докторські дисертації Г. Кравченко «Теоретичні і методичні засади адаптивного управління розвитком кафедральної системи інститутів післядипломної педагогічної освіти» [307], Я. Малихіної «Теоретичні і методичні засади управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем» [371]; навчальний посібник В. Олійника, В. Гравіта, Л. Ляховської «Науково-методичні засади кредитно-модульної організації навчального процесу при підвищенні кваліфікації керівних кадрів за очно-дистанційною формою навчання» [427]; підручник С. Немченка, О. Голіка, О. Кривильової, О. Лебідь «Управління навчальним закладом» [433]; докторські дисертації М. Орлів «Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні» [500], А. Харківської «Теоретичні та методичні засади управління інноваційним

розвитком вищого навчального педагогічного закладу» [759]; навчальний посібник Є. Хрикова «Управління навчальним закладом» [766]; дисертації А. Чалої «Управління розвитком мовленнєво-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» [781], Н. Шарати «Теорія і методика управління інноваційно-педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах» [794].

Представимо результати контент-аналізу методологічних підходів до управління загалом та аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України зокрема у вигляді таблиці (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Контент-аналіз методологічних підходів до управління

Методологічні підходи ПІБ дослідників	А. Андрощук	Т. Борова	І. Драч	Г. Кравченко	Я. Малихіна	В. Олійник, В. Гравіт, Л. Ляхощка	С. Немченко, О. Голік, О. Кривильова, О. Лебідь	М. Орлів	А. Харківська	Є. Хриков	А. Чала	Н. Шарата
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
адаптивний							+					
акмеологічний	+						+					
аксіологічний	+						+					
андрагогічний	+			+								
антропосоціальний		+										
біхевіористський								+				
гуманістичний							+					
гуманістично-інноваційний									+			
діалоговий												+
діяльнісний							+				+	+
дослідницький							+					
інституційний								+				
історичний								+				
кваліметричний				+			+					
кібернетичний							+					
компетентнісний	+			+								
комплексний						+						
комунікативний							+					
культурологічний							+					
людиноцентричний			+									
маркетинговий					+		+				+	
мотиваційний							+					
нормативно-дидактичний											+	
оптимізаційний							+					

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
особистісно орієнтований									+		+	+
партисипативний							+					
проблемно-орієнтований					+							
проблемно-функціональний							+					
програмно-цільовий							+				+	
процесний									+			
рефлексивний							+					+
рефлексивно-інноваційний							+					
синергетичний	+	+	+	+	+		+	+	+		+	+
системний	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ситуаційний					+		+	+	+			
соціальний					+			+				+
стратегічний					+				+			+
структурно-функціональний								+				
функціональний							+					

Як бачимо з табл. 3.1, найбільш притаманними методологічними підходами до управління загалом та аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України зокрема є: системний (у всіх 12 проаналізованих роботах) і синергетичний (із 12 проаналізованих робіт – у 10 роботах); ситуаційний (із 12 проаналізованих робіт – у 4 роботах); маркетинговий, стратегічний, особистісно орієнтований та соціальний (із 12 проаналізованих робіт – у 3 роботах).

О. Ісаєнко в дослідженні «Управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників післядипломної педагогічної освіти» [239, с. 48] приходить до висновку, що на сьогодні не існує єдиного методологічного підходу до управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності НПП, який би повною мірою розкривав змістове наповнення даного явища, його властивості чи класифікацію результатів інтелектуальної діяльності. Науковець стверджує, що це зумовлено саме особливостями даної діяльності НПП як з методологічної, так і з управлінської точки зору.

Аналіз визначених науковцями методологічних підходів до управління привів до розуміння того, що не може існувати найкращого підходу щодо

аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України досліджуваного періоду. Учені надали загальні підходи до управління, тому вони можуть бути враховані в дослідженні як варіативна основа обґрунтування підходів до аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Отже, у процесі аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття будемо використовувати такі методологічні підходи: системний, синергетичний, стратегічний, маркетинговий і ситуаційний.

У теорії управління системний підхід досліджують як сукупність правил чи принципів, якими послуговуються управлінці; як системний спосіб мислення, суть якого полягає в пошуку простого у складному, декомпозиції проблеми на складові частини [84].

Є. Хриков у фундаментальній для управління науковій роботі «Управління навчальним закладом» наголошував, що системний підхід в управлінні: «ураховує багатомірність організації та відповідного їй управління. В управлінській діяльності почали зважати на вплив та взаємодію багатьох факторів, які знаходяться як усередині організації, так і поза нею, і чинять безпосередній та опосередкований вплив на її функціонування; управлінські теорії, які використовують системний підхід, більшою чи меншою мірою виходять з наявності синергетичного ефекту, суть якого в тому, що ціле завжди якісно відрізняється від простої суми його складових; при системному підході, на противагу процесуальному, зміну кожного елемента управлінської діяльності розглядають як зміну інших елементів і організації в цілому [766, с. 21].

На думку О. Єфімової, системний підхід передбачає дотримання основних законів системи [201]. Визначені науковцем закони адаптуємо до аналізу управління СПК НПП ЗВО України:

1. Композиції, тобто узгодження спільної і приватної мети. У нашому випадку спільна мета – це ефективне управління СПК НПП ЗВО,

а приватною є цілі кожного НПП, починаючи від професійних і закінчуючи соціальними чи індивідуальними.

2. Пропорційності. Внутрішня пропорційність поєднується з зовнішньою пропорційністю, тобто відповідним рівнем розвитку елементів зовнішнього середовища. У процесі аналізу розвитку управління СПК ЗВО НПП досліджуваного періоду слід ураховувати не тільки внутрішні потреби ЗВО чи конкретного НПП, а також спиратися на потреби зовнішнього середовища (потреби ринку освітніх послуг, тенденції аналізованого періоду в освіті та науці тощо).

3. Зважання на «вузьке місце», де особлива увага приділяється найбільш слабкому елементу системи. Тобто в процесі аналізу слід ураховувати проблеми, які могли виникнути в управлінні СПК НПП ЗВО – проблеми із фінансуванням, низький рівень мотивації, невідповідне матеріально-технічне чи методичне забезпечення тощо.

4. Онтогенезу, що враховує послідовність стадій життєвого циклу підприємства (товару). Саме під час аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України слід ураховувати потреби кожного НПП: від молодих фахівців (стаж педагогічної роботи – до 3-х років) до досвідчених НПП (докторів наук, професорів), адже в кожного із них – власні запити щодо тематики, технологій, засобів, методів, форм підвищення власної кваліфікації.

5. Інтеграції, що спрямовує систему на високий рівень організації і дає змогу одержати синергетичний ефект. Тобто під час аналізу важливо розуміти, що даний ефект в управлінні СПК НПП ЗВО України у відповідних хронологічних межах може проявлятися через те, що сума складених потенційних цілей більша, ніж сума самих цілей, таким чином з'являється ще одна додаткова одиниця ефекту, яка визначається як синергетичний ефект.

6. Інформованості, що виділяє інформаційне забезпечення як головну умову конкурентоспроможності. У даному випадку доречним є вислів «Хто володіє інформацією, той володіє світом», тому при аналізі розвитку

управління СПК НПП ЗВО України інформаційна обізнаність є однією з ключових характеристик, які забезпечують ефективність даного процесу.

В. Олійник у дисертаційному дослідженні «Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти» пропонує розглядати системний підхід до управління ПК ПП за допомогою трьох блоків: «цілепокладання (зміст передбачає розгляд завдань, поставлених перед освітою взагалі, системою ПТО зокрема та цілей системи ПК, сформульованих з урахуванням зазначених завдань; розподілу ресурсів, що склалися, наявних можливостей переведення системи ПТО на розв'язання нових актуальних завдань, критеріїв контролю доцільності й продуктивності реформ для оцінки впроваджуваних інновацій та ефективності відповідних управлінських рішень), засобів цілереалізації (висвітлює проблему законотворення, тобто визначення й опрацювання правових механізмів та нормативних організаційних форм, що регулюють діяльність закладів ПТО; економічні чинники; соціально-психологічні аспекти, передусім зацікавленість керівників та працівників закладів ПТО у підвищенні фахового й педагогічного рівнів; нові форми організації процесу навчання (насамперед, нові навчальні технології) та рівнів управління (зміст передбачає розгляд змін, що відбуваються на різних ієрархічних рівнях управління та їх взаємоузгодження; взаємодії системи ПК ПП ПТО з галузями, що нею обслуговується)» [496, с. 36].

Як було наголошено в першому розділі, родовим поняттям системного підходу є поняття «система». На думку О. Бондар, К. Горах та В. Маслова, «...однією з принципових якостей і ознак систем є наявність управління, яке, своєю чергою, має системну основу» [383, с. 26].

Управління СПК НПП ЗВО України є динамічною складноорганізованою системою. Як наголошує В. Маслов [382], на це вказує його змістовне наповнення, що є спільними для всіх складних соціальних систем, але у кожному випадку мають свої особливості, що відбивають специфіку конкретної цілісності.

Насамперед, управління має чітке цільове призначення, у нашому випадку, – регулювання, стабілізацію СПК НПП ЗВО України. Головними завданнями водночас є «визначення та чітке формулювання цілей функціонування керованої та керуючої підсистем; забезпечення ефективного та стабільного функціонування керованого складного об'єкта (керованої підсистеми); організація поставлених перед ним цілей та виконання відповідних завдань; своєчасний прогресивний розвиток системи відповідно до вимог суспільства прогресу з метою запобігання застійних явищ; надання підсистемі високого рівня цілісності, його регулювання та підтримання; залучення громадських сил до участі у вирішенні всіх основних проблем та завдань керованої підсистеми (демократизація її життєдіяльності та самого процесу управління)» [382, с. 25].

У системі управління СПК НПП ЗВО України доцільно виокремити чотири рівні управління: перший – уряд України; другий – адміністрація ЗВО (ректор, проректори, вчена рада як колективний орган управління ЗВО); третій – адміністрація центрів (факультетів, відділів) ПК; четвертий – наставники, модератори.

Отже, системний підхід дає змогу вивчити системні властивості процесу управління СПК НПП ЗВО України в хронологічних межах, а саме: взаємодію суб'єктів і об'єктів управління досліджуваною системою всіх рівнів, закономірності, принципи та функції, складові системи управління СПК НПП ЗВО; структуру та ієрархічні зв'язки між складовими системи; взаємозв'язок системи із зовнішнім середовищем й іншими системами вищого або нижчого рівнів.

Для досягнення мети дослідження актуальності набувають положення синергетичного підходу.

Синергетизм почали використовувати наприкінці 60-х років XX століття для опису стратегічного заощадження виробництва за рахунок взаємної підтримки різних сфер господарювання.

На думку В. Афанасьєва, синергетичний підхід до процесів управління дає змогу з'ясувати, що хаос має структуру певного типу. Більш того, хаотичний процес може бути описаний нелінійними рівняннями, що свідчить про наявність у ньому складного порядку. У відкритих системах виникають різні структурні утворення, характеризувати які можна через ступінь їх упорядкованості або неупорядкованості з визначенням кількісних критеріїв. Ступінь безладдя і порядку може гармонійно співвідноситися як ціле і його частини за «золотим перерізом» [21].

І. Смагін у дослідженні «Управління освітою: синергетичні підходи» проаналізував проблеми синергетичного підходу до питань управління освітою, що охоплює два основних аспекти: процес формування управлінської свідомості керівників закладів освіти і системи освіти та процес розробки й реалізації управлінських рішень у системі освіти. Науковець зазначає, що управління розвитком СПК НПП ЗВО є різновидом соціального управління, що здійснюється в складному нелінійному середовищі й тому найбільш адекватно описується соціосинергетикою [700].

Г. Кравченко, відповідно до головних положень синергетики, розкриває такі особливості визначення ефективності адаптивного управління розвитком кафедральної системи інститутів післядипломної педагогічної освіти: розгляд кафедральної системи як складної, відкритої соціально-педагогічної системи, обмінюється інформацією, «енергією» з іншими системами та є підсистемою більш складної соціальної системи; «врахування власних тенденції розвитку кафедральної системи, створення умов саморозвитку системи в бік її переходу в якісно новий стан, збудження самоуправління в системі шляхом пристосування її до внутрішніх і зовнішніх умов, а також пристосування оточення до потреб системи; побудова зв'язків між різними рівнями упорядкованості кафедральної системи, між різними структурами управління кафедральною системою, урахування можливості виникнення тимчасових утворень; опора на процеси кооперації, а саме: взаємодію всіх учасників управління розвитком кафедральної системи

(адміністрації, керівників кафедр та методичних підрозділів, викладачів, методистів, студентів/слухачів); кооперацію зусиль усіх підсистем кафедральної системи з різних напрямів діяльності; узгодження управління і самоуправління; кооперацію спільних зусиль творчого пошуку шляхів одержання бажаного результату розвитку та діагностики якості отриманого результату; застосування нелінійного управлінського мислення, яке не тільки орієнтується на встановлені спільновизначені цілі та прогнози розвитку кафедральної системи, а й ураховує випадковість поточних ситуацій» [307, с. 193].

Систему управління СПК НПП ЗВО України, безсумнівно, можна вважати відкритою, адже у даній системі безперервно відбуваються процеси відбору, обробки, систематизації та передачі інформації (у процесі ПК НПП) між суб'єктами освітнього процесу. У процесі розвитку управління СПК НПП ЗВО України на кожному із періодів з'являються нові стратегічні цілі, закономірності, принципи, функції, методи, форми та засоби управління. Також досліджуваний процес зазнає змін відповідно до вимог суспільства, потреб ринку праці та компетентностей, визначеними саме для даного періоду розвитку даної системи. Однак можливе виникнення нелінійності як процесу, так і результату. Результат управління СПК НПП ЗВО України завжди відрізняється від поставлених цілей учасників освітнього процесу.

Таким чином, синергетичний підхід дає змогу акцентувати увагу на нерівноважності та нестабільності як природному становищі відкритих нелінійних систем, у нашому випадку, це СПК НПП ЗВО України, на різноплановості й невизначеності шляхів управління нею залежно від багатьох чинників, які в тій чи іншій мірі впливали на неї у відповідний період.

Отже, синергетичний підхід передбачає аналіз теоретико-методологічних основ розвитку управління СПК НПП ЗВО України в межах нашого дослідження як відкритої неоднозначної нелінійної системи, здатної

до розвитку (саморозвитку) й організації (самоорганізації) під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Відповідно до логіки нашого дослідження наступним проаналізуємо доцільність використання стратегічного підходу до аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

А. Харківська визначає стратегією як загальну концепцію досягнення мети організації, що передбачала такі елементи: систему цілей, яка охоплювала місію, загальноорганізаційні та специфічні цілі; пріоритети, тобто провідні принципи розподілу ресурсів (для вирішення найважливіших проблем, відповідно до потреб або порівну між усіма підрозділами); правила здійснення управлінських дій (оцінювання роботи НПП, регламентація внутрішніх взаємин, виконання різних спеціальних операцій, встановлення контактів з довкіллям тощо) [759].

На думку Є. Хрикова, організація має декілька стратегій, зокрема зазначає: «Генеральна – відображає способи здійснення місії організації. В окремих випадках розробляють спеціальні стратегії, наприклад, стратегію на період наближення банкрутства. Але основними робочими стратегіями є так звані функціональні стратегії, у яких відображено шляхи досягнення специфічних цілей організації та її окремих підрозділів» [766, с. 26].

Н. Шарата в дослідженні «Теорія і методика управління інноваційно-педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах» доводить, що врахування стратегічного підходу дозволяє розглядати управління інноваційно-педагогічною діяльністю у ЗВО як «сукупність процесів організації випереджувального моделювання розвитку інноваційної діяльності, цілеспрямованого планування й гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища, орієнтації усіх суб'єктів на стратегію ВНЗ, відповідність їй планів розвитку усіх підрозділів» [794, с. 134].

Аналіз статті А. Лавренчука «Стратегічні орієнтири розвитку післядипломної освіти в Україні» дає підстави визначити, що використання

стратегічного підходу є необхідним для аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України. Уся система управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття є стратегічно орієнтованою як на рівні держави, так і на рівні ЗВО, у якій: «поєднуються цільовий та інтегративний підходи до діяльності, що дає можливість встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх із наявними можливостями та приводити у відповідність шляхом розробки та реалізації системи набору стратегій»; відбувається формування нової політики СПК НПП ЗВО як «загальних орієнтирів для необхідного унормування та узаконення функціонування повноправності такої системи та сприяння впровадженню в життя перспективних намірів щодо урізноманітнення стратегічних альтернатив її забезпечення; використовуються різні варіанти стратегічного розвитку та поєднання стратегії внутрішнього і зовнішнього зростання та стратегії виходу на міжнародний ринок, що дає можливість прискореного зростання; перехід від традиційного до стратегічного планування як вектору цілеорієнтованої діяльності» [346].

Аналізуючи напрацювання автора, можемо дійти висновку, що під час аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України слід урахувати поєднання декількох методологічних підходів для аналізу ефективності управління даною системою, також урахувати зміни, які відбувалися на міжнародній та державній арені (визначення нових компетентностей, розробка нової чи удосконалення наявної нормативно-правової бази, запити ринку праці тощо) для результативного стратегічного планування (розробки плану щодо передбачення або усунення наявних недоліків, які не дозволяли досягти стратегічної мети – підвищення рівня кваліфікації НПП ЗВО).

Потреби об'єктів СПК НПП ЗВО України в стратегічному управлінні зумовлені необхідністю вибудовувати свою діяльність на чітко визначених стратегічних цілях, адаптуватися до змін відповідного періоду в зовнішньому середовищі, систематично переглядати обсяги, структуру, програми ПК тощо.

Отже, стратегічний підхід до аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття дозволить проаналізувати наявність: стратегічного планування (визначення цілей відповідно до стратегічної мети та пріоритетів держави, ЗВО та НПП; моніторингу управління досліджуваною системою; управлінських рішень (наказів, розпоряджень, інформативних листів тощо) та планів і програм дій із урахуванням оцінювання стратегічних переваг та можливих ускладнень; організаційних змін; стратегічного контролю (здійснення контролю за виконанням розробленої програми заходів задля досягнення стратегічної мети).

Відповідно до логіки дослідження проаналізуємо сутність маркетингового підходу.

Г. Осовська, О. Юшкевич, Й. Завадський розглядають маркетинговий підхід до управління закладом освіти, що передбачає орієнтацію керування при вирішенні будь-яких педагогічних завдань на споживача. Елементами маркетингового підходу є: поліпшення якості об'єктів управління (освітнього процесу, процесу виховання, освітнього середовища, ресурсів, розвитку компетентностей) відповідно до потреб споживачів; економія ресурсів у споживачів за рахунок поліпшення якості; економія ресурсів в освітній діяльності за рахунок чинника масштабу освітньої діяльності, інноваційного процесу, застосування системи ефективного менеджменту [510, с. 182].

Використання маркетингового підходу при аналізі теоретико-методологічних основ (закономірностей, принципів, функцій і моделей) розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття є необхідним чинником, що дозволить побачити загальну картину цього процесу. Із одного боку, він стане підґрунтям для всебічного ретельного вивчення ринку освітніх послуг, попиту, смаків і потреб НПП у досліджуваний період; із іншого боку – надасть можливість вивчати вплив СПК НПП ЗВО на ринок праці, наявний попит на НПП, на формування їх потреб.

Реалізація маркетингового підходу до аналізу розвитку управління дозволить урахувати зовнішнє та внутрішнє середовище і проаналізувати чинники, що впливали на розвиток управління даною системою. Чинниками зовнішнього впливу на відповідному періоду могли бути: зміни на міжнародній освітній арені; соціалізація (демократизація) суспільства; політичні та соціально-економічні фактори впливу на розвиток СПК НПП ЗВО та управління нею; глобальні технологічні винаходи та інноваційні процеси, які їх супроводжували тощо. Основними чинниками внутрішнього впливу могли бути: зміна внутрішньої освітньої парадигми (зміна пріоритетів, у центрі СПК повинен бути НПП); розвиток управлінської системи як відкритої нелінійної системи; нові вимоги до керівництва та НПП як до менеджерів СПК; готовність НПП до освоєння нових технологій, методик, методів, форм та засобів, які сприяють саморозвитку та підвищенню кваліфікації; урахування конкурентності на ринку освітніх послуг; необхідність підвищення фахових та інтегральних компетентностей.

Отже, маркетинговий підхід до аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України дозволить схарактеризувати його як комплексну систему, прослідкувати взаємозв'язок управління даною системою із запитами ринку освітніх послуг.

Для досягнення результатів дослідження актуальності набувають положення. Відповідно до логіки нашого дослідження визначимо сутність ситуаційного підходу.

О. Рудінська та інші підкреслювали, що саме цей підхід покладено в основу рішення таких ключових проблем менеджменту останньої третини ХХ століття як стратегічне планування, культура керування, інноваційний менеджмент. Ситуаційний підхід припускає вибір прийомів і методів, що максимально відповідає конкретним умовам. Це дозволяє враховувати всю сукупність чинників, що впливають на організацію у той чи інший період [652, С. 40–41].

Наприкінці 70-х років Ю. Табаков запропонував ситуаційний підхід до управління закладами освіти, в основі якого лежали «типологічні стаціонарні ситуації» [709]. Інтегруючи зміст наданого науковцем ситуаційного підходу в наше дослідження, можна розуміти процес ситуаційного управління СПК НПП ЗВО України як універсальну модель, що містить проблему, ситуацію та приблизний алгоритм прийняття управлінських рішень із урахуванням специфіки ПК НПП ЗВО. Виділення в процесі управління стаціонарних ситуацій надає йому прогнозованого характеру, забезпечує об'єктивну інтеграцію дій адміністрації ЗВО у вирішенні конкретної організаційно-педагогічної проблеми, що сприяє ефективній діяльності учасників управління [709].

Слушною є думка С. Немченка, О. Голіка, О. Кривильової та О. Лебідь, що в ситуаційному підході функції управління СПК НПП ЗВО України «реалізуються стосовно конкретної ситуації. Оскільки на об'єкти управління постійно впливає безліч внутрішніх і зовнішніх чинників, ефективним методом буде той, який найбільше відповідає конкретній ситуації» [433, с. 29].

Отже, ситуаційний підхід направлений на аналіз як позитивних, так і негативних ситуацій, які впливали на закономірності, принципи, функції та моделі управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

Таким чином, визначені методологічні підходи є взаємопов'язаними, це дозволить у наступному підрозділі проаналізувати розвиток управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України останньої чверті XX – початку XXI століття як багатопланове цілісне явище, а також розкрити його теоретико-методологічні основи (закономірності, принципи, функції та моделі).

3.2 Теоретико-методологічні основи розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України першого періоду

Завданням підрозділу було проаналізувати теоретико-методологічні основи розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України першого періоду (1974 – 1990 роки). У процесі вирішення даного завдання були використані такі методи: аналіз (ретроспективний, порівняльно-історичний та історико-логічний), контент-аналіз, класифікація та систематизація даних.

До теоретико-методологічних основ відносимо закономірності, принципи, функції та моделі. В. Олійник зазначав, що теоретико-методологічні основи управління СПК НПП ЗВО є «відтворенням глибинних, визначальних чинників, без опори на які управлінська діяльність у цій сфері не матиме необхідних гарантій досягнення очікуваного ефекту» [496, с. 35].

У 1974 – 1990 роки управління СПК НПП ЗВО України було централізованим й спрямовувалося партійними настановами та визначеними з орієнтацією на них завданнями, сформульованими ЦК КПРС.

Як наголошує С. Крисюк у роботі «Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917 – 1941 рр.)» [323, с. 15] щодо управління СПК НПП, XX століття – період розвитку тотальної авторитарної СПК НПП ЗВО відповідно до загальної тенденції розвитку післядипломної освіти.

Проаналізувавши роботу С. Крисюка, зазначимо, що хоча система управління СПК була авторитарною, однак чіткість управлінських дій прописана на законодавчому рівні, ураховано всі аспекти щодо ПК НПП, закономірності, принципи функції розвитку тогочасної освітньої галузі, що давало свої позитивні результати, адже НПП знали алгоритм своїх дій під час ПК, який був скоординований та контролювався керівництвом.

13 листопада 1977 року ЦК КПРС та РМ РСРС затверджено Постанову «Про подальше удосконалення системи підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів народного господарства» [448], у межах якої було визначено алгоритм необхідних управлінських дій щодо ПК НПП. У ній також наголошувалося на необхідності вирішення проблем СПК: удосконаленні організації СПК, розробці уніфікованих методичних рекомендацій, навчальних планів, підручників, посібників відповідно до навчального навантаження, передбаченого для НПП.

Узагальнюючи проаналізовані у попередніх розділах історико-педагогічні джерела [8; 107; 178; 233; 403; 421; 497; 769], з'ясовано, що 1974 – 1990 років були відсутні усесторонні дослідження з питань теоретико-методологічних засад управління СПК НПП ЗВО України (закономірності, принципи, функції тощо). У цей період фахівці здебільшого розглядали питання управління школою, підвищенням кваліфікації вчителів і директорів шкіл, змісту управлінської діяльності, досвіду роботи вчителів і директорів шкіл, розвивалася галузь наукового знання, що вивчала проблеми управління ЗЗСО та системою освіти взагалі – школознавство.

Це підтверджує О. Адаменко, зазначаючи, що першому періоду «був притаманний повільно-еволюційний характер розвитку теорії управління з певною активізацією наукових пошуків у 70-ті роки та їх послабленням у 80-ті роки. До загальних рис, які дозволяють об'єднати 70 – 80-ті роки в єдиний етап, можна віднести спрямованість наукових досліджень на вузьке коло одних і тих же питань, перевагу емпіричних знань над теоретичними. Більшість публікацій з управління того часу виконувала не наукові, а переважно методичні функції й не забезпечувала значного набуття наукового знання. Школознавство того часу було спрямоване на забезпечення сталого функціонування школи, виконання партійних настанов та відповідних нормативних документів, воно сприяло одноманітності, одноваріантності управлінської діяльності. Цей етап характеризується пануванням інваріантної, авторитарної парадигми

управління, орієнтацією наукових праць на узагальнення та догматизацію існуючого досвіду управління, відторгненням інноваційних ідей, ізоляцією від світових доробок у галузі управління освітою. Майже всі наукові праці були орієнтовані на висвітлення проблем змісту, форм та методів управлінської діяльності керівників навчальних закладів. Такий підхід ускладнював і навіть унеможлиблював формування цілісних концепцій та теорій управління» [8, с. 28].

Аналіз теоретико-методологічних основ розвитку управління СПК НПП ЗВО України в досліджуваній період вважаємо за доцільне розпочати із вивчення закономірностей управління освітнім процесом взагалі та СПК зокрема, що були характерні останньої чверті XX століття.

Так, 1977 року Т. Кобзарєва захистила дисертацію «Розвиток вищої заочної педагогічної освіти в Українській РСР» [274], у якій зробила висновок, що однією із закономірностей розвитку вищої освіти та ефективного управління нею є безперервне удосконалення змісту, форм і методів організації освітнього процесу, що відповідали зростаючим вимогам суспільного і науково-технічного прогресу.

1978 року О. Батишев у дисертації «Педагогічні основи вивчення, узагальнення та впровадження передового досвіду» зазначав: «Вивчення практики передового педагогічного досвіду вказує на те, що осмислення фактів і їх переробка повинні здійснюватися в межах однієї концепції. ...Це положення є важливою умовою проникнення в об'єктивні закономірності досліджуваного педагогічного явища і веде до осмислення його похідних принципів для ефективного управління цим процесом» [64].

1985 року, продовжуючи розвивати теоретико-методологічні основи управління ЗЗСО, А. Орлов захистив докторську дисертацію «Управління навчально-виховною роботою в загальноосвітній школі суспільства розвиненого соціалізму», у якій сформулював такі закономірності управління: «чим вищий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, тим більші вимоги щодо підготовки в навчальному закладі,

тим більша потреба в ефективному управлінні цілісним педагогічним процесом; чим вищий рівень структурно-функціональних зв'язків і залежностей між суб'єктом і об'єктом управління, тим ефективніше функціонування системи управління; ефективність управління навчально-виховною роботою визначається впливом зовнішніх і внутрішніх умов, у яких відбувається процес управління; висока ефективність управління й розвитку суб'єктів освітнього процесу досягається, якщо суб'єкти управління спираються на систему постійно повторюваних замкнутих циклів; чим вищий рівень забезпечення суб'єкта управління інформацією, тим вища ефективність управління і функціонування навчально-виховної роботи; якщо структура суб'єкта управління детермінована цілями функціонування, змістом, структурою об'єкта, то підвищується якість управлінського процесу; зміст і методи управління навчально-виховною роботою зумовлені змістом і методами соціального управління, змістом і методами організації педагогічного процесу в навчальному закладі; чим вищий рівень фахової компетентності керівників навчального закладу, тим ефективніше управління» [501].

Цей науковий доробок вважаємо одним із найвагоміших внесків у тогочасну теорію управління – уперше: обґрунтовано структурно-функціональні зв'язки між суб'єктом і об'єктом управління; розглянуто суб'єкти управління інформацією, якість управлінського процесу, фахову компетентність керівників закладів освіти.

Того ж року Ю. Конаржевський (доктор педагогічних наук, професор, займався проблемами управління школою; 1981 року захистив дисертацію «Педагогічний аналіз навчально-виховного процесу як фактор підвищення ефективності управління загальноосвітньою школою») у своїй статті «Про деякі проблеми управління школою» виділив такі закономірності управлінського процесу: «наукове управління може бути забезпеченим за умови високого аналітичного рівня; чим вищий рівень доцільності управління, тим ефективніший результат; чим вищий рівень неперервності

управлінського впливу, тим вагоміша ефективність результатів; чим стабільніший ритм управління, тим вища організованість управлінської системи; взаємозв'язане й узгоджене функціонування системи в цьому забезпечується додержанням найвищих пропорцій у діяльності і структурі керуючої і керованої підсистем» [287, с. 52].

На нашу думку, визначені Ю. Конаржевським закономірності направлені більшою мірою на досягнення поставленого результату та могли бути розповсюджені й на ЗВО, зокрема у СПК НПП ЗВО.

1986 року В. Бондар захистив дисертацію на тему «Підвищення ефективності підготовки директора школи до управління процесом навчання» [90]. Науковець у дослідженні представив авторське визначення управлінської діяльності й розглядав її як «цілеспрямоване явище, що спирається на пізнання педагогічних закономірностей впливу керуючої системи на педагогічні процеси та є різновидом пізнавального процесу», а під самими закономірностями управлінської діяльності він розумів «стійкі залежності і зв'язки між двома групами явищ: дидактичним цілепокладанням управління і його використанням в управлінських рішеннях; залежністю розкриття резервів підвищення ефективності роботи педагога від психолого-педагогічної компетентності керівника; залежністю управлінського впливу від рівня психолого-педагогічної та методичної компетентності педагога й дидактичною взаємодією директора з колективом; залежністю ефективності управлінського впливу від обліку реальних дидактичних можливостей педагога і його потреби в нових знаннях» [90].

Водночас дослідження В. Бондара ґрунтувалося на ленінських положеннях про єдність діалектики, логіки і теорії пізнання та на матеріалах з'їду Комуністичної партії, що й не було дивним для даного історичного періоду.

Аналіз вищезазначених закономірностей дає підстави визначити, що, хоча в них наголошується на управління в системі шкільної освіти,

проте, на нашу думку, їх можна було застосувати до управління СПК НПП ЗВО України.

1986 року Б. Коротяєв у підручнику «Педагогіка як сукупність педагогічних теорій» визначив такі управлінські закономірності: «чим повніше забезпечує керівник установи взаємодію закладу, сім'ї, громадськості, тим ефективніше керівництво; чим вищий рівень доцільності управлінської діяльності, тим вищі результати діяльності закладу освіти; чим вищий рівень неперервності управлінського впливу, тим вища ефективність результатів управління; чим стабільніше управлінський ритм, тим вище організованість управлінської системи та ефективніші результати; чим повніше забезпечує керівник установи взаємодію змістовної, процесуальної та організаційної діяльності педагогічного колективу, тим ефективніше керівництво та вищі результати діяльності колективу; чим краще вміє керівник виконувати всі види управлінської діяльності, тим ефективніше управління та результати діяльності; чим більш повно в діяльності керівника взаємодіють єдиноначальність та колегіальність, тим більш повно співпадають результати керівництва з очікуваними; чим ефективніша система прямих та зворотних зв'язків в управлінні, тим вищі результати управління закладом» [301]

1990 року В. Пікельна, визначаючи теоретичні основи управління, наголошувала, що «розуміння та використання в практиці керівника об'єктивних закономірностей управління дозволяє йому побачити реально можливий та соціально-необхідний стан системи управління, побачити не недоліки, а причини, які їх породжують, і не просто їх встановити, а намітити систему заходів щодо удосконалення процесу управління в перспективі» [529, с. 70]. До закономірностей управління науковиця віднесла: єдності управління закладом; сполучення централізму і децентралізму; співвідношення керуючої і керованої систем; впливу загальних функцій управління на кінцевий результат [529].

Запропоновані закономірності управління по суті є закономірностями розвитку управління СПК НПП ЗВО України. Аналіз змісту процитованих науковців свідчить, що, визначаючи закономірності управління закладом освіти, вони не робили акценту на обов'язковості політичного спрямування управління, що видається дещо дивним у 1974 – 1990 роках.

Отже, можемо дійти висновку, що для сформованих науковцями закономірностей досліджуваного першого періоду актуальним було врахування: цілей (чим вищий рівень доцільності управління, тим ефективніший результат (Ю. Конаржевський), чим вищий рівень доцільності управлінської діяльності, тим вищі результати діяльності закладу освіти (Б. Коротяєв)); взаємозв'язку у системі освіти (висока ефективність управління й розвитку суб'єктів освітнього процесу досягається, якщо суб'єкти управління спираються на систему постійно повторюваних замкнутих циклів (А. Орлов), чим вищий рівень неперервності управлінського впливу, тим вагоміша ефективність результатів (Ю. Конаржевський), чим повніше забезпечує керівник установи взаємодію закладу, сім'ї, громадськості, тим ефективніше керівництво (Б. Коротяєв); прозорості та об'єктивності (чим вищий рівень фахової компетентності керівників ЗВО, тим ефективніше управління (А. Орлов), чим ефективніша система прямих та зворотних зв'язків в управлінні, тим вищі результати управління закладом (Б. Коротяєв)).

Погоджуємось із думкою Є. Хрикова, що «із проблемою закономірностей найтісніше пов'язана проблема принципів управління навчальним закладом, тому що соціальні закони реалізуються через свідому діяльність людей. Ланкою, що поєднує закономірності та діяльність, є принципи управління – фундаментальні положення» [764, с. 104–105].

Відповідно до алгоритму дослідження проаналізуємо принципи управління СПК НПП ЗВО України першого періоду.

Як було зазначено, 1 жовтня 1974 року вступив у дію Закон УСРС «Про народну освіту», у якому в статті 4 було визначено основні принципи

народної освіти в УРСР загалом, але також застосовувалися у процесі ПК НПП ЗВО:

- «рівність усіх громадян СРСР у здобутті освіти незалежно від походження, соціального і майнового станів, расової і національної належності, статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин», який було представлено в редакції Указу Президії ВР УРСР від 15 травня 1980 року № 243-X [599].

У процесі організації СПК даний принцип використовувався при розробці навчальних програм для НПП ЗВО та змістового наповнення дисциплін СПК із урахуванням особливостей і толерантного відношення до громадян, їх віросповідання, расових характеристик, соціального становища тощо для того щоб у процесі ПК таким чином не обмежувати суб'єктів освітнього процесу;

- «державний і громадський характер усіх навчально-виховних закладів» [599].

Адміністрація ЗВО у процесі організації та управління СПК НПП керувалася виключно нормативно-правовими актами ЦК КПРС, РМ, відповідних контролюючих союзно-республіканських Міністерств;

- «свобода вибору мови навчання: навчання рідною мовою або мовою іншого народу СРСР» [599].

Під час управління СПК НПП даний принцип використовувався частково, адже викладання здійснювалося виключно російською мовою;

- «безплатність усіх видів освіти, утримання частини тих, хто навчається, на повному державному забезпеченні, безплатна видача шкільних підручників, стипендіальне забезпечення учнів і студентів, надання їм установлених пільг і подання іншої матеріальної допомоги», що представлений у редакції Указу Президії ВР УРСР від 15 травня 1980 року № 243-X [599].

Цей принцип стосовно організації та управління СПК НПП ЗВО України виконувався належним чином, курси ПК, стажування, навчання в аспірантурі було безкоштовним; під час відряджень НПП до інших установ та творчих відпусток за ним зберігалася заробітна плата; державою здійснювався весь матеріально-технічний супровід СПК НПП ЗВО України;

- «єдність системи народної освіти і наступність усіх типів навчальних закладів, що забезпечують можливість переходу від нижчих ступенів навчання до вищих» [599].

У СПК даний принцип реалізовувався у процесі наступності навчання «бакалаврат – аспірантура», до аспірантури першочергове право вступу мали кращі випускники ЗВО, що дало можливість відшукати талановитих, креативних спеціалістів відповідно до Постанови ЦК КПРС та РМ СРСР «Про заходи щодо подальшого покращення підбору та підготовки наукових кадрів» [455];

- «єдність навчання і комуністичного виховання та зв'язок навчання і виховання підростаючого покоління з життям, з практикою комуністичного будівництва» [599].

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР з метою підвищення ефективності організації та управління СПК НПП ЗВО розробило уніфіковані для всіх структур навчально-тематичні плани, у яких було визначено перелік дисциплін для вивчення, основними з яких були педагогіка, психологія, методики викладання та обов'язково політпросвіта.

- «науковий характер освіти, її постійне вдосконалення на основі новітніх досягнень науки, техніки, культури» [599].

У процесі управління СПК НПП ЗВО даний принцип реалізовувався відповідно до Держплану УРСР та рекомендацій Академії наук УРСР щодо обов'язкового впровадження у практику СПК методів науково-технічного прогнозування, сучасних досягнень науки і техніки, однак міжнародний освітній простір та світові досягнення для НПП ЗВО УРСР були

недосяжними, адже «верхівка» Компартії вважала, що це може зашкодити могутності СРСР та вплинути на світову першість країни.

1976 року Л. Брежнєв під час виступу на XXV з'їзді КПРС [96, с. 93] наголошував та тому, що в тогочасних умовах необхідним було підвищення рівня та якості знань суспільства через здійснення самоосвітньої діяльності для швидкої орієнтації у стрімких потоках наукової та політичної інформації. Генеральний секретар ЦК КПРС зробив акцент на тому, що сам процес ПК НПП і приведення цієї системи у відповідно до вимог життя необхідно здійснювати обачно та вдумливо, не приймати незважених та поспішних рішень.

Підтвердження того, що принципи народної освіти використовувалися у процесі управління СПК НПП, знаходимо в дисертації Б. Грицюк «Удосконалення організації заочного навчання в педагогічних інститутах» [151] 1977 року, у якій науковець прийшов до висновку, що дані принципи застосовувалися на всіх етапах управління освітніми установами від школи до СПК НПП. Б. Грицюк, ґрунтуючись на виступі Л. Брежнєва, підкреслював необхідність та актуальність принципів комуністичної ідейності й переконаності, відповідності СПК до завдань комуністичного будівництва й розвитку держави.

Зазначені принципи слугували не тільки підґрунтям для НПП в умовах СПК, а й у процесі самоосвітньої діяльності при виконанні функціональних обов'язків.

Аналіз дисертаційного дослідження Н. Васиньової «Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття)» [107, с. 168] дав підстави з'ясувати, що в 1976 – 1980 роках поза увагою науковців залишалася проблема управління освітніми установами і, як наслідок, проблема розвитку управління СПК НПП. У даний проміжок часу поширеними поняттями були «контроль» та «інспектування», а принципи – демократизації, гуманізації зустрічалися дуже рідко.

Проаналізувавши наукові розвідки Є. Березняка 1980 року [69] та В. Афанасьєва 1981 року [21], встановлено, що в цей період управління освітою та СПК НПП ґрунтувалося на принципах системності й цілісності внутрішньоорганізаційного управління та, на жаль, лише формально демократизації, децентралізації. Перші два принципи значною мірою сприяли результативності управління, хоча були заполітизовані та враховували ідеологію Компартії.

Упродовж 80-х років XX століття науковці (В. Бондарь [88], А. Орлов [501], Н. Сунцов [701]), визначаючи принципи управління, наголошували, що вони були переважно адміністративними, відповідали загалом за організацію та контроль освітньої діяльності. На їх думку, ключовими принципами, відповідно до тогочасного устрою СРСР були принципи – колегіальності (формально) й єдиноначальності, взаємозв'язку освіти з політикою, ідеологією комуністичної партії і демократичного централізму, що не є дивним для першого досліджуваного періоду (1974 – 1990 роки).

Отже, проаналізувавши запропоновані управлінцями та представлені у нормативно-правових документах принципи, з'ясовано, що в роки входження України до складу СРСР під впливом ЦК КПРС принципи управління освітою загалом та управління СПК НПП ЗВО зокрема сприяли професійному розвитку НПП у СПК, однак більшість із них декларувалася лише на аркуші, а її зміст мав ознаки тогочасного політичного напрямку. Так, у процесі управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX століття до 1990 року були відсутні принципи гуманізації, індивідуалізації, диференціації демократизації особистісно орієнтованої системи управління СПК НПП ЗВО, переважали принципи централізації, ідеологізації, контролю. Проте, на наш погляд, централізація освіти мала частково свої позитивні аспекти, адже була чіткість механізмів щодо ПК НПП, визначені терміни, форми, методи, розроблені методичні вказівки щодо організації та контролю за СПК, упроваджені уніфіковані навчальні плани. Науково-педагогічні працівники забезпечувалися необхідною матеріально-технічною базою

для результативного ПК, за ними зберігалася заробітна плата та робочі місця, якщо вони вступали до аспірантури або виїжджали на стажування.

Наступним відповідно до алгоритму наукової розвідки проаналізуємо функції управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX століття.

Нам імponує думка Є. Хрикова – «управлінська діяльність має цілеспрямований характер. Період часу від постановки мети управління до її реалізації називають циклом управління... Усебічне розуміння сутності циклу управління неможливе без розгляду його взаємозв'язку з функціями управління. Це пов'язано з тим, що управлінський цикл є сукупністю таких, що взаємодіють, послідовно змінюють одна одну, підпорядкованих одній меті функцій управління, комплексна реалізація яких забезпечує успішне вирішення управлінських завдань» [766, с. 86].

1973 року В. Афанасьєв у підручнику «Наукове управління суспільством» поняття «функції управління» трактував як операції, дії суб'єкта управління, які відповідають послідовній зміні стадій управлінського циклу, а сукупність цих функцій становить зміст процесу управління [22].

Отже, перейдемо до аналізу функцій управління освітнім процесом загалом та управління СПК НПП ЗВО зокрема у досліджуваний період. Для цього нами використано метод контент-аналізу як якісно-кількісний метод щодо вивчення науково-педагогічної, соціальної, управлінської літератури, який характеризується об'єктивністю зроблених висновків та строгістю процедури проведення.

Для проведення контент-аналізу було вивчено: посібники Г. Петрова «Основи радянського соціального управління» [524], В. Юсупова «Право і радянське державне управління» [810], Ю. Тихомирова «Механізми управління в розвинутому соціалістичному суспільстві» [718], В. Аверьянова «Функції і організаційна структура органу державного управління» [3]; докторську дисертацію В. Маслова «Система функціональних знань директора загальноосвітньої школи» [377]; статтю Р. Шакурова «Соціально-

психологічні проблеми вдосконалення управління профтехучилищем» [790]; докторську дисертацію В. Бондаря «Підвищення ефективності підготовки директора школи до управління процесом навчання» [90]; посібники П. Фролова «Школа молодого директора» [753], В. Пікельної «Теоретичні основи управління» [529], у яких представлено функції управління загалом, управління організацією, управління державою, управління освітнім процесом; підручник Н. Кузьміної «Професіоналізм особистості викладача та майстра виробничого навчання» [332], у якому вчена визначила функції управління СПК НПП ЗВО та розподілила їх на п'ять груп, що розкривали всі аспекти управлінської діяльності адміністрації закладу щодо підвищення кваліфікації суб'єктів освітнього процесу – від отримання необхідної інформації щодо безперешкодного функціонування СПК, формування мети, цілей, відповідних завдань, розробки програм, планів, виконання діяльності управлінця до побудови й налагодження взаємозв'язків між суб'єктами управління щодо СПК НПП.

Представимо результати контент-аналізу функцій управління загалом та управління СПК НПП ЗВО України зокрема у вигляді таблиці (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Контент-аналіз функцій управління першого періоду (1974 – 1990 роки)

<div> <div>ПІБ дослідників</div> <div>Функції</div> </div>	Г. Петров, 1974 р.	В. Юсупов, 1975 р.	Ю. Тихомиров, 1978 р.	В. Аверьянова, 1979 р.	В. Маслов, 1979 р.	Р. Шакуров, 1984 р.	В. Бондар, 1984 р.	П. Фролов, 1988 р.	В. Пікельна, 1990 р.	Н. Кузьміна, 1990 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
суспільно-політична					+					
культурно-освітня					+					
керівництво вихованням	+				+					
управління процесом навчання					+					
адміністративна					+					
господарсько-фінансова					+					
розстановка кадрів	+	+								

Продовж. табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
планування	+		+			+	+	+	+	+
організаційна		+	+	+			+	+	+	+
стимулювання								+	+	
контроль	+	+	+			+	+	+	+	
регулювання	+	+						+	+	
координація		+				+			+	
облік									+	
аналіз									+	
гностична					+					+
конструктивна										+
комунікативна										+
цільова			+	+		+				
соціальна						+	+			
виробнича							+			
інформаційна	+		+							
прогнозування	+		+							
ресурсна				+						

Як бачимо з табл. 3.2, найбільш притаманними у процесі управління загалом та управління СПК НПП ЗВО України 1974 – 1990 років були класичні функції управління, а саме: планування, організація, контроль (із 10 проаналізованих робіт у 7 з них згадуються дані функції); регулювання управлінською діяльністю (у 4 роботах); координаційна та цільова (у 3 роботах). Аналізуючи наукові здобутки першого періоду, з'ясовано, що хоча в назві функцій не було відображено ідеології ЦК КПРС, однак їх змістове наповнення носило заполітизований характер (суспільно-політична, культурно-освітня – дані назви згадуються тільки в роботі В. Маслова).

Заполітизованість управлінської складової освітнього процесу виявлено в наукових розвідках Т. Ільїної «Педагогіка» 1984 року [220], яка налічувала 496 сторінок й тільки приблизно одна четверта частини роботи присвячено тематиці книги, а весь інший матеріал – популяризації Комуністичної партії; Л. Колеснікова «Ефективність освіти» [279], у якій було представлено, крім загальнопедагогічних та управлінських питань, що стосувалися всіх ланок освіти, ідеологічні постулати Комуністичної партії.

Наступним відповідно до алгоритму наукової розвідки проаналізуємо моделі управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX століття.

Як наголошує Є. Хриков: «Реформування системи освіти завжди починається з певних змін в управлінні освітою. Тому ефективність освітніх процесів значною мірою залежить від ефективності управлінської діяльності» [766, с. 5], в основі якої лежить моделювання будь-якого управлінського явища.

Н. Мойсеюк, підтримує дане висловлювання та зауважує: «Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується відходом від тоталітарної уніфікації й стандартизації педагогічного процесу, інтенсивним переосмисленням цінностей, пошуками нових моделей в теорії та практиці навчання й виховання. Цей процес не може бути стихійним. Він потребує управління та розробки управлінських моделей» [408, с. 601].

Перш ніж розглянути моделі управління СПК НПП ЗВО України першого періоду, що використовувалися на різних етапах, вважаємо за доцільне надати визначення понять «модель», «моделювання» для кращого розуміння досліджуваного явища. Дані дефініції різною мірою представлені майже в усіх наукових роботах, присвячених вирішенню проблем управління освітою, вищою освітою загалом та СПК НПП ЗВО зокрема.

Модель (від лат. *modulus* – міра, аналог, зразок) – «опис об'єкта дослідження (предмета, явища або процесу) будь-якою формалізованою мовою, що складений із метою вивчення його властивостей. Кожна модель являє собою систему компонентів, які містять об'єктивну й достатньо повну інформацію про об'єкт або процес, що вивчається» [406].

В. Штофф визначає модель як «концептуальний інструмент, аналог певного фрагмента соціальної дійсності, що служить для зберігання та розширення знання про властивості й структуру процесів, які моделюються, орієнтований на управління ними» [804, с. 19].

Моделювання – «метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтується на заміні конкретного об'єкта досліджень (оригіналу) іншим, подібним

до нього (моделлю)» [425]; О. Савченко визначає моделювання як «метод дослідження об'єктів на їх моделях-аналогах; побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ і тих, що спеціально сконструйовані» [654]; у широкому розумінні слово «моделювання» виражає загальний аспект пізнавального процесу, у вузькому – специфічний спосіб пізнання, за допомогою якого одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі) [671].

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі в посібнику «Основи менеджменту» [396] акцентували увагу на тому, що моделювання використовується в управлінні з таких причин: складність певних управлінських ситуацій, які можливо вирішити, тільки змодельовавши спрощено дану проблему; вирішення певних завдань, проблем відбувається шляхом експериментування, а задля цього необхідним є розробка моделі даної ситуації, яку можливо перевірити в реальних умовах для підтвердження її ефективності, а за потреби удосконалення; можливості прогнозування, використовуючи моделювання для систематизованого передбачення, порівняння та удосконалення управлінських рішень.

В. Пікельна зазначає, що «до найбільш ефективних методів дослідження процесів управління належить моделювання. Воно передбачає розробку моделі управлінської діяльності, при цьому може бути змодельований об'єкт чи суб'єкт управління, або рух інформації за прямими та зворотними зв'язками систем та підсистем, чи сам керівник освітньої установи, чи розроблена модель управлінського циклу тощо» [530, С. 47–48]. Науковиця акцентує на тому, що моделі управління сприяють вивченню властивостей, характеристик, специфіки об'єкта дослідження. Даний метод, на думку дослідниці, дає змогу не тільки розглянути систему управління у цілісному вигляді, а й більш чітко побачити проблеми, які виникають [530, с. 47–48].

Нам імponує думка А. Харківської, яка наголошує, що теоретична модель системи управління має складатися з: цілей, підходів,

закономірностей, принципів, функцій, методів та організаційної структури управління. Дослідниця доводить, що система управління, розроблена на основі теоретичної моделі, здатна: «бути чутливою до змін у зовнішньому середовищі, завчасно реагувати на вимоги, загрози та можливості, що в ньому відкриваються; забезпечувати повноту виявлення актуальних проблем освітнього середовища педагогічного ВНЗ, ранжувати їх за значущістю та розкривати структуру причинно-наслідкових зв'язків; ставити конкретні цілі та завдання реалізації програми педагогічного ВНЗ у цілому та її частин зокрема, забезпечуючи орієнтацію на підвищення її здатності створювати сприятливі умови для розвитку особистості майбутніх педагогів; планувати скоординовану реалізацію програми педагогічного ВНЗ як комплексу інноваційних проєктів; забезпечувати сприятливу мотивацію щодо участі в інноваційній діяльності та залучення членів педагогічного колективу ВНЗ до інноваційної діяльності; здійснювати систематичний моніторинг упровадження інновацій та своєчасне реагування на проблеми, що виникають у ході реалізації інноваційних проєктів» [756].

Розглянувши дані трактування відповідно до алгоритму дослідження, перейдемо до аналізу моделей управління освіти загалом та СПК НПП ЗВО зокрема, які використовувалися під час першого періоду (1974 – 1990 роки).

В умовах СРСР, як зазначалося в попередніх підрозділах, переважав авторитарний режим управління, СПК не була винятком. Контроль керівництвом за функціонуванням СПК цілковито належав ЦК КПРС, а її рішення набирали форми наказів, які не підлягали обговоренню та повинні були бути виконані всіма структурами управління, починаючи від Держплану (вищий орган деталізованого планування) та Міністерств різних відомств до систем управління нижчих рівнів.

Л. Мартинець у навчально-методичному посібнику «Сучасні моделі освіти» [375] представила радянську модель освіти. Дослідниця зазначала, що функціональна направленість моделі управління освітнім процесом була зорієнтована на популяризацію оборонної та промислової сфер СРСР і,

як наслідок, це призвело до того, що змістове наповнення навчальних дисциплін у ЗВО загалом та СПК зокрема було переобтяжене природно-технічним й ідеологічним змістом. Радянський Союз реалізовував замовлення на необхідну освіту, ґрунтуючись на гумбольдтівську модель, яка передбачала організацію освітнього процесу задля підготовки науковців, інженерів та інших спеціалістів, які сприяли розвитку могутності держави.

1982 року Г. Іванов та В. Саюшев у дослідженні «Соціально-економічні проблеми профтехосвіти» [659, с. 23–24] наголошували, що в 70 – 80-х роках ХХ століття основою процесу управління ПК НПП були професійні моделі, які слугували тогочасним стандартом освітнього процесу для адміністрації та НПП й виступали певним нормативно-правовим підґрунтям для ПК керівників і НПП ЗВО.

1986 року І. Жерносек у статті «Творче об'єднання як науково-методичний центр» [206], розглядаючи етапи організації творчого об'єднання НПП для підвищення їх кваліфікації, до основних із них відносив: організацію вихідних положень; розробку стратегічної ідеї, постановку завдань; створення управлінської моделі діяльності на базі ЗВО; узагальнення отриманих результатів; моделювання та експериментальна перевірка доцільності впровадження досвіду опорного ЗВО у практику інших закладів освіти щодо управління СПК НПП.

1990 року М. Красовицький у роботі «Перспективи розвитку системи безперервної освіти» [520] запропонував модель нового досвіду, що використовувалася при управлінні СПК НПП ЗВО. Дослідник визначив головні елементи даної моделі, які полягали в: обґрунтуванні актуальності досвіду – організація діяльності щодо впровадження передового досвіду управління закладом освіти, який ураховував вимоги тогочасного суспільства, починаючи з держави і закінчуючи НПП. Даний досвід був направлений на вирішення практичних проблем, які поставали у СПК НПП; теоретичній базі досвіду – урахування теоретичних знань адміністрації ЗВО, яка організовувала ПК НПП, та знань НПП для розробки курсів ПК та їх змістового наповнення, ґрунтуючись на наукові здобутки, досягнення,

передовий педагогічний та управлінський досвіди; системі педагогічних дій – моделювання досвіду задля прогнозування практичної діяльності та внесення змін за необхідності; передбачувані наслідки – урахування чинників, які могли вплинути на результативність упровадження передового досвіду.

1990 року В. Масловим у навчальному посібнику «Теорія й методика організації безперервного підвищення кваліфікації керівників шкіл» [379] уперше було розроблено модель функціональної компетентності директора школи, що слугувала теоретичним підґрунтям для розробки навчальних планів і програм у СПК. Дана модель була структурно орієнтовною та спиралася на теоретичні знання і практичні уміння керівництва закладів освіти, а також ураховувала соціально-ідеологічну направленість тогочасного освітнього процесу; виховні аспекти щодо популяризації ідеології; організаційну та фінансову складову.

Е. Софьянц у статті «Про організацію курсової підготовки учителів в інститутах» [687, С. 26–27] запропонував варіативну модель курсової підготовки, яка полягала в тому, що перед початком перепідготовки педагогічних кадрів пропонувалося проходити тестування для визначення їх рівня професійних компетентностей, після чого визначався рівень – низький, середній та високий і фахівців розподіляли між групами, а для кожної групи застосовувалася певна модель управління їх курсовою підготовкою, ураховували їх рівень, відповідно до якого було розроблено навчально-тематичні плани та програми, що дозволяло досягти бажаних результатів.

П. Кряжев у статті «Модель управління освітою в Україні на межі ХХ – ХХІ століть» на основі аналізу архівних джерел досліджуваного періоду прийшов до висновку, що в освіті, а отже, і в СПК НПП ЗВО в галузі освіти СРСР «функціонувала централізовано-пірамідальна виконавська структура, яка включала в себе: освітні міністерства (народної освіти, середньої спеціальної і вищої освіти тощо); міністерства і різні відомства, які мали у підпорядкуванні «власні» навчально-виховні заклади різноманітного рівня; Вищу атестаційну комісію СРСР з оцінювання і легітимізації наукових

і науково-педагогічних кадрів високих рівнів; Академію педагогічних наук (АПН) як основний інструмент наукової підтримки навчально-виховного процесу» [327, с. 101].

Використання даних професійних моделей давало можливість керівництву ЗВО організовувати діяльність СПК та приймати відповідні управлінські рішення щодо визначення термінів, форм та періодичності навчання НПП, якщо даний аспект не було прописано в нормативно-правових документах (наказах, директивах, рекомендаціях). Змістове наповнення моделей переглядалося відповідно до термінів ПК.

Отже, проаналізувавши моделі управління освітою загалом та управління СПК НПП ЗВО України зокрема, можемо дійти висновку, що в цих моделях було враховано майже всі аспекти тогочасного устрою, позитивним стало врахування: передового досвіду, який спирався на досягнення науки й техніки; варіативність управлінських моделей заслуговує окремої уваги, адже було враховано індивідуальні можливості, потреби та знання кожного НПП тощо. Однак у запропонованих науковцями моделях зустрічаються певні аспекти ідеологізації та популяризації могутності СРСР, ця тенденція простежувалася в досліджуваній період.

Наступне завдання дослідження пов'язано із аналізом теоретико-методологічних основ розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України другого періоду.

3.3 Теоретико-методологічні основи розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України другого періоду

Завданням підрозділу було проаналізувати теоретико-методологічні основи розвитку управління системою підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України другого періоду

(1991 – 2014 роки). У процесі вирішення даного завдання були використанні такі методи: аналіз (ретроспективний, порівняльно-історичний та історико-логічний), контент-аналіз, класифікація та систематизація даних.

У 1991 – 2014 роках управління СПК НПП ЗВО України стало частково децентралізованим, однак також спрямовувалося настановами та визначеними з орієнтацією на них завданнями.

Узагальнюючи проаналізовані в попередніх розділах історико-педагогічні джерела [8; 16; 78; 94; 107; 233; 239; 272; 403; 421; 497; 759; 769], з'ясовано, що в 1991 – 2014 роках спостерігалось збільшення захищених дисертацій, опублікованих посібників, статей порівняно з першим періодом. Тематика досліджень спрямовувалася на вивчення управління освітою (від дошкільної до післядипломної), закладами освіти (ЗДО, ЗЗСО, ЗВО), інноваційним розвитком ЗВО, освітнім процесом, управління СПК педагогічних і керівних кадрів.

Так, наприклад, кількість захищених дисертацій із проблем управління ЗЗСО на першому етапі становила 53 роботи, на другому етапі – 263 [667].

Це підтверджує О. Адаменко, наголошуючи, що в другому періоді «коло питань, які досліджують науковці, розширюється, активізуються наукові пошуки з управління всіма типами освітніх установ, створюються умови для формування загальної теорії управління освітою, більш оптимальним стає співвідношення теоретичних та емпіричних знань, відбувається переорієнтація теорії управління з узагальнення досвіду роботи на наукову розробку актуальних проблем діяльності навчальних закладів, тобто провідними стають культуротворююча та перетворювальна функції науки, а не підтримуюча, як було раніше» [8, с. 29].

На початку 2000-х років розпочинають роботу наукові школи, (центри, асоціації), які стали запорукою успішного ПК НПП ЗВО та управління СПК НПП ЗВО України. Н. Гузій, В. Ляхоцький, Є. Чернишова та інші під науковою школою розуміють неформальну спільноту науковців «різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером,

об'єднаних спільними підходами до розв'язання проблем, стилем роботи і мислення, ідеями і методами, яка одержала значні наукові результати, здобула авторитет та громадське визнання у певній галузі знань. Головними ознаками наукової школи є: значущість одержаних результатів; високий авторитет у певній галузі науки; оригінальність методики досліджень; спільні наукові погляди; наявність наукових лідерів; висока кваліфікація дослідників, згуртованих навколо провідного вченого» [540, с. 206].

Основними завданнями роботи наукових шкіл були: розв'язання актуальних наукових, науково-прикладних проблем; розробка сучасних моделей ПК НПП ЗВО; модернізація управління СПК НПП ЗВО, участь у міжнародних та національних проєктах, програмах тощо.

Так, Є. Хриковим (який свого часу очолював факультет перепідготовки та підвищення кваліфікації організаторів народної освіти, інститут післядипломної освіти та дистанційного навчання, із 2009 року очолює кафедру державної служби та управління) була створена наукова школа з проблем управління закладами освіти загалом і СПК НПП ЗВО зокрема. Станом на 2011 рік «під його керівництвом підготовлено і захищено 25 кандидатських і докторських дисертацій. Наукова школа професора Є. Хрикова – це науковий колектив, який сформувався внаслідок багаторічної плідної роботи над актуальними проблемами управління навчальними закладами різних типів, з притаманними йому творчою професійною співдружністю, дієвістю та визнанням науковим і суспільним значенням результатів діяльності. ...Щороку члени наукової школи проводять науково-практичні конференції та видають збірки матеріалів з проблем управління освітніми установами» [138, с. 93].

Г. Єльніковою (яка свого часу працювала завідувачкою кафедри наукових основ управління школою, проректором з навчальної роботи Харківського державного педагогічного інституту імені Г. С. Сковороди; була першим заступником начальника управління освіти Харківської обласної державної адміністрації; працювала ректором Харківського

обласного інституту неперервної освіти педагогічних працівників, деканом факультету підвищення кваліфікації, завідувачкою кафедри менеджменту освіти, економіки та маркетингу Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України; деканом факультету менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Академії педагогічних наук України, заступницею директора з наукової роботи Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, завідувачкою кафедри менеджменту Української інженерно-педагогічної академії [198]) створено школу адаптивного управління соціально-педагогічними системами. Під її керівництвом «школа здійснює наукову, навчальну та навчально-методичну роботу, метою якої є підвищення професійної компетентності наукових, педагогічних та науково-педагогічних працівників галузі освіти; здійснює проєктну діяльність, зокрема на міжнародному рівні; створює умови для поглиблення міжнародного співробітництва за рахунок розширення участі навчальних закладів (підрозділів) у проєктах міжнародних організацій та співтовариств, освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном; участі в програмах двостороннього і багатостороннього обміну педагогічними кадрами і науковцями; проведення спільних наукових досліджень, співробітництва з міжнародними фондами; відповідно до чинного законодавства України сприяє в підготовці науково-педагогічних кадрів до захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата та доктора наук за відповідними спеціальностями тощо» [198; 600].

Також для нашого дослідження науковий інтерес викликають наукові школи Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України»:

- наукова школа В. Олійника (станом на 2020 рік – радник ректора, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) та член Президії Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України) «Становлення, функціонування та розвиток

системи післядипломної педагогічної освіти України», що займалася та займається проблемами дистанційної ПО, підготовки та ПК НПП і управління цих систем у системі дистанційної ПО; модернізації освітньої діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти на засадах сучасних технологій; концептуальних засад утворення відкритого університету післядипломної освіти [498];

– наукова школа Т. Сорочан (станом на 2020 рік – доктор педагогічних наук, професор) «Професійний розвиток фахівців у формальній, неформальній, інформальній післядипломній освіті в умовах цифровізації суспільства. Управління педагогічними системами підвищення кваліфікації фахівців», що займалася та займається питаннями ПК фахівців у формальній, неформальній, інформальній післядипломній освіті в умовах цифровізації суспільства [424];

– наукова школа Н. Клокар (станом на 2020 рік – доктор педагогічних наук, професор) «Управління професійним розвитком керівних кадрів галузі освіти», що займалася та займається проблемами підготовки та професійного розвитку ПП та НПП закладів освіти, управління розвитком закладів освіти, регіональних і місцевих освітніх систем тощо [423];

– наукова школа О. Бондарчук (станом на 2020 рік – доктор психологічних наук, професор) «Психологічні засади вдосконалення управління освітніми організаціями», що займалася та займається питаннями управління закладами освіти; психологічного забезпечення розвивального освітнього простору в умовах ПО НПП, психологічного забезпечення управління закладами освіти на засадах гендерної рівності [422];

Вищенаведені приклади свідчать, що створення і розвиток наукових шкіл – перспективний напрям управління ефективною діяльністю СПК НПП ЗВО, а їх унікальність зумовлена використанням інноваційних форм креативної колективної співпраці в колективі однодумців.

Аналіз теоретико-методологічних основ управління розвитком СПК НПП ЗВО України в досліджуваний період вважаємо за доцільне розпочати

із вивчення закономірностей управління освітнім процесом узагалі та СПК зокрема, що були характерні в 1991 – 2014 роках.

1996 року колективом науковців (В. Драгун, В. Маслов, В. Шаркунова) було визначено закономірності управління освітнім закладом, які, на наш погляд, відображали й закономірності управління СПК НПП ЗВО України, а саме: «прогнозованості керівництва навчальними закладами; відповідності стилю і технології керівництва навчальними закладами до загальнодержавного механізму; взаємовпливу керуючої та керованої підсистем; залежності компетентності керівництва і результатів управління; оптимального співвідношення стратегічного і оперативно-регулятивного керівництва; залежності ефективності керівництва системою від розвитку творчого потенціалу складу НПП і студентів; залежності ефективності і професіоналізму менеджерів; оптимального співвідношення цілеспрямованих впливів підсистем управління, самоорганізації і саморегулювання; плановості і конкретного моделювання; відповідності структури управління до її призначення; зворотного зв'язку» [384].

На нашу думку, визначені В. Драгуном, В. Масловим та В. Шаркуновою закономірності розкривали аспекти взаємозалежності управлінської складової і творчого потенціалу НПП, ефективності менеджерів освітніх установ, моделювання, планування, координації освітніх завдань.

2002 року Є. Яковлев у монографії «Внутрішньовузівське управління якістю освіти» під закономірностями управління загалом та СПК НПП зокрема розумів «об'єктивно наявні, повторювані істотні зв'язки явищ і процесів, які відображають зміст і перетворення педагогічних та управлінських впливів, умови й обмеження педагогічних та управлінських процесів, напрям розвитку педагогічних систем» [812, с. 147].

2003 року О. Кузьмін та О. Мельник у підручнику «Основи менеджменту» представили майже ідентичне визначення закономірностей

управління: «об'єктивні, стійкі, загальні та повторювальні зв'язки між явищами, процесами, категоріями менеджменту» [333, с. 23].

Тогоріч М. Лесечко, Р. Рудніцька, А. Чемерис, розглядаючи органи державного управління та органи місцевого самоврядування, виділили закономірності управлінської діяльності, а саме: «закономірність цілісної системи; закономірність ієрархічності; закономірність комунікативності; закономірність історичності; закономірність еквіфінальності; закономірність стабільності організації; закономірність ефективності управлінських рішень» [350, с. 16–19].

2004 року В. Пікельна обґрунтувала закономірності управління ЗСО «як єдність управління навчальним закладом, що відображає взаємовідношення між елементами управління, які дають змогу робити судження про цілісну самостійність кожного з елементів системи управління та його залежність від інших елементів поданої системи; поєднання централізації та децентралізації в управлінні; поєднання самостійності, самодіяльності та педагогічної творчості в колективі з обов'язковим виконанням централізованих рішень; залежність кінцевого результату управлінської діяльності від повноти реалізації загальних (технологічних) функцій управління» [531, с. 67].

2005 року М. Мартиненко зазначав, що закономірності управління «повинні відповідати окремим вимогам: відображати загальні стійкі залежності в організації; бути об'єктивною основою, що віддзеркалює структуру і зміст управління; бути інваріантними до будь-яких організацій» [374].

Тогоріч Г. Єльнікова захистила докторську дисертацію на тему «Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти», у якій наголошувала, що закономірності управління висвітлювали особливості «функціонування й розвитку управлінської підструктури (якість управління залежить від ступеня розробленості критеріальності моделі результату; збільшення свободи посилює процеси

самоорганізації (через самоуправління), чим підвищує мотивацію виконавців тощо)» [194].

Цей науковий доробок вважаємо одним із найвагоміших унесків у тогочасну теорію управління – уперше розроблені й обґрунтовані закономірності, принципи, функції та механізм адаптивного управління.

2006 року Є. Хриковим видано підручник «Управління навчальним закладом», у якому автор сформував закономірності управління закладом освіти на основі аналізу суперечностей та невикористаних резервів [766]. Науковець наголошував, що ефективність управління залежить від [766, с. 73–82]: ступенів урахування особливостей середовища, що впливає на заклад освіти; забезпечення максимально можливого рівня реалізації умов, що створює держава для функціонування закладу освіти; рівня взаємовизначення керуючої та керованої підсистем; повноти використання наукових положень, що створюють основу управлінської діяльності; оптимальності співвідношення оперативно-поточних та стратегічних завдань; забезпечення єдності й цілісності всіх груп умов, необхідних для реалізації мети закладу освіти; повноти реалізації творчого потенціалу педагогічної праці; рівня професіоналізму особистості й діяльності керівників; оптимальності співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів, самоорганізації й саморегулювання; здійснення управління на основі науково обґрунтованого плану роботи; повноти реалізації науково спланованого змісту діяльності в будь-якому управлінському циклі структури управління; забезпеченості достатньою інформацією про реалізацію управлінських рішень, прийнятих у будь-якому управлінському циклі; повноти забезпечення рівня необхідної різноманітності підсистем навчального закладу; забезпечення цілісності всіх функцій управління в кожному з управлінських циклів.

2007 року В. Маслов виокремив три групи закономірностей: перша – закономірності управління закладами освіти, що зумовлені впливом систем

більш загального рівня; друга – закономірності процесу управління школами; третя – соціально-психологічні закономірності управління [382].

Сформовані В. Масловим і Є. Хриковим закономірності управління закладом освіти, на наш погляд, є фундаментальними для освітньої галузі та розкривають аспекти управління СПК НПП ЗВО України другого періоду.

2010 року О. Галус у статті «Наукові підходи та закономірності педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому вищому навчальному закладі» сформував закономірності педагогічного управління ступеневого закладу освіти, які, на нашу думку, стосувалися управління СПК НПП ЗВО України: «всебічності та повноти використання наукових положень, що створюють основу педагогічної управлінської діяльності, високого аналітичного рівня вивчення процесу в концептуальному, змістовому і технологічному аспектах; єдності цілей ВНЗ з цілями педагогічного управління освітніми процесами; неперервності педагогічного управлінського впливу на освітні процеси; прогнозованості керівництва; взаємодії керуючої та керованої підсистем; визначальної ролі людського чинника в педагогічному управлінні освітніми процесами; поєднання централізму із ініціативою ВНЗ, децентралізації та демократизації педагогічного управління; оптимального співвідношення об'єктивно необхідних стратегічних і оперативно-поточних завдань педагогічного управління освітніми процесами; забезпеченості суб'єкта педагогічного управління інформацією, наявності достатньо постійного інформаційного зворотного зв'язку» [130, с. 51].

2012 року А. Харківська захистила докторську дисертацію на тему «Теоретичні і методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу», в одному підрозділі якої визначила такі закономірності управління: «чим вищий рівень навчального, наукового та економічного потенціалу ВНЗ, тим ефективніше реалізується процес УІР педагогічного ВНЗ; чим вищий рівень вимог щодо підготовки майбутніх фахівців, тим якіснішим має бути навчально-виховний процес та професійна

компетентність професорсько-викладацького складу; чим більш конкретні та обґрунтовані критерії для визначення якості роботи педагогічного ВНЗ, тим більш оперативно здійснюється реагування на вимоги сьогодення; чим повніше забезпечується взаємодія керівника та персоналу в змістовій, процесуальній й організаційній сторонах діяльності педагогічного колективу, тим ефективніше керівництво і вищі результати діяльності колективу; чим прозоріше процес вирішення питань на загальних зборах трудового колективу, тим ефективніше здійснюється досягнення загальної мети УІР педагогічного ВНЗ; чим ґрунтовніше здійснюється пошук, вивчення та впровадження ППД, інноваційних технологій, методик управління педагогічними ВНЗ, застосовуваних у різних країнах, тим ефективніше УІР педагогічного ВНЗ» [759].

Наукову роботу вченої вважаємо одним із найважливіших внесків у тогочасну теорію управління – уперше дослідила теоретичні та практичні аспекти управління інноваційним розвитком закладу вищої педагогічної освіти; розкрила сутність таких закономірностей: чим вищий рівень вимог щодо підготовки майбутніх фахівців, тим якіснішим має бути освітній процес та професійна компетентність НПП; чим більш конкретні та обґрунтовані критерії для визначення якості роботи закладу вищої педагогічної освіти, тим більш оперативно здійснюється реагування на вимоги сьогодення; чим прозоріше процес вирішення питань на загальних зборах трудового колективу, тим ефективніше здійснюється досягнення загальної мети управління інноваційним розвитком закладу вищої педагогічної освіти.

2013 року А. Кравченко у статті «Закономірності та принципи адаптивного управління в системі діяльності кафедри інституту післядипломної освіти» обґрунтувала такі закономірності адаптивного управління, які, на нашу думку, стосувалися управління СПК НПП ЗВО України: «розвиток кафедральної системи буде результативнішим, якщо активізувати його природні механізми; результативність адаптивного управління розвитком кафедральної системи залежить від когерентного

зближення різних точок зору взаємодіючих сторін на основі діалогічного узгодження; чим оптимальніше співвідношення спрямовуючих впливів керуючої системи та свідомого самоспрямування керованої підсистем, тим якісніше адаптивне управління розвитком кафедральної системи; продуктивність адаптивного управління розвитком кафедральної системи знаходиться у прямій залежності від маркетингово-моніторингового супроводу взаємодії керуючої і керованої підсистем та їх рефлексивного розвитку; якість адаптивного управління розвитком кафедральної системи залежить від підсилення суб'єктності відносин, партнерських стосунків та здійснення цілеспрямованих впливів керуючої підсистеми; рівень цілеорієнтованості адаптивного управління розвитком кафедральної системи тим вищий, чим вищий рівень поточного взаємокоригування діяльності керуючої і керованої підсистем на основі дії «інформаційного пульсара» з прямим і зворотним зв'язком» [305, С. 71–74].

Тогоріч І. Драч видано монографію «Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади», у якій науковиця виокремила дві групи закономірностей компетентісно орієнтованого управління, які, на нашу думку, відображали й закономірності управління розвитком СПК НПП ЗВО України: перша – організаційні (залежності ефективності управління від повноти використання його наукових засад; єдності централізованих та децентралізованих тенденцій і факторів управління; відповідності внутрішньої структури вищого навчального закладу меті управління; залежності якості управління від повноти і рівноваги між прямим і зворотним зв'язками; залежності ефективності управління від функціональної визначеності суб'єктів управління; логічної послідовності етапів процесу управління; оптимального співвідношення стратегічного й оперативно-поточного управління; залежності ефективності управління від рівня взаємодії всіх структурних елементів управління; необхідності забезпечення цілісності системи при наявності дестабілізуючих факторів;

залежності ефективності управління від рівня компетентності керівництва на всіх рівнях; підтримання балансу між стабільним станом системи управління та введенням інновацій для удосконалення професійної підготовки; залежності ефективності управління від прозорості управлінського процесу та його результатів; посилення людиноцентричного характеру управління при здійсненні управлінських впливів; залежності ефективності компетентнісно орієнтованого управління від якості моніторингового супроводу управлінської діяльності; оптимальності співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів та самоорганізації й саморегулювання); друга – соціально-психологічні (залежності ефективності управління від відповідності стилю керівництва соціально-психологічним особливостям колективу; залежності ефективності управління від психологічної готовності суб'єктів управління до здійснення управлінської діяльності; залежності розвитку творчої педагогічної діяльності від ступеня демократизації управління і рівня професійної свободи; залежності ефективності управління від згуртованості колективу вищого навчального закладу» [190, с. 180].

2014 року Л. Петриченко захистила докторську дисертацію на тему «Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі», в одному підрозділі якої схарактеризувала закономірності управління якістю освіти, а саме: «управління ефективне, якщо здійснюється на підставі, перш за все, компетентнісного, системно-діяльнісного, особистісноорієнтованого, проблемно-орієнтовного, програмно-цільового та інтерактивного підходів; управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі ефективне, якщо впроваджено систему менеджменту якості освітньої діяльності ВНЗ, яка відповідає вимогам та критеріям міжнародного стандарту ISO 9001:2008; управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі ефективне, якщо використовуються сучасні інформаційні технології в управлінні ВНЗ; ефективність управлінської

діяльності тим вища, чим вищий рівень професіоналізму особистості та діяльності керівників навчальних закладів; управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі ефективно, якщо запроваджено систему постійно діючого моніторингу якості освіти у ВНЗ; система управління якістю освіти ефективна, якщо містить такі основні етапи: проєктування, збір інформації, аналіз інформації, ухвалення рішення, організацію роботи з прийняття рішення, контроль виконання, аналіз ефективності дій; управління якістю освіти у ВНЗ тим вища, чим вищий рівень організаційно-управлінського забезпечення якості результату освітнього процесу в педагогічному ВНЗ» [523, с. 5].

Отже, проаналізувавши визначені науковцями під час другого досліджуваного періоду (1991 – 2014 роки) закономірності, з'ясовано, що більшість із них зорієнтована на досягнення результативності управлінських дій через удосконалення управлінських механізмів, забезпечення саморозвитку НПП, маркетингової діяльності освітньої установи, співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів, самоорганізації й саморегулювання, використання закордонних інноваційних технологій, методик управління СПК для забезпечення ефективності їх розвитку.

Таким чином, можемо дійти висновку, що для сформованих науковцями закономірностей досліджуваного періоду актуальним було врахування всіх аспектів управління, починаючи з визначення цілей (забезпечення єдності й цілісності всіх груп умов, що необхідні для реалізації мети закладу освіти (Є. Хриков), управління ефективно, якщо здійснюється на підставі, перш за все, компетентнісного, системно-діяльнісного, особистісноорієнтованого, проблемно-орієнтовного, програмно-цільового та інтерактивного підходів (Л. Петриченко); можливостей (чим вищий рівень навчального, наукового та економічного потенціалу ЗВО, тим ефективніше реалізується процес УІР педагогічного ЗВО (А. Харківська); прозорості та об'єктивності (чим прозоріше процес вирішення питань на загальних

зборах трудового колективу, тим ефективніше здійснюється досягнення загальної мети УІР педагогічного ЗВО (А. Харківська), управління якістю освіти у педагогічному ЗВО ефективне, якщо запроваджено систему постійно діючого моніторингу якості освіти у закладі (Л. Петриченко) та закінчуючи врахуванням зарубіжного досвіду (чим ґрунтовніше здійснюється пошук, вивчення та впровадження ППД, інноваційних технологій, методик управління педагогічними ЗВО, застосовуваних у різних країнах, тим ефективніше УІР педагогічного ЗВО (А. Харківська).

Уважаємо за доцільне зазначити, що майже в усіх науковців – другого періоду – сформовані такі закономірності управління: взаємовизначення керуючої та керованої підсистем (В. Драгун, В. Маслов, В. Шаркунова (1996 р.); Є. Хриков (2006 р.); О. Галус (2010 р.); А. Кравченко (2013 р.)), оптимального співвідношення стратегічного й оперативно-регулятивного керівництва (В. Драгун, В. Маслов, В. Шаркунова (1996 р.); Є. Хриков (2006 р.); О. Галус (2010 р.); А. Харківська (2012 р.); І. Драч (2013 р.)), рівня професіоналізму особистості й діяльності керівників/менеджерів (В. Драгун, В. Маслов, В. Шаркунова (1996 р.); Є. Хриков (2006 р.); І. Драч (2013 р.); Л. Петриченко (2014 р.)), повноти реалізації творчого потенціалу педагогічної праці (В. Пікельна (2004 р.); Є. Хриков (2006 р.); І. Драч (2013 р.)).

Відповідно до алгоритму дослідження проаналізуємо принципи управління СПК НПП ЗВО України другого періоду.

Т. Беседа, М. Красовицький та А. Сердюк наголошували, що управління СПК НПП другого періоду ґрунтувалося на принципі неперервності та розуміли під ним «цільову, змістовну, методичну і структурно-організаційну скоординованість усіх рівнів процесу систематичного поповнення знань протягом усієї трудової діяльності НПП» [311]. Науковці зазначали, що в 90-х роках ХХ століття управління СПК НПП ЗВО сприяло цілеспрямованості та послідовності процесу здобуття нових знань.

Підтримуючи зазначене твердження щодо застосування даного принципу, С. Крисюк 1992 року зазначав, що він «носить неперервний характер, тісно пов'язаний із повсякденною викладацькою діяльністю та вирішенням навчально-виховних завдань, що висувуються практикою» [321, с. 113].

В. Маслов 1992 року визначив організаційні принципи, що характеризували процеси, які пов'язані з управлінням та організаційною структурою СПК, а саме: «адміністративно-територіальної побудови; сполучення централізації з децентралізацією; загальності й обов'язковості; керованості; плановості; урегульованості та координації; контролю; раціонального використання матеріальної бази; забезпечення психофізіологічних та гігієнічних умов; підбору і раціональної розстановки кадрів; стимулювання» [376].

Проаналізувавши запропоновані В. Масловим принципи, з'ясовано, що організація СПК НПП ЗВО зазнавала змін: адміністрації ЗВО були надані права щодо перегляду навчальних планів, удосконалення змістового наповнення лекційного та практико-орієнтованого матеріалу; НПП надавалася можливість проходити міжнародне стажування в країнах близького зарубіжжя тощо.

1998 року Н. Протасова в дослідженні «Гуманізація післядипломної освіти педагогів» розділила принципи організації та функціонування СПК НПП на дві групи: загальнометодологічні (соціально-економічна детермінованість, системність, наступність, послідовність, комплексність, науковість, прогностичність) та андрагогічні (урахування індивідуального досвіду та індивідуальних освітніх потреб, рівнево-кваліфікаційна диференціація, життєво і перспективно-посадовий, вікового підходу, свободи вибору шляхів і форм самовдосконалення, проблемно-ситуативної організації навчання, стимулювання самоосвіти і самостійності у навчанні, спільної діяльності викладачів і слухачів, розвитку творчого потенціалу і морально-вольової сфери особистості та принцип актуалізації результатів навчання)

[631]. Дослідниця вважала, що саме ці дві групи принципів повинні бути підґрунтям для ефективного управління СПК НПП ЗВО, адже загально-методологічні розкривали дидактичну складову організації ПК, а андрагогічні враховували потреби кожного суб'єкта освітньої діяльності.

Отже, уперше виокремлено загальнометодологічні, андрагогічні принципи. У зв'язку з цим, можемо дійти висновку, що вже в ці роки при управлінні СПК НПП ЗВО враховувалася андрагогічна специфіка освітнього процесу НПП.

В. Гадзецький та К. Чернуха 1998 року довели [128], що для результативності змін у процесі управління методичною роботою під час ПК НПП ЗВО необхідно спиратися на програмно-цільовий підхід, який ґрунтувався на принципах: актуальності, прогностичності, раціональності, цілісності, контрольованості, чутливості до відхилень. Дані принципи сприяли: урахуванню сучасного стану розвитку освітньої галузі, науки та техніки, інноваційних методів управління та навчання (актуальності); розробці короткострокових та довгострокових планів щодо ПК (прогностичності); організації системи заходів та врахування наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей щодо ПК й урахування індивідуальних особливостей (раціональності); координації та налагодженню зв'язків усієї системи підвищення кваліфікації для забезпечення результативності СПК (цілісності); здійсненню пролонгованого моніторингу для реальної перевірки ефективності СПК НПП ЗВО (контрольованості); своєчасному врахуванню можливих ризиків та пошуку шляхів їх подолання задля ефективності СПК НПП (чутливості до відхилень).

О. Чернишов у квітні 1999 року обґрунтував принципи, характерні для організації діяльності науково-методичних підрозділів, що займалися ПК НПП, а саме: особистісна спрямованість; орієнтація на творчий розвиток і саморозвиток педагога; диференціація та індивідуалізація; відкритість; багатоваріантність; гнучкість і динамізм; децентралізація; безперервність і перспективність тощо [785].

Однак, як було виявлено в другому розділі, упродовж 90-х років ХХ століття в Україні простежувалася тенденція невмотивованості НПП до ПК, їх скорочення чисельності через низький рівень матеріальної та соціальної забезпеченості НПП. Тому, на нашу думку, визначені О. Чернишовим деякі принципи суперечать реальному становищі того періоду.

Таким чином, проаналізувавши принципи, запропоновані вітчизняними науковцями, можемо констатувати, що управління СПК НПП ЗВО за перше десятиліття незалежної України ґрунтувалося на принципах децентралізації – ЗВО надавалося більше автономії, адміністрація мала можливість вносити зміни у навчальні плани підвищення кваліфікації, розробляти та впроваджувати нові курси, що враховували індивідуальні запити НПП, направляти їх на стажування закордон для обміну досвідом; прогностичності – адміністрація та НПП ЗВО для підвищення ефективності ПК мали можливість розробляти плани розвитку СПК та саморозвитку НПП із урахуванням наявної матеріально-технічної бази, індивідуальних освітніх потреб та можливих ризиків задля своєчасного їх усунення; координації – Міністерство освіти та науки України та ЗВО, що займалися організацією управління СПК НПП, удосконалювали нормативно-правове забезпечення відповідно до розвитку суспільства, науки й освітньої галузі; моніторингу досягнень у процесі управління СПК НПП ЗВО – освітні установи та НПП звітували щодо результативності ПК та здійснення самоосвітньої діяльності.

2000 року Ю Конаржевський визначив таку систему управлінських принципів: поваги та довіри до людини; цілісного погляду на людину; співробітництва; соціальної справедливості; індивідуального підходу; збагачення роботи; мотивування та стимулювання; консенсусу колегіальності; оновлення [285].

В. Ахренов 2000 року запропонував принципи управління педагогічними системами: «демократизація та гуманізація управління; системність і цілісність управління; раціональне поєднання централізації

і децентралізації; поєднання єдиноначальності і колегіальності; об'єктивність і повнота інформації» [24, с. 10].

Науковець зазначав, що в цей період розвитку освітньої галузі управління СПК НПП України здійснювалося з урахуванням нормативно-правової бази (законів, постанов, директив, рекомендацій), ураховувало відкритість педагогічної діяльності та забезпечувало співпрацю управлінців і педагогів.

У липні 2000 року на острові Окінаві відбулося засідання країн «великої вісімки», під час якого було прийнято Хартію глобального інформаційного суспільства, у якій установлювалися основні принципи входження держав і країн у це суспільство, Україна не стала винятком. Так, прийняття даної Хартії стало поштовхом для глобальних процесів інформатизації суспільства, відкриття та удосконалення технічної складової освітньої галузі. Реакцією на ці процеси було прийняття 2000 року Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні [297], що на той час стало поштовхом для СПК організовувати ПК НПП, зокрема й дистанційно, ґрунтуючись на таких принципах: «безперервності – забезпечення в дистанційній освіті всіх рівнів: початкової, загальної середньої, професійної підготовки, вищої, додаткової, післядипломної освіти; демократизації – надання рівних можливостей усім закладам освіти, що увійдуть до СДО; інтеграції – створення віртуальної електронної бібліотеки навчальних дистанційних курсів, банків даних із захистом відповідних авторських прав; глобалізації – відкритість інформаційних ресурсів та організації освітніх процесів для всіх учасників СДО з використанням телекомунікаційних мереж» [297].

Отже, сама СПК, її організація та управлінські механізми переходили на новий рівень, що сприяло мобільності НПП, давало можливості для удосконалення самоосвітньої діяльності.

2003 року В. Олійником надрукована монографія «Наукові основи управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти», яка є однією з перших фундаментальних наукових доробків,

що охоплювала теоретичні та практичні аспекти управління СПК НПП ЗВО України. Науковець обґрунтував три групи принципів управління ПК ПП: 1) методологічні: цільової спрямованості; узгодженості; послідовності та наступності; 2) педагогічні: демократизму процесу освіти; цілісності та оновлення змісту; варіювання та оновлення форм навчання; 3) організаційно-управлінські: випереджувального планування; системної організації; зв'язку із соціальною дійсністю; управління за кінцевим результатом [495, с. 212].

Тогоріч А. Прокопенко розробив систему педагогічних принципів перспективного управління освітнім процесом у ЗВО, поділивши на три групи: перша група – принципи природовідповідності, гуманізації, демократизації; друга група – принципи науковості, наочності, системно комплексності; третя група – принципи культуровідповідності, зв'язку педагогічної теорії та педагогічної практики, єдності індивідуальної, групової та колективної навчальної і позанавчальної діяльності [630].

Проаналізувавши представлені А. Прокопенком принципи, вважаємо, що вони не повною мірою відображають специфіку перспективності управлінської діяльності освітнім процесом у ЗВО, адже доречним було врахування принципів моніторингу, контролю за виконанням управлінських рішень, прогностичності тощо, які в другому періоді (1991 – 2014 роки) активно застосовувалися у процесі управління СПК НПП ЗВО.

Ю. Якименко 2004 року в дослідженні «Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти і Болонський процес» [811] указував, що забезпечення результативної фахової підготовки здобувачів вищої освіти прямопропорційно залежало від конкурентоспроможності НПП. На думку науковця, НПП у своїй професійній діяльності мали відповідати високим вимогам освітньої практики. Ю. Якименко приходить до висновку, що для досягнення зазначених цілей перед НПП поставало завдання щодо постійного саморозвитку через СПК на засадах принципів демократизації, євроінтеграції та контролю.

Тогоріч Г. Єльнікова визначила принципи адаптивного управління в системі освіти: «принцип пріоритетного визнання розвитку людини й визначальності природного шляху його здійснення; принцип управління шляхом самоуправління здійснюється шляхом активізації людини на управління своєю діяльністю й діяльністю організації, де вона працює; принцип резонансу наголошує на необхідності активізації внутрішніх потреб людини» [195, с. 225–226].

Проаналізувавши напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, з'ясовано, що упродовж 2000 – 2005 років підґрунтям у процесі управління СПК НПП ЗВО України були принципи: інтеграції (НПП мали можливість проходити стажування за межами України, однак, як було з'ясовано в другому розділі, такий відсоток був низький), соціальної справедливості, глобалізації (у процесі організації управління СПК бралися до уваги сучасні надбання у галузі науки і техніки, передовий досвід), системності й комплексності, наступності й перспективності (для НПП розробляли перспективні плани щодо власного саморозвитку, ураховуючи попередній досвід).

Д. Латишина 2006 року наголошувала, що в основу реформ освіти досліджуваного періоду покладені такі принципи: «демократизація освіти; плюралізм, багатоукладність, варіативність і альтернативність освіти; народність і національний характер освіти; відкритість освіти; регіоналізація освіти; гуманізація освіти; диференціація освіти; розвивальний, діяльнісний характер освіти; безперервність освіти» [347, с. 561–562].

Є. Хриков обґрунтував такі принципи управління закладом освіти: прогностичності управління навчального закладу; єдності державних і внутрішніх механізмів управління; взаємовизначення керуючої і керованої підсистем; науковості управління навчальним закладом; оптимального співвідношення оперативно-поточного і цільового стратегічного управління; цілісності умов, необхідних для реалізації мети навчального закладу; спрямованості управління на реалізацію творчого потенціалу педагогічної

праці; професіоналізму особистості та діяльності керівника навчального закладу; оптимального співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів, самоорганізації і саморегулювання; плановірності управління навчальним закладом; оптимальної структури управління; принцип зворотного зв'язку; необхідної розмаїтості; цілісності функцій управління [766, с. 73–82].

Тогоріч О. Мармаза представила принципи освітнього менеджменту, що використовували в процесі управління СПК НПП ЗВО: «глибоке переконання в сучасних етичних цінностях; сильна внутрішня корпоративна культура; цілісний погляд на людину; особисті стимули в роботі; заохочення різних поглядів і консенсус; єдиний статус усіх працівників; постійна підготовка й перепідготовка персоналу; політика повної зайнятості; орієнтація на якість; колегіальне ухвалення рішень; максимальне делегування повноважень; заохочення горизонтальних зв'язків» [373].

Проаналізувавши запропоновані Д. Латишиною та О. Мармазою принципи, зазначимо, що дослідниці враховували індивідуальні освітні потреби НПП, колегіальність у процесі прийняття рішень щодо управління СПК, наголошували на необхідності відкритості, гуманізації, безперервності освіти її орієнтації на якісне ПК НПП.

2007 року Міністр освіти і науки України В. Кремень у підручнику «Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум» зазначав: «система принципів управління розвитком соціальної держави передбачає, що головною цінністю в її концепції виступає людина, її розвиток, самореалізація. Можна стверджувати, що соціальна держава діє для і заради людей, і саме люди відтворюють її основні принципи і ідеї» [315].

В. Маслов також 2007 року визначив систему принципів освітнього менеджменту: «принцип соціальної детермінації; принцип гуманізації в діяльності менеджера; принцип науковості та компетентності в управлінні установами освіти; принцип інформаційної достатності; принцип аналітичного прогнозування в управлінні; принцип оперативного

регулювання; принцип зворотного зв'язку; принцип наступності і перспективності; принцип демократії та централізму (певний час носив заполітизований характер), принцип стимулювання і згуртування НПП у діяльності організатора-управлінця; принцип правової пріоритетності і законності; принцип фінансово-економічної раціональності й ділової активності» [382].

Визначені принципи реалізовувалися через: прийняття керівником управлінських рішень щодо організації управління СПК НПП; застосування на всіх етапах розвитку СПК НПП ЗВО управлінського циклу та його інформаційного забезпечення; стимулювання, мотивацію до ПК НПП, самореалізацію та саморозвиток; узгодженість координації СПК із нормативно-правовими документами щодо управління розвитком НПП; організацію досягнення цілей СПК із урахуванням наявного науково-методичного, матеріально-технічного забезпечення тощо.

С. Клепко [267] 2007 року наголошував, що в цей період спостерігалася управлінська криза в освітньому процесі і як наслідок стало використання принципів стимулювання, відповідальності і дисципліни, чіткості виконання – це на думку науковця, унеможливило і застосування «високих» технологій управління.

2009 року О. Джура у статті «Демократизація освіти як чинник її інтеграції у світовий освітній простір» обґрунтувала такі принципи: рівних можливостей, співпраці, розмаїття, відвертості, суспільно-державного управління, самоорганізації [176, с. 39].

2010 року О. Рябко та О. Чередниченко [783] розробили класифікацію управлінських задач на різних освітніх рівнях, зокрема для управління СПК. Науковці зазначали, що доречним було застосування принципів «жорсткої централізації», пріоритетного управління, функціонування на основі багатоканальних механізмів, узгодженого планування, відкритого управління, «вільного ринку» [783].

На наш погляд, представлені дослідниками принципи дещо суперечать даному етапу, адже освітня галузь уже була достатньо демократизованою, а отже, принцип «жорсткої централізації» майже не використовувався.

Н. Клокар у статті «Концепція підвищення кваліфікації педагогічних працівників у післядипломній освіті регіону на засадах диференційованого підходу» [272], надрукованої 2011 року, зазначала, що процес управління ПК НПП ЗВО необхідно здійснювати на засадах диференційованого підходу, ґрунтуючись на сукупності управлінських принципів, ураховуючи їх вплив на організацію етапів, змісту, форм, методів СПК задля ефективної мотивації викладачів до постійного професійного саморозвитку через оволодіння новими компетентностями, які передбачені освітніми компонентами у СПК.

О. Герасименко визначила основні принципи управління в регіональній освітній системі, які були характерними для 2012 року, а саме: принцип розвитку інноваційного професійно-особистісного потенціалу суб'єктів РОС, направленою на осмислення, проєктування і реалізацію освітніх нововведень; принцип прогностичності, що передбачає прогнозування сценаріїв змін РОС унаслідок упровадження інновацій, їх ризиків і соціальних ефектів; принцип демократизації управління, що передбачає активізацію державно-громадського управління на всіх рівнях системи освіти; принцип оптимальності і здоров'язбереження, зорієнтований на відбір інновацій з урахуванням оптимального використання ресурсів і попередження їх перевантаження [134].

У процесі управління СПК НПП ЗВО на регіональному рівні дані принципи реалізовувалися через: орієнтацію на переосмислення, проєктування та впровадження освітніх інновацій; прогнозування шляхів змін у регіональній освітній системі щодо ПК НПП, урахування соціальних ефектів та ризиків; активізацію державно-громадського управління у процесі організації СПК НПП ЗВО; використання інновацій із урахуванням раціонального застосування ресурсів і попередження їх надлишковості.

А. Харківська 2012 року зробила акцент, що у процесі управління інноваційним розвитком педагогічного закладу вищої освіти доцільно спиратися на такі принципи: «гармонізованого керованого інноваційного розвитку; забезпечення високої якості освітніх послуг; регулярного зворотного зв'язку; організаційної культури; принцип відкритості управління ВНЗ; постійного інноваційного розвитку управління ВНЗ; постійного розвитку персоналу ВНЗ» [759, с. 170]. У процесі управління СПК НПП ЗВО дані принципи також застосовувалися, адже їх було легко адаптувати до специфіки ПК НПП.

Також 2012 року Т. Борова захистила дисертацію «Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу», у якій визначила такі принципи адаптивного управління професійним розвитком НПП ЗВО, що відповідають, на нашу думку, принципам управління розвитком СПК НПП ЗВО: пріоритетного визнання розвитку людини і визначальності природного шляху його здійснення; сталого розвитку; управління через самоуправління; резонансу; мотивації; постійного розвитку професіоналізму; спрямованої самоорганізації; діалогічної взаємодії; коучингу; зворотного зв'язку; моніторингу; кваліметрії в адаптивному управлінні [94].

2013 року А. Данильєв, Б. Дьяченко, О. Рудіна та Т. Сорочан виокремили дві групи принципів, які стосувалися управління СПК НПП: «перша група – це принципи професійного розвитку НПП і керівних кадрів (застосування компетентнісного підходу до розвитку професіоналізму педагогів; організація неперервного професійного зростання; координація НПП щодо роботи в інноваційному середовищі; стимулювання щодо опанування методів самостійного пошуку знань у різних сферах науки та культури, теорії та практики; забезпечення партнерства та професійної взаємодії, фасилітація; рефлексія НПП результатів навчання та власного практичного досвіду; діагностика та моніторинг рівня розвитку професіоналізму; друга група – це принципи інституційного розвитку

обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (узгодженість основних напрямів державної політики в галузі післядипломної освіти, соціального замовлення, регіональних, професійних та особистісних запитів; наближення навчання до освітніх потреб, зорієнтованість на результат; розроблення регіонального стандарту післядипломної освіти; забезпечення варіативності моделей професійного розвитку, їх вибір; урахування положень андрагогіки» [684]. Ця монографія була одним із перших фундаментальних наукових доробків, що охоплювали різні аспекти управління СПК НПП ЗВО України. Уперше було виокремлено принципи: застосування компетентнісного підходу до розвитку професіоналізму НПП; організація неперервного професійного зростання; стимулювання щодо опанування методів самостійного пошуку знань; забезпечення партнерства та професійної взаємодії, фасилітація; рефлексія НПП; діагностика та моніторинг.

Л. Петриченко 2014 року в дисертації «Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі» визначила принципи ефективного управління якістю освіти всіх суб'єктів освітнього процесу у ЗВО: «менеджменту якості освіти; системності; оптимального внутрішнього різноманіття системи; соціальної детермінації та аналітичного прогнозування; інформаційної достатності та оперативного регулювання; фінансово-економічної раціональності, правової пріоритетності й законності; єдності єдиноначальності й колегіальності в управлінні, раціонального поєднання прав, обов'язків і відповідальності, наступності в управлінні, наукової компетентності, гуманізації, професійної компетентності, успішної управлінської діяльності; єдності мети, взаємодоповнюваності, цілеспрямованості й критеріальності, підпорядкованості мети в її ієрархії, систематичності оцінювання та встановлення багатоканального зворотного зв'язку» [523].

Отже, спираючись на все вищезазначене, основними принципами управління СПК НПП 2000 – 2014 років були такі: демократизації освіти

(ідеологізація та заполітизованість освітньої галузі залишилися в минулому), заохочення різних поглядів НПП і консенсус (адміністрації ЗВО, що здійснювали ПК, усіляко сприяли індивідуалізації НПП, знаходження спільних рішень у процесі управління СПК), стимулювання до підвищення кваліфікації (адміністрація ЗВО для заохочення НПП до ПК та самоосвіти використовувала різні механізми впливу від фінансових виплат, надання відпусток до кар'єрного росту), соціальної детермінації, гуманізації (рівність усіх учасників освітньої діяльності незалежно від національності, віросповідання, матеріального та фінансового становища), наступності і перспективності, співпраці, пріоритетного управління, забезпечення високої якості освітніх послуг (тільки висока результативність управління СПК НПП забезпечувала якість здобуття відповідних компетенцій НПП для забезпечення конкурентоспроможності здобувачів вищої освіти), регулярного зворотного зв'язку, постійного розвитку, послідовності, євроінтеграції (НПП мали можливість проходження стажування за кордоном як очно, так і дистанційно).

Наступним відповідно до алгоритму наукової розвідки проаналізуємо функції управління СПК НПП ЗВО України 1991 – 2014 років.

В. Пікельна та О. Удод у підручнику «Управління школою» запропонували таке трактування поняття «функції управління»: «це особливий вид управлінської діяльності, що передбачає певний розподіл праці та спеціалізацію у сфері управління» [532]. Дослідники дійшли висновку, що саме зміст управління найбільш розкривається завдяки виконанню управлінських функцій, які одночасно розглядаються як стадії або ж етапи управління.

Для проведення контент-аналізу функцій управління загалом та управління СПК НПП ЗВО України нами було проаналізовано такі науково-методичні та управлінські роботи: підручник Ю. Конаржевського «Внутрішньошкільний менеджмент» [286]; докторську дисертацію В. Лугового «Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні» [359, с. 153],

у якій автором було обґрунтовано управлінські функції, притаманні для всіх ланок освітньої системи, зокрема СПК НПП ЗВО України; посібник для керівників освітніх установ В. Лазарева та М. Поташника «Управління розвитком школи» [744], у якому науковці зазначали, що сукупність запропонованих ними функцій забезпечували повний управлінський цикл від поставки цілей до аналізу результатів, тому дані функції були необхідними й достатніми для забезпечення ефективності управління СПК НПП ЗВО; посібник В. Бондара «Теоретичні основи і технологія педагогічного аналізу: управлінський аспект» [91, с. 16], у якому класичні функції управління розподілено між двома групами функцій (науково-теоретична, регулятивно-оцінювальна), обґрунтовуючи, що саме такий розподіл був актуальним і пріоритетним у процесі управлінської діяльності; підручники В. Зверєвої «Організаційно-педагогічна діяльність керівника школи» [217] та Г. Атаманчука «Теорія державного управління» [20, с. 124], у яких автори представили функції управління освітнім закладом; монографію Л. Даниленко «Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи» [162]; статтю Г. Федорова «Відділ освіти в умовах соціально-економічних перетворень» [746, с. 30], у якій дослідник загальні функції управління якістю освіти та СПК НПП розподілив на три групи; монографію Л. Карамушки «Психологія управління закладами середньої освіти» [258], у якій дослідниця представила класичні функції управління, що притаманні не тільки для закладів загальної середньої освіти, а й для забезпечення ефективності управління розвитком СПК НПП ЗВО.

Результати контент-аналізу функцій управління загалом та управління СПК НПП ЗВО України зокрема представимо у вигляді таблиці (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Контент-аналіз функцій управління на першому етапі другого періоду
(1991 – 1999 роки)**

ПБ дослідників Функції	Ю. Конаржевський, 1992 р.	В. Луговий, 1995 р.	М. Поташик, В. Лазарєв, 1995 р.	В. Бондар 1996 р.	В. Зверєва, 1997 р.	Г. Атаманчук, 1997 р.	Л. Даниленко, 1998 р.	В. Пікельна та О. Удод, 1998 р.	Г. Федоров, 1999 р.	Л. Карамушка, 2000 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
стратегічного планування, планування	+	+	+			+		+		+
організаційна, суспільно-організаційна	+	+	+		+	+		+		+
мотиваційна	+									+
контроль	+	+	+					+		+
керівництво		+	+					+		
аналітична								+		
науково-теоретична				+						
регулятивно-оцінювальна				+						
інструктивно-методична					+					
педагогічна					+					
адміністративно-розпорядча					+					
фінансово-господарча					+					
регулювальна						+			+	
кадрове забезпечення						+				
прогностична							+		+	
коригувальна									+	
прийняття управлінського рішення										+
консультативна							+			
представництва та політичної дипломатичності							+			

Отже, проаналізувавши запропоновані науковцями функції управління загалом та управління СПК НПП ЗВО зокрема та враховували результати контент-аналізу (табл. 3.3), з'ясовано, що для даного етапу (1991 – 1999 роки) характерним було використання класичних функцій управління, а саме: із 10

проаналізованих робіт у 7 з них зазначалося, що для ефективності управління необхідним є використання організаційної функції; у 6 роботах – планувальної функції; у 5 роботах – функції контролю, у 3 – функції керівництва. Отже, детальний аналіз представлених функцій дає змогу дійти висновку, що функції управління розвитком СПК НПП ЗВО за часів незалежності України сприяли демократизації управлінських процесів, НПП мали змогу взаємодіяти з адміністрацією, так само як і за радянських часів використовувалася мотиваційна функція, яка була направлена на стимулювання щодо підвищення кваліфікації НПП через заохочення.

Наступним проаналізуємо функції управління, які застосовувалися на другому етапі управління СПК НПП ЗВО України (2000 – 2014 роки).

Для цього етапу фундаментальним в управлінській галузі був виданий Є. Хриковим посібник «Управління навчальним закладом», у якому науковець визначив поняття «функцій управління» як – види діяльності, що чітко відокремлюються як за ознакою часу їх здійснення, так і за управлінськими завданнями» [766, с. 88].

Для проведення контент-аналізу функцій управління СПК НПП ЗВО України було проаналізовано такі наукові доробки в галузі педагогіки, психології, управління: навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти «Управління освітніми системами» М. Капустіна, П. Третьякова та Т. Шамової [793], у якому дослідники охарактеризували функції управління, що також використовувалися у процесі управління розвитком СПК НПП ЗВО; дисертаційне дослідження М. Кириченка [260]; стаття В. Маслова «Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів» [381]; дослідження С. Алімова «Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти» [10], у якому науковець запропонував функції управління соціальними системами, а СПК відноситься саме до них; докторську дисертацію В. Олійника «Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників

профтехосвіти» [497]; статтю О. Момота «Економічний механізм управління якістю» [409], у якій було виділено функції управління якістю освіти загалом та системи підвищення кваліфікації НПП зокрема; статтю К. Крутій та Н. Маковецької «Інноваційна діяльність у сучасному ДНЗ: методичний аспект» [326], у якій дослідниці зробили акцент на тому, що керівникам закладів освіти у процесі управління якістю освітніх послуг й перепідготовки кадрів необхідним було використання модернізованих функцій управління; докторську дисертацію Г. Єльнікової «Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти» [195], де було визначено функції адаптивного управління, які використовували також для СПК НПП ЗВО; навчальний посібник Є. Хрикова «Управління навчальним закладом» [766], у якому автор приходить до висновку, що функції управління – фундаментальні, незмінні та обов’язкові види управлінської діяльності, які відображали загальну логіку управління; кандидатську дисертацію В. Радченко «Управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації» [640, с. 16], де дослідниця визначила пріоритетні функції управління перепідготовкою НПП; дисертаційне дослідження Л. Білого «Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності» [77]; статтю В. Штанової «Сутність та класифікація професійних якостей молодого керівника школи» [802], у якій науковиця акцентувала увагу на організаційній функції, бо саме для ефективного управління необхідним було вирішення низки завдань, які охоплювали популяризацію й поширення передового досвіду, розподіл управлінських функціональних обов’язків між НПП у процесі СПК, реалізацію принципів неперервної освіти тощо; статтю А. Печенюк «Управління розвитком науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» [526], у якій вчена визначила функції управління розвитком НПП ЗВО; монографію Т. Борової «Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу»;

настанови Є. Павлютенкової «Мистецтво управління школою», у яких авторка, досліджуючи функції управління освітою, наголошувала, що необхідним для ефективного управлінського циклу було подолання суперечностей: «між вимогою комплексного підходу до планування роботи закладу освіти і необхідністю конкретизувати загальні цілі відповідно до умов конкретної установи; між необхідністю здійснення взаємозв'язку між елементами плану й поетапним рішенням практичних задач, що реалізуються на практиці; між необхідністю раціонального розподілу в часі роботи закладу освіти й можливістю такого розподілу в конкретних умовах» [512]; статтю Н. Мельник «Освітній округ: основні завдання та функції» [391], у якій дослідниця визначила основні функції управління в системі організаційно-педагогічної діяльності освітнього округу у процесі ПК НПП; докторські дисертації А. Харківської [759] та Л. Петриченко [523], у яких науковці представили функції управління, що використовувалися на даному етапі ЗВО у процесі інноваційного розвитку та системи управління якістю відповідно.

Контент-аналіз функцій управління загалом та управління СПК НПП ЗВО України зокрема представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Контент-аналіз функцій управління другого періоду
на другому етапі (2000 – 2014 роки)**

<div> <div>ПІБ дослідників</div> <div>Функції</div> </div>	М. Капустін, П. Третяков та Т. Шамова, 2001 р.	М. Кириченко, 2001 р.	В. Маслов, 2002 р.	С. Алімов, 2004 р.	В. Олійник, 2004 р.	О. Момот, 2005 р.	К. Крутий, Н. Маковецька, 2005 р.	Г. Єльнікова, 2005 р.	Є. Хриков, 2006 р.	В. Радченко, 2007 р.	Л. Білий, 2007 р.	В. Штанова, 2010 р.	Т. Борова, 2011 р.	Є. Павлютенкова, 2011 р.	А. Печенюк, 2010 р.	Н. Мельник, 2012 р.	А. Харківська, 2012 р.	Л. Петриченко, 2014 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
інформаційно-аналітична/збір та обробка інформації	+	+	+			+				+		+	+			+	+	+

Продовж. табл. 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
мотиваційно-цільова, мотиваційна, цільова	+	+				+				+	+		+	+	+		+	
планування, планово-прогностична, прогностична, прогностично- моделювальна, моделювальна	+	+	+		+	+	+	+	+		+		+	+	+	+	+	+
організаційно-виконавча, організаційна	+	+	+	+	+	+		+	+		+		+		+	+	+	
контрольно-діагностична, контроль	+	+		+	+	+			+		+		+		+		+	
аналіз											+				+			
оцінювальна			+												+			
регулятивно-коригувальна, регулювальна, коригувальна	+	+	+	+	+				+		+		+			+		+
прийняття управлінського рішення				+		+								+				
облік				+											+			
представницька							+											
консультативна, координаційна							+				+						+	+
політико-дипломатична							+											
менеджерська							+											
самомоніторинг, моніторинг								+										+
прогнозування					+					+								
розподіляюча												+						
кадрове забезпечення												+						
створення умов для ефективного управління												+		+				
інноваційно- впроваджувальна																+		

Отже, проаналізувавши функції, запропоновані вітчизняними науковцями, а також узявши до уваги результати контент-аналізу (табл.3.4), з'ясовано, що для даного етапу (2000 – 2014 роки) характерним було використання: функцій планування або моделювання, які згадувалися в 15 роботах із 18 проаналізованих. У зв'язку з цим можна з упевненістю сказати, що адміністрація ЗВО та самостійно НПП в даному періоді почали ретельно планувати ПК, моделювати різні шляхи самоосвітньої діяльності;

організаційної функції, яка зустрічалася в 13 роботах, про що свідчила організованість як адміністрації, так і НПП щодо забезпечення результативності СПК; забезпечення інформацією є важливою складовою управління СПК НПП ЗВО, тому не дивним є, що інформаційна або ж аналітична функція згадується в 10 роботах; функції мотивації та контролю розглядали 9 із 18 науковців. Це є свідченням того, що на даному етапі також відбувалося заохочення НПП до самоосвітньої діяльності, а також до проходження курсів ПК, дані процеси контролювалися як самими НПП, так і адміністрацією ЗВО, яка направляла на дані курси; характерним для цього етапу було врахування регулятивної або коригувальної функції, що дозволяло НПП розробляти під себе програму ПК та самоосвітньої діяльності, а також урахувувати чинники, які можуть впливати на ефективність та результативність даних процесів.

Відтак, узагальнюючи все вищезазначене дає підстави зробити висновок, що для другого періоду (1991 – 2014 роки) характерним було застосування класичних функцій управління СПК НПП ЗВО України із урахуванням потреб і можливостей НПП, а функцій – мотиваційної через заохочення та стимулювання фахівців; моніторингу та самомоніторингу; створення ефективних умов задля досягнення поставлених результатів; надання консультативної допомоги у вирішенні будь-яких питань тощо.

Наступним відповідно до алгоритму наукової розвідки проаналізуємо моделі управління СПК НПП ЗВО України в 1991 – 2014 роках.

1992 року Н. Пашкова в кандидатській дисертації «Система роботи ПК щодо вдосконалення підготовки викладачів спеціальних дисциплін ПТУ до виховної діяльності» [515] розробила та обґрунтувала модель підготовки НПП спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів у докурсовий, курсовий та міжкурсовий періоди СПК. Дослідниця визначила, що вихідними положеннями, з точки зору управління, даної моделі були: конкретизація управлінських цілей системи підвищення кваліфікації; організація діяльності керівництва ЗВО щодо удосконалення змісту СПК

відповідно до тогочасного устрою держави та вимог НПП; моніторинг початкового рівня підготовленості НПП перед початком курсового періоду; організація діяльності щодо послідовного оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками й регулювання їх за необхідності через забезпечення зворотного зв'язку; моніторинг результативності СПК НПП.

1992 року В. Пуцов у статті «Сутність і умови ефективності навчального процесу на курсах підвищення кваліфікації» розробив структурно-функціональну модель діяльності методистів [638]. Науковець зазначав, що в процесі впровадження даної моделі в СПК було враховано: вимоги суспільства щодо якісної підготовки НПП; тенденції та шляхи розвитку освітньої галузі загалом та СПК зокрема; організаційне, матеріально-технічне та методичне забезпечення СПК НПП; співпрацю між установами, які забезпечували освітній процес НПП; контроль за створеними творчими лабораторіями, експериментальними майданчиками тощо; аналіз організації методичної роботи та прогнозування чинників, які могли вплинути на результат упровадження моделі; оцінювання ефективності методичної роботи за відповідними критеріями.

В. Збаровський під час виступу на конференції 1996 року із доповіддю «Підвищення кваліфікації фахівців як провідний напрям андрагогіки» [216] зазначав, що СПК керівників професійно-технічних закладів освіти повинна була ґрунтуватися на принципах андрагогіки та враховувати їх при моделюванні освітнього процесу щодо ПК кадрів у ЗВО та здійсненні їх самоосвітньої діяльності. Науковець наголошував, що основним елементом, який слугував для результативності моделі НПП, була їх мотивація щодо здійснення освітньої діяльності. При моделюванні управління СПК НПП ЗВО дослідником було враховано: цілі та завдання СПК; змістове наповнення курсів ПК; досвід, теоретичні та практичні знання й уміння НПП; особистісно-діяльнісний, проблемно-аналітичний, індивідуальний підходи; можливість взаємодії в колективі; здатність

до проведення рефлексії власної діяльності; самоконтроль і самооцінка; прогнозування.

1998 року О. Мармаза в кандидатській дисертації «Система підвищення функціональної компетентності керівників загальноосвітніх закладів» [372], розробила модель підвищення функціональної компетентності керівників шкіл, що була побудована, спираючись на програмно-цільовий підхід. Водночас дослідниця акцентувала на тому, що при організації СПК необхідно було застосовувати диференціацію, як головний елемент технології організації освітнього процесу.

1999 року О. Чернишова в дослідженні «Спрямування діяльності науково-методичних підрозділів інституту післядипломної освіти стосовно вивчення та впровадження ППД» [785] наголошувала на необхідності розробки та впровадження особистісно-орієнтованої моделі системи ПО, метою якої, на думку дослідниці, було розкриття креативності та індивідуальності кожного НПП, спираючись на його творчий потенціал. Для ефективності реалізації даної моделі необхідним було врахування принципів: особистісної спрямованості; орієнтації на творчий розвиток і саморозвиток НПП; диференціації та індивідуалізації; відкритості; багатоваріантності; гнучкості і динамізму; децентралізації; безперервності й перспективності тощо. Урахування даних принципів забезпечувало результативність управління ПК НПП ЗВО та розкриття творчого потенціалу НПП.

1999 року на науковій конференції «Післядипломна освіта та управління навчальними закладами в умовах трансформації суспільства» Л. Набока під час виступу зауважила, що актуальним для даного періоду була побудова моделі професійної підготовки методистів, «компонентами якої є мета, завдання, зміст, результати навчання, засоби комунікації (форми і методи). Зміст навчання, що складається з проблематики посадового та предметного блоків інформації, виражений через його елементи: знання

та вміння, необхідні для забезпечення функціональної діяльності методиста» [411].

М. Скрипнік під час виступу на цій же конференції з доповіддю «Пошуки альтернативних моделей навчання в системі післядипломної освіти педагогічних кадрів» [676] дійшов висновку, що необхідним для освітньої галузі на початку ХХІ століття став пошук альтернативних моделей СПК НПП ЗВО, які повинні включати обов'язково ігрове моделювання, як інноваційний метод у перепідготовці НПП

Отже, проаналізувавши моделі управління СПК НПП ЗВО, які використовувалися на першому етапі (1991 – 1999 роки) другого періоду, можемо дійти висновку, що в СПК НПП ЗВО України відчутними були процеси демократизації, адже адміністраціям ЗВО, які організовували ПК, надавалося більше можливостей щодо модернізації моделей ПК НПП через удосконалення змістового наповнення аспірантури, курсів ПК, пошуку альтернативних технологій, форм, методів та засобів організації освітньої діяльності, також позитивними були зрушення щодо євроінтеграційних процесів освітнього простору та врахування не тільки надбань вітчизняної освітньої галузі, а й закордонних.

Перейдемо до розгляду моделей управління СПК НПП ЗВО України, що використовувалися на другому етапі (2000 – 2014 роки) другого періоду.

2001 року Міністерством освіти і науки прийнято Національну доктрину розвитку освіти України у ХХІ столітті [430], у якій наголошувалося на переорієнтації освітнього процесу загалом та СПК НПП ЗВО зокрема з точки зору управління, так «нова модель системи управління повинна бути державно-громадською, урахувати регіональні особливості, орієнтувати освітній заклад на розвиток. Першочерговим є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного і прогностичного супроводу управлінських рішень» [430]. Усе це вимагало розробки нової відкритої, прозорої та демократичної моделі управління СПК НПП ЗВО України досліджуваного періоду.

2003 року Г. Єльнікова у статті «Теоретичні підходи до моделювання державно-громадського управління» [197] запропонувала модель структурно-громадського супроводу – кожен управлінський ступінь передбачав формування громадянської структури, що здійснювала незалежну експертизу та взаємодіяла з вищими управлінськими структурами щодо удосконалення освітньої галузі; модель інформаційно-громадського супроводу, яка забезпечувала необхідною прозорою та об'єктивною інформацією всі структурні елементи управління освітою та передбачала взаємозв'язок між управлінськими структурами через закони, накази, директиви («згори») та відповідні рішення («знизу»); модель субординаційно-проміжного партнерства, що враховувала всі ланки управлінських стосунків та субординацію між суб'єктами освітнього процесу.

Використання даних моделей у процесі управління СПК НПП ЗВО було доречним, адже кожна із них розкривала певні аспекти щодо організації ефективної діяльності СПК (від нормативно-правового забезпечення до комунікації та демократизації стосунків суб'єктів освітнього процесу).

2005 року Т. Сорочан у монографії «Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика» [685, с. 23] зауважувала, що впровадження в СПК НПП ЗВО державно-громадські моделі управління змінює командно-адміністративну систему на соціально-психологічну (менеджмент), дослідниця наголошувала на тому, що в процесі управління все більше відчувалося врахування потреб ринку праці, а сама освітня система стає відкритою та прозорою.

В. Докучаєва 2005 року в монографії «Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі» [188] представила модель управління інноваційною педагогічною системою освітнього закладу, яка повною мірою стосувалася моделі управління СПК НПП ЗВО України. У ній головний акцент зробила на нормативно-правовому аспекті, адже, на думку дослідниці, саме поєднання нормативно-розпорядчого

та нормативно-виконавчого компонентів забезпечували формування і розвиток професійної компетентності НПП, володіння знаннями щодо прав та обов'язків, які швидко змінюються в умовах локального освітнього середовища. Також В. Докучасва розробила авторські моделі засобів технологічного супроводу процесу управління, що сприяли цілісному використанню інноваційних, креативних резервів щодо організації діяльності керівника освітньої установи.

2006 року М. Горюнова в кандидатській дисертації «Розподілена модель підвищення кваліфікації педагогів у сфері інформаційних і комунікаційних технологій» [147] розроблену авторську модель адаптувала до умов регіону для забезпечення взаємодії цільових, функціональних, змістовних, технологічних, оцінних і управлінських компонентів у рамках освітнього інформаційного середовища регіону з урахуванням основних цілей модернізації сучасних освітніх систем і регіональних особливостей. Дана модель була направлена на взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу через комплекс інформаційно-освітніх ресурсів, які сприяли інформаційній, освітній, методичній та комунікативній зорієнтованості розробленої моделі.

На відміну від традиційних моделей, представлених дослідниками, дана модель максимально була направлена на розвиток ІКТ-компетентності НПП, адже на цьому етапі вони були важливими для безперешкодної комунікації та здійснення контролю за СПК НПП ЗВО України.

2006 року В. Воскресенський, А. Жук, В. Стражев у статті «Типова модель системи управління якістю освіти в університеті» представили модель та виокремили процеси діяльності освітньої установи для її ефективної реалізації, а саме: управлінські процеси: стратегічне планування процесом підвищення кваліфікації НПП, маркетинг, проектування освітніх програм відповідно до потреб НПП, індивідуальних можливостей та очікувань від СПК, планування освітнього процесу через урахування матеріально-технічного забезпечення НПП, менеджмент процесів і ресурсів, аналіз, коректування та прогнозування майбутніх запитів ринку

праці щодо НПП і внесення відповідних змін у СПК; основні процеси: освітній процес спеціальності, підвищення кваліфікації й перепідготовка, підготовка кадрів вищої кваліфікації; забезпечуючі процеси: кадрове забезпечення, навчально-методичне забезпечення, інформаційне забезпечення, матеріально-технічне забезпечення, розвиток інфраструктури й соціальної сфери, фінансове забезпечення, редакційно-видавнича діяльність, наукова діяльність, міжнародна діяльність, документаційне забезпечення, взаємодія з постачальниками, взаємодія зі споживачами; процеси моніторингу, вимірювання, контролю [699].

2007 року В. Радченко в дисертаційному дослідженні «Управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів І – ІІ рівнів акредитації» [640] розробив модель управління якістю професійної діяльності НПП ЗВО на засадах менеджменту і мотивації праці, що включала концептуальну, змістову і технологічну складові, управлінський, функціональний, діагностико-аналітичний, результативно-діяльнісний блоки, яка в практичній реалізації забезпечила розвиток основних компонентів професійної діяльності НПП, економічне й професійне їх зростання, задовольнила їхні професійні потреби й інтереси, сформувала мотиви, спрямовані на досягнення цілей ЗВО.

2008 року А. Гуралюк у кандидатській дисертації «Управління закладом післядипломної педагогічної освіти із застосуванням комп'ютерних технологій» [161] розробив прогностичну модель управління закладом післядипломної педагогічної освіти з використанням комп'ютерних технологій для підвищення ефективності управління. У дослідженні автором було виявлено низку управлінських проблем ЗВО, які впливали на ефективність СПК, як один із шляхів їх вирішення було запропоновано впровадження прогностичної моделі, що ґрунтувалася на системному підході до управління. Ефективність упровадження даної моделі автор передбачав через застосування комп'ютерних технологій в управлінні освітньою установою. Так дослідником було розроблено цілий ряд комп'ютеризованих

управлінських задач, які були елементами моделі, та створено відповідно до них програмні модулі, для прослідковування її результативності було представлено факторно-критеріальну модель оцінки ефективності управління закладом післядипломної освіти.

2010 року Т. Борова у статті «Модель професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу» [93] наголошувала, що в моделі професійного розвитку НПП ЗВО необхідно було враховувати ієрархічність педагогічних компетентностей: базових, загальнофахових, спеціальнофахових. Із огляду на це, дослідниця виокремила складові цієї моделі, що впливали на її результативність: аналіз професійних потреб НПП через проведення співбесід, анкетування тощо; визначення цілей професійного характеру, навчання за визначеними цілями через організацію для НПП відповідних зустрічей, практичних та семінарських занять, відповідно до дібраного лекційного матеріалу; визначення плану дій професійного характеру через розробку індивідуального плану підвищення кваліфікації та самоосвітньої діяльності НПП; науково-педагогічна діяльність через демонстрацію власного досвіду та врахування досвіду колег у процесі відвідування відкритих занять, розробку навчально-методичної літератури; зворотний зв'язок передбачає формування звітної документації, вихідного тестування щодо задоволеності СПК НПП, а також здійснення рефлексії, самоаналізу та самомоніторингу.

2010 року В. Жукова в статті «Інноваційна модель розвитку вищого навчального закладу як чинник забезпечення високої якості підготовки фахівців» [210] дійшла висновку, що в цей період необхідним було впровадження у СПК НПП ЗВО інноваційної моделі управління закладом вищої освіти, яка враховувала потреби працедавців, зовнішні та внутрішні чинники, що впливали на оновлення освітнього процесу відповідно до вимог суб'єктів освітнього процесу.

2011 року В. Андрущенко в статті «Державно-громадський характер управління освітою» [12] дійшов висновку, що на початку XXI століття

необхідною стала розробка нової моделі системи управління освітньою галуззю, яка повинна бути демократичною і відкритою. Науковець акцентував на тому, що при розробці моделі варто враховувати історичні культурно-демократичні традиції, що забезпечить ефективність її функціонування та змінить стиль управління на більш демократичний. Однак, на наш погляд, дана модель не була такою ефективною, якби ґрунтувалася тільки на історичних надбаннях, адже необхідною та достатньою умовою результативності будь-якої моделі досліджуваного періоду було врахування інноваційних змін у галузі науки та техніки, індивідуальних запитів суб'єктів освітнього процесу та працедавців тощо.

2012 року О. Пастовенський у статті «Поліструктурна модель громадсько-державного управління загальною середньою освітою» [514, с. 12] доводить, що для ефективної модернізації моделей управління освітніми закладами необхідною умовою була передача держаних повноважень до громадянських структур, які знають проблеми, завдання та можливості суб'єктів освітнього процесу закладу освіти і здатні налагодити мережу інформаційних зв'язків задля забезпечення інформування та обміну досвідом.

2014 року Л. Петриченко в дослідженні «Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі» [523] запропонувала модель управління якістю освіти у ЗВО, яка складається із сукупності таких компонентів: методологічно-цільового, змістовного, організаційно-управлінського, оцінювально-діагностичного, кожен із яких, будучи етапом цілісного процесу управління якістю освіти, має на меті власне змістовне наповнення.

Проаналізувавши модель, запропоновану дослідницею, та враховуючи результати її впровадження в освітній процес, зазначимо, що в досліджуваних хронологічних межах розвитку освітньої галузі вона була ефективною, однак доречним було впровадження регулюючого

компоненту, який би враховував ризики, що можуть виникнути в управлінській діяльності.

Г. Кравченко [309] розробила модель управління розвитком кафедральної системи інституту післядипломної педагогічної освіти на основі факторно-критеріального моделювання та виділила в ній три модулі: теоретично-методологічний, функціонально-розвивальний, рефлексивно-результативний. Дані модулі розкривали методологічні підходи, функції, принципи адаптивного управління соціально-педагогічними системами, моніторингові дослідження структурних підрозділів, які відповідали за організацію СПК НПП, специфіку підготовки НПП й інтенсивний та екстенсивний розвиток кафедральної системи підвищення кваліфікації НПП.

Н. Клокар у статті «Регіональна модель управління системою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» [273] представила регіональну модель управління СПК, яка у процесі впровадження враховувала запити, рівень підготовки, передбачала використання у процесі СПК освітніх ресурсів інформаційно-навчального середовища регіональної освітньої системи, поєднувала зміст керованого навчання, самоосвіту й саморозвиток, функції управління, визначала стратегічні напрями неперервної СПК НПП, етапи підвищення кваліфікації, педагогічні засоби та умови реалізації етапів, етапні моделі (залежно від стажу та наукового ступеня НПП) тощо.

Дана модель характеризувалася як відкрита, адаптивна, мобільна та направлена на врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, вона містила особистісно орієнтовану структуру, ґрунтувалася на диференційованому підході й ураховувала інтеграційні процеси, а також перебувала в залежності із соціальними, економічними, освітніми програми розвитку країни, регіону тощо.

Н. Мельник у статті «Шляхи інноваційного розвитку закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах модернізаційних змін» зазначила, що модель системи управління інноваційним розвитком закладу,

який забезпечує СПК НПП, має організувати свою діяльність щодо «формулювання нових наукових підходів і принципів до здійснення процесу управління; оновлення змісту та організаційної структури управління; визначення основних напрямів, шляхів та функцій управління; розробку технології підготовки кадрів за принципом випереджувального навчання із метою здійснення інноваційної діяльності та основні вимоги до викладача і методиста в умовах розвитку інформаційно-комунікаційного середовища» [392]. Реалізація даної моделі дозволяла: здійснювати відхід від стихійної інноваційної діяльності в закладі / установі до управління інноваційним розвитком; організовувати діяльність і як наслідок зростання кількості інноваційних структур усередині закладу / установи; упроваджувати дистанційне навчання, а також активніше застосовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології; формувати віртуальні спільноти для отримання нових знань, обміну досвідом, контролю за СПК НПП; підвищувати кваліфікацію НПП для надання якісних послуг в умовах інформаційно-інноваційного суспільства; забезпечити високий рівень виконання посадових обов'язків НПП; здійснювати інноваційну діяльність [392].

Отже, проаналізувавши моделі управління освіти загалом та СПК НПП ЗВО України зокрема з'ясовано, що під час другого періоду в діяльність освітніх установ переважно впроваджувалися моделі державно-громадського управління, які орієнтувалися на задоволення потреб стейкхолдерів, ураховували вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, сприяли розвитку творчого потенціалу НПП у СПК та самоосвітньої діяльності, були направлені на реалізацію інноваційних технологій, форм, методів, засобів управління СПК НПП ЗВО, проведення моніторингу ефективності СПК та враховували направленість освіти у європейський освітній простір.

Наступним убачаємо за необхідне проаналізувати розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини, Великобританії та США останньої чверті XX – початку XXI століття.

Висновки до третього розділу

1. На основі вивчення науково-педагогічної літератури обґрунтовано методологічні підходи (системний, синергетичний, стратегічний, маркетинговий і ситуаційний) до аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

2. Проаналізовано теоретико-методологічні основи (закономірності, принципи, функції та моделі) розвитку управління СПК НПП ЗВО України першого періоду (1974 – 1990 роки). До закономірностей управління СПК НПП ЗВО України першого періоду віднесено: чим вищий рівень доцільності управління, тим ефективніший результат (Ю. Конаржевський), чим вищий рівень доцільності управлінської діяльності, тим вищі результати діяльності закладу освіти (Б. Коротяєв), висока ефективність управління і розвитку суб'єктів освітнього процесу досягається, якщо суб'єкти управління спираються на систему постійно повторюваних замкнутих циклів (А. Орлов), чим вищий рівень неперервності управлінського впливу, тим вагоміша ефективність результатів (Ю. Конаржевський), чим повніше забезпечує керівник установи взаємодію закладу, сім'ї, громадськості, тим ефективніше керівництво (Б. Коротяєв), чим вищий рівень фахової компетентності керівників ЗВО, тим ефективніше управління (А. Орлов), чим ефективніша система прямих та зворотних зв'язків в управлінні, тим вищі результати управління закладом (Б. Коротяєв). До принципів управління СПК НПП ЗВО України першого періоду (1974 – 1990 роки) віднесено принципи: централізації, ідеологізації, контролю. До функцій управління СПК НПП ЗВО України досліджуваного періоду віднесено: планування, організація, контроль, регулювання управлінською діяльністю, координаційна та цільова функції. На основі вивчення науково-педагогічної літератури проаналізовано моделі управління СПК НПП ЗВО України першого періоду (1974 – 1990 роки), які впроваджувалися в дану систему та спиралися на досягнення науки й техніки; індивідуальні можливості, потреби та знання кожного НПП

тощо. Однак у запропонованих науковцями моделях зустрічалися певні аспекти ідеологізації та популяризації могутності СРСР.

3. Проаналізовано теоретико-методологічні основи (закономірності, принципи, функції та моделі) розвитку управління СПК НПП ЗВО України другого періоду (1991 – 2014 роки). До закономірностей управління СПК НПП ЗВО України другого періоду віднесено: забезпечення єдності й цілісності всіх груп умов, що необхідні для реалізації мети закладу освіти (Є. Хриков), управління ефективно, якщо здійснюється на підставі, перш за все, компетентнісного, системно-діяльнісного, особистісноорієнтованого, проблемно-орієнтовного, програмно-цільового та інтерактивного підходів (Л. Петриченко), чим вищий рівень навчального, наукового та економічного потенціалу ЗВО, тим ефективніше реалізується процес УІР педагогічного ЗВО (А. Харківська), чим прозоріше процес вирішення питань на загальних зборах трудового колективу, тим ефективніше здійснюється досягнення загальної мети УІР педагогічного ЗВО (А. Харківська), управління якістю освіти у педагогічному ЗВО ефективно, якщо запроваджено систему постійно діючого моніторингу якості освіти у закладі (Л. Петриченко), чим ґрунтовніше здійснюється пошук, вивчення та впровадження ППД, інноваційних технологій, методик управління педагогічними ЗВО, застосовуваних у різних країнах, тим ефективніше УІР педагогічного ЗВО (А. Харківська). До принципів управління СПК НПП ЗВО України другого періоду (1991 – 2014 роки) віднесено принципи: децентралізації; прогностичності; координації; моніторингу досягнень у процесі управління СПК НПП ЗВО (перший етап), демократизації освіти; заохочення різних поглядів НПП і консенсус; стимулювання до підвищення кваліфікації НПП; соціальної детермінації, гуманізації, наступності і перспективності, співпраці, пріоритетного управління, забезпечення високої якості освітніх послуг, регулярного зворотного зв'язку, постійного розвитку, послідовності, євроінтеграції (другий етап). До функцій управління СПК НПП ЗВО України другого періоду (1991 – 2014 роки) віднесено: організаційну, планувальну,

контроль, керівництво (перший етап); планування або моделювання, організаційну, інформаційну або аналітичну, мотивацію і контроль (другий етап). На основі вивчення науково-педагогічної літератури проаналізовано моделі управління СПК НПП ЗВО України другого періоду (1991 – 2014 роки), які впроваджувалися в дану систему, мали державно-громадський характер та орієнтувалися на задоволення потреб стейкхолдерів, урахували вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, сприяли розвитку творчого потенціалу НПП у СПК та самоосвітньої діяльності, були направлені на реалізацію інноваційних технологій, форм, методів, засобів управління СПК НПП ЗВО, проведення моніторингу ефективності СПК та враховували направленість освіти у європейський освітній простір.

Основні положення розділу викладені в 7 публікаціях автора [6; 8; 9; 28; 29; 33; 40] (Додаток А).

РОЗДІЛ 4.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

4.1 Особливості використання педагогічних й управлінських цінних ідей та досвіду розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів провідних країн світу в Україні

Завданням підрозділу була актуалізація досвіду розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти провідних країн світу в контексті євроінтеграції України. Для вирішення даного завдання були обрані методи: порівняльно-зіставний, структурно-функціонального аналізу, перспективного аналізу, інтерпретації, систематизації, узагальнення тощо.

Проаналізуємо доцільність упровадження міжнародного досвіду розвитку СПК НПП ЗВО в організаційному та змістовному планах.

Так, в організаційному плані єдність у СПК НПП ЗВО Німеччини, Великобританії, США і України простежується в контексті організації діяльності центрів підвищення кваліфікації на базі практично кожного ЗВО. Аналіз понад 250 офіційних сайтів ЗВО України (станом на 2018 – 2019 навчальний рік в Україні функціонують 282 ЗВО (університети, академії, інститути) [647] дає підстави дійти висновку, що у ЗВО давно створені та діють або ПК НПП, або ФПК НПП, або центри ПК НПП, або інші структурні підрозділи, які виконують функції, пов'язані з організацією ПК НПП ЗВО України.

Уважаємо, що збереження та зміцнення даної системи є необхідною, особливо в тих містах, де зосереджена значна кількість ЗВО (Київ, Харків,

Дніпро, Львів тощо). Ефективність діяльності таких спеціалізованих центрів полягає в наданні кожному ЗВО відносної свободи в підвищенні кваліфікації своїх НПП відповідно до завдань, змісту, спрямованості та традицій ЗВО. На нашу думку, кожен ЗВО зацікавлений у підвищенні свого престижу, займанні високих позицій у вітчизняних і міжнародних рейтингах ЗВО, успішною умовою яких є висококваліфіковані та конкурентоспроможні НПП. Організація центрів на базі ЗВО України дозволяє зробити індивідуальним і особистісноорієнтованим процес ПК у цих підрозділах, спираючись на професійні й особистісні інтереси та потреби НПП.

Однією з можливостей використання позитивного досвіду ПК НПП Великобританії та США в сучасних умовах вітчизняної педагогічної практики є створення мережі центрів ПК НПП ЗВО, наприклад, філій із координуючим центром в одному з провідних ЗВО України. Такі підрозділи можуть бути, з одного боку, універсальними і, з іншого боку, спеціалізованими, наприклад, тільки для НПП ЗВО медичного або економічного профілю.

У Німеччині ПК НПП також відбувається в академіях та інститутах підвищення кваліфікації, професійних спілках, асоціаціях (можуть бути і церкви, банки, видавництва тощо) [829; 838; 987; 1059; 1085; 1121]. У зв'язку з цим ПК НПП кадрів носить державно-громадський характер.

У Великобританії функціонує професійна асоціація співпрацівників і розробників освітніх програм, що просуває інновації й передовий досвід у сфері вищої освіти, «SEDA», до завдань якої віднесено й підвищення професійного та освітнього розвитку кваліфікацій досвідчених і молодих НПП [824; 826; 1058; 1075; 1077].

Важливо зазначити, що процес ПК НПП ЗВО в Україні, як і у Великобританії та США, доцільно вибудувати в систему, починаючи від підвищення кваліфікації викладачів-початківців і закінчуючи більш досвідченими НПП ЗВО, так як деякі форми і методи ПК різних категорій

НПП ЗВО помітно різняться у зв'язку з різноплановістю їх підготовки, досвіду та спеціалізації.

Доцільним вважаємо необхідність організації ПК НПП-сумісників (у США – «тимчасових» НПП), які також потребують підвищення рівня власного професіоналізму. Організація ПК цієї категорії НПП, безсумнівно, позначиться на якості процесу викладання, проведенні теоретичних і прикладних досліджень та статусу ЗВО України.

У сучасних умовах необхідна диференціація й індивідуалізація методичного супроводу в процесі ПК НПП ЗВО. Із цією метою на прикладі Німеччині, Великобританії та США в структурних підрозділах ЗВО, відповідальних за підвищення кваліфікації НПП, повинні бути консультанти (або експерти), які розробляли б спільно з НПП його «індивідуальний маршрут» професійного розвитку, що буде сприяти формуванню у кожного НПП позитивне ставлення до безперервного ПК та самоосвіти.

На сьогодні в зарубіжних країнах склалося науково-технічне партнерство держави, університетів та бізнесу, що дає можливість об'єднати ресурси для ПК НПП ЗВО шляхом надання грантів. Так, у Великобританії існують такі грантові фонди: «Лондонське королівське товариство» («The Royal Society») [1110], «Благодійний фонд Джеймса Дайсона» («The James Dyson Foundation») [1109], «The Wellcome Trust» (фінансує дослідження у галузі медицини) [1111] тощо.

У Німеччині: «Фонд Готліба Даймлера та Карла Бенца» («Daimler und Benz Stiftung») (надає гранти аспірантам у проведенні досліджень у німецьких ЗВО з метою написання дисертації; щороку присуджує «Премію Берти Бенц» – молодій ученій-інженеру, яка представила видатну докторську дисертацію) [886], «Об'єднання імені Гельмгольца» («Helmholtz-Gemeinschaft Deutscher Forschungszentren») (фінансує дослідження за шістьма напрямками: енергія; земля і екологія; охорона здоров'я; інноваційні технології; структура матерії; авіація, космос і транспорт) [952], «Фонд Фріца Тіссена» («Fritz Thyssen Stiftung») [926], «DAAD» («Deutscher Akademischer

Austauschdienst» – німецька служба академічних обмінів, яка об'єднує всі німецькі ЗВО та сприяє розвитку академічних відносин за кордоном, перш за все за допомогою обміну здобувачів вищої освіти та НПП) [896], «Deutsche Forschungsgemeinschaft» (найбільше німецьке науково-дослідне товариство Німеччини, що підтримує проєкти, які реалізуються у ЗВО Німеччини) [897], «Фонд Фрідріха Еберта» («Friedrich-Ebert-Stiftung») [925], «Фонд Герди Хенкель» («The Gerda Henkel Foundation») (фінансує дослідження у галузі історичних і гуманітарних наук) [1108], «Фонд Фольксваген» («Volkswagen Stiftung») (фінансує дослідження у галузі гуманітарних і соціальних наук, академічні освітні проєкти, переклади науково-методичної літератури, спеціальні програми ПК молодих НПП, літні школи та літні курси (максимальна кількість учасників – 60) та симпозіуми (не більше 30 учасників) [836; 1129], «Фонд Александра фон Гумбольдта» («Alexander von Humboldt-Stiftung») (підтримує наукове співробітництво між видатними зарубіжними та німецькими НПП) [830] тощо.

У США існує «Національний науковий фонд» («National Science Foundation»), який є джерелом фінансування приблизно 24 % усіх підтримуваних на федеральному рівні фундаментальних досліджень у багатьох галузях (математика, інформатика, соціальні науки тощо) [1029]. «Національний інститут здоров'я» («National Institutes of Health») фінансує дослідження в біології і медицині [1028]. «Фонд цивільних досліджень і розвитку» («CRDF Global») надає гранти та технічні ресурси НПП для проведення досліджень у галузі прикладних і фундаментальних наук [880]. «Фонд Веннера-Грена» («The Wenner-Gren Foundation») фінансує фундаментальні дослідження в усіх сферах антропології [1112]. Крім того, є ще кілька некомерційних організацій із досить великими бюджетами. Так, Американська асоціація дослідження проблем серця («American Heart Association») щорічно витрачає на наукові розробки понад 150 млн доларів США [835], Американська асоціація дослідження раку («American Cancer Association») – приблизно 90 млн доларів США [834], Асоціація дослідження

хвороби Альцгеймера («Alzheimer Association») – приблизно 21 млн доларів США [831] тощо.

Аналогічна тенденція починає активно впроваджуватися і в Україні. Так, 2018 року створено державну бюджетну установу – Національний фонд досліджень України – для підтримки та фінансування фундаментальних та прикладних досліджень, що проводяться НПП ЗВО або наукових установ [444]. Щороку присуджуються премії Президента України за видатні досягнення у сфері природничих, технічних та гуманітарних наук, які сприяють подальшому розвитку науки, суспільному прогресу й утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі. Надаються гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених, премії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України, Стипендії Кабінету Міністрів України для молодих учених, гранти Президента України для обдарованої молоді [444].

Однак більшість вітчизняних ЗВО беруть участь у конкурсі на отримання гранту в міжнародних фондах і програмах обміну: «Фонд імені Конрада Аденауера» (Німеччина), «Фонд навчання Палати депутатів Берліна», «Фонд Александера фон Гумбольдта», «Програма академічних обмінів імені Фулбрайта» (США), «Програма підтримки адміністрування університетів» (США), «Стипендіальна програма імені Вейденфельда» (Великобританія), «DAAD» (Німеччина), «Еразмус +» тощо.

Позитивним є досвід британської СПК НПП ЗВО Великобританії, в основі якого лежать ідеї корпоративної освіти та мережевого підходу.

Використання ідей корпоративної освіти в практиці ПК НПП ЗВО України дозволить планувати освітню політику з розвитку професіоналізму НПП ЗВО, їх корпоративних цінностей і культури, здатних швидко та гнучко реагувати на внутрішні і зовнішні зміни в соціально-економічному середовищі на короткостроковий і довгостроковий періоди.

Поряд із ідеями корпоративної освіти особливий інтерес представляють ідеї мережевого підходу, які успішно використовуються в умовах ПК НПП

ЗВО Великобританії. В основі мережевого підходу запозичено ідею мережевої взаємодії, під якою розуміється узгодження дій суб'єктів мережі для досягнення загальних цілей інноваційного розвитку, що виникає за умови спільної колективної розподіленої діяльності, яка включає сукупність відносин між усіма суб'єктами інноваційного розвитку ЗВО. Мережева взаємодія НПП ЗВО Великобританії простежується в системі «наука – освіта – бізнес».

Використання практики встановлення взаємодії НПП ЗВО України, перш за все, усередині самого ЗВО, потім із ЗВО-партнерами, а також із стекхолдерами, представниками промисловості, бізнесу та науки у вітчизняній СПК НПП ЗВО посилить і примножить її інноваційну складову. Тільки об'єднаними зусиллями можливо досягти бажаного ефекту щодо вдосконалення якості науково-педагогічного потенціалу ЗВО.

Проблема відсутності узгоджених вимог до ПК НПП ЗВО України може бути вирішена шляхом проведення, як у Великобританії, адміністрацією ЗВО систематичного моніторингу. Це дозволить гнучко управляти СПК НПП ЗВО, своєчасно розробляти та корегувати зміст програм і курсів із урахуванням виявлених вимог. Одними із заходів забезпечення «зворотного зв'язку» адміністрації ЗВО з НПП можуть бути проведення анкетування, опитування або тестування НПП. Вони дозволять керівництву ЗВО своєчасно отримувати інформацію про проблеми та потреби, що виникають у викладачів у процесі здійснення ними професійно-педагогічної діяльності, про оцінку ними організації та проведення ПК всередині ЗВО, а також оперативно реагувати на неї.

Важливим і корисним є міжнародний досвід щодо організації аспірантури / докторантури.

Особливістю системи підготовки НПП США є створення ради з п'яти членів для кожного захисту дисертації, як правило, із НПП даного університету. В основі діяльності американських ЗВО лежить принцип академічної свободи, заснований на переконаності, що НПП чесний у своєму

науковому пошуку і має достатньо знань для того, щоб оцінити результати праці інших НПП. Тому в американській системі захисту не прийняті такі форми формальної експертизи, як письмові відгуки на дисертацію. Роль членів комісії у процесі захисту зводиться до постановки питань і до оцінки якості проведеної роботи. Так як дисертація надається в непереплетеному вигляді, то в кожного члена комісії є можливість зробити помітки, а в докторанта – обміркувати їх після захисту і внести зміни, представивши в результаті остаточний текст. Уважаємо, що цей позитивний приклад дозволяє збагатити дисертаційну роботу і науку в цілому, оскільки у підсумковому варіанті дослідження в певній мірі буде відображена робота спеціалізованої вченої ради ЗВО.

У системах підготовки НПП Німеччини, Великобританії та США процес захисту дисертації має публічний характер. Відповідальність за якість і терміни навчання в аспірантурі/докторантурі покладається на ЗВО (факультет, кафедру).

Аналогічна тенденція починає активно впроваджуватися й в Україні. Так, 6 березня 2019 року КМУ затверджено Постанову «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», у межах якого висвітлені «питання проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ), установлення вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, утворення спеціалізованих вчених рад закладів вищої освіти (наукових установ) та скасування їх рішень» [589]. Відповідно до нього опонентами можуть бути іноземні вчені з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача вищої освіти.

У вищепроаналізованих країнах заклади вищої освіти (університети, оскільки тільки в них здійснюється підготовка НПП) здебільшого автономні та несуть повну відповідальність за якість підготовки НПП і дисертаційного дослідження та мають право видавати дипломи PhD. Особливості аспірантури/докторантури полягають у: навчанні за програмами,

розробленими на основі міжнародних стандартів навчання формату PhD; можливості проходити наукові стажування в зарубіжних ЗВО і наукових установах; проведенні навчальних курсів іноземною мовою тощо.

В Україні після прийняття 2014 року Закону України «Про вищу освіту» [575] ЗВО надали автономність. Проте збільшення автономії ЗВО має супроводжуватися підвищенням відповідальності адміністрації ЗВО, завідувачів аспірантур, наукових керівників до якості підготовки НПП, своєчасного захисту дисертацій. Дипломи доктора філософії та наук повинні забезпечуватися науковим авторитетом ЗВО, і, навпаки, авторитет ЗВО має безпосередньо залежати від якості захищених дисертацій.

Особливо гостро в Україні потребує вирішення питання взаємодії діяльності аспірантури та дисертаційних рад. У Німеччини та Великобританії в кожному ЗВО, де здійснюється підготовка НПП [829; 874; 876; 1043; 1105; 1127], проходить і захист їх досліджень та присвоюються вчені ступені. В Україні така тенденція не завжди простежується. Виникають ситуації, коли дисертаційні ради відсутні у ЗВО, де проходить підготовка НПП. Відсутність спеціалізованої вченої ради у ЗВО, у напрямі якого здійснюється підготовка НПП, має виключно негативний характер, оскільки: по-перше, значно затягує час й ускладнює процедуру захисту дисертації в установленій термін; по-друге, знижує мотиваційний рівень як під час вступу до аспірантури, так і захисту дисертації. На сучасному етапі, завдяки впровадженню поки що експерименту [619], надана можливість створення одноразових рад у ЗВО, де існує аспірантура. Це частково вирішує проблему, що виникла.

Уважаємо за доцільне модернізувати підхід до формування спеціалізованих учених рад відповідно до досвіду європейських країн: створювати дисертаційні ради, у кількості не більше п'яти осіб, виключно з числа вчених із наукової спеціальності дисертації, що захищається, а, у разі необхідності, із запрошенням зарубіжних НПП, це буде сприяти високому рівню наукової дискусії й експертної оцінки положень, що виносяться на захист.

Відповідно до алгоритму дослідження наступним розглянемо міжнародний досвід розвитку СПК НПП ЗВО в змістовному плані.

Конструктивним є досвід співпраці центрів ПК НПП ЗВО Німеччини, Великобританії та США з провідними спеціалізованими підрозділами як всередині своєї країни, так і за кордоном (Італія, Франція, Чехія, Канада, Африка, Австралія тощо). Підтвердженням цього є проведення постійних міжнародних симпозіумів і конгресів із питань організації ПК НПП ЗВО, спільних майстер-класів, укладання договорів про участь НПП, здобувачів вищої освіти за програмою академічної мобільності. Однією з умов міжнародного співробітництва є вивчення та знання іноземних мов. Це дає можливість проходити стажування за кордоном, брати участь у міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, вивчати зарубіжну науково-педагогічну та спеціальну літератури, ознайомитися із сучасними технологіями та досягненнями у сфері науки.

Наразі Україна також починає тісно співпрацювати зі світовими ЗВО та їх відповідними центрами підвищення кваліфікації. Так, наприклад, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна здійснює міжнародне співробітництво із 125 зарубіжними ЗВО та організаціями (Білоруським державним університетом (Білорусь); Великотирновським університетом імені Святих Кирила та Мефодія, Софійським університетом імені Святого Климента Охридського, Болгарською академією наук (Болгарія); Аньхойським університетом (Китайська Народна Республіка); Гданським університетом, Університетом імені Адама Міцкевича в м. Познань (Польща); Університетом імені Фрідріха-Олександра в Ерлангені-Нюрнберзі, Інститутом фізики плазми імені Макса Планка (Німеччина) тощо) [760].

Досвід формування змішаних навчальних груп (фокус-груп, дослідницьких груп, дискусійних груп тощо) на курсах ПК НПП ЗВО США становить особливий інтерес для української СПК [873]. Створення змішаних навчальних груп, до яких входять НПП різного профілю, сприяють

ефективному засвоєнню навчального матеріалу та розвитку в них креативності. У зв'язку з цим працівники центрів ПК НПП ЗВО створюють сприятливі умови, що стимулюють розвиток творчого мислення у слухачів: організація розминок; дозвіл і заохочення безлічі питань; акцент на активності і самостійності; відсутність різкої критики; зосередження уваги на інтересах і потребах НПП. Так, наприклад, на заняттях у змішаних групах мимоволі демонструється ступінь уміння креативно й оперативно вирішувати завдання, орієнтуватися в стандартних і нестандартних умовах. Отже, створюються в цілому більш сприятливі передумови для успішного професійного й особистісного розвитку, саморозвитку і самореалізації НПП у процесі їх підвищення кваліфікації.

Використання різноманітних форм, методів і засобів навчання на курсах ПК НПП ЗВО Німеччини, Великобританії та США є також позитивним.

У Німеччині активно розвивається онлайн ПК НПП. Серед інноваційних форм ПК виокремлюють модераторство, педагогічне проєктування, блочно-модульне навчання із застосуванням ігрових технологій навчання тощо.

У Великобританії провідними формами ПК НПП є: каскадна форма навчання; форми професійного росту, пов'язані з певним етапом кар'єрного зростання НПП; індивідуальне підвищення кваліфікації, що відповідає особистим інтересам та професійним потребам конкретного НПП. Особливу увагу привертають такі форми як: стипендії для вивчення кращого педагогічного досвіду, програми вивчення міжнародного досвіду, програми творчих відпусток тощо.

У США із усього різноманіття використовуваних форм ПК (відкрите заняття, лекція, семінар, індивідуальна консультація, спільноти НПП, аудиторні спостереження тощо) найбільш широке поширення набули майстерні. Вони дозволяють ефективно реалізовувати зміст програм ПК НПП

ЗВО на основі принципів особистісного і творчого розвитку, активної взаємодії слухачів і практичної спрямованості їх діяльності.

Використання широкого спектра методів у СПК НПП ЗВО Німеччини, Великобританії та США також може сприяти ефективному ПК НПП ЗВО України. Для СПК НПП ЗВО України інтерес викликають проблемні методи («Навчання дією», «Спостереження за роботою колег», «Снігова куля», «Шість капелюхів мислення» тощо), методи латерального мислення («Альтернативи», «Віяло концепцій», «Фокусування», «Виклик», «Випадковий стимул», «Провокація і рух», «Збір ідей», «Обробка ідей»), «DATТ», статистичні методи TSED і TSEIC тощо [803; 861; 862; 903; 994; 995; 1015; 1022]. Застосування цих методів сприятимуть підвищенню мотивації й активізації професійної діяльності вітчизняних НПП, а також дозволять їм установити баланс між різними сферами життя та уникнути критичних ситуацій. Загалом ці методи спрямовані на розвиток у слухачів комунікативної компетенції, тобто здатності НПП до активного спілкування, умінню слухати, грамотно та коректно ставити питання й чітко формулювати відповіді на них, уважно слухати й активно обговорювати розглянуті проблеми, коментувати висловлювання співрозмовників і давати їм, у разі необхідності, конструктивну пораду, аргументувати свою думку в групі.

Для адаптації НПП-початківців до умов їх майбутньої роботи адміністрацією ЗВО Великобританії надається низка можливостей для ознайомлення з особливостями організації та освітньої політики ЗВО. Уважаємо, що «менторинг» або «наставництво» є позитивним методом «уведення в професію» такого НПП на його робочому місці, для досвідчених НПП варто пропонувати варіативні курси ПК, які вони можуть відвідувати в зручний час або дистанційно.

Заслуговує на увагу й практика зарубіжних СПК більш досвідчених НПП призначати «менторами» для НПП «початківців». При цьому «старший» колега несе відповідальність і за забезпечення комфортної психологічної обстановки навколо кожного НПП [1038].

Різноманітність сучасних засобів, які використовуються в процесі ПК НПП ЗВО Німеччини, Великобританії та США, безсумнівно, гарантує його високу ефективність. Цьому сприяють сучасні інтерактивні засоби навчання. Використання їх у процесі ПК НПП дозволяє значно підвищити рівень взаємодії між наставником і НПП та успішно й ефективно розвивати комунікативні та цифрову компетенції у НПП. Комплекс апаратних засобів, в основному, складається з комп'ютера, інтерактивної дошки, мультимедійного проєктора та пристроїв зв'язку (web-камера, система передачі даних, адаптер тощо). До складу комплексу може також входити пристрій тактильного уведення даних (інтерактивний бездротовий планшет; інтерактивний рідинокристалічний дисплей (інтерактивна графічна панель), що поєднує в собі функції монітора і цифрового планшета; система інтерактивного опитування – пульти, бездротові мікрофонні системи) і система звукового супроводу. Наставник, стоячи біля інтерактивної дошки, може запитувати, а учасники за допомогою інтерактивних бездротових планшетів можуть відповідати на запитання, ставити свої запитання, брати участь у процесі обговорення. Таким чином, між ними виникає інтерактивний діалог, що значно підвищує рівень сприйняття і розуміння навчальних матеріалів [236].

Однак потрібно враховувати, що зарубіжний досвід у використанні інтерактивних засобів в освітньому процесі не унікальний. Українські ЗВО здебільшого вже оснащені таким обладнанням.

У процесі ПК НПП ЗВО зарубіжних країн особлива увага приділяється можливості постійного доступу НПП до нового актуального бекграунду щодо новітніх розробок, дистанційних курсів ПК. У зв'язку з цим у СПК НПП ЗВО міжнародних країн створюють власні цифрові освітні простори, що забезпечують нові можливості для: переходу від навчання в аудиторії до віртуального навчання в різних місцях і в різний час, тим самим розвиваючи цифрову компетентність НПП за рахунок упровадження

цифрових технологій; проектування індивідуального освітнього маршруту, задоволення освітніх потреб особистості НПП.

Аналогічна тенденція починає активно впроваджуватися й в Україні. До стратегічних завдань СПК НПП ЗВО України в цифровому освітньому просторі належать: розробка нормативно-правових, науково-методичних і організаційних основ створення цифрового освітнього простору; формування бази електронних освітніх ресурсів, системи забезпечення їх якості; розвиток інформаційних систем і засобів підтримки освітнього процесу, розробка програм цифровізації розвитку спеціальностей; упровадження системи дистанційного навчання; розробка електронних навчально-методичних комплексів для дисциплін; цифровізація процесів управління СПК НПП ЗВО; організація системи безперервного ПК НПП у сфері цифрових технологій; забезпечення закладу освіти сучасними апаратно-програмними засобами; розвиток цифрової інфраструктури тощо.

За останні роки Україна зазнала низки політичних, економічних і соціальних перетворень, що торкнулися СПК НПП ЗВО. Вони зумовлені поширенням коронавірусної інфекції COVID-19, у результаті чого всі ЗВО України перейшли на дистанційний формат навчання. У зв'язку з цим одним із головних завдань післядипломної освіти є необхідність створення додаткових умов для успішного ПК НПП.

Сучасна СПК НПП ЗВО України, будучи підсистемою цифрового суспільства, неухильно вбирає в себе всі зміни, викликані впровадженням цифрових технологій. Це вимагає певної оптимізації освітнього процесу в СПК НПП ЗВО з урахуванням того, що сучасний рівень розвитку значно розширює можливості доступу до інформації для НПП, підвищує ефективність управління СПК НПП ЗВО як соціально-педагогічною системою, спрощує інтеграцію регіональної системи освіти в загальнодержавну і світову, значною мірою сприяє доступу до міжнародних джерел інформації в галузі освіти, науки та культури.

Використання цифрових технологій у СПК НПП ЗВО України сприяє досягненню таких завдань: організація змішаного навчання та відповідно зниження витрат на ПК; залучення до ПК НПП міжнародного класу; інтеграція міжнародної навчальної та науково-дослідницької діяльності; розвиток ефективної співпраці з вітчизняними та закордонними ЗВО, підвищення змагального духу в освіті; поліпшення взаємодії між потребами виробництва та закладів вищої освіти.

Для НПП ЗВО України застосування цифрових технологій дозволяє підвищити якість власного професіоналізму за рахунок широкого використання вітчизняних і світових освітніх ресурсів, цифрових бібліотек, збільшення частки самостійного освоєння матеріалу, що поступово забезпечує розвиток таких якостей, як самостійність, відповідальність, організованість і вміння реально оцінювати свої сили та приймати зважені рішення, без чого немислима успішна науково-педагогічна кар'єра.

В Україні НПП виконують низку функцій: організаційну, навчальну, виховну, розвивальну, викладацьку, дослідницьку, управлінську тощо. Така завантаженість не завжди дозволяє їм досконало виконувати свої професійні обов'язки загалом і постійно підвищувати власну кваліфікацію. Конструктивне вирішення такої проблеми можна запозичити з досвіду США. Для ефективної роботи НПП адміністрація ЗВО запрошує НПП із «особливим призначенням». Вони беруть частину обов'язків постійних НПП на себе або надають підтримку у необхідних сферах професійної діяльності (викладацька, дослідницька тощо). На нашу думку, такий підхід дозволить не тільки зняти перенавантаженість НПП ЗВО, але й сприятиме індивідуалізації діяльності, дозволяючи враховувати їх інтереси та потреби, а отже, виникає можливість розмежовувати процес ПК НПП ЗВО у СПК України на наукову (науково-технічну), педагогічну (викладацьку), методичну та організаційну діяльність, що не тільки може зняти питання про надмірну завантаженість роботи НПП, але й дозволить їм підвищувати

кваліфікації в межах відповідної діяльності. Відтак, залучення НПП із «особливим призначенням» є очевидним позитивним досвідом.

Також, позитивний є досвід упровадження грантових програм в українську практику СПК НПП ЗВО. В Україні участь у цих програмах сприймається як особиста справа і бажання кожного НПП. Вони повинні самостійно, без підтримки оформити проєкт, документи, подати заявку, вести переговори від початку до кінця. У такому випадку виникають певні труднощі. Досвід Німеччини, Великобританії, США показує, що організація будь-яких грантових програм полегшує завдання ПК НПП ЗВО. На курсах ПК в цих країнах спеціально навчають правил, етапів, особливостей участі та подання заявки на грант. У планах практично кожного курсу ПК працівники центрів підвищення кваліфікації допомагають НПП повністю розробити і подати проєкт для участі. Отже, ефективна та цілеспрямована підготовка вітчизняних НПП у СПК допоможе збільшити кількість грантів та їх успішного практичного застосування, а відповідно збільшити фінансову підтримку вітчизняних НПП.

Відповідно до алгоритму дослідження обґрунтуємо сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції.

4.2 Сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції

Завданням підрозділу було виявлення сучасних тенденцій розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції. Для вирішення даного завдання були обрані методи: історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, систематизація даних, структурно-функціональний аналіз тощо.

Інтеграція України до світового ринку праці (початок XXI століття) характеризується динамічними змінами у СПК НПП ЗВО. Відповідні перетворення обумовлені двома взаємопов'язаними процесами: модернізацією існуючої системи вищої освіти загалом та СПК НПП ЗВО України зокрема і формуванням нових концептуальних підходів й умов їх розвитку згідно із структурними зрушеннями в економіці і соціальній політиці держави. При цьому, діяльність СПК НПП ЗВО України повинна розглядатися як процес і результат задоволення НПП в освітніх послугах. Досягнення вищезазначених цілей вимагає зміни основної парадигми розвитку СПК НПП ЗВО – переходу до особистісно орієнтованого креативного підходу в підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації НПП.

Разом із тим, реформування вищої освіти та СПК НПП ЗВО відбувається з урахуванням інтеграції України у світове освітнє середовище, першим офіційним кроком якого стало підписання 2005 року Болонської угоди.

Відтак, метою перетворення сучасної СПК НПП ЗВО України стає її модернізація в умовах соціально-економічної, організаційно-структурної, структурно-змістовної перебудови вищої професійної школи відповідно до нової особистісно орієнтованої парадигми освіти та її інтеграції в єдиний європейський освітній простір.

Питання реформування і розвитку СПК НПП ЗВО України порушувалися багатьма вітчизняними науковцями: В. Андрущенко [14; 15], І. Бехом [74; 75], В. Кременем [319], П. Кононенком [289; 290], К. Корсаком [302], В. Луговим [358; 361], Є. Пінчуком [533] та іншими.

Як зазначає Б. Гривнак: «Сучасний стан розвитку теорії і практики освіти характеризується напруженим пошуком шляхів актуального й прогностного (випереджувального) реагування на виклики часу. Високий динамізм змін, глобалізаційні процеси, непередбачуваність майбутнього, кризи, інтенсивне зростання високотехнологічних виробництв і комунікацій,

людської мобільності – все це позначається на якості життя у кожній країні» [150, с. 91].

Розуміння цих процесів не можливе без аналізу та виявлення провідних тенденцій розвитку вищої освіти України, оскільки СПК НПП ЗВО – її складова невід’ємна частина.

Слушним для нас є твердження Є. Хрикова, що «зараз у світі функціонує дві моделі розвитку педагогічної науки – одна орієнтується на підходи, сформовані ще в радянські часи в соціалістичних країнах, а друга формувалася протягом тривалого часу в країнах із ринковою економікою. Що між ними спільного та відмінного, які тенденції розвитку характеризують кожну із них, які тенденції розвитку педагогічної науки у світі вимагають подальшого розвитку та підтримки – ці питання є актуальними для розвитку науки та освіти у світі» [765].

Для виокремлення сучасних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України будемо спиратися на класифікацію тенденцій розвитку університетської освіти Н. Терентьєвої – за рівнем установлення пріоритетів розвитку та впровадженням (виокремленням) у процесі стратегічного планування і соціально-економічного розвитку: транснаціональні/глобальні (світового рівня) і національні (на рівні держави) [715, С. 15–16].

П. Альтбах, Л. Райсберг, Л. Рамблі в доповіді «Тенденції в глобальній вищій освіті: відстеження академічної революції» [712; 713] виокремили наступні тенденції: «глобальне соціально-економічне середовище; вибуховий характер масифікації; усесвітні рейтинги ВНЗ; протиріччя між суспільним та особистісним благом; збільшення приватного сектора та приватизація ВНЗ; дослідницький університет та дослідницьке середовище; студенти та навчальні програми; протиріччя ізоморфізму; глобалізація та інтернаціоналізація (можливості, виклики, ризики); конструктивні дії позитивної дискримінації, квоти, програми резервування місць; викладання та підтримка різноманітного студентського контингенту; управління мобільністю; забезпечення якості; орієнтація на результати освіти; світові

тенденції у фінансуванні вищої освіти; глобальний академічний ринок; диверсифікація студентського контингенту; трансформація ВНЗ і систем вищої освіти; чинники, що змінюють університетське викладання; нові навчальні програми та зміни змісту й цілей третинної освіти; підходи до навчання студентів на основі результатів освіти; інформаційно-комунікаційні технології та дистанційна освіта; загальносистемна політика та науково-дослідницькі університети; тенденції в галузі організації фундаментальних досліджень; зв'язок «університет – промисловість»; дослідження і професія викладача; модель «навчання – робота»; підприємницька освіта; навчання керівників та професійний розвиток; ліцензування інтелектуальної власності; вузівські процеси (розробка політики, внутрішня організаційна структура тощо); зміни моделей прийому; успішність навчання: від вступу до завершення; професіоналізація управління і керівництва системою вищої освіти та лідерство тощо» [715].

Н. Терентьева зазначає, що «серед глобальних тенденцій розвитку вищої освіти з урахуванням реалій XXI століття науковці та аналітики на основі врахування наслідків уведення міжнародних рейтингів, які спричиняють напруженість між університетами так званого «світового класу» та масовими вищими навчальними закладами, виокремлюють такі: міжнародна мобільність студентів та викладачів, яка складається з двох потоків; зміна характеру викладання, навчання та освітніх програм: завдання більшості ВНЗ – менше навчати базових дисциплін та пропонувати більше професійних програм широкому колу студентів та аспірантів; зростання значущості забезпечення якості освіти, кваліфікаційних структур та підзвітності; зміна фінансування вищої освіти та збільшення дебатів «суспільна користь – особистісна вигода»; зміна професії викладача; формування дослідницького середовища; поширення інформаційних та комунікаційних технологій; тенденції з урахуванням ключових демографічних змін; тенденції з урахуванням наслідків економічних криз [234, с. 207–208; 507; 715].

Розглянувши вищенаведені тенденції, вважаємо за можливе характеризувати тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України на сучасному етапі.

До транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО, що також притаманні й Україні, відносимо розквіт сучасного інформаційного К-суспільства (knowledge society). XXI століття ознаменувалось транснаціоналізацією соціально-економічних відносин, стрімким розвитком ІКТ та міжнародного інформаційно-освітнього середовища. Характерною ознакою сучасності стає «К-суспільство» – суспільство, засноване на знаннях. «Суспільство такого типу набуло принципово нових вимірів, якими, окрім технологічного, стали соціальний, етнічний і політичний. Невід’ємними його компонентами є нові міждисциплінарні знання, що генерують наукові та суспільні інститути, підготовка високоякісного людського капіталу, який здійснює освіта, створення додаткових багатств на базі економіки знань і формування на цій основі інтегрального вектора розвитку суспільства, спрямованого на підвищення якості та безпеки життя усіх його членів» [800].

Розквіту К-суспільства (knowledge society) сприяє і наявність у європейських ЗВО центрів післядипломної освіти/професійного розвитку НПП – відкрите університетське навчання організовано відповідно до освітніх програм ПК НПП ЗВО.

Прикладом є «Відкритий університет Геленік у Греції, що вибрав для укладання курсів модель Відкритого університету Великобританії і переробив її відповідно до своїх вимог, водночас за угодою використовуються кілька програм і модулів інших університетів, зокрема, Манчестерського університету. У ЗВО Латвії пропонують курси з психології навчання і права, 27 міжнародних дистанційних курсів, 6 з яких були розроблені під керівництвом і за участю спеціалістів з Латвії, а саме: з англійської мови, ділового планування, маркетингу і менеджменту

агробізнесу, екології сільського господарства, європейського законодавства тощо» [213].

Ураховуючи тематику роботи та ґрунтуючись на дослідженнях В. Байденка [507], М. Бунчука [98], В. Бусигіна і І. Харченка [763], У. Парпан [513], Н. Терентьєвої [715, с. 205–207] та інших, виокремимо основні ознаки розвитку К-суспільства: «високий, прискорюваний темп технологічних змін, швидка зміна технологій, поширення інформаційних технологій; розширення сфери ринкової координації (перенесення законів ринкової економіки на сферу СПК НПП ЗВО), глобалізація світової економіки, що створює нові ринки (ураховуючи ринки освітніх послуг), які вимагають підготовки фахівців та підвищення кваліфікації НПП ЗВО із новими компетенціями та компетентностями; організаційні зміни, зміни в моделях зайнятості, побудові кар'єри, успішності, вимагаючи не лише готовності швидко й продуктивно адаптуватися до постійних змін, а й спричиняючи необхідність генерувати ці зміни, тим самим впливаючи на мобільність та інтеграцію НПП; якісна зміна ролі інформації, знань, інтелектуального капіталу окремого НПП та нації / суспільства в цілому, що вимагає постійного оновлення інформації та збільшення цінності інтелектуальної праці, яка генерує інформацію та / або знання» [763].

Таким чином, розвиток СПК НПП ЗВО одночасно залежить і впливає на розвиток К-суспільства, що, своєю чергою, потребує оновлення СПК НПП та системи управління нею.

Наступною транснаціональною тенденцією виявлено тенденцію формування смарт-суспільства.

Логічним продовженням розвитку інформаційного К-суспільства є формування Smart-суспільства (smart-society), що засноване на використанні смарт-технологій.

У ХХІ столітті в умовах значного поширення бекґраунду в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема й у СПК НПП ЗВО, спостерігається генеза переходу від К-суспільства до смарт-суспільства («smart» – «розумний»,

«інтелектуальний»), характерною ознакою якого є розвиток насамперед комунікаційних і цифрових технологій та цифрового суспільства. «Слово «smart» у перекладі на українську означає розумний, тобто як такий, що сприяє розвитку розумних технологій і формуванню організованого (розумного) суспільства» [14].

Як вважають О. Соснін і В. Воронкова: «Smart-суспільство трансформує бізнес, роблячи управління більш інтелектуальним (гнучким, розумним), а діяльність, направленою на використання знань та інновацій. Освіта, за рахунок використання електронних і колективних технологій, стає більш масовою та ефективною. При цьому у смарт-освіті застосування електронних технологій сполучається з індивідуальним навчанням мислення і творчості, яке неможливе без участі людини» [686]. А. Харківська зазначає: «Темп сьогоdnішнього життя не приймає повільності та довгого обдумування, рішення мають бути не тільки компетентними, але й швидкими. Необхідно переорієнтуватися з формування «людини-виконавця» на «людину-smart», відмінними якостями якої є високий професіоналізм; свобода в діях у поєднанні з відповідальністю за прийняті рішення; прагнення до самовираження та орієнтація на роботу «в команді»; елементарні менеджерські навички, пов'язані з умінням вибудовувати міжособистісні відносини; усвідомлення потреби в постійному професійному зростанні, а, отже, поповнення своїх знань, їх розширення та поглиблення» [754, с. 147–148].

Особливого значення смарт-освіта набуває у СПК НПП ЗВО, оскільки на сучасному етапі дистанційне навчання, онлайн-навчання, електронне навчання (e-learning) стають найпоширенішими засобами підвищення кваліфікації і навіть стажування молодих і досвідчених НПП. «Smarteducation – це мотивоване, гнучке, технологічне, самоуправлінське навчання, збагачене інформаційними ресурсами та технологічними методами навчання. Smarteducation – це об'єднання навчальних закладів і професорсько-викладацького складу для визначення сучасної освітянської

діяльності в мережі Інтернет на основі загальних стандартів, угод і технологій [719].

До наступної транснаціональної тенденції, що сприяє міжнародній співпраці у СПК НПП ЗВО, відносимо тенденцію посилення процесів інтернаціоналізації й інтеграції у СПК НПП ЗВО.

Дж. Найт визначала інтернаціоналізацію як «процес цілеспрямованого надання вищої освіти міжнародного, міжкультурного або глобального виміру з метою підвищення якості освіти і науки для всіх студентів і співробітників вищих навчальних закладів, а також здійснення вагомого внеску в життя суспільства» [982].

Як стверджує В. Садковий, «Інтеграція вищої освіти у світову систему – це об'єктивний процес, що не повинен розвиватися наосліп. Світова громадськість може й повинна бачити та аналізувати його позитивні й негативні сторони, приймати важливі управлінські рішення щодо його координації та корекції» [656].

Дослідники С. Кнутсон і В. Кушнарєнко вважають, що ці процеси «стимулюють національну освітню реформу та спрямовані на те, щоб вищі навчальні заклади знайшли своє місце в міжнародному освітньому просторі. У разі конструктивного підходу і за умови підтримки зарубіжних партнерів Україна цілком може стати прикладом для інших пострадянських держав у сфері реалізації освітніх інновацій. Чим більший вплив надасть інтернаціоналізація на підвищення рівня відкритості української системи вищої освіти, тим легше і швидше перетворення зможуть адаптуватися» [984, с. 19; 991, с. 27; 114, с. 161].

За результатами анкетування щодо вагомості процесів світової інтернаціоналізації та інтеграції для розвитку вищої освіти загалом і розвитку СПК НПП ЗВО зокрема, проведеного Міжнародною асоціацією університетів та Європейською асоціацією міжнародної освіти [1010], з'ясовано, що «Європа є найбільш привабливим партнером з інтернаціоналізації для країн з інших регіонів світу. Опитування провідних експертів

міжнародної вищої освіти дельфійським методом показує сценарій, який передбачає посилення розвитку інтернаціоналізації вищої освіти у Європі під впливом глобалізації та зростаючого числа зацікавлених сторін. Цей сценарій передбачає зростання міжнародної мобільності, збільшення числа міжнародних освітніх програм, посилення уваги до інтернаціоналізації навчальних планів тощо» [114, с. 161].

Вищенаведені твердження щодо процесів інтернаціоналізації та інтеграції вищої освіти в Україні, як і в інших країнах світу, цілком справедливі і для розвитку СПК НПП ЗВО нашої держави. Відповідно, чим більший вплив інтернаціоналізації та інтеграційних процесів на розвиток СПК НПП ЗВО, тим якісніша й ефективніша підготовка науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в Україні.

Розвиток глобалізаційних процесів у СПК НПП ЗВО – вважаємо ще однією транснаціональною тенденцією.

На сучасному етапі розвитку суспільства перед СПК НПП ЗВО більшості країн світу постають нові завдання, відповідно до сучасних глобалізаційних процесів, зокрема: формування нових та розвиток існуючих компетентностей у НПП ЗВО в умовах розширення глобального інформаційно-освітнього середовища, лібералізація та демократизація управління СПК НПП ЗВО, орієнтація на діджиталізацію і розширення комунікативності в усіх сферах життєдіяльності, усвідомлення важливості удосконалювати професійні знання, уміння і навички упродовж життя, у той же час спостерігається розширення сфери впливу наднаціональних агенцій, благодійних фондів та інших організацій на діяльність СПК НПП ЗВО через надання грантів, премій, стипендій, безкоштовного стажування тощо.

«Лідерами процесу глобалізації в цілому й зокрема інтеграційних процесів і процесів формування ринку освітніх послуг на міжнародному рівні є провідні країни світу, які вступили на шлях перетворення своїх освітніх систем і розглядають активну участь у формуванні світового освітнього

простору як один з чинників вирішення існуючих проблем на національному та міжнародному рівнях. Такими країнами є США, Канада, країни Західної Європи, Австралія» [767, с. 58].

Погоджуючись із В. Пожуєвим, наголосимо на незаперечному факті, що глобалізація виступає вищим щаблем інтернаціоналізації. Дослідник вважає, що «глобалізація й інтернаціоналізація – це два відмінних процеси, відмежованих один від одного. Інтернаціоналізація – це історико-еволюційна підготовка глобалізації, що якісно змінювала взаємозалежність світу, підтримуючи тенденції до цілісності світу. Глобалізація – наслідок досягнутої цілісності світу, яка інтенсифікує процеси становлення і розвитку такої цілісності» [545, с. 5].

«У цілому глобалізація розглядається як стандартизація, економічна інтеграція і крос-культурна порівняність, як побудова взаємовідносин між двома чи більшою кількістю держав, пов'язаних загальною метою, наприклад, формування єдиного загальноосвітнього простору. Глобалізація вищої освіти здійснює вплив на всі без винятку національні системи вищої освіти, незалежно від того, хочемо ми цього чи ні» [545, с. 9].

Характеризуючи цю тенденцію, зауважимо, що її вплив на розвиток СПК НПП ЗВО полягає зокрема в уніфікації міжнародних освітніх стандартів підготовки Ph.D через розробку єдиної уніфікованої СПК НПП ЗВО (із великою кількістю диверсифікованих програм), національних рамок кваліфікацій, нострифікації дипломів магістрів, Ph.D, докторів наук, уніфікації компетентностей НПП. У проєкті «Тьюнінг (Tuning) – гармонізація освітніх структур у Європі», розробленим Європейською комісією, виокремлено три групи загальних компетентностей: «інструментальні: здатність до пізнання, методологічні, технологічні та лінгвістичні вміння і спроможності; міжособистісні: індивідуальні здатності, такі як соціальна взаємодія та співпраця, навички спілкування; системні: здатності та вміння стосовно систем – комбінація розуміння, сприйнятливості та знань, спираються на попередньо надбані

інструментальні та міжособистісні компетентності» [1125]. Також зазначимо, що підґрунтям для розробки Рамки кваліфікації єдиного простору вищої освіти [1097] та Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя [1107] став компетентнісний підхід. На сучасному етапі розвитку СПК НПП ЗВО у світі загалом і в Україні зокрема проєктування, вимірювання й оцінювання результативності професійної діяльності НПП ЗВО здійснюється через визначені й прийняті в міжнародному науковому товаристві (проєкт «Тьюнінг») компетентності.

Своєю чергою розвиток глобалізаційних процесів у СПК НПП ЗВО можна схарактеризувати через такі транснаціональні тенденції, як активне поширення процесу діджиталізації у СПК НПП ЗВО, збільшення обсягу масових комунікацій та розвиток глобального інформаційно-освітнього середовища.

«Діджиталізація – переведення інформації в цифрову форму» [511].

Активне поширення процесу діджиталізації в СПК НПП ЗВО країн світу здійснюється через: «1) онлайн-освіту, 2) електронні освітні ресурси, 3) електронний документообіг, 4) навчання за допомогою тренажерів, віртуальної реальності, 5) формування компетенцій, необхідних у цифровому світі» [1040].

«Діджиталізація є однією з тих тенденцій, яка з великою часткою ймовірності проявиться в найближчі два десятиліття і матиме найсильніший вплив (порівняно з іншими процесами) на реальність вищої освіти» [970].

Відтак, активне поширення процесу діджиталізації у СПК НПП ЗВО – це напрям розвитку, що має бути обов’язково врахований при розробці стратегії розвитку СПК НПП ЗВО.

Наступними транснаціональними тенденціями визначено – збільшення обсягу масових комунікацій НПП у СПК і розвиток глобального інформаційно-освітнього середовища.

Масова комунікація це: 1) «процес передачі інформації групі людей одночасно за допомогою спеціальних технічних засобів – мас-медіа» [693], 2) «процес поширення інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм тощо) з допомогою технічних засобів (преса, радіо, телебачення, комп'ютерна техніка тощо) на чисельно великі, розосереджені аудиторії» [385], 3) «фундаментальний стан сучасного суспільства, у якому складна, функціонально диференційована соціальна структура втілена у символічних формах і образах, які здатна сприймати і розуміти корпоративна, масова й індивідуальна свідомість» [386].

Слушним для нас є твердження В. Іванова, який наголошує, що «некоректним є ототожнення масової комунікації з масовою інформацією, оскільки перша орієнтована на діалог, полілог та взаємодію, тоді як остання направлена на зміну установок, атитюдів та трансляцію зразків поведінки» [232].

Наведемо статистичні дані [237] щодо визначених транснаціональних тенденцій (рис. 4.1, 4.2, 4.3).

Рис. 4.1 Статистика зростання кількості веб-сайтів

Проникнення мобільного Інтернету

Південна Корея займає перше місце, маючи 71,5% населення, що є мобільними користувачами.

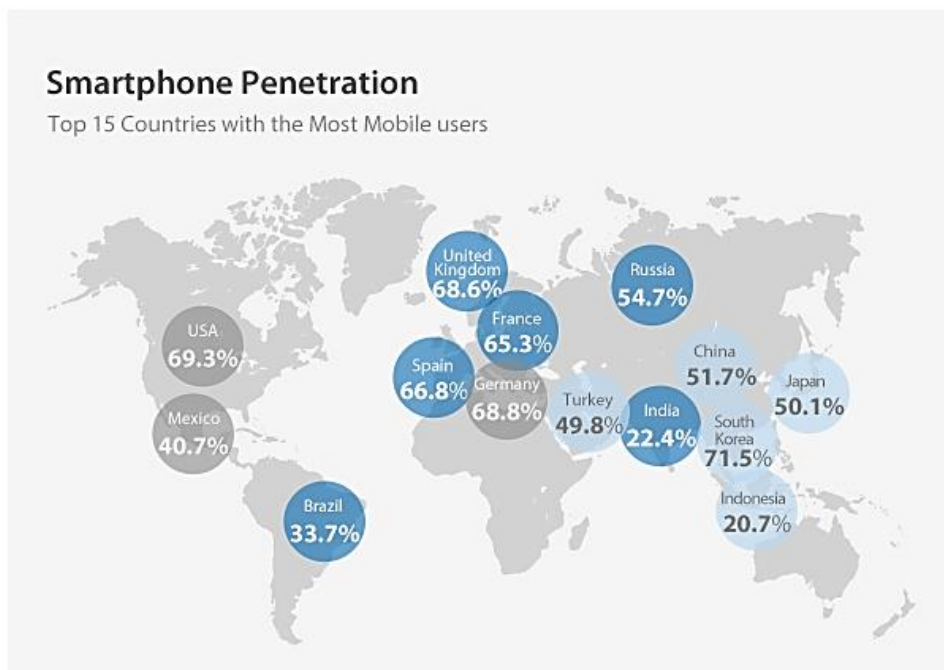

Рис. 4.2 Проникнення мобільного Інтернету

Глобальні тенденції швидкості в Інтернеті

Гарні новини: швидкість Інтернету по всьому світу перебуває на самому високому рівні.

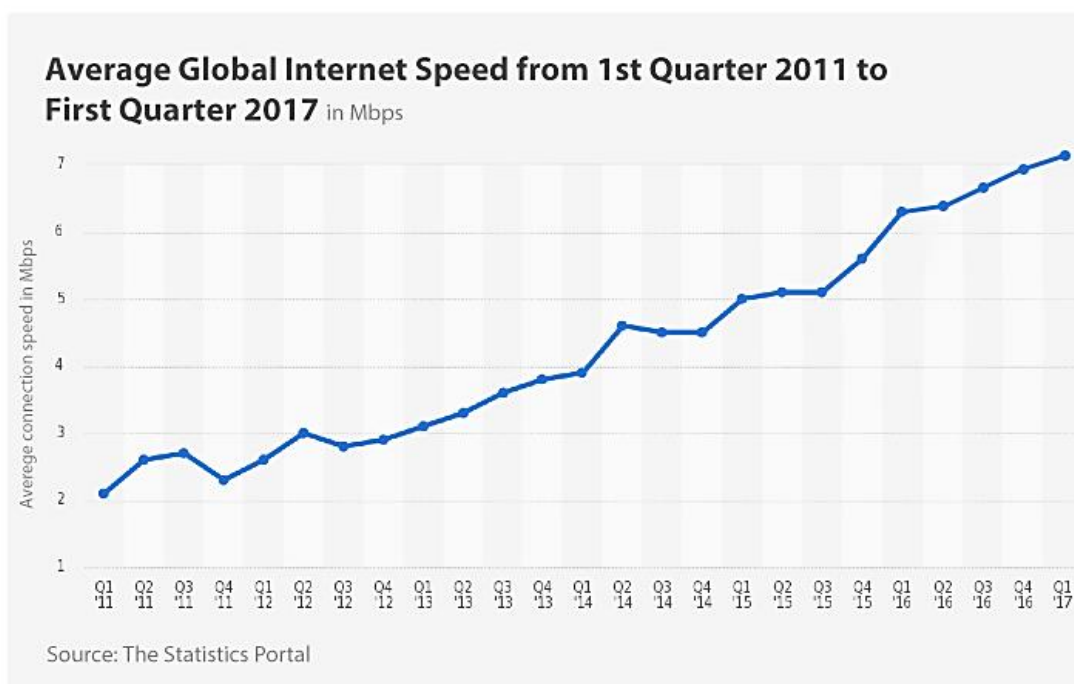

Рис. 4.3 Глобальні тенденції швидкості в Інтернеті

Отже, поява високошвидкісних каналів зв'язку, веб-сайтів, пошукових систем та соціальних медіа тощо зробила актуальним процес використання можливостей цих технологій у підвищенні кваліфікації і проведенні наукових досліджень НПП ЗВО у СПК.

Вищенаведений зміст поняття «масова комунікація» і статистичні дані щодо обсягів зростання кількості веб-сайтів, проникнення мобільного Інтернету, глобальних тенденцій швидкості в Інтернеті (рис 4.1, 4.2, 4.3) підтверджують виявлені тенденції збільшення обсягу масових комунікацій та розширення глобального інформаційно-освітнього середовища, зокрема у СПК НПП ЗВО.

Відповідно до алгоритму дослідження виявимо та схарактеризуємо національні тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України.

Слушною є думка У. Парпан про те, що «жваві дискусії щодо потенційних шляхів оновлення / модернізації національної системи вищої освіти ведуться як на шпальтах науково-популярних часописів, так і на різного роду форумах, освітянських нарадах, симпозіумах, науково-практичних конференціях і семінарах. Зважаючи на тривалість полемічного обговорення щодо напрямків модернізації, безперервний процес критичного аналізу ефективності та продуктивності реформаційних заходів, на думку автора, має певну дуалістичність, що зумовлено низкою факторів. Упродовж останніх років простежується зростання прогресивних тенденцій, які здійснюють системоутворюючий вплив на розвиток освітньої сфери у світі, а разом із тим – і в Україні» [513].

Аналіз сучасної нормативно-правової бази [610; 602; 626; 604; 591], наукових джерел [513, с. 282–283; 656, с. 81; 14; 715; 507] та періодичних видань [150; 762; 114; 767; 389; 692; 754; 358] дозволив дійти висновку, що поряд із транснаціональними тенденціями розвитку досліджуваного явища, йому притаманні й національні тенденції.

Підтвердження актуальності визначення національних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України знаходимо в резолюції Всеукраїнської

науково-практичної конференції на тему «Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України»: «Тенденції інтегративного, інноваційного розвитку галузі спонукають до змін у системі післядипломної педагогічної освіти, яка є основою розширеного відтворення інтелектуального, духовного, економічного потенціалу суспільства і потужним засобом розв'язання проблеми професіоналізації життя країни, детермінують пошук якісно нових підходів до управління, безперервного вдосконалення професійного рівня науково-педагогічних, педагогічних і керівних кадрів освіти» [686].

До національних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО України відносимо тенденцію розширення демократичних засад розвитку СПК НПП ЗВО України.

С. Гончаренко визначає демократизацію освіти як «принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію, регіоналізацію в управлінні освітою, автономізацію навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності, поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів, перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості, церкви), співробітництво учитель-учень, викладач-студент у навчально-виховному процесі» [146, с. 85].

Слушним для нас є твердження Л. Маргуліної, яка «розрізняє кілька ключових структурних аспектів демократизації освіти. Це демократизація управління освітою і демократизація навчально-виховного процесу. З іншого боку, це демократизація управління освітньою галуззю і демократизація управління окремим навчальним закладом. Це також демократизація змісту освіти і посилення демократичності її структури і форм. На рівні управління освітньою галуззю ключові чинники демократизації виражені в таких твердженнях: вплив загальносвітових тенденцій глобалізації на національну систему освіти; вплив демократизації українського суспільства на систему

освіти; визнання прав усіх етнічних спільнот на збереження і розвиток своєї самобутності і культури в сучасній освіті; відповідність підготовки фахівців інтересам перш за все регіону, а вже потім держави; деполітизованість сучасної освіти; університетська автономія (надання університетам більшої незалежності з боку держави у вирішенні питань); вплив приєднання української системи вищої освіти до Болонського процесу на процес демократизації освіти» [389, с. 398].

Отже, демократизація освіти загалом та СПК НПП ЗВО зокрема має розглядатися як засіб демократизації всього суспільства. Ця тенденція передбачає необхідність і можливість, а також фінансування й умови реалізації наступних принципів у СПК НПП ЗВО: рівні можливості підвищення кваліфікації для всіх НПП як у державних, так і недержавних (приватних) освітніх установах; інституційну автономію СПК НПП ЗВО; відкритість і різноманіття форм, методів і засобів здійснення освітнього процесу в СПК НПП ЗВО; міжнародна інтеграція і співпраця; міжнародні стажування, отримання грантів, стипендій, участь у симпозиумах, конференціях, суспільно-державне управління в СПК НПП ЗВО; демократичний механізм контролю за якістю освітнього процесу в СПК НПП ЗВО з урахуванням розширення наявних на всіх рівнях керівництва повноважень.

Як наголошують К. Жданова та С. Калашнікова, «найбільш значущою тенденцією в управлінні вищою освітою країн Європи стало та залишається розширення автономії ВНЗ. Оскільки автономія університетів розглядається як ключова передумова та основа врядування у вищій освіті, на наш погляд, буде корисним і важливим ознайомлення з визначеннями цього поняття, запропонованими, зокрема, ЄК: «Інституційна автономія передбачає: управлінську гнучкість інституцій задля визначення своєї власної ідентичності, профілю та встановленню власних цілей і пріоритетів без зовнішнього втручання; рівень незалежності організації щодо уряду в активному використанні делегованих компетенцій прийняття рішень.

Основними складовими інституційної автономії ВНЗ є: організаційна, політична (змістова), кадрова, фінансова. Посилення інституційної автономії ВНЗ, своєю чергою, актуалізувало проблему інституційного розвитку та професіоналізації управління закладами вищої освіти. Зміна відносин між державою та ВНЗ у країнах Європи, у т.ч. забезпечення інституційної автономії університетів, були досягнуті за рахунок значних законодавчих реформ. У багатьох європейських країнах були прийняті нові національні закони про вищу освіту. Іншим наслідком зазначених процесів слід уважати посилення відповідальності/підзвітності ВНЗ за результати своєї діяльності, що спричинило, зокрема, створення механізмів забезпечення якості та відповідних систем» [254].

Наступною національною тенденцією розвитку СПК НПП ЗВО вважаємо тенденцію зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України.

Стратегічні напрями розвитку вищої освіти загалом та СПК НПП ЗВО зокрема визначені Конституцією України, Указами Президента України від 20 березня 2008 року № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», від 30 вересня 2010 року № 926 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», від 25 червня 2013 року № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», постановами Кабінету Міністрів України, Національною доктриною розвитку освіти, Законами України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII, «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року № 1556-VII, наказами МОН України тощо.

Як зазначають Г. Пономарьова, А. Харківська, Т. Отрошко: «За останні два десятиліття розвиток науки у світі відбувався, значною мірою, під знаком її реформування. У більшості розвинених країн, зокрема Західної Європи та США, було здійснено низку загальних і часткових освітніх реформ, спрямованих на підвищення якості освіти шляхом адаптації до сучасних суспільних вимог стосовно регіону і методів навчання в навчальних закладах;

форм управління освітою на різних рівнях, розширення участі у цьому процесі різних соціальних груп освітнього співтовариства та населення загалом» [568, с. 8].

«Приєднання українських університетів до Великої хартії свідчить про прагнення України долучатися до творчої колективної діяльності у світовому університетському співтоваристві. Визначивши для себе пріоритети, університети мають узяти на себе зобов'язання послідовно спрямовувати свою діяльність на суспільний прогрес як України, так і Європи та світу в цілому» [692].

Протягом останніх років спостерігається зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України та значне зростання академічної мобільності НПП ЗВО через міжнародні стажування, отримання грантів, стипендій, участь у симпозиумах, конференціях, взаємообмін здобувачами освіти та науково-педагогічними працівниками тощо.

Для розвитку СПК НПП ЗВО вагомим стає можливість залучення до освітнього процесу (проведення проблемних лекцій-дискусій, воркшопів, івентів, професійних майстер-класів тощо) видатних науковців світу, публічних діячів, успішних менеджерів та інших.

Як стверджує Є. Чернишова: «Розвиток мобільності наукових кадрів є важливою умовою для підвищення якості, привабливості і конкурентоспроможності української системи освіти в глобальному науково-дослідницькому просторі. ...Така мобільність повинна забезпечуватися якістю освітніх програм і науковою діяльністю вищих навчальних закладів, які займаються підготовкою науково-педагогічних кадрів. За цих умов формуються компетентності майбутніх науковців, які забезпечують їх конкурентоспроможність і затребуваність на ринку праці. Водночас підвищується кваліфікація дослідників і викладачів, як ключового фактора якості наукової і освітньої діяльності вузів» [540, с. 207].

Тобто, зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України й активізація академічної мобільності НПП у СПК мають стати

каталізаторами нових відкриттів, розробки інноваційних технологій для різних галузей промисловості, медицини, сільського господарства тощо, зростання якості й результативності наукових досліджень НПП, а відповідно й збільшення друку в провідних іноземних і вітчизняних фахових виданнях, а отже, покращення рейтингу діяльності СПК зокрема й ЗВО загалом.

До національних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО відносимо тенденцію поширення ролі трьох «L» (Life long learning (LLL) – навчання упродовж життя) у процесі підвищення кваліфікації НПП.

На думку Г. Пономарьової, А. Харківської, Т. Отрошко, «для запобігання непрофесійного використання процесу перепідготовки система освіти має готувати людину до можливих професійних і соціальних перетворень. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнень та навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя» [568, с. 5].

Як підкреслює О. Кірдан [264], запровадження принципу «освіта впродовж життя», який проголошено базовим у європейському та вітчизняному освітньому просторі, став визначальним у діяльності Центру професійного розвитку викладачів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» зазначено, що «модернізація і розвиток освіти повинні набути випереджального безперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та світі» [604].

Розвиток системи неперервної професійної освіти і СПК НПП ЗВО як однієї з умов модернізації вищої освіти України сприяє розробці нових ефективних моделей підвищення кваліфікації і перепідготовки НПП, упровадженню гнучких організаційних структурних форм ПК, інноваційних форм, методів і засобів в освітній процес ПК НПП. Поширення ролі LLL

забезпечить можливість НПП бути конкурентоспроможними на вітчизняному та світовому ринках праці.

А. Сбруєва стверджує: «Неперервна освіта» є терміном, що використовується часто неточно, оскільки означає як постійне підвищення кваліфікації високоосвічених фахівців, так і надання початкового рівня освіти та початкової кваліфікації вихідцям з маргінальних верств населення, можливо, навіть на рівні неповної вищої освіти» [660, с. 60].

Посилення ролі LLL у процесі підвищення кваліфікації НПП є, на нашу думку, обов'язковою умовою й одночасно сучасною вимогою до розвитку їх фахової компетентності. Безперервності професійного розвитку НПП сприятимуть: послідовність у підготовці НПП (від аспірантів, Ph.D до доктора наук) у ЗВО або інших організаційних структурних формах підвищення кваліфікації в СПК; упровадження інноваційних форм, методів і засобів в освітній процес СПК НПП тощо.

Відтак, актуальність розвитку тенденції поширення ролі трьох «L» – безперечна, і «підтвердженням цього є факт, що освіта дорослих названа «ключем до прогресу в XXI столітті» у ході V Міжнародної конференції в Гамбурзі» [754, с. 148]. Так, наприклад, у Фінляндії «Вищу освіту надають 14 університетів та 24 спеціалізовані інститути. Освіта є безкоштовною. На освіту виділяється 11-12% з державного бюджету і муніципалітетів Фінляндії. Університети також на 64% фінансуються із державного бюджету, а спеціалізовані інститути – на 83% Так формується система «навчання протягом усього життя» для всіх, хто живе у цій країні. Близько половини дорослого населення бере участь у навчальних програмах для дорослих» [509].

До національних тенденцій досліджуваного явища також відносимо тенденцію посилення інституціоналізації освіти для докторів філософії (Ph.D) та докторів наук.

Цей процес характеризується розробкою та упровадженням відповідного теоретико-методичного забезпечення організації підвищення

кваліфікації НПП через аспірантуру, докторантуру, що відповідає загальноєвропейським стандартам. Як зазначає В. Луговий: «Інституціоналізація докторських шкіл забезпечує необхідні умови для підвищення наукового рівня проведених досліджень і встановлення єдиних вимог до процесу і якості підготовки аспірантів, розвитку наукових комунікацій, удосконалення управління якістю, забезпечення фінансування досліджень» [358].

У той же час, вважаємо за необхідне наголосити, що на сучасному етапі розвитку СПК НПП спостерігається недостатнє фінансування докторських (Ph.D) програм і це деякою мірою пригальмовує її розвиток:

- по-перше, із метою підтримки молодих учених, які здійснюють наукові дослідження, засновано державні, академічні, іменні, спеціалізовані стипендії та премії за особливі досягнення молоді в розбудові України, у галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок (Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, НАН України імені видатних учених України, стипендія імені М. С. Грушевського, премії голів міських та облдержадміністрацій). Однак через економічну кризу, недофінансування всіх галузей освіти ці матеріальні заохочення у кращому разі не виплачуються своєчасно або взагалі скасовані;

- по-друге, як зазначає В. Луговий: «критично незначною є частка видатків на дослідження і розробку в загальному обсязі фінансування діяльності вищої школи, а також порівняно з іншими секторами наукової і науково-технічної діяльності» [361].

- по-третє, як впливає із інформаційно-аналітичних матеріалів до питань порядку засідання Національної ради з питань розвитку науки і технологій, яке відбулося 5 листопада 2019 року: «Система управління у державному секторі досліджень і розробок застаріла, звужує масштаби й напрями наукової діяльності (зокрема й у аспекті міждисциплінарності), продукує результати, що не відповідають світовому рівню та не орієнтовані

на вирішення нагальних актуальних економічних і соціальних проблем країни. Відсутні економічні стимули залучення приватних інвестицій у наукову сферу» [625]. Більш докладну інформацію подано в Додатку Е.

- по-четверте, низький рівень заробітної плати НПП ЗВО, у порівнянні із заробітною платою зарубіжних НПП, нівелює престижність їх професії з одного боку, а з іншого – не дає можливості залучати до освітнього процесу в СПК провідних вітчизняних стейкхолдерів та відомих зарубіжних фахівців.

На підставі проведення порівняльно-зіставного аналізу, систематизації й узагальнення змісту нормативно-правових документів [610; 602; 626; 604; 577], наукових доробків [513, с. 282–283; 656; 14; 714; 507], періодичних та неперіодичних видань [155; 150; 762; 114; 767; 389; 692; 754; 358] виявлено тенденцію диверсифікації навчальних програм підготовки НПП.

Як зазначають Є. Чернишова, В. Ляхоцький, І. Регейло та інші: «В останні роки в Україні спостерігається збільшення кількості наукових співробітників, науково-педагогічних працівників і педагогів-дослідників, які самостійно або під керівництвом провідного вченого здійснюють наукові дослідження, захищають кандидатські дисертації та одержують наукові ступені. Ураховуючи тенденцію до зростання кількості випускників вузів, які самостійно здійснюють наукові дослідження і професійно розвиваються, необхідно звернути увагу вищих навчальних закладів на диверсифікацію програм підготовки науково-педагогічних кадрів і присудження наукових ступенів» [540, с. 195].

Відтак, повноцінно здійснювати реформування СПК НПП ЗВО не можливо без удосконалення програм на здобуття наукового ступеня Ph.D. Наразі, ці програми розробляються відповідно до вимог професійної кваліфікації НПП ЗВО, але навчання за докторськими програмами повинно реалізовуватися з урахуванням індивідуальних траєкторій навчання аспірантів.

Як зазначає Ж. Таланова: «Докторські програми стають ядром інноваційного розвитку вищої освіти, заснованого на інтеграції вищої освіти та науки, вони є престижними для науково-педагогічних працівників та створюють імідж дослідницьких центрів для вищих навчальних закладів. Престиж університетів пов'язаний із привабливістю їх докторських програм на національному, європейському та глобальному рівнях. Переваги університету часто вимірюються в термінах кількості та якості університетських випускників докторської програми» [710, с. 38].

Наступною національною тенденцією вважаємо тенденцію переходу освітнього процесу в СПК НПП ЗВО на очно-дистанційну форму навчання. «Основою нової освітньої парадигми стала дистанційна освіта (distance education) – якісно прогресивний вид навчання, що базується на активному використанні у навчальному процесі сучасних інформаційних технологій та засобів комунікації, а отже, дозволяє викладачеві та студенту, роз'єднаними у просторі, інтерактивно взаємодіяти на всіх етапах навчального процесу» [213, с. 20-21].

Зважаючи на вимоги сьогодення і неможливість урахувати непередбачені явища в суспільстві (пандемія Covid-19, війни, економічні кризи, природні катаклізми тощо), у процес підвищення кваліфікації НПП в аспірантурі, докторантурі та інших організаційних структурних формах ПК актуальним стає уведення очно-дистанційної форми навчання. «В її основу покладено керовану самостійну роботу аспірантів і здобувачів із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет» [540, с. 203].

Загально відомо, що ще «1987 р. була заснована Європейська асоціація університетів дистанційного навчання, щоб прискорити і підтримати створення європейської мережі дистанційного навчання, заохочувати розвиток дистанційного навчання на вищому рівні в Європі; підтримувати дво- і багатосторонні контакти між викладачами університетів; підтримувати співпрацю у сфері наукових досліджень, розробки курсів, обміну курсами

і визнання дипломів; розробляти нові методи і технології дистанційного навчання, уключаючи нові технологічні і інформаційні системи; організовувати нові проекти у цій сфері спільно з європейськими урядами і промисловими підприємствами; розширити доступ до можливостей отримати вищу освіту в Європі. У результаті такої співпраці було створено Європейський відкритий університет на основі Мережі європейських відкритих університетів. В організацію входить 17 відкритих університетів і факультетів в університетах з 15 країн» [213, с. 23]. Отже, перехід освітнього процесу в СПК НПП ЗВО України на очно-дистанційну форму навчання відповідає процесам, що відбуваються у Європі.

«Головними перевагами очно-дистанційної форми підготовки наукових кадрів є: оптимальне поєднання очного та дистанційного навчання, традиційних і сучасних засобів навчання та інноваційних технологій; диференціація змісту освітньої програми; забезпечення відповідного рівня інформаційної культури; керована самостійна науково-дослідна робота за темою дисертації. Зазначимо, що саме очно-дистанційна форма підготовки наукових кадрів дозволяє вирішити протиріччя між обсягом освітньої програми, наукової і педагогічної практик та науково-дослідної роботи аспіранта» [540, с. 204–205].

Виявлена тенденція, як свідчать статистичні дані, характеризується майже щоденним зростанням кількості користувачів. Так, лише на інформаційно-освітній платформі Zoom «до кінця 2019 року біля сервісу було 10 млн активних користувачів, Zoom показував упевнене зростання: до лютого 2020 року база виросла на 21 % і додала більше користувачів, ніж за попередні 12 місяців – близько 2 млн осіб (тоді загальна база виросла до 12 млн осіб). За чотири місяці (березень – червень) аудиторія Zoom зросла з 10 млн до 300 млн користувачів» [211].

Погоджуємося із висновками науковців Є. Чернишової, В. Ляхоцького, І. Регейла та іншими в тому, що «самостійна робота в процесі підготовки майбутніх науковців за очно-дистанційною формою є обов'язковою.

її наявність на очному й дистанційному етапах підготовки науково-педагогічних кадрів впливає із самого визначення поняття. Проте найбільший обсяг цієї роботи передбачається саме на дистанційному етапі, що зумовлено можливою віддаленістю в цей період аспіранта від наукового керівника та вищого навчального закладу» [540, с. 204].

Власне, упровадження очно-дистанційної форми підготовки НПП має низку переваг у порівнянні із традиційною формою навчання: ураховує індивідуальні здібності майбутніх науковців; надає доступ до кращих міжнародних освітніх, наукових і науково-дослідних Інтернет-ресурсів, до актуального професійно-орієнтованого бекграунду; надає можливість інтерактивної як масової, так і діалогової комунікацій у мережі Інтернет тощо через використання безлічі різноманітних засобів зв'язку (мобільні телефони, чати, Viber, WhatsApp, Telegram, E-mail, Zoom, Skype, форуми тощо).

Наступною національною тенденцією визначено – випереджальний характер підвищення кваліфікації НПП у СПК як достатня і необхідна умова сталого соціально-економічного розвитку держави, що передбачає осучаснення змісту ПК НПП ЗВО.

О. Комарова підкреслює, що «випереджальний розвиток освіти передбачає орієнтацію системи освіти на перспективні потреби соціально-економічного розвитку, тенденції розвитку галузей економіки; підвищення рівня адаптації та включення навчальних закладів у сферу ринкових відносин і використання ними нових економічних механізмів власного фінансового забезпечення з метою стабілізації фінансового стану; підвищення якості освіти, формування в учнів і студентів прагнення до постійного оновлення своїх знань» [281; 438, с. 116–117].

Підґрунтям удосконалення моделі випереджальної освіти НПП ЗВО в СПК є компетентнісний, особистісно зорієнтований підходи, що спрямовані на розвиток існуючих і формування нових загальних, професійних та фахових компетентностей. Основою відповідної моделі стає

розробка та впровадження концептуальної рамкової основи СПК НПП ЗВО – національного курикулума. «Інноваційний потенціал курикулярних пропозицій має величезний потенціал для досягнення цілей, що стоять перед національною системою освіти – підготовки молоді до самостійного життя і професійної діяльності як патріотично налаштованих громадян, орієнтованих на гуманістичні цінності, здатних до досягнення своєї мети та її критичної оцінки» [751, с. 86]. Курикулум «визначає основи та зміст освіти, послідовність його трансляції стосовно часу, який відводиться на навчання, особливості навчального закладу, процесу навчання, зокрема з точки зору методів, які застосовуються, ресурси для викладання та навчання (підручники і нові технології), оцінювання та профіль викладачів» [95, с. 1].

Реалізація цієї моделі забезпечує: активізацію академічної мобільності НПП ЗВО, міжнародного стажування; активний обмін педагогічним досвідом, поширення участі в міжнародних та всеукраїнських конференціях тощо. Отже, випереджальний характер підвищення кваліфікації НПП у СПК сприяє: підготовці висококомпетентних, креативних НПП ЗВО, мотивованих до навчання упродовж життя тощо.

Наступною визначальною національною тенденцією, що притаманна розвитку СПК НПП ЗВО України на сучасному етапі, є тенденція валідації неформальної та інформальної освіти (*validation of non-formal and informal learning*) у СПК НПП ЗВО України.

«Неформальна освіта – це освіта, що інституціолізована, навмисна і спланована суб'єктом освітньої діяльності. Визначальна характеристика неформальної освіти полягає в тому, що вона є додатком, альтернативою та/або доповненням до формальної освіти у процесі навчання людини протягом усього життя. ...Неформальна освіта зазвичай веде до отримання кваліфікацій, що не визнаються як формальні відповідними національними органами управління освітою, або взагалі не передбачає надання кваліфікацій. ...Інформальна освіта – це форми здобуття освіти,

що є навмисними або свідомими, але не інституціолізованими. Вони менш організовані та структуровані, ніж формальна і неформальна освіта. Інформальна освіта може охоплювати освітню діяльність, що відбувається в сім'ї, на робочому місці, у локальній спільноті та повсякденному житті на самостійно, сімейно або соціально спрямованій основі» [752].

Як зазначає О. Луценко: «Неформальна та інформальна освіта як складові освіти упродовж життя набувають усе більшої вагомості на сучасному етапі розвитку суспільства завдяки глобалізаційно-інформаційним процесам. Останні зумовлюють надзвичайно стрімке оновлення знань та потребу постійного особистісного та професійного розвитку людини. Формальна освіта з такими темпами не завжди справляється, тим часом, як «неформальна освіта є однією із сил, яка, пропонуючи альтернативні форми навчання та новий зміст, допомагає людям пристосуватися до постійних трансформацій суспільства» [366, с. 241].

В енциклопедичному словнику «Освіта дорослих» наголошується на тому, що поширення неформальної та інформальної освіти важливе для всього суспільства загалом, оскільки: «для громадян, зокрема НПП, прискорюється пошук роботи та працевлаштування, попереджається і зменшується рівень безробіття, це, безумовно, сприяє отриманню вищого рівня кваліфікації та кар'єрного росту, підвищення рівня заробітної плати та посилення соціального захисту; щодо роботодавців, то: спостерігається підвищення продуктивності праці їхніх працівників, полегшення підбору кваліфікованих кадрів» [502].

«Гнучкість та адаптивність неформальної та інформальної освіти до місцевих потреб можна проілюструвати досвідом Швейцарії, де процес підтвердження охоплює 5 етапів: інформацію і поради, самооцінювання, оцінювання, акредитацію і сертифікацію. У Фінляндії діє компетентнісний механізм підтвердження кваліфікації, що регулюється Законом про професійну освіту дорослих (1998 р.) (Vocational Adult Education Act), де визначається, що процес валідації складається із 3 етапів: початкова фаза,

розвиток необхідних професійних навичок і фаза підтвердження, сертифікації. Документація здійснюється упродовж усіх трьох етапів» [1128; 60, с. 4].

На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні не існує стандартів неформальної освіти, однак «декілька організацій наразі займаються розвитком стандартів та показників якості неформальної освіти в Україні. Серед них: Prometheus – український MOOC, що надає можливість безкоштовно створювати онлайн-курси, за умови якісного та відповідно до цінностей ресурсу контенту; ВУМ online – платформа громадянської освіти, яка створює онлайн-курси для розвитку українського суспільства. Платформа створена на основі Відкритого Університету Майдану; Інша Освіта – українська громадська організація, що працює за страндартами неформальної освіти Німеччини «Theodor Heuss Kolleg» [215] та проводить професійні курси для освітян з дотримання стандартів якості неформальної освіти [238]; Міжнаціональний центр неформальної освіти – громадська організація, яка активно сприяє популяризації неформальної освіти, а також міжнародного діалогу серед молоді завдяки молодіжним обмінам тощо» [215]. Тим часом, у європейських країнах у СПК НПП ЗВО результати неформальної освіти зараховуються у процесі підвищення кваліфікації НПП і визнаються стейкхолдерами на рівні з формальною освітою.

Проаналізувавши звіт Європейської комісії з питань validation of non-formal and informal learning за 2016 рік, з'ясовано, що «у 30 країнах-членах Євросоюзу та Туреччині діє система ВНФІО чи принаймні розвивається. У всіх країнах, крім Хорватії, є хоча б одна функціонуюча система, яка дозволяє особі отримати кваліфікацію шляхом перевірки її неформального чи інформального навчання. Перевірка з метою підтвердження дозволяє особам отримати повну або частину офіційної кваліфікації в одному із секторів освіти (загальної, вищої, професійної

чи освіти дорослих) у вигляді зарахування кредитів або модулів » [1113; 60, с. 5].

«Перевірка та підтвердження результатів неформального та інформального навчання за допомогою національних рамок кваліфікацій, а також зарахування кредитів найчастіше зустрічається у закладах вищої освіти. Тестування та екзамени є традиційним засобом перевірки і підтвердження результатів у формальній освіті, які також використовуються і для неформального навчання. Так, у Німеччині, Австрії, Ліхтенштейні – це підсумковий екзамен після закінчення курсів професійного навчання» [1113; 60, с. 7].

«Метод спостереження використовується у Нідерландах на робочому місці здобувача як складова процесу підтвердження результатів неформального навчання. У Фінляндії присвоєння національно визнаних кваліфікацій здійснюється на основі практичних тестів, що виконуються на робочому місці здобувача та оцінюються зовнішнім експертом, роботодавцем чи представником спільноти працівників. Викладене вище дає підстави для висновку, що у європейських країнах діє багато різних способів ВНФІО» [1113; 60, с. 7].

Відтак, ураховуючи вимоги сьогодення, що висуваються до НПП (висококомпетентні, креативні, різнобічно розвинуті, комунікабельні тощо), визнання результатів професійної неформальної та інформальної освіти стає одним із вирішальних чинників і запорукою якісного розвитку кожного НПП і СПК НПП ЗВО зокрема.

Аналіз низки наукових робіт [513; 656; 14; 715; 507], нормативно-правової бази [575; 602; 626; 604; 577], періодичних видань [150; 762; 114; 767; 389; 692; 754; 358], присвячених проблемам розвитку СПК НПП ЗВО в умовах переходу України до ринкових відносин, дозволив виявити визначальні сучасні транснаціональні (розквіт сучасного інформаційного К-суспільства (knowledge society); формування смарт-суспільства; посилення процесів інтернаціоналізації й інтеграції у СПК НПП ЗВО як основних

тенденцій міжнародної співпраці; розвиток глобалізаційних процесів у СПК НПП ЗВО; активне поширення процесу діджиталізації у СПК НПП ЗВО, збільшення обсягу масових комунікацій та розвиток глобального інформаційно-освітнього середовища) та національні (розширення демократичних засад розвитку СПК НПП ЗВО України; зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України; поширення ролі трьох «L» (Life long learning (LLL) – навчання упродовж життя) у процесі підвищення кваліфікації НПП; посилення інституціоналізації освіти для докторів філософії (Ph.D) та докторів наук; диверсифікації навчальних програм підготовки НПП; тенденція переходу освітнього процесу в СПК НПП ЗВО на очно-дистанційну форму навчання; випереджальний характер підвищення кваліфікації НПП у СПК; тенденція валідації неформальної та інформальної освіти в СПК НПП ЗВО України) тенденції її розвитку.

Відповідно до алгоритму дослідження буде здійснено актуалізацію історичного досвіду досліджуваного процесу у розвиток сучасної СПК НПП ЗВО України.

4.3 Актуалізація історичного досвіду розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України

Завданням підрозділу було здійснити актуалізацію історичного досвіду досліджуваного процесу у розвиток сучасної системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України. Для вирішення даного завдання були обрані методи: теоретичного пошуку – аналіз (історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, структурно-функціональний), порівняння, класифікація та систематизація даних, концептуального аналізу (зокрема логіко-індуктивний, системно-структурний, системно-функціональний) тощо.

XXI століття визначається як епоха професіоналів, адже відбувався перехід від кваліфікацій до компетенцій і компетентностей. Саме їх наявність у НПП ЗВО допомагає вирішити як загальні, так і професійні проблеми. Професійна діяльність НПП ЗВО різнобічна й охоплює науково-дослідну, навчально-методичну, виховну роботу, викладацьку діяльність та її управлінський аспект. Сучасні вимоги до підготовки здобувачів вищої освіти означають, що знання викладача дисципліни не є показником його фахової компетентності, оскільки знання студентів іноді можуть перевищувати обізнаність педагога, а отже, вимоги та роль НПП змінилися – з'являється потреба у їх постійному професійному удосконаленні й підвищенні кваліфікації.

Як зазначено в Законі України «Про освіту»: «Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Заклади освіти, у яких працюють педагогічні та науково-педагогічні працівники, сприяють їхньому професійному розвитку та підвищенню кваліфікації» [610].

В умовах переходу світової економіки на шлях технологічного розвитку, необхідності миттєво реагувати на виклики та ризики сучасності щодо формування постіндустріального суспільства, ураховуючи аналіз розвитку СПК НПП ЗВО провідних країн світу, зазначимо, що в цих країнах рівень розвитку вищої освіти загалом був обумовлений зокрема і розвитком післядипломної освіти. Саме діяльність СПК НПП ЗВО Німеччини, Великобританії, США під впливом позитивних реформаційних процесів за відносно короткий термін сприяла розбудові їх могутніх систем вищої освіти. Відтак, модернізація післядипломної освіти має посідати вагоме місце у реформуванні української вищої школи.

Розвитку СПК НПП ЗВО сприяло прийняття низки нормативно-правових актів: Законів України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року,

Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 зі змінами, Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року тощо [610].

Як зазначає Р. Неколяк: «Важливою віхою в регулюванні відносин у вказаній сфері стали прийняті в новій редакції Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про вищу освіту». У цих законах закладені базові чинники реформування наукової сфери, а також умови фінансування науки за рахунок бюджетних коштів, що суттєво змінює систему державного регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності. У процесі імплементації даних законів формується нова система організації науки в Україні» [432, с. 4].

Однак, незважаючи на позитивні зміни в СПК НПП ЗВО України, процеси реформування у вищій освіті загалом і СПК зокрема активізували кризову ситуацію в царині відтворення науково-педагогічного потенціалу ЗВО, що знайшло вираження в недостатній ефективності функціонування системи післядипломної освіти.

К. Астахова констатує, що «університети зіткнулися із серйозними труднощами у формуванні нового покоління викладачів. Якщо в колишні часи пропозиція залишитися на кафедрі була втішною навіть для найбільш успішних студентів, то в сучасних умовах університети програють у конкуренції за своїх кращих випускників. Сфер діяльності для успішної кар'єри і креативної роботи стало досить багато і за межами університетів. У нових умовах масового «потокowego» університету складно виявити і зацікавити студентів, здатних до академічної кар'єри. Цінності студентського середовища не підтримують академічний вибір» [19, с. 45]. Підтримує думку К. Астахової і Н. Батечко: «наразі викладацькому корпусу вищої освіти України не вистачає гармонії поколінь, коли молоде покоління має перейняти досвід старшого, а старше - пройнятися проблемами сучасного інформаційного суспільства» [63, с. 11].

За даними Державної служби статистики України: «Упродовж 2014/2015–2018/2019 н. рр. кількість науково-педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) і вищої освіти скоротилась. У 2018/2019 н. р., порівняно з попереднім навчальним роком, викладацький склад закладів професійної (професійно-технічної) освіти скоротився на 9,5 %, а закладів вищої освіти – на 1,8 %» [539]. «Нині ситуація погіршується також тим, що вимога подальшого відносного збільшення видатків на освіту заради підвищення заробітної плати освітян безперспективна. Адже останніми роками в Україні на освіту витрачається відносно багато: у період 2007–2014 рр. за різними оцінками загальні витрати на освіту коливалися в обсязі від 6,9 % до 8,5 % ВВП, з них державні – від 5,6 % до 6,8 % ВВП. Це відповідає найкращим зразкам світової практики фінансування освіти. Тобто можливості держави і суспільства, по суті, вичерпано. Вихід – у раціональному використанні коштів» [431, с. 125].

Погоджуючись у цілому із цитованими вище науковцями, зазначимо, що така кризова ситуація спостерігалась до 2016 року. «Упродовж 2014 – 2016 рр. спостерігалася тенденція до скорочення частки видатків Зведеного бюджету України на освіту як відносно обсягу ВВП (із 6,3 % 2014 року до 5,4 % 2016 року), так і обсягу видатків Зведеного бюджету України (із 19,1 % 2014 року до 15,5 % 2016 року). Таке падіння було зумовлене військовою агресією Росії, протистояння якій вимагало додаткових ресурсів, зокрема фінансових» [503, с. 23].

Із 2016 року ситуація значно покращилась. Цього року «загальні видатки зросли на 13,3 % порівняно з 2015 роком, 2017 року зростання склало 37,3 %, 2018 року номінальні видатки зросли на 18,1 % порівняно із попереднім роком. На 2019 рік заплановано обсяг бюджетних видатків у 6,1 % від ВВП та 17,1 % від загального обсягу Зведеного бюджету України. Найбільша частка видатків Зведеного бюджету на освіту 2014 – 2018 рр.

припадала на повну загальну середню освіту (42,4 – 48,4 %). Суттєві частки займають видатки на вищу освіту (21,1 – 28,3 %)» [503, с. 23].

Розвитку СПК НПП ЗВО також сприяло проведення щорічних Усеукраїнських конференцій: «Підготовка науково-педагогічних кадрів в Україні: стан і перспективи розвитку», «Підготовка докторів філософії (Ph.D) в умовах реформування вищої освіти», «Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України», «Відкрита та дистанційна освіта: від теорії до практики», «Тенденції розвитку вищої освіти в умовах гібридної війни на сході України», «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку», «Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону», «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної освіти та науки України», «Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку», «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» тощо.

Ураховуючи проаналізовані доповіді та резолюції вищеназваних конференцій, нормативно-правові документи [575; 610; 169; 578], були виявлені такі пропозиції щодо розвитку СПК НПП ЗВО: розробка державних стандартів, удосконалення нормативно-правової бази з питань ПК педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; створення органів з управління і контролю якості ПК НПП та підвищення відповідальності наукових керівників/консультантів за якість проведення наукових досліджень аспірантів/докторантів; наявність у ЗВО, що здійснюють підготовку докторів філософії, наукових шкіл відповідних напрямів; адресна фінансова підтримка наукових досліджень обдарованих молодих учених і збільшення обсягу фінансування фундаментальних досліджень; моніторинг якості відбору абітурієнтів в аспірантуру; розробка й удосконалення сучасної моделі СПК НПП ЗВО (ОП, навчального та індивідуального планів, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу СПК НПП ЗВО тощо); залучення міжнародних організацій

до розробки спільних проєктів, програм, організація наукових зарубіжних стажувань у провідних університетах, наукових установах тощо.

У «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» В. Кремень наголошує: «Ефективними організаційними структурними формами підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів є аспірантура і докторантура. В Україні 2015 року в 490 аспірантурах та 283 докторантурах готувалося відповідно 28,5 тис. аспірантів і 1,8 тис. докторантів, більшість із них (86 % аспірантів і 81 % докторантів) – у вищих навчальних закладах. Стосовно аспірантур і докторантур у секторі вищої освіти, то проблемою є те, що часто вони відкриті у закладах, де відсутні наукові школи, організації, відповідні дослідницькі лабораторії і центри з необхідним обладнанням. Наприклад, 2014 року у 277 вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації функціонувало 158 наукових організацій (науково-дослідних частин, секторів тощо), водночас – 225 (2015 року – 234) аспірантур та 162 (2015 року – 177) докторантур» [431, с. 124].

Цілком зрозумілим є те, що вирішення більшості перерахованих вище завдань входять у компетенції вищих керівних органів влади країни (КМУ, МОН). Однак існують питання, що вирішуються на рівні ЗВО, структурних підрозділів, відповідальних за ПК НПП, а також науковцями, які розробляють теоретико-методологічні засади, практико-орієнтовані технології, методики, підручники, посібники, що сприяють ПК НПП ЗВО зокрема та розвитку СПК НПП ЗВО загалом.

Сучасний етап розвитку СПК НПП ЗВО дозволяє констатувати низку досягнутих, незважаючи на протиріччя, результатів реформування СПК НПП ЗВО України. Одним із найважливіших рішень, що сприяло динамічному розвитку СПК НПП ЗВО, стало впровадження в систему вищої освіти багаторівневої моделі (початковий, перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) і науковий рівні), що дозволило здійснювати гнучкий освітній процес у ЗВО,

відповідно до запитів міжнародного та вітчизняного суспільства й ураховуючи потреби особистості. «Ці рівні регулюються Національною рамкою кваліфікацій (системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів), яка призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій» [648].

Уперше надано визначення першого та другого наукових ступенів «доктор філософії» і «доктор наук»: «Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра» [187].

Із введенням ступеневої освіти наступність між освітніми й освітньо-науковими кваліфікаційними рівнями здійснює магістратура, оскільки, будучи другим рівнем вищої освіти, вона зорієнтована на підготовку майбутніх НПП, а відтак, є перехідною ланкою від вищої освіти до СПК НПП.

«Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій ученій раді. Нормативний термін підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30 – 60 кредитів ЄКТС» [187]. «Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття

найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях» [648].

Для виявлення особливостей використання педагогічних й управлінських цінних ідей та досвіду минулих років у розвитку СПК НПП ЗВО України необхідно визначити її специфіку як педагогічної системи.

Теорію педагогічних систем у закладах освіти розробляли: В. Беспалько [73], І. Бех [74], Т. Жижко [208], І. Зязюн [219], І. Каньковський [255], Н. Кузьміна [330], З. Курлянд [340], Н. Ничкало [434; 435; 436], Г. Пономарьова [568], В. Прошкін [635], Т. Сорочан [336], Є. Хриков [765, с. 294] та інші.

В. Беспалько наголошує, що «педагогічна система – це сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями. Окрім того, на думку вченого, специфіка систем полягає в тому, що в них відбуваються педагогічні процеси, тобто дослідник визначає педагогічну систему як систему управління педагогічними процесами. Сутність педагогічної системи полягає не у співвідношенні змісту й форми діяльності людей, а у співвідношенні цієї діяльності загалом із педагогічним результатом. Чим чіткіше структурована система, чим точніше задана її функція, тим відповідніше реалізація соціального замовлення» [73, с. 26].

Пізніше В. Беспалько «до складу педагогічної системи як головної підсистеми освітньої системи відносить шість елементів: учні, цілі їх навчання, зміст навчання, процес навчання, організаційні форми і засоби навчання» [72, с. 58].

Н. Кузьміна визначає педагогічну систему як «множину взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів,

що підпорядковані меті виховання, освіти та навчанню людей. Авторка визначила структурні компоненти педагогічної системи: 1) навчальна інформація; 2) засоби педагогічної комунікації (форми, засоби, методи, прийоми); 3) ті, хто навчаються; 4) педагог; 5) мета навчально-виховної діяльності. Також вона виділяє функціональні компоненти, які мають забезпечувати зв'язок між структурними компонентами. Серед них: конструктивні, комунікаційні, організаційні, прогностичні. Таке розуміння педагогічної системи дає більш повне уявлення про зміст освітньо-виховної роботи в будь-якому закладі освіти» [330].

Слушною є думка Т. Жижко, що «під педагогічною системою необхідно розуміти динамічно функціональний комплекс діалектично пов'язаних між собою компонентів і елементів, які створюють оптимальні умови для розв'язання завдань навчання, освіти і виховання людей» [208, с. 148].

В. Прошкін доводить, що «системоутворювальним чинником педагогічної системи є мета, яка потребує засобів і способів її досягнення. Зазвичай мета не з'являється самотійно, а зумовлена, з одного боку, соціальним замовленням, що формулюється суспільством, а з іншого – запитами самої особистості як учасника освітнього процесу» [635].

Цілі діяльності сучасної моделі СПК НПП ЗВО можна умовно поділити на інваріантні та варіативні. Зміст інваріантних цілей здебільшого є постійним і відображає незмінну мету діяльності СПК НПП ЗВО, що полягає в підготовці висококомпетентних фахівців, які беруть участь у підготовці здобувачів вищої освіти. Зміст варіативних – направлений на вирішення важливих поточних завдань, що формуються під дією певних внутрішніх і зовнішніх чинників (політичні, соціально-економічні, організаційно-педагогічні тощо), а отже, сприяє адаптації СПК НПП ЗВО до вирішення цих завдань. Варіативні цілі фактично обумовлюють динамічний розвиток СПК НПП ЗВО та, на наш погляд, виступають каталізатором позитивних змін досліджуваної педагогічної

системи/структурної моделі (СПК НПП ЗВО). У зв'язку з цим, відповідно до вимог диференційованого та особистісно зорієнтованих підходів, успішна реалізація освітньо-наукової програми ПК аспірантів буде відбуватися через досягнення різних цілей (викладацької, науково-дослідної, методичної, організаційної, управлінської тощо).

У сучасній моделі СПК НПП ЗВО зазнала змін і структурна модель ПК НПП. Історико-порівняльний та структурно-функціональний аналіз розвитку СПК НПП ЗВО України дозволив дійти висновку, що до 2014 року існувала модель ПК НПП, яка складалася з послідовного ланцюжка освітньо-кваліфікаційних рівнів: спеціаліста, кандидата наук і доктора наук. Після прийняття нових законів «Про вищу освіту» і «Про освіту», відповідно до вимог європейських стандартів і з урахуванням сучасних тенденцій розвитку національної СПК НПП ЗВО відбулася узгоджена конгруентність існуючої моделі СПК з європейськими аналогами, унаслідок чого структурна модель ПК НПП стала більш гнучкою: наступність між другим і третім кваліфікаційними рівнями здійснює магістратура, мета підготовки якої «передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру в певній галузі професійної діяльності» [575]. Відтак, навчання у магістратурі забезпечує підготовку майбутніх наукових і науково-педагогічних працівників.

Важливою складовою сучасної моделі СПК НПП ЗВО, що також удосконалилася в процесі реформування СПК НПП ЗВО, є інститут здобувачів ступеня доктора філософії (аспірантура) та їх освітньо-наукова програма ПК (Додаток Ж), у якій, окрім освітньої складової, присутня і наукова – оформлюється подібно до індивідуального плану наукової роботи аспіранта і вважається невід'ємним компонентом навчального плану підготовки аспіранта/доктора філософії; програма визначається обраним освітньо-кваліфікаційним рівнем, і на формування її змісту впливають: цілі та завдання ПК кожного НПП, обрані організаційні форми ПК НПП,

розроблені та скориговані навчальні й індивідуальні плани ПК НПП, педагогічна й науково-дослідна практика НПП тощо. Від змісту й організаційних форм ПК буде залежати визначення відповідних форм, методів і засобів реалізації освітнього процесу підвищення кваліфікації НПП із урахуванням особистісноорієнтованого підходу до кожного НПП.

На сьогодні освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії (Ph.D) в умовах аспірантури зазнала суттєвих змін. «Освітньо-наукова програма – система освітніх компонентів на третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії» [610].

Зазначимо, що «освітні програми третього рівня вищої освіти базуються на змістовному, а не формальному підході до визначення якості. Якщо в минулому значна увага наукових керівників, членів спеціалізованих учених рад і завідувачів аспірантури приділялася виконанню вимог (наприклад) відповідності «шифру», в освітньо-науковій програмі підготовки доктора філософії слід звертати увагу на якісну підготовку дослідника» [646].

«Організаційно принциповими ознаками освітніх програм, орієнтованих на результати навчання та компетентності, мають бути ступінь програми і кваліфікація, які повинні описуватись із точки зору обсягів роботи, рівня, результатів навчання, компетентностей та профілю, і наступність безперервної освіти» [284].

Таким чином, необхідною умовою розробки освітньо-наукових програм ПК НПП стає забезпечення наступності безперервного ПК НПП на різних кваліфікаційних рівнях. При цьому сформовані освітні траєкторії трансформуються в нову структуру, структурними елементами якої є освітні кваліфікаційні рівні, кожен з яких характеризується власною моделлю

освітньо-наукової діяльності НПП. Оскільки базою структурної моделі ПК НПП в аспірантурі виступають такі освітні кваліфікаційні рівні, як бакалавр і магістр/спеціаліст, то рівень необхідних компетентностей здобувачів вищої освіти при вступі до аспірантури буде різним. Для забезпечення міждисциплінарного, міжкваліфікаційнорівневого взаємозв'язку в освітній процес упроваджуються інноваційні технології, методики, форми та методи навчання.

Далі, забезпечення наступності безперервного ПК НПП між різними освітніми, освітньо-науковими кваліфікаційними рівнями відбувається за допомогою проектування змісту ОП, заснованого на встановленні різниці у результатах навчання (здобутих компетентностях) між професійними моделями освітньо-наукової діяльності НПП початкового і кінцевого кваліфікаційних рівнів. Так, у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (КЗ «ХГПА» ХОР) викладачі намагаються взаємопов'язати ОП магістерського освітньо-кваліфікаційного рівня й освітньо-наукового рівня доктора філософії за допомогою наступності тематики магістерської та кандидатської/докторської дисертацій; а зміст навчальних планів відповідних освітніх рівнів корегується як у бік збільшення тематики циклу дисциплін загальної підготовки, так і в бік звуження тематики спеціально фахових курсів, відповідно до тем дослідження аспірантів.

«На підставі освітньо-наукової програми певної спеціальності розробляється навчальний план, який визначає перелік та обсяги навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Перелік дисциплін навчального плану формується шляхом визначення програмних компетентностей (загальних і спеціальних) та розподілу результатів навчання за змістовими модулями» [400, с. 9].

Так, наприклад, у КЗ «ХГПА» ХОР навчальний план підготовки доктора філософії (Додаток И) структурується за відповідними блоками: цикл загальної підготовки (16 кредитів ЄКТС – 480 годин), цикл професійної підготовки (нормативні дисципліни) (14 кредитів ЄКТС – 420 годин), вибіркові дисципліни (10 кредитів ЄКТС – 300 годин), асистентська практика, підсумкова атестація (публічний захист).

До циклу загальної підготовки належать дисципліни: «Філософія» (4 кредити ЄКТС – 120 год.), «Іноземна мова для академічних цілей» (6 кредитів ЄКТС – 180 год.), «Українська наукова мова» (3 кредити ЄКТС – 90 год.), «Сучасні інформаційні технології у науковій сфері» (3 кредити ЄКТС – 90 год.). Аналізуючи дисципліни даного циклу, зазначимо, що як і в досліджуваний період (остання чверть XX – початок XXI століття), так і сьогодні до навчального плану входить: філософська підготовка НПП, яка сприяє розвитку широкого філософського світогляду та креативності мислення аспірантів, поєднанню філософського підґрунтя з фундаментальною методологічною підготовкою; вивчення й удосконалення знань іноземних мов, що на сьогодні є особливо актуальним через приєднання вітчизняної вищої освіти та СПК НПП ЗВО до європейського освітнього простору. Новими у навчальному плані підготовки доктора філософії (Ph.D) (від початку XXI століття) є: поглиблене вивчення української наукової мови, оскільки ще за радянською СПК НПП ЗВО вивчення відповідної дисципліни при підготовці аспірантів було відсутнє, і додавання курсу використання сучасних інформаційних технологій у навчальній і науковій сферах.

До циклу професійної підготовки належать дисципліни: «Історія педагогіки та порівняльна педагогіка» / «Основні тенденції реформування вищої освіти в європейських країнах» (4 кредити ЄКТС – 120 годин), «Виховний процес у вищій школі/духовно-культурні цінності виховання» (4 кредити ЄКТС – 120 годин), «Інноваційні та педагогічні технології виховання» (4 кредити ЄКТС – 120 годин), асистентська практика (2 кредити

ЄКТС – 60 годин). На сьогодні не викликає сумніву той факт, що доктор філософії, який навчався в очній аспірантурі ЗВО, недостатньо підготовлений в галузі практичної професійної діяльності за отриманою спеціальністю. Зазвичай вони поступаються за рівнем професійної компетентності фахівцям, які не мають наукових ступенів, проте мають щоденний практичний досвід. За радянських часів ця суперечність вирішувалася формальним оформленням аспіранта на 0,25 ставки асистента кафедри, до якої він і був закріплений. На сучасному етапі розвитку СПК НПП ЗВО це протиріччя вирішено відновленням в освітній програмі підготовки аспірантів виробничої (асистентської) практики, що існувала в період становлення організаційної структурної форми СПК НПП ЗВО – аспірантури.

До вибірових дисциплін належать: «Викладання у вищій школі: розробка курсів, методи оцінювання, методична документація» (3 кредити ЄКТС – 90 годин), «Планування та керівництво науковими проєктами» (3,5 кредити ЄКТС – 105 годин), «Методологія та організація науково-педагогічних досліджень» / «Історіографія, методика роботи з історико-педагогічними джерелами» (3,5 кредити ЄКТС – 105 годин).

Наступним компонентом сучасної моделі СПК НПП ЗВО, що зазнав кардинальних змін, вважаємо індивідуальні плани ПК НПП (індивідуальний навчальний план та індивідуальний план наукової роботи), які в СПК складають комплекс освітніх траєкторій, обмежених певними освітньо-кваліфікаційними рівнями (аспірант, докторант). Обрані для підвищення кваліфікації науково-педагогічними працівниками кваліфікаційні рівні (освітньо-науковий/освітньо-творчий і науковий) обумовлюють розробку власних індивідуальних планів ПК із урахуванням їх бажаних цілей і завдань. Відповідно до закону України «Про вищу освіту»: «Індивідуальний навчальний план формується за результатами особистого вибору здобувачем вищої освіти дисциплін в обсязі, не меншому за встановлений цим Законом, з урахуванням вимог освітньої програми щодо вивчення її обов'язкових

компонентів. Індивідуальний навчальний план є обов'язковим для виконання здобувачем вищої освіти» [575].

Як визначено в рекомендаціях для експертів Національного агентства забезпечення якості вищої освіти стосовно акредитації освітньо-наукових програм третього рівня вищої освіти: «В індивідуальному навчальному плані, окрім обов'язкових дисциплін, зазначаються також дисципліни вільного вибору аспіранта (бажано, щоб ці дисципліни відповідали тематиці досліджень аспіранта), а також «трансферні кредити» ЄКТС, здобуті в іншому ЗВО або науковій установі і зараховані вченою радою власного ЗВО або відповідного факультету/інституту. В індивідуальному плані наукової роботи – визначено тему дисертаційної роботи, форму і частоту проміжної атестації, також обсяг і графік наукової роботи, націленої на забезпечення виконання вимог до наукової кваліфікації здобувача (публікації, конференції тощо)» [646].

Також зазнала суттєвих змін і кінцева складова сучасної моделі СПК НПП ЗВО – результат ПК, який став вимірюватися здобутими загальними, професійними та фаховими компетентностями й успішним захистом дисертаційної роботи.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна дійти висновку, що істотний внесок у розвиток СПК НПП ЗВО України та проектування освітніх програм майбутніх докторів філософії полягає в наявності практично і методично обґрунтованих моделей освітньо-наукової діяльності НПП.

Відтак, однією із особливостей розвитку СПК НПП ЗВО на сучасному етапі реформування вищої освіти вважаємо модернізацію національної СПК НПП ЗВО відповідно до європейських вимог (можливість змін змісту наведених вище компонентів, що відбуваються під дією варіативних цілей діяльності сучасної моделі СПК НПП ЗВО і мають цілісний характер (розглянуті вище компоненти взаємопов'язані, взаємообумовлені один з одним)). При цьому сама ж структура цієї педагогічної системи (як сукупності стійких зв'язків) є інваріантною, оскільки її компоненти

залишаються незмінними протягом усього часу функціонування моделі досліджуваної системи.

Проведений хронологічний аналіз першоджерел, історико-порівняльний, порівняльно-зіставний, структурно-функціональний аналіз розвитку СПК НПП ЗВО України і досвіду її організації за кордоном останньої чверті XX – початку XXI століття (розділи 2 і 4) дозволив дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку досліджуваної системи у світі відсутня єдина уніфікована модель СПК НПП ЗВО: кожна національна СПК НПП ЗВО має власні особливості як в управлінні, так і в організації діяльності цієї системи, особливості в структурі СПК НПП ЗВО (різні структурні організаційні форми), у змісті ПК НПП, що забезпечують їх конкурентоспроможність на світовому освітньо-науковому рівні.

Існуюча до 2016 року СПК НПП ЗВО через аспірантуру потребувала змін. Погоджуємося з висновками В. Лугового, О. Слюсаренка, Ж. Таланової про те, що «в умовах прискореного розвитку економіки та інновацій, високих вимог до фахівців, зростають вимоги й до освітньо-кваліфікаційних характеристик кандидатів наук. Аспірантура, як основна форма підготовки кадрів вищої кваліфікації, потребує змін, бо, на жаль, здебільшого не відповідає сучасним вимогам за якістю навчання. Ефективність діяльності аспірантури (випуск із захистом) 2011 року становила 24 %, зокрема у вищих навчальних закладах (ВНЗ) цей показник підготовки становив 26 %, а в науково-дослідних установах і того менше, лише 11 % [360; 426, с. 164; 328; 352].

У рекомендаціях для експертів Національного агентства забезпечення якості вищої освіти зазначається, що «прийнятий 2014 року Закон України «Про вищу освіту» запровадив освітньо-науковий ступінь доктора філософії замість наукового ступеня кандидата наук. 2016 року Кабінет Міністрів України Постановою № 261 від 23 березня 2016 року затвердив «Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії і доктора наук», яким регулюється (зокрема) зміст і форма нових структурованих

програм підготовки в аспірантурі. Із скасуванням старої системи «паспортів спеціальностей» та інших підзаконних актів МОН і ВАК (зокрема Постанови № 309 від 01 березня 1999 року «Про затвердження Положення «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів»), саме цей документ установив нові правила підготовки здобувачів ступеня доктора філософії, починаючи з їх першого набору у вересні 2016 року [646].

Реформування СПК НПП ЗВО регламентувалися відповідними нормативно-правовими документами України. Так, у Законі України «Про вищу освіту» визначено, що «нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30 – 60 кредитів ЄКТС» [575].

Особливо актуальним, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та у зв'язку з інтеграцією вітчизняної вищої освіти у європейський і міжнародний інформаційно-освітній простір, постало питання оновлення методики й змісту ПК НПП.

Відповідно до закону України «Про вищу освіту» [575] і згідно з постановами Кабінету Міністрів України та внесеними до них змін [591; 577; 169; 578] ЗВО та науковим установам, що займаються підготовкою та підвищенням кваліфікації НПП, надано право: самостійно розробляти й затверджувати навчальні плани і програми навчальних дисциплін, навчальне, наукове, навчально-методичне забезпечення реалізації освітнього процесу за основною освітньою програмою підготовки докторів філософії (Ph.D); здійснювати вибір технологій, методик, методів, форм і засобів навчання, із точки зору ефективного використання кадрового потенціалу й матеріально-технічної бази ЗВО (наукової організації), і таким чином формувати бажані результати (компетентності) випускників аспірантури. Далі, завдяки впровадженню наведених вище нормативно-правових документів [575; 610; 646; 591; 577; 169; 578] прискорився процес розбудови сучасної СПК НПП ЗВО України.

Принципами Болонської декларації передбачено введення кредитно модульної трансферної системи (ЄКТС) як системи накопичення для всіх здобувачів вищої освіти, що призначена не тільки для тих, хто збирається здобувати освіту за кордоном (мобільних студентів), а й дозволяє використовувати ці кредити в контексті освіти впродовж усього життя. «Основний принцип полягає в доповненні навчального навантаження з урахуванням специфіки рівня, змісту програми і, нарешті, контролю результатів навчання в рамках даного рівня. Це у жодному сенсі не перекреслює первинної ідеї відносно ECTS як системи передачі кредитів» [568, с. 35]. Отже, даним принципом передбачено наявність або розробка стандартизованих освітньо-професійних, освітньо-наукових програм у СПК НПП ЗВО.

Наступним принципом Болонської декларації, який сприяв розвитку СПК НПП ЗВО України, вважається здійснення контролю якості ПК НПП ЗВО, що вимагає, зокрема, наявності сучасної, погодженої зі стейкхолдерами, кваліфікаційної характеристики НПП. Отже, за аналогією з провідними зарубіжними СПК НПП ЗВО ступінь доктора Ph.D варто розглядати одночасно як показник наукової кваліфікації і як показник освітньо-наукового рівня, де головним стає не тільки позитивний результат підсумкової атестації, а й сукупність загальних, професійних, фахових компетентностей. При цьому, аналізуючи досвід розвитку СПК НПП ЗВО провідних країн світу, наголосимо, що в зарубіжній СПК НПП ЗВО досягнення наступного наукового ступеня можливо лише за спеціальністю (ОП), здобутою на попередніх щаблях вищої освіти.

Порівнюючи процес підготовки сучасного доктора Ph.D в Україні від підготовки аспіранта, яка здійснювалася раніше, зазначимо, що відмінності полягають у: відвідуванні низки нових актуальних навчальних курсів; можливості призначення більше, ніж одного наукового наставника; обов'язковості друку в міжнародних виданнях, а також у виданнях, які індексуються в наукометричних базах даних Web of Science

Core Collection та / або Scopus; розробці оновлених освітньо-наукових програм ПК НПП, навчальних планів підготовки аспірантів / докторів Ph.D, індивідуальних навчальних планів та індивідуальних планів наукової роботи аспірантів з урахуванням особистісно зорієнтованого підходу; визначенні фундаментальної наукової підготовки як обов'язкового етапу засвоєння освітньо-наукової програми певного освітньо-кваліфікаційного рівня, що включає в себе як здійснення науково-дослідної роботи, так і вивчення блоку загальних і професійних дисциплін; формі захисту наукових досліджень тощо. А отже, процес підготовки Ph.D вийшов на новий науково-якісний рівень, який забезпечує країну висококваліфікованими фахівцями. Таким чином, було вирішено одну із проблем радянської СПК НПП ЗВО – сутність підготовки в ті роки зводилась лише до виконання та захисту дисертації.

Для реалізації сучасної концепції розвитку СПК НПП ЗВО та підготовки НПП в умовах приєднання України до єдиного європейського освітньо-інформаційного простору, що впливає із наведених вище нормативно-правових документів [575; 610; 646; 591; 577; 169; 578], до сьогодні найбільш ефективним залишається функціонування такої організаційно структурної форми СПК НПП ЗВО, як аспірантура.

У той же час, поряд із функціонуванням аспірантури, із метою науково-методологічного та організаційно-правового вдосконалення власної кваліфікації, продовжують функціонувати й створюються інші організаційні структурні форми ПК НПП у СПК такі, як докторантура і центри ПК (відповідні структурні підрозділи ЗВО).

Докторантура – передбачає підвищення науково-дослідницької кваліфікації і набуття найвищих компетентностей НПП у відповідній галузі з отриманням вагомих теоретико-методологічних, прикладних наукових результатів, які сприяють вирішенню загальнонаціональних, світових проблем або мають вирішальне значення для розвитку теорії і практики у відповідній сфері науки, техніки, промисловості тощо. Отже, докторантура,

у сучасних умовах, не передбачає організаційно-педагогічного супроводу НПП.

Центри (структурні підрозділи) підвищення кваліфікації при ЗВО функціонують з урахуванням основних вимог таких нормативно-правових актів, як: Конституції України [296], Законів України «Про освіту» [610], «Про вищу освіту» [575], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [602], постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [169], згідно з Положенням про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів на підприємствах, в організаціях, наукових установах і навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 48 від 24.01.13 р. [588] тощо.

У період реформування, який переживає національна система освіти, саме реформа у СПК НПП ЗВО є найвідповідальнішою, адже висококваліфіковані НПП є запорукою прогресивних змін у всіх галузях промисловості, науки й освіти. В умовах переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, інтенсивного розвитку інноваційних технологій, діджиталізації освіти – не викликає сумніву необхідність втілення у СПК НПП ЗВО такої вагомої освітньої інновації, як національний курикулум, філософія якого відображатиме потреби сучасних НПП й інновації.

У статті «Специфіка розробки курикулуму в сучасній освіті та інноваційний потенціал курикулярних пропозицій» Г. Фініна [751, с. 88] зазначено, що «терміном «курикулум» (лат. – *curriculum* – біг, дорога, один круг) в англomовній освітній літературі позначається основна одиниця освітнього процесу – курс вчення, навчальний план, програма науки, а в найширшому сенсі – сукупність навчального вмісту, планів, методів, структур, ілюстративного матеріалу, усіх видів посібників, включаючи паперові, матеріальні, аудіовізуальні, комп'ютерні і так далі» [269, с. 161].

Слушним є твердження Т. Сорочан, що «курикулум підвищення кваліфікації (ККПК) є рамковою основою змісту навчання слухачів та розроблено як рамковий документ концептуального характеру, що вміщує формалізований пакет робочих навчальних тем і спецкурсів для курсів ПК педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів освіти, норми годин для їх опанування, цільові групи, систему компетентностей, взаємозв'язок нових методичних принципів із запропонованими навчальними матеріалами, систему і принципи самонавчання, самоконтролю і самооцінювання, андрагогічні методи, прийоми, технології навчання, принципи моніторингу результатів навчання» [336].

Питанню розгляду теорії курикулуму присвячено роботи вітчизняних (І. Борисенко [92], О. Жижко і Л. Балахадзе [207], М. Красовицький [310], О. Локшина [355], Н. Мельник [393], С. Клепка [269], Т. Сорочан [336] та інші) і зарубіжних (С. Браславські (S. Braslavski) [867], М. Бен-Перець (M. Ben-Peretz) [851], А. Келлі (A. Kelly) [978], В. Койпер (W. Kuiper) [990], Д. Сойєр (D. Sawyer) [1069], Д. Харгрівс (D. Hargreaves) [949] та інші) науковців.

Є. Чернишова, В. Ляхоцький, І. Регейло та інші зазначають: «Аналіз історико-педагогічного досвіду проєктування змісту підготовки доводить, що найяскравішою спробою системного опису для позначення існуючого договору між суспільством, державою і сферою освіти є теорії курикулуму (curriculum). Нині існує понад 400 його дефініцій. У педагогічній лексиці США аналізовану категорію нині використовують для позначення навчального курсу або предмета, зміст якого був «відображений, як правило, у підручнику» [540, с. 176].

Класифікація американського вченого К. МакНайта (C. McKnight), який обґрунтував рівневу природу курикулуму і запропонував планований, упроваджуваний і досягнутий рівні курикулуму, вважається опорною. Планований курикулум – розроблявся у форматі «дерево цілей» відповідними

освітніми органами, установами державної влади. Упроваджуваний курикулум – втілюється в освітньому процесі. Досягнутий – набуті здобувачами освіти знання, уміння і навички після закінчення освітнього процесу [493, с. 260].

Відповідно до алгоритму дослідження наведемо приклади класифікацій курикулуму (табл. 4.1) [1001; 851; 859].

Таблиця 4.1

Класифікація рівнів курикулуму

Дослідники	Класифікація рівнів курикулуму	Характеристика рівнів курикулуму
1	2	3
Ізраїльський учений А. Леві (Arieh Lewy)	1) плановий; 2) впроваджуваний; 3) досягнутий	1) імплементація суспільної ідеї щодо еталона освіченості випускника школи у форматі нормативних документів, які існують у державі щодо шкільної освіти; 2) - досвід та особистість учителя, який впливає на вибір та співвідношення між формами, методами та прийомами навчання; - шкільне середовище, включаючи наявне в школі та класі дидактичне та технічне забезпечення; - рівень розвитку та особистісні характеристики учня, а також ті можливості, які надаються учневі для опанування курикулуму; 3) набуття учнем у процесі навчання суспільного досвіду [1001].
Американський дослідник Д. Гудленд (John Goodland)	1) ідеальний курикулум; 2) офіційний курикулум; 3) сприйнятий курикулум; 4) курикулум у форматі індивідуального навчального досвіду учнів	1) є теоретичним баченням представниками педагогічної науки того, чого потрібно вчити молоде покоління; 2) складає офіційні документи влади, у яких відображено теоретичне бачення педагогічної науки щодо ідеального курикулуму, необхідного суспільству та його окремим громадянам; 3) офіційний курикулум у розумінні вчителів, який реалізується в процесі навчальної діяльності у класі [851].

Продовж. табл. 4.1

1	2	3
Американський дослідник А. Глетгорт (Allan A. Glatthorn)	1) ідеальний або рекомендований; 2) санкціонований; 3) планований або письмовий; 4) наявний або підтримуваний; 5) впроваджуваний; 6) досягнутий; 7) отриманий;	1) розглядається фахівцями як найбільш оптимальний для учнів; 2) вплив, якому, як уважає суспільство, мають піддатися учні у процесі навчання для того, щоб стати успішними членами цього суспільства; 3) розроблений владою для упровадження в систему освіти; 4) ресурсне забезпечення процесу навчання (навчальні програми, підручники, посібники); 5) реально викладається вчителями в класних кімнатах; 6) фактично опанували учні в результаті засвоєння впроваджуваного курикулуму; 7) результати вимірювання набутих учнями знань (частіше шляхом тестування) [1056, р. 4].
Голландський учений В. Куіпер (Wilmaad Kuiper)	1) уявний курикулум; 2) письмовий курикулум; 3) сприйнятий курикулум; 4) операційний або виконаний курикулум; 5) курикулум досвіду; 6) тестований курикулум; 7) вивчений курикулум	1) відбувається віднаходження та систематизація ідей щодо побудови курикулуму, які суспільство вважає за необхідне транслятувати молоді; 2) концептуальні засади соціального досвіду матеріалізуються у формат нормативних документів; 3) результати впровадження значною мірою залежать від сприйняття курикулуму вчителями; 4) умови трансляції, які перетворюють сприйнятий курикулум на виконаний; 5) курикулярні знання та вміння, які було сприйнято учнями; 6) курикулум, який закладається в тестах для перевірки його засвоєння учнями; 7) власність у вигляді знань, умінь, навичок та цінностей, яку отримав учень у процесі трансляції курикулуму [859].

Підсумовуючи наведені вище дані щодо визначення курикулуму підвищення кваліфікації (за Т. Сорочан) та враховуючи класифікації рівнів курикулуму (табл. 4.1), зазначимо, що на сучасному етапі розвитку СПК НПП ЗВО курикулум стає концептуальною основою змісту освітньо-наукової програми з акцентом на результати ПК.

Відповідно до проаналізованої вище моделі СПК НПП ЗВО сучасний ККПК СПК має складатися з наступних рівнів:

- плановий курикулум – «спрогнозований як модель суспільного замовлення на підготовку фахівця нової формації на компетентнісній основі» [336, с. 26]; «розробляється владою (урядом) для впровадження в систему освіти через систему навчальних програм, підручників, курикулярних рекомендацій, зміст екзаменів, постанов та інших офіційних документів щодо системи освіти; включає також і кроскурикулярний вимір (передбачає взаємозв'язок між різними рівнями ККПК), який не є обов'язковим у Національному курикулумі (стандарті)» [499];
- впроваджуваний – «реалізується в процесі навчання на курсах ПК відповідно до професійних запитів і потреб, компетентнісного досвіду фахівця, його індивідуальних можливостей, мотиваційних детермінант, розробленої «Я-концепції» та визначає вибір індивідуальної освітньої траєкторії, параметрів, термінів, змісту навчання» [336, с. 26];
- досягнутий – набуті на основі впроваджуваного курикулуму компетентності НПП під час освітньо-наукового процесу підвищення кваліфікації в СПК;
- прихований курикулум («hidden curriculum») – «відрізняється від явного імпліцитним або неусвідомленим змістом знання, що передається студентам. Інформація в прихованому курикулумі передається невербально або закладена в глибинних структурах дискурсу. Розглядаючи інституційне утворення, Ф. Джексон [850] виділив у ньому дві складові частини: «формальний навчальний план» («formal curriculum»), пов'язаний з відкрито заявленими цілями й цінностями навчання, і «прихований навчальний план» (hidden curriculum), що вказує на галузь латентної трансмісії культурних предметів [945, р. 4–5]»; «процес включає трансляцію як норм і цінностей, так і системи соціально затверджених знань, які також базуються

на прийнятих у суспільстві концепціях про ціннісну сутність знань» (за Ф. Джексоном) [356, с. 40].

Отже, спираючись на педагогічні й управлінські цінні ідеї та досвід минулих років у розвитку СПК НПП ЗВО України, на сучасному етапі ККПК науково-педагогічних працівників ЗВО визначає основні складові сучасної моделі СПК НПП ЗВО:

- зміст цілей діяльності сучасної моделі СПК НПП ЗВО: інваріантні (відображають незмінну мету діяльності СПК НПП ЗВО) і варіативні (виступають каталізатором позитивних змін СПК НПП ЗВО і направлені на вирішення важливих поточних завдань, що фактично обумовлює динамічний розвиток досліджуваної системи);

- зміст наявної нормативно-правової бази або необхідність, за потребою, розробки актуальних нормативних документів щодо підвищення кваліфікації НПП, що сприятиме удосконаленню й оновленню СПК НПП ЗВО;

- структурну модель ПК НПП (упровадження багаторівневої структури вищої професійної освіти (магістр, доктор філософії, доктор наук));

- шляхи підвищення кваліфікації у СПК НПП: формальна освіта – «здобувається відповідно до освітніх ліцензованих програм закладів післядипломної освіти і передбачає досягнення здобувачами освіти заздалегідь визначених результатів навчання. Форми формальної освіти: очна (курси підвищення кваліфікації, семінари, творчі групи, тренінги тощо), дистанційна (дистанційні курси, онлайн-конференції, вебінари тощо), очно-дистанційна (поєднання очної та дистанційної форм навчання – очно-дистанційні курси)» [752]; неформальна освіта – «здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх

кваліфікацій. Форми неформальної освіти: очна (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо), дистанційна (дистанційні курси, вебінари)» [752]; інформальна освіта (самоосвіта) – «це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям. Форми інформальної освіти: одноразові лекції, відеоуроки, медіа-консультації, спілкування у сім'ї, з колегами, читання спеціалізованих журналів, телебачення, відео, незаплановані випадкові бесіди» [752];

- форми та види ПК НПП. Форми – інституційна: очна (денна, вечірня (можливість ПК без відриву від виробництва або паралельного навчання за іншою ОП при достатньо великій кількості аудиторних годин)), заочна, дистанційна, мережева; дуальна; на робочому місці; на виробництві тощо, які зокрема поділяються на довготермінові (аспірантура, докторантура) і короткотермінові (елективні, бінарні курси, воркшопи, івенти, семінари, круглі столи тощо), які «спрямовані на формування і вдосконалення компетенцій і компетентностей майбутніх науковців щодо розвитку загальних професійних особистісних здібностей (організаторських, творчих, лідерських, комунікативних тощо), підвищення ефективності професійної діяльності в галузі освіти і науки, а особливо дослідницьких компетентностей; ...задоволення цільових індивідуальних потреб майбутніх науковців» [540, с. 202–203]. Таким чином, важливою умовою розвитку сучасної моделі СПК НПП ЗВО є диференціація форм ПК НПП, «як множинність і варіативність індивідуальних і колективних підходів до реалізації змісту освіти» [540, с. 202]. Види ПК НПП – навчання за програмою ПК, зокрема участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо; стажування, згідно з Постановою КМ № 1133 від 27.12.2019 «Про Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [169]. У статті 60 «Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних

і науково-педагогічних працівників» зазначено, що «педагогічні і науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування в Україні і за кордоном (не рідше одного разу на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати). Результати підвищення кваліфікації та проходження стажування враховуються під час: проведення атестації педагогічних працівників; обрання на посаду за конкурсом чи укладення трудового договору з науково-педагогічними працівниками. Посади педагогічних і науково-педагогічних працівників, які підвищують кваліфікацію або проходять стажування з відривом від виробництва, на цей період можуть заміщуватися іншими особами без проведення конкурсу на умовах строкового трудового договору (контракту)» [575].

Приклад програми стажування наведено в Додатку К. Окремо вважаємо за потрібне зупинитися на такій відносно новій для сучасної СПК НПП ЗВО технології навчання НПП як коучинг. «Відмінність коучингу від інших видів консультування полягає у ставці на реалізацію творчого потенціалу майбутнього науковця. За цією технологією науковий керівник допомагає майбутнім науковцям знайти власне рішення, а не розв'язує наукову проблему за них. Разом із тим, завдяки коучингу науковому керівнику і молодому науковцю вдається реалізувати соціальний, особистісний і творчий потенціал та досягти максимально ефективного результату співпраці» [540, с. 204]. У процесі ПК НПП використання коучингу дозволяє поєднувати професійні та особистісні інтереси при побудові власної наукової траєкторії, і таким чином, їх професійна діяльність стає мотивацією для досягнення внутрішньої гармонії і продуктивної науково-дослідної діяльності. «Використання коучингу у підготовці науково-педагогічних кадрів дає можливість системного супроводу молодих науковців у ефективному досягненні важливих для нього цілей і в конкретні терміни. За таких умов майбутні науковці стають більш адаптивними до змін, швидше й ефективніше реагують на критичні ситуації. ...Процес коучингу ніколи

не закінчується – чергове досягнення стає підґрунтям до наступного випробовування» [540, с. 204].

- результат ПК – вимірюється здобутими загальними, професійними та фаховими компетентностями, набутих під час ПК, підтверджується отриманням сертифікатів, посвідчень, дипломів, успішним захистом дисертаційної роботи тощо;

- структура і сутність ПК НПП ЗВО в умовах аспірантури:

- зміст освітньо-наукової програми ПК НПП (ґрунтується на компетентнісному й особистісно зорієнтованому підходах у процесі ПК НПП – на сучасному етапі розвитку СПК НПП під час підготовки Ph.D в аспірантурі зосереджуються на якісній підготовці НПП як дослідника; визначає вимоги до змісту підготовки аспірантів, загальний перелік навчальних дисциплін і кількість кредитів ЄКТС, що необхідні для засвоєння й опанування відповідного курсу ПК);

- зміст індивідуальних навчальних планів й індивідуальних планів наукової роботи НПП (складаються із комплексу освітніх траєкторій, обмежених певними освітньо-кваліфікаційними рівнями (магістр, аспірант), що обумовлюють розробку власних індивідуальних планів ПК із урахуванням бажаних цілей і завдань НПП);

- критерії оцінювання досягнень здобувачів наукового ступеня Ph.D за освітньою (визначаються безпосередньо ЗВО при розробці освітньо-наукових програм ПК за умови відсутності державних стандартів підготовки на цьому освітньо-науковому кваліфікаційному рівні (на сьогодні в Україні таких стандартів не існує) і науковою (МОН України розроблені єдині для всіх ЗВО стандарти, що зазначені в таких нормативно правових актах, як «Вимоги до оформлення дисертації» [120], «Вимоги до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» [119], «Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» [118; 815, с. 49]) складовими;

- форми оцінювання досягнень здобувачів наукового ступеня Ph.D (залік, диференційований залік, іспит, захист дисертаційної роботи);

Схарактеризувавши основні складові сучасної моделі СПК НПП ЗВО, підґрунтям якої є сформований ККПК, з'ясовано, що її впровадження й урахування наукових надбань вітчизняних і зарубіжних дослідників, збереження досвіду формування і розвитку СПК НПП ЗВО України минулих років сприяли:

- удосконаленню теоретико-методологічних основ (підходів, закономірностей, принципів, функцій тощо) функціонування СПК НПП ЗВО, що забезпечили підґрунтя наукової, науково-технічної, педагогічної й управлінської діяльності НПП та адміністрації ЗВО, зумовили розвиток у НПП ЗВО загальних, професійних і фахових компетентностей, підвищення їх професіоналізму завдяки впровадженню ККПК на підставі особистісно зорієнтованого підходу та відмові від превалювання жорстко регламентованих ОП;
- розумінню необхідності урахування й осучаснення позитивного педагогічного й управлінського досвіду минулих років, що забезпечує здатність НПП і керівників до збереження і розвитку науково-дослідного, науково-педагогічного й науково-методичного потенціалу ЗВО;
- формуванню сучасного освітньо-наукового, управлінського потенціалу СПК НПП ЗВО (інтегральна характеристика) і його здатності до професійного зростання, самовиховання, самовдосконалення, самоактуалізації тощо відповідно до європейських освітніх стандартів задля досягнення варіативних і інваріантних цілей ЗВО (результат діяльності);
- опануванню філософії курикулуму через посилення фасилітативної підготовки НПП ЗВО у СПК, що характеризується відсутністю директивного характеру управління.

Однак, незважаючи на всі позитивні надбання, про які сказано вище, вважаємо, що для розвитку СПК НПП ЗВО необхідно вирішити ще наступні

проблеми: скасувати практику «залишкового принципу» фінансування вищої освіти загалом та СПК НПП ЗВО зокрема, що забезпечить розвиток науки, високі місця у світових рейтингах ЗВО, гідну заробітну плату, а отже, утримання талановитих НПП від виїзду закордон; прискорити впровадження дистанційної освіти в СПК НПП ЗВО; на законодавчому рівні визнати легітимність дипломів і сертифікатів у майбутніх віртуальних освітніх закладах; розвивати інтеграцію України у міжнародний інформаційно-освітній простір; інтенсифікувати впровадження ІКТ та застосування інноваційних методів навчання; посилювати існуючу й упроваджувати сучасну систему заохочень до науково-викладацької діяльності випускників ЗВО.

Висновки до четвертого розділу

1. Проаналізовано особливості використання педагогічних і управлінських цінних ідей та досвіду розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів провідних країн світу в Україні й виділено такі напрями, які необхідно та можливо екстраполювати в систему підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України з метою підвищення її результативності: створення мережі центрів ПК НПП ЗВО із координуючим центром в одному з провідних ЗВО України; створення послідовної СПК, починаючи від підвищення кваліфікації викладачів-початківців і закінчуючи більш досвідченими НПП ЗВО; організація ПК НПП-сумісників; наявність консультантів (експертів, менторів) у СПК НПП ЗВО; розвиток партнерства ЗВО із державою, ЗВО-партнерами, стейкхолдерами з питань ПК НПП ЗВО; упровадження в СПК ідеї корпоративного освітнього та мережевого підходу; систематичне управління СПК НПП ЗВО; створення дисертаційних рад, у кількості не більше п'яти осіб, виключно з числа вчених із наукової

спеціальності дисертації, що захищається, а в разі необхідності, із запрошенням зарубіжних НПП; створення змішаних навчальних груп, до яких входять НПП різного профілю; використання різноманітних форм (модераторство, педагогічне проєктування, блочно-модульне навчання, стипендії для вивчення кращого педагогічного досвіду, програми вивчення міжнародного досвіду, програми творчих відпусток, майстерні), методів (проблемних методів («Навчання дією», «Спостереження за роботою колег», «Снігова куля», «Шість капелюхів мислення»), методів латерального мислення («Альтернативи», «Віяло концепцій», «Фокусування», «Виклик», «Випадковий стимул», «Провокація і рух», «Збір ідей», «Обробка ідей»), «DATТ», статистичних методів TSED і TSEIC, менторинг, наставництво тощо) і засобів (ігрові та цифрові технології, інтерактивні засоби тощо) навчання на курсах ПК НПП ЗВО; залучення НПП із «особливим призначенням»; створення курсів ПК щодо особливостей участі та подання заявки НПП на грант.

2. Виокремлено сучасні тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України. До транснаціональних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО віднесено: *розквіт сучасного інформаційного К-суспільства (knowledge society) (XXI століття ознаменувалось транснаціоналізацією соціально-економічних відносин, стрімким розвитком ІКТ та міжнародного інформаційно-освітнього середовища; розвиток СПК НПП ЗВО одночасно залежить і впливає на розвиток К-суспільства, що, своєю чергою, потребує оновлення СПК НПП та системи управління нею); формування смарт-суспільства (відбувається в умовах значного поширення бекграунду в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема й у СПК НПП ЗВО, спостерігається генеза переходу від К-суспільства до смарт-суспільства, характерною ознакою якого є розвиток насамперед комунікаційних і цифрових технологій та цифрового суспільства); посилення процесів інтернаціоналізації й інтеграції в СПК НПП ЗВО (прискорення реформування національної СПК НПП ЗВО в міжнародному інформаційно-освітньому просторі; чим більший вплив інтернаціоналізації та інтеграційних процесів на розвиток СПК НПП ЗВО,*

тим якісніша й ефективніша підготовка НПП ЗВО в Україні); *розвиток глобалізаційних процесів у СПК НПП ЗВО* (формування нових та розвиток існуючих компетентностей у НПП ЗВО; лібералізація та демократизація управління СПК НПП ЗВО; орієнтація на діджиталізацію та розширення комунікативності в усіх сферах життєдіяльності; розширення сфери впливу наднаціональних агенцій, благодійних фондів та інших організацій на діяльність СПК НПП ЗВО через надання грантів, премій, стипендій, безкоштовного стажування; уніфікація міжнародних освітніх стандартів підготовки Ph.D, національних рамок кваліфікацій; нострифікація дипломів магістрів, Ph.D, докторів наук; уніфікація компетентностей НПП тощо); *активне поширення процесу діджиталізації в СПК НПП ЗВО* (здійснюється через онлайн-освіту й упровадження цифрових технологій); *збільшення обсягу масових комунікацій НПП у СПК і розвиток глобального інформаційно-освітнього середовища* (поява високошвидкісних каналів зв'язку, веб-сайтів, пошукових систем та соціальних медіа тощо зробила актуальним процес використання можливостей цих технологій у підвищенні кваліфікації і проведенні наукових досліджень НПП ЗВО у СПК). До національних тенденцій розвитку СПК НПП ЗВО віднесено: *розширення демократичних засад розвитку СПК НПП ЗВО України* (засіб демократизації всього суспільства, передбачає необхідність і можливість, а також фінансування й умови реалізації наступних принципів у СПК НПП ЗВО: рівні можливості підвищення кваліфікації для всіх НПП як у державних, так і недержавних (приватних) освітніх установах; відкритість і різноманіття форм, методів і засобів здійснення освітнього процесу в СПК НПП ЗВО; міжнародна інтеграція і співпраця; міжнародні стажування, отримання грантів, стипендій, участь у симпозиумах, конференціях, суспільно-державне управління в СПК НПП ЗВО; демократичний механізм контролю за якістю освітнього процесу в СПК НПП ЗВО з урахуванням розширення наявних на всіх рівнях керівництва повноважень); *зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України* (значне зростання академічної мобільності НПП ЗВО через міжнародні стажування, отримання грантів, стипендій,

участь у симпозиумах, конференціях, взаємообмін студентами та викладачами тощо; залучення до освітнього процесу видатних науковців світу, публічних діячів, успішних менеджерів та інших); *поширення ролі трьох «L» (Life long learning (LLL) – навчання упродовж життя) у процесі підвищення кваліфікації НПП (розвиток системи неперервної професійної освіти і СПК НПП ЗВО як однієї з умов модернізації вищої освіти України сприяє розробці нових ефективних моделей підвищення кваліфікації і перепідготовки НПП, упровадженню гнучких організаційних структурних форм ПК, інноваційних форм, методів і засобів в освітній процес ПК НПП); посилення інституціоналізації освіти для докторів філософії (Ph.D) та докторів наук (характеризується розробкою та упровадженням відповідного теоретико-методичного забезпечення організації підвищення кваліфікації НПП через аспірантуру, докторантуру, що відповідає загальноєвропейським стандартам і забезпечує необхідні умови для проведення якісних наукових досліджень із урахуванням єдиних вимог до управління та здійснення освітнього процесу підготовки аспірантів); диверсифікація навчальних програм підготовки НПП (удосконалення програм на здобуття наукового ступеня Ph.D із урахуванням індивідуальних траєкторій навчання аспірантів); перехід освітнього процесу в СПК НПП ЗВО на очно-дистанційну форму навчання (зростання кількості користувачів на інформаційно-освітніх платформах; надання доступу до кращих міжнародних освітніх, наукових і науково-дослідних Інтернет-ресурсів, до актуального професійно-орієнтованого бекграунду, можливості інтерактивної як масової, так і діалогової комунікацій у мережі Інтернет тощо через використання безлічі різноманітних засобів зв'язку (мобільні телефони, чати, Viber, WhatsApp, Telegram, E-mail, Zoom, Skype, форуми тощо); випереджальний характер підвищення кваліфікації НПП у СПК (осучаснення змісту підготовки висококомпетентних, креативних НПП ЗВО, змотивованих до навчання упродовж життя; активізація академічної мобільності НПП ЗВО, міжнародного стажування; активний обмін педагогічним досвідом, поширення участі в міжнародних та всеукраїнських*

конференціях тощо); *валідація неформальної та інформальної освіти (validation of non-formal and informal learning)* у СПК НПП ЗВО України (набуває все більшої актуальності на шляху розвитку СПК НПП ЗВО завдяки глобалізації, інтернаціоналізації, інтеграції, діджиталізації в інформаційно-освітньому просторі).

3. Здійснено актуалізацію історичного досвіду досліджуваного процесу у розвиток сучасної СПК НПП ЗВО України. З'ясовано, що, незважаючи на позитивні зміни в СПК НПП ЗВО України, процеси реформування у вищій освіті загалом і СПК зокрема активізували кризову ситуацію у сфері відтворення науково-педагогічного потенціалу ЗВО, що знайшло вираження в недостатній ефективності функціонування системи післядипломної освіти.

На основі аналізу нормативно-правової бази, періодичних видань і наукових досліджень виявлено такі пропозиції щодо розвитку СПК НПП ЗВО: розробка державних стандартів, удосконалення нормативно-правової бази з питань ПК педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; створення органів із управління і контролю якості ПК НПП та підвищення відповідальності наукових керівників/консультантів за якість проведення наукових досліджень аспірантів/докторантів; наявність у ЗВО, що здійснюють підготовку докторів філософії, наукових шкіл відповідних напрямів; адресна фінансова підтримка наукових досліджень обдарованих молодих учених і збільшення обсягу фінансування фундаментальних досліджень; моніторинг якості відбору абітурієнтів в аспірантуру; розробка й удосконалення сучасної моделі СПК НПП ЗВО (ОП, навчального та індивідуального планів, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу СПК НПП ЗВО тощо); залучення міжнародних організацій до розробки спільних проєктів, програм, організація наукових зарубіжних стажувань у провідних університетах, наукових установах тощо.

Виявлено особливості підготовки сучасного Ph.D в умовах аспірантури: відвідування низки нових актуальних навчальних курсів; можливість призначення більше, ніж одного наукового наставника; обов'язковість друку в міжнародних виданнях, а також у виданнях,

які індексуються в наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus; розробка оновлених освітньо-наукових програм ПК НПП, навчальних планів підготовки аспірантів/докторів філософії (Ph.D), індивідуальних навчальних планів та індивідуальних планів наукової роботи аспірантів з урахуванням особистісно зорієнтованого підходу; визначення фундаментальної наукової підготовки як обов'язкового етапу засвоєння ОП певного освітньо-кваліфікаційного рівня; форма захисту наукових досліджень тощо. Поряд із функціонуванням аспірантури, із метою науково-методологічного та організаційно-правового вдосконалення власної кваліфікації, продовжують функціонувати і створюватися інші організаційні структурні форми ПК НПП у СПК такі, як докторантура і центри ПК.

На сучасному етапі розвитку СПК НПП ЗВО визначено, що курикулум став концептуальною основою змісту освітньо-наукової програми з акцентом на результати ПК. Виокремлено основні рівні ККПК: плановий, впроваджуваний, досягнутий, прихований курикулум. З'ясовано, що ККПК НПП ЗВО визначає основні складові сучасної моделі СПК НПП ЗВО: зміст цілей діяльності сучасної моделі СПК НПП ЗВО: інваріантні і варіативні; зміст наявної нормативно-правової бази або необхідність, за потребою, розробки актуальних нормативних документів щодо підвищення кваліфікації НПП; структурну модель ПК НПП; шляхи підвищення кваліфікації у СПК НПП: формальна, неформальна, інформальна освіта; форми та види ПК НПП; результат ПК; структуру і сутність ПК НПП ЗВО в умовах аспірантури: зміст освітньо-наукової програми ПК НПП, зміст індивідуальних навчальних планів та індивідуальних планів наукової роботи НПП, критерії оцінювання досягнень здобувачів наукового ступеня Ph.D, форми оцінювання досягнень здобувачів наукового ступеня Ph.D.

Основні положення розділу викладені в 20 публікаціях автора [1; 2; 5; 7; 10; 11; 13; 15; 19; 24; 26; 27; 30; 31; 32; 34; 35; 37; 39; 41].

ВИСНОВКИ

Здійснений у дисертації історико-педагогічний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та провідних країн світу останньої чверті XX – початку XXI століття дозволяє зробити такі висновки.

1. Підґрунтям аналізу процесів розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття стала загальна структура методологічного знання, що складається з чотирьох рівнів: філософський, загальнонауковий – обґрунтовано методологічні підходи (системний, синергетичний, критеріально-комплексний); конкретно-науковий – виокремлено конкретно-наукові методологічні підходи (компаративний, історичний, особистісний, андрагогічний, компетентнісний); технологічний – розроблено спеціальну методику періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України, визначено принципи і методи аналізу розвитку СПК НПП ЗВО України в окреслений історичний період.

2. Систематизовано масив першоджерел. До першої групи віднесено нормативно-правові джерела, до другої – архівні документи й матеріали, що зберігаються в державних архівах України, до третьої – оригінальні праці з історії філософії та педагогіки, до четвертої – періодичні видання, до п'ятої – інтерпретаційні джерела, надруковані та захищені авторами в аналізований період, до шостої – словниково-енциклопедичні джерела, до сьомої – науково-статистичні джерела, до восьмої – Інтернет-ресурси.

3. Проаналізовано стан понятійно-термінологічного апарату дослідження, уточнено поняття: «науковий працівник», «педагогічний працівник», «науково-педагогічний працівник», «професіоналізм», «кваліфікація», «підвищення кваліфікації»; визначено ключові поняття дослідження: «система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» як цілісна підсистема кадрової політики уряду загалом і ЗВО зокрема, що поєднує сукупність взаємопов'язаних

і взаємозумовлених організаційних структурних форм підвищення кваліфікації, функціонування яких спрямовано на всебічне забезпечення ПК НПП та розвитку професіоналізму НПП і кар'єрному розвитку; «розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» як процес тривалих змін кадрової політики уряду загалом і ЗВО зокрема, що реалізують освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

4. Обґрунтовано систему критеріїв і показників аналізу й оцінки розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття: характеристика розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття; рівень розробленості теоретико-методологічних основ дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України та управління нею в наукових, науково-прикладних, методичних доробках окресленого історичного періоду; напрями дослідження розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття; наукові доробки у напрямі розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття; інституційне забезпечення розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

5. Визначено політичні (позитивні суттєві зміни в суспільно-політичному житті НПП у 50 – 60-ті роки XX століття; переродження культу особистості у тоталітаризм комуністичної партії); соціально-економічні (соціально-економічне ущільнення всіх верств населення загалом та НПП зокрема у післявоєнні роки; поліпшення соціально-економічних умов життєдіяльності НПП ЗВО) та організаційно-педагогічні (розвиток аспірантури як організаційної структурної форми СПК НПП ЗВО України; розширення мережі наукових установ, розвиток української науки, що зосереджувалася на вирішенні фундаментальних проблем; удосконалення нормативно-правової бази щодо підвищення вимог до атестації НПП ЗВО у СПК України; поява нових організаційних структурних форм у СПК НПП: річна аспірантура, інститут здобувачів наукових ступенів, прикомандирування

докторантів) передумови розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття.

6. Розроблено методику проведення періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття, що складалася із семи послідовних кроків. Виокремлено періоди та етапи досліджуваного процесу. Конкретизовано сутність періодизації розвитку СПК НПП ЗВО України останньої чверті XX – початку XXI століття як науково обґрунтоване, історико-підтверджене хронологічне розмежування досліджуваного процесу на певні періоди та етапи, що відрізняються один від одного специфічними особливостями; спосіб створення цілісної картини процесу розвитку СПК НПП ЗВО України, що дозволяє систематизувати історичні факти, архівні джерела, наукові доробки тощо.

7. Виявлено тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України першого періоду: централізоване управління ПК НПП ЗВО та ідеологізація політики в галузі освіти (1974 – 1984 роки); орієнтація державної політики на реформування СПК НПП ЗВО з урахуванням принципів демократизації та гуманізації (1985 – 1990 роки); посилення міжнародного взаємообміну досвідом між СПК НПП ЗВО України (СРСР) та зарубіжних партнерів; розвиток СПК НПП ЗВО завдяки розширенню матеріальних і соціальних гарантій для НПП; зростання кількості НПП у ЗВО України (СРСР); інституціоналізація СПК НПП ЗВО та вдосконалення управління атестацією НПП. Проаналізовано особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України (СРСР) цього періоду.

Виявлено тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України другого періоду: *перший етап*: орієнтація політики уряду на реформування СПК НПП ЗВО України та формування національної самосвідомості НПП; міжнародне співробітництво та інтеграція в галузі освіти шляхом налагодження міжнародних відносин у СПК НПП ЗВО України з провідними освітніми й науково-дослідними установами; значне скорочення всіх складових фінансування СПК ЗВО України; міграція НПП у 90-х роках XX століття;

створення СПК НПП ЗВО в умовах становлення національної освіти для демократичного громадянства; формування законодавчої бази СПК НПП ЗВО, що визначена основою професійного, інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку НПП; *другий етап*: направленість політики уряду на вдосконалення національної СПК НПП ЗВО; посилення наукового та освітнього міжнародного співробітництва України з різними країнами; розвиток СПК НПП ЗВО завдяки зростанню державного матеріального та соціального забезпечення; відносна міграція НПП у 2000-х роках ХХ століття; удосконалення законодавчої бази СПК НПП ЗВО, розвиток процесів євроінтеграції СПК НПП ЗВО шляхом приєднання України до Болонського процесу. Проаналізовано особливості організації та змісту діяльності СПК НПП ЗВО України другого періоду.

8. Схарактеризовано особливості розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. Обґрунтовано методологічні підходи до аналізу розвитку управління СПК НПП ЗВО України досліджуваного періоду: системний, синергетичний, стратегічний, маркетинговий, ситуаційний. Проаналізовано теоретико-методологічні основи (закономірності, принципи, функції та моделі) розвитку управління СПК НПП ЗВО України останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття. З'ясовано, що впродовж 1974–1990 років управління СПК НПП ЗВО України було централізованим і спрямовувалося партійними настановами та визначеними з орієнтацією на них завданнями, сформульованими ЦК КПРС; були відсутні всебічні дослідження з питань теоретико-методологічних засад управління СПК НПП ЗВО України. У цей період фахівці здебільшого розглядали питання управління школою, ПК учителів і директорів шкіл, змісту управлінської діяльності, досвіду роботи вчителів і директорів шкіл, розвивалася галузь наукового знання, що вивчала проблеми управління ЗЗСО та системою освіти взагалі – школознавство. Протягом 1991–2014 років управління СПК НПП ЗВО України стало частково децентралізованим, однак також спрямовувалося настановами

та визначеними з орієнтацією на них завданнями; спостерігалось збільшення захищених дисертацій, опублікованих посібників, статей порівняно з першим періодом.

9. Визначено сучасні тенденції розвитку СПК НПП ЗВО України в контексті євроінтеграції. До транснаціональних тенденцій віднесено: розквіт сучасного інформаційного К-суспільства; формування смарт-суспільства; посилення процесів інтернаціоналізації й інтеграції в СПК НПП ЗВО; розвиток глобалізаційних процесів у СПК НПП ЗВО; активне поширення процесу діджиталізації в СПК НПП ЗВО; збільшення обсягу масових комунікацій НПП у СПК і розвиток глобального інформаційно-освітнього середовища. До національних тенденцій віднесено: розширення демократичних засад розвитку СПК НПП ЗВО України; зміцнення євроінтеграційних процесів у СПК НПП ЗВО України; поширення ролі трьох «L» (навчання впродовж життя) у процесі ПК НПП; посилення інституціоналізації освіти для докторів філософії та докторів наук; диверсифікація навчальних програм підготовки НПП; перехід освітнього процесу в СПК НПП ЗВО на очно-дистанційну форму навчання; випереджальний характер ПК НПП у СПК; валідація неформальної та інформальної освіти у СПК НПП ЗВО України.

Дисертація репрезентує виконання поставлених завдань у повному обсязі, проте не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми і засвідчує необхідність подальшої розробки окремих питань, а саме: розробка гнучкої варіативної діджиталізованої моделі СПК НПП ЗВО України та управління цією системою; прогнозування й обґрунтування перспектив подальшого розвитку СПК НПП ЗВО в контексті євроінтеграції; розвиток СПК НПП ЗВО в інших країнах та поза хронологічними межами нашого дослідження; аналіз і впровадження сучасних інноваційних ідей підвищення кваліфікації НПП ЗВО в провідних країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX-XX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 375 с.
2. Абгарян Н. М. Англия на третьем этапе общего кризиса капитализма (1956-1967 гг.). Москва, 1969. 114 с.
3. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. Киев : Наук. думка, 1979. 150 с.
4. Адаменко О. В. Історико-педагогічне дослідження: поєднання якісної й кількісної стратегій. *Педагогічні науки*. 2005. Вип. 40. С. 47–52.
5. Адаменко О. В. Українська педагогічна наука в другій половині XX століття : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 704 с.
6. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. 2013. № 1-2. С. 8–14.
7. Адаменко О. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 10–13.
8. Адаменко О. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині XX століття (1950-2000 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 613 с.
9. Адамович С. Помаранчева революція : розкол суспільства чи пошук національної ідеї. *Наукові записки. Сер. : Політичні науки. Демократичний транзит в Україні : підсумки електорального циклу 2004-2007 рр.* 2008. Вип. 3. С. 44–48.
10. Алімов С. Ю. Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти. Київ : Лібра, 2004. 64 с.
11. Андросчук А. І. Управління професійним розвитком викладачів кафедр менеджменту університетів Республіки Польщі : системний підхід : монографія. Луцьк : АКВА ПРІНТ, 2018. 332 с.

12. Андрущенко В. Державно-громадський характер управління освітою. *Вища освіта України*. 2011. № 3. С. 5–8.
13. Андрущенко В. Інтеграція цінностей: педагогічний досвід Європи. Ст. перша. Велика Хартія Університетів. *Вища освіта України*. 2013. № 1. С. 5–10.
14. Андрущенко В. П. Організоване суспільство : проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : досвід соціально-філософського аналізу. Київ : ТОВ «Атлант ЮЕмСІ», 2006. 502 с.
15. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти. *Вища освіта в Україні*. 2009. № 3. С. 5–13.
16. Анненкова І. П. Теорія і методика моніторингу якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2016. 505 с.
17. Апиш Ф., Даурова Х. Высшее и профессионально-техническое образование современной Германии. Майкоп : Ред.-изд. отд. АГУ, 2004. 65 с.
18. Астахова Е. В. Кадровый корпус высшей школы Украины: метаморфозы развития : монография. / Нар. укр. академия. Харьков : НУА, 2006. 187 с.
19. Астахова К. Університетський викладач в умовах переходу суспільства до інноваційної економіки : вектори змін. *Вища школа*. 2010. № 2. С. 41-47.
20. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций. Москва : Юрид. л-ра, 1997. 400 с.
21. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. Москва : Политиздат, 1981. 287 с.
22. Афанасьев Н. Г. Научное управление обществом. Москва : Политиздат, 1973. 207 с.

23. Афанасьев В. Г. Системность и общество. Москва: Политиздат, 1980. 368 с.
24. Ахренев В. Н. Организационно-педагогические условия взаимодействия регионального и муниципальных органов управления образованием : автореф. дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2000. 19 с.
25. Бабакіна О. О. Integrative aspects of developing lifelong learning system. *Теорія і методика професійної освіти* : електор. наук. фахове вид. 2016. Вип. № 11 (3). URL: <https://cutt.ly/jffvAJE>.
26. Бабакіна О. О. Деякі аспекти розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини (середина 70-х років XX – початок XXI століття). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 8. № 11 (63), 2020. Р. 44–52.
27. Бабакіна О. О. Діагностичний апарат аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти (остання чверть XX – початок XXI століття). *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15-16 вересня 2020 р.). Львів, 2020. С. 37–38.
28. Бабакіна О. О. Шлях до самого себе: значення системи безперервної освіти для стимулювання змін у суспільстві. *Гуманітарні науки* : наук.-практ. журнал. Ялта, 2010. № 2 (20). С. 6–12.
29. Бабакіна О. О. Ідейно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини в 50-60-ті роки XX століття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 73. Т. 1. С. 10–16.

30. Бабакіна О. О. Ідейно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії у 90-ті роки XX століття – початку XXI століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 78. С. 10–15.

31. Бабакіна О. О. Компаративний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації НПП ЗВО за кордоном останньої чверті XX – початку XXI століття : навч.-метод. посібник. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 249 с.

32. Бабакіна О. О. Компаративний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Європи та Азії. *Теорія і методика професійної освіти* : електрон. наук. фахове вид. 2017. Вип. № 13. URL : <https://cutt.ly/qffyzbt>.

33. Бабакіна О. О. Методи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії. *Наукові розробки, передові технології, інновації* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Прага, 06-08 жовтня 2020 р.). Прага, 2020. С. 158–160.

34. Бабакіна О. О. Методологічні підходи до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX–на початку XXI століття. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2020. Вип. 29. Т. 1. С. 9–14.

35. Бабакіна О. О. Окремі аспекти розвитку процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20-21 листопада 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 8–11.

36. Бабакіна О. О. Організаційно-педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в 50–70-ті роки XX століття. *Актуальні питання гуманітарних*

наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Вип. № 34. Т. 1. С. 182–189.

37. Бабакіна О. О. Особливості підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО за дистанційною формою навчання. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.) / Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 22–24.

38. Бабакіна О. О. Особливості підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО у Великобританії. *Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 квітня 2019 р.) / Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : ФОП В. В. Петров, 2019. С. 20–24.

39. Бабакіна О. О. Особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів: історико-педагогічний досвід Німеччини. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти* : матеріали Усеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2018 р.) / Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 20–24.

40. Бабакіна О. О. Особливості функціонування закордонних систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в останній чверті XX – на початку XXI століття в Західній Європі. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя* : матеріали IV Всеукр. інтернет-конф. (м. Вінниця, 26-27 листопада 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 12–14.

41. Бабакіна О. О. Періодизація розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Wschodnioeuropejskie*

Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). Part 6. № 12 (64), 2020. P. 15–23.

42. Бабакіна О. О. Підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ – запорука професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 13 : Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 6. С. 14–21.

43. Бабакіна О. О. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти – запорука якості вищої освіти. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2017 р.) / Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. С. 11–14.

44. Бабакіна О. О. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XIX століття шляхом стажування. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Діалог у розвитку наук та освіти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16 листопада 2020 р.). Ужгород, 2020. С. 67–69.

45. Бабакіна О. О. Підготовка майбутніх учителів до упровадження компонентів передового педагогічного досвіду. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29-30 травня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. Ч. 2. С. 81–83.

46. Бабакіна О. О. Порівняльний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Західної Європи. *Теорія і методика професійної освіти* : електрон. наук. фахове вид. 2018. Вип. № 14. URL: <https://cutt.ly/sffYBKY> (дата звернення : 02.12.2019).

47. Бабакіна О. О. Порівняльний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Північної Америки та Океанії. *Теорія і методика*

професійної освіти : електрон. наук. фахове вид. 2018. Вип. № 15. URL: <https://cutt.ly/9ffylaY> (дата звернення : 02.12.2019).

48. Бабакіна О. О. Ретроспективний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та провідних країн світу в останній чверті XX – на початку XXI століття : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 480 с.

49. Бабакіна О. О. Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття – критерії аналізу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць. Харків : УПА, 2020. № 68. С. 43–50.

50. Бабакіна О. О. Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XXI століття у системі післядипломної освіти. *Korszerű műszerek és algoritmusok tapasztalati és elméleti tudományos kutatási : nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagaival* (Budapest, Magyarország, Szeptember 18, 2020). Budapest : European Scientific Platforme, 2020. Р. 41–42.

51. Бабакіна О. О. Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в США (наприкінці XX–початку XXI століття). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 5 : Педагогічні науки: реалії та перспектив : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 75. С. 5–11.

52. Бабакіна О. О. Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії із середини 60-х – початку 90-х років XX століття. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2020. Вип. 30. Т. 2. С. 9–15.

53. Бабакіна О. О. Розвиток системи підвищення кваліфікації НПП закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XXI століття в Німеччині. *Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та*

психології : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 06-07 листопада 2020 р.). Миколаїв, 2020. С. 38–40.

54. Бабакіна О. О. Соціально-економічні та ідейно-політичні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Вип. № 33. С. 252–256.

55. Бабакіна О. О. Стажування як форма підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО України в контексті євроінтеграції. *Сучасні тренди розвитку освіти: перспективи і здобутки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27-28 жовтня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 3–5.

56. Бабакіна О. О. Сучасні підходи до реформування системи професійної підготовки вчителя. *Pedagogical education in modern university – project-based approach to the work organization according to the guidelines of the European qualifications framework : experience of the Danubius University. Galați*, 2017. Р. 9–12.

57. Бабакіна О. О. Сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. Вип. 5 (98). Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. С. 16–30.

58. Бабакіна О. О. Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах євроінтеграції. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2011. Вип. 15 (68). С. 57–63.

59. Бабакіна О. О., Молчанюк О. В. Навчально-пізнавальна мотивація особистості: психолого-дидактичний аспект. *Наукові записки кафедри*

педагогіки / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2013. Вип. XXXII. С. 131–139.

60. Бабушко С. Р. Європейський досвід підтвердження результатів неформальної освіти. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи*: зб. наук. статей / за ред. В. Г. Кременя, Н. Г. Ничкало ; Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ : Знання України, 2018. С. 495–502.

61. Байдаков В. В., Креницький В. В., Скляренко А. Є. Формування наукових центрів АН УРСР в єдиній системі організації науки. *Вісник АН УРСР*. 1984. № 12. С. 78–81.

62. Баранівський В. Єдність суспільства як головна проблема нової влади в Україні. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2005. Вип. 7. С. 243–248.

63. Батечко Н. Г. Сучасний стан розвитку кадрового потенціалу вищої школи України. *Педагогічний процес : теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 5-19.

64. Батишев О. С. Педагогічні основи вивчення, узагальнення та впровадження передового досвіду: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський державний педагогічний інститут імені А. М. Горького. Київ, 1978. 26 с.

65. Безтелесна Л. І., Печенюк А. В. Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників : монографія / Національний університет водного господарства та природокористування. Рівне, 2016. 198 с.

66. Бекешкіна І., Злобіна О. Болонський процес в Україні : що вдалося і що не вдалося. *Громадська думка*. 2012. № 7. С. 3–11. URL : https://dif.org.ua/uploads/pdf/1363186939_2438.pdf (дата звернення : 15.10.2019).

67. Беломестнова Э. Н., Минин М. Г. Образовательная программа «Преподаватель высшей школы» в техническом университете. *Вестник*

Красноярского государственного университета. Сер. : Гуманитарные науки. 2004. № 4. С. 111–112.

68. Бельмаз Я. М. Професійний розвиток викладачів вищої школи в англomовних країнах світу : конспект лекцій. Харків, 2020. 119 с.

69. Березняк Є. С. Інспектування внутрішкільного керівництва і контролю. *Радянська школа*. 1980. № 2. С. 71–75.

70. Березняк Є. Реалізація принципу демократизації в управлінській діяльності директора школи : метод. посібник для керівників школи. Київ : ІСДО, 1996. 64 с..

71. Берлінська Л. О. Вища педагогічна освіта Німеччини: історія і перспективи модернізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. Вип. 6. С. 56–60.

72. Беспалько В. П. О возможностях системного подхода в педагогике. *Советская педагогика*. 1990. № 7. С. 59–60.

73. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем / В. П. Беспалько. Воронеж : Воронежский ун-т, 1977. 304 с.

74. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технологія*. Київ : Генезис. 2009. С. 21–24.

75. Бех І. Д. Принципи інноваційної освіти. *Освіта і управління*. 2005. Т. 8.

76. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін. ; за заг. ред. В. Г. Кремня ; НАПН України. Київ : Інформ. системи, 2010. 342 с.

77. Білий Л. Г. Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності : автореф. дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2007. 22 с.

78. Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. Полтава, 2016. 558 с.

79. Білл Клінтон. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/NfqwI48> (дата звернення : 07.05.2018).

80. Білоконь Г. Етапи гуманізації системи реформування вищої освіти в Україні у другій половині XX – початку XXI століття. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 3 (54). С. 233–236.

81. Білянін Г. Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні (1900–2012 роки). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. Вип. 2. С. 45–51.

82. Бибик С. Показник – показ – показання. *Культура слова*. 2015. Вип. 82. С. 128–130.

83. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход. Москва : Эдиториал, УРСС, 1997. 448 с.

84. Блауберг И. В. Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. Москва : Наука, 1973. 270 с.

85. Богдашина Е. Н. Источниковедение истории Украины : вопросы теории, методики, истории : учеб.-метод. пособие. Харьков : Сага, 2012. 234 с.

86. Богів Е. Становлення і розвиток народних університетів у Німеччині (друга половина XX-початок XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2015. 19 с.

87. Большая Энциклопедия. Санкт-Петербург : Просвещение, 1903. Одиннадцатый томъ : Киты – Ландана. 901 с.
88. Бондарь В. И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект. Киев : Рад. шк., 1987. 160 с.
89. Бондарь В.И. Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Киевский государственный педагогический институт имени А. М. Горького. Киев, 1986. 343 с.
90. Бондарь В.И. Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Киевский государственный педагогический институт имени А. М. Горького. Киев, 1986. 42 с.
91. Бондар В. І. Теоретичні основи і технологія педагогічного аналізу: управлінський аспект. Київ, 1996. 67 с.
92. Борисенко І. Етапи розвитку курикулуму початкової освіти у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії (Англія, Уельс). *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 2-3. С. 42–49. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppstud_2013_2-3_8 (дата звернення : 10.12.2019).
93. Борова Т. Модель професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2010. № 27. С. 170–176.
94. Борова Т. А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2012. 488 с.
95. Браславски С. Куррикулум. Париж : Междунар. Бюро Образования, 2003. 5 с.

96. Брежнев Л. І. Звіт Центрального Комітету КПРС і чергові завдання партії в галузі внутрішньої та зовнішньої політики : доп. XXV з'їзду КПРС, 24 лютого 1976 р. Москва : Политиздат, 1976.

97. Брежневський «застій» (1964–1986). Музей «Територія Терору»: сайт. URL : <http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1964-1986/> (дата звернення : 01.10.2019).

98. Бунчук М. О. Удосконалення управління виробничими витратами в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2013. 20 с.

99. Бурдіна С.В. Система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2008. 20 с.

100. Бурлака Я. І., Руденко Ю. Д. З історії вітчизняної педагогіки : завдання, пошуки, проблеми. *Рідна школа*. 1992. № 1. С. 7–13.

101. Бутягин А. С., Салтанов Ю. А. Университетское образование в СССР. Москва : Москов. ун-т, 1957. 296 с.

102. Быков В. В. Методы науки. Москва : Высш. шк., 1974. 284 с.
Бюлетень Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. 1966. № 12.

103. Бюлетень Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. 1969. № 12. С. 9, 10.

104. Бюлетень Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. 1965. № 7. С. 2–3.

105. Бюлетень Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. 1967. № 8. С. 7–8.

106. Бюллетень нормативных актов Министерства просвещения СССР. Москва : Педагогика, 1982. № 6. 48 с.

107. Васиньова Н. С. Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX–початок XXI століття) : дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2019. 488 с.

108. Ваховський Л. Ц. Конструювання методології регіонального історико-педагогічного дослідження. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : Педагогічні науки*. 2006. № 19 (114). С. 16–21.

109. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.

110. Ваховський Л. Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху просвітництва : автореф. дис. ... д-ра пед. наук України : 13.00.01 / Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2002. 31 с.

111. Ващенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2006. 45 с.

112. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

113. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.

114. Вербицька А. В. Інтернаціоналізація як основний напрям розвитку вищої освіти / Чернігів. нац. технол. ун-т. «Молодий вчений». 2017. № 11 (51). С. 160–164.

115. Вітчизняні та іноземні гранти, стипендії, конкурси для молодих науковців і студентів України : довідник. URL : <https://science.udau.edu.ua/assets/files/rmu/grantiprezedenta.pdf> (дата звернення : 09.02.2019).

116. Виконавча Програма співробітництва між Кабінетом Міністрів України та Урядом Італійської Республіки в галузі освіти, культури та науки

на 2003-2006 роки : *Міжнародний документ від 30.12.2003*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380_027#Text (дата звернення : 13.08.2019).

117. Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 р. № 1112 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1852-12#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

118. Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : затверджено наказом МОН України від 23.09.2019 № 1220. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-19#n4> (дата звернення : 10.12.2019).

119. Вимоги до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : затверджено наказом МОН України від 23.09.2019 № 1220. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19> (дата звернення : 10.12.2019).

120. Вимоги до оформлення дисертації : затверджені наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (із змінами; у редакції наказу МОН України від 31.05.2019 № 759). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17> (дата звернення : 10.12.2019).

121. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства : стан, проблеми, тенденції розвитку, 2012-2013 рр. : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. : Л. О. Пономаренко, Т. В. Філімонова, С. М. Хопта та ін. ; наук. ред. Л. Д. Березівська; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко Київ, 2015. Вип. 3. 341 с.

122. Возз'єднання Німеччини. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/EfKfBda> (дата звернення : 18.09.2020).

123. Волощук Т. В. Правове регулювання організації праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників : дис. ... канд.

юрід. наук : 12.00.05 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 184 с.

124. Вопросы аттестации научных и научно-педагогических кадров: Постановление СМ СССР от 30.12.1989 г. № 1186. URL : <https://cutt.ly/vgiXnlq> (дата звернення: 16.05.2018).

125. Воробьев Н. Е. ГДР : повышение педагогической квалификации преподавателей. *Вестник высшей школы*. 1977. №2. С.89–90.

126. Гавриленко І. М., Мельник П. В., Недюха М. П. Соціальний розвиток : навч. посіб. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. 484 с.

127. Гаврилюк А. Тенденції розвитку класичних університетів Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016. 228 с.

128. Гадзецький Б. В., Чернуха К. М. Принципи та джерела програмно-цільового підходу до визначення змісту внутрішньо-шкільної методичної роботи. *Актуальні проблеми теорії і практики післядипломної освіти керівних кадрів* : матеріали звітної наук. конф., м. Київ, 5-6 березня 1998 р. / УІПККО. Київ, 1998. Ч. I. С. 119–124.

129. Галкин К. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР / под ред. Н. А. Константинова. Москва : Советская наука, 1958. 176 с.

130. Галус О. М. Наукові підходи та закономірності педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому вищому навчальному закладі. *Педагогічний дискурс*. 2010. Вип. 8. С. 49–52.

131. Гаманюк В. А. Система підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський лінгвістичний університет. Київ, 1995. 221 с.

132. Гапон В. В. Оцінювання освітньої діяльності вищих навчальних закладів : компаративний аналіз : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2006. 343 с.

133. Гендель Г. М. Великобритания в начале 70-х годов. Москва : Знание, 1973. 64 с.

134. Герасименко О. А. Теоретико-методологические основы управления региональной образовательной системой. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 1. URL : <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5490> (дата звернення : 15.12.2019).
135. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). Москва : Совершенство, 1998. 608 с.
136. Гладкова О. С. Розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у сучасній Німеччині в контексті безперервної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чуваський державний педагогічний університет імені І. Я. Яковлева. Чебоксари, 2009. 21 с.
137. Глосарій основних термінів професійної освіти / упоряд. Т. М. Десятов ; за заг. ред. Н. Г. Ничкало. Київ : АртЕк, 2009. 192 с.
138. Гнізділова О. А. Діяльність наукової школи професора Є. М. Хрикова в галузі управління навчальними закладами. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць. Полтава, 2011. С. 91–97.
139. Гоголь І. О. Критерії та показники сформованості культури професійного спілкування майбутніх фахівців із маркетингу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82 (2). С. 101–106.
140. Голуб Т. Організація науково-дослідницької роботи студентів у технічних університетах України та Німеччини : порівняльний аспект. *Комп'ютерно-інтегровані технології : освіта, наука, виробництво*. 2011. № 3. С. 74–79.
141. Гончар Б. М., Козицький М. Ю., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Всесвітня історія : навч. посібник. 3-є вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2007. 694 с. URL : <https://buklib.net/books/32733/> (дата звернення: 18.06.2019).
142. Гончаренко С. У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія*. 1993. № 1. С. 11–23.

143. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
144. Гончаренко С. У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. *Шлях освіти*. 2004. № 1. С. 2–6.
145. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинський оберіг, 2011. 552 с.
146. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
147. Горюнова М. А. Распределённая модель повышения квалификации педагогов в сфере информационных и коммуникационных технологий : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Санкт-Петербург, 2006. 22 с.
148. Государство и образование : опыт стран Запада : сб. обзоров / отв. ред. С. Л. Зарецкая. Москва : ИНИОН, 1992. 140 с.
149. Гранти і стипендії: США. *Віддел академічної мобільності Київського національного університета імені Тараса Шевченка* : сайт. URL : http://mobility.univ.kiev.ua/?page_id=1238&lang=uk (дата звернення : 05.09.2020).
150. Гривнак Б. Пошуки оптимального шляху модернізації освіти в Україні: філософський погляд. *Загально-філософські, психологічні та юридичні проблеми у здійсненні правової допомоги населенню України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 25-26 трав. 2017 р., м. Івано-Франківськ / ред. В. М. Скрипничук. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2017. С. 90–95.
151. Грицюк Б. А. Удосконалення організації заочного навчання в педагогічних інститутах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський державний педагогічний інститут імені А. М. Горького. Київ, 1977. 24 с.

152. Грицай Я. О. Нормативно-правова база функціонування вищої освіти в німеччині. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 17. Т. 2. С. 13–18.
153. Грищенко Т. А. Буш Джордж Герберт Вокер. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. / редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
154. Грищенко Т. Буш Джордж Герберт Вокер. *Політична енциклопедія* / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
155. Грищук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні : проблеми та перспективи. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2. С. 33–40.
156. Гупан Н. Джерельна база історії педагогіки : пошук підходів до систематизації. *Рідна школа*. 2013. № 8-9 (серпень-вересень). С. 67–70.
157. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. 221 с.
158. Гупан Н. М. Проблеми хронології в сучасних історико-педагогічних дослідженнях. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 116–121.
159. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (Історіографічний аналіз) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 39 с.
160. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
161. Гуралюк А. Г. Управління закладом післядипломної педагогічної освіти із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2008. 20 с.
162. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи. Київ : Логос, 1998. 140 с.
163. Даниленко Л. І. Умови забезпечення інноваційної діяльності в навчально-виховних закладах освіти. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії*,

перспективи : матеріали 11 Всеукр. Наук.-практ. конф., м. Суми, 20-21 жовтня 1998 р. Суми : ВВП „Мрія – 1ЛТД”, 1998.

164. Дарманський М. М. Визначення управлінських функцій — важливий крок до розуміння соціально-педагогічних основ управління освітою в регіоні. *Наукові записки Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький : ХІРУП, 1997. С. 130–137.

165. Дарманський М. М., Войтенко В. І. Про завдання та функції органів управління освітою в регіонах щодо постатейного виконання положень ЗУ «Про освіту»: наук.-практ. видання. Хмельницький : Поділля, 1997. 93 с.

166. Декларація про державний суверенітет України : прийнято Верховною Радою УРСР від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення : 16.05.2018).

167. Державна служба статистики України : сайт. URL : www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення : 23.08.2019).

168. Державний архів м. Києва : анотований реєстр описів / авт.-уклад.: Ж. Серга, С. Сидорова ; наук. ред. Г. Папакін ; Державний комітет архівів України. Київ, 2007. Т. 2 : Фонди радянського періоду та періоду незалежності України. 500 с.

169. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова КМУ від 21.08.2019 р. № 800 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF/sp:max100#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

170. Деякі питання реалізації статті 54 Закону України «Про вищу освіту» : Постанова КМУ від 19.18.2015 р. № 656 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

171. Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

від 14.09.2011 р. № 1059. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-11#Text> (дата звернення: 15.10.2020).

172. Дічек Н. П. До питання періодизації педагогічних феноменів. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон, 2005. Вип. 40. С. 65–71.

173. Джейнс В. Історія американської освіти. Школа, суспільство і загальний добробут. 2006. 579 с. URL : <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/historyameredu.pdf> (дата звернення : 07.05.2017).

174. Джордж Вокер Буш. . *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/gfqiWR4> (дата звернення : 07.05.2017).

175. Джордж Герберт Вокер Буш. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/ffqtzIa> (дата звернення : 07.05.2017).

176. Джура О. Демократизація освіти як чинник її інтеграції у світовий освітній простір. *Вища освіта України*. 2009. № 2. С. 38–43.

177. Дзвінчук Д. І. Психолого-методичні засади розробки програм підвищення кваліфікації державних службовців (освітня сфера) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.05 / Українська Академія державного управління при Президентові України. Київ, 1999. 25 с.

178. Дмитрієв А. С. Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 22 с.

179. Добров Г. М., Марущак В. Т., Байдаков В. В. Научные центры Академии наук Украинской ССР : Опыт и перспективы / Акад. наук Укр. ССР, Совет по изуч. производ. Сил УССР. Київ : Наук. думка, 1986. 207 с.

180. Добров Г. М., Стогний Б. С., Тонкаль В. Е. Организация управления в Академии наук Украинской ССР : опыт и проблемы (1961-1986 гг.) / АН УССР, Центр исслед. науч.-техн. потенциала и истории науки. Київ : Наук. думка, 1988. 354 с.

181. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією : Міжнародний документ від 02.06.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003#Text (дата звернення : 25.10.2019).

182. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Естонською Республікою : Міжнародний документ від 26.05.1992. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_008#Text (дата звернення : 25.10.2019).

183. Договір про заснування Європейської Спільноти : Міжнародний документ від 25.03.1957. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення : 02.12.2018).

184. Договірно-правова база між Україною та Чехією. *Посольство України в Чеській республіці* : сайт. URL : <https://czechia.mfa.gov.ua/360-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-chehiyeju> (дата звернення : 13.08.2019).

185. Договірно-правова база між Україною та Грецією. *Посольство України в Грецькій Республіці* : сайт. URL : <https://greece.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/158-legal-acts> (дата звернення : 25.10.2019).

186. Додонова Г. В. Соціокультурна характеристика науково-педагогічних працівників університетів Наддніпрянської України другої половини XIX-початку XX ст. : автореферат дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2008. 21 с. с. 12–13.

187. Доктор філософії. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/fhRNtb7> (дата звернення : 10.12.2019).

188. Докучаєва В. В. Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 304 с.

189. Драч О. О. Сучасні історико-освітні дослідження: традиції та новації методології. *Вісник Черкаського університету. Сер. : Історичні науки*. 2014. № 9 (302). С. 5–11.
190. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади : монографія. Київ : «Дорадо-Друк», 2013. 456 с.
191. Дужа-Задорожна М. Професійна підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'єю у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2014. 19 с.
192. 192. Економічна криза 90-х років в Україні. URL : <http://referat-ok.com.ua/ekonomichna-istoriya/ekonomichna-kriza-90-h-rokiv-v-ukrajini> (дата звернення : 25.10.2019).
193. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
194. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 44 с.
195. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 446 с.
196. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Держ. акад. керівних кадрів освіти. Харків : Крок, 1999. 301 с.
197. Єльнікова Г. В. Теоретичні підходи до моделювання державно-громадського управління. *Директор школи*. 2003. № 40-41.
198. Єльнікова Галина Василівна. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/uhMsl4B> (дата звернення : 16.12.2019).

199. Еріх Гонекер. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/SfP6ksI> (дата звернення : 10.05.2020).
200. Етичні підходи. *Stud.com.ua* : сайт. URL : https://stud.com.ua/51759/menedzhment/etichni_pidhodi (дата звернення : 07.05.2017).
201. Єфімова О. Системний підхід – основа управління діяльністю підприємств. *Персонал*. 2007. № 2. С. 67–72.
202. Ефименко Г. Г., Красников В. М., Новоминский А. Н. Высшая школа Украинской ССР : успехи, проблемы развития. Київ : Высш. шк., 1978. 328 с.
203. Ефименко Г. Г., Лилицкий Г. А., Баженок В. А. Высшее образование в Украинской Советской Социалистической Республике. Київ : Высшая школа, 1983. 96 с.
204. Ефремов А. П. «Кредиты» и учебный процесс. *Проблемы введения системы зачетных единиц в высшем профессиональном образовании* : материалы к Всерос. совещанию 23 апреля 2003 г., г. Москва / под ред. В. Н. Чистохвалова. Москва : РУДН, 2003. С. 8–10.
205. Желуденко М. Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини та України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 226 с.
206. Жерносек И. Ф. Творческие объединения как научно-методические центры. *Народное образование*. 1986. № 7. С. 36–39.
207. Жижко О., Балахадзе Л. Формування курикулуму професійної підготовки фахівців сфери туризму в соціально-критичній перспективі у Мексиці. *Науково-педагогічні студії*. 2019. Вип. 3. С. 65–72. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/naupedct_2019_3_7 (дата звернення : 10.12.2019).
208. Жижко Т. А. Педагогічна система один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. № 11 :

Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 3. С. 144–151.

209. Жорова І. Я. Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 41 с.

210. Жукова В. О. Інноваційна модель розвитку вищого навчального закладу як чинник забезпечення високої якості підготовки фахівців. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки* / Кіровоград. нац. техн. ун-т. Кіровоград, 2010, Вип. 17.

211. За четыре месяца аудитория Zoom выросла с 10 млн до 300 млн пользователей. *ain* : сайт. URL : <https://ain.ua/2020/04/26/zoom-vyros-do-300-mln/> (дата звернення : 19.05.2020).

212. Зарубежные системы образования (США, Япония, Великобритания, ФРГ, Франция) / под науч. ред. Ю. Г. Круглова. Москва : МГОПУ, 1996. 170 с.

213. Зарубіжна система вищої освіти : навч. посібник / авт.-упоряд. М. І. Гагарін ; Уман. держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : ВПЦ «ВІЗАВІ», 2017. 102 с.

214. Зашкільняк Л. О. Періодизація в історії. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. Думка, 2011. Т. 8 : Па-Прик. С. 152–520.

215. Заярна В. С. Проблема неформальної освіти дітей і молоді в ЄС у контексті дослідницьких тенденцій української педагогічної науки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № III(34). Issue:69. P. 39–41.
URL : http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/zayarna_v._s._the_problem_of_the_non-

formal education of children and youth in the european union in the modern ukrainian pedagogical science.pdf (дата звернення : 22.09.2018).

216. Збаровский В. С. Повышение квалификации специалистов как ведущее направление андрагогіки. *Педагогический менеджмент и прогрессивные технологии обучения*: материалы II Петербургской Междунар. науч.-метод. конф., 26-29 июня 1996 г. Санкт-Петербург, 1997. Ч. II. С. 147.

217. Зверева В. И. Организационно-педагогическая деятельность руководителя школы. Москва : Новая шк., 1997. 320 с.

218. Зданюк Т. В., Кузнецова О. Ю. Освітні реформи в університетах Німеччини другої половини XX століття : монографія / Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2012. 192 с.

219. Зязюн І. А. Проблема самовизначення вчителя у контексті педагогічної дії. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : ДУ ім. І. Франка, 2014. С. 8–20.

220. Ильина Т. А. Педагогика. Курс лекцій : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1984. 496 с.

221. Ильина Т. А. Структурно-системный подход к организации обучения. Москва: Знание, 1972. 88 с

222. Институт гидробиологии. История института. Киев, 1984;

223. Институт математики АН УССР. Киев, 1981.

224. Институт физики : научное издание / АН УССР ; сост. : М. Т. Шпак, В. И. Мельник. Киев : Наук. думка, 1979.

225. Институт физиологии имени А. А. Богомольца. История создания, структура, основные научные направления, важнейшие результаты исследования и перспективы дальнейшего развития. Киев, 1984.

226. Инструкция о порядке присуждения ученых степеней и присвоения ученых званий : инструкция Высшей аттестационной комиссией

при Министерстве высшего и среднего специального образования СССР от 23.06.1972 г. URL : <https://cutt.ly/Ygi2ELR> (дата звернення: 16.05.2018).

227. Инструкция о порядке присуждения ученых степеней и присвоения ученых званий. Москва : ВАК, 1960. 33 с.

228. Инструкция о порядке присуждения ученых степеней и присвоения ученых званий от 28.09.1966 года. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 84.

229. Интеллигенция Советской Украины : некоторые вопросы историографии и методология исследования / АН УССР. Ин-т истории ; редкол. : Ю. А. Курносков (отв. ред.) и др. Киев : Наук. думка, 1988. 187 с.

230. История Днепропетровского университета / В. С. Савчук, С. И. Поляков, Ю. А. Лопатин и др. Дніпропетровськ : ДДУ, 1993.

231. История новейшего времени стран Европы и Америки : 1945-2000 гг. : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «История» / Л. С. Белоусов и др. под ред. Е. Ф. Язькова. Москва : Простор, 2003 (ППП Тип. Наука). 478 с.

232. Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики : навч. посібник / за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.

233. Іванов Є. В. Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть ХХ–початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 254 с

234. Іванюк І. В., Овчарук О. В., Терещенко А. Б. Сучасний стан громадянської освіти в Україні : аналітичний звіт / Громадська організація «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». URL : <http://edudevelop.org.ua/publications/5-suchasnijstan-gromadyanskoji-osviti-v-ukrajini.html> (дата обращения : 09.10.2019).

235. Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. Думка, 2011. Т. 8 : Па-Прик. 520 с.
236. Інтерактивні засоби навчання. *Інтернет у навчанні* : сайт. URL : <https://sites.google.com/site/internetunavcanni/interaktivni-zasobi-navcanna> (дата звернення : 09.02.2019).
237. Інтернет-тенденції 2021 року. Статистика та факти в США та в усьому світі. *vpnMentor* : сайт. URL : <https://cutt.ly/lhzNTCQ> (дата звернення : 09.10.2019).
238. Інша освіта : річний звіт / Центр підтримки журналістів | Journalists support center (uk-UA). 2016-04-20. URL : <https://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2020/11/Zvit-InshaOsvita-2016.pdf> (дата звернення : 22.09.2018).
239. Ісаєнко О. В. Управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2016. 227 с.
240. Історизм. *Словник ініціативних слів* : сайт. URL : <https://cutt.ly/VfBumYV> (дата звернення: 18.05.2019).
241. Історичне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
242. Історія Академії наук Української РСР : в 2 ч. Київ : Гол. ред. Укр. рад. енциклопедія АН УРСР. 1967. 187 с.
243. Історія Академії наук Української РСР : у 2 кн. / редкол.: Б. Є. Патон (гол. ред.) та ін. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1967. Кн. 1. 835 с.
244. Історія Академії наук Української РСР : у 2-х кн. / Академія наук Української РСР; редкол.: Б. Є. Патон (гол. ред.) та ін. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1967. Кн. 2. 726 с.
245. Історія Великої Британії з 1945 року. *History* : сайт. URL : <https://i100rik.com.ua/velika-britaniya-1945-po-sogodennya/> (дата звернення : 02.12.2018).

246. Історія держави та права України (1991-2019 роки) : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; Нац. акад. правових наук. Харків : Майдан, 2019. 344 с.

247. Історія Дніпропетровського національного університету / гол. редколегії М. В. Поляков. 4-те вид., перероб. і допов. Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. 308 с.

248. Історія міжнародного співробітництва ОНУ. *Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова* : сайт. URL : <http://onu.edu.ua/uk/inter-depart/hist-inter> (дата звернення: 16.05.2018).

249. Історія Наукової бібліотеки. *Інститут археології. Національна академія наук України* : сайт. URL : <https://iananu.org.ua/struktura-ia/naukovo-dopomizhni-pidrozdzili/naukova-biblioteka/istoriya> (дата звернення: 16.05.2019).

250. Історія факультету підвищення кваліфікації (1967-1999 роки). *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Центр післядипломної освіти* : сайт. URL : <http://fpo.univer.kharkov.ua/ABOUT/history67-99.php> (дата звернення : 16.05.2018).

251. Історія. *Інститут післядипломної освіти. КПУ імені Тараса Шевченка* : сайт. URL: <http://www.ipe.knu.ua/istoriya.html> (дата звернення: 16.05.2018).

252. Каверина Э. Ю. Тенденции развития высшего образования США : дис. ... канд. пед. наук : 08.00.14 / Институт США и Канады РАН. Москва, 2007. 246 с.

253. Кагальна М. В. Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 248 с.

254. Калашнікова С. А., Жданова К. О. Врядування у вищій освіті : сутність, виміри, тенденції. *Вища освіта України* Темат. вип. : Європейська

інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. 2013. № 3. (дод. 2). С. 73.

255. Каньковський І. Є. Генезис розвитку поняття «педагогічна система». *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. праць. Харків : УПА, 2009. Вип. 24-25. С. 25–35.

256. Капосльоз Г., Невмержицький В., Рибчук О., Розумний Д. Зарубіжний досвід професійного розвитку науково-педагогічних працівників в системі післядипломної освіти. *Військова освіта* : зб. наук. праць / Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняховського. 2016. № 2(34). С. 96–97. URL : <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/170116> (дата звернення : 25.05.2019).

257. Капченко О. Л. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945-1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1999. 26 с.

258. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : монографія. Київ : Ніка-центр, 2000. 331 с.

259. Киевский университет : документы и материалы. 1934-1984. Киев, 1984.

260. Кириченко М. О. Управління загальноосвітнім навчальним закладом (методологічний аспект) : автореф. дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2001. 19 с.

261. Кириченко С. О. Шляхи формування правової держави і громадянського суспільства. Київ : Логос, 1999. 178 с.

262. Кірдан О. Л. Історіографія проблеми управління вищими навчальними закладами України XIX – початку XX століття. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2011. Вип. 31. Ч. 1. С. 119–125.

263. Кірдан О.Л. Механізм та структура системи центрального управління вищими навчальними закладами України у XIX - на початку XX століття. *Педагогіка А. С. Макаренка в полікультурному освітньому*

просторі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава, 2013. С. 66–68.

264. Кірдан О. Л. Система підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти : досвід Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Управління якістю підготовки фахівців : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. Одеса : ОДЕКУ, 2019. С. 78–80.

265. Кірдан О. Л. Теорія і практика управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2017. URL : <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-46/> (дата звернення : 06.12.2018).

266. Кірдан О. Л. Теорія і практика управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2017. 42 с.

267. Клепко С. Ф. Конспекти з філософії освіти. Полтава : ПОІППО, 2007. 420 с.

268. Клепко С. Ф. Наукова робота і управління знаннями : навч. посібник. Полтава : ПОІППО, 2005. 201 с.

269. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава : ПОІППО, 2006. 328 с.

270. Клець В. К. Посібник до вивчення дисципліни «Історія Великої Британії» Днепр : РВВ ДНУ, 2018. 40 с.

271. Кловак Г. Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX–XX століття): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2005. 531 с.

272. Клокар Н. І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Національна академія педагогічних наук України, ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. Київ, 2011. 43 с.

273. Клокар Н. Регіональна модель управління системою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. *Народна освіта*. 2015. Вип. № 1(25). URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3278 (дата звернення : 09.10.2019).

274. Кобзарєва Т. І. Розвиток вищої заочної педагогічної освіти в Українській РСР : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський державний педагогічний інститут імені А. М. Горького. Київ, 1977. 26 с.

275. Коваль Т. В., Лук'янюк Г. П. Освіта і наука об'єднаної Німеччини в побудові суспільства знань. *Наукові записки Психолого-педагогічні науки* / Ніжин. держ. ун-т імені М. Гоголя. Ніжин, 2011. № 1. С. 163–167.

276. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. Москва : Наука, 1987. 324 с.

277. Ковпак О. С. Розвиток заочної педагогічної освіти в Україні (50-80-ті рр. XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2019. 21 с.

278. Козловський Ю. М. Теоретико-методологічні основи моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2012. 557 с.

279. Колесников Л. Ф., Турченко В. Н., Борисова Л. Г. Эффективность образования. Москва : Педагогика, 1990. 272 с.

280. Колесников О. В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. 2-ге вид. випр. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 144 с.

281. Комарова О. А. Особливості формування випереджального рівня освітнього потенціалу суспільства. *Економічний часопис* – XXI. 2011. № 9-10. С. 57–60. *Інтернет-Холдинг Олега Соскіна* : сайт. URL : <http://soskin.info/ea/2011/9-10/201124.html> (дата звернення : 09.10.2019).

282. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) : монографія / Н. М. Бібік та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : “К.І.С.”, 2004. 112 с.

283. Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти : додаток 1 до наказу Міносвіти України від 31.07.1998 р. № 285(зі змінами та допов. від 05.03.2001 р. № 28 р.). *Інформаційний вісник “Вища освіта”*. 2003. № 10. 82 с.

284. 284. Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи. Берлін, 19 вересня 2003 року : Міжнародний документ від 19.09.2003. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_754 (дата звернення : 10.12.2019).

285. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутришкольное управление. Москва : Центр «Педагогический поиск», 2000. 224 с.

286. Конаржевский Ю. А. Внутришкольный менеджмент. Москва : Новая шк., 1992. 139 с.

287. Конаржевский Ю. А. О некоторых проблемах управления школой. *Советская педагогика*. 1985. № 2. С. 50–53.

288. Кононенко В. А. Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / МОН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 23 с.

289. Кононенко П. П., Кононенко Т. П. Українська освіта у світовому просторі. Київ : Товариство «Знання» України, 2007. 591 с.

290. Кононенко П. П. Українська освіта : стан, проблеми, перспективи в Україні і світі. *Збірник наукових праць науково-дослідного інституту українознавства*. Київ : Поліграф. центр «Фоліант», 2006. Т. XII. С. 7–30.

291. Кононова С. В. История развития научных педагогических специальностей в России (1934-2001 гг.). *Научные проблемы гуманитарных исследований*. 2009. Вып. 4 (2). С. 5963.

292. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик : Закон СССР от 05.12.1936 г. URL : <https://cutt.ly/mgIUWJD> (дата звернення : 15.07.2019).

293. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик : Закон СССР от 07.10.1977 г. URL : <https://cutt.ly/zgIIJo> (дата звернення: 15.07.2019).

294. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : Закон УРСР від 30.01.1937 р. № 26/4916. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001/ed19370130#Text (дата звернення : 15.07.2019).

295. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : Закон УРСР від 20.04.1978 р. № 888-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text> (дата звернення : 15.07.2019).

296. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами № 27-IX від 03.09.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2019).

297. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні : затверджено Постановою МОН України від 20 груд. 2000 р. : <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення : 15.12.2019).

298. Корогод Н. П. Організаційно-педагогічні умови управління системою науково-методичної роботи в технікумі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2006. 21 с.

299. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Н. М. Флегонтова. Київ : КНУТД, 2013. 55 с.

300. Короткотермінові курси для науково-педагогічних працівників університету та інших ВНЗ України. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна : сайт. URL : <http://fpo.univer.kharkov.ua/ck/kursi/index.php/> (дата звернення : 15.07.2019).

301. Коротяев Б. И. Педагогика как совокупность педагогических теорий. М.осква : Просвещение, 1986. 208 с.

302. Корсак В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів : монографія. Київ : МАУП-МКА, 1997. 208 с.

303. Костенко І. В. Основні етапи розвитку інституту наукової атестації й титулатури (СРСР-УРСР, 1940-1991 рр.) *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. Вип. 3 (19). С. 123–128.

304. Кочубей Т. Д. Розвиток української педагогічної думки другої половини XVII-XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2013. 25 с.

305. Кравченко А. Ю. Закономерности и принципы адаптивного управления в системе деятельности кафедры института последипломного образования. *Forming and qualitative development of modern educational systems* : materials digest of the LXIV International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Pedagogical sciences (London, September 26-October 01, 2013). London, 2013. С. 71–74.

306. Кравченко Г. Ю. Адаптивне управління розвитком інститутів післядипломної педагогічної освіти в Україні : монографія / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ : Педагогічна думка, 2015. 300 с.

307. Кравченко Г. Ю. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління розвитком кафедральної системи інститутів післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2015. 549 с.

308. Кравченко І. М. Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2008. 20 с.

309. Кравченко О. І. Теоретико-методологічні засади моделювання стратегічного розвитку університету : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2018. 577 с.

310. Красовицький М. На власні очі : проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Київ : Педагогічна думка, 1998. 159 с.

311. Красовицкий М. Ю. Беседа Т. И., Сердюк А. В. От педагогической науки к практике. Киев : Рад. шк., 1990. 188 с.

312. Красюк Т. В. Проблемні аспекти визначення поняття "науково-педагогічний працівник". *Право і суспільство*. 2015. № 6.2(2). С. 89–95. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6 (дата звернення : 02.07.2019).

313. Красюк Т. В. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2008. 20 с.

314. Кремень В., Левовицький Т., Огнев'юк В., Сисоєва С. Освітні реформи : місія, дійсність, рефлексія : монографія. Київ : ТОВ "Вид. підприємство «Едельвейс», 2013. 460 с.

315. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ : Грамота, 2007. 576 с.

316. Кремень В. Г. Філософія освіти і педагогіка : контрверзи сучасного дискурсу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне : РДГУ, 2015. Вип. 12. Ч. 1. С. 3–15.

317. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
318. Кремень В. Проблемы диалектики коллективности и индивидуальности в социалистической мысли и современность : автореф. дис... д-ра филос. наук : 09.00.01 / АН УССР. Институт философии. Киев, 1991. 38 с.
319. Кремень В. Якісна освіта : вимоги ХХІ століття. *Дзеркало тижня*. 2006. № 24(603). С. 2. URL : https://zn.ua/ukr/EDUCATION/yakisna_osvita_vimogi_hhi_stolittya.html (дата звернення : 15.12.2019).
320. Кремень Василь Григорович. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/igzJ2ft> (дата звернення : 20.02.2018).
321. Крисюк С. В. Методическая работа в школе. *Повышение квалификации педагогических кадров* / под ред. И. Ф. Жерносека, М. Ю. Красовицкого, С. В. Крисюка. Київ : Освіта, 1992. С. 120–126.
322. Крисюк С. В. Післядипломна освіта педагогічних кадрів: тенденції розвитку. *Післядипломна освіта керівних і педагогічних кадрів: проблеми розвитку* : матеріали звітної наук. конф., 2-3 листопада 1995 р. Київ : УПККО, 1996. С. 12–23.
323. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917-1995 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Київський університет імені Т. Г. Шевченка. Київ, 1996. 48 с.
324. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917-1941 рр.). Київ : УПККО, 1995. 174 с.
325. Крупський Я. В., Михалевич В. М. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій : словник. Вінниця : ВНТУ, 2010. 72 с.
326. Крутій К., Маковецька Н. Інноваційна діяльність у сучасному ДНЗ : метод. аспект. *Дошкільне виховання*. 2005. № 5. С. 5–7.
327. Кряжев П. В. Модель управління освітою в Україні на межі ХХ-ХХІ ст. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 100–108.

328. Кузнецова Л. В. Деякі аспекти підготовки науково-педагогічних кадрів вищої школи за роки незалежності України. *Вісник НУКіМ*. 2009. Вип. 20. С. 33–38. URL : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vknukim_ped/ (дата звернення : 10.12.2019).
329. Кузьменко Ю. Створення нормативно-правової основи системи професійної освіти педагогічних кадрів в Україні. *Молодь і ринок*. 2017. № 2. С. 17–22.
330. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования. Ленинград : ЛГУ, 1980. 172 с.
331. Кузьменко Н. М. Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини (XVIII-XX ст.) : автореф. дис.... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2015. 46 с.
332. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 177 с.
333. Кузьмін О. Є., Мельник О. Є. Основи менеджменту : підручник. Київ : Академвидав, 2003. 416 с.
334. Кузьмінський А. І. Післядипломна педагогічна освіта : теорія і практика. Черкаси : ЧДУ, 2002. 290 с.
335. Кураєв А. Радянська вища освіта як альтернативний конструкт західній університетській парадигмі. URL : <http://www.edu-trends.info/soviet-higher-ed/> (дата звернення 02.03.2018).
336. Курикулум підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів освіти галузі знань 01 Педагогічна освіта : зб. робочих навч. програм. / заг. ред. Т. М. Сорочан ; наук. ред., упоряд. В. В. Сидоренко, М. І. Скрипник. Київ : ЦППО, 2017. 447 с.

337. Курило В. С. Періодизація процесів становлення і розвитку системи освіти і педагогічної думки східноукраїнського регіону в ХХ сторіччі. *Освіта на Луганщині*. 1999. № 1. С. 23.

338. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті : монографія. Луганськ : ЛДПУ, 2000. 460 с.

339. Курило В. С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Луганськ, 2000. 507 с.

340. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Осипова Т. Ю. Педагогіка : навч. посібник / ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Бурун Книга, 2009. 304 с.

341. Курносов Ю. О. Роль інтелігенції України в комуністичному вихованні трудящих (1959-1965). Київ : Наук. думка, 1968. 184 с.

342. Курносов Ю. О., Склярєнко А. Є. Утворення наукових центрів АН УРСР. *Український історичний журнал*. 1985. № 10. С. 65–75.

343. Курносов Ю. О. Інтелігенція Української РСР і науково-технічний прогрес (1959-1970). Київ : Наук. думка, 1975. 208 с.

344. Курносов Ю. О., Бондар А. Г. У навчанні та праці. Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР. / АН УРСР. Ін-т історії; відп. ред. Г. М. Шевчук. Київ : Наук, думка, 1964. 342 с.

345. Кучер М. М., Роздобуцько Е. В. До питання оцінки результатів праці науково-педагогічних кадрів вищих навчальних закладів. *Вестник НТУ «ХПІ»* : сб. науч. трудов. 2010. № 7 : Технічний прогрес та ефективність виробництва. URL : http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_7/statti/KucherRosdobydko.pdf (дата звернення : 06.03.2019).

346. Лавренчук А. Стратегічні орієнтири розвитку післядипломної освіти в Україні. *Нова педагогічна думка*. 2014. №. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_2_45 (дата звернення : 06.12.2019).

347. Латышина Д. И. История педагогики (История образования и педагогической мысли) : учеб. пособие. Москва : Гардарики, 2006. 603 с.
348. Лебин Б. Д. Подбор, подготовка и аттестация научных кадров в СССР. Вопросы истории и правового регулирования / отв. ред.: Д. А. Керимов. Москва ; Ленинград : Наука, 1966. 288 с.
349. Левітас Ф. Л., Дудар О. В. З історії становлення системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (II половина XIX ст.-1939 р.). *Освітологічний дискурс*. 2011. № 2(4). URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/osdys/2010_2/10lflkvu.pdf (дата звернення : 20.06.2019).
350. Лесечко М. Д., Чемерис А. О., Рудніцька Р. М. Технологія прийняття управлінських рішень в органах державного управління та органах місцевого самоврядування : навч. посібник. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2003. 168 с.
351. Лескевич М. А. Развитие высшей педагогической школы в Украинской РСР за 1917–1967. Київ, 1967. 483 с.
352. Лобанова Л. С. Аналіз кількісних та якісних характеристик динаміки наукових кадрів вищої кваліфікації України. *Наука та наукознавство*. 2006. № 4 (54). С. 27–39.
353. Лобанова Л. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції. *Вісник НАН України*. 2009. № 1. С. 42–55.
354. Лобода С. М. Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (XX століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 462 с.
355. Локшина О. Навчальний режим у школах європейського співтовариства. *Шлях освіти*. 1996. № 7.
356. Локшина О. І. Погляди зарубіжних педагогів на сутнісні характеристики курикулуму. *Педагогічні науки*. Київ, 2015. С. 38–42.
357. Луговий В. Концептуальні засади розроблення національної рамки кваліфікацій. *Вища школа*. 2010. № 9. С. 15–24.

358. Луговий В. І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України : час дискусій і час дій. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 1. С. 5–17.

359. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1995. 48 с.

360. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Розвиток дослідницько-інноваційного контексту вищої освіти – ключова умова ефективної діяльності науково-педагогічних кадрів. *Проблеми освіти*. 2013. № 74. Ч. 1. С. 3–10.

361. Луговий В. І., Таланова Ж. В. Вища освіта через дослідження : концептуальні засади здійснення й оцінювання. *Вища освіта України*. 2012. № 3 (додаток 1). Т. 1. Темат. вип. : Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології. С. 16–28.

362. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні : структура, функції, тенденції розвитку. Київ : МАУП, 1994. 196 с.

363. Луговий В., Калашнікова С., Таланова Ж. Міжнародна науково-практична конференція «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» *Вища освіта України*. 2013. № 1. С. 112–115.

364. Лукашевич М. Гуманітарна освіта України : проблеми становлення. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянини*. 2005. Вип. 14. С. 103–119.

365. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 33–43.

366. Луценко О. Неформальне професійне навчання працівників проблеми правового регулювання. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 241–248.

367. Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні : регіональний аспект : дис. ... канд.

наук з держ. управління : 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2005. 199 с.

368. Майборода В. К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні: (1917-1992 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / АПН України, Ін-т педагогіки. Київ, 1993. 58 с.

369. Майборода В. С. Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець ХХ–початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національна академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти. Київ, 2011. 24 с.

370. Максимчук В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2014. 20 с.

371. Малихіна Я. А. Теоретичні і методичні засади управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2015. 482 с.

372. Мармаза О. І. Система підвищення функціональної компетентності керівників загальноосвітніх закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Державна академія керівних кадрів освіти. Київ, 1998. 234 с.

373. Мармаза О. І. Стратегічне управління: траєкторія успіху. *Управління школою*. 2006. Вип. 12 (48). 160 с.

374. Мартиненко М. М. Основи менеджменту. Київ : Каравела, 2005. 496 с.

375. Мартинець Л. А. Сучасні моделі освіти : навч.-метод. посібник. 2-е вид., доповн. та перероб. Донецьк, 2015. 102 с.

376. Маслов В. И. Принципы функционирования системы повышения квалификации педагогических кадров. *Повышение квалификации педагогических кадров* / под ред. И. Ф. Жерносека, М. Ю. Красовицкого, С. В. Крисюка. Київ : Освіта, 1992. С. 21–30.

377. Маслов В. И. Система функциональных знаний и умений директора общеобразовательной школы. Киев, 1979. 256 с.

378. Маслов В. И. Система функциональных знаний и умений директора общеобразовательной школы : автореф. дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киев, 1979. 22 с.

379. Маслов В. И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ : учеб. пособие. Київ : ЦИУУ, 1990. 259 с.

380. Маслов В. И. Теория и методика педагогического руководства непрерывным повышением компетентности директора школы : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Киев, 1991. 429 с.

381. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Післядипломна освіта в Україні*. 2002. № 2. С. 63–66.

382. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посібник. Тернопіль : Астон, 2007. 150 с.

383. Маслов В. І., Бондар О. С., Гораш К. В. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом : монографія. Тернопіль : Крок, 2012. 320 с.

384. Маслов В. І., Драгун В. П., Шаркунова В. В. Теоретичні основи педагогічного менеджменту : навч. посіб. для працівників освіти. Київ : УПКККО, 1996. 87 с.

385. Масова комунікація : лекція А 8. *Короткий курс лекцій з дисципліни Теорія комунікації*». URL : https://studme.com.ua/10150918/menedzhment/massova_kommunikatsiya.htm (дата звернення : 09.10.2019).

386. Масова комунікація. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/0hzNI2S> (дата звернення : 09.10.2019).

387. Махиня Н. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина XX-початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2009. 169 с.

388. Мельник К. М. Розвиток науки в Україні у 50-ті роки XX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київський університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1999. 16 с.

389. Маргуліна Л. В. Демократизація освіти: український історичний досвід і сучасність. *Гілея* : наук. вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, УАН; гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ, 2011. Вип. 43. С. 397–404.

390. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития. Сумы : Універ. кн., 2003. 288 с.

391. Мельник Н. А. Освітній округ : основні завдання та функції. *Народна освіта*. 2012. Вип. 18(3). URL : http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/melnik.htm (дата звернення : 15.12.2019).

392. 392. Мельник Н. А. Шляхи інноваційного розвитку закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах модернізаційних змін. URL : <http://roipppo.org.ua/upload/iblock/bd6/mel%60nyk-n.a.-shlyakhynnovatsiynogo-...-umovakh-modernizatsiynykh-zmin.docx> (дата звернення : 07.03.2019).

393. Мельник Н. І. Принципи побудови курикулуму дошкільної освіти в дошкільних закладах США. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць. Спецвип. 4. / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ : СДПУ, 2010. Ч. 2. 307 с.

394. Мельничук І. Рамковий закон як один з основних елементів правового регулювання системи вищої освіти Німеччини. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 12. С. 217–223.

395. Менеджмент в управлении школой : учеб. пособие для слуш. сист. ППК организаторов образования/ Т. И. Шамова, Н. В. Немова, К. Н. Ахлестин и др. ; под ред. Т. И. Шамовой. Москва : ИЧП «Издательство Магистр», 1995. 226 с.

396. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. Москва : Дело ЛТД., 1999. 800 с.

397. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.

398. Метод контрольних запитань. *Studfiles* : сайт. URL : <https://studfile.net/preview/5082685/page:15/> (дата звернення : 20.07.2020).

399. Метод шести капелюхів Едварда де Бона. *Менеджмент.com.ua* : сайт. URL: <https://sites.google.com/site/menedzmentbila/5-metod-sesti-kapeluhiv-edvarda-de-bono> (дата звернення : 20.06.2019).

400. Методичні рекомендації з розробки освітньо-професійних і освітньо-наукових програм та навчальних планів першого і другого рівнів вищої освіти / уклад. : Р. М. Вернидуб, Т. М. Кашенко, О. О. Субіна. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. 88 с.

401. Методологія наукової діяльності : навч. посібник. / за ред. професора Д. В. Чернілевського. Вид. 2-ге, допов. Вінниця: АМСКП, 2010. 484 с.

402. Мільто Л. О. Розвиток ідей педагогічної майстерності в теорії і практиці освіти Росії (середина XVIII – кінець XX століття) : дис.. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2019. 273 с.

403. Місько Н. В. Розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 321 с.

404. Міщенко І. А., Чорний Г. М., Фіщук Н. Ю. Методологія дослідження в контексті дисертаційних і дипломних робіт з економіки. *Економіка АПК*. 2017. № 1 С. 87–91.

405. Міщинська І. В. Особливості розвитку університетської освіти в Україні. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 9(4). С. 41–47.

406. Модель. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/bhAEd5D> (дата звернення : 06.12.2019).

407. Модестова Т. В. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії (друга пол. XX – початок XXI ст.) : дис. ... д-а пед. наук : 13.00.01 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2019. 475 с.

408. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. 5-е вид., допов. і перероб. Київ : б/в, 2007. 656 с.

409. Момот О. Економічний механізм управління якістю. / Донецький нац. технічний ун-т. Донецьк : Норд-Прес, 2005. 383 с.

410. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / уклад. : М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський та ін. Київ : Вид. центр МОН України, 2004. 24 с.

411. Набока Л. Розвиток особистісного професійного потенціалу у процесі поширення педагогічних інновацій. *Післядипломна освіта та управління навчальними закладами в умовах трансформації суспільства* : матеріали звітної наук. конф. 1-2 квітня 1999 р. Київ : УПККО, 1999. С. 43–46.

412. Навчально-методичний комплекс кафедри педагогічної майстерності : метод. посібник / автори-упор. : В. В. Зелюк, Я. В. Сухенко, Н. І. Білик та ін. 2-ге вид. ; випр. і допов. Полтава : ПОППО, 2015. 72 с.

413. Навчально-методичний центр післядипломної освіти та підвищення кваліфікації. Дніпровський національний університет імені

Олеся Гончара : сайт. URL : <http://www.dnu.dp.ua/view/fpdo> (дата звернення : 15.07.2019).

414. Нарис історії вищої школи Дніпропетровщини / І. В. Агієнко, В. Т. Британ, О. Ю. Висоцький та ін. *Гуманітарний журнал*. 2012. № 2-3. URL : <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/650/Agienko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.06.2018).

415. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1967 / ред. кол. : Л. Г. Бондар (відп. ред.) та ін. Київ : Рад. шк., 1967. 483 с.

416. Народне господарство Української РСР в 1959 році : стат. щорічник. Київ : Держ. стат. видавництво, 1960. 625 с.

417. Народное образование и культура в СССР : стат. сб. / Госкомстат СССР. Москва : Финансы и статистика, 1989. 432 с.

418. Народное хозяйство СССР : стат. сборник. Москва : Гос. стат. изд-во. URL : <http://istmat.info/node/21341> (дата обращения : 09.12.2019).

419. Народное хозяйство СССР 1988 года : стат. сб. / Госкомстат СССР. Москва : Финансы и статистика, 1989. 766 с.

420. Наточий Л. О. Сутність поняття «періодизація» щодо проблеми розвитку теорії управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина XX ст.–початок XXI ст.). *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 3 (15). С. 35–43.

421. Наточий Л. О. Розвиток управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина XX ст.–початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2012. 196 с.

422. Наукова школа Бондарчук О. І. *Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України* : сайт. URL : <http://umo.edu.ua/2n-naukovi-shkoli/naukova-shkola-bondarchuk-oi> (дата звернення : 16.12.2019).

423. Наукова школа Клокар Н. І. *Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України* : сайт. URL:

<http://umo.edu.ua/2n-naukovi-shkoli/naukova-shkola-klokar-ni> (дата звернення : 16.12.2019).

424. Наукова школа Сорочан Т. М. <http://umo.edu.ua/2n-naukovi-shkoli/naukova-shkola-sorochan-tm> (дата звернення : 16.12.2019).

425. Наукове моделювання. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/MhAEosb> (дата звернення : 06.12.2019).

426. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2011 / Держкомстат України; відп. за вип. І. В. Калачова. Київ : ДП «Інформ.-вид. центр Держкомстату України», 2012. 305 с.

427. Науково-методичні засади кредитно-модульної організації навчального процесу при підвищенні кваліфікації керівних кадрів за очно-дистанційною формою навчання : навч. посібник / В. В. Олійник, В. О. Гравіт, Л. Л. Ляхоцька та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 210 с.

428. Научные кадры СССР : динамика и структура. / под ред. В. Ж. Келле и др. Москва : Мысль, 1991. 284 с.

429. Научные центры Академии наук УССР : опыт и перспективы / Г. М. Добров, В. Т. Марущак, В. В. Байдаков и др. Киев : Наукова думка, 1986. 208 с.

430. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Київ : Шкільний світ, 2001. 25 с. URL : <https://fc.vseosvita.ua/001heo-f5f9.pdf> (дата звернення : 15.12.2019).

431. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови). Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України.).

432. Неколяк Р. Державне регулювання наукової і науково-технічної діяльності : організаційно-правовий аспект : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.07 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2018. 237 с.

433. Немченко С. Г., Голік О. Б., Кривильова О. А., Лебідь О. В. Управління навчальним закладом : підруч. для магістр. пед. ун-тів. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 516 с.

434. Ничкало Н. Г. Науковий пошук з професійної педагогіки в Україні: ретроспективний аналіз, проблеми, перспективи. *Професійна освіта : педагогіка і психологія*. Ченстохова ; Київ, 2001. Вип. 3. С. 14–36.

435. Ничкало Н. Г. Педагогічні і психологічні дослідження в Україні: проблеми і перспективні напрями. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Київ ; Вінниця, 2002. Вип. 2. Ч. 1. С. 16–22.

436. Ничкало Н. Г. Проблеми підготовки виробничого персоналу у ХХІ столітті : концептуальний аспект. *Професійна освіта : педагогіка і психологія*. Ченстохова ; Київ, 2004. Вип. 6. С. 19–35.

437. Ничкало Н. Професійний розвиток особистості : концептуальні засади і перспективи досліджень. *Педагогіка і психологія* / НАПН України. Київ, 2015. № 1. С. 5–13.

438. Ніколаєв К. Д. Випереджаюча освіта для сталого розвитку як інноваційна форма організації освітнього простору перепідготовки вчителів. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*, 2015. Вип. 126. С. 116–124.

439. Ніколаєць К. М. Соціальна політика в Україні (у 90-х роках ХХ ст.) : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 296 с.

440. Німецьке «економічне диво». *Навчальні матеріали онлайн* : сайт. URL : https://pidru4niki.com/13731120/istoriya/nimetske_ekonomichne_divo (дата звернення : 12.09.2019).

441. Німеччина у другій половині двадцятого століття. *Освіта. Уа. Всесвітня історія* : сайт. URL : https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/26464/ (дата звернення: 26.09.2018).

442. Нобелівські лауреати – вихідці з України. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/xf6DPXu> (дата звернення : 09.11.2019).

443. Нойманн О. Федеральна та земельна законодавча влада та їх вплив на місцеве самоврядування в об'єднаній Німеччині : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Національний університет “Києво-Могилянська академія”. Київ, 2010. 237 с.

444. НФДУ (Національний фонд досліджень України) : сайт. URL : <https://nrfu.org.ua/about-us/the-mission-and-purpose-of-the-foundation/> (дата звернення : 09.02.2019).

445. О введении в действие Инструкции о порядке проведения кандидатских экзаменов : Постановление президиума ВАК СССР от 6.05.1977 № 18/11. *Сборник нормативных актов и документов по вопросам аттестации научных и научно-педагогических кадров* / сост. В. Е. Смольниковых. Москва : ВАК при СМ СССР, Юрид. отдел, 1978. С. 81.

446. О введении в действие учебных планов и программ для аспирантов и соискателей высших учебных заведений, научно-исследовательских учреждений, организаций : Приказ Государственного комитета СССР по народному образованию от 13 июня 1988 г. № 135. *Бюллетень МВуССО СССР*. 1988. № 9. С. 1034.

447. О выплате стипендии аспирантам и лекционным ассистентам : письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 12.11.1956 г. № И-119. URL : <https://cutt.ly/ygiSZHr> (дата звернення: 16.05.2018).

448. О дальнейшем совершенствовании системы повышения квалификации руководящих работников и специалистов народного хозяйства : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 13.10.1977 г. № 933. URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_9458.htm (дата обращения : 06.12.2019).

449. О заочной аспирантуре : Постановление СНК СССР от 16.09.1939 г. № 1469. URL : <https://cutt.ly/Ggi2NdN> (дата звернения: 16.05.2018).

450. О мерах по выполнению Постановления ЦК КПСС «О дальнейшем совершенствовании системы повышения квалификации преподавателей общественных наук высших учебных заведений» : Постановление СМ СССР от 31.01.1983 г. № 43. URL : <https://cutt.ly/Vgi8UYM> (дата звернения: 16.05.2018).

451. О мерах по дальнейшему совершенствованию аттестации научных и научно-педагогических кадров : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 18 октября 1974 г. № 825. *Высшая школа* : сб. основных постановлений, приказов и инструкций : в 2-х ч. Москва : Высшая школа, 1978. Ч. 2. С. 51–52.

452. О мерах по дальнейшему совершенствованию высшего образования в стране : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 18.07.1972 г. № 535. URL : <https://cutt.ly/Zgi84kE> (дата звернения: 16.05.2018).

453. О мерах по дальнейшему улучшению материальных и жилищно-бытовых условий студентов высших и учащихся средних специальных учебных заведений : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 18.10.1971 г. № 755. URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7690.htm (дата звернения : 16.05.2018).

454. О мерах по дальнейшему улучшению подбора и подготовки научных кадров : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 12.05.1962 № 441. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 15.

455. О мерах по дальнейшему улучшению подбора и подготовки научных кадров : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 16 ноября 1967 г. N 1064 (с изм. и доп., внесенными Постановлениями ЦК КПСС, Совмина СССР от 14.07.1976 N 560 - СП СССР, 1976, N 14, ст. 69; от 18.01.1989 N 47 - СП СССР, 1989, N 11, ст. 30).

456. О мерах по улучшению качества диссертационных работ и порядка присуждения ученых степеней и званий : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 28.01.1960. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 10.

457. О мерах по улучшению материальных и жилищно-бытовых условий аспирантов, студентов высших и учащихся средних специальных учебных заведений : Постановление ЦК КПСС, СМ СССР, Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов и ЦК ВЛКСМ от 13.03.1987 г. № 328. URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_13861.htm (дата звернения : 16.05.2018).

458. О мерах по улучшению подготовки и аттестации научных и педагогических кадров : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 20.08.1956 № 1174. *Аспирантура : справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1963. С. 10.

459. О мерах по улучшению подготовки и использования научно-педагогических и научных кадров : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 13.03.1987 г. № 327. URL : <https://cutt.ly/DgOhqTM> (дата звернения: 16.05.2018).

460. О мерах по улучшению подготовки научно- педагогических кадров через аспирантуру : приказ министра высшего образования СССР от 17.02.1948 № 202. *Справочник для поступающих в аспирантуру юридических институтов*. Москва : Москов. юрид. ин-т, 1948. С. 27.

461. О мерах по улучшению подготовки научных и научно-педагогических кадров : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 13.06.1961 № 536. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 12.

462. О мерах по улучшению подготовки профессорско-преподавательских кадров для высших учебных заведений СССР :

Постановление СМ СССР от 19.02.1953 г. № 539. URL : <https://cutt.ly/ggi8lEO> (дата звернения: 16.05.2018).

463. О мерах по улучшению подготовки специалистов и совершенствованию руководства высшим и средним специальным образованием в стране : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 03.09.1966 г. № 729. URL : <https://cutt.ly/pgnpS5p> (дата звернения: 16.05.2018).

464. О мерах улучшения качества диссертационных работ и порядка присуждения ученых степеней и званий : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 28.01.1960 г. № 127. URL : <https://cutt.ly/Ngi0I1T> (дата звернения: 16.05.2018).

465. О номенклатуре специальностей научных работников : приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 23.09.1969 г. № 701. URL : <https://cutt.ly/Pgi2DLS> (дата звернения: 16.05.2018).

466. О повышении заработной платы работников высших учебных заведений : Постановление ЦК КПСС, СМ СССР и Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов от 13.03.1987 г. № 329. URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_13862.htm (дата звернения: 16.05.2018).

467. О подготовке научно-педагогических и научных кадров в системе непрерывного образования : приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР и Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР № 63 от 15.09.1987 г. № 637. URL : <https://cutt.ly/AgizdkK> (дата звернения: 16.05.2018).

468. О подготовке научно-педагогических и научных кадров через аспирантуру : Постановление СМ СССР от 22.05.1948 г. № 1709. URL : <https://cutt.ly/Bgi3nZu> (дата звернения: 16.05.2018).

469. О подготовке научных и научно-педагогических работников: Постановление СНК СССР от 13.01.1934 г. № 78. URL : <https://cutt.ly/MgihFvM> (дата звернения: 16.05.2018).

470. О положении о Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР : Постановление СМ СССР от 08.05.1975 г. № 375. URL : <https://cutt.ly/pgiXVQ0> (дата звернения : 16.05.2018).

471. О положении о порядке присуждения ученых степеней и присвоения ученых званий : Постановление СМ СССР от 29.12.1975 г. № 1067. URL : <https://cutt.ly/mgi3OKZ> (дата звернения: 16.05.2018).

472. О порядке зачета в стаж научно-педагогической работы времени обучения в аспирантуре : инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 15.01.1988 г. № 3. URL : <https://cutt.ly/xgi3fPL> (дата звернения: 16.05.2018).

473. О порядке предоставления творческих отпусков : инструктивное письмо МВО СССР от 24.01.1957. № И-10. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 81.

474. О размере стипендий глухонемым и слепым, обучающимся в высших и средних специальных учебных заведениях, а также в аспирантуре высших учебных заведений, научно-исследовательских учреждений и организаций : Постановление СМ СССР от 03.03.1989 г. № 196. URL : <https://cutt.ly/ngi4lDC> (дата звернения: 16.05.2018).

475. О распределении лиц, оканчивающих аспирантуру с отрывом от производства: Постановление СМ СССР от 19.09.1969 г. № 758. URL : <https://cutt.ly/bgIGTGf> (дата звернения: 16.05.2018).

476. О расчете штатной численности профессорско-преподавательского состава вузов по контингенту аспирантов : инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 24.08.1962 г. № И-46. URL : <https://cutt.ly/CgiDtvE> (дата звернения: 16.05.2018).

477. О состоянии и мерах по улучшению философской подготовки аспирантов нефилософских специальностей в вузах РСФСР : инструктивное письмо МВО СССР от 27.07.1961. *Высшая школа* : сб. постановлений,

приказов и инструкций/ под ред. Е. Н. Войленко : в 2-х частях. Москва : Высшая школа, 1965. Ч. 2. С. 236.

478. О требованиях на вступительных и кандидатских экзаменах по иностранному языку : инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 13.05.1963 № И-31. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 29.

479. О философской подготовке аспирантов нефилологических специальностей : инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР. 23 июня 1964 г. № И-32. *Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР*. 1964. № 8. С. 6–7.

480. Об улучшении подготовки научных и научно-педагогических кадров : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 16.11.1967 № 1064. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 3.

481. Об утверждении инструкции о порядке определения стажа научно-педагогической работы : приказ Государственного комитета СССР по народному образованию от 01.07.1989 г. № 635. URL : <https://cutt.ly/Kgi9190> (дата звернения: 16.05.2018).

482. Об утверждении основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании : Закон СССР от 19.07.1973 г. № 4536-VIII. URL : <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex14639.htm> (дата звернения: 15.07.2019).

483. Об утверждении положения о высших учебных заведениях СССР : Постановление СМ СССР от 21.03.1961 г. № 251. URL : <https://cutt.ly/PgiBwiq> (дата звернения: 16.05.2018).

484. Об утверждении положения о высших учебных заведениях СССР : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 12.05.1962 г. № 441. URL : <https://cutt.ly/agiDSIU> (дата звернения: 16.05.2018).

485. Об утверждении положения о порядке замещения должностей и аттестации профессорско-преподавательского состава в высших учебных заведениях : приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 10.07.1987 г. № 500. URL : <https://cutt.ly/UgiXrcK> (дата звернения: 16.05.2018).

486. Об утверждении положения о распределении лиц, оканчивающих аспирантуру с отрывом от производства : Постановление СМ СССР от 20.02.1970 г. № 41. URL : <https://cutt.ly/dgiG2sL> (дата звернения: 16.05.2018).

487. Об утверждении положения об аспирантуре : приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 31.07.1962 г. № 284. URL: <https://cutt.ly/4giSll4> (дата звернения: 16.05.2018).

488. Об утверждении положения об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских институтах : Постановление СНК СССР от 31.03.1939 г. № 415. URL : <https://cutt.ly/jgiYHmG> (дата звернения: 16.06.2018).

489. Об утверждении положения об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях : приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 19.06.1980 г. № 700. URL : <https://cutt.ly/CgiHnKZ> (дата звернения: 16.05.2018).

490. Об утверждении порядка и условий материального обеспечения советских специалистов, руководящих работников, научно-педагогических работников, аспирантов и студентов старших курсов, направляемых за границу на обучение и стажировку : Постановление Государственного комитета СССР по труду и социальным вопросам и Секретариата Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов: от 20.05.1988 г. № 312/15-63. URL: <https://cutt.ly/Zgi4R9z> (дата звернения: 16.05.2018).

491. Об утверждении типового положения о курсах повышения квалификации руководящих работников и специалистов народного хозяйства : приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР

от 30.01.1979 г. № 118. URL : <https://cutt.ly/wgnSChH> (дата звернення : 16.05.2018).

492. Об ученых степенях и званиях : Постановление СНК СССР от 13.01.1934 г. № 79. URL : <https://cutt.ly/ugiCFNq> (дата звернення: 16.05.2018).

493. Образцов П. И. Методология и методы психолого-педагогических исследований : курс лекций. Орел, 2002. 292 с.

494. Олійник В. В., Гравіт В. О., Ляхоцька Л. Л. Науково-методичні засади кредитно-модульної організації навчального процесу при підвищенні кваліфікації керівних кадрів заочно-дистанційною формою навчання : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 210 с.

495. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : монографія. Київ : Міленіум, 2003. 594 с.

496. Олійник В. В. Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 45 с.

497. Олійник В. В. Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2004.

498. Олійник Віктор Васильович. *Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України* : сайт. URL : <http://umo.edu.ua/university/leadership/olijnik-viktor-vasiljovich> (дата звернення : 16.12.2019).

499. Оржеховська О. Компетентнісна зорієнтованість курикулуму Великої Британії щодо формування здорового способу життя школярів. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. No 1(19). С. 30–36. URL : <https://docplayer.net/60691177-Kompetentnisna-zoriientovanist-kurikulumu->

velikoyi-britaniyi-shchodo-formuvannya-zdorovogo-sposobu-zhittya-shkolyariv.html (дата звернення : 10.12.2019).

500. Орлів М. С. Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні : дис. ... д-ра. наук з держ. управління : 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2019. 440 с.

501. Орлов А. А. Управление учебно-воспитательной работой в общеобразовательной школе общества развитого социализма : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 1985. 32 с.

502. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя та ін. Київ : Основа, 2014. 496 с.

503. Освітня реформа : результати та перспективи : інформаційно-аналітичний збірник / МОН України. Київ, 2019. 228 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf> (дата звернення : 10.12.2019).

504. Основний союзник поза НАТО. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/BgFii1P> (дата звернення : 13.08.2019).

505. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 18 марта 1987. *Правда*. 1987. 21 марта.

506. Основные результаты исследования состояния отбора и подготовки научной молодежи в Академии наук УССР : препр. / Г. М. Добров, Б. А. Малицкий, В. В. Ильиных и др. ; АН УССР Ин-т кибернетики им. В. М. Глушкова. Киев : Ин-т кибернетики, 1989.

507. Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и болонские измерения / под науч. ред. В. И. Байденко. Москва : Исслед. центр проблем качества подгот. спец., 2010. 352 с.

508. Осипов В. Д. Британия. 60-е годы. Москва : Политиздат, 1967. 304 с.

509. Особливості системи освіти Фінляндії. *PON.org.ua (Профспілка працівників освіти і науки України)* : сайт. URL : <https://pon.org.ua/novyny/5682-osoblivost-sistemi-osvti-fnlyandyi.html> (дата звернення : 09.10.2019).

510. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. Київ : Кондор, 2009. 358 с.

511. Оцифровування, оцифрування, диджиталізація. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/NhQfGwX> (date of the application : 09.02.2019).

512. Павлютенков Є. Мистецтво управління школою. Харків : Основа, 2011. 320 с.

513. Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 455 с.

514. Пастовенський О. В. Поліструктурна модель громадсько-державного управління загальною середньою освітою. *Шлях освіти*. 2012. № 1. С. 12–18.

515. Пашкова Н. В. Система работы ИПК по совершенствованию подготовки преподавателей специальных дисциплин ПТУ к воспитательной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / НИИ педагогики Украины. Київ, 1992. 213 с.

516. Педагогіка вищої школи : навч . посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. І допов. Київ : Знання , 2007. 495 с.

517. Педагогіка вищої школи : словник-довідник / упор. О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2007. 404 с. Педагогические технологии : что это такое и как их использовать в школе / Т. И. Шамова, К. Н. Ахлестин, Т. М. Давыденко и др. ; под ред. Т. И. Шамовой, П. И. Третьякова. Москва ; Тюмень : МПГУ, ТИПК, 1994. 277 с.

518. Період застою. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/Qgo7CYs> (дата звернення : 04.12.2019).

519. Періодизація історії України. *Історія. Помічник учням* : сайт. URL : <https://sites.google.com/site/istoriapomicnikucnam/istoria-ukraieni-7-klas/periodizacia-istoriie-ukraieni> (дата звернення : 20.11.2018).

520. Перспективы развития системы непрерывного образования / Г. Н. Александров, С. Ю. Алферов, Г. Б. Бобосадыков, Красовицкий М. Ю. и др. ; под ред. Б. С. Гершунского. Москва : Педагогика, 1990. 221 с.

521. Петренко О. Тендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2011. 43 с.

522. Петрик О. Л. Державне регулювання гарантій науково-педагогічних працівників та механізми їх реалізації : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 / Чернігівський національний технологічний університет. Чернігів, 2015. 208 с.

523. Петриченко Л. О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2014. 598 с.

524. Петров Г. И. Основы советского социального управления. Ленинград : ЛГУ, 1974. 284 с.

525. Печенюк А. В. Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників університетів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Національний університет водного господарства та природокористування. Рівне, 2015. 229 с.

526. Печенюк А. В. Управління розвитком науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання* : матеріали першої регіон. Міжвуз. наук.-практ. конф. Київ ; Дубно, 2010. Вип. 1. С. 162–163.

527. Пивовар Ю. Організація навчання обдарованої молоді у Німеччині другої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2011. 20 с.

528. Пивоварова О. Латеральне мислення та методи його розвитку. *Філософія освіти*. Київ : Майстер-клас, 2006. № 1(3). С. 24–34.

529. Пикельная В. С. Теоретические основы управления : школоведческий аспект. Москва : Высш. шк., 1990. 174 с.

530. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Криворожский педагогический ин-т. Кривой Рог, 1993. 432 с.

531. Пікельна В. С. Управління школою. Харків : Основа, 2004. 220 с.

532. Пікельна В. С., Удод О. А. Управління школою. Дніпропетровськ : Альфа, 1998. 284 с.

533. Пінчук А. Соціально-філософський аспект модернізації системи освіти як становлення інформаційного суспільства. *Вісник Житомирського державного університету* / Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2010. Вип. 50 : Філософські науки. С. 8–12.

534. Пінчук Є. А. Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / НАПН України, Інститут вищої освіти. Київ, 2010. 23 с.

535. Питання стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2009 р. № 1015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

536. Питерскова Т. А. Развитие профессиональной компетентности преподавателя высшей школы ФРГ. *Модернизация системы профессионального образования на основе регулируемого эволюционирования*

: сб. статей IV Всерос. заочной науч.-практ. конф. Москва ; Челябинск, 2007. С. 181–185.

537. Питерскова Т. А. Становление и развитие центров дидактики высшей школы Германии (конец 60-х гг. XX в. – начало XXI в.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / ФГБОУ ВО «Пензенский государственный технологический университет». Пенза, 2010. 207 с.

538. Питов В. И. Высшая школа Украинской ССР в период перестройки. Київ : Госполитиздат УССР, 1962. 201 с.

539. Підготовка наукових кадрів у 2015 році : стат. бюлетень / Державна служба статистики України. Київ, 2016. 35 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_pnk_bl.htm (дата звернення : 15.10.2020).

540. Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти: зміст, організаційні форми, технології : наук. посіб. /авт. кол. : Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін. ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової ; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ : ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2014. 318 с.

541. План-графік підвищення кваліфікації педагогічний і науково-педагогічних працівників Кременчутського національного університету імені Михайла Остроградського на 2020/21 н. р. URL : http://www.kdu.edu.ua/Documents/plan_grafik_pidv_kval_2020_21.pdf (дата звернення : 15.10.2020).

542. Побережний Р. О. Формування стратегії розвитку машинобудівного підприємства на основі збалансованої системи показників : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2015. 363 с.

543. Повышение квалификации учителей : сб. статей / под ред. Ш. Малышевой. Москва : АПН РСФСР, 1958. 208 с.

544. Поживілова О. В. Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990-2005 рр.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / АПН України; Інститут вищої освіти. Київ, 2006. 181 с.

545. Пожуєв В. І. Глобалізація сфери вищої освіти, філософія, гуманітарний вісник / ЗДІА. Запоріжжя, 2006. Вип. 25. С. 4–13.

546. Покроєва Л. Д., Дрожжина Т. В. Розвиток професійної майстерності викладачів закладу післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 24. С. 178–183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_24_32 (дата звернення : 15.10.2018).

547. Политическая система Великобритании / под общ. ред. Н. С. Крыловой. Москва : Юрид. лит., 1984. 381 с.

548. Положение о порядке присуждения ученых степеней и присвоения ученых званий от 29.12.1975 г. № 1067. *Сборник нормативных актов и документов по вопросам аттестации научных и научно-педагогических кадров* / сост. В. Е. Смольниковых. Москва : ВАК при СМ СССР, Юрид. Отдел, 1978. С. 17.

549. Положение о соискателях ученых степеней, работающих над диссертацией вне аспирантуры : Постановление Государственного Комитета СМ СССР по науке и технике от 3.06.1968 № 180. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 80.

550. Положение об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях : приложение №1 к приказу министра высшего образования СССР от 10.06.1957 № 636. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Млсква : Советская наука, 1958. С. 9.

551. Положение об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях : приложение к приказу министра высшего и среднего специального образования СССР от 31.07.1962 № 284.

Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней. Москва : Советская наука, 1971. С. 17.

552. Положение об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях : приложение № 1 к приказу министра высшего образования СССР от 25.11.1950 № 2074. *Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции* / под ред Л. И. Карпова и В. А. Северцева. Москва : Советская наука, 1957. С. 280.

553. Пономарьова Г. Ф. Безперервна освіта – складова сучасної парадигми вищої школи. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць / Запоріж. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2008. Вип. 50. С. 325–332.

554. Пономарьова Г. Ф. Безперервна освіта: проблеми та пошуки. Питання проф. підготовки фахівців у сучасних пед. дослідженнях. *Основні концептуальні підходи і тенденції модернізації педагогічної освіти в Україні* / за заг. ред. Г. Є. Гребенюка. Харків : Стиль-Іздат, 2007. С. 146–153.

555. Пономарьова Г. Ф. Демократизація управління і контролю за вищим навчальним закладом. *Вища школа.* 2006. № 5-6. С. 3–9.

556. Пономарьова Г. Ф. Напрями управлінської діяльності коледжу у ґрунтовній підготовці майбутніх педагогів. *Концептуальні засади модернізації системи освіти в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2002. С. 132–137.

557. Пономарьова Г. Ф. Практична підготовка – запорука професіоналізму. *Практичне навчання як складова формування майбутнього фахівця* : зб. матеріалів Харків. обл. наук.-практ. конф. пед. працівників ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації. Харків, 2005. С. 182–184.

558. Пономарьова Г. Ф. Про перспективи педагогічної освіти в Україні. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, Ін-т сходозн. і міжнар. відносин, Харків. пед. коледж. Харків : Вид. центр ХНУ, 2007. Вип. XVIII. С. 10–16.

559. Пономарьова Г. Ф. Проблеми вдосконалення підготовки працівників освіти в Харківському пед. коледжі з умовами розбудови суверенної України. *Науково-методичні проблеми гуманітарної підготовки спеціалістів* : регіональна наук.-практ. конф. Харків, 1994. С. 3–7.

560. Пономарьова Г. Ф. Розвиток професійних якостей майбутніх вчителів в умовах кредитно-модульного навчання. *Педагогіка* : наук. записки Тернопіль. нац. пед. ун-т. Тернопіль, 2006. № 1. С. 187–191.

561. Пономарьова Г. Ф. Формування професійної підготовки майбутніх учителів в умовах реформування вищої педагогічної освіти. *Пошуки ефективних шляхів якісної підготовки випускників педагогічних вузів I-II рівнів акредитації до професійної діяльності в умовах реформування освіти* : зб. матеріалів міжвуз. наук.-практ. конф. викладачів пед. вузів I-II рівнів акредитації Східного регіону. Харків : Константа, 2003. С. 36–38.

562. Пономарьова Г. Ф. Який потрібен учитель Україні? *Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції* : навч. посібник. Харків : ХОНМІБО, 2006. С. 17–31.

563. Пономарьова Г. Ф., Покроєва Л. Д., Луценко В. В. Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції : навч. посібник / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. В. І. Євдокимова ; Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків : ХОНМІБО, 2006. 204 с.

564. Пономарьова Г. Ф., Прокопенко І. Ф., Єльнікова Г. В. Теоретичні основи наукового управління сучасною школою. Наукові основи управління школою : навч. посіб. для директорів шкіл та факультетів підготовки і підвищення кваліфікації організаторів народної освіти. Харків, 1991. 170 с.

565. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Отрошко Т. В. Вища освіта України в парадигмі євроінтеграції : навч. посібник. / М-во освіти і науки України; Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2008. 336 с.

566. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Отрошко Т. В. Теоретико-методичні засади оцінювання професійної компетентності майбутніх учителів: монографія / Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2010. 180 с.

567. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Петриченко Л. О., Степанець І. О., Репко І. П., Бабакіна О. О., Блудова Ю. О. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічних закладах вищої освіти : практи.-метод. посіб. / Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : Бровін О. В., 2019. Ч. 5 : Діагностика якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. 406 с.

568. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Бабакіна О. О., Отрошко Т. В. Вища освіта і Болонський процес : підручник / Харків. гуманіт.-пед. ін-т. Харків, 2010. 304 с.

569. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Бабакіна О. О., Отрошко Т. В. Вища освіта і Болонський процес : підручник / М-во освіти і науки України; Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Вид. 2-ге, допов. Харків, 2011. 304 с.

570. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Петриченко Л. О., Молчанюк О. В., Каденко І. В., Кравченя А. О. Інтеграційні аспекти розвитку педагогічної освіти: реалії та перспективи : монографія / Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2018. 368 с.

571. Попова К. О. Щодо проблем законодавчого визначення поняття "науково-педагогічний працівник". *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"*. 2014. Вип. 21. С. 76–84.

572. Примакова В. Періодизація розвитку післядипломної освіти вчителів початкових класів в Україні (1948-2012 роки). *Обрії*. 2014. № 1. С. 43–46.

573. Приходькіна Н. Особливості професійно-педагогічної підготовки викладача вищої школи США у системі підвищення кваліфікації. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3. С. 115–118. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_3_35 (дата звернення : 12.08.2018).

574. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/ed20020117#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

575. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

576. Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: Закон України від 06.04.2000 р. № 1646-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1646-14/ed20000516#Text> (дата звернення: 06.08.2018).

577. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 283. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283-2019-п#Text> (дата звернення : 10.12.2019).

578. Про внесення змін до Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 р. № 1133. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.03.2020).

579. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році : Послання Президента України від 31.05.2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002100-02#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

580. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

581. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

582. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір : наказ МОН України від 31.12.2004 № 998. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0998290-04> (дата звернення : 15.10.2020).

583. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text> (дата звернення : 15.10.2020).

584. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : Постанова КМУ від 14.06.2000 р. № 963 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF/sp:max100#Text> (дата звернення : 15.10.2020).

585. Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ ВАК України від 10.06.1999 р. № 288 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0425-99#Text> (дата звернення : 15.10.2020).

586. Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ ВАК України від 23 червня 2005 р. № 377. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0713-05/ed20050623#Text> (дата звернення: 15.10.2020).

587. Про затвердження Положення про конкурсну комісію Міністерства освіти і науки України з відбору виконавців державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : наказ

Міністерства освіти і науки України від 30.05.2013 р. № 646. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-13/sp:max100#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

588. Про затвердження Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24.01.2013 р. № 48. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0488-13/sp:max100#Text> (дата звернення: 15.10.2020).

589. Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів : Постанова КМУ від 01.03.1999 р. № 309 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309-99-%D0%BF/ed19990301#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

590. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова КМУ від 12.08.2015 р. № 579. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/248409199> (дата звернення: 15.10.2019).

591. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) : Постанова КМУ від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

592. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам : наказ Міністерства освіти і науки України від 14.01.2016 р. № 13 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0616-97/ed19971113#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

593. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента : Постанова КМУ від 31.12.2004 р. № 1791 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-2004-%D0%BF/sp:max100#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

594. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента: Постанова КМУ від 27.12.2008 р. № 1149 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

595. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів : Постанова КМУ від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення : 15.10.2019).

596. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань: Постанова КМУ від 28.06.1997 р. № 644 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

597. Про затвердження форм звітності про виконання державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1955-13/sp:max100#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

598. Про збільшення розміру стипендій Президента України та Кабінету Міністрів України для молодих учених : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 № 757. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2008-%D0%BF/ed20130101#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

599. Про народну освіту : Закон УССР від 28.06.1974 р. № 2778-VIII. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html (дата звернення: 15.07.2019).

600. Про нас. *ШАУСПС (Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами)* : офіційний сайт. URL : <http://adaptive.org.ua/hto-my/> (дата звернення : 16.12.2019).

601. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/ed19911213#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

602. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/ed19911213#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

603. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України 17.04.2002 р. № 347/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

604. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>. (дата звернення: 12.04.2019).

605. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 р. № 1298. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

606. Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів: наказ Міністерства освіти і науки України від 14.07.2015 р. № 758. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-15/sp:max100#Text> (дата звернення: 15.10.2010).

607. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію : наказ ВАК України від 04.04.2000 р. № 178 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0431-00#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

608. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : наказ Міністерства освіти і науки, молоді

та спорту України від 17.10.2012 р. № 1112 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1851-12/sp:max100#Text> (дата звернення : 15.10.2020).

609. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 23.09.2019 р. № 1220. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19#n4> (дата звернення: 15.10.2019).

610. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

611. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19910523#Text> (дата звернення : 15.07.2019).

612. Про Основні напрямки розвитку міжнародного співробітництва в галузі освіти : рішення колегії Міністерства освіти України від 27 вересня 1995 р. № 9/4-10. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1995. № 23. С. 17–23.

613. Про підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі вищої та післядипломної (післявузівської) освіти : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2012 р. № 300-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2012-%D1%80#Text> (дата звернення : 13.08.2019).

614. Про підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про взаємне академічне визнання кваліфікацій, що надають доступ до вищої освіти, кваліфікацій вищої освіти та наукових ступенів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2009 р. № 1144-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/243087392> (дата звернення : 13.08.2019).

615. Про подальший розвиток педагогічної науки на Україні : наукова доповідь. 1959 р. *Документи Інституту педагогіки УРСР. ЦДАВО* (Центр. держ. архів вищих органів). Ф. 5127. Оп. 2. Спр. 876. Л. 18.

616. Про порядок матеріального забезпечення вчителів та інших працівників народної освіти при підвищенні їх кваліфікації з відривом від роботи : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 13 січня 1969 р. N 19. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP690019.html (дата звернення : 9.11.2018).

617. Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань України: Постанова КМУ від 20.05.1992 р. № 257 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-92-%D0%BF/ed19920520#Text> (дата звернення : 15.01.2020).

618. Про порядок розгляду атестаційних справ про присвоєння вчених звань професора і доцента : наказ Міністерства освіти України від 13.11.1997 р. № 406. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0616-97/ed19971113#Text> (дата звернення: 15.10.2020).

619. Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінета Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення : 09.02.2019).

620. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 № 1427-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

621. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

622. Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 04.06.2004 № 1755-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1755-15> (дата звернення : 13.08.2019).

623. Про роботу органів управління і навчальних закладів по розбудові системи національної освіти : рішення Колегії Міністерства освіти України № 11/2 від 26.04.93 р. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1993. № 14. С. 3–19.

624. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 15.07.2019).

625. Про формування засад державної політики у сфері наукової та науковотехнічної діяльності : інформ.-аналіт. матеріали до питань порядку засідання Нац. ради з питань розвитку науки і технол., яке відбудеться 5 лист. 2019 року. URL : <https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2019-11-12/dodatok-7.pdf> (дата звернення : 09.10.2019).

626. Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : Закон України від 20.11.2012 р. № 5499-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5499-17#Text> (дата звернення: 15.10.2019).

627. Програма подальшого розвитку співробітництва між Радянським Союзом та Францією на користь розрядки і миру : Міжнародний документ від 28.04.1979. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_025#Text (дата звернення: 16.05.2018).

628. Программа по основам педагогики высшей школы для аспирантов и преподавателей высших учебных заведений (ориентировочно 30-36 часов) : утверждена 13.02.1969 учеб.-метод. управлением по высшему образованию МВ и ССО СССР. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 41.

629. Программа по психологии студенческого возраста для аспирантов и преподавателей высших учебных заведений (ориентировочно 25-30 часов) : утверждена 13.02.1969 учеб.-метод. управлением по высшему

образованию МВ и ССО СССР. *Аспирантура: справочник для поступающих в аспирантуру и соискателей ученых степеней*. Москва : Советская наука, 1971. С. 49.

630. Прокопенко А. І. Система педагогічних принципів перспективного управління процесом навчання у вищій школі. *Наукові записки. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Кіровоград, 2003. Вип. 52. Ч. 1. С. 202–205.

631. Протасова Н. Г. Гуманізація післядипломної освіти педагогів. Київ : ДАККО, 1998. 144 с.

632. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Держ. акад. керівних кадрів освіти. Київ, 1998. 171 с.

633. Прохоренко О. А. Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х–першій половині 50-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.

634. Прохоренко О. Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в післявоєнні роки (1945-1950). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: До 170-річного ювілею*. Сер. 6 : Історичні науки. Київ : НПУ , 2006. Вип. 3. С. 161–166.

635. Прошкін В. В. Педагогічна система як предмет наукового дослідження. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 4. С. 7–12.

636. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ : навч.-метод. посіб. / А. А. Харківська, Л. О. Петриченко, Л. В. Кондрацька та ін. ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової ; М-во освіти і науки України; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : Компанія СМІТ, 2016. Ч. 2. 366 с.

637. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ : метод. посіб. / А. А. Харківська, Л. О. Петриченко, О. І. Рассказова та ін. ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової ; М-во освіти і науки України; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2015. Ч. 1. 380 с.

638. Пуцов В. И. Сущность и условия эффективности учебного процесса на курсах. *Повышение квалификации педагогических кадров* / под ред. И. Ф. Жерносека, М. Ю. Красовицкого, С. В. Крисюка. Київ : Освіта, 1992. С. 81–90.

639. Пью М. История Великобритании: 1789-2000 : пер. с англ. Нижний Новгород : ННГУ, 2001. 291 с.

640. Радченко В. М. Управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2007. 21 с.

641. Реабілітовані історією : у двадцяти семи томах. Хмельницька область. / ред. тому : М. В. Загородний (голова) та ін. ; упоряд. : Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур., 2015. Кн. 6 : Хмельницький. 1174 с.

642. Регейло І. Ю. Підготовка кадрів вищої кваліфікації в Україні у ХХ столітті : історіографія і джерельна база дослідження проблеми. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. Сер. : Педагогіка. 2011. № 6. С. 271–278.

643. Регейло І. Ю. Тенденції розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у 50-60-х рр. ХХ ст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. № 27. С. 254–262.

644. Регейло І. Ю. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у ХХ–початку ХХІ століття : історіографічні аспекти. *Педагогічний дискурс*. 2010. Вип. 7. С. 189–194.

645. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» :

Міжнародний документ від 18.12.2006 № 2006/962/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 16.12.2018).

646. Рекомендації для експертів Національного агентства стосовно акредитації освітніх програм третього рівня вищої освіти (додаток до «Методичних рекомендацій для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми»). URL : <https://cutt.ly/OhKEwp3> (дата звернення : 10.12.2019).

647. Річний звіт національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf> (дата звернення : 07.03.2019).

648. Рівні вищої освіти та наукові ступені. *Міністерство освіти і науки України* : сайт. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rivni-vishoyi-osviti-ta-naukovi-stupeni> (дата звернення : 10.12.2019).

649. Розвиток науки в Українській РСР за 40 років / Л. Булаховський, М. Гришко, Д. Зеров та ін. Київ : АН УРСР, 1957. 261 с.

650. Романюк М. Д. Смутчак З. В. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 31. С. 134–141.

651. Рональд Рейган. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/qfqtAh> (дата звернення : 07.05.2017).

652. Рудінська О. В., Яроміч С. А., Молоткова І. О. Менеджмент. Теорія менеджменту, організаційна поведінка, корпоративний менеджмент. Київ : Ельга, «Ніка-Центр», 2002. 336 с.

653. Савенюк Л. А. Становление системы научно-исследовательских учреждений и организаций в области общественных наук в Украинской ССР (1917-1927 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Одесский государственный университет им. М.М. Мечникова. Одесса, 1991. 22 с.

654. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : навч. підручник. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
655. Савченко С. Інтеграція вищої освіти Німеччини в європейський освітній простір. *Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка*. 2001. № 13. Ч. 1. С. 2–8.
656. Садковий В. П. Державне формування освітньої політики в напрямку впровадження європейських освітніх стандартів. *Вища освіта України*. 2013. № 3 (дод. 2). Темат. вип. : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. С. 79–83.
657. Самойленко О. О. Організаційно-педагогічні умови підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів на основі технологій дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2015. 253 с.
658. Саргсян А. Л. Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний університет імені Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.
659. Саюшев В. А., Иванов Г. А. Социально-экономические проблемы профтехобразования. Совершенствование управления профтехобразованием. Москва : Высш. шк., 1982. 80 с.
660. Сбруєва А. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. 80 с.
661. Сбруєва А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 89–95.
662. Свіжевська С. А. Розвиток системи акредитації у вищій освіті України (кінець XX – початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 /

Національна академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти. Київ, 2015. 320 с.

663. Світящук І., Стадний Є. Академічна міграція. URL : https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 (дата звернення : 23.08.2019).

664. Сергєєва Л. М. Управління розвитком професійно-технічного навчального закладу : теорія та методика : монографія / за наук. ред. В. В. Олійника. Київ ; Херсон : Айлант, 2013. 452 с.

665. Сергієнко В. І., Жилиєв І. Б., Торкатюк В. І. Атестація наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні: проблеми і рішення. Харків : ХНАМГ, 2006. 228 с.

666. Сидоренко В. К., Малихін А. О. Професійна компетентність як критерій професійного становлення майбутнього педагога. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Сер. : Педагогіка*. Тернопіль. 2009. № 1. С. 178–183.

667. Ситар І. В. Розвиток наукового управління ЗНЗ та його структурні методологічні складники. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С. 81–87.

668. Сисоєва С., Кристопчук Т. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка ; Рівне : Овід, 2012. 352 с.

669. Сич Т. В. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ–початок ХХІ століття) : дис.. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» Харків, 2020. 761 с.

670. Сич Т. В. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ–початок ХХІ століття) : монографія. Харків, 2020. 761 с.

671. Сікора Я. Б. Структурно-функціональна модель формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Сер. : Педагогічні науки. Житомир, 2009. Вип. 47. С. 171–175.
672. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наук. думка, 2001. 912 с.
673. Січкаренко Г. Г. Реформа вищої освіти 1987 р. : уроки для України. *Гілея*. 2016. Вип. 105. С. 113–116.
674. Скалкова Я. Методология и методы педагогического исследования : пер. с чешок. Москва : Педагогика, 1989. 224 с.
675. Скиба Ю. Досвід розроблення професійних стандартів науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великої Британії. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3-4 (22-23). С. 283–298.
676. Скрипнік М. Пошуки альтернативних моделей навчання в системі післядипломної освіти педагогічних кадрів. *Післядипломна освіта та управління навчальними закладами в умовах трансформації суспільства: матеріали звітної наук. конф. 1-2 квітня 1999 р.* Київ : УПККО, 1999. С. 49–52.
677. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4 : І-М. 840 с.
678. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 6 : П-Поїти / ред. тому : А. В. Лагутіна, К. В. Ленец. 840 с.
679. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
680. Соболева Е. В. Организация науки в пореформенной России. Ленинград : Наука, 1983. 263 с.
681. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1985. 1600 с.

682. Солощенко В. Інтернаціоналізація університетської освіти в німецькомовних країнах (кінець XX-початок XXI) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / СумДПУ імені А. С. Макаренка. Суми, 2011. 20 с.

683. Солощенко В. Реформування організаційної структури університетської освіти в Німеччині у контексті Болонського процесу. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки* / Ніжин. держ. ун-т імені М. Гоголя. Ніжин, 2011. № 1. С. 159–162.

684. Сорочан Т. М., Данильєв А. О., Дьяченко Б. А., Рудіна О. М. Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за матеріалами Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти) : монографія. Луганськ : Рєзніков В. С., 2013. С. 115–523.

685. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія / Т. М. Сорочан. Луганськ : Знання, 2005. 384 с.

686. Соснін О. В., Воронкова В. Г. Еволюція від інформаційного до smart-суспільства в контексті національних викликів та національних стратегій. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 150–151.

687. Софьянц Э. М. Об организации курсовой подготовки учителей в институте. *Актуальные проблемы научно-методического обеспечения непрерывного повышения квалификации педагогических кадров*. Киев : ЦИУУ, 1990. Ч. 2. С. 26–27.

688. СП СРСР. 1965. № 5. ст. 30.

689. Список президентів США. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <http://surl.li/euxr> (дата звернення : 07.05.2017).

690. Сполучені Штати Америки у другій половині XX - на початку XXI ст. *Навчальні матеріали онлайн* : сайт. URL :

https://pidru4niki.com/1419050240933/istoriya/spolucheni_shtati_ameriki_drugiy_pоловини_pochatku_xxi (дата звернення : 08.07.2018).

691. CPCP від «Застою» до розпаду (1964-1991 pp.). URL : <https://sites.google.com/site/vsesvitistoria/tema-45-srsr-vid-zastou-do-rozpadu-1964-1991-rr> (дата звернення : 16.05.2018).

692. Стандарти вищої освіти у контексті Болонської декларації. *Вища школа*. 2004. N 6. С. 70–74.

693. Становлення науки про масову комунікацію. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://cutt.ly/dhlJcRL> (date of the application : 09.02.2019).

694. Старостіна О. В. Розвиток професійної майстерності педагогічних кадрів у системі підвищення кваліфікації в Англії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2015. 22 с.

695. Старостіна О. В. Досвід підвищення кваліфікації викладачів вищої школи у Великій Британії. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. No 1 (34). С. 352359. URL : <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/1484/1426> (дата звернення : 04.10.2019).

696. Стенограма пленарного засідання від 10 квітня 2001 року : засідання тридцяте. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL : <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/2705.html> (дата звернення : 13.08.2019).

697. Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20–80-ті pp. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2017. 310 с.

698. Стойка О. Я. Державна політика США у сфері вищої освіти (друга половина XX-го ст.). *Вісник Луганського національного університетів*

імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2012. № 19 (254). Ч. III. С. 234–241.

699. Стражев В. И., Жук А. И., Воскресенский В. И. Типовая модель системы управления качеством образования в вузе. *Высшая школа.* 2006. № 1. С. 8–15.

700. Смагін І. Управління освітою: синергетичні підходи. *Директор школи. Україна.* 2006. № 1. С. 21–35.

701. Сунцов Н. С. Управление образовательной школой : вопросы теории и практики. Москва : Педагогика, 1982. 145 с.

702. Страны и народы. Зарубежная Европа. Западная Европа : науч.-попул. геогр.-этногр. изд. : в 20-ти т. / под ред. В. П. Максаковского и др. Москва : Мысль, 1979. 381 с.

703. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. Київ : «К.І.С.», 2003. 296 с.

704. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти.* 2007. № 4. С. 6–12.

705. Сухомлинська О. В. Радянська педагогіка як ідеологія : спроба історичної реконструкції. *Історико-педагогічний альманах.* 2014. № 1. С. 4–24.

706. Сухомлинська О. Періодизація педагогічної думки в Україні : кроки до нового виміру. *До витоків становлення української педагогічної науки* : зб. наук. пр. Спецвип. / гол. ред. В. Г. Кузь та ін. Київ : Наук. світ, 2002. С. 31–40.

707. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки нового виміру. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002* : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України /Акад. пед. наук України. Харків : “ОВС”, 2002. Ч. 1. С. 37–54.

708. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 68 с.

709. Табаков Ю. Я. Про переваги ситуаційного підходу до процесу внутрішкільного управління. *Радянська школа*. 1979. № 4. С. 76–79.

710. Таланова Ж. В. Дослідницька підготовка : інтеграція вищої освіти та науки. *Вища освіта України* Темат. вип. : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. 2013. № 3 (дод. 2). С. 35–40.

711. Тарасюк Л. Н., Цейкович К. Н. Образование в Великобритании. *Социально-политический журнал*. 1997. № 3. С. 153–168.

712. Тенденции в глобальном высшем образовании : моніторинг академической революции : доклад, подготовл. для Всемир. конф. ЮНЕСКО по высш. образованию 2009 г. / пер. Е. Н. Карачаровой. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e/pdf> (дата обращения : 09.10.2019).

713. Тенденции обновления систем и образовательных стандартов высшего образования государств-участников СНГ в контексте Болонского процесса = Tendencies towards renovation of higher education systems and educational standards of the CIS countries within the context of the Bologna process : итоговый аналит. доклад / науч. ред. В. И. Байденко ; Исслед. центр проблем качества подгот. спец. Моск. гос. ин-та стали и сплавов (технол. ун-та). Москва : ИЦПКПС, 2006. 158 с.

714. Терентьева Н. Тенденції розвитку університетської освіти у контексті академічної революції. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. : у 3 т. / ЛНУ імені І. Франка ; за ред.: М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмидта. Львів, 2013. Т. 1 : Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі : виклики, проблеми, динаміка змін. С. 357–364.

715. Терентьева Н. О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XX–початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Національна академія педагогічних наук України інститут вищої освіти. Київ : 2016. 567 с.

716. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін. ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.

717. Тимчук Л. Становлення та розвиток андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих в Україні (кінець XIX-XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 2016. 38 с.

718. Тихомиров Ю. А. Механизм управления в развитии социалистическом обществе. Москва : Наука, 1978. 336 с.

719. Тихомирова Н. В. Глобальная стратегия развития smart-общества. МЭСИ на пути к Smart-университету. URL : <http://smartmesi.blogspot.com/2012/03/smart-smart.html> (дата обращения : 09.10.2019).

720. Толочко С. В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед наук : 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 45 с.

721. Тонкаль В. Ю., Пелих В. М., Стогній Б. С. Академія наук Української РСР. Київ : Наукова думка, 1980. 433 с.

722. Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки на 2003-2006 роки : Міжнародний документ від 15.12.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_026#Text (дата звернення : 13.08.2019).

723. Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і Республіки Казахстан про співробітництво в галузі освіти і науки : Міжнародний документ від 14.09.2010. URL :

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_073#Text (дата звернення : 13.08.2019).

724. Угода між Урядом України і Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво : Міжнародний документ від 25.07.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300_004#Text (дата звернення : 25.10.2019).

725. Угода між Урядом України і Урядом Естонської Республіки і про співробітництво в галузі культури, освіти і науки : Міжнародний документ від 16.03.1994. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_007#Text (дата звернення : 25.10.2019).

726. Угода між Урядом України і Урядом Королівства Іспанія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури : Міжнародний документ від 17.10.1996. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/724_022 (дата звернення : 25.10.2019).

727. Угода між Урядом України і Урядом Монголії про співробітництво в галузі освіти : Міжнародний документ від 29.06.2011. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/496_055 (дата звернення : 13.08.2019).

728. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти : Міжнародний документ від 20.05.1997. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_058 (дата звернення : 25.10.2019).

729. Угода між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про співробітництво в галузі культури, освіти й науки : Міжнародний документ від 08.06.1994. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704_001#Text (дата звернення : 25.10.2019).

730. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво : Міжнародний документ від 07.05.1992. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/840_295 (дата звернення : 25.10.2019).

731. Угода між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури : Міжнародний документ від 10.02.1993. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_003#Text (дата звернення : 25.10.2019).

732. Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України : Міжнародний документ від 10.06.1993. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_007#Text (дата звернення : 25.10.2019).

733. Угода між Урядом України та Урядом Арабської Республіки Єгипет про культурне і наукове співробітництво : Міжнародний документ від 22.12.1992. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/818_001 (дата звернення : 25.10.2019).

734. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво в галузі освіти і культури : Міжнародний документ від 12.01.1993. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/376_004 (дата звернення : 25.10.2019).

735. Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про культурне співробітництво : Міжнародний документ від 31.10.1992. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156_018 (дата звернення : 13.08.2019).

736. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гамбія про співробітництво у галузях економіки, освіти, науки і техніки : Міжнародний документ від 12.07.2001. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270_004 (дата звернення : 25.10.2019).

737. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво : Міжнародний документ від 27.11.1996. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/792_069 (дата звернення : 25.10.2019).

738. Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про культурне співробітництво : Міжнародний документ від 15.02.1993. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276_056 (дата звернення : 25.10.2019).

739. Угода про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом України та Урядом Румунії : Міжнародний документ від 03.09.1992. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/642_027 (дата звернення : 25.10.2019).

740. Угода СРСР та ФРН про уникнення подвійного оподаткування доходів та майна : Міжнародний документ від 24.11.1981. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_025#Text (дата звернення : 26.09.2018).

741. Україна у 50-60 роках 20 століття. *Освіта. UA. Історія України* : сайт. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/history/35682/> (дата звернення : 09.11.2019).

742. Ульбрихт, Вальтер. *Википедия. Свободная энциклопедия* : сайт. URL : <https://cutt.ly/SfW4Kbl> (дата обращения : 09.05.2019).

743. Управление развитием инновационных процессов в школе / Т. И. Шамова, П. И. Третьяков, Г. М. Тюлю и др. ; Москва : МПГУ им. В. И. Ленина, 1995. 217 с.

744. Управление развитием школы : пособие для рук. образоват. учреждений / под ред. М. М. Поташника и В. С. Лазарева. Москва : Новая шк., 1995. 464 с.

745. УРСР періоду застою (1965–1985 рр.) : життєвий рівень населення та розвиток культури. *Освіта.UA* : сайт. URL : <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/history/32798/> (дата звернення : 01.10.2019).

746. Федоров Г. В. Відділ освіти в умовах соціально-економічних перетворень. *Освіта і управління*. 1999. Т. 3. Ч. 4. С. 28–32.

747. Федькин Г. И. Правовые вопросы организации научной работы в СССР. Москва : Госюриздат, 1958. 356 с.

748. Философский энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
749. Філософський енциклопедичний словник / ред. колегія : В. І. Шинкарук та ін.; Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
750. Фінін Г. І. Військова освіта в сучасних соціокультурних контекстах. Харків: Майдан, 2014. 300 с.
751. Фінін Г. І. Специфіка розробки курикулуму в сучасній освіті та інноваційний потенціал курикулярних пропозицій. *Філософія*. 2019. С. 86–95.
752. Формальна, неформальна та інформальна освіта: що вибрати та як поєднати? *TEACHHUB. Незалежна Освітня Корпорація* : сайт. URL : <http://teach-hub.com/formalna-neformalna-ta-informalna-osvita-vchitelya/> (дата звернення : 10.12.2019).
753. Фролов П. П. Школа молодого директора. Москва : Просвещение, 1988. 224 с.
754. Харківська А. А. Life long learning – сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. дизайну і мистец. Харків : ХПІ, 2008. № 9. С. 145–151.
755. Харківська А. А. Аналітичний огляд он-лайн платформ як інноваційних технологій післядипломної освіти для підвищення кваліфікації вчителів. *Обрії: часопис*. 2015. № 1(40). С. 95–99.
756. Харківська А. А. Моделювання управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ. *Теорія та методика управління освітою* : електрон. наук. фах. вид. / ДВНЗ "Ун-т менедж. освіти" НАПН України. 2013. Вип. 10. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ttmuo_2013_10_47.pdf (дата звернення : 06.12.2019).
757. Харківська А. А. Реалізація положень Болонської декларації: компетентнісний підхід та модульні технології на сучасному етапі.

Професійно-художня освіта України : зб. наук. пр. Київ ; Ялта : Принт-Издат, 2009. С. 139–145.

758. Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ : монографія. Харків: ХГПА, 2011. 364 с.

759. Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.06 / ДЗ «Луганський нац. університет імені Т. Шевченка». Луганск, 2012. 596 с.

760. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна : сайт.URL : https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/structure/international_relations_department/international1/international (дата звернення : 09.02.2019).

761. Харьковский государственный университет 1805-1980. Исторический очерк / отв. ред. И. Е. Тарапов. Харьков : Вища школа, 1980. 160 с.

762. Харченко И. И., Бусыгин В. П. Система высшего образования и вызовы модернизации. *Экономическое развитие России : региональный и отраслевой аспекты* / под ред. Е. А. Коломак, Л. В. Машкиной. Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2007. Вып. 8. С. 19–63.

763. Хриков Є. Закони та закономірності розвитку педагогічної науки. *Історико-педагогічний альманах*. 2007. № 2. С. 22.

764. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

765. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 298 с.

766. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посібник. Київ : Знання, 2006. 365 с.

767. Хомерікі О. А. Глобалізація у сфері вищої освіти у фокусі мікроаналізу : тенденції і проблеми. *Соціологія* / Нац. авіаційний ун-т. Київ, 2015. № 9(125). С. 55–59.

768. Хоружа Л. Вища освіта в Німеччині на порозі ХХІ століття. *Академічний огляд* / Дніпропетр. акад. упр. бізнесу та права. 1997. № 4. С. 121–125.

769. Хрыков Е. Н. Теория и методика внутришкольного управления в современных условиях : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Луганский государственный педагогический институт имени Т. Г. Шевченко. Киев, 1997. 421 с.

770. Хрыков Е. Н. Теоретические основы внутришкольного управления. Луганск : Альма-матер, 1999. 118 с.

771. Худоминский П. В. Развитие системы повышения квалификации педагогических кадров советской общеобразовательной школы (1917–начало 80-х годов) : автореф. дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.01 / НИИ общей педагогики. Москва, 1985. 46 с.

772. Худоминский П. В. Развитие системы повышения квалификации педагогических кадров советской общеобразовательной школы (1917–1981 гг.). Москва : Педагогика, 1986. 182 с.

773. ЦГАОР УССР (Центр. гос. архив Октябрьской революции и социалист. строит. УССР). Ф. 5127. Оп.1. Д. 198. Л. 23–24.

774. ЦГАОР УССР(Центр. гос. архив Октябрьской революции и социалист. строит. УССР). Ф. 5127, Оп. 1., Д. 551, Л. 1-12.

775. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 70. Спр. 418. Арк. 44.

776. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 41. Спр. 22. Арк. 1–9.

777. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. I. Оп. 70. Спр. 781. Арк. 3.

778. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 41. Спр. 31. Арк. 36.

779. Центр підвищення кваліфікації та професійної адаптації. *Кременчутський національний університет імені Михайла Остроградського* :

сайт. URL : http://www.kdu.edu.ua/new/kval_fdpo.php (дата звернення : 15.07.2019).

780. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ) (1918-1991). *Державний архів громадських об'єднань України* : сайт. Ф. 1. URL : <https://cutt.ly/Ggotbz8> (дата звернення: 12.08.2019).

781. Чала А. Г. Управління розвитком мовленнєво-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2014. 400 с.

782. Чепурна Н. М. Науково-методичні засади розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників України (1970-2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2005. 21 с.

783. Чередниченко О., Рябко О. Класификация задач управления развитием системы высшего образования. Информационные технологии. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2010. № 6/2(48). С. 23–27.

784. Черкасов О. В. Формування загальнотеоретичних основ дослідження історії освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. . Київ, 2004. 198 с.

785. Чернишов О. І. Спрямування діяльності науково-методичних підрозділів інституту післядипломної освіти стосовно вивчення та впровадження ППД. *Післядипломна освіта та управління навчальними закладами в умовах трансформації суспільства* : матеріали звітної наук. конф., 1-2 квітня 1999 р. Київ : УПККО, 1999. С. 55–59.

786. Чжан Цзінцзін Методика формування мистецької рефлексії майбутнього вчителя музики в процесі вокального навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 215 с.

787. Чорна Н. Теоретико-методологічні основи дослідження сучасних українсько-польських відносин. *Україна-Європа-Світ*. Сер. : Історія, міжнародні відносини : Міжнар. зб. наук. праць. 2014. Вип. 13. С. 221–232.

788. Чуткерашвили Е. В. Развитие высшего образования в СССР. Москва, 1961. 240 с.

789. Чухно Л. Організація навчання обдарованих студентів у вищих технічних навчальних закладах Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний аграрний університет. Київ, 2008. 210 с.

790. Шакуров Р. Х. Социально-психологические проблемы совершенствования управления профтехучилищем. *Педагогика*. 1984. № 3. С. 10–16.

791. Шамова Т. И. Исследовательский подход в управлении школой. Москва : АПП ЦИТП, 1992. 66 с.

792. Шамова Т. И., Давыденко Т. М., Рогачева Н. А. Управление адаптивной школой : проблемы и перспективы : практикоориентированная монография. Архангельск : Поморского педуниверситета, 1995. 162 с.

793. Шамова Т. И., Третьяков П. И., Капустин Н. П. Управление образовательными системами : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. Москва : ВЛАДОС, 2001. 320 с.

794. Шарата Н. Г. Теорія і методика управління інноваційно-педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв, 2016. 597 с.

795. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 5-те вид., стер. Київ : Знання, 2006. 307 с.

796. Шеремет Л. Особливості освіти Німеччини та її участь у Болонському процесі. *Теорія і практика упр. соц. системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2009. № 4. С. 70–76.

797. Шестопалов Р. М. Проблемні аспекти правового захисту науково-педагогічних працівників. *Права людини в умовах сучасного державотворення : теоретичні і практичні аспекти* : зб. тез доп. 1 Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених (8-9 груд. 2006 р.) / Держ. вищ. навч. закл. «Укр. акад. банківської справи Нац. банку України». Суми, 2006. С. 91–94.

798. Шимановська-Діанич Л. М. Управління розвитком персоналу організації: теорія і практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 462 с.

799. Школа О. В. Критерії періодизації та основні періоди розвитку методичної думки з фізики в Україні. URL : http://conference.mdpu.org.ua/conf_all/confer/2001/newtech/2/schkola.htm (дата звернення: 26.09.2018).

800. Шлях до суспільства, заснованого на знаннях. *ZN,UA* : сайт. URL : https://zn.ua/ukr/EDUCATION/shlyah_do_suspilstva_zasnovanogo_na_znannyah.html (дата обрання : 09.10.2019).

801. Шмидт С. О классификации исторических источников. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Ленинград, 1985. Вып. 16. С. 3–24.

802. Штанова В. Сутність та класифікація професійних якостей молодого керівника школи. *Управління школою*. 2010. № 16-18 (280-282). С. 9–20.

803. Штефан Л. В. Концепція латерального мислення Е. Боно як основа активізації творчої діяльності майбутніх інженерів-педагогів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2014. № 2. С. 27–33.

804. Штофф В. А. Моделирование и философия : монографія. Москва ; Ленинград : Наука, 1966. 303 с.

805. Шульга Н. Д. Тенденції формування та розвитку освітньої політики Німеччини. Державне управління. *Інвестиції : практика та досвід*. 2015. № 20. С. 147–150.

806. Юдин Б. Г. Из истории системных исследований : между методологией и идеологией. *Вестник ТГПУ*. 2008. Вып. 1 (75). С. 28–33.
807. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности : методологические проблемы современной науки. Москва : Наука 1978. 391 с.
808. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Москва : Эдиториал УРСС, 1997. 444 с.
809. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002 Т. 4 : Н.-П. 720 с.
810. Юсупов В. А. Право и советское государственное управление (административно-правовой аспект проблемы). Казань : Казан. ун-т, 1976. 264 с.
811. Якименко Ю. Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти і Болонський процес. *Вища школа*. 2004. № 5/6. С. 80–85.
812. Яковлев Е. В. Внутривузовское управление качеством образования : монографія. Челябинск : ЧГПУ, 2002. 390 с.
813. Яременко П. С. Якість освіти в Україні. Київ : Лібра, 2011. 157 с.
814. Яремчук М. Підготовка студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського. Вінниця, 2007. 20 с.
815. Ярошенко О. Г., Жабенко О. В., Скиба Ю. А., Дівінська Н. О., Регейло І. Ю., Чорнойван Г. П. Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки : монографія. Київ : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2019. 236 с.
816. Яхуно І. І., Ровадовський В. П. Післядипломна освіта педкадрів: протиріччя, проблеми і тенденції. *Шляхи розвитку та вдосконалення системи післядипломної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 24-25 листопада 1994 р. Київ : УПККО, 1995. Ч. 2. С. 9–10.

817. 55 років тому Леонід Брежнєв очолив СРСР. Чому «епоха застою» продовжується в епоху Путіна? *Радіо «Свобода»* : сайт. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29982815.html> (дата звернення : 01.10.2019).

818. 14-19 Education and Skills. 2005. 96 p. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2005-white-paper-14-19-education-and-skills.pdf> (date of the application : 25.09.2019).

819. A Guide to Faculty Development / Kay J. Gillespie, Douglas L. Robertson, William H. Bergquist. 2nd ed. San Francisco : Jossey-Bass, 2010. 439 p.

820. A Guide to Staff and Educational Development / eds. P. Kahn, D. Baume. London : SEDA i Kogan Page, 2003. 233 p.

821. A Memorandum on lifelong learning : commission staff working paper. Brussels, 2000. 36 p. URL : https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (date of the beast : 13.08.2019).

822. A national at risk : The Imperative for Educational reform : A report for the Nation and Secretary of education United State department of education by the National Commission on the excellence in education. Washington D.C., 1983, April. 48 p.

823. A nation prepared : teachers for the 21st century : the report of the Task Force on Teaching as a Profession / Carnegie Forum on Education and the Economy. Washington, D.C. : The Forum, 1986.

824. A Short history of SEDA. 2013. URL : https://www.seda.ac.uk/resources/files/SEDA%20Short%20History_WEB%20v2.pdf (date of the application : 25.09.2019).

825. AAHE.org – American Academics and Higher Education : website. URL : <http://www.aahe.org/> (date of the application : 01.09.2019).

826. About SEDA. *SEDA Staff and educational development association* : website. URL : <https://www.seda.ac.uk/about> (date of the application : 25.09.2019).

827. Academic Staff Training : Code of Practice / Committee of Vice-Chancellors and Principals (1987). URL : <http://library.wou.edu.my/vertical/vf2007-14.pdf> (date of the application : 25.10.2019).

828. Action for excellence, by the Task Force on Education for Economic Growth. Denver, CO : Education Commission of the States, 1983. 50 p.

829. Akademie der Pädagogischen Wissenschaften, Zentralinstitut für Berufsbildung, Institut für Fachschulwesen, Zentralinstitut für Hochschulbildung. Das Bildungswesen der Deutschen Demokratischen Republik / Akademie der Pädagogischen Wissenschaften der DDR. Berlin : Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1989. 204 s.

830. Alexander von Humboldt-Stiftung : webseite. URL : <https://www.humboldt-foundation.de/> (Datum der Antragstellung : 09.02.2019).

831. Alzheimer Association : website. URL : <https://www.alz.org/> (date of the application : 09.02.2019).

832. Allen J. E. Quotes and summaries of articles and speeches by Dr. James E. Allen, Jr., prior to becoming Assistant Secretary for Education and Commissioner of Education / US Department of Health, Education, and Welfare, 1969. 29 p.

833. America–2000: an Education Strategy. *Cape outlook*. 1991. May. No. 171. URL : <http://www.capenet.org/pdf/Outlook171.pdf> (date of the application : 02.05.2019).

834. American Cancer Association : website. URL : <https://www.cancer.org/> (date of the application : 09.02.2019).

835. American Heart Association : website. URL : <https://www.heart.org/> (date of the application : 09.02.2019).

836. Annual Learning and Teaching Symposium. *University of Aberdeen* : website. URL: <https://www.abdn.ac.uk/staffnet/teaching/annual-learning-teaching-symposium-732.php> (date of the application : 25.09.2019).

837. Anweiler O., Fuchs H.-J., Dorner M., Petermann E. Bildungspolitik in Deutschland, 1945–1990 : Ein historischvergleichender Quellenband. Bonn, 1992. 242 s.

838. Asch M. Die Universitäten im deutschen Vereinigungsprozeß – “Erneuerung oder Krisenimport”? *Mythos Humboldt. Vergangenheit und Zukunft der deutschen Universitäten* / Hrsg. Ash, Mitchell G. Wien ; Köln ; Weimar : Böhlau Verlag, 1999. S. 105–135.

839. Association of American Colleges & Universities. A voice and a force for liberal education : website. URL : <https://www.aacu.org/> (date of the application : 01.09.2019).

840. Babakina O. O. Systems and Methods for Assessment of Higher Education and Academic STAFF Professional Development. *World and European Experiences «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)»*. № 4 (32). Vol. 1. 2020. P. 3–7.

841. Babakina O. O. Criterion apparatus to analyze and evaluate progress of the system of university teachers professional development in the 1970s- the beginning of the 21st century. *Danish Scientific Journal*. 2020. No 39/2020. Vol. 2. P. 47–50.

842. Babakina O. O. Features of integrating higher education into the European educational space. *Теорія і методика професійної освіти* : електрон. наук. фахове вид. 2017. Вип. № 12 (1). URL: <https://cutt.ly/kffYH5V> (date of the application : 02.05.2019).

843. Babakina O. O., Bakhmat L. The role of international educational and research programs for increasing scientific potential of Ukrainian education. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 50 (103). С. 292–296.

844. Babakina O. O., Molchaniuk O., Fursa I. Content and structure of professional competency of future teacher. *Sport, Education and Society*. Taylor&Francis, 2017. Vol. 22. № 8 (2). P. 1373–1380.

845. Babakina O., Molchaniuk O., Dmytrenko K., Kharkivska A., Kapustina O. Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Volume 7. Issue 14. pp. 2461–2470. INDEXED IN Scopus (ISSN:1742-6588E-ISSN:1742-6596).
846. Bartlett C. J. A history of postwar Britain 1945-1974. London ; New York : Longman, 1977. 360 p.
847. Bartz O. Wissenschaftsrat : Entwicklungslinien der Wissenschaftspolitik in der Bundesrepublik Deutschland, 1957-2007. Stuttgart : Steiner, 2007. 312 s.
848. Baske S. Erziehungswissenschaftliche Disziplinen und Forschungsschwerpunkte in der DDR. Berlin : Duncker & Humblot, 1986. 216 s.
849. Baske S., Engelbert M. Zwei Jahrzehnte Bildungspolitik in der Sowjetzone Deutschlands : dokumente. Heidelberg : Quelle & Meyer, 1966. № XI, Teil 1 : 1945-1958. 484 s.
850. Ben-David J. Centers of Learning : Britain, France, Germany, United States. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1992. 228 p.
851. Ben-Peretz M. Curriculum Development. *Encyclopedia of Educational Research* / editor in Chief Marvin C. Alkin. sixth edition. NY : Macmillan Publishing Company, 1992. Vol. 1. P. 256–266.
852. Berendt B. Hochschuldidaktische Aus- und Fortbildung für Lehrende im Baukastensystem (Veranstaltungsmodelle, Strukturelemente, Hochschuldidaktische Materialien). Hamburg : AHD, 1980. 178 s.
853. Bertram H. Regionen im Vergleich. *Gesellschaftlicher Wandel in Ostdeutschland*. Opladen, 1997. S. 200–220.
854. Berufsbildungsgesetz (BBjG) : vom 14 August 1969, zuletzt geändert durch den Einigungsvertrag : vom 31 August 1990 in Verbindung mit dem Einigungsvertragsgesetz vom 23. September 1990. *Ausbildung und Beruf, Rechte und Pflichten während der Berufsausbildung*. / Bonn (Hrgs.) Der Bundesminister für Bildung und Wissenschaft, 1990. S. 208.

855. Berufsbildungsgesetz. *Bundesministerium der justiz und für Verbraucherschutz* : webseite. URL : http://www.gesetze-im-internet.de/bbig_2005/index.html (Datum der Antragstellung : 19.08.2019).

856. Blackwell R., Blackmore P. Towards Strategic Staff Development in Higher Education. Buckingham : SRHE & Open University Press, 2003. 258 p.

857. Bogue E.G., Saunders R. L. The evidence for quality. Strengthening the test of academic and administrative effectiveness. San Francisco : Jossey-Bass, 1992. 313 p.

858. Boice R. The new Faculty Member. Supporting and Fostering professional Development. San Francisco, 1992. 378 p

859. Boland T. Letschert J. Primary Prospects. Developments in Primary Education in Some European Countries. A Quest to Facts, Trends and Prospects. Enschede : National Institute for Curriculum Development (SLO), 1995. 190 p.

860. Bologna-Prozess Nationaler Bericht 2005 bis 2007 für Deutschland und Nationaler Aktionsplan zur Anerkennung ausländischer Qualifikationen von KM K und BMBF. Berlin, 2007. 43 s. URL : https://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2005/2005_00_00-Nationaler-Bericht-Bologna.pdf (дата звернення : 09.07.2019).

861. Bono Edward de Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas. HarperBusiness, 1993. 338 p.

862. Bono Edward de Six Thinking Hats. Boston : Little Brown and Company, 1985. 207 p.

863. Borchard Ch. Hochschuldidaktische Weiterbildung – Akzeptanz und Wirkung. Eine Analyse am Beispiel des Bausteinprogramms WindH - Weiterbildung in der Hochschullehre. Münster: Lit, 2002. 232 s.

864. Boskin Michael J. Reagan and the Economy : The Successes, Failures and Unfinished Agenda. San Francisco, Calif. : ICS Press, Institute for Contemporary Studies, 1987. 301 p.

865. Boud D. Situating academic development in professional work: using peer learning. *The International Journal for Academic Development*. 1994. № (1). P. 3–10.
866. Brandt D. Ein Raster von Aktivitäten zur Aus- und Fortbildung von Lehrenden an Hochschulen. *Zur Hochschuldidaktischen Aus und Fortbildung von Hochschullehrern* : Das Bad Homburger Symposium. Hamburg : AHD, 1978. S. 35–48.
867. Braslavski S. Kurrikulum : Curriculum. Parizh : Mezhdunarodnoe Buro Obrazovaniya, 2003. 5 p.
868. Bruner M. S. Small group Communication and Staff Development. *Staff and Educational Development international*. 2000. 4 (2). P. 113–118.
869. Buck-Bechler G. Das Hochschulsystem im gesellschaftlichen Kontext. *Hochschulen in den neuen Ländern der Bundesrepublik Deutschland* : Ein Handbuch zur Hochschulerneuerung / Hans-Dieter Schaefer, Carl-Hellmut Wagemann. Weinheim, 1997. S. 11–45.
870. Buckle M., Thompson J. The UK Financial System. Theory and Practice, Manchester : Manchester University Press, 1995.
871. Bundes-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung (BLK 2002) : Breiter Einsatz von Neuen Medien in der Hochschule. Strategiepapier. Beschluss vom 17. Juni 2002. // *Hochschuldidaktische Qualifizierung. Strategien und Konzepte im internationalen Vergleich*. Bielefeld : W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co.KG, 2005. S. 123–134.
872. Butler D., King A. The British General Election of 1964. London : Macmillan, 1965. 401 p.
873. Byers P. Y., Wilcox J. R. Focus groups and qualitative opportunity for researchers. *Journal of business communication*. 1991. № 28. P. 63–78.
874. Cambridge Centre for Teaching and Learning. *University of Cambridge* : website. URL : <https://www.cctl.cam.ac.uk/tap> (date of the application : 25.09.2019).

875. Central Arrangements for Promoting Educational Technology in the United Kingdom / Department of Education and Science. London : HMSO, 1972.

876. Centre for Teaching and Learning. *University of Oxford* : website. URL : <https://wwwctl.ox.ac.uk/> (date of the application : 25.09.2019).

877. Chism N.V.N. POD connections : Faculty development theories. *NEFDC Exchange*. 2006. 17 (1). 8. p. 244.

878. Columbia University In the city of New York : website.. URL : <https://www.columbia.edu> (date of the application : 01.09.2019).

879. Cook C. E., Marincovich M. Effective Practices at Research Universities : The Productive Pairing of Research and Teaching. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco : Jossey-Bass, 2010. P. 277–292.

880. CRDF Global : website. URL : <https://www.crdglobal.org> (date of the application : 09.02.2019).

881. Caltech : website. URL : <http://www.caltech.edu> (date of the application : 01.09.2019).

882. Conference on security and cooperation in Europe final act. Helsinki, 1975. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (дата звернення : 25.11.2019).

883. Criterion. *Cambridge Dictionary* : website. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/criterion> (date of the beast : 15.07.2019).

884. Criterion. *Dictionary by Merriam-Webster* : website. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/criterion> (date of the beast : 15.07.2019).

885. Criterion. *Powered by Oxford LEXICO* : website. URL: <https://www.lexico.com/definition/criterion> (date of the beast : 15.07.2019).

886. Daimler und Benz Stiftung : website. URL : <https://www.daimler-benz-stiftung.de/cms/de/home-de-de/aktuell.html> (date of the application : 09.02.2019).

887. Dany S. Start in die Lehre. Qualifizierung von Lehrenden für den Hochschulalltag. Berlin : Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2007. 235 s.

888. Das Bildungswesen der DDR / Autorenkollektiv ; Akademie der Pädagogischen Wissenschaften, gemeinsam mit dem Zentralinstitut für Berufsbildung, das Institut für Fachschulwesen, das Zentralinstitut für Hochschulbildung und der Humboldt-Universität. Berlin (Ost) : Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1989. 204 s.

889. Data Collection on Education Systems : Definitions, Explanations and Instructions / UIS, OECD, EUROSTAT. Paris, 2002. 182 p.

890. Dearing R., Evans N. The institute for learning and teaching in higher education : institutions, academics, and the assessment of prior experiential learning. London : Routledge Falmer, 2001. 152 p.

891. Development. *Cambridge Dictionary* : Meanings & Definitions. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/development> (date of the visit : 18.01.2019).

892. Department for Innovation, Universities and Skills – DIUS. GOV.UK : website. URL : <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-innovation-universities-and-skills> (date of the application : 25.09.2019).

893. Department of Business, Innovation, and Skills – BIS. GOV.UK : website. URL : <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-business-innovation-skills> (date of the application : 25.09.2019).

894. Department of Defense appropriations for fiscal year 1975; hearings before a subcommittee of the Committee on Appropriations, United States Senate, ninety-third Congress, second session on H. R. URL : <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31210005995897;view=1up;seq=56> (date of the visit : 25.08.2019).

895. Deutsche Forschungsgemeinschaft : website. URL : <https://www.dfg.de/> (Date of the application : 09.02.2019).

896. Deutscher Akademischer Austauschdienst : webseite. URL : <https://www.daad.de/de/> (Datum der Antragstellung : 09.02.2019).

897. Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) : веб-сайт Німецького наук.-дослід. співтовариства. URL : <http://www.dfg.de/index.jsp> (дата звернення : 06.03.2019).

898. Diamond R. M. Faculty development, instructional development, and organizational development : Options and choices. *A handbook for new practitioners* / E. C. Wadsworth (Ed.). Stillwater, OK : New Forums. 1988. P. 9–11.

899. Diamond R. M. Faculty, instructional and organizational development : Options and choices. *A Guide to Faculty Development: Practical Advice, Examples and Resources* / K. Gillespie, L. Hilsen, & E. Wadsworth (Ed.). Bolton, MA : Anker Pub. Co., 2002.

900. Diamond R. M. The institutional change agency : The expanding role of academic support centers. *To improve the academy* / S. Chadwick-Blossey & D. R. Robertson (Eds.). Bolton, MA : Anker. 2005. Vol. 23 : Resources for faculty, instructional, and organizational development. P. 24–37.

901. Dictionary by Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/> (date of the beast : 15.07.2018).

902. Die neue Hightech-Strategie Innovationen für Deutschland. URL : https://www.bmbf.de/upload_filestore/pub_hts/HTS_Broschüre_Web.pdf (Datum der Antragstellung : 15.02.2010).

903. Direct Attention Thinking Tools. *Edward de Bono FOUNDATION* : website. URL : <http://www.edwarddebonofoundation.com/Creative-Thinking-Techniques/Direct-Attention-Thinking-Tools.html> (date of the application : 25.10.2019).

904. Dressel P. L. Improving degree programs. San Francisco, 1980. 319 p.

905. Economy of the United Kingdom. *Wikipedia* : website. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_the_United_Kingdom#1997_to_2008 (date of the application : 25.10.2019).

906. Education 2030 : Incheon Declaration Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. 2016. URL: <https://cutt.ly/LgI0fVZ> (date of the beast: 13.08.2019).

907. Education Reform Act 1988. *Legislation.gov.uk* : website. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/contents> (date of the application : 02.12.2018).

908. Ellis D. E., Ortquist-Ahrens L. Practical Suggestions for Programs and Activities. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 117–132.

909. Ellwein T. Die deutsche Universität vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Frankfurt/M/, 1992. 346 s.

910. Elton L., Simmonds K. Staff development in higher education. Guildford : Society for Research into Higher Education, 1977. 166 s.

911. English Dictionary. *Cambridge Dictionary* : website. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/> (date of the beast : 15.07.2018).

912. Etminan E., Sell R. Zielsetzungen und Verwirklichung hochschuldidaktischer Aus- und Weiterbildung. *Angewandte Hochschuldidaktik – Konzeption, Praxis, Bewertung*. Weinheim, Basel, Beltz, 1984. S. 2-30.

913. Evers F., Wolstenholme J. Integrating knowledge, skills, and values into the curriculum development process at the University of Guelph-Humber. *New directions for teaching and learning. Curriculum development in higher education*. San Francisco, 2007. P. 83–91.

914. Ewald G. Figge U. L. Lehrende lernen das Lehren. Zur pädagogischen Ausbildung von Hochschullehrern. Hamburg : AHD, 1978. 151 s.

915. Exzellenzinitiative des Bundes und der Länder (2005-2017/2019). URL : <https://www.dfg.de/foerderung/programme/exzellenzinitiative/> (Datum des Tieres : 15.02.2019).

916. Faculty Development & Diversity : website. URL : <http://www.faculty.harvard.edu/> (date of the application : 01.09.2019).
917. Felten P., Kalish A., Pingree A., Plank K. Toward a scholarship of teaching and learning in educational development. *To improve the academy: Resources for faculty, instructional, and organizational development* / D. R. Robertson & L. B. Nilson (Eds.). Bolton, MA : Anker, 2007. Vol. 25. P. 93–108.
918. Fiedler P. Objektive gesellschaftliche Anforderungen an die weitere Erhöhung der Qualität von Erziehung und Ausbildung. *Materialien der Zentralen Arbeitstagung Hochschulpädagogik. Fachschulpädagogik*, am 8 und 9 Februar 1980. Leipzig : Ministerium für Hoch- und Fachschulwesen, Inst. für Hochschulbildung, 1980. S. 7–40.
919. Fielden J., Lockwood G., Nind R. A. Planning and Management in Universities; A Study of British Universities. London : Chatto and Windus for Sussex University Press, 1973. 352 p.
920. Final report of the Carnegie Council on Policy Studies in Higher Education A Chance to Learn. San Francisco, California, 1970.
921. Finkelstein M. J. The American academic profession. A synthesis of social scientific inquiry since World War II. Columbus, 1984. 290 p.
922. Framework of professional teaching standards. 2004 p. 29 p.
923. Framhein G. Alte und neue Universitäten. Einzugsbereiche und Ortswahl der Studenten, Motive und Verhalten. Bock, 1983. 159 s.
924. Friedman M., Friedman R. Free to Choose: A Personal Statement. New York : London : HBJ, 1980. 337 p.
925. Friedrich-Ebert-Stiftung : webseite. URL : <https://www.fes.de/> (Datum der Antragstellung : 09.02.2019).
926. Fritz Thyssen Stiftung : website. <https://www.fritz-thyssen-stiftung.de/> (date of the application : 09.02.2019).

927. Fry Heather, Ketteridge Steve, Marshall Stephanie. A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education Enhancing Academic Practice. Third edition. New York ; London : Routledge, 2009. 544 p.
928. Führ C. Schulen und Hochschulen in der Bundesrepublik Deutschland. Köln ; Wien : Böhlau, 1989. 162 s.
929. Führ C., Furck C.-L. Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Munchen : C. H. Beck, 1998. № XXIV. Band 6/2 : 1945 bis zur Gegenwart. Deutsche Demokratische Republik und neue Bundesländer. 468 s.
930. Führ Ch. Deutsches Bildungswesen seit 1945. Bonn : Inter Nationes, 1996. 342 s.
931. Further and Higher Education Act 1992. *Legislation.gov.uk* : website. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1992/13/contents> (date of the visit : 25.06.2019).
932. Gellert C. Politics and higher education in the Federal Republic of Germany. *European journal of education*. 1984. Vol. 19. № 2. P. 217–232.
933. George H. W. Bush (1924–2018). *Biography* : website. URL : <https://www.biography.com/us-president/george-hw-bush> (date of the visit : 07.05.2018).
934. George H. W. Bush, president of United States. *Britannica* : website. URL : <https://www.britannica.com/biography/George-H-W-Bush> (date of the visit : 07.05.2018).
935. Gordon O. Profess or Perish. Corvallis ; Oregon, 1968. 111 p.
936. Gordon P., Lawton D. Dictionary of British Education. London : Woburn Press, 2004. 304 p.
937. Gosling D. Educational Development in the United Kingdom : Report for the Heads of Educational Development Group / HEDG. London : HEDG, 2008. 65 p.
938. Gosling D., Sorcinelli M., Chism N. V. N. The future of faculty educational development: An international perspective. *Presentation at the*

biennial meeting of the International Consortium for Educational Development. Salt Lake City, UT, 2008. p. 243.

939. Green V. H. H. *The Universities*. London : Penguin Books Ltd, 1969. 368 p.

940. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 19.08.2019).

941. Günther O., Schmerbach S. *Deutsche Universitäten im Umbruch – 20 Jahre nach der Wende. Deutschland 20 Jahre nach dem Mauerfall* / F. Keuper, D. Puchta (Eds.) Berlin : Gabler, 2010. S. 399–417.

942. Gute Noten für den Standort Deutschland : Interview mit Wirtschaftsminister W. Clement. *Deutschland*. 2004. № 6 (Dezember / Januar). S. 58–61.

943. Habermas J. *Protestbewegungen und Hochschulreform*. Frankfurt/M., 1969. 188 s.

944. Hale (Chair). *Report of The Committee on University Teaching Methods*. London : HMSO, 1964.

945. Hamilton D. Bread and Circuses : some Challenges to educational research in the 1980. *British Educational Research Journal*. 1985. Vol. 11. No. 1. P. 1–11.

946. *Handbook of Academic Titles* / by Michael I. Shamos, Ph.D., J.D. Distinguished Career Professor, School of Computer Science Carnegie. Pittsburgh : Mellon University, 2002. URL : <http://euro.ecom.cmu.edu/titles/titlebook.htm> (дата звернення : 02.06.2018).

947. *Handbook*. 1964-1965. University of London. Institute of Education. URL : https://digital-collections.ucl.ac.uk/webclient/StreamGate?folder_id=0&dvs=1599470344111~241&usePid1=true&usePid2=true (date of the application : 25.10.2019).

948. Hans-Joachim Böhme (Minister). *Wikipedia, die freie Enzyklopädie* : webseite. URL : [https://de.wikipedia.org/wiki/Hans-Joachim_B%C3%B6hme_\(Minister\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Hans-Joachim_B%C3%B6hme_(Minister)) (Datum der Antragstellung : 10.05.2019).

949. Hargreaves D. The Challenge for the Comprehensive School : Culture, Curriculum and Community. London : Routledge, 1982. 243 p.

950. Harvard University : website. URL : <http://www.harvard.edu> (date of the application : 01.09.2019).

951. Haworth L. J. Some problems and trends in the support of academic science *Science, government and the universities*. Seattle and London, 1966. P. 42–61.

952. Helmholtz-Gemeinschaft Deutscher Forschungszentren : website. URL : <https://www.helmholtz.de/> (date of the application : 09.02.2019).

953. Hepple B. Labour Laws and Global Trade. Oxford ; Portland ; OR : Hart Publishing. 2005. 302 p.

954. Heriot-watt university research park. Edinburgh's largest science park. *Heriot Watt University* : website. URL : <https://heriot-watt-researchpark.co.uk> (date of the application : 25.09.2019).

955. Herz O., Huber L., Walther M. Organisationsmodelle der Hochschuldidaktik (Blickpunkt Hochschuldidaktik 9). Hamburg: AHD, 1970. 287 s.

956. Hickel R. 10 Jahre Einheit: der Aufschwung. *Deutschland*. 2000. № 4 (August / September). S. 46–49.

957. Higher Education : report of the Committee appointed by the Prime Minister under the Chairmanship of Lord Robbins 1961-63. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/robbins/robbins1963.html> (дата звернення: 15.05.2019).

958. Higher Education Act 2004. URL : http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/8/pdfs/ukpga_20040008_en.pdf (date of the application : 25.09.2019).

959. Higher education employment data Academic staff. URL : https://www.ucu.org.uk/media/2359/Higher-education-employment-data-academic-staff-Nov-07/pdf/hedata_academicstaff.pdf (date of the application : 25.09.2019).

960. Higher Education in the learning society : The Dearing Report / The National Committee of Inquiry into Higher Education. 1997. *Education in England* : website. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/dearing1997/dearing1997.html> (date of the beast : 05.12.2018).

961. Historically black colleges and universities. *Wikipedia, the free encyclopedia* : website. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Historically_black_colleges_and_universities (дата звернення : 07.05.2018).

962. Hochschulrahmengesetz (HRG) : in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Januar 1999 (BGB1.1S. 18), zuletzt geändert durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. April 2007 (BGB1.1S. 506). Berlin, 2007. 19 s.

963. Hochschulrahmengesetz. *Bundesministerium der justiz und fur Verbraucherschutz* : webseite. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/> (Datum der Antragstellung : 19.08.2019).

964. Huber L. Kann man Hochschuldidaktik «institutionalisieren»? Hamburg : AHD, 1969. 34 s.

965. Huber L. Zur Lage der hochschuldidaktischen Fortbildung von Hochschullehrem - und zu ihrer Bedeutung fiir die hochschuldidaktische Strategie / IZHD (Interdisziplinäres Zentrum fiir Hochschuldidaktik). *Hochschuldidaktische Fortbildung fiir HochschuUehrer. Aufgaben und Erfahrungen. Hochschuldidaktische Arbeitsberichte*. Hamburg : IZHD, 1980. Band 12. S. 1–37.

966. Indicator. *Oxford Dictionaries* : website. URL: <https://www.lexico.com/definition/indicator> (дата звернення: 15.07.2019).

967. Indicator. *Cambridge Dictionary* : website. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/indicator> (дата звернення: 15.07.2019).

968. Initiatives and Projects. *U.S. Department of Education* : website.
URL : <https://www.ed.gov/oii-news/initiatives-and-projects> (date of the application : 01.09.2019).

969. Innovation Nation Department for Innovation, Universities & Skills. 2008. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238751/7345.pdf (date of the application : 25.09.2019).

970. Jaakkola H., Aramo-Immonen J. Henno J., Mäkelä J. The digitalization push in universities. *39th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics*, 30 May-3 June 2016. Rijeka, 2016. P. 10251031.

971. Jackson, Philip W. Conceptions of Curriculum and Curriculum Specialists. *In Handbook of Research on Curriculum* : A Project of the American Educational Research Association / edited by Philip W. Jackson. New York : Macmillan Pub. Co., 1992. P. 340.

972. Jackstel K., Olbertz J. H. «Hochschulpädagogik?». *Hochschulwesen*. 1991. № 3. S. 120–124.

973. James L. Bess The Motivation to Teach. *The journal of Higher Education*. 1977. Vol. 48. No. 3 (May-Jun.). P. 243–258.

974. Jarratt. Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities / Committee of Vice Chancellors and Principals. 1985. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/jarratt1985/index.html> (date of the application: 16.07.2019).

975. Kaupp P. Der Hochschulassistent und seine Probleme : Ergebnisse einer Umfrage zur sozialen, wirtschaftlichen und beruflichen Situation der wissenschaftlichen Assistenten an der Johannes-Gutenberg-Universität Mainz. Stuttgart : Ferdinand Enke Verlag. 68 s.

976. Kehm B. Hochschule im Wandel. Die Universität als Forschungsgegenstand. Frankfurt na. Main : Campus Verlag, 2008. 467 s.

977. Kehm B. Hochschulen in Deutschland. Entwicklung, Probleme und Perspektiven. *Aus Politik und Zeitgeschichte* / Hrsg. Bundeszentrale für politische Bildung .. Bonn, 2004. S. 6–7.
978. Kelly A. V. Curriculum : Theory and Practice. fifth edition. London : Sage Publications, Incorporated, 2004. 269 p.
979. Kharkivska A. A. The competency-based approach as methodology of professional training of future teachers in the conditions of education informatization. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків : УІПА, 2020. № 67. С. 27–35.
980. Kiel S. Zum Profil hochschulpadagogischer Einführungskurse. *Das Hochschulwesen*. 1982. № 10. Beilage V. VIII.
981. Kiel S. Zum Verhältnis von Wissenschaftstheorie und Hochschulpädagogik. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Halle XXXI '82 G*. 1982. № 4. S. 59–63.
982. Knight J. Updated definition of internationalization. *International higher education*. 2015. № (33). С. 2.
983. Knowles M. The Modern Practice of Adult Education : Pedagogy vs Andragogy. New York : Association Press, 1970. 384 p.
984. Knutson S., Kushnarenko V. Ukraine : The New Reforms and Internationalization. *International Higher Education*. 2015. № 79. P. 18–19.
985. Köhler R, Kraus A, Methfessel W. Geschichte des Hochschulwesens der Deutschen Demokratischen Republik (1945-1961) : Überblick. Berlin : *Berlin Inst. für Hochschulbildung*, 1976. 46 s.
986. Konrád O. Die Modernisierung der Westdeutschen Universitäten nach 1945. *Acta Universitatis Carolinae. Studia territorialia*. 2008. № 14. S. 97–124.
987. Konzept zur Einrichtung eines Didaktikzentrums : vom 15.05.2001. Stuttgart : Ministerium für Wissenschaft und Kunst, 2001. 15 s.
988. Kotler P., Murphy P. E. Strategic Planning for Higher Education. *Journal of Higher Education*. 1981. № 52(5). P. 470–489.

989. Krueger M., Wallisch-Prinz B. University Reform in Progress. The Current Debate in West Germany. *Comparative Education Review*. 1972. Vol. 16, № 2. P. 340–351.
990. Kuiper W., Akker J. Curriculum Development in (De)Centralized Policy Contexts : Emerging Dilemmas. *AERA 2005 Annual Meeting*, Montreal (Canada), April 11-15, 2005. Enschede : Netherlands Centre of Curriculum Studies (NECCS), 2008. 14 p.
991. Kushnarenko V., Knutson S. Internationalization of Higher Education in Post-Soviet Ukraine. *International Higher Education*. 2014. № 75. P. 25–27.
992. Lacey P. A. Revitalizing teaching through faculty development. San Francisco ; Washington ; London, 1983. 117 p
993. Lambert Review of Business-University Collaboration : final Report. 2003. 142 c. URL : https://globalhighered.files.wordpress.com/2009/09/lambert_review_2003.pdf (date of the application : 25.09.2019).
994. Lateral Thinking. *Edward de Bono FOUNDATION* : website. URL : <http://www.edwarddebonofoundation.com/Creative-Thinking-Techniques/Lateral-Thinking.html> (date of the application : 25.10.2019).
995. Learning to succeed : a new framewok fo post-16 learning. 1999. URL : http://www.educationengland.org.uk/documents/wp_1999/1999-learning-to-succeed.pdf (date of the application : 25.09.2019).
996. Lee V. S. Program Types and Prototypes. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 21–35..
997. Lehmann H. Stand und Aufgaben der Entwicklung Hochschulpadagogik Fachschulpadagogik in der DDR. *Materialien der Zentralen Arbeitstagung Hochschulpadagogik/Fachschulpadagogik* am 8. und 9. Februar 1980. Leipzig : Ministerium fur Hoch-und Fachschulwesen, Inst, fur Hochschulbildung, 1980. S. 41–72.

998. Lehmann H. Wesen und Aufgaben der Hochschulpädagogik. *Einführung in die Hochschuldidaktik. Sammelband. Zur Vorbereitung, Durchführung und Auswertung von Lehr- Studienprozessen.* Berlin : VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1978. S. 10–15.

999. Lernende Regionen–Förderung von Netzwerken : Programmdarstellung. URL : http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/lernende_regionen_foerderung_von_netzwerken.pdf (Datum der Antragstellung : 20.06.2019).

1000. Les diverses formes de la coopération Est-Ouest en Europe. URL : <https://www.erudit.org/fr/revues/ei/1973-v4-n3-ei2974/700324ar.pdf> (дата звернення: 16.05.2018).

1001. Lewy A. National and School-Based Curriculum Development (Fundamentals of Educational Planning). Paris : UNESCO- International Institute for Educational Planning, 1991. 260 p.

1002. Light G., Cox R. Learning and teaching in higher education : The reflective professional. London : Paul Chapman Ltd., 2001.

1003. Lisewski B. The professional development of new Higher Education teachers from a communities of practice perspective: the challenge of «accounting for change» in «situated pedagogy». Salford : The University of Salford, 2005. 22 p.

1004. Main A. The Training of University Teachers in the United Kingdom: Problems and Prospects / Committee of Vice-Chancellors and Principals. London, 1975.

1005. Makdisi G. Scholasticism and Humanism in Classical Islam and the Christian West. *Journal of the American Oriental Society.* 1989. № 109 (2). P. 175–182.

1006. Making a European Area for Lifelong Learning a reality : Communication from the Commission. Brussels, 2001. 42 p. URL : http://viaa.gov.lv/files/free/48/748/pol_10_com_en.pdf (date of the beast : 13.08.2019).

1007. Malcolm J., Zukas M. Bridging pedagogic gaps : conceptual discontinuities in Higher Education. *Teaching in Higher Education*. 2001. № 6 (1). P. 33–42.
1008. Mandell R. D. The professor game. Doubleday and Company, Inc., Garden city. New York, 1977. 275 p.
1009. Massachusetts Institute of Technology : website. URL : <http://www.mit.edu> (date of the application : 01.09.2019).
1010. Matross R., Helms E., Rumbley L., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide : National Policies and Programs. Washington : American Council on Education, 2015. 88 p
1011. Mayer E. Staat und Hochschulen : ein aktuelles Thema der Hochschulreform in Deutschland. *Hochschule Innovativ*. Bonn : Lemmens, 2003. № 5. S. 25–38.
1012. Mayer K. U. Das Hochschulwesen. *Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland* / hrs. Kai S. Cortina. Hamburg : Rowolt Verl., 2008. S. 599–645.
1013. McCain J. Professors and Students in European Universities : Observations of an American College President. *The Journal of Higher Education*. 1960. № 31 (4). P. 200–207.
1014. Mckeachie W. J. Mckeachie's teaching tips: strategies, research, and theory for college and university teachers / with chapters by Graham Gibbs et al. Boston : Houghton Mifflin Co, 1999. 379 p. .
1015. Mental-skills. *Дистанционное обучение с удовольствием* : сайт. URL : <https://www.mental-skills.ru/> (дата звернения : 21.07.2018).
1016. Methodology. *Cambridge Dictionary* : website. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/methodology> (дата звернения: 15.08.2019.)
1017. Methodology. *Dictionary by Merriam-Webster* : website. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/methodology> (дата звернения: 15.08.2019).

1018. Meuthen E. Kölner Universitätsgeschichte. Bd. III. Die neue Universität – Daten und Fakten. Köln : Böhlau, 1988. 467 s.

1019. Meyer C., Rüegger H.-U. Idee und Zukunft der Universität. *Quo vadis universitas? Kritische Beiträge zur Idee und Zukunft der Universität*. Zürich, 2005. S. 1–18. URL : https://www.theologie.uzh.ch/dam/jcr:000000000-0162-6825-0000-000004a35b86/QVU_1.pdf (Datum der Antragstellung : 20.06.2019).

1020. Miller G. W. Staff Development Programmes in British Universities and Polytechnics. Paris: IIEP. 1976. 156 p. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000070354/PDF/70354eng.pdf.multi> (date of the application : 02.12.2018). .

1021. Millet J. D. Politics and higher education. Tuscaloosa : University Alabama, 1974. 147 p.

1022. Mindtools : website. URL : http://www.mindtools.com/pages/article/newCT_91.htm (дата звернення : 21.07.2018).

1023. Minter W. J. A manual for manpower accounting in higher education / National Center for Educational Statistics. Washington, D.C. : U.S. Department of Health. Education. and Welfare : Office of Education, 1972. 122 p.

1024. Mohle H. The German Democratic Republic – staff development in a socialist setting. *Staff Development in Higher Education*. London ; New York : Kogan Page, 1979. P. 125–141.

1025. Müller R.-A. Geschichte der Universität. Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule . München : Callwey, 1990. 288 s.

1026. National Center for Education Statistics : website. URL : http://nces.ed.gov/programs/digest/d07/tables/dt07_005.asp. (date of the application : 01.09.2018).

1027. National Educational Goals Panel. National Education Goals Report : Building a Nation of Learners. Washington, D.C. : Government Printing Office, 1992. 352 p. URL : <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31210012142863&view=1up&seq=5> (дата звернення : 07.05.2018).

1028. National Institutes of Health : website. URL : <https://www.nih.gov/> (date of the application : 09.02.2019).
1029. National Science Foundation : website. URL : <https://www.nsf.gov/> (date of the application : 09.02.2019).
1030. Neal E. Promoting Your Program and Grounding It in the Institution. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 99–116.
1031. Neumann R. Disciplinary differences and university teaching. *Studies in Higher Education*. 2001. № 26 (2). P. 135–146.
1032. New opportunities Fair chances for the future. 2009. 108 p. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2009-white-paper-new-opportunities.pdf> (date of the application : 25.09.2019).
1033. Newman F., Couturier L., Scurry J. The future of higher education : Rhetoric, reality, and the risks of the market. San Francisco: Jossey-Bass, 2004. 286 p.
1034. Nicholls G. Professional Development in Higher Education: new dimensions and directions. London : Kogan Page, 2001. 164 p.
1035. Nietsch W. Hochschule in der Demokratie: Kritische Beiträge zur Erbschaft und Reform der deutschen Universität. Luchterhand, 1965. 490 s.
1036. Nikitin P. N. Die sowjetische Militäradministration und die Sowjetisierung des Bildungssystems in Ostdeutschland, 1945-1949. *Bildung und Erziehung*. 1992. Vol. 45. Is. 4. P. 405–416.
1037. Nitsch W., Offe C., K. Preu ß U. Hochschule in der Demokratie: Kritische Beiträge zur Erbschaft und Reform der deutschen Universität. Luchterhand, 1965. 490 s.
1038. Odiorne G. S. Mentoring – An American management innovation. *Personnel Administrator*. 1985. № 30 (5). P. 63–70.
1039. Oehler C. Hochschulentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland seit 1945. Frankfurt/M ; New York : Campus, 1989. – 273 s.
1040. OECD, Trends Shaping Education 2016. Paris : OECD, 2016. 120 p.

1041. Osborn A. F. Applied imagination: Principles and procedures of creative problem solving. Third Revised Edition. New York : Charles Scribner's Sons, 1963.
1042. Ouellett M. L. Overview of Faculty Development : History and Choices. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 3–21.
1043. Oxford Brookes University : website. URL : <http://www.brookes.ac.uk/> (*date of the application : 25.09.2019*).
1044. Parkin M., Sumner M. Inflation in the United Kingdom. Manchester University Press, 1978. P. 181.
1045. Perkins C. D. Vocational and Applied Technology Act as Amended 03/27/91-OVAE/PAS. 162 p.
1046. Partnerships – a Legal Guide for UK Universities / UK Higher Education International Unit in association with Eversheds LLP. Third Edition. March 2013.
1047. Pasternack P. Hochschulen nach der Föderalismusreform. Leipzig, 2011. 368 s.
1048. Pasternack P., Wissel C. Programmatische Konzepte der Hochschulentwicklung in Deutschland seit 1945 / Hans-Böckler Stiftung. Düsseldorf, 2010. 77 s.
1049. Peisert H., Framheim G. Das Hochschulsystem in Deutschland / Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft. Bonn, 1994. 151 s.
1050. Petersen W. H. Didaktik und Curriculum/Lehrplan. *Padagogik. Handbuch für Studium und Praxis*. München : Oldenbourg, 2001. S. 743–760.
1051. Pister H.-H . Wege zu einer deutschen Wissenschaftslandschaft. Essen, 1991. 178 s.
1052. Półturzycki J. Akademicka edukacja dorosłych. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. 240 p.
1053. Princeton University : website. URL : <http://www.princeton.edu> (*date of the application : 01.09.2019*).

1054. Principle. *Cambridge Dictionary* : website. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/principle> (дата звернення: 15.07.2018).
1055. Principle. *Oxford Dictionari* : website. URL : <https://www.lexico.com/definition/principle> (дата звернення: 15.07.2018).
1056. Print M. Curriculum Development and Design. Sydney : Allen & Unwin, 1988. 193 p.
1057. Private Finance Initiative (PFI). *Investopedia* : website. URL : <https://www.investopedia.com/terms/p/privatefinanceinitiative.asp> (date of the application : 25.10.2019).
1058. Professional Development Framework. Core development outcomes. *SEDA Staff and educational development association* : website. URL : http://www.seda.ac.uk/pdf/11%20SEDA%20PDF_Core.htm (date of the application : 25.09.2020).
1059. Qualifizierungsprogramm des HDZ : Konzept – Programm - Umsetzung. Stuttgart : Regionalverbiinde Hochschuldidaktik der Universitäten des Landes Baden-Wurttemberg, 2003. 30 s.
1060. Reformstau. *Wikipedia, die freie Enzyklopädie* : webseite. URL : <https://de.wikipedia.org/wiki/Reformstau> (дата звернення : 18.09.2019).
1061. Report of the Steering Committee for Efficiency Studies in Universities : Jarratt Report 1985. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/jarratt1985/index.html> (date of the application : 02.12.2018).
1062. Rethinking and Reframing the Carnegie Classification. *Change*. 2005. September-October, Vol. 37. No. 5. P. 50–57. URL : <http://www.carnegiefoundation.org> (date of the application: 02.06.2018).
1063. Riethling, A.-K., Werner H. Zusatzstudium Hochschulpädagogik. *Das Hochschulwesen*. 1970. № 5. S. 51–52.
1064. Robertson D.L. Establishing an Educational Development Program. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 35–53.

1065. Rogers C. Freedom to Learn : A View of What Education Might Become. Columbus, Ohio : CE Merrill Pub. Co., 1969. 376 p.
1066. Rytlewski R. Entwicklung und Struktur des Hochschulwesens in der DDR. *Vergleich von Bildung und Erziehung in der Bundesrepublik Deutschland und in der Deutschen Demokratischen Republik*. Köln, 1990. S. 414–424.
1067. Summaries of EU Legislation. *EUR-Lex* : website. URL : http://europa.eu/legislation_summaries (date of the application : 01.09.2019).
1068. Sanders D. Losing an Empire, Finding a Role : British Foreign Policy since 1945. London : Macmillan, 1990. 359 p.
1069. Sawyer D. B. Fundamental Aspects of Interpreter Education : Curriculum and Assessment. Philadelphia : John Benjamin's Publishing Company, 2004. 330 p.
1070. Scharpf F.W. Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa. Frankfurt/ Main : Campus, 1987. 358 s.
1071. Schelsky H. Einsamkeit und Freiheit : Idee und Gestalt der deutschen Universität und ihrer Reformen. Düsseldorf : Bertelsmann Univ.-Verl., 1971. 288 s.
1072. Schleiermacher F. Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn. Nebst einem Anhang über eine neu zu errichtende. Berlin : Realschulbuchhandlung, 1808. 105 s.
1073. Schools achieving success. 2001. 76 p. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2001-schools-achieving-success.pdf> (date of the application : 25.09.2019).
1074. Schulmeister R. Der Studiengang Master of Higher Education : Ein Curriculum in Hochschuldidaktik für den Hochschulwehremachwuchs. *Hochschuldidaktische Qualifizierung. Strategien und Konzepte im internationalen Vergleich*. Bielefeld : W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co.KG, 2005. S. 123–134.
1075. Schulz J. Der Funktionär in der Einheitspartei. Kaderpolitik und Bürokratisierung in der SED. Stuttgart, 1956. 285 s.

1076. Schwen T. M., Sorcinelli M. D. A profile of a postdoctoral teaching program. *Revitalizing teaching through faculty development*. San Francisco ; Washington ; London, 1983. P. 81–94.

1077. Schwertner E., Kempke A. Zur Wissenschafts und Hochschulpolitik der SED (1945/46-1966). Berlin : Dietz, 1967. 104 s.

1078. Science The Endless Frontier : A Report to the President by Vannevar Bush, Director of the Office of Scientific Research and Development, July 1945. Washington : United States Government Printing Office, 1945. URL : <http://www.nsf.gov/od/lpa/nsf50/vbush1945.htm> (date of the application : 02.05.2019).

1079. Seitz F. Science, government and the universities. Seattle ; London, 1966. 117 p.

1080. Seymour D. T. Developing academic programmes : The Climate for Innovation. *Ashe-Eric higher education Report*. 1988. № 3. 130 p.

1081. Simon W. GABALS grofier Methodenkoffer. Grundlagen der Arbeitsorganisation. Offenbach : GABAL-Verlag GmbH, 2004. 306 s.

1082. Simor L. G. Access policy and procedures and the law in the USA. New York, 1978. 115 p.

1083. Slowey M. S., Hans G. S. Adults in higher education. Washington, D. C., 1987. 200 p.

1084. Sorcinelli M. D., Austin A. E., Eddy P. L., Beach A. L. Creating the future of faculty development : Learning from the past, understanding the present. Bolton, MA : Anker, 2006.

1085. Spindler D., Walther M. Zur Lage der HSD -Materialien zu Funktion, Planung und Organisation hochschuldidaktischer Zentren in der BRD. Hamburg : AHD, 1971. Blickpunkt HSD. 18 Heft. 154 s.

1086. Stadtman V. A. Academic adaptations. Higher education prepares for the 1980s and 1990s. San Francisco ; Washington ; London, 1980. 220 p.

1087. Statement of Principles on Academic Freedom and Tenure with 1970 Interpretive Comments. *Policy Documents and Reports*. AAUP, 1984.

1088. Strobel K. Die Deutsche Universität im 20. Jahrhundert. Die Entwicklung einer Institution zwischen Tradition, Autonomie, historischen und sozialen Rahmenbedingungen. Greifswald, 1994. 263 s.

1089. Tarr A. T. Working with Adjunct Faculty Members. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 347–362.

1090. Taylor J. F. A. The public commission of the university. New York ; London, 1981. 220 p.

1091. Taylor W. Educational Research and Development in the United Kingdom: Framework. Impact and Future Prospects. *International Review of Education*. 1981. № 27 (2). P. 179–195.

1092. Teaching and Higher Education Act 1998. *Legislation.gov.uk* : website. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/30/contents> (date of the application : 25.09.2019).

1093. Teather D.C.B. Staff Development in Higher Education : An International Review and Bibliography. London : Kogan Page, 1979. 336 s.

1094. Teichler U. Die Internationalisierung der Hochschulen: neue Herausforderungen und Strategien. Frankfurt/M. : Campus-Verl., 2007. 365 s.

1095. Teichler U. Hochschulstrukturen im Umbruch: eine Bilanz der Reformdynamik seit vier Jahrzehnten. Frankfurt/M. : Campus Verlag, 2005. 372 s.

1096. The Early History of the Higher Education Act of 1965. URL : <https://cutt.ly/BgoeFg5> (date of the application : 19.04.2020).

1097. 1097 The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). URL : http://ec.europa.eu/dgs/education_culture (date of the application : 09.02.2019).

1098. The future of higher education. 2003. 76 p. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2003-white-paper-higher-ed.pdf> (date of the application : 25.09.2019).

1099. The Higher Education Academy. 200802013 Draft Strategic Plan. HEA, February, 2008. 13 p.

1100. The Higher Education Act 2004. *Legislation.gov.uk* : website. URL : <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/8/contents> (date of the beast : 05.12.2018).

1101. The ILO/UNESCO Recommendation concerning the Status of Teachers (1966) and the UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (1997) : Revised edition 2016, International Labour Office, Sectoral Policies Department, Geneva : ILO, 2016. 78 p. URL : <https://cutt.ly/PgjIPcI> (date of the beast : 16.09.2019).

1102. The Importance of Teaching : The Schools White Paper 2010. 95 p. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2010-white-paper-teaching.pdf> (date of the application : 25.09.2019).

1103. The Provocation Creative Technique. URL : <https://thoughtegg.com/provocations-creative-technique/> (date of the application : 25.10.2019).

1104. The Teaching and Higher Education Act 1998. *Legislation.gov.uk* : website. URL : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/30/contents> (date of the beast : 05.12.2018).

1105. The science park. *Trinity College* : website. URL : <https://www.trin.cam.ac.uk/about/historical-overview/the-science-park/> (date of the application : 25.09.2019).

1106. The treaty of Amsterdam. amending the treaty on European UNION, the treaties establishing the European communities and certain related acts. URL : <https://web.archive.org/web/20120829111957/http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf> (date of the application : 25.09.2019).

1107. 1107. The Qualifications Framework of European Higher Education Area. <http://www.ond.vlaanderen.be/> (date of the application : 09.02.2019).

1108. The Gerda Henkel Foundation : webseite. URL : <https://www.gerda-henkel-stiftung.de/> (Datum der Antragstellung : 09.02.2019).

1109. The James Dyson Foundation : website. URL : <https://www.jamesdysonfoundation.com/> (date of the application : 09.02.2019).

1110. The Royal Society : website. URL : <https://royalsociety.org/> (date of the application : 09.02.2019).

1111. The Wellcome Trust : website. URL : <https://wellcome.org/> (date of the application : 09.02.2019).

1112. The Wenner-Gren Foundation : website. URL : <http://www.wennergren.org/> (date of the application : 09.02.2019).

1113. The 2016 European inventory on validation of non-formal and informal learning. URL : www.cedefop.europa.eu/validation/inventory (дата звернення 24.09.2019).

1114. The UKSPA Story. *UKSPA* : website. URL : <https://www.ukspa.org.uk/about-ukspa/> (date of the application : 25.09.2019).

1115. Treaty on european union. Brussels Luxembourg, 1992. 260 s. URL : https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (date of the application : 02.12.2018).

1116. Thomas J., Willcoxson L. Developing teaching and changing organizational culture through grass-roots leadership *The journal of Higher Education*. 1998. Vol. 36. No. 4. P. 471–485.

1117. Thorndike E. Psychology and the Science of Education : Selected Writings of Edward / Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University. Columbia, 1962. 158 p.

1118. Towards a framework of professional teaching standards : National consultation a Universities UK / SCOP / HEFCE, 16 April 2004. URL : <http://followersoftheapocalyp.se/wp-content/uploads/2013/09/teachingstandards.pdf> (date of the application : 15.06.2019).

1119. Towards a SEDA. Five Year Strategy. – A discussion document. URL: <http://www.seda.ac.uk/about/strategy.htm> (date of the application : 25.09.2019).

1120. Training our next generation of outstanding teachers : Implementation plan. 2011. 17 p. URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/pdfs/2011-teacher-training-plan.pdf> (date of the application : 25.09.2019).
1121. Trier Universität : сайт. URL : <http://www.uni-trier.de/> (date of the application : 25.09.2019).
1122. Trowler P. R., Knight P. T. Organizational socialization and induction in universities: reconceptualizing theory and practice. *Higher Education*. 1999. № 37 (2). P. 177–195.
1123. Turner G. Von der Universität zur university: Sackgassen und Umwege der Hochschulpolitik seit 1945. Berlin, 2013. 93 s.
1124. Turner G. Weber J. Hochschule von A-Z. *Orientierungen-Geschichte-Begriffe*. Berlin : Berliner Wissenschafts Verlag, 2004. S. 139–140.
1125. Turning Education Structures in Europe. 2nd Edition. 2008. URL : <http://tuning.unideusto.org> (date of the application : 09.02.2019).
1126. United States Department of education : website. URL : <http://www.ed.gov> (date of the application : 15.07.2019).
1127. University of Aberdeen : website. URL : <http://www.abdn.ac.uk/> (date of the application : 25.09.2019).
1128. Vocational Adult Education Act 631/19998. URL : <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980631> (дата звернення : 22.09.2018).
1129. Volkswagen Stiftung : webseite. URL : <https://www.volkswagenstiftung.de/> (Datum der Antragstellung : 09.02.2019).
1130. Watson K. Educational Dilemmas : Debate and Diversity. London : Continuum International Publishing Grou, 1997. Vol. 2: Reforms in Higher Education.
1131. Webb G. Understanding Staff Development. Buckingham : SRHE & Open University Press, 1996. 134 p.

1132. Weber H. Die DDR. Grundriß der Geschichte 1945-1990. München : Oldenbourg Verl., 2012. 394 s.
1133. Weber H.-J. Hochschulen im Wandel. Entwicklung der Studierendenzahlen seit 1950. *Statistische Monatshefte Rheinland-Pfalz*. 2007. Ht 4. S. 248–255.
1134. Weber H. Geschichte der europäischen Universität. Stuttgart, 2002. 268 s.
1135. Webler W.-D. 30 Jahre Arbeitsgemeinschaft für Hochschuldidaktik (AHD) e.V. *Hochschulwesen*. 2001. № 5. S. 141–146.
1136. Webler W.-D. Die Hochschuldidaktik in der Bundesrepublik: Interdisziplinäre Bildungs- und Ausbildungsforschung, Theorie der Bildung und Ausbildung, Studienreformbewegung. *Das Hochschulwesen*. 1991. № 4. S. 153–158.
1137. Webler W.-D. Institutionalisierungsmöglichkeiten der Hochschuldidaktik. *Das Hochschulwesen*. 2000. № 2. S. 44–50.
1138. Webler W.-D. Lehrkompetenz – iiber eine komplexe Kombination aus Wissen, Ethik, Handlungsfähigkeit und Praxisentwicklung. Bielefeld : UniversitiesVerlagWebler, 2004. 57 s.
1139. Webler W.-D. Zur Steigerung des Prestiges von Lehrleistungen an deutschen Hochschulen - das Bielfelder Memorandum. *Der Ort der Lehre in der Hochschule. Lehrleistungen, Prestige und Hochschulwettbewerb*. Weinheim : Deutscher Studien Verlag. 1991. S. 75–94.
1140. Webler W.-D. Zwischenbilanz 1974 : Konzeption und Realitat eines interdisziplinaren Zentrums fur Hochschuldidaktik in Bielefeld. Bielefeld : Universitat Bielefed, 1975. 134 s.
1141. Webler, W.-D., Otto H.-U. Der Ort der Lehre in der Hochschule. Weinheim : Beltz, 1991. 410 s.
1142. Welbers U. Hochschuldidaktische Aus- und Weiterbildung, Grundlagen – Handlungsformen. Bielefeld : W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co.KG, 2003. 403 s.

1143. White Paper : Education and Training for the 21st century (1991).
URL : <http://www.educationengland.org.uk/documents/wp1991a/index.html> (date of the application : 25.09.2019).
1144. White Paper. The future of higher education. Crown Copyright. 2003. 115 p.
1145. Wildt J., Gaus O. Überlegungen zu einem gestuften System hochschuldidaktischer Weiterbildungsstudien. *Studienreform mit Bachelor und Master. Gestufte Studiengänge im Blick des Lehrens und Lernens an Hochschulen. Modelle für die Geistes- und Sozialwissenschaften*. Neuwied/Kriftel : Lucherhand, 2001. S. 159–195.
1146. William F. Pinar, William M. Reynolds, Patrick Slattery, Peter M. Taubman Understanding Curriculum : An Introduction to the Study of Historical and Contemporary Curriculum Discourses. New York : Peter Lang, 1995. 869 p.
1147. Wilson L. American academics then and now. New York, 1979. 309 p.
1148. Yale University : website. URL : <https://www.yale.edu> (date of the application : 01.09.2019).
1149. Zairi M. Leadership in Organizations. 3rd ed. Englewood Cliffs, NJ ; London : Prentice-Hall International, 1994. 498 s. : illustrations, figure, table.
1150. Zentralinstitut für Hochschulbildung. Einführung in die Hochschulpädagogik. Berlin : VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1984. Teil 1: Grundlagen und Aufgaben der kommunistischen Erziehung an den Hochschulen der DDR. 213 s.
1151. Ziegele F. Reformansätze und Perspektiven der Hochschulsteuerung in Deutschland. *Beiträge zur Hochschulforschung*. 2002. Jg. 24. Ht. 3. S. 106–121.
1152. Ziep K.-D. Der Dozent in der Weiterbildung. Weinheim : Beltz, 1990. 337 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Наукові праці, у яких опубліковані
основні наукові результати дисертації**

Монографії:

1. **Бабакіна О. О.** Ретроспективний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та провідних країн світу в останній чверті XX – на початку XXI століття : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 480 с.

Навчально-методичні посібники:

2. **Бабакіна О. О.** Компаративний аналіз розвитку систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти за кордоном : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти освітнього рівня «магістр». Х.: ФОП Бровін О. В., 2020. 249 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

3. **Бабакіна О. О.** Підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ – запорука професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 13. Проблеми трудової та професійної підготовки* : зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 6. С. 14–21.

4. **Бабакіна О. О.** Шлях до самого себе: значення системи безперервної освіти для стимулювання змін у суспільстві. *Гуманітарні науки: науково-практичний журнал*. № 2 (20). Ялта, 2010. С. 6–12.

5. **Бабакіна О. О.** Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах євроінтеграції. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2011. Вип. 15 (68). С. 57–63.

6. **Бабакіна О. О., Молчанюк О. В.** Навчально-пізнавальна мотивація особистості: психолого-дидактичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2013. Вип. XXXII. С. 131–139.

7. **Babakina O. O.** Integrative aspects of developing lifelong learning system. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 11 (3), 2016. URL: <https://cutt.ly/Qjvy7Qm>.
8. **Babakina O. O., Bakhmat L. V.** The role of international educational and research programs for increasing scientific potential of Ukrainian education. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 50 (103). С. 292–296.
9. **Babakina O. O., Molchaniuk O. V., Fursa I. V.** Content and structure of professional competency of future teacher. *Sport, Education and Society*. Taylor&Francis, 2017. Vol. 22. № 8 (2). P. 1373–1380.
10. **Babakina O. O.** Features of integrating higher education into the European educational space. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 12 (1), 2017. URL : <https://cutt.ly/Ojvy6Mm>.
11. **Бабакіна О. О.** Компаративний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Європи та Азії. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 13, 2017. URL : <https://cutt.ly/tjvw0c>.
12. **Бабакіна О. О.** Порівняльний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Західної Європи. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 14, 2018. URL : <https://cutt.ly/5jvurAd>.
13. **Бабакіна О. О.** Порівняльний аналіз систем управління вищою освітою в країнах Північної Америки та Океанії. *Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. Випуск № 15, 2018. URL : <https://cutt.ly/ejvuyiU>.
14. **Бабакіна О. О.** Соціально-економічні та ідейно-політичні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих*

вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Випуск № 33. С. 252–256.

15. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в США (наприкінці XX – початку XXI століття). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи:* зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 75. С. 5–11.

16. **Babakina O. O.** Criterion apparatus to analyze and evaluate progress of the system of university teachers professional development in the 1970s- the beginning of the 21st century. *Danish Scientific Journal*. 2020. No 39/2020. Vol. 2. P. 47–50.

17. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття – критерії аналізу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць. Харків : УПА, 2020. № 68. С. 43–50.

18. **Бабакіна О. О.** Ідейно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини в 50-60-ті роки XX століття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 73. Т. 1. С. 10–16.

19. **Бабакіна О. О.** Деякі аспекти розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Німеччини (середина 70-х років XX – початок XXI століття). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 8. № 11 (63), 2020. P. 44–52.

20. **Бабакіна О. О.** Методологічні підходи до аналізу розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів

вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Випуск 29. Т.1. Одеса, 2020. С. 9–14.

21. **Бабакіна О. О.** Ідейно-політичні, соціально-економічні та організаційно-педагогічні чинники розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії у 90-ті роки XX століття – початку XXI століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 78. С. 10–15.

22. **Бабакіна О. О.** Організаційно-педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в 50–70-ті роки XX століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Випуск № 34. Т. 1. С. 182–189.

23. **Бабакіна О. О.** Періодизація розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Part 6. № 12 (64), 2020. P. 15–23.

24. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії із середини 60-х – початку 90-х років XX століття. *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Випуск 30. Т. 2. Одеса, 2020. С. 9–15.

25. **Babakina O. O.** Systems and Methods for Assessment of Higher Education and Academic STAFF Professional Development. *World and European Experiences «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)»*. № 4 (32). Vol. 1. 2020. P. 3–7.

26. **Бабакіна О. О.** Сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України

в контексті євроінтеграції. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. Вип. 5 (98). Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. С. 16–30.

27. **Babakina O.**, Molchaniuk O., Dmytrenko K., Kharkivska A., Kapustina O. Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Volume 7. Issue 14. pp. 2461–2470. INDEXED IN Scopus (ISSN:1742-6588E-ISSN:1742-6596).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

28. **Бабакіна О. О.** Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти – запорука якості вищої освіти. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листопада 2017 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. С. 11–14.

29. **Бабакіна О. О.** Сучасні підходи до реформування системи професійної підготовки вчителя. *Pedagogical education in modern university – project-based approach to the work organization according to the guidelines of the European qualifications framework*. Danubius University, 2017. P. 9–12.

30. **Бабакіна О. О.** Особливості підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО за дистанційною формою навчання. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квітня 2018 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 22–24.

31. **Бабакіна О. О.** Особливості розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів: історико-педагогічний досвід Німеччини. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти* : матеріали усеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22

листопада 2018 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 20–24.

32. **Бабакіна О. О.** Особливості підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО у Великобританії. *Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України* : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 квітня 2019 р.); Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП В. В. Петров, 2019. С. 20–24.

33. **Бабакіна О. О.** Підготовка майбутніх учителів до упровадження компонентів передового педагогічного досвіду. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29-30 травня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. Ч. 2. С. 81–83.

34. **Бабакіна О. О.** Стажування як форма підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО України в контексті євроінтеграції. *Сучасні тренди розвитку освіти: перспективи і здобутки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27-28 жовтня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 3–5.

35. **Бабакіна О. О.** Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XIX століття шляхом стажування. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Діалог у розвитку наук та освіти* : матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16 листопада 2020 р.). Ужгород, 2020. С. 67–69.

36. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XIX століття у системі післядипломної освіти. *Korszerű műszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási*: матеріали

міжнар. наук.-практ. конф. Будапешт (HUN), 18 вересня 2020 р.). Будапешт, 2020. С. 41–42.

37. **Бабакіна О. О.** Розвиток системи підвищення кваліфікації НПП закладів вищої освіти в останній чверті XX – на початку XXI століття в Німеччині. *Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 06-07 листопада 2020 р.). Миколаїв, 2020. С. 38–40.

38. **Бабакіна О. О.** Діагностичний апарат аналізу й оцінки розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти (остання чверть XX – початок XXI століття) . *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15-16 вересня 2020 р.). Львів, 2020. С. 37–38.

39. **Бабакіна О. О.** Методи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти Великобританії. *Наукові розробки, передові технології, інновації* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Прага, 06-08 жовтня 2020 р.). Прага, 2020. С. 158–160.

40. **Бабакіна О. О.** Окремі аспекти розвитку процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20-21 листопада 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 8–11.

41. **Бабакіна О. О.** Особливості функціонування закордонних систем підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО в останній чверті XX – на початку XXI століття в Західній Європі. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя* : матеріали IV всеукр. інтернет-конф. (м. Вінниця, 26-27 листопада 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 12–14.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Підручники:

42. **Бабакіна О. О.** Вища освіта і Болонський процес : підручник / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, О.О. Бабакіна, Т. Ф. Отрошко ; затв.

МОН, молоді та спорту України як підруч. для студ. ВНЗ. Харків : ХГПІ. 2010. 304 с.

Навчально-методичні посібники:

43. **Бабакіна О. О.** Нові педагогічні технології : навчально-методичний посібник / Г. Ф. Пономарьова, С. Б. Беляєв, О. О. Бабакіна. Харків : Вид-во СПД-ФО Захаренко В. В., 2013. 282 с.

44. **Бабакіна О. О.** Теорія і практика оптимізації структури педагогічної системи : навчальний посібник / Г. Ф. Пономарьова, С. Б. Беляєв, О. О. Бабакіна, О. В. Молчанюк, Л. П. Четаєва. Харків. обл. держ. адмін. ; Комунал. закл. «Харків. гуманітарно-педагогічна академія» ХОР. Харків : Захаренко В. В., 2014. 276 с.

Робочі зошити:

45. **Бабакіна О. О.** Моніторинг якості освіти : робочий зошит / Г. Ф. Пономарьова, Л. О. Петриченко, О. О. Бабакіна, О. М. Акімова ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2018. 76 с.

46. **Бабакіна О. О.** Управління освітнім процесом у закладах вищої освіти : робочий зошит / Л. О. Петриченко, А. А. Харківська, О. О. Бабакіна, А. І. Єрьомкін, О. М. Акімова ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно–педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2019. 56 с.

Додаток Б

Перелік захищених українських дисертацій і авторефератів

№ з/п	ПІБ науковця	Тема дисертації	На здобуття наукового ступеня	Рік захисту
1	2	3	4	5
зі спеціальності 07.00.01 – історія України				
1.	Додонова Г. В.	«Соціокультурна характеристика науково-педагогічних працівників університетів Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.» [Додонова Г. В. Соціокультурна характеристика науково-педагогічних працівників університетів Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2008. 21 с.]	Кандидат історичних наук	2008
2.	Кагальна М. В.	«Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр.» [Кагальна М. В. Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 248 с.]	Кандидат історичних наук	2015
3.	Кукуленко Я. І.	«Вища педагогічна освіта в українській РСР на завершальному етапі радянської доби: історичний аспект (1985–1991 рр.)» [Кукуленко Я. І. Вища педагогічна освіта в українській РСР на завершальному етапі	Кандидат історичних наук	2019

		радянської доби: історичний аспект (1985–1991 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.01 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, НАН України, Інститут історії України. Вінниця, 2019. 298 с.]		
4.	Коротенко Н. М.	«Університетська освіта в радянській Україні (1933 – 1941 рр.)» [Коротенко Н. М. Університетська освіта в радянській Україні (1933 – 1941 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 19 с.]	Кандидат історичних наук	2010
5.	Мельник К. М.	«Розвиток науки в Україні у 50-ті роки ХХ ст.» [Мельник К. М. Розвиток науки в Україні у 50-ті роки ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київський університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1999. 16 с.]	Кандидат історичних наук	1999
6.	Прохоренко О. А.	«Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. ХХ ст.» [Прохоренко О. А. Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.]	Кандидат історичних наук	2008
7.	Савенюк Л. А.	«Становление системы научно-исследовательских учреждений и организаций в области общественных наук в Украинской ССР (1917-1927 гг.)» [Савенюк Л. А.	Кандидат історичних наук	1991

		Становление системы научно-исследовательских учреждений и организаций в области общественных наук в Украинской ССР (1917-1927 гг.) : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 07.00.01 / Л. А. Савенюк. – Одесса, 1991.]		
8.	Сидорчук Т. Г.	«Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки)» [Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Т. Г. Сидорчук ; Запорізький державний університет. – 1998. – 20 с.]	Кандидат історичних наук	1998
9.	Черевичний Г. С.	«Розвиток вищої освіти в Україні у другій половині 1980-х років» [Черевичний Г. С. Розвиток вищої освіти в Україні у другій половині 1980-х років : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Черевичний Геннадій Семенович ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 182 с.]	Кандидат історичних наук	1997
зі спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки				
10.	Шевчук В. О.	«Освіта в системі відтворення робочої сили» [Шевчук В. О. Освіта в системі відтворення робочої сили : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2015. 253 с.]	Кандидат економічних наук	2015
зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)				
11.	Алістаєва А. В.	«Управління розвитком персоналу промислових підприємств» [Алістаєва А. В. Управління розвитком	Кандидат економічних наук	2010

		персоналу промислових підприємств: автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / А. В. Алістаєва; Приазовський держ. техн. ун-т. - Маріуполь, 2010. - 21 с.]		
12.	Бодарецька О. М.	«Інноваційні технології мотивування персоналу машинобудівних підприємств» [Бодарецька О. М. Інноваційні технології мотивування персоналу машинобудівних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 233 с.]	Кандидат економічних наук	2016
13.	Бунчук М. О.	«Удосконалення управління виробничими витратами в сільськогосподарських підприємствах» [автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / М. О. Бунчук ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2013. – 20 с]	Кандидат економічних наук	2013
14.	Гонтюк В. А.	«Компетентнісний підхід у системі управління кадровим потенціалом підприємства» [Гонтюк В. А. Компетентнісний підхід у системі управління кадровим потенціалом підприємства : дис. .. канд. екон. наук : 08.00.04 / МОН України, Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2019. 212 с.]	Кандидат економічних наук	2019
15.	Печенюк А. В.	«Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників університетів» [Печенюк А. В. Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників університетів :	Кандидат економічних наук	2015

		дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / МОН України, Національних університет водного господарства та природокористування. Рівне, 2015. 229 с.]		
16.	Побережний Р. О.	«Формування стратегії розвитку машинобудівного підприємства на основі збалансованої системи показників» [Побережний Р. О. Формування стратегії розвитку машинобудівного підприємства на основі збалансованої системи показників: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.04/Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2015. 363 с.]	Кандидат економічних наук	2015
17.	Четверик В. М.	«Розвиток персоналу як фактор підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств» [Четверик В. М. Розвиток персоналу як фактор підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств : Автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04 / В. М. Четверик; Націон. наук. центр «Інститут аграрної економіки». - К., 2013. - 20 с.]	Кандидат економічних наук	2013
зі спеціальності 08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика				
18.	Опацька С. В.	«Розвиток бізнес-освіти в Україні в умовах трансформації економіки» [Опацька С. В. Розвиток бізнес-освіти в Україні в умовах трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Львів, 2002. 20 с.]	Кандидат економічних наук	2002

19.	Скібіцька О. В.	«Стимулювання розвитку творчого потенціалу працівників вищої школи» [Скібіцька О. В. Стимулювання розвитку творчого потенціалу працівників вищої школи : автореф. дис... канд. екон. наук.: 08.09.01 / О. В. Скібіцька; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. - К., 2004. - 19 с.]	Кандидат економічних наук	2004
зі спеціальності 09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія				
20.	Кремень В.	«Проблемы диалектики коллективности и индивидуальности в социалистической мысли и современность» [Кремень В. Проблемы диалектики коллективности и индивидуальности в социалистической мысли и современность: Автореф. дис... д-ра филос. наук: 09.00.10 / АН УССР. Ин-т философии. – К., 1991. – 38 с.]	Доктор філософських наук	1991
зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти				
21.	Пінчук Є. А.	«Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема» [Пінчук Є. А. Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема : автореф дис. ... д-ра філософ. Наук : 09.00.10 / НАПН України, Інститут вищої освіти. Київ, 2010. 23 с.]	Доктор філософських наук	2010
зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень				
22.	Біленкова Ю. С.	«Участь політико-правових суб'єктів української РСР у розробці та утвердженні основних інститутів нового міжнародного права (1944–1991 рр.): історико-правове дослідження» [Біленкова Ю. С. Участь	Кандидат юридичних наук	2019

		політико-правових суб'єктів української РСР у розробці та утвердженні основних інститутів нового міжнародного права (1944–1991 рр.): історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.01 / Інститут права імені Володимира Великого міжрегіональної академії управління персоналом, МОН України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 248 с.]		
23.	Парпан У. М.	«Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір» [Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 455 с.]	Доктор юридичних наук	2018
зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право				
24.	Єпіфанова Ю. С.	«Авторські права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» [Єпіфанова Ю. С. Авторські права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2010. 15 с.]	Кандидат юридичних наук	2010
зі спеціальності 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення				
25.	Волощук Т. В.	«Правове регулювання організації праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників» [Волощук Т. В. Правове регулювання організації праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових	Кандидат юридичних наук	2015

		працівників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 184 с.]		
26.	Кононенко В. А.	«Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників» [Кононенко В. А. Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / МОН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 23 с.]	Кандидат юридичних наук	2019
27.	Красюк Т. В.	«Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації» [Красюк Т.В. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Т.В. Красюк; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2008. — 20 с.]	Кандидат юридичних наук	2008
28.	Купіна Л. Ф.	«Правове регулювання атестації педагогічних та науково-педагогічних працівників в Україні» [Купіна Л. Ф. Правове регулювання атестації педагогічних та науково-педагогічних працівників в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Харківський національний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України. Київ, 2008. 20 с.]	Кандидат юридичних наук	2008

29.	Смолярова М. Л.	«Трудовий договір з науково-педагогічними працівниками» [Смолярова М. Л. Трудовий договір з науково-педагогічними працівниками : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / НАН України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2010. 16 с.]	Кандидат юридичних наук	2010
зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право				
30.	Неколяк Р. В.	«Державне регулювання наукової і науково-технічної діяльності: організаційно-правовий аспект» [Неколяк Р. В. Державне регулювання наукової і науково-технічної діяльності: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / НАН України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2018. 222 с.]	Кандидат юридичних наук	2018
зі спеціальності 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура				
31.	Устименко В. В.	«Організаційно-правові аспекти підвищення кваліфікації прокурорів» [Устименко В. В. Організаційно-правові аспекти підвищення кваліфікації прокурорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Генеральна прокуратура України, Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 217 с.]	Кандидат юридичних наук	2015
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки				
32.	Адаменко О. В.	«Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.)» [Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950 – 2000 рр.) : дис. ... д-ра пед.	Доктор педагогічних наук	2006

		наук : 13.00.01 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 613 с.]		
33.	Безлюдна В. В.	«Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.)» [Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 514 с.]	Доктор педагогічних наук	2018
34.	Березіна О. О.	«Організаційно-педагогічні умови освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів нового типу (кінець XX – початок XXI століття)» [Березіна О. О. Організаційно-педагогічні умови освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів нового типу (кінець XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Маріупольський державний університет, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Маріуполь, 2018. 282 с.]	Кандидат педагогічних наук	2018
35.	Білий Л. Г.	«Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності» [Білий Л. Г. Організаційно-педагогічні основи управління вищим	Кандидат педагогічних наук	2007

		навчальним закладом недержавної форми власності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2007. 20 с.]		
36.	Богів Е. І.	«Становлення і розвиток народних університетів у Німеччині (друга половина XX – початок XXI століття)» [Богів Е. Становлення і розвиток народних університетів у Німеччині (друга половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Богів Евеліна Іванівна ; Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. – Хмельницький, 2015. – 19 с.],	Кандидат педагогічних наук	2015
37.	Васильєва С. А.	«Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)» [Васильєва С. А. Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2017. 232 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
38.	Ваховський Л. Ц.	«Філософія виховання західної цивілізації в епоху просвітництва» [Ваховський Л. Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху просвітництва : автореф. дис. ... д-ра пед. наук України : 13.00.01 / Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2002. 31 с.]	Доктор педагогічних наук	2002
39.	Ващенко Л. М.	«Система управління інноваційними процесами в	Доктор педагогічних наук	2006

		загальній середній освіті регіону» [Вашенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2006. 45 с.]	наук	
40.	Вдовиченко Р. П.	«Діяльність міського управління освіти з підвищення управлінської компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів» [Вдовиченко Р. П. Діяльність міського управління освіти з підвищення управлінської компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2006. 24 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
41.	Вознюк Л. В.	«Гуманістичні засади інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: управлінський аспект» [Вознюк Л. В. Гуманістичні засади інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: управлінський аспект : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2007. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
42.	Вознюк О. В.	«Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина XX століття)» [Вознюк О. В. Синергетичний підхід як метод аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки (друга половина XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський державний	Кандидат педагогічних наук	2009

		університет імені Івана Франка. Житомир, 2009. 21 с.]		
43.	Гаврилюк А.	«Тенденції розвитку класичних університетів Німеччини» Гаврилюк А. Тенденції розвитку класичних університетів Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016. 228 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
44.	Гаманюк В. А.	«Система підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації у Німеччині» [Гаманюк В. А. Система підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації у Німеччині [Текст] : дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Гаманюк Віта Анатоліївна ; Київський лінгвістичний ун-т. - К., 1995. 221 с.]	Кандидат педагогічних наук	1995
45.	Гапон В. В.	«Оцінювання освітньої діяльності вищих навчальних закладів: компаративний аналіз» [Гапон В. В. Оцінювання освітньої діяльності вищих навчальних закладів: компаративний аналіз : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти академії педагогічних наук України. Київ, 2006. 343 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
46.	Геркєрова О. М.	«Ідеї сімейного виховання на засадах єврейської етнопедагогіки (кінець XIX – початок XX століття)» [Геркєрова О. М. Ідеї сімейного виховання на засадах єврейської етнопедагогіки (кінець XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Республіканський вищий навчальний заклад	Кандидат педагогічних наук	2011

		«Кримський гуманітарний університет». Ялта, 2011. 20 с.]		
47.	Гораш К. В.	«Інформаційне забезпечення впровадження освітніх інновацій у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників» [Гораш К. В. Інформаційне забезпечення впровадження освітніх інновацій у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 23 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010
48.	Гупан Н. М.	«Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект)» [Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Гупан Нестор Миколайович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 496 с.]	Доктор педагогічних наук	2001
49.	Давиденко О. В.	«Організація підпільної освіти у Польщі в період Другої світової війни» [Давиденко О. В. Організація підпільної освіти у Польщі в період Другої світової війни : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2015. 268 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
50.	Даниленко Л. І.	«Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах» [Даниленко Л. І. Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 /	Доктор педагогічних наук	2005

		Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2005. 42 с.]		
51.	Депчинська І. А.	«Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919–1939 рр.» [Депчинська І. А. Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919–1939 рр. : дис. ... канд. пед. наук 6 13.00.01 / Рівненський державний гуманітарний університет. Ужгород, 2019. 347 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
52.	Дмитрієв А. С.	«Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття» [Дмитрієв А. С. Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2004
53.	Донченко Я. А.	«Гене́за навчання інформатики у загальноосвітніх школах України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» [Донченко Я. А. Гене́за навчання інформатики у загальноосвітніх школах України (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 319 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
54.	Друганова О. М.	«Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття)» [Друганова О. М. Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття) : дис. ... д-ра пед.	Доктор педагогічних наук	2008

		наук : 13.00.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2008. 417 с.]		
55.	Ельбрехт О. М.	«Адаптивне управління навчальним процесом основної школи з поглибленим вивченням предметів гуманітарного циклу» [Ельбрехт О. М. Адаптивне управління навчальним процесом основної школи з поглибленим вивченням предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2004. 28 с.]	Кандидат педагогічних наук	2004
56.	Емірільясова С. С.	«Гендерна проблематика у вітчизняній педагогічній пресі другої половини ХХ – початку ХХІ століття» [Емірільясова С. С. Гендерна проблематика у вітчизняній педагогічній пресі другої половини ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кропивницький державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2016. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
57.	Єльнікова О. В.	«Управління впровадженням інтерактивних освітніх технологій в навчальний процес загальноосвітнього навчального закладу» [Єльнікова О. В. Управління впровадженням інтерактивних освітніх технологій в навчальний процес загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної	Кандидат педагогічних наук	2005

		педагогічної освіти України. Київ, 2005. 20 с.]		
58.	Єпіхіна М. А.	«Етнопедагогічні основи навчально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл східноукраїнського регіону (60-90-ті роки XX століття)» [Єпіхіна М. А. Етнопедагогічні основи навчально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл східноукраїнського регіону (60-90-ті роки XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Старобільськ, 2016. 263 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
59.	Желуденко М.	«Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини та України» [Желуденко М. Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини та України : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 226 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
60.	Жигадло Г. Б.	«Розвиток методичної підготовки вчителів фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах України (1964–1998 рр.)» [Жигадло Г. Б. Розвиток методичної підготовки вчителів фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах України (1964 - 1998 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2007. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
61.	Жорова І. Я.	«Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. XX – початок XXI ст.)»	Доктор педагогічних наук	2015

		[Жорова І. Я. Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 41 с.]		
62.	Зварич І. М.	«Теоретичні і методичні засади оцінювання професійної діяльності викладачів у вищих навчальних закладах США» [Зварич І. М. Теоретичні і методичні засади оцінювання професійної діяльності викладачів у вищих навчальних закладах США: автореф. дис ... д-ра пед. наук 13.00.01 – Загальна педагогіка та історія педагогіки / І. М. Зварич. – Київ, 2014 . – 42 с.]	Доктор педагогічних наук	2014
63.	Золотовська В. С.	«Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки XX – початок XXI століття)» [Золотовська В. С. Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-і роки XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Херсон, 2019. Тернопіль,	Кандидат педагогічних наук	2019

		2019. 263 с.]		
64.	Іонова О. М.	«Науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями Вальдорфської педагогіки» [Іонова О. М. Науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2000. 32 с.]	Доктор педагогічних наук	2000
65.	Капченко О. Л.	«Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945–1990 рр.)» [Капченко О. Л. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945-1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1999. 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	1999
66.	Кириченко М. О.	«Управління загальноосвітнім навчальним закладом (методологічний аспект)» [Кириченко М. О. Управління загальноосвітнім навчальним закладом (методологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2001. 19 с.]	Кандидат педагогічних наук	2001
67.	Кікіна Н. М.	«Розвиток кредитної системи навчання іншомовного спілкування студентів технічних університетів США (друга половина XX – початок XXI століття)» [Кікіна Н. М. Розвиток кредитної системи навчання іншомовного спілкування студентів технічних	Кандидат педагогічних наук	2019

		університетів США (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний університет водного господарства та природокористування. Київ, 2019. 269 с.]		
68.	Кірдан О. Л.	«Теорія і практика управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття)» [дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань]	Доктор педагогічних наук	2017
69.	Кловак Г. Т.	«Гене́за підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX–XX століття)» [Кловак Г. Т. Гене́за підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX–XX століття): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Кловак Галина Тихонівна. — Умань, 2005. — 531 с.]	Доктор педагогічних наук	2005
70.	Ковпак О. С.	«Розвиток заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX століття)» [Ковпак О. С. Розвиток заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2019. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
71.	Козловський Ю. М.	«Теоретико-методологічні основи моделювання	Доктор педагогічних наук	2012

		наукової діяльності вищого навчального закладу» [Козловський Ю. М. Теоретико-методологічні основи моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2012. 557 с.]	наук	
72.	Корогод Н. П.	«Організаційно-педагогічні умови управління системою науково-методичної роботи в технікумі» [Корогод Н. П. Організаційно-педагогічні умови управління системою науково-методичної роботи в технікумі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2006. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
73.	Кочубей Т. Д.	«Розвиток української педагогічної думки другої половини XVII-XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень» [Кочубей Т. Д. Розвиток української педагогічної думки другої половини XVII-XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2013. 25 с.]	Доктор педагогічних наук	2013
74.	Курило В. С.	«Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в XX столітті» [Курило В. С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в XX столітті: дисертація на	Доктор педагогічних наук	2000

		здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Луганськ, 2000. 507 с.]		
75.	Кравченко І. М.	«Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» [Кравченко І. М. Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2008. 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
76.	Кузьменко Н. М.	«Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини (ХVІІІ – ХХ ст.)» [Кузьменко Н. М. Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини (ХVІІІ – ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2015. с. 46]	Доктор педагогічних наук	2015
77.	Лисенко С. А.	«Психолого-педагогічна підготовка вчителів початкового навчання на педагогічних курсах в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» [Лисенко С. А. Психолого-педагогічна підготовка вчителів початкового навчання на педагогічних курсах в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2008. 19 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
78.	Лісковацька Х. М.	«Становлення та розвиток порівняльної педагогіки як	Кандидат педагогічних наук	2012

		науки в Україні (перша половина XX століття)» [Лісковацька Х. М. Становлення та розвиток порівняльної педагогіки як науки в Україні (перша половина XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2012. 186 с.]	наук	
79.	Лобода С. М.	«Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (XX століття)» [Лобода С. М. Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (XX століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Лобода Світлана Миколаївна. – Луганськ, 2011. – 462 с.]	Доктор педагогічних наук	2011
80.	Локшина О.	«Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу» [Локшина О. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: автореф. дис. докт. пед. наук: спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Локшина О.І. – К., 2011. – 45 с.]	Доктор педагогічних наук	2011
81.	Лопатенко Ю. П.	«Тенденції розвитку гімназійної освіти жінок на Слобожанщині (друга половина XIX – початок XX століття)» [Лопатенко Ю. П. Тенденції розвитку гімназійної освіти жінок на Слобожанщині (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницьк, 2014. 173 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014

82.	Луговий В.І.	«Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні» [Луговий В.І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Луговий Василь Іванович. – К.: Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1995. – 48 с.]	Доктор педагогічних наук	1995
83.	Лунячек В. Е.	«Управління загальноосвітнім навчальним закладом з використанням комп'ютерних технологій» [Лунячек В. Е. Управління загальноосвітнім навчальним закладом з використанням комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2002. 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2002
84.	Майборода В. С.	«Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець XX – початок XXI століття)» [Майборода В. С. Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець XX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / НАПН України, Інститут вищої освіти. Київ, 2011. 24 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
85.	Малихіна В. М.	«Організаційно-методичне забезпечення управління інноваційною діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів в умовах великого міста» [Малихіна В. М. Організаційно-методичне забезпечення управління інноваційною діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів в умовах великого міста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної	Кандидат педагогічних наук	2005

		освіти АПН України. Київ, 2005. 22 с.]		
86.	Мартиненко О. М.	«Організація науково-дослідної роботи викладачів вищих навчальних закладів в Україні (XIX ст.)» [Мартиненко О. М. Організація науково-дослідної роботи викладачів вищих навчальних закладів в Україні (XIX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. М. Мартиненко. — Х., 1999. — 17 с.]	Кандидат педагогічних наук	1999
87.	Маслов В. И.	«Теория и методика педагогического руководства непрерывным повышением компетентности директора школы» [Маслов В. И. Теория и методика педагогического руководства непрерывным повышением компетентности директора школы : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Маслов В. И. – Киев, 1991. – 429 с.]	Доктор педагогічних наук	1991
88.	Матвєєва Н. О.	«Організація науково–методичної роботи з учителями початкової загальноосвітньої школи в Україні (1945–1990 рр.)» [Матвєєва Н. О. Організація науково–методичної роботи з учителями початкової загальноосвітньої школи в Україні (1945-1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009
89.	Махиня Н.	«Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина XX – початок XXI ст.)»	Кандидат педагогічних наук	2009

		[Махиня Н. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Махиня Наталія Володимирівна. – Черкаси, 2009. – 169 с.]		
90.	Медведь В. В.	«Розвиток управлінської культури в професійно-технічному навчальному закладі» [Медведь В. В. Розвиток управлінської культури в професійно-технічному навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2007. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
91.	Микитюк О. М.	«Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в ХІХ ст.» [Микитюк О.М. Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в ХІХ ст.: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Микитюк Олександр Миколайович. — Х., 2003. — 405 с.]	Доктор педагогічних наук	2003
92.	Мільто Л. О.	«Розвиток ідей педагогічної майстерності в теорії і практиці освіти Росії (середина ХVІІІ – кінець ХХ століття)» [Мільто Л. О. Розвиток ідей педагогічної майстерності в теорії і практиці освіти Росії (середина ХVІІІ – кінець ХХ століття): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2019. 273 с.]	Доктор педагогічних наук	2019

93.	Модестова Т. В.	«Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії (друга пол. XX – початок XXI ст.)» [Модестова Т. В. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії (друга пол. XX – початок XXI ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, 2019. 475 с.]	Доктор педагогічних наук	2019
94.	Набок М. В.	«Соціально-педагогічні засади управління освітою сільського району в сучасних умовах» [Набок М. В. Соціально-педагогічні засади управління освітою сільського району в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2007. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
95.	Невмержицька О. В.	«Розвиток аксіологічних ідей у вітчизняному освітньому просторі XIX – першої третини XX століття» [Невмержицька О. В. Розвиток аксіологічних ідей у вітчизняному освітньому просторі XIX – першої третини XX століття : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2013. 44 с.]	Доктор педагогічних наук	2013
96.	Олійник В. В.	«Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти» [Олійник В. В. Теоретико-методологічні засади управління підвищенням	Доктор педагогічних наук	2004

		кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 45 с.]		
97.	Олійник М. І.	«Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в країнах східної Європи» [Олійник М. І. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в країнах східної Європи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 38 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
98.	Онаць О. М.	«Управління розвитком професійної компетентності молодого вчителя загальноосвітнього навчального закладу» [Онаць О. М. Управління розвитком професійної компетентності молодого вчителя загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2006. 24 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
99.	Опольська А. В.	«Розвиток післядипломної і педагогічної освіти в Україні (кінець XX – початок XXI століття)» [Опольська А. В. Розвиток післядипломної і педагогічної освіти в Україні (кінець XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2018. 329 с.]	Кандидат педагогічних наук	2018

100.	Осова О. О.	«Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах освіти на Слобожанщині у другій половині XIX століття» [Осова О. О. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах освіти на Слобожанщині у другій половині XIX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2008. 30 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
101.	Павлюк О. М.	«Розвиток шкільної математичної освіти в Україні (друга половина XX століття)» [Павлюк О. М. Розвиток шкільної математичної освіти в Україні (друга половина XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2011. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
102.	Панченко В. В.	«Організація контролю навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XX – початок XXI ст.)» [Панченко В. В. Організація контролю навчальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XX – початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської	Кандидат педагогічних наук	2019

		обласної ради. Харків, 2019. 275 с.]		
103.	Петренко А. А.	«Організаційно-педагогічні засади атестації керівників загальноосвітніх навчальних закладів» [Петренко А. А. Організаційно-педагогічні засади атестації керівників загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2007. 19 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
104.	Петренко О.	«Тендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття)» [Петренко О. Тендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2011. 43 с.]	Доктор педагогічних наук	2011
105.	Пивовар Ю. О.	«Організація навчання обдарованої молоді у Німеччині другої половини XX століття» [Пивовар Ю. Організація навчання обдарованої молоді у Німеччині другої половини XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пивовар Юлія Олександрівна ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2011. – 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
106.	Погрібна Л. С.	«Тенденції розвитку екологічної освіти учнів початкової школи у Великій Британії» [Погрібна Л. С. Тенденції розвитку екологічної освіти учнів початкової школи у великій Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».	Кандидат педагогічних наук	2016

		Київ, 2016. 308 с.]		
107.	Погрібна Н. С.	«Педагогічні засади інноваційної управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу» [Погрібна Н. С. Педагогічні засади інноваційної управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2007. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
108.	Поживілова О. В.	«Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990-2005 рр.)» [Поживілова О. В. Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990-2005 рр.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Олена Володимирівна Поживілова. – К., 2006. – 181 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
109.	Полякова Г. А.	«Адаптивне управління навчальним процесом в умовах загальноосвітнього комплексу» [Полякова Г. А. Адаптивне управління навчальним процесом в умовах загальноосвітнього комплексу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2003. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2003
110.	Притуляк Л. М.	«Проблема заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.)» [Притуляк Л. М. Проблема заохочення дошкільних	Кандидат педагогічних наук	2014

		працівників до самовдосконалення (друга половина XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2014. 280 с.]		
111.	Радченко В. М.	«Управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації» [Радченко В. М. Управління якістю професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2007. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
112.	Ржевська А. В.	«Управління процесом виховання студентів вищого педагогічного закладу освіти» [Ржевська А. В. Управління процесом виховання студентів вищого педагогічного закладу освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2002. 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2002
113.	Саргсян А. Л.	«Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття» [Саргсян А.Л. Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» /А.Л. Саргсян. – Луганськ, 2009. – 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009

114.	Свіжевська С. А.	«Розвиток системи акредитації у вищій освіті України (кінець XX – початок XXI ст.)» [Свіжевська С. А. Розвиток системи акредитації у вищій освіті України (кінець XX – початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2015. 320 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
115.	Сидоренко І. І.	«Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX - початку XX століття» [Сидоренко І. І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX - початку XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 23 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
116.	Сипченко О. М.	«Навчально-педагогічна література в системі професійної підготовки вчителя (друга половина XIX – початок XX ст.)» [Сипченко О. М. Навчально-педагогічна література в системі професійної підготовки вчителя (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2008. 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
117.	Ситник О. І.	«Сучасні тенденції розвитку освіти дорослих в Ірландії» [Ситник О. І. Сучасні тенденції розвитку освіти дорослих в Ірландії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Київський університет імені Бориса Грінченка / Національний університет	Кандидат педагогічних наук	2017

		«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Київ, 2017. 298 с.]		
118.	Смолюк І. О.	«Розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України (теорія і практика)» [Смолюк І.О. Розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України (теорія і практика): автореф. дис. ... доктора пед. наук 13.00.01 / Смолюк Ірина Олександрівна. – К., 1999. – 35 с.]	Доктор педагогічних наук	1999
119.	Соколовська А. П.	«Діяльність закладів післядипломної освіти з удосконалення педагогічного процесу в загальноосвітній школі» [Соколовська А. П. Діяльність закладів післядипломної освіти з удосконалення педагогічного процесу в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2000. 16 с.]	Кандидат педагогічних наук	2000
120.	Солощенко В.	«Інтернаціоналізація університетської освіти в німецькомовних країнах (кінець XX – початок XXI)» [Солощенко В. Інтернаціоналізація університетської освіти в німецькомовних країнах (кінець XX – початок XXI) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Вікторія Миколаївна Солощенко . – Суми, 2011. – 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
121.	Стельмашенко В. П.	«Організаційно-педагогічні засади управління якістю підготовки фахівців в коледжах України» [Стельмашенко В. П. Організаційно-педагогічні засади управління якістю підготовки фахівців в	Кандидат педагогічних наук	2001

		коледжах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2001. 23 с.]		
122.	Степанець І. О.	«Становлення та розвиток середньої педагогічної освіти на Харківщині у XX столітті» [Степанець І. О. Становлення та розвиток середньої педагогічної освіти на Харківщині у XX столітті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Слов'янський державний педагогічний університет. Слов'янськ, 2006. 251 с.]	Кандидат педагогічних наук	2006
123.	Стихун Н. В.	«Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20–80-ті рр. XX ст.)» [Стихун Н. В. Розвиток професійної майстерності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів засобами театрального мистецтва (20–80-ті рр. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2017. 310 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
124.	Терентьєва Н. О.	«Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)» [Терентьєва Н. О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2016. 567 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
125.	Тимчук Л.	«Становлення та розвиток андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих в Україні (кінець XIX-XX століття)» [Тимчук Л.	Доктор педагогічних наук	2016

		Становлення та розвиток андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих в Україні (кінець XIX-XX століття): автореф. дис. на здоб, наук. ступ, д-ра пед. наук: 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки. Тернопіль, 2016. 38 с.]		
126.	Тонконог І. В.	«Підготовка вчителів у Полтавській губернії XIX ст.. – 1917 р.» [Тонконог І. В. Підготовка вчителів у Полтавській губернії XIX ст.. – 1917 р. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2018. 347 с.]	Кандидат педагогічних наук	2018
127.	Ус Т. І.	«Розвиток підготовки фахівців із видавничої справи та редагування в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.)» [Ус Т. І. Розвиток підготовки фахівців із видавничої справи та редагування в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2015. 250 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
128.	Фатєєва Е. М.	«Організаційно-педагогічні засади управління центром довузівської підготовки вищого навчального закладу» [Фатєєва Е. М. Організаційно-педагогічні засади управління центром довузівської підготовки вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2005. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2005
129.	Федорчук І. В.	«Модернізація змісту вищої педагогічної освіти в країнах Кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія)» [Федорчук І. В. Модернізація змісту вищої	Кандидат педагогічних наук	2019

		педагогічної освіти в країнах Кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2019. 291 с.]		
130.	Хміль Н. А.	«Розвиток засобів наукової комунікації як складової педагогічної науки в Україні (середина XX століття – початок XXI століття)» [Хміль Н. А. Розвиток засобів наукової комунікації як складової педагогічної науки в Україні (середина XX століття – початок XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009
131.	Хрыков Е. Н.	«Теория и методика внутришкольного управления в современных условиях» [Хрыков Е. Н. Теория и методика внутришкольного управления в современных условиях: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.01/ Е.Н. Хрыков / Луганский гос. педагогический ин-т им. Т.Г.Шевченко. — К., 1997. — 421 с.]	Доктор педагогічних наук	1997
132.	Чепурна Н. М.	«Науково-методичні засади розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників України (1970-2004 рр.)» [Чепурна Н. М. Науково-методичні засади розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників України (1970-2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський державний	Кандидат педагогічних наук	2005

		університет імені Івана Франка. Житомир, 2005. 21 с.]		
133.	Черкасов О. В.	«Формування загальнотеоретичних основ дослідження історії освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)» [Черкасов О. В. Формування загальнотеоретичних основ дослідження історії освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2004.]	Кандидат педагогічних наук	2004
134.	Чорна О. В.	«Розвиток системи моніторингу якості вищої освіти в Німеччині» [Чорна О. В. Розвиток системи моніторингу якості вищої освіти в Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Криворізький національний університет». Кривий Ріг, 2015. 266 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
135.	Шиян Н. І.	«Технологія модульно-рейтингового навчання у вищій педагогічній школі» [Шиян Н. І. Технологія модульно-рейтингового навчання у вищій педагогічній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1999. 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	1999
136.	Ярова О. Б.	«Тенденції розвитку початкової освіти в країнах європейського союзу» [Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах європейського союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2018. 531 с.]	Доктор педагогічних наук	2018

137.	Яценко В. В.	«Проблема підготовки кадрів для дошкільної освіти в історії вітчизняної педагогічної думки (початок XX ст. – 1941р.)» [Яценко В. В. Проблема підготовки кадрів для дошкільної освіти в історії вітчизняної педагогічної думки (початок XX ст. – 1941р.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2014. 205 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання				
138.	Абашкіна Н.	«Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX-XX ст.)» [Абашкіна Н. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX-XX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Абашкіна Неллі Володимирівна. – Київ, 1998. – 375 с.]	Доктор педагогічних наук	1998
139.	Білер О. С.	«Формування знань та умінь з комп'ютерних технічних засобів навчання у студентів педагогічних університетів» [Білер О. С. Формування знань та умінь з комп'ютерних технічних засобів навчання у студентів педагогічних університетів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2014. 238 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
140.	Вельма С. В.	«Методика навчання майбутніх інженерів-технологів інформаційних технологій керування та проектування» [Вельма С. В. Методика навчання майбутніх інженерів-технологів інформаційних технологій керування та проектування : дис. ... канд.	Кандидат педагогічних наук	2009

		пед. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2009. 296 с.]		
141.	Золочевська М. В.	«Методична підготовка майбутнього вчителя інформатики до використання дослідницьких методів у шкільному навчанні» [Золочевська М. В. Методична підготовка майбутнього вчителя інформатики до використання дослідницьких методів у шкільному навчанні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 2010. 271 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010
142.	Корольова Н. В.	«Формування у майбутніх інженерів-педагогів компетентності з проектування методик навчання електроенергетичних дисциплін» [Корольова Н. В. Формування у майбутніх інженерів-педагогів компетентності з проектування методик навчання електроенергетичних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2011. 416 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
143.	Ожга М. М.	«Методика навчання систем 3D проектування майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю» [Ожга М. М. Методика навчання систем 3D проектування майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2015. 284	Кандидат педагогічних наук	2015

		с.]		
144.	Отрошко Т. В.	«Система оцінювання технічної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі навчання комп'ютерних дисциплін» [Отрошко Т. В. Система оцінювання технічної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі навчання комп'ютерних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2010. 167 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010
145.	Швецова Г. А.	«Методика навчання основ комп'ютерної графіки майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей» [Швецова Г. А. Методика навчання основ комп'ютерної графіки майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2015. 270 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
146.	Чжан Цзінцзін	«Методика формування мистецької рефлексії майбутнього вчителя музики в процесі вокального навчання» [Чжан Цзінцзін Методика формування мистецької рефлексії майбутнього вчителя музики в процесі вокального навчання: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 215 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти				

147.	Александрович Н. О.	«Формування екоетичної позиції майбутнього вчителя у процесі вивчення валеологічних дисциплін» [Александрович Н. О. Формування екоетичної позиції майбутнього вчителя у процесі вивчення валеологічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2014. 250 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
148.	Андрєєв М. В.	«Формування толерантності вчителя загальноосвітньої школи» [Андрєєв М. В. Формування толерантності вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2009. 219 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009
149.	Андрієвська В. М.	«Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності» [Андрієвська В. М. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 401 с.]	Доктор педагогічних наук	2019
150.	Антонюк Л. В.	«Формування готовності майбутніх вчителів фізико-математичних спеціальностей до навчально-дослідницької діяльності» [Антонюк Л. В. Формування готовності	Кандидат педагогічних наук	2014

		майбутніх вчителів фізико-математичних спеціальностей до навчально-дослідницької діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2014. 258 с.]		
151.	Антощук С. В.	«Організаційно-педагогічні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників за дистанційною формою навчання» [Антощук С. В. Організаційно-педагогічні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників за дистанційною формою навчання: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2016. 24 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
152.	Атаманчук Ю. М.	«Теоретичні і методичні засади підготовки магістрів з управління навчальним закладом до інформатизації управлінської діяльності» [Атаманчук Ю. М. Теоретичні і методичні засади підготовки магістрів з управління навчальним закладом до інформатизації управлінської діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 486 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
153.	Бахмат Н. В.	«Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки вчителів початкової школи в умовах інформаційно-освітнього середовища вищого	Доктор педагогічних наук	2017

		навчального закладу» [Бахмат Н. В. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки вчителів початкової школи в умовах інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 497 с.]		
154.	Безбородих С. М.	«Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки» [Безбородих С. М. Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 272 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
155.	Безлюдна В. В.	«Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.)» [Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини / Рівненський державний	Доктор педагогічних наук	2018

		гуманітарний університет. Рівне, 2018. 514 с.]		
156.	Бирка М. Ф.	«Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті» [Бирка М. Ф. Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 438 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
157.	Богданова І. М.	«Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій» [Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 439 с.]	Доктор педагогічних наук	2003
158.	Брандибура І. Ю.	«Професійна підготовка бакалаврів гуманітарних наук з політології в університетах Англії та Уельсу» [Брандибура І. Ю. Професійна підготовка бакалаврів гуманітарних наук з політології в університетах Англії та Уельсу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 355 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
159.	Брославська Г. М.	«Формування інструментальних компетентностей майбутніх учителів математики і фізики у процесі професійної підготовки»	Кандидат педагогічних наук	2018

		[Брославська Г. М. Формування інструментальних компетентностей майбутніх учителів математики і фізики у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Харків, 2018. 311 с.]		
160.	Власюк І. В.	«Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін» [Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2015. 265 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
161.	Гаркавцев Є. І.	«Педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх працівників органів внутрішніх справ» [Гаркавцев Є. І. Педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2015. 292 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
162.	Герасименко І. В.	«Методика використання технологій дистанційного навчання в підготовці бакалаврів комп'ютерних	Кандидат педагогічних наук	2014

		наук» [Герасименко І. В. Методика використання технологій дистанційного навчання в підготовці бакалаврів комп'ютерних наук : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2014. 302 с.]		
163.	Грабовський П. П.	«Розвиток інформаційної компетентності вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній педагогічній освіті» [Грабовський П. П. Розвиток інформаційної компетентності вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній педагогічній освіті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад Університет менеджменту освіти НАПН України. Київ, 2016. 250 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
164.	Дем'янюк В. В.	«Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці» [Дем'янюк В. В. Формування у майбутніх спеціалістів з бухгалтерського обліку ціннісних професійних орієнтацій у фаховій підготовці : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2019. 288 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
165.	Дужа-Задорожна М.	«Професійна підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'єю у вищих навчальних закладах Німеччини» [Дужа-Задорожна М. Професійна підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'єю	Кандидат педагогічних наук	2014

		у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дужа-Задорожна Мирослава Петрівна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2014. – 19 с.]		
166.	Єнигін Д. В.	«Формування проєктивних умінь майбутніх учителів іноземних мов у фаховій підготовці» [Єнигін Д. В. Формування проєктивних умінь майбутніх учителів іноземних мов у фаховій підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет». Ялта, 2012. 321 с.]	Кандидат педагогічних наук	2012
167.	Зубко А. М.	«Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів» [Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. Київ, 2002. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2002
168.	Коваленко С. О.	«Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів професійно-технічних навчальних закладів ціннісного ставлення до праці» [Коваленко С. О. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів	Кандидат педагогічних наук	2013

		професійно-технічних навчальних закладів ціннісного ставлення до праці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2013. 240 с.]		
169.	Ковальчук І. М.	«Розвиток професійних якостей учителів технологій у післядипломній педагогічній освіті» [Ковальчук І. М. Розвиток професійних якостей учителів технологій у післядипломній педагогічній освіті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2016. 350 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
170.	Комар О. А.	«Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології» [Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2011. 479 с.]	Доктор педагогічних наук	2011
171.	Кондур О. С.	«Система професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у ЗВО» [Кондур О. С. Система професійної підготовки майбутніх фахівців із якості освіти у ЗВО : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 532 с.]	Доктор педагогічних наук	2019
172.	Корж О. Ю.	«Формування професійно значущих якостей майбутніх	Кандидата педагогічних наук	2014

		лікарів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін» [Корж О. Ю. Формування професійно значущих якостей майбутніх лікарів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2014. 329 с.]	наук	
173.	Крисюк С. В.	«Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1995 рр.)» [Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1995 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. В. Крисюк. – К., 1996. – 48 с.]	Доктор педагогічних наук	1996
174.	Кузьмінський А. І.	«Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні» [Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: дис. ... д-ра педагогічних наук:13.00.04 / Кузьмінський Анатолій Іванович. К., 2003. 443 с]	Доктор педагогічних наук	2003
175.	Курнишев Ю. А.	«Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури» [Курнишев Ю. А. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут професійно-технічної освіти. Київ, 2017. 249 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
176.	Луніна В. Ю.	«Розвиток творчого потенціалу вчителя в умовах	Кандидат педагогічних наук	2016

		центру освітніх інновацій інституту післядипломної педагогічної освіти» [Луніна В. Ю. Розвиток творчого потенціалу вчителя в умовах центру освітніх інновацій інституту післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2016. 336 с.]	наук	
177.	Лянной Ю. О.	«Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах» [Лянной Ю. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 663 с.]	Доктор педагогічних наук	2017
178.	Максимчук В.	«Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах Німеччини» [Максимчук В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Максимчук Валентин Спиридонович ; Ін-т вищ. освіти Нац. акад. пед. наук України. – Київ, 2014. – 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
179.	Мандрик Я. С.	«Формування професійної готовності майбутніх диспетчерів координаційного	Кандидат педагогічних наук	2015

		центру пошуку та рятування» [Мандрик Я. С. Формування професійної готовності майбутніх диспетчерів координаційного центру пошуку та рятування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2015. 286 с.]		
180.	Мещанінов О. П.	«Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика» [Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. П. Мещанінов. — К., 2005. — 42 с.]	Доктор педагогічних наук	2005
181.	Мілаш О. О.	«Формування дослідницької культури майбутніх учителів історії та суспільствознавства у процесі фахової підготовки» [Мілаш О. О. Формування дослідницької культури майбутніх учителів історії та суспільствознавства у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університетімені Г. С. Сковороди. Харків, 2014. 270 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
182.	Морквян І. В.	«Формування інтелектуальних умінь майбутніх учителів інформатики у процесі вивчення природничо-математичних дисциплін» [Морквян І. В. Формування інтелектуальних умінь майбутніх учителів інформатики у процесі вивчення природничо-	Кандидат педагогічних наук	2017

		математичних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Харків, 2017. 344 с.]		
183.	Ненько Ю. П.	«Теоретико-методологічні засади професійноорієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» [Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійноорієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 512 с.]	Доктор педагогічних наук	2018
184.	Нечепоренко М. В.	«Формування естетичної культури студентів класичних університетів» [Нечепоренко М. В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 175 с.]	Кандидат педагогічних наук	2005
185.	Новіцька І. В.	«Формування професійних умінь майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін у процесі розв'язування педагогічних задач» [Новіцька І. В. Формування професійних умінь майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін у процесі розв'язування педагогічних задач : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2015. 198	Кандидат педагогічних наук	2015

		с.]		
186.	Ордановська О. І.	«Теорія і практика підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до роботи у профільній школі: технолого-орієнтований підхід» [Ордановська О. І. підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до роботи у профільній школі: технолого-орієнтований підхід : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2016. 500 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
187.	Петренко Л. М.	«Теорія і методика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів» [Петренко Л. М. Теорія і методика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Лариса Михайлівна Петренко; НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти. – К., 2014. – 36 с.]	Доктор педагогічних наук	2014
188.	Пилипенко Н. В.	«Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів» [Пилипенко Н. В. Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна	Кандидат педагогічних наук	2017

		академія. Харків, 2017. 291 с.]		
189.	Полозенко О. В.	«Організаційно-методичні умови удосконалення педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу» [Полозенко О. В. Організаційно-методичні умови удосконалення педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. В. Полозенко. – К., 2003. – 283 с.]	Кандидат педагогічних наук	2003
190.	Полубоярина І. І.	«Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі» [Полубоярина І. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2008. 250 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
191.	Поплавська М. В.	«Формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку» [Поплавська М. В. Формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2014. 296 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
192.	Попович О. М.	«Підготовка майбутніх вихователів до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку» [Попович О. М. Підготовка	Кандидат педагогічних наук	2017

		майбутніх вихователів до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мукачівський державний університет. Тернопіль, 2017. 221 с.]		
193.	Притуленко І. В.	«Формування у майбутніх молодших спеціалістів з права професійних умінь з логічного структурування професійної інформації» [Притуленко І. В. Формування у майбутніх молодших спеціалістів з права професійних умінь з логічного структурування професійної інформації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2013. 214 с.]	Кандидат педагогічних наук	2013
194.	Приходько А. М.	«Формування професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах» [Приходько А. М. Формування професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 287 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
195.	Пукас І. Л.	«Професійно-педагогічний саморозвиток учителя у процесі співпраці школи з закладами педагогічної освіти» [Пукас І. Л. Професійно-педагогічний саморозвиток учителя у процесі співпраці школи з закладами педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Кам'янець-	Кандидат педагогічних наук	2018

		Подільський, 2018. 312 с.]		
196.	Пушкар Т. М.	«Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій» [Пушкар Т. М. Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2016. 262 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
197.	Рощенюк А. М.	«Підготовка майбутніх фахівців з інформаційних технологій до творчої самореалізації в адаптаційний період» [Рощенюк А. М. Підготовка майбутніх фахівців з інформаційних технологій до творчої самореалізації в адаптаційний період : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2019. 297 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
198.	Рябуха А. Ю.	«Підготовка майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій» [Рябуха А. Ю. Підготовка майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2016. 282 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
199.	Самойленко О. О.	«Організаційно-педагогічні умови підвищення	Кандидат педагогічних	2015

		кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів на основі технологій дистанційного навчання» [Самойленко О. О. Організаційно-педагогічні умови підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів на основі технологій дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2015. 183 с.]	наук	
200.	Самойлова І. В.	«Формування гнучкості педагогічних знань у студентів педагогічного коледжу у процесі професійної підготовки» [Самойлова І. В. Формування гнучкості педагогічних знань у студентів педагогічного коледжу у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2013. 191 с.]	Кандидат педагогічних наук	2013
201.	Ситянін В. В.	«Формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи» [Ситянін В. В. Формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» національної академії педагогічних наук України. Київ, 2010. 21 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010

202.	Смолюк А. І.	«Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу» [Смолюк А. І. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Луцьк, 2018. 233 с.]	Кандидат педагогічних наук	2018
203.	Соя О. М.	«Формування культури самостійної роботи майбутніх учителів математики засобами інноваційних технологій» [Соя О. М. Формування культури самостійної роботи майбутніх учителів математики засобами інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 290 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
204.	Сорочан Т. М.	«Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти» [Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" /		2005

		Сорочан Тамара Михайлівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 43 с.]		
205.	Соцький К. О.	«Формування готовності майбутніх молодших медичних спеціалістів до професійного самовдосконалення» [Соцький К. О. Формування готовності майбутніх молодших медичних спеціалістів до професійного самовдосконалення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 314 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
206.	Старостіна О. В.	«Розвиток професійної майстерності педагогічних кадрів у системі підвищення кваліфікації в Англії» [Старостіна О. В. Розвиток професійної майстерності педагогічних кадрів у системі підвищення кваліфікації в Англії: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2015. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
207.	Табінська С. О.	«Модернізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх бакалаврів з фізичного виховання» [Табінська С. О. Модернізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх бакалаврів з фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 285 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016

208.	Теплицька А. О.	«Формування основ професіоналізму майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки» [Теплицька А. О. Формування основ професіоналізму майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Дніпро, 2017. 317 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
209.	Толочко С. В.	«Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти» [Толочко С. В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед наук : 13.00.04 / Толочко Світлана Вікторівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова . - Київ, 2019. - 45 с.]	Доктор педагогічних наук	2019
210.	Трофимов О. Є.	«Підготовка майбутніх учителів до використання аудіовізуальних і комп'ютерних технологій навчання» [Трофимов О. Є. Підготовка майбутніх учителів до використання аудіовізуальних і комп'ютерних технологій навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2001. 225 с.]	Кандидат педагогічних наук	2001
211.	Тур О. М.	«Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх	Доктор педагогічних наук	2019

		фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки» [Тур О. М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 479 с.]		
212.	Упатова І. П.	«Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи» [Упатова І. П. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 506 с.]	Доктор педагогічних наук	2018
213.	Фуштей О. В.	«Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізики засобами мультимедіа» [Фуштей О. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізики засобами мультимедіа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2012. 286 с.]	Кандидат педагогічних наук	2012

214.	Харківський В. С.	«Розвиток правової компетентності фахівців медичної галузі у післядипломній освіті» [Харківський В. С. Розвиток правової компетентності фахівців медичної галузі у післядипломній освіті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2019. 264 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
215.	Чухно Л.	«Організація навчання обдарованих студентів у вищих технічних навчальних закладах Німеччини» [Чухно Л. Організація навчання обдарованих студентів у вищих технічних навчальних закладах Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Чухно Людмила Анатоліївна ; Нац. аграр. ун-т . – Київ, 2008. – 210 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
216.	Шабельник С. О.	«Формування професійної культури майбутніх дизайнерів у процесі вивчення педагогічних дисциплін» [Шабельник С. О. Формування професійної культури майбутніх дизайнерів у процесі вивчення педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2014. 221 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
217.	Шалівська Ю. В.	«Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів» [Шалівська Ю. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів : дис. ... канд. пед. наук :	Кандидат педагогічних наук	2018

		13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 315 с.]		
218.	Шевців З. М.	«Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу» [Шевців З. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2017. 608 с.]	Доктор педагогічних наук	2017
219.	Шквир О. Л.	«Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень» [Шквир О. Л. Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2018. 572 с.]	Доктор педагогічних наук	2018
220.	Шовкун В. В.	«Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики у квазіпрофесійній діяльності» [Шовкун В. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики у квазіпрофесійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Херсонський	Кандидат педагогічних наук	2016

		державний університет. Херсон, 2016. 244 с.]		
221.	Шугайло Г. В.	«Диференційований підхід до навчання комп'ютерних технологій майбутніх учителів інформатики» [Шугайло Г. В. до навчання комп'ютерних технологій майбутніх учителів інформатики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мелітопольський державний педагогічний університет. Мелітополь, 2003. 231 с.]	Кандидат педагогічних наук	2003
222.	Шульце С. В.	«Підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем» [Шульце С. В. Підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 247 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
223.	Шумілова І. Ф.	«Теоретичні і методичні основи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» [Шумілова І. Ф. Теоретичні і методичні основи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 562 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
224.	Щербакова А. В.	«Формування полікультурної компетентності у студентів-	Кандидат педагогічних наук	2015

		медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу» [Щербакова А. В. Формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2015. 357 с.]	наук	
225.	Яремчук М.	«Підготовка студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітній школі» [Яремчук М. Підготовка студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Я. Яремчук ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка				
226.	Андрєєва М. О.	«Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі» [Андрєєва М. О. Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2013. 212 с.]	Кандидат педагогічних наук	2013
227.	Віщукаєва К. М.	«Підготовка майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності» [Віщукаєва К. М. Підготовка майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності : дис. ... канд. пед.	Кандидат педагогічних наук	2012

		наук : 13.00.05 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2012. 269 с.]		
228.	Луганцева О. Г.	«Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із сім'єю» [Луганцева О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із сім'єю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2011. 374 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
229.	Максимовська Н. О.	«Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу» [Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Харківська державна академія культури. Харків, 2007. 239 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007
230.	Полянничко А. О.	«Подолання соціальної депривації дітей-сиріт в умовах загальноосвітньої школи-інтернату» [Полянничко А. О. Подолання соціальної депривації дітей-сиріт в умовах загальноосвітньої школи-інтернату : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2011. 208 с.]	Кандидат педагогічних наук	2011
231.	Чайковський М. Є.	«Теорія і практика соціально-педагогічної	Доктор педагогічних	2016

		роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору» [Чайковський М. Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 570 с.]	наук	
232.	Шароватова О. П.	«Підготовка соціальних педагогів до гувернерської діяльності» [Шароватова О. П. Підготовка соціальних педагогів до гувернерської діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Харківська державна академія культури. Харків, 2010. 329 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010
зі спеціальності 13.00.06 – теорія і методика управління освітою				
233.	Анненкова І. П.	«Теорія і методика моніторингу якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» [Анненкова І. П. Теорія і методика моніторингу якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2016. 505 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
234.	Атаманчук Ю. М.	«Теоретичні і методичні засади підготовки магістрів з управління навчальним закладом до інформатизації управлінської діяльності» [Атаманчук Ю. М. Теоретичні і методичні	Доктор педагогічних наук	2016

		засади підготовки магістрів з управління навчальним закладом до інформатизації управлінської діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 486 с.]		
235.	Бегей В. М.	«Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою» [Бегей В. М. Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 “Теорія та історія педагогіки” / Бегей Василь Миколайович ; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1995. – 48 с]	Доктор педагогічних наук	1995
236.	Белікова І. В.	«Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови» [Белікова І. В. Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2014. 352 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
237.	Білий Л. О.	«Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності» [Білий Л. О. Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Білий Леонід Григорович ; Ін-т вищ. освіти Акад. пед. наук України. – К., 2007. – 172 с.]	Кандидат педагогічних наук	2007

238.	Білик Н. І.	«Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» [Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського. Полтава, 2016. 558 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
239.	Борова Т. А.	«Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу» [Борова Т. А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2012. 488 с.]	Доктор педагогічних наук	2012
240.	Бурдіна С. В.	«Система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США» [Бурдіна С.В. Система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» /С.В.	Кандидат педагогічних наук	2008

		Бурдіна. – Луганськ, 2008. – 20 с.]		
241.	Васиньова Н. С.	«Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття)» [Васиньова Н. С. Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2019. 488 с.]	Кандидат педагогічних наук	2019
242.	Гладкова В. М.	«Акмеологічні засади професійного самовдосконалення менеджерів вищих навчальних закладів» [Гладкова В. М. Акмеологічні засади професійного самовдосконалення менеджерів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 “Теорія та методика управління освітою ”/ Гладкова Валентина Миколаївна ; Нац. акад. пед. наук України, ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. – К., 2014. – 40 с.]	Доктор педагогічних наук	2014
243.	Демідов Д. В.	«Моделювання технології організації навчального процесу у педагогічних університетах» [Демідов Д. В. Моделювання технології організації навчального процесу у педагогічних університетах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 260 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009

244.	Димитрієв А. С.	«Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття» [Димитрієв А. С. Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.06 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 20 с.].	Кандидат педагогічних наук	2004
245.	Іванов Є. В.	«Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)» [Іванов Є. В. Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 254 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
246.	Ісаєнко О. В.	«Управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників післядипломної педагогічної освіти» [Ісаєнко О. В. Управління правовим захистом результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2016. 227 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
247.	Калашнікова С. А.	«Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій»	Доктор педагогічних наук	2011

		[Калашнікова С. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2011. 462 с.]		
248.	Калініна О. Г.	«Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США» [Калініна О. Г. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Старобільськ, 2015. 259 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
249.	Камишин В. В.	«Теоретико-методологічні основи системно-інформаційної кваліметрії в управлінні навчально-виховним процесом» [Камишин В. В. Теоретико-методологічні основи системно-інформаційної кваліметрії в управлінні навчально-виховним процесом : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Інститут обдарованої дитини НАПН України. Київ, 2014. 464 с.]	Доктор педагогічних наук	2014
250.	Касьянова О. М.	«Педагогічна експертиза розвитку загальної середньої освіти регіону: теоретичний і технологічний аспекти» [Касьянова О. М. Педагогічна експертиза розвитку загальної середньої освіти регіону: теоретичний і технологічний аспекти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2012. 463 с.]	Доктор педагогічних наук	2012

251.	Качур Б. М.	«Організаційно–педагогічні умови управління науково-методичною роботою з учителями в регіоні» [Качур Б. М. Організаційно–педагогічні умови управління науково-методичною роботою з учителями в регіоні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» АПН України. Київ, 2009. 202 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009
252.	Клокар Н. І.	«Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу» [Клокар Н. І. Управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 “Теорія і методика управління освітою” / Клокар Наталія Іванівна ; Нац. акад. пед. наук України, ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. – К., 2011. – 43 с]	Доктор педагогічних наук	2011
253.	Кондрашов М. М.	«Організаційно-педагогічні умови управління процесом професійної позиції майбутніх учителів філологічних спеціальностей» [Кондрашов М. М. Організаційно-педагогічні умови управління процесом професійної позиції майбутніх учителів філологічних спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Черкаський національний університет імені Богдана	Кандидат педагогічних наук	2015

		Хмельницького. Черкаси, 2015. 273 с.]		
254.	Кравченко О. І.	«Теоретико-методологічні засади моделювання стратегічного розвитку університету» [Кравченко О. І. Теоретико-методологічні засади моделювання стратегічного розвитку університету : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2018. 574 с.]	Доктор педагогічних наук	2018
255.	Кравченко Г. Ю.	«Теоретичні і методичні засади адаптивного управління розвитком кафедральної системи інститутів післядипломної педагогічної освіти» [Кравченко Г. Ю. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління розвитком кафедральної системи інститутів післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ, 2015. 549 с.]	Доктор педагогічних наук	2015
256.	Кравченя А. О.	«Управління якістю професійної підготовки майбутніх учителів інформатики» [Кравченя А. О. Управління якістю професійної підготовки майбутніх учителів інформатики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 260 с.]	Кандидат педагогічних наук	2017
257.	Куценко Т. М.	«Організаційно-педагогічні умови ефективності державного контролю за діяльністю початкової школи» [Куценко Т. М.	Кандидат педагогічних наук	2014

		Організаційно-педагогічні умови ефективності державного контролю за діяльністю початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2014. 218 с.]		
258.	Луценко К. О.	«Організаційно-педагогічні умови управління моніторингом якості навчання фахових дисциплін майбутніх менеджерів невиробничої сфери» [Луценко К. О. Організаційно-педагогічні умови управління моніторингом якості навчання фахових дисциплін майбутніх менеджерів невиробничої сфери : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2014. 308 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
259.	Малихіна Я. А.	«Теоретичні і методичні засади управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем» [Малихіна Я. А. Теоретичні і методичні засади управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2015. 482 с.]	Доктор педагогічних наук	2015
260.	Михацька А. В.	«Проектування системи моніторингу якості професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах» [Михацька А. В. Проектування системи моніторингу якості професійної підготовки фахівців у вищих навчальних	Кандидат педагогічних наук	2014

		зкладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2014. 281 с.]		
261.	Місько Н. В.	«Розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття)» [Місько Н. В. Розвиток наукового тезауруса вітчизняної теорії управління освітою (остання чверть XX – початок XXI століття): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 321 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
262.	Наточий Л. О.	«Розвиток управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина XX ст. – початок XXI ст.)» [Наточий Л. О. Розвиток управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина XX ст. – початок XXI ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Наточий Людмила Олександрівна. – Луганськ, 2012. – 196 с. С. 78].	Кандидат педагогічних наук	2012
263.	Ніколаєнко С. М.	«Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України» [Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : спец.	Доктор педагогічних наук	2009

		13.00.06 “Теорія і методика управління освітою” / Ніколаєнко Станіслав Миколайович ; Нац. акад. пед. наук України, ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. – К., 2009. – 44 с]		
264.	Петриченко Л. О.	«Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі» [Петриченко Л. О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2014. 598 с.]	Доктор педагогічних наук	2014
265.	Пехарева С. В.	«Управління інноваційним розвитком дошкільного навчального закладу» [Пехарева С. В. Управління інноваційним розвитком дошкільного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2009. 322 с.]	Кандидат педагогічних наук	2009
266.	Росоха М. Ю.	«Управління процесом професійної підготовки майбутніх менеджерів сфери освіти» [Росоха М. Ю. Управління процесом професійної підготовки майбутніх менеджерів сфери освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2015. 298 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
267.	Рябова З. В.	«Теоретико-методологічні засади маркетингового управління навчальною діяльністю інститутів	Доктор педагогічних наук	2013

		післядипломної педагогічної освіти» [Рябова З. В. Теоретико-методологічні засади маркетингового управління навчальною діяльністю інститутів післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Рябова Зоя Вікторівна ; Нац. акад. пед. наук України, ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. – К. : 2013. – 479 с.]		
268.	Рябокін С. І.	«Моніторинг якості виховного процесу у педагогічному коледжі» [Рябокін С. І. Моніторинг якості виховного процесу у педагогічному коледжі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2014. 292 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
269.	Сергеева Л. М.	«Теоретико-методичні основи управління розвитком професійно-технічного навчального закладу» [Сергеева Л. М. Теоретико-методичні основи управління розвитком професійно-технічного навчального закладу : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 “Теорія і методика управління освітою” / Сергеева Лариса Миколаївна ; Нац. акад. пед. наук України, ДВНЗ “Ун-т менеджменту освіти”. – К., 2013. – 40 с.]	Доктор педагогічних наук	2013
270.	Соколюк О. В.	«Моніторинг розвитку оздоровчої рухової активності майбутніх учителів фізичного виховання» [Соколюк О. В. Моніторинг розвитку оздоровчої рухової активності майбутніх учителів фізичного виховання : дис. ... канд. пед.	Кандидат педагогічних наук	2018

		наук : 13.00.06 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно- педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2018. 252 с.]		
271.	Ступак О. Ю.	«Формування управлінської культури майбутніх учителів у діяльності органів студентського самоврядування» [Ступак О. Ю. Формування управлінської культури майбутніх учителів у діяльності органів студентського самоврядування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2014. 221 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
272.	Ульянова В. С.	«Теоретичні і методичні засади адаптивного управління якістю музичної освіти у вищому педагогічному навчальному закладі» [Ульянова В. С. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління якістю музичної освіти у вищому педагогічному навчальному закладі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2016. 504 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
273.	Харківська А. А.	«Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу» [Харківська А. А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / А. А.	Доктор педагогічних наук	2012

		Харківська; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". – Луганськ, 2012. – 596 с.]		
274.	Хоменко І. М.	«Управління розвитком контрольно-аналітичної компетентності викладачів фізичного виховання» [Хоменко І. М. Управління розвитком контрольно-аналітичної компетентності викладачів фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук 13.00.06 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2016. 215 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
275.	Чала А. Г.	«Управління розвитком мовленнєво-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» [Чала А. Г. Управління розвитком мовленнєво-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2014. 400 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
276.	Шарата Н. Г.	«Теорія і методика управління інноваційно-педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах» [Шарата Н. Г. Теорія і методика управління інноваційно-педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв, 2016. 597 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
зі спеціальності 13.00.07 – теорія та методика виховання				
277.	Алфімов Д. В.	«Теорія і методика виховання лідерських	Кандидат педагогічних наук	2012

		якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі» [Алфімов Д. В. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Донецький національний університет. Донецьк, 2012. 495 с.]	наук	
278.	Безугла М. В.	«Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти» [Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2015. 237 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
279.	Бурцева І. І.	«Формування у студентської молоді цінностей і особистісних смислів життя у навчально-виховному процесі класичного університету» [Бурцева І. І. Формування у студентської молоді цінностей і особистісних смислів життя у навчально-виховному процесі класичного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ, 2013. 281 с.]	Кандидат педагогічних наук	2013
280.	Малик Л. Б.	«Виховання культури праці студентів технічних коледжів у процесі вивчення загальнотехнічних дисциплін» [Малик Л. Б. Виховання культури праці студентів технічних коледжів у процесі вивчення загальнотехнічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Дрогобицький	Кандидат педагогічних наук	2015

		державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. 207 с.]		
281.	Мороз В. П.	«Організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів у процесі діяльності органів студентського самоврядування» [Мороз В. П. Організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів у процесі діяльності органів студентського самоврядування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2015. 305 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
282.	Одарченко В. І.	«Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва» [Одарченко В. І. Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2010. 227 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010
283.	Осіпцов А. В.	«Виховання загальнолюдських цінностей у студентів класичного університету» [Осіпцов А. В. Виховання загальнолюдських цінностей у студентів класичного університету : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет	Доктор педагогічних наук	2016

		імені Володимира Даля. Київ, 2016. 447 с.]		
284.	Пономарьова Г. Ф.	«Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах» [Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 540 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
285.	Роганова М. В.	«Теорія і практика виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів засобами культурологічних дисциплін» [Роганова М. В. Теорія і практика виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів засобами культурологічних дисциплін : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ, 2011. 470 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
286.	Сидоренко Ю. І.	«Формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї» [Сидоренко Ю. І. Формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2016. 261 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
287.	Солодка А. К.	«Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів» [Солодка А. К. Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем	Доктор педагогічних наук	2015

		виховання НАПН України. Київ, 2015. 461 с.]		
288.	Ушакова І. О.	«Формування естетичного образу людини у студентської молоді комплексом мистецтв» [Ушакова І. О. Формування естетичного образу людини у студентської молоді комплексом мистецтв : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2015. 410 с.]	Кандидат педагогічних наук	2015
289.	Хорошайло О. С.	«Виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями» [Хорошайло О. С. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ, 2008. 203 с.]	Кандидат педагогічних наук	2008
290.	Чаговець А. І.	«Гармонійне виховання дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу» [Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2019. 444 с.]	Доктор педагогічних наук	2019
291.	Шапаренко Х. А.	«Особистісне самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти» [Шапаренко Х. А. Особистісне самовдосконалення	Доктор педагогічних наук	2019

		майбутніх педагогів дошкільної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Харків, 2019. 725 с.]		
292.	Якібчук М. І.	«Формування управлінської культури керівників профспілкових організацій у системі післядипломної освіти» [Якібчук М. І. Формування управлінської культури керівників профспілкових організацій у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 “Теорія і методика управління освітою” / Якібчук Мирослав Ілліч ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – 20 с.]		2010
зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання				
293.	Авраменко Б. В.	«Формування дидактичної культури майбутніх науково-педагогічних кадрів в умовах аспірантури» [Авраменко Б. В. Формування дидактичної культури майбутніх науково-педагогічних кадрів в умовах аспірантури: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.09 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2014. 22 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
294.	Волкова К. С.	«Використання технології модульно-рейтингового контролю з метою підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів» [Волкова К. С. Використання технології модульно-	Кандидат педагогічних наук	2010

		рейтингового контролю з метою підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2010. 171 с.]		
295.	Жерновникова О. А.	«Дидактичні засади підготовки майбутніх учителів математики до проектування навчальної діяльності старшокласників» [Жерновникова О. А. Дидактичні засади підготовки майбутніх учителів математики до проектування навчальної діяльності старшокласників : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 478 с.]	Доктор педагогічних наук	2016
296.	Колова А. Г.	«Дидактичні засади формування вмінь ділового спілкування учнів у навчальному процесі старшої школи» [Колова А. Г. Дидактичні засади формування вмінь ділового спілкування учнів у навчальному процесі старшої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2010. 181 с.]	Кандидат педагогічних наук	2010
297.	Нестуля С. І.	«Дидактичні засади формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту в освітньому середовищі університету» [Нестуля С. І. Дидактичні засади формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту в	Доктор педагогічних наук	2019

		освітньому середовищі університету : дис. д-ра пед. наук : 13.00.09 / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. 700 с.]		
298.	Осова О.О.	«Дидактичні засади навчання іноземних мов студентів філологічних спеціальностей із застосуванням технологічних інновацій» [Осова О.О. Дидактичні засади навчання іноземних мов студентів філологічних спеціальностей із застосуванням технологічних інновацій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Харків, 2020. 564 с.]	Доктор педагогічних наук	2020
зі спеціальності 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті				
299.	Балалаєва О. Ю.	«Проектування електронних посібників з латинської мови для вищих аграрних навчальних закладів» [Балалаєва О. Ю. Проектування електронних посібників з латинської мови для вищих аграрних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2016. 269 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
300.	Варченко-Троценко Л. О.	«WIKI - технології як засіб підтримки проектної діяльності студентів гуманітарних спеціальностей університету» [Варченко - Троценко Л. О. WIKI - технології як засіб підтримки проектної діяльності студентів гуманітарних	Кандидат педагогічних наук	2017

		спеціальностей університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2017. 366 с.]		
301.	Вдовичин Т. Я.	«Використання мережних технологій відкритих систем у навчанні майбутніх бакалаврів інформатики» [Вдовичин Т. Я. Використання мережних технологій відкритих систем у навчанні майбутніх бакалаврів інформатики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Національна академія педагогічних наук України інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2016. 290 с.]	Кандидат педагогічних наук	2016
302.	Волошина Т. В.	«Використання гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій» [Волошина Т. В. Використання гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00. 10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2018. 293 с.]	Кандидат педагогічних наук	2018
303.	Воронкін О. С.	«Тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів вищих навчальних закладів України (друга половина ХХ–початок ХХІ століття)» [Воронкін О. С. Тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів вищих навчальних закладів України	Кандидат педагогічних наук	2016

		(друга половина ХХ–початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук :13.00.10 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 178 с.]		
304.	Герасименко І. В.	«Методика використання технологій дистанційного навчання в підготовці бакалаврів комп'ютерних наук» [Герасименко І. В. Методика використання технологій дистанційного навчання в підготовці бакалаврів комп'ютерних наук : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2014. 302 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
305.	Грищенко С. М.	«Геоінформаційні технології як засіб формування екологічної компетентності майбутніх інженерів гірничого профілю» [Грищенко С. М. Геоінформаційні технології як засіб формування екологічної компетентності майбутніх інженерів гірничого профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / ДВНЗ «Криворізький національний університет». Кривий Ріг, 2014. 342 с.]	Кандидат педагогічних наук	2014
306.	Іванова С. М.	«Використання системи EPRINTS як засобу інформаційно-комунікаційної підтримки наукової діяльності в галузі педагогічних наук» [Іванова С. М. Використання системи EPRINTS як засобу інформаційно-комунікаційної підтримки наукової діяльності в галузі педагогічних наук : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Інститут інформаційних	Кандидат педагогічних наук	2014

		технологій і засобів навчання. Київ, 2014. 317 с.]		
307.	Коваленко В. В.	«Використання WEB-орієнтованих і мультимедійних технологій у формуванні соціальної компетентності молодших школярів» [Коваленко В. В. Використання WEB-орієнтованих і мультимедійних технологій у формуванні соціальної компетентності молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2018. 286 с.]	Кандидат педагогічних наук	2018
19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія				
308.	Мельніченко О. І.	«Психологічні чинники прийняття нововведень науково-педагогічними працівниками вищого навчального закладу» [Мельніченко О. І. Психологічні чинники прийняття нововведень науково-педагогічними працівниками вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / Київський національний торговельно-економічний університет. Київ, 2017. 19 с.]	Кандидат психологічних наук	2014
зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси				
309.	Нойманн О.	«Федеральна та земельна законодавча влада та їх вплив на місцеве самоврядування в об'єднаній Німеччині» [Нойманн О. Федеральна та земельна законодавча влада та їх вплив на місцеве самоврядування в об'єднаній Німеччині : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Нойманн Олена Юріївна ; Нац. ун-т "Києво-Могилянська акад.". – Київ, 2010. – 237 с.]	Кандидат політичних наук	2010

310.	Сасин Г. В.	«Обґрунтування сучасного типу революцій в транзитному суспільстві на прикладі України» [Сасин Г. В. Обґрунтування сучасного типу революцій в транзитному суспільстві на прикладі України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: 23.00.02 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 212 с.]	Кандидат політичних наук	2015
із спеціальності 25.00.02 – механізми державного управління				
311.	Мазак А. В.	«Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект» [Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2005. 199 с.]	Кандидат наук з державного управління	2005
312.	Орлів М. С.	«Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні» [Орлів М. С. Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні: дис. ... д-ра. наук з держ. управління: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2019. 440 с.]	Доктор наук з державного управління	2019
313.	Петрик О. Л.	«Державне регулювання гарантій науково-педагогічних працівників та механізми їх реалізації» [Петрик О. Л. Державне регулювання гарантій	Кандидат наук з державного управління	2015

		науково-педагогічних працівників та механізми їх реалізації : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 / Чернігівський національний технологічний університет. Чернігів, 2015. 208 с.]		
314.	Якайтис І. Б.	«Механізми державного управління інноваційним розвитком вищої освіти в Україні» [Якайтис І. Б. Механізми державного управління інноваційним розвитком вищої освіти в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 / Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу МОН України. Івано-Франківськ, 2018. 246 с.]	Кандидат наук з державного управління	2018
із спеціальності 25.00.05 – галузеве управління: управління освітою				
315.	Дзвінчук Д. І	«Психолого-методичні засади розробки програм підвищення кваліфікації державних службовців (освітня сфера)» [Дзвінчук Д. І. Психолого-методичні засади розробки програм підвищення кваліфікації державних службовців (освітня сфера): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління: 25.00.05 / Українська Академія державного управління при Президентові України. Київ, 1999. 25 с.]	Кандидат наук з державного управління	1999

Додаток В

Затверджую

Ректор Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Г.Ф. Пономарьова

«18» вересня 2019р.

Програма
сприяння професійному розвитку
науково-педагогічних і педагогічних
працівників Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
та структурних підрозділів на 2019-2024 н.р.

Харків – 2019

1. Нормативно-правове забезпечення реалізації Програми

Програма розроблена відповідно до Конституції України, Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №: 800.

2. Мета та завдання реалізації Програми

2.1. Метою реалізації Програми є вдосконалення фахової підготовленості науково-педагогічних і педагогічних працівників шляхом поглиблення і розширення їх професійних знань, формування відповідних компетенцій та набуття досвіду виконання професійних завдань у межах спеціальності.

2.2. Основними завданнями професійного розвитку викладачів академії є:

- оновлення, розширення і поглиблення фахових знань;
- формування нових професійних компетенцій у викладацькій, науковій, методичній, організаційній, виховній діяльності;
- засвоєння інноваційних методик і технологій, оволодіння ефективними методами і засобами навчання та виховання;
- набуття досвіду формування, вдосконалення змісту педагогічної освіти у контексті завдань підвищення її якості;
- створення умов для фахового зростання та підвищення освітнього рівня викладачів.

3. Реалізація Програми

3.1. Реалізація програми передбачає як виконання нормативних вимог щодо підвищення рівня і якісних характеристик кваліфікацій працівників, так і врахування їх потреб, бажань, наукових інтересів тощо.

- 3.2. Професійний розвиток працівника є необхідною й обов'язковою умовою і засобом успішного виконання посадових обов'язків науково-педагогічного і педагогічного працівника, його атестацій та обрання на посади.

4. Види та форми професійного розвитку викладачів

- 4.1. Фахове зростання та підвищення кваліфікації викладачів здійснюється за такими видами:
- довготривалі (отримання другої, додаткової фахової та іншої освіти, навчання в докторантурі та аспірантурі, участь у постійно діючих семінарах, практикумах, курси, стажування тощо);
 - короткострокові (семінари, тренінги, участь у наукових заходах, вебінари, круглі столи тощо).
 - постійні (систематичні) (інформальна освіта (самоосвіта), науково-методична робота, видавнича діяльність з підготовки посібників, підручників, довідників, словників тощо).
- 4.2. Для викладачів-початківців працює «Школа молодого викладача».
- 4.3. Науково-педагогічні та педагогічні працівники мають змогу відвідувати навчальні заняття та інші форми освітньо-наукової роботи, що проводяться колегами з метою запозичення чи взаємообміну досвідом.

5. Шляхи і засоби реалізації Програми

Вирішення завдань та досягнення мети реалізації програми здійснюється такими шляхами:

- системна реалізація поставлених завдань упродовж 2019-2024 років;
- інформування науково-педагогічних і педагогічних працівників щодо напрямів, видів, форм підвищення кваліфікацій;
- складання та контроль виконання Індивідуальних планів викладачів);

- широке залучення викладачів до формування та реалізації планів заходів фахового спрямування на кафедрі, факультеті, в академії та поза її межами;
- щорічне складання рейтингів викладачів та кафедр з різних напрямів діяльності й обговорення їх на Вченій раді академії;
- сприяння участі науково-педагогічних і педагогічних працівників у науково-освітніх форумах, що відбуваються в Україні і за кордоном;
- щорічний контроль виконання науково-педагогічними працівниками вимог посадових обов'язків викладача, старшого викладача, доцента, професора, зокрема щодо наукової та методичної роботи;
- участь науково-педагогічних та педагогічних працівників у реалізації національних та міжнародних проєктів і програм, діяльності спілок, консорціумів тощо;
- виконання та захисту дисертаційних досліджень;
- участь у фахових конкурсах, фестивалях, виставках;
- керівництво науковими дослідженнями аспірантів, молодих учених, студентів;
- організація та керівництво науковими гуртками, участь у роботі журі, фахових конкурсів, членство у редакційних колегіях фахових видань тощо.

6. Фінансування заходів Програми

Фінансування заходів Програми здійснюється як за рахунок бюджетних коштів, так і самофінансування працівниками власної діяльності.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
Іван СТЕПАНЕЦЬ

2020 р.

ПРОГРАМА

стажування методистів та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти

Тема «Науково-теоретичні та практичні аспекти технології організації освітнього процесу».

Обсяг/тривалість стажування у годинах та кредитах ЄКТС: 180 год. /6 кредитів

Харків – 2020

Програма стажування методистів, науково-педагогічних працівників закладів освіти (викладачів) 8 с.

Укладачі **Анатолій ЄРЬОМКІН**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту.

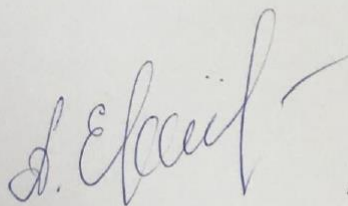
Олена АКІМОВА, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту

Юлія БЛУДОВА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту

Програму схвалено на засіданні кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту.

Протокол №9 від «15 січня» 2020 р.

Завідувач кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти
та освітнього менеджменту

Анатолій ЄРЬОМКІН

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЖУВАННЯ

Метою стажування є:

- підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників, опанування новітніми методами навчання, набуття досвіду провадження науково-дослідної і викладацької діяльності, забезпечення інформаційного обміну та розширення наукових контактів;
- вивчення інноваційного педагогічного досвіду та набуття навичок роботи по проведенню семінарських та практичних занять;
- удосконалення умінь і навичок проведення теоретичних занять і організації самостійної роботи студентів з педагогічних дисциплін;
- удосконалення навчально-методичних матеріалів із самостійної роботи студентів;
- розробка комплексу навчально-методичного забезпечення педагогічних дисциплін.

Виконання завдань індивідуальної програми роботи

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
		Аудиторно	Дистанційно	
	усього	лекції, семінари/ практичні	лекції, семінари/ практичні	сам. робота
<p align="center">МОДУЛЬ 1</p> <p align="center">Удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань</p>				
Змістовий модуль 1. Ознайомлювально-консультаційна діяльність				
Тема 1. Консультації з керівником стажування за змістом програми.	14	1	3	10
Тема 2. Ознайомлювальна робота з сайтом академії, зокрема з організацією освітньої, науково-методичної діяльності кафедри.	13		3	10
Тема 3. Ознайомлювальна робота із сучасними тенденціями та аспектами організації освітнього процесу.	13		3	10
Усього за ЗМ 1	40	1	9	30
<p align="center">МОДУЛЬ 2</p> <p align="center">Набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності та/або професії, та/або займаної посади (за специфікою спеціальності, освітньої програми)</p>				
Змістовий модуль 2. Організація ефективного і безпечного освітнього середовища НУШ				
Тема 1. Організація ефективного і безпечного освітнього середовища.	13		3	10

Тема 2. Організація фізичного середовища. Навчальні центри та освітні осередки. Роль вчителя у формуванні психологічно безпечного середовища	14	1	3	10
Тема 3. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. Співробітництво як основа роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами	13		3	10
Тема 4. Особливості безбального оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами.	13		3	10
Тема 5. Диференційоване викладання як засіб задоволення освітніх потреб усіх учнів початкової школи	22	1	6	15
Усього за ЗМ 2	75	2	18	55
<p style="text-align: center;">МОДУЛЬ 3 Формування та розвиток фахових компетентностей (за специфікою спеціальності, освітньої програми)</p>				
Змістовий модуль 3. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ				
Тема 1. Сучасні тенденції реформування методики виховної роботи з учнями початкових класів.	12	2		10
Тема 2. Створення правил та рутин класу. Об'єднання класної спільноти..	13	1		12
Тема 3. Практика організації ранкових зустрічей	14	2		12
Тема 4. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та суть. Ефективні форми налагодження партнерських взаємин.	14	2		12

6

Тема 5. Творча співпраця учнів, батьків та вчителів. Сучасні форми роботи з батьками першокласників.	12	2		10
Усього за ЗМЗ	65	9		56
Разом годин	180	12	27	141

*** Термін стажування 1,5 місяці обсягом 180 годин (12 аудиторних, 27 дистанційних і 141 самостійної роботи).**

Завдання індивідуальної програми розглянуто на засіданні кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту

"__" _____ 20__ року, протокол № _____.

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій. Модульне навчання / А. М. Алексюк. – К.: ІСДО, 1993. – 220 с.
2. Азаров Ю. 100 тайн детского развития / Ю. Азаров. – М.: ИВА, 1996. – 480 с.
3. Виховні технології / упоряд. В. Варава, В. Зоц. – К.: Редакція загальнопедагог. газет, 2004. – 120 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник / Наталія Павлівна Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 527 с.
5. Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття. – К.: Генеза, 1994. – 62 с.
6. Дичнівська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І. М. Дичнівська. – К.: Академвидав, 2004. – 351 с.
7. Закон України «Про освіту» // Нормативно-правові акти про наукову та науково-практичну діяльність у вищих навчальних закладах України: У 2 кн. / за ред. Ю. І. Горобця та М. І. Панова. – Х.: Право, 2001. – Кн.1. – С.17–42.
8. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// mon.gov.ua](http://mon.gov.ua).
9. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник / Неля Євтихіївна Мойсеюк. – К.: 2001. – 608 с.
10. Островерхова Н. М. Аналіз уроку: Концепції, методики, технології / Н. М. Островерхова. – К.: ІНК ОС, 2003. – 352 с.
11. Педагогіка / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Вища школа, 1986. – 542 с.
12. Педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / под ред. Ю. К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
13. Педагогика / под ред. П. И. Пидкасистого. – М.: Педагог. Общество России, 2004. – 608 с.
14. Педагогічний словник / АПН, Ін-т педагогіки ; підгот. Н.Б. Копиленко [та ін.] ; відп. ред. М.Д. Ярмаченко. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
15. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. / Иван Павлович Подласый. – М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС, 1999 – 576 с.
16. Пометун О. І. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ : навч. посіб. / О. І. Пометун, О. А. Комар. – Умань : Софія, 2007. – 66 с.
17. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібн. для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл.. – К.: Богданова А. М., 2009. – 226 с.
18. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г. К. Селевко – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
19. Сердюк Г. М. Педагогічний пошук класного керівника / Г. М. Сердюк. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2005. – 120 с.

20. Степанков Н. К. Педагогика: Учебное пособие / Н. К. Степанков. – Минск: Издательство В. М. Скакун, 1998. – 448 с.
21. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій / А. С. Філіпенко – К.: Академвидав, 2004. – 207 с.
22. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник / Михайло Миколайович Фіцула. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 527 с.
23. Хуторской А. В. Современная дидактика : Учебник для вузов / Андрей Викторович Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544с.
24. Ягупов В. В. Педагогіка: Навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
25. Амонашвили Ш.А. В школу – с шести лет. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.
26. Вишневський О. Теоретичні основи педагогіки : курс лекцій / О. Вишневський, О. Кобрій, М. Чепіль. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 268 с.
27. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
28. Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченко. – Вид. 4-е. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – 482 с.
29. Дусавицкий А. К. Развитие личности в учебной деятельности / А.К. Дусавицкий. – М.: Дом педагогики, 1999. – 148 с.
30. Історія педагогіки. : Навчальний посібник / М. Левківський, О. Микитюк. – Х., 2002.
31. Коваленко Є. І Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія : навч. посіб. / Є. І. Коваленко, Н. І. Белкіна. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 664 с.
32. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. - К. : Знання, 2006. - 311 с.
33. Кузьмінський А.І. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищої школи в умовах неперервної полікультурної освіти: навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. - Черкаси : Видавництво ЧДТУ, 2007. - 71 с.
34. Омеляненко, В. Л. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2008. – 415 с.
35. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
36. Урок [Електронний ресурс]: сайт вчителів початкових класів : конспекти уроків, виховних заходів, статті на освітню тематику. – Режим доступу: <http://yrok.at.ua/>
37. EdEra [Електронний ресурс]: соціальний проект інтерактивної освітньої літератури. – Режим доступу: <https://www.ed-era.com/books/>
38. Освітні тренди [Електронний ресурс]: освітні тренди – Режим доступу: <http://blog.ed-era.com/tag/osvitni-trendi/>

Додаток Д

Типи програм підвищення кваліфікації, які використовувалися на другому етапі розвитку СПК НПП ЗВО США (за Л. Хаворфом)**1. Програми на основі технологій навчання і виховання.**

Програма «Лідер Лідеру» (L2L) – єдина програма розвитку навичок лідерства у НПП Массачусетського Технологічного Інституту, заснована на взаємній відповідальності і партнерстві між Інститутом та НПП – учасниками програми. L2L розрахована на рік і пропонувала вивчення як теоретичної основи керівництва, так і практичного досвіду. Програма містила: творчі майстерні, індивідуальні плани розвитку, наставництво, створення проєктів та презентацій. На початку програми збиралися листи-оцінки про лідерство кожного учасника програми з боку колег, керівників, підлеглих та інших, що, у поєднанні з самооцінкою і коучингом, дозволяє розробити індивідуальний план розвитку лідерства. Кожен НПП зустрічався зі своїм фекульті-девелопером після кожної сесії, щоб обговорити прогрес щодо досягнутих цілей і проблем, що могли стримувати освітній прогрес, способів застосування концепцій лідерства до індивідуальної роботи у ЗВО [5].

2. Стипендіальні програми на основі національного конкурсу з можливістю вибору єдиного критерію для отримання стипендії.

Стипендії від корпорації Карнегі. Корпорація Карнегі (Carnegie Corporation) – один із найдавніших благодійних фондів США, заснований 1911 року в Нью-Йорку. Головна мета – сприяння розвитку освіти, поширення знань і налагодження порозуміння. Корпорація надає грантову підтримку державним та науковим установам, ЗВО, громадським організаціям задля реалізації інноваційних проєктів, що відповідають вимогам певної програми фонду і сприяють підтримці міжнародних зв'язків [2].

Стипендії від фонду цивільних досліджень і розвитку. Фонд цивільних досліджень і розвитку (CRDF Global) – суспільне некомерційне об'єднання, засноване 1995 року Національним науковим фондом США. Сприяє міжнародному співробітництву завдяки наданню грантів, стипендій і технічного оснащення для вчених і НПП. Основні завдання діяльності Фонду в Україні – надання грантової допомоги науковцям для: здійснення науково-дослідної роботи в галузі прикладних і фундаментальних наук; придбання технічного обладнання та підтримки комерціалізації технологій, проведення наукових конференцій і семінарів; інтеграції наукових досліджень і вищої освіти [2].

3. Стажувальні програми – обмін досвідом між різними ЗВО.

«Програма підвищення кваліфікації» між Масачусетським Технологічним Інститутом і Сінгапурським Університетом Технологій та Дизайну (MIT-SUTD Faculty Development Program) забезпечує: проведення міждисциплінарних курсів, групової роботи, здійснення науково-дослідної роботи, розробку проєктів під керівництвом Масачусетського Технологічного Інституту. За період реалізації програми НПП брали участь у наукових семінарах або практикумах, що проводилися раз на два тижні з різних аспектів науки і викладання [5].

Програма ім. Г. Гамфрі – програма у США, що охоплює професійне стажування НПП, які досягли середнього рівня професійної кар'єри, у певних галузях для громадян України та інших країн світу; забезпечує професійний розвиток через вивчення обраних навчальних дисциплін у ЗВО під час проходження академічної програми (тривалість – 9 місяців), участь у конференціях, семінарах, набуття практичного досвіду тощо [2].

4. Грантові програми.

Гранти надавалися на основі професійних заслуг. «Остаточний вибір окремих одержувачів премій проводиться ЗВО на місцевому рівні» [4].

Прикладом грантової програми може служити *«Фонд професійно розвитку лекторів» Мічиганського Університету*. У програмі брали участь

НПП ЗВО, які мали право подати заяву на отримання гранту в розмірі до 2000 доларів для фінансування розвитку професійних компетентностей. Наприклад, ці кошти використовувалися: для участі в професійних зустрічах, семінарах, конференціях, тренінгах тощо, на придбання технічної бази або програмного забезпечення, витрати на відрядження, редакційні послуги, творчі відпустки тощо [3].

5. Грантова програма сприяння навчанню у США (Opportunity Funds Program) – фінансово допомагає НПП, які б хотіли підвищити власну кваліфікацію у ЗВО США [1].

Список використаних джерел

1. Актуальні стипендіальні програми Україна vs Світ. URL : <https://cutt.ly/QgL2w7A> (дата звернення : 27.06.2018).
2. Гранти і стипендії: США. *Віддел академічної мобільності Київського національного університета імені Тараса Шевченка* : сайт. URL : http://mobility.univ.kiev.ua/?page_id=1238&lang=uk (дата звернення : 05.09.2020).
3. Faculty Handbook The University of Tennessee, Knoxville 2010. URL : https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=utk_fachand (дата звернення : 13.05.2019).
4. Haworth L. J. Some problems and trends in the support of academic science. *Science, government and the universities*. Seattle ; London, 1966. P. 42–61.
5. Massachusetts Institute of Technology : website. URL : <http://www.mit.edu> (date of the application : 01.09.2019).

Додаток Е

Додаток 7

Інформаційно-аналітичні матеріали

до питань порядку засідання Національної ради з питань розвитку науки і технологій, яке відбудеться 5 листопада 2019 року

До 1 питання порядку денного

«Про формування засад державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності.»

«Пропозиції Наукового комітету щодо ключових положень реформування наукової сфери»

На сучасному етапі стан науки в Україні визначається як критично скрутний. Такий стан науково-технічної сфери не відповідає законодавчо закріпленому курсу України на інтеграцію до Європейського союзу та вимогам Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Він унеможливує розвиток інноваційної економіки («економіки знань») та конкурентноспроможного виробництва, підриває рівень гуманітарної свідомості, провінціалізує українську науку та відкидає Україну на задвірки глобального світу.

Критично скрутний сучасний стан науки в Україні характеризується, зокрема:

- низькою часткою витрат на науку від ВВП;
- низькими показниками витрат на науку із розрахунку на одного науковця;
- низькою часткою дослідників у структурі зайнятого населення;
- критично низьким рівнем оплати праці науковців бюджетних установ та їх неповною занятістю;
- здебільшого застарілим парком аналітичного і експериментального обладнання в наукових установах країни;
- історично та адміністративно сформованими диспропорціями між різними напрямками досліджень;
- різким збільшенням відпливу українських учених до інших країн, різким зменшенням частки молодих дослідників, тривалим зниженням престижу та соціального статусу вітчизняного науковця;
- розмиванням вимог (особливо в останні роки) до дисертаційних робіт та присудження наукових ступенів та звань, поширенням плагіату та моральною і професійною корупцією, яка пронизує процедури присудження наукових ступенів та звань за деякими науковими спеціалізаціями.

Науковим комітетом, як робочим колегіальним органом Національної ради з питань розвитку науки і технологій з метою реалізації положень статті 20 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» проведено заслуховування та оцінювання звітів центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та інших головних розпорядників бюджетних коштів, що здійснюють наукову та науково-технічну діяльність або є замовниками наукових досліджень та

розробок, про стан використання коштів на наукову та науково-технічну діяльність. За результатами опрацювання звітів Науковим комітетом підготовлено проект висновків та пропозицій (Додаток 2) щодо стану використання коштів на науку. Результати опрацювання звітів показали наявність системних проблем, які є спільними для великої кількості ГРБК, і вирішення яких вимагає серйозних змін у державній політиці щодо здійснення наукової та науково-технічної діяльності. Водночас, з впровадженням заходів з підвищення ефективності використання бюджетних коштів, потрібно відшукувати шляхи вирішення проблеми постійного хронічного недофінансування науки в Україні.

Пропонується взяти до відома висновки та пропозиції Наукового комітету ради за результатами попереднього заслуховування звітів головних розпорядників бюджетних коштів, що здійснюють наукову та науково-технічну діяльність або є замовниками наукових досліджень та розробок, і передбачити шляхи розв'язання виявлених проблем при прийнятті Національною радою подальших рекомендацій щодо реформи наукової сфери. Пропонується також провести наступне заслуховування та оцінювання звітів головних розпорядників бюджетних коштів до квітня 2020 року з метою вчасної підготовки та внесення відповідних рекомендацій Національною Радою.

З огляду на вкрай скрутне становище, наукова система в Україні є вразливою і може бути безповоротно зруйнована в разі продовження недофінансування, скорочення чисельності дослідників і відсутності реформ. До такого ж результату можуть призвести і радикальні механічні структурні зміни, якщо такі будуть запроваджуватись переважно адміністративними та апаратними засобами. Тому реформи мають бути негайними і рішучими, та водночас зваженими, з обов'язковим залученням наукової спільноти до процесу реформування.

Реформа наукової сфери повинна бути частиною загальної реформи економіки та суспільної сфери країни з орієнтацією на розвиток наукоємних виробництв та послуг і розбудову ефективної соціальної та інформаційної політики, що стимулюватиме попит на відповідні дослідження і розробки, у тому числі стосовно забезпечення обороноспроможності держави.

Науковим комітетом Національної ради з питань розвитку науки і технологій підготовлено пропозиції щодо необхідних основних першочергових кроків з реформування наукової сфери, викладених та оформлених у документі «Ключові положення реформування науки України» (Додаток 3), який було схвалено на засіданні Наукового комітету (Протокол № 4 засідання НК від 6 серпня 2019 р.). Документ відображає бачення Наукового комітету основних принципів, які мають бути покладені в основу реформування наукової сфери України у короткостроковій (3 роки) перспективі.

Пропонується рекомендувати Кабінетові Міністрів України забезпечити врахування цих положень при розробці плану дій уряду щодо виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2019 року № 849, схваленої постановою Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 року № 188-IX, в

частині реалізації цілі 1.5 розділу I Програми «Українські вчені мають належні умови для досліджень та інтегровані у світовий науковий простір».

Зокрема, пропонується терміново внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 540 «Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ» з метою забезпечення максимального залучення іноземних експертів до атестації, крім тих випадків, де таке залучення недоцільне з міркувань національної безпеки. Такі зміни необхідні для якнайшвидшого перезапуску процесу атестації з адекватним рівнем незалежності і прозорості.

Водночас, оскільки проблема незалежності експертизи є більш загальною, і стосується також експертизи наукових проєктів і програм, пропонується розробити принципи функціонування в Україні системи незалежної експертизи державних цільових наукових та науково-технічних програм, наукових проєктів, на базі яких внести зміни до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу», якими врегулювати залучення до проведення наукової і науково-технічної експертизи іноземних експертів з врахуванням захисту національних інтересів, визначити механізми оплати праці експертів та інших учасників проведення наукової і науково-технічної експертизи, зокрема іноземних; встановити вимоги дотримання наукових етичних принципів та запобігання конфлікту інтересів під час проведення наукової і науково-технічної експертизи, та відповідальності експертів та інших учасників проведення експертизи за порушення цих вимог.

Пропонується розробити зміни до законодавства, необхідні для початку реорганізації системи національних академій наук відповідно до ключових пропозицій щодо реформування науки, розроблених Науковим комітетом, а саме: передачі кращих установ галузевих національних академій наук, крім Національної академії медичних наук, до НАН України, і перетворення відповідних галузевих національних академій наук на громадські організації, що не здійснюють управління науковими установами, зі збереженням довічної плати за звання академіка та члена-кореспондента; створення умов для об'єднання наукових установ і підрозділів на основі найбільш конкурентних у Національні наукові центри, Державні ключові лабораторії, Навчально-наукові центри та Дослідницькі університети, а також для переходу наукових установ на інші організаційно-правові форми з гнучкими умовами оплати праці.

Для забезпечення виконання Дорожньої карти приєднання України до Європейського Дослідницького простору, а також для реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України пропонується передбачити у Плані дій Уряду щодо реалізації Програми діяльності конкретні заходи і завдання щодо приєднання України до Європейського Дослідницького простору, зокрема, приєднання до Європейської хмари відкритої науки, участі у програмі досліджень та інновацій ЄС "Horizon Europe", створення нормативно-правової бази для участі України у Європейських консорціумах дослідницької інфраструктури (ERIC), визначення пріоритетних для України ERIC та приєднання до них, набуття членства у програмі ЄС "COST".

Пропозиції Міністерства освіти і науки щодо реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України в частині розвитку наукової сфери

Суспільство очікує від сфери науки результатів, здатних стати драйверами соціального та економічного зростання країни, активізації інноваційних процесів у всіх сферах суспільного життя. У свою чергу, вчені, які хочуть долучитись до розв'язання важливих соціально-економічних проблем країни, мають вкрай обмежені можливості одержати кошти на реалізацію власних ідей.

Можливості кар'єрного зростання науковця, та, в першу чергу, молодого науковця, в межах системи нинішніх наукових установ обмежені. Реалізація кар'єри вченого в межах системи закладів вищої освіти також має ряд проблем, обумовлених відсутністю стабільного фінансування науки в закладах вищої освіти, надвисоким рівнем бюрократизації як на рівні закладу вищої освіти, так і на рівні загальнодержавного законодавства. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення вченого, застарілість обладнання на якому проводяться наукові дослідження, є обмежуючими факторами участі у міжнародному науково-технічному співробітництві та консервують українську науку.

Бюджетне фінансування науки спрямовується переважно на утримання застарілого та неефективного комплексу державних наукових установ. Понад 75 відсотків бюджетного фінансування науки йде на забезпечення діяльності Національної та галузевих академій наук, пріоритетні напрями діяльності яких вони визначають самостійно.

Обмеженість та неефективність бюджетного фінансування науки не компенсується стимулами залучення інвестицій у наукову сферу від приватного бізнесу. Звичні для світу інструменти грантового фінансування конкретних наукових проєктів в Україні практично відсутні. Відсутні також податкові стимули для інвестицій у дослідження і розробки в частині податку на прибуток, а також благодійної та меценатської підтримки вченим, оподатковуються навіть кошти, отримані як гранти від іноземних донорів. Це змушує вчених, особливо молодих вчених, шукати можливості самореалізації та достойної оплати своєї праці за кордоном.

Причини, що призвели до такого стану української науки:

1) Система управління у державному секторі досліджень і розробок застаріла, звужує масштаби й напрями наукової діяльності (в тому числі й у аспекті міждисциплінарності), продукує результати, що не відповідають світовому рівню, та не орієнтовані на вирішення нагальних актуальних економічних і соціальних проблем країни. Відсутні економічні стимули залучення приватних інвестицій у наукову сферу.

2) Престижність праці вченого знаходиться на низькому рівні через неконкурентний рівень оплати праці, відсутність можливостей для кар'єрного та професійного зростання, особливо для молодих вчених. Необізнаність громадян щодо потенціалу та результатів української науки посилює недовіру до спроможності українських вчених та доцільності фінансування науки за рахунок коштів платників податків.

3) Можливості українських вчених бути залученими до участі у

міжнародних програмах та міжнародних дослідницьких інфраструктурах недостатні та не відповідають реальній спроможності науковців.

Розуміючи актуальні проблеми наукової сфери та причини, що призвели до їх виникнення, Урядом запропонований **новий курс державної політики у цій сфері**.

Метою цієї політики є створення державою таких умов провадження наукової діяльності для українських вчених за яких вони організаційно та матеріально підтримані державою, максимально ефективні й продуктивні та інтегровані у світовий науковий простір. Ревізія результативності цієї політики буде здійснюватися за ключовими показниками, зокрема, щодо:

- кількості публікацій та кількості цитувань українських вчених у журналах, які індексуються провідними міжнародними наукометричними базами даних;
- зростання частки грантового фінансування в загальному обсязі фінансування наукових досліджень та розробок;
- зростання питомої ваги видатків на фінансування наукових проектів, грантових та стипендіальних програм для молодих вчених у загальному обсязі видатків державного бюджету на науку.

Досягнення поставленої мети передбачає здійснення заходів за різними напрямками реалізації політики – *міжнародне співробітництво та інтеграція, фінансові інструменти та матеріально-технічне забезпечення наукової діяльності, підтримка наукової діяльності молодих вчених, якість наукових досліджень та їх відкритість результатів для кожного громадянина країни*.

Підціль щодо розвитку міжнародного співробітництва: *Вчені інтегровані до європейського та світового дослідницького просторів, мають можливість доступу до провідних світових дослідницьких інфраструктур, грантів на реалізацію права академічної мобільності. Наукові установи та заклади вищої освіти зацікавлені у підвищенні кваліфікації своїх працівників та їх участі у міжнародному науково-технічному співробітництві*.

Реалізація підціль передбачає:

- долучення України до міжнародних наукових програм та організацій;
- долучення України до міжнародних дослідницьких інфраструктур;
- запровадження державної підтримки права на академічну мобільність.

Показники результативності:

1а) кількість публікацій українських вчених у журналах, які індексуються провідними наукометричними базами даних, підготовлених у співавторстві з зарубіжними вченими;

1б) кількість міжнародних дослідницьких інфраструктур, у яких Україна бере участь;

1в) кількість грантів, наданих за бюджетні кошти вітчизняним вченим для реалізації права на академічну мобільність.

Підціль, що передбачає збільшення матеріальної підтримки науковців та їх матеріально-технічне забезпечення: *Вчені мають достойний рівень оплати праці та доступ до дослідницької інфраструктури, яка дає можливість проводити дослідження на високому якісному рівні*.

Реалізація підціль передбачає:

- нові підходи до формування оплати праці наукового працівника;

- запровадження пріоритетного розвитку матеріально-технічної бази дослідницької інфраструктури, що працює за принципом відкритого доступу;
- фінансування діяльності НУ та ЗВО за результатами державної атестації.

Показники результативності:

- 2а) відношення середньої заробітної плати у сфері науки до середньої заробітної плати в економіці;
- 2б) кількість створених Національних наукових центрів;
- 2в) кількість створених центрів колективного користування науковим обладнанням;
- 2г) кількість створених державних ключових лабораторій;
- 2д) частка державних наукових установ, що фінансуються за результатами прозорої та об'єктивної атестації їх діяльності;
- 2е) кількість закладів вищої освіти, які отримують базове фінансування наукової і науково-технічної діяльності, за результатами атестації їх наукової і науково-технічної діяльності.

Підціль, що безпосередньо пов'язана із розширенням фінансової підтримки наукової діяльності: ***Вчені мають доступ до багатоканального фінансування наукових досліджень, яке розподіляється за прозорими процедурами.***

Реалізація підціль передбачає:

- запровадження грантового фінансування науки;
- запровадження фіскальних стимулів наукової діяльності;
- запровадження нових принципів проведення та оплати науково-технічної експертизи;

Показники результативності:

- 3а) частка грантового фінансування у загальному обсязі бюджетного фінансування наукових досліджень та розробок;
- 3б) частка коштів, що розподіляються через НФД, у загальному обсязі бюджетного фінансування наукових досліджень та розробок;
- 3в) питома вага коштів іноземних замовників (грантодавців) у загальному обсязі фінансування науки в Україні;
- 3г) частка науково-технічних експертиз, проведених із залученням закордонних експертів.

Підціль, що передбачає особливу підтримку наукової діяльності молодих вчених: ***Для молодих вчених запроваджено спеціальні програми для стимулювання продовження наукової кар'єри.***

Реалізація підціль передбачає:

- запровадження програми постдокторантури у закладах вищої освіти та наукових установах;
- розширення грантових програм для молодих вчених.

Показники результативності:

- 4а) питома вага коштів державного бюджету на науку, що розподіляється у вигляді конкурсних, грантових та стипендіальних програм для молодих вчених;
- 4б) питома вага вчених віком до 40 років у загальній кількості наукових працівників;
- 4в) частка зов та ну, що запровадили програму постдокторантури.

Підціль, що передбачає забезпечення ефективності наукових досліджень та можливість ревізії їх якості, відкритість їх результатів для кожного громадянина країни: *Наука вирішує найважливіші проблеми економіки та соціальної сфери країни. Громадяни мають широкий доступ до результатів наукових досліджень та розробок, мають можливість оцінити їх якість та ефективність витрачання бюджетних коштів на науку. Псевдонаука не толерується у жодному її прояві.*

Реалізація підцільі передбачає:

- затвердження нової системи пріоритетів наукового розвитку;
- підтримку державою академічної доброчесності;
- розширення публічності інформації про напрями використання коштів та результати наукових досліджень.

Показники результативності:

5а) обсяг коштів державного бюджету, спрямованих на фінансування нових пріоритетних напрямів;

5б) кількість профілів авторів наукових робіт, розміщених у Національній електронній науково-інформаційній системі;

5в) кількість звернень до Національного репозитарію академічних текстів.

Реалізація пропонованого курсу державної політики передбачає :

Заходи нормативного забезпечення реалізації запропонованого курсу:

- затвердити новий перелік пріоритетних напрямів розвитку науки, що орієнтовані на досягнення Цілей сталого розвитку;
- внести зміни до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність";
- нормативне забезпечення зміни системи оплати праці наукових працівників, що запроваджує рівні базові умови для посад працівників однакової кваліфікації, які виконують однакову за складністю та функціональними ознаками роботу та диференційовані умови, що враховують результати наукової діяльності;
- запровадити податкові стимули для інвесторів наукової діяльності;
- скасувати оподаткування іноземних грантів на проведення наукових досліджень і розробок;
- створити нормативну базу для підтримки наукової діяльності та розвитку кар'єри молодих вчених;
- нормативне забезпечення реалізації права на академічну мобільність;
- внести зміни до законодавства з питань наукової і науково-технічної експертизи в частині врегулювання оплати праці іноземних експертів, уточнення статусу державної експертизи, умов, що дають право на проведення експертизи, врегулювання відповідальності експертів тощо;
- законодавче забезпечення розширення грантової підтримки наукової діяльності;
- затвердження концепції розвитку дослідницької інфраструктури;
- затвердження Державної цільової програми полярних досліджень на 2021-2030 роки та Державну програму морських досліджень;

- ратифікація міжнародного договору щодо приєднання України до рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій "Горизонт Європа";
- ратифікація міжнародного договору щодо приєднання України до програми ЄС зі стимулювання науково-технічної співпраці COST;
- нормативно-правове забезпечення приєднання України до європейських консорціумів дослідницьких інфраструктур та ініціатив спільного програмування.

Фінансове забезпечення запропонованого курсу:

- збільшення фінансування Національного фонду досліджень України;
- збільшення базового фінансування науки у закладах вищої освіти за результатами атестації їх діяльності;
- збільшення посадових окладів наукових працівників;
- фінансове забезпечення створення нових центрів колективного користування науковим обладнанням;
- кошти для розширення грантової підтримки наукової діяльності ключовими ЦОВВ, що відповідають за розвиток науки у відповідних галузях економіки;
- фінансова підтримка молодих вчених;
- забезпечення оплати роботи вітчизняних та іноземних експертів у сфері наукової діяльності;
- фінансування державних програм полярних та морських досліджень;
- внески до програми Горизонт-Європа та інших міжнародних програм з наукових досліджень;

Заходи адміністративно-організаційного забезпечення:

- провести державну атестацію всіх державних наукових установ та наукової складової державних закладів вищої освіти;
- реорганізувати Національну та національні галузеві академії наук та оптимізувати системи державних наукових установ, організацій та підприємств, що знаходяться у сфері їх відання;
- забезпечити інституційну спроможність Національного фонду досліджень;
- створити нові центри колективного користування науковим обладнанням;
- створити Національну науково-інформаційну систему;
- забезпечити роботу Національного репозитарію академічних текстів як ефективного інструменту боротьби з плагіатом.

Заходи інформаційно-комунікаційного забезпечення реалізації запропонованого курсу:

- надати вільний доступ до результатів вітчизняних наукових досліджень, актуальної інформації про фінансові, людські ресурси та управління науковими проектами для всіх громадян країни;
- провести комунікаційні кампанії щодо результатів наукової діяльності українських вчених, престижності професії науковця;
- інформаційні заходи щодо підтримки державою принципів академічної доброчесності у науковій сфері.

До 2 питання порядку денного

«Про пріоритети державної підтримки розвитку науки у закладах вищої освіти.»

Важливим завданням, визначеним базовими для наукової діяльності закладів вищої освіти законами України «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність», є запровадження для закладів вищої освіти державної атестації в частині провадження ними наукової та науково-технічної діяльності.

Ціль державної атестації – визначення ефективності наукової та науково-технічної діяльності закладів вищої освіти за науковими напрямками. Одним із важливих наслідків державної атестації є фінансування окремих наукових напрямів за галузями знань (базове фінансування).

22 серпня 2018 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 652 «Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності», яку розроблено Міністерством освіти і науки України з метою виконання вимог частини 5 статті 67 Закону України «Про вищу освіту» та частини 3 статті 19 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Постановою затверджено Порядок проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності та визначено перелік наукових напрямів, за якими повинна проводитися державна атестація.

Наказом МОН від 12 березня 2019 року № 338 «Про державну атестацію закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 червня 2019 року за № 688/33659 та за № 689/33660, затверджено Методику оцінювання наукових напрямів ЗВО під час проведення державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності та Положення про експертні групи та Комісію з питань проведення державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності.

Наказом МОН від 18 липня 2019 року № 1012 оголошено проведення державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності, які знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України.

Наказом МОН від 12 серпня 2019 року № 1097 (зі змінами, внесеними наказом МОН від 02 жовтня 2019 року № 1256) затверджено персональний склад Комісії з питань проведення державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності.

Згідно з Положенням про експертні групи та Комісію з питань проведення державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності Комісія має визначити персональний кількісний склад експертних груп за відповідними науковими напрямками.

Відповідно до наказу МОН від 18 липня 2019 року № 1012 13 серпня поточного року на офіційному веб-сайті МОН було розпочато реєстрацію фахівців та вчених, яких може бути включено як кандидатів до складу експертних груп для проведення оцінювання ефективності діяльності ЗВО за

науковим напрямом. Для цього було розроблено google-form анкети кандидата та форма рейтингового листка, за яким оцінюється кандидат до складу експертної групи.

У конкурсному відборі кандидатів до складу експертних груп було розглянуто та опрацьовано 918 анкет. За результатами аналізу анкет та рейтингування кандидатур Комісією прийнято рішення про доцільність здійснення **додаткового набору** експертів, які мають провести аналіз, експертне оцінювання наукової та науково-технічної діяльності закладів вищої освіти і підготовку узагальненого висновку щодо результатів державної атестації, забезпечивши за підсумками донабору включення до експертних груп **українських та іноземних експертів, які є активними науковцями, мають вагомий науковий доробок та значний досвід проведення експертизи.**

Крім того Комісією запропоновано:

внести зміни до методики оцінювання наукових напрямів закладів вищої освіти під час проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.03.2019 №338), які забезпечать **унікнення конфлікту інтересів** під час проведення експертного оцінювання наукової та науково-технічної діяльності закладів вищої освіти і підготовки узагальненого висновку щодо результатів державної атестації та **широку суспільну довіру до результатів державної атестації.**

внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року №652 «Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності» з метою залучення ширшого кола експертів, в тому числі іноземних, до експертних груп, зміни **принципів формування комісії** з питань проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності, зміни строків етапів проведення державної атестації.

З метою здійснення зазначених заходів необхідним ж призупинення призупинення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження наукової (науково-технічної) діяльності

До 3 питання порядку денного:

«Про забезпечення діяльності Національного фонду досліджень України».

Відповідно до Рекомендацій Заключного звіту незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України, підготовленого комісією незалежних експертів та провідних фахівців профільних міністерств країн ЄС для Європейської Комісії: «Україні необхідно підвищити якість та значення наукової і науково-технічної діяльності через фінансування конкурентних досліджень, і Національний фонд досліджень має стати потужним керманічем змін та установою, що буде боротися за впровадження реформ у системі науки і технологій України». Враховуючи ці рекомендації та

відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» постановою Кабінету Міністрів України від 04 липня 2018 р. № 528 було утворено Національний фонд досліджень України. Національний фонд досліджень України (далі – Фонд) став правонаступником прав та обов'язків Державного фонду фундаментальних досліджень як державної наукової установи, що належить до сфери управління МОН.

Основним завданням Фонду є грантова підтримка фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних та гуманітарних наук та прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. Органами управління Фонду є голова; наукова рада; дирекція; наглядова рада.

Науковим комітетом як Наглядовою радою Фонду було сформовано структуру Фонду, кількість секцій та напрями їх діяльності.

Як Ідентифікаційний комітет за результатами відкритих консультацій із світовими та вітчизняними науковими організаціями визначив вимоги до кандидатів, критерії їх відбору та процедуру конкурсу.

Положення про конкурс щодо обрання членів наукової ради Фонду з переліком кваліфікаційних вимог до кандидатів у члени наукової ради Фонду було розроблено та затверджено Науковим комітетом Національної ради України з питань розвитку науки і технологій на засіданні 18 квітня 2018 року. Відповідно до цього Положення персональний склад членів наукової ради Фонду становить 30 осіб. Положенням передбачено утворення 3 секцій (секція природничих, технічних наук та математики – 14 членів; секція біології, медицини та аграрних наук – 9 членів; секція соціальних та гуманітарних наук – 7 членів).

17 липня 2018 року було оголошено про початок проведення конкурсу.

Перелік кандидатів із 155 осіб, які були висунуті і подали заяву зі згодою на участь у конкурсі, 10 вересня 2018 року було оприлюднено на офіційному веб-сайті Національної ради.

Члени Ідентифікаційного комітету детально проаналізували відповідність кандидатів кваліфікаційним вимогам, встановленим Положенням про конкурс, зокрема щодо вільного володіння державною мовою та володіння на достатньому рівні англійською мовою; перебування за основним місцем роботи на посаді наукового (науково-педагогічного) працівника в науковій установі, закладі вищої освіти, науково-технічній організації або на аналогічній посаді на підприємстві, що має науково-технічні підрозділи; наявність наукового ступеня та не менш як 10 років сумарного наукового (науково-педагогічного) стажу; рівня наукової репутації, наявності визнаних фаховою спільнотою значних особистих наукових та/або науково-технічних здобутків у вигляді цитованих публікацій та/або впроваджених у виробництво патентів (авторських свідоцтв); кількості публікацій за останні 10 років у наукових виданнях, індексованих наукометричними базами Scopus та/або Web of Science (у випадку соціогуманітарних спеціальностей - пошукова система Google Scholar) та індексу Гірша за ними; документального підтвердження про впровадження у виробництво щонайменше двох патентів на винахід (авторських свідоцтв)

кандидата та виконання високотехнологічних проектів за останні 10 років; наявності досвіду участі або керівництва міжнародними проектами та проведення експертизи таких проектів.

Особливу увагу членами Ідентифікаційного комітету приділено питанням стану наукової репутації кандидата і довіри до нього в науковому середовищі, відгукам наукової громадськості щодо цих кандидатів.

Кандидатури у члени наукових рад секцій були внесені такими суб'єктами подання, як Національна академія наук України, національні галузеві академії наук, наукові установи, заклади вищої освіти, громадські наукові організації.

Науковим комітетом як Ідентифікаційним комітетом було сформовано рейтинговий список кандидатів до кожної секції та шляхом голосування обрано членів Наукової ради. Переможцями конкурсу стали представники міст Києва, Дніпра, Запоріжжя, Івано-Франківська, Львова, Полтави, Харкова та Черкас.

Під час засідання Національної ради України з питань розвитку науки і технологій 30 листопада 2018 року було схвалено звіт Наукового комітету як Ідентифікаційного комітету Національного фонду досліджень щодо процедури та результатів обрання членів Наукової ради Фонду; схвалено склад Наукової ради Фонду та рекомендовано Кабінету Міністрів його затвердити.

На цьому ж засіданні Національною радою було підтримано пропозицію Наукового комітету щодо затвердження окремим рішенням Уряду умов оплати праці працівників Фонду та прийнято рішення розробити та подати на затвердження відповідний проект акта Кабінету Міністрів.

Окрім зазначеного, було прийнято рішення уповноважити члена Наукового комітету Ємець А.І. здійснити державну реєстрацію Фонду як юридичної особи та інші заходи, необхідні для початку його функціонування; опрацювати питання (Фонду державного майна, Мінагрополітики, МОН, Мінекономрозвитку, Національній академії аграрних наук) та подати пропозиції щодо розміщення Фонду; відповідно до законодавства визначити Фонд головним розпорядником бюджетних коштів та вжиття заходів щодо поетапного збільшення частки фінансової підтримки через Фонд (у 2020 році – не менше 10%, у 2021 – не менше 15% видатків, передбачених за загальним фондом державного бюджету на фінансування науки).

На забезпечення діяльності Національного фонду досліджень та Державного фонду фундаментальних досліджень, який знаходиться у стадії припинення, грантову підтримку наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2019 рік було виділено бюджетних коштів у сумі 262 448,0 тис. грн.

На виконання протокольного рішення № 2 засідання Національної ради Науковим комітетом було підготовлено, а розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1087 затверджено склад Наукової ради Фонду та уповноважено Ємець Аллу Іванівну, члена Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій, здійснити передбачені законодавством заходи, пов'язані із здійсненням державної реєстрації Фонду як юридичної особи, та інші заходи, необхідні для початку його функціонування.

3 січня 2019 року було зареєстровано Національний фонд досліджень України як юридичну особу, а також взято його на облік Головним управлінням

регіональної статистики та ДПІ у Голосіївському районі як платника податків та як платника єдиного внеску. 11 жовтня 2019 року Фонд зареєстровано також в управлінні Державної казначейської служби України в Голосіївському районі м. Києва.

Науковою радою було обрано, а Наглядовою радою, функції якої виконує Науковий комітет, погоджено голову Наукової ради – голову Фонду та голів наукових рад секцій Фонду. Науковим комітетом (лист Наукового комітету від 01.02.2019 №007-1-255 до Міністерства освіти і науки) підготовлено проект розпорядження Кабінету Міністрів України щодо призначення Яценка Л.П. головою Національного фонду досліджень. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 132 призначено Л.П. Яценка головою Фонду.

Спільно підготовлено та рішенням Наукової ради (протокол № 1 від 25.01.2019 р.) затверджено Положення про порядок обрання та звільнення виконавчого директора, його заступників, керівників структурних підрозділів дирекції Фонду. На підставі цього Положення Науковою радою Фонду двічі оголошувався конкурс на посаду виконавчого директора Фонду (у березні та повторно у червні 2019 року), за результатами останнього з яких було обрано Науковою радою та погоджено Наглядовою радою Фонду кандидатуру на посаду виконавчого директора. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2019 року № 815 виконавчим директором Національного фонду досліджень України призначено Сорочинського Бориса Володимировича.

Науковим комітетом було підготовлено та постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 325 затверджено умови оплати праці працівників дирекції Фонду. Дирекцією Фонду підготовлено пропозиції щодо структури Фонду, а також кошторису та штатного розпису на 2019 рік, які погоджені Наглядовою радою.

Підготовлено 2 проекти постанов Кабінету Міністрів України, які направлено до Міністерства освіти і науки: «Про затвердження Порядку формування та використання коштів Національного фонду досліджень України» та «Про затвердження Порядку конкурсного відбору та фінансування Національним фондом досліджень України проектів з виконання наукових досліджень і розробок». Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку конкурсного відбору та фінансування Національним фондом досліджень України проектів з виконання наукових досліджень і розробок», підготовлений Науковою радою та затверджений Наглядовою радою, було направлено Науковим комітетом листом від 25 червня 2019 року № 007-1-335 до Міністерства освіти і науки. Міністерством освіти і науки проект акта було розміщено для громадського обговорення, наразі здійснюється його доопрацювання з урахуванням отриманих пропозицій.

Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та використання коштів Національного фонду досліджень України» виноситься на розгляд Національної ради, відповідно до пункту 8 ст.41 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Науковим комітетом спільно з МОН підготовлено пропозиції щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо Національного фонду досліджень України»

та Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо Національного фонду досліджень України». Унормування питання щодо розміщення власних надходжень Фонду на поточних рахунках та тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих як плата за надання послуг, благодійні внески, гранти на депозитних рахунках у банках державного сектору; збереження на поточних рахунках у банках державного сектору залишків коштів власних надходжень Фонду на кінець бюджетного періоду для здійснення видатків у наступному бюджетному періоді відповідно до кошторису є актуальним та необхідним для роботи Фонду. Водночас, Міністерством фінансів не було підтримано та повернуто законопроекти Міністерству освіти і науки без погодження. Такі пропозиції було направлено до Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій листом Наукового комітету Національної ради до проекту Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (реєстр. № 2144 від 16.09. 2019 року).

Здійснено заходи, пов'язані із забезпеченням приміщення для Фонду. Задля розміщення Національного фонду досліджень погоджено питання з Національною академією наук України про оренду приміщення в Інституті фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН загальною площею 522,1 кв. м. за адресою: м. Київ, проспект Науки, 41.

Водночас, відповідно до Рекомендації 3 звіту для Європейської комісії для гарантування більшої підзвітності та прозорості Національний фонд досліджень має перебувати під контролем міжнародних організацій і отримувати допомогу з їхнього боку. Такий контроль на думку європейських експертів має здійснюватись через консультативну раду, до складу якої входитимуть адміністратори з партнерських міжнародних організацій, таких як DFG (Німеччина), NOW (Нідерланди), SNSF (Швейцарія), ERC (Європа). Також свою підтримку і готовність надання допомоги висловили представники Національного Наукового Фонду США, які на запрошення Наукового комітету перебували в Україні з візитом 11 вересня 2018 року. Проте, приміщення, виділене для Фонду, має незручне, віддалене від центру та адміністративних установ розташування, потребує капітального ремонту, в тому числі і заміни електромережі, системи теплопостачання, водовідведення, заміни вікон, є також некомфортним для перебування іноземних делегацій. У зв'язку з відсутністю закладених на капітальний ремонт коштів на 2019, 2020 роки Фонд потребує забезпечення іншим приміщенням.

Відповідно до бюджетної програми 2201300 «Забезпечення діяльності Національного фонду досліджень та Державного фонду фундаментальних досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» у 2019 році за розділом «Видатки на споживання» було передбачено 4,014 млн. грн. Однак, залишок коштів, який наразі є на рахунку Державного фонду фундаментальних досліджень не дозволяє Національному фонду досліджень швидко розпочати свою діяльність. У зв'язку з цим, паспорт бюджетної програми за кодом 2201300 потребує відповідного корегування для збільшення видатків на діяльність Національного фонду досліджень у 2019 році.

Продовжують залишатись невиконаними положення абзацу сімнадцятого пункту 14 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення щодо розроблення та внесення законопроектів про внесення змін до Податкового, Бюджетного та Господарського кодексів України для забезпечення особливого статусу Національного фонду досліджень».

За чинним законодавством, представники бізнесу або закордонні донори, які могли б надавати фінансові та інші ресурси при реалізації проектів через Фонд, можуть робити це лише у форматі благодійних внесків і не мають можливості встановлювати окремі умови як грантонадавачі.

Розробка та впровадження законодавчих змін до Податкового, Бюджетного та Господарського кодексів могли б забезпечити нормативно-правове врегулювання проблем взаємодії Фонду з іншими грантонадавачами, встановлення особливих податкових преференцій для фізичних та юридичних осіб, які виступатимуть грантонадавачами при реалізації проектів через Фонд, а також проблем придбання, оподаткування та розмитнення імпортного наукового обладнання та матеріалів, що закупуються за грантові кошти, надані Фондом.

Вирішення цього питання потребує створення робочої групи, яка б, з врахуванням аналогічного досвіду в інших країнах, після проведення фахових правових консультацій, консультацій з фахівцями Міністерства фінансів, Державної фіскальної служби підготувала відповідні пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів. Також доцільно було б розповсюдити на Національний фонд досліджень ті особливі преференції, які передбачено Указом Президента України №718/2019 для Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту.

Наразі продовжується робота Національного фонду досліджень з підготовки проекту загальної стратегії роботи Національного фонду досліджень України; порядку та методичного забезпечення проведення експертизи проектів з виконання наукових досліджень і розробок, що подаються Національному фонду досліджень України для участі в конкурсних відборах; Положення про дотримання наукових етичних принципів та запобігання конфлікту інтересів під час проведення Національним фондом досліджень України експертизи та конкурсного відбору проектів з виконання наукових досліджень і розробок; пропозицій щодо розподілу фінансування між секціями тощо.

Також потребує прищвидження внесення в установленому законодавством порядку проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо Національного фонду досліджень України»

Відповідно до статті 49 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Національний фонд досліджень України є головним розпорядником бюджетних коштів. Всупереч цьому, в проекті Закону України «Про Державний бюджет на 2020 рік» Національний фонд досліджень України виступає як розпорядник коштів нижчого рівня, для якого головним розпорядником є Міністерство освіти і науки. Вважаємо за доцільне привести даний проект у відповідність до чинного законодавства і визначити Національний фонд досліджень України головним розпорядником бюджетних коштів.

До 4 питання порядку денного:

«Про утворення робочих груп Національної ради України з питань розвитку науки і технологій»

Національна рада України з питань розвитку науки і технологій є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, що утворюється при Кабінетові Міністрів України з метою забезпечення ефективної взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності. Науковий комітет - робочий колегіальний орган Національної ради, що представляє інтереси наукової громадськості.

Відповідно до пункту 24 Положення про Національну раду України з питань розвитку науки і технологій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 226, Науковий комітет може ініціювати утворення постійних або тимчасових робочих груп, а також експертних комісій з окремих питань, делегувати своїх членів та пропонувати кандидатури експертів для включення до складу робочих груп.

Частиною 14 статті 20 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено, що Національна рада України з питань розвитку науки і технологій для підготовки рішень з питань, що належать до її компетенції, утворює постійні або тимчасові робочі групи. Персональний склад робочих груп формується з числа членів Національної ради України з питань розвитку науки і технологій з обов'язковим представництвом членів Наукового та Адміністративного комітетів, а також осіб, рекомендованих для участі в робочій групі Головою Національної ради України з питань розвитку науки і технологій або його заступниками. До складу робочих груп можуть включатися вчені, викладачі вищих навчальних закладів, представники державного та приватного секторів економіки, вітчизняні та іноземні експерти.

Робочі групи Національної ради України з питань розвитку науки і технологій діють на принципах відкритості та прозорості. Розроблені робочими групами проекти документів подаються на розгляд Наукового комітету.

Пунктом 5.7 протоколу № 2 засідання Національної ради від 30 листопада 2018 року було рекомендовано Національній раді, МОН у місячний строк створити робочі групи з підготовки проектів нормативно-правових актів, спрямованих на реформування вітчизняної наукової сфери, в тому числі здійснення заходів, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 776, залучення до їх роботи представників Наукового та Адміністративного комітетів Національної ради, заінтересованих центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук, національних галузевих академій наук відповідно до частини 14 статті 20 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Міністерству освіти і науки було доручено за результатами діяльності зазначених робочих груп внести в установленому порядку Кабінетові Міністрів узгоджені пропозиції, в тому числі щодо здійснення заходів, відповідальним за виконання

яких визначено Національну раду.

Однак, фактично була створена лише частина необхідних робочих груп, причому виключно як робочі групи МОН, які почали працювати лише в червні 2019 р. з обмеженою внаслідок сезону відпусток активністю, і робота яких в подальшому була поставлена на паузу у зв'язку з зміною уряду. З огляду на зазначене пропонується прийняття рішення про забезпечення виконання частини 14 статті 20 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і створити наступні робочі групи Національної ради:

- з підготовки пропозицій щодо змін до законодавства для забезпечення реорганізації Національної академії наук та національних галузевих академій наук;
- з підготовки пропозицій щодо оновлення системи пріоритетів розвитку науки і техніки та заходів з їх реалізації;
- з підготовки пропозицій щодо інтеграції вітчизняної науки у світовий науковий простір та Європейський дослідницький простір з урахуванням національних інтересів;
- з підготовки пропозицій щодо змін до законодавства з питань діяльності Національного Фонду Досліджень України;
- з підготовки пропозицій щодо стратегії розвитку державної дослідницької інфраструктури;
- з підготовки пропозицій щодо засад функціонування в Україні системи незалежної наукової і науково-технічної експертизи;
- з підготовки пропозицій щодо засад функціонування в Україні системи присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань.

Головам Адміністративного та Наукового комітетів Національної ради пропонується у місячний термін сформулювати пропозиції щодо персонального складу таких робочих груп та подати їх на затвердження Голові Національної ради. Забезпечення координації роботи робочих груп вбачається доцільним покласти на Міністерство освіти і науки.

Освітньо-наукова програма

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ОСВІТНЬО-НАУКОВА ПРОГРАМА

Третій (освітньо-науковий) рівень
(назва рівня вищої освіти)

Доктор філософії
(назва ступеня, що присвоюється)

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ: 01 Освіта
(шифр та назва галузі знань)

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ: 011 Науки про освіту
(код та найменування спеціальності)

СХВАЛЕНО

Вченою радою

Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради
протокол № 4

від 16 листопада 2016 р.

Голова Вченої ради

Г. Ф. Пономарьова

ХАРКІВ
2016

І. ПЕРЕДМОВА

Освітню програму третього рівня здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Науки про освіту розроблено відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах» від 23 березня 2016 року № 261.

ЗАТВЕРДЖЕНО ТА НАДАНО ЧИННОСТІ

Вченою радою Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради від 16 листопада 2016 р. протокол № 4.

РОЗРОБНИКИ СТАНДАРТУ:

Керівник проектної групи – Пономарьова Галина Федорівна, доктор педагогічних наук, професор, академік Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений працівник народної освіти України, Почесний громадянин Харківської області, ректор академії;

Роганова Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор;

Бельмаз Ярослава Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор.

II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Рівень вищої освіти	третій (освітньо-науковий) рівень
Ступінь, що присвоюється	доктор філософії (PhD)
Назва галузі знань	01 Освіта
Назва спеціальності	011 Науки про освіту
Обмеження щодо форм навчання	заочна
Предметна область (галузь знань)	Науки про освіту За двома спеціалізаціями: теорія та методика виховання; загальна педагогіка та історія педагогіки
Кваліфікація освітня, що присвоюється	Доктор філософії в галузі освіти з узагальненим об'єктом діяльності: вищі навчальні заклади; установи післядипломної освіти педагогічних кадрів; науково-педагогічні установи
Мета програми	Підготовка висококваліфікованих науковців і науково-педагогічних кадрів у галузі освіти шляхом здійснення наукових досліджень і отримання нових практично спрямованих результатів, а також підготовки та захисту дисертацій
Обґрунтування наукового напрямку в підготовці здобувачів за освітньо-науковою програмою	У КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради підготовка докторів філософії галузі знань 01 Освіта за спеціальністю 011 Науки про освіту у пріоритеті проводиться в рамках кафедральної науково-дослідної теми «Підготовка педагога до інноваційної професійної діяльності в умовах реформування змісту освіти». Водночас зберігається можливість вільного вибору теми аспірантом, за умови її узгодження з науковим керівником
Опис предметної галузі	Програма підготовки здобувачів вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти з метою здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 01 Освіта зі спеціальності 011 Науки про освіту передбачає набуття аспірантами теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних наукових проблем у галузі педагогічної науки та дослідницько-інноваційної діяльності, проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, а саме:

	<p>– здобуття глибинних знань педагогічної науки, зокрема, засвоєння основних підходів, теорій та концепцій, оволодіння методологією та методами педагогічних досліджень, розуміння теоретичних і практичних проблем в організації виховного процесу в контексті плюралізму і варіативності виховних практик, історії розвитку педагогічної теорії та практики, основних тенденцій та закономірностей розвитку освіти в різних країнах;</p> <p>– оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору;</p> <p>– набуття універсальних навичок дослідника, зокрема презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, ділового спілкування рідною мовою на високому професійному рівні, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять;</p> <p>– здобуття мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності.</p> <p>Підготовка аспірантів виконується під керівництвом наукового керівника за індивідуальним навчальним планом і індивідуальним планом наукової роботи, які формуються на основі даної ОНП. Індивідуальний навчальний план та індивідуальний план наукової роботи затверджуються Вченою радою КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради протягом двох місяців з дня зарахування особи до аспірантури. Невиконання освітньої та/або наукової складових є підставою для відрахування аспіранта. Програма передбачає педагогічну практику, проходження якої заплановано у четвертому семестрі протягом 3 тижнів</p>
Академічні права випускників	Аспірант, який пройшов підготовку за даною ОНП та отримав диплом доктора філософії може продовжити навчання у ВНЗ України та за кордоном для отримання наукового ступеня доктора наук

Працевлаштування випускників (тільки для регульованих професій)	Сфера працевлаштування – заклади вищої освіти, науково-дослідні установи. Професійні назви робіт: викладач вищого навчального закладу I-IV рівня акредитації, науковий співробітник
--	---

Вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання: **другий (магістерський) рівень або повна вища освіта (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст»).**

III. ОБСЯГ КРЕДИТІВ ЄКТС, НЕОБХІДНИЙ ДЛЯ ЗДОБУТТЯ ВІДПОВІДНОГО СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Освітньо-наукова програма складається з освітньої складової. *Освітня складова* освітньо-наукової програми складається з 60 кредитів ЄКТС – 45 нормативних та 15 вибіркових.

IV. ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКА АСПРАНТУРИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 011 НАУКИ ПРО ОСВІТУ

Інтегральна компетентність	Доктор філософії (рівень 8): здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та професійної практики.
Загальні компетентності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність формувати системний науковий світогляд, професійну етику, загальнокультурний кругозір. 2. Здатність до постійного саморозвитку і самовдосконалення у професійній сфері. 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. 4. Здатність до толерантного сприйняття різних ідей, принципово нових точок зору на факти дійсності. 5. Здатність використовувати потенціал креативності в генеруванні педагогічних ідей та досягненні наукових цілей. 6. Здатність застосовувати закони формальної логіки в процесі інтелектуальної діяльності. Вміння робити узагальнення і висновки. 7. Вміння вести пошук, добір та опрацювання наукової інформації з різних джерел і літератури з теми дослідження на українській і іноземній мові. 8. Здатність використовувати основні сучасні інформаційні технології, методи видобування та обробки, пошуку і

	<p>систематизації інформації. Навички роботи в комп'ютерних мережах зі збору, аналізу та управління інформацією, навички використання програмних засобів.</p> <p>9. Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності.</p> <p>10. Здатність до аналізу, синтезу, критичної оцінки педагогічних явищ, процесів, досягнень педагогічної науки.</p> <p>11. Здатність відбирати та застосовувати валідні діагностичні методики, проводити статистичний аналіз отриманих результатів у поєднанні з їхньою якісною інтерпретацією.</p> <p>12. Здатність здійснювати комплексні дослідження, у тому числі міждисциплінарні, на основі цілісного системного наукового світогляду.</p> <p>13. Здатність керуватись етичними нормами та дотримуватись етики поведінки у наукових дослідженнях.</p> <p>14. Володіння англійською на рівні вище середнього (Upper Intermediate B2): здатність, презентувати англійською результати власних досліджень у різних жанрових формах (стаття, есе, презентація, виступ на конференції, публічна науково-популярна чи наукова лекція, тощо). Знання та розуміння наукової термінології.</p> <p>15. Здатність до усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою. Володіння навичками ділового спілкування рідною мовою на високому професійному рівні, знання та розуміння наукової термінології.</p> <p>16. Здатність працювати в міжнародному контексті з наукових та освітніх проблем, відноситись із повагою до національних та культурних традицій, способів роботи інших спільнот.</p>
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	<p>1. Здатність прогнозувати розвиток вищої освіти в Україні та світі, розуміти теоретичні та практичні проблеми вищої освіти в європейських країнах, історію розвитку та сучасний стан науково-педагогічних знань в них, використовувати систематизовані теоретичні і практичні знання для визначення та розв'язання дослідницьких задач проблематики історії педагогіки та педагогічної компаративістики.</p> <p>2. Зорієнтованість в сучасних тенденціях розвитку теорії та методики виховання.</p> <p>3. Здатність до теоретичного критичного аналізу педагогічних теорій, концепцій, систем і практики навчання і виховання.</p> <p>4. Здатність прогнозувати вплив суспільних перетворень на зміну ціннісних орієнтирів учнівської молоді.</p> <p>5. Здатність організовувати освітній процес у контексті ідей</p>

	<p>гуманізації, демократизації, етнізації виховання на засадах аксіологічного, культурологічного, синергетичного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного підходів та колективної творчої діяльності суб'єктів виховної взаємодії.</p> <p>6. Здатність узагальнювати і критично оцінювати наукові результати, отримані іншими науковцями, виявляти і формулювати актуальні науково-педагогічні проблеми.</p> <p>7. Здатність на основі сучасних наукових досягнень визначати мету, завдання дослідження, адекватні їм методи дослідження, розробляти програму науково-педагогічного дослідження.</p> <p>8. Здатність до організації цілісного науково-педагогічного дослідження.</p> <p>9. Здатність виявляти шляхи та педагогічні технології духовного розвитку особистості у вищій школі.</p> <p>10. Вільне володіння понятійно-термінологічним апаратом педагогічної науки.</p> <p>11. Володіння методологією та методами науково-педагогічного дослідження.</p> <p>12. Розуміння різних контекстів, в яких навчання та виховання можуть мати місце.</p> <p>13. Здатність розуміти і застосовувати новітні педагогічні технології в якості основи для загальних і конкретних навчальних та виховних заходів.</p> <p>14. Здатність на основі аналізу теоретичного і емпіричного матеріалу самостійно формулювати висновки і пропозиції для вирішення завдань у галузі педагогічної практики.</p> <p>15. Здатність розробляти інструментальні методи оцінювання результатів навчання, виховання і чинників, що їх визначають.</p> <p>16. Здатність відбирати, узагальнювати і адаптувати результати сучасних міждисциплінарних досліджень у процесі викладання педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах.</p> <p>17. Здатність прогнозувати, планувати, організовувати, здійснювати, оцінювати та корегувати навчально-виховний процес у закладах вищої освіти.</p> <p>18. Здатність критично оцінювати власні дослідження у контексті результатів сучасних наукових досліджень.</p> <p>19. Здатність аргументувати та захищати авторську позицію під час наукових обговорень, у тому числі іноземною мовою.</p> <p>20. Здатність презентувати результати дослідження в науковому контексті, усно і письмово, у формі наукових зустрічей та громадських ініціатив.</p>
--	---

	<p>21. Здатність до викладацької діяльності в вищих навчальних закладах, структурування та перетворення наукових знань у навчальний матеріал.</p> <p>22. Здатність до представлення та обговорення наукових результатів іноземною мовою в усній та письмовій формах.</p> <p>23. Обирати в усному і писемному педагогічному мовленні найдоцільніші формули мовленнєвого етикету.</p>
--	---

Програмні результати освоєння освітньо-наукової програми

Результати навчання з загальної підготовки	<p>1. <i>Знання</i> основних філософських методологічних підходів.</p> <p>2. <i>Вміння</i> використовувати у професійній діяльності знання основних форм та методів, теорій щодо пояснення принципів наукового пізнання.</p> <p>3. <i>Вміння</i> застосовувати знання з філософії для пошуку методів і методології розв'язання конкретно-наукових проблем.</p> <p>4. <i>Вміння</i> прогнозувати на основі філософських знань розвиток сучасної науки.</p> <p>5. <i>Знання та розуміння</i> основних теоретичних понять у галузі інформаційних технологій та інформаційних систем.</p> <p>6. <i>Вільне володіння</i> навичками використання інформаційних технологій обробки та аналізу результатів експериментальних досліджень та їх представлення.</p> <p>7. <i>Знання та розуміння</i> іноземної мови, <i>вміння та навички</i> використовувати її для представлення наукових результатів в усній та письмовій формах.</p> <p>8. <i>Знання</i> методик та алгоритмів обробки великих масивів даних за допомогою інформаційних технологій.</p> <p>9. <i>Розуміння</i> іншомовних наукових та професійних текстів, <i>вміння та навички спілкування</i> в іншомовному науковому і професійному середовищах.</p> <p>10. <i>Вміння</i> дотримуватись норм наукової етики.</p> <p>11. <i>Вміння</i> враховувати в педагогічній діяльності вікові та психологічні особливості студентів.</p> <p>12. <i>Вміння та навички</i> організовувати творчу діяльність та процес проведення наукових досліджень.</p>
Професійна підготовка	<p>1. <i>Знання та розуміння</i> структури вищої освіти в Україні.</p> <p>2. <i>Знання та вміння</i> використовувати законодавче та нормативно-правове забезпечення вищої освіти.</p> <p>3. <i>Знання</i> специфіки науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи.</p> <p>4. <i>Знання</i> соціально-історичної обумовленості цілей розвитку</p>

	<p>освіти в Україні та за кордоном, етапів розвитку вітчизняної педагогіки, внесок вітчизняних вчених у педагогічну науку, нормативно-правових документів становлення педагогічної науки в Україні.</p> <p>5. <i>Знання</i> історії становлення та розвитку порівняльної педагогіки, методів порівняльної педагогіки.</p> <p>6. <i>Вміння</i> аналізувати і синтезувати наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем теорії, історії і практики освітнього процесу різних країн світу, аналізувати світову освітню політику в історичній ретроспективі.</p> <p>7. <i>Вміння</i> використовувати знання основних історико-педагогічних підходів до аналізу типів освітніх інститутів, освітніх систем та педагогічних теорій в історичному розвитку, аналізувати історико-педагогічні проблеми, прогресивні теорії у системі світової педагогічної спадщини, використовувати методи порівняльної педагогіки.</p> <p>8. <i>Знання</i> основних методологічних підходів до організації виховного процесу в контексті плюралізму і варіативності виховних практик.</p> <p>9. <i>Знання</i> ключових категорій теорії і методики виховання; особливостей процесу виховання, його рушійних сил.</p> <p>10. <i>Знання та вміння</i> використовувати сучасні засоби і технології організації здійснення освітнього процесу.</p> <p>11. <i>Вміння</i> використовувати міждисциплінарний та трансдисциплінарний підходи до аналізу педагогічних явищ та процесів.</p> <p>12. <i>Знання</i> сучасних наукових підходів до розуміння природи й сутності людини, сутності, духовно-культурних цінностей виховання.</p> <p>13. <i>Вміння</i> моделювати систему роботи щодо формування духовно-культурних цінностей виховання у студентської молоді.</p> <p>14. <i>Вміння</i> аналізувати виховні феномени у світлі збільшення міри свободи, оптимізації процесів соціалізації та індивідуалізації, послідовної аксіологізації та особистісно-діяльнісної спрямованості освіти.</p> <p>15. <i>Вміння</i> визначати власну позицію щодо педагогічних інновацій, працювати з навчальною та науковою літературою, орієнтуватися в колі проблем сучасної педагогічної технології.</p> <p>16. <i>Знання та розуміння</i> методів наукових досліджень, <i>вміння та навички</i> використовувати їх на рівні доктора філософії.</p> <p>17. <i>Вміння</i> визначати етапи науково-педагогічного дослідження.</p> <p>18. <i>Вміння</i> формулювати і вирішувати завдання, що виникають</p>
--	---

	<p>в ході науково-дослідної та практичної діяльності.</p> <p>19. <i>Знання</i> різноманітних науково-педагогічних теорій, підходів, концепцій методології педагогічних досліджень.</p> <p>20. <i>Вміння</i> проводити експеримент, збирати й аналізувати наукові факти, узагальнювати їх, систематизувати.</p> <p>21. <i>Знання</i> основних понять математичної статистики та математичних методів моделювання.</p> <p>22. <i>Вміння та навички</i> застосовувати методи математичної обробки експериментальних даних та оцінки їх точності та достовірності.</p> <p>23. <i>Вміння</i> репрезентувати результати власних наукових досліджень англійською мовою в усній та в писемній формі: готувати слайди презентацій, продукувати і грамотно оформлювати різножанрові наукові тексти англійською мовою відповідно до сучасних вимог.</p>
--	--

V. НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 011 НАУКИ ПРО ОСВІТУ, СФОРМУЛЬОВАНИЙ У ТЕРМІНАХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання в когнітивній (пізнавальній), емоційній (афективній) та психомоторній сферах співвідносяться із переліком загальних та фахових компетентностей випускників, зазначених у розділі IV цього стандарту.

VI. ФОРМИ АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Форми атестації здобувачів вищої освіти	<p>Згідно з нормативними формами атестації здобувачів 8 кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій за спеціальністю 011 Науки про освіту, атестація здійснюється у формі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – атестаційних екзаменів та заліків визначених навчальним планом. – публічного захисту кваліфікаційної роботи. <p>Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач ступеня доктора філософії має право на вибір спеціалізованої вченої ради.</p>
Вимоги до заключної кваліфікаційної	<p>На четвертому році навчання аспірант повинен представити завершений текст своєї дисертації, схвалений науковим керівником (рішенням вченої ради одному</p>

<p>роботи (за наявності)</p>	<p>аспіранту може бути призначено два або більше наукових керівників з відповідним розподілом годин навчального навантаження між ними). Текст подається у 5 ідентичних примірниках, оформлених відповідно до затвердженого стандарту оформлення дисертацій.</p> <p>У дисертаційному проекті мають бути відображені і розгорнуті:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Конкретизований опис запропонованої теми дисертаційного дослідження, актуальність, значимість для теорії і практики, перспективність, проблемність, відповідність сучасним концепціям розвитку суспільства і людини, досвід і зацікавленість дослідника. 2. На основі критичного аналізу літератури виявлення структури досліджуваного процесу, поняття, яке відображає його як цілісність, а також його складових компонентів, розкриття взаємозв'язку елементів понятійної системи, глибини і цілісності відображення нею педагогічних процесів і явищ, які вивчаються, формулювання наукової новизни дослідження. 3. Опис методології та методів дослідження, аргументація саме такого вибору. 4. Представлення програми дослідницької роботи, опис нових результатів наукового дослідження, потенційних ризиків, обмежень, аргументація доцільності та реалістичності запропонованої програми. <p>Дисертаційний проект може бути написаний українською або англійською мовою.</p> <p>Вибір мови залежатиме від бажання аспіранта (і можливостей конкретної докторської програми) залучити закордонного не україномовного науковця як другого наукового керівника.</p> <p>До захисту допускаються дисертації (наукові доповіді), виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня.</p> <p>Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. Якщо дисертація, в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, та голова відповідної спеціалізованої вченої ради</p>
---	--

	<p>позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік. Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у разовій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, члени цієї ради та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік.</p> <p>Скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня у разі виявлення академічного плагіату здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти за поданням Комітету з питань етики у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та може бути оскаржене відповідно до законодавства.</p> <p>Відповідно до частини п'ятої статті 6 Закону України «Про вищу освіту» на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, спеціалізована вчена рада якого прийняла дисертацію (опубліковану монографію) до захисту, у розділі, в якому міститься інформація про роботу ради, розміщуються:</p> <ul style="list-style-type: none"> – примірник дисертації в електронному вигляді протягом 10 робочих днів з дати розіслання автореферату дисертації, зазначеної в авторефераті дисертації, а у разі підготовки дисертації у вигляді опублікованої монографії автореферат дисертації в електронному вигляді. – відгуки офіційних опонентів в електронному вигляді не пізніше, ніж за 10 календарних днів до дати захисту дисертації, зазначеної в авторефераті дисертації.
--	---

VII. ВИМОГИ ДО НАЯВНОСТІ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Принципи та процедури забезпечення якості освіти	<p>Систему забезпечення якості вищої освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради розроблено згідно з принципами:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відповідності європейським та національним стандартам якості вищої освіти;
---	---

	<ul style="list-style-type: none"> – автономії вищого навчального закладу, який несе відповідальність за забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти; – системного підходу, який передбачає управління якістю на всіх стадіях освітнього процесу; – здійснення моніторингу якості; – постійного підвищення якості; – залучення здобувачів вищої освіти, роботодавців та інших зацікавлених сторін до процесу забезпечення якості; – відкритості інформації на всіх етапах забезпечення якості. <p>Система забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких заходів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; – щорічне оцінювання студентів, науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті університету, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; – забезпечення підвищення кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних працівників; – забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; – забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; – забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; – забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників і студентів університету; – участь університету в національних та міжнародних рейтингових дослідженнях вищих навчальних закладів.
Моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм	<p>Регулюється положенням про внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності у КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.</p> <p>Навчальна програма визначає мету, завдання, зміст та обсяг дисципліни, рівень сформованості компетенцій, перелік рекомендованої літератури, форму підсумкового контролю успішності навчання та засоби діагностики успішності навчання. Навчальна програма нормативної дисципліни є складовою галузевого стандарту освіти. Навчальна програма вибіркової дисципліни розробляється викладачем згідно з вимогами відповідних освітніх програм підготовки фахівців,</p>

	<p>розглядається та схвалюється на засіданні кафедри, рецензується членами науково-методичної ради академії, факультету, розглядається та схвалюється Вченою радою академії і затверджується ректором. Навчальна програма чинна 5 років з дня її затвердження. Якщо відбулися зміни в освітній програмі, навчальна програма потребує відповідних змін і повторного затвердження. Для кожної навчальної дисципліни, яка входить до освітньої програми підготовки, на підставі навчальної програми дисципліни та навчального плану складається робоча навчальна програма, яка є нормативним документом академії. Робоча навчальна програма дисципліни містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення та їх обсяг, визначає форми поточного і підсумкового контролю, критерії оцінювання знань і вмінь студентів. Структурні складові робочої навчальної програми дисципліни включають: опис навчальної дисципліни із зазначенням кількості кредитів, модулів, змістових модулів із зазначенням загальної кількості годин та тижневих годин, мету та завдання навчальної дисципліни, інформаційний обсяг навчальної дисципліни, структуру навчальної дисципліни, тематичний план, методи навчання та форми і методи контролю, розподіл балів за шкалою оцінювання, перелік навчально-методичної літератури. Робоча навчальна програма розглядається і схвалюється на засіданні кафедри, науково-методичної ради академії, факультету, затверджується першим проректором. Робоча навчальна програма подається на затвердження до першого вересня (дисципліни, що читаються у першому півріччі), до першого лютого (дисципліни, що читаються у другому півріччі).</p> <p>Критерії, за якими відбувається перегляд освітніх програм, формулюються як у результаті зворотного зв'язку із науково-педагогічними працівниками, здобувачами вищої освіти, випускниками і роботодавцями, так і внаслідок прогнозування розвитку освітньої галузі та потреб суспільства.</p>
Щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти	Оцінювання здобувачів ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 011 Науки про освіту здійснюється двічі на рік у формі звіту та поточного оцінювання наукової діяльності здобувачів ступеня вищої освіти доктора філософії на випусковій кафедрі.
Підвищення кваліфікації науково-педагогічних,	З метою забезпечення якості підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктор філософії зі спеціальності 011 Науки про освіту у КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради проводиться

<p>педагогічних та наукових працівників</p>	<p>робота, спрямована на підвищення кваліфікації науково-педагогічних і наукових працівників університету, вдосконалення їх професійної підготовки, поглиблення, розширення і оновлення професійних компетентностей.</p> <p>Академія забезпечує підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних і наукових працівників не рідше одного разу на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати. Підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників і наукових працівників організовується згідно з п'ятирічним планом-графіком, який затверджується Вченою радою академії та вводиться в дію наказом ректора.</p> <p>Підвищення кваліфікації та стажування враховується при обранні на посади науково-педагогічних працівників і призначення керівників наукових досліджень.</p> <p>Підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників здійснюється у таких формах: довгострокове підвищення кваліфікації: курси, школи, стажування. короткострокове підвищення кваліфікації: семінари, семінари-практикуми, тренінги, конференції, вебінари, «круглі столи» тощо.</p>
<p>Наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу</p>	<p>Ресурсне забезпечення підготовки доктора філософії за спеціальністю 011 Науки про освіту представлено у електронному та друкованому варіанті.</p> <p>Матеріально-технічна база академії пристосована для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. Освітній процес здійснюється в навчальних корпусах і лабораторіях, на базах практик.</p> <p>Проведення освітнього процесу належним чином забезпечено комп'ютерами. Заняття зі студентами і здобувачами проводяться в комп'ютерних класах за розкладом. В академії створено умови для доступу до мережі Інтернет, в корпусах університету створено зони Wi-Fi.</p> <p>Освітній процес забезпечено навчальною, методичною та науковою літературою на паперових та електронних носіях завдяки фондам наукової бібліотеки, веб-ресурсам університету.</p> <p>Підтримка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в академії забезпечується розвинутою соціальною інфраструктурою, яка складається з: гуртожитків, спортивних споруд, навчально-методичного відділу академії.</p> <p>Оцінювання рівня забезпечення ресурсами освітнього процесу та підтримки здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом соціологічних опитувань та моніторингу освітнього</p>

	<p>процесу, проведення щорічного аналізу відповідними структурами.</p> <p>За результатами аналізу рівня забезпечення ресурсами освітнього процесу та підтримки здобувачів вищої освіти в академії здійснюються заходи з розширення та оновлення матеріально-технічної бази.</p>
<p>Наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом</p>	<p>Система внутрішнього забезпечення якості передбачає здійснення певних процедур і заходів, які тісно пов'язані із застосуванням електронних освітніх ресурсів, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> – здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; – щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; – забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; – забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; – забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; – забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти. <p>У КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради розробляються інформаційні системи для ефективного управління освітнім процесом; для щорічного оцінювання роботи науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу розроблена Програма рейтингового оцінювання професорсько-викладацького складу ВНЗ. Автоматизована система оцінки успішності студентів, ведуться електронні журнали обліку контролю знань, визначається рейтинг здобувачів вищої освіти тощо.</p> <p>З метою моніторингу здійснюється періодичний перегляд освітніх програм, дієве управління якістю підготовки фахівців; для інформаційного забезпечення освітньої програми використовуються електронно-освітні ресурси у так званому модульному середовищі: робоча навчальна програма дисципліни, електронний підручник, електронний конспект</p>

	<p>лекцій, електронні лабораторні роботи і моделі, електронні словники, електронний практикум з дисципліни тощо, тобто створюються електронні наукові, навчально-методичні комплекси дисциплін.</p> <p>Електронно-освітні ресурси забезпечують публічність інформації про освітні програми: перелік навчальних дисциплін, логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів, розклад занять, графік навчального процесу, вимоги до набуття компетентностей тощо. Для реалізації одного з ключових аспектів освітньої програми – це забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, є необхідними електронно-освітні ресурси як доступне, оперативне джерело інформації, сформоване на основі якісної наукової, навчально-методичної бази. Актуальності набувають електронні підручники, електронні навчальні посібники, електронні конспекти лекцій, що викладають теми теоретичної складової курсу, та методичні вказівки до самостійної роботи студентів, які містять короткий виклад тем, винесених на самостійне опрацювання, алгоритми розв'язання задач, індивідуальні розрахункові завдання, тести для проведення різних форм контролю знань тощо. Інноваційні освітні технології, зокрема електронно-освітні ресурси, сприяють формуванню у здобувачів вищої освіти вміння самостійно аналізувати, репродукувати отримані знання для вирішення професійних і життєвих проблем, скеровуючи освітню діяльність на підготовку творчих, креативних, мислячих по-новому фахівців. Підвищення ефективності самостійної роботи студентів пов'язано з підвищенням якості їх підготовки, професійного зростання, формування відповідних компетентностей.</p> <p>Електронні освітні ресурси, розміщені в локальній мережі вищого навчального закладу, в мережі Інтернет та на електронних носіях дозволяють забезпечити здобувачів вищої освіти необхідною інформацією, підвищують рівень та якість освітніх послуг.</p>
<p>Публічність інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації</p>	<p>Публічність інформації про діяльність університету забезпечується згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2015 р. № 166 «Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів».</p> <p>Публічний доступ до інформації про підготовку докторів філософії за спеціальністю 011 Науки про освіту надається за посиланнями:</p>

	http://www.hgpa.kharkov.com
Запобігання та виявлення академічного плагіату	<p>Діяльність спрямована на виявлення наступних форм плагіату:</p> <ul style="list-style-type: none"> – копіювання та оприлюднення виконаного іншим автором твору як свого; – дослівне копіювання фрагментів чужого твору (від фрази до набору речень) у свою роботу без належного оформлення цитування; – внесення незначних правок у скопійований матеріал (зміна формулювання речень, порядку слів у них тощо) із збереженням загального змісту без належного оформлення цитування; – парафраза – переказ своїми словами чужих думок, ідей або тексту; – компіляція – створення тексту шляхом копіювання матеріалів із низки джерел без внесення правок і поглибленого вивчення проблеми, з посиланням на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту. <p>Профілактика плагіату в академії здійснюється шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> – публікації науково-методичних праць викладачів та здобувачів вищої освіти в репозиторії академії; формування, видання та розповсюдження методичних матеріалів з уніфікованим визначенням вимог щодо належного оформлення посилань на матеріали, використані у письмових роботах; – ознайомлення науково-педагогічних, наукових та інших працівників академії, а також осіб, які навчаються, з документами, що унормовують запобігання академічного плагіату та встановлюють відповідальність за академічний плагіат; – введення до освітніх програм і навчальних планів підготовки фахівців з вищою освітою навчальних дисциплін, що забезпечують формування загальних компетентностей з дотримання етичних норм і принципів, коректного менеджменту інформації при роботі з первинними та вторинними інформаційними ресурсами й об'єктами інтелектуальної власності; – сприяння органам студентського самоврядування, первинній профспілковій організації студентів, аспірантів та докторантів, науковому товариству студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених в ознайомленні осіб, які навчаються, з правилами наукової етики; – включення до планів виховної роботи інститутів,

	<p>факультетів, кафедр заходів із формування у здобувачів вищої освіти етичних норм, що унеможливають академічний плагіат;</p> <ul style="list-style-type: none"> – розміщення на веб-сайтах періодичних видань академії викладу етичних норм публікування та рецензування статей; – використання веб-сайтів, офіційного сайту університету для ознайомлювальної роботи щодо запобігання та виявлення плагіату. <p>Науковими керівниками в обов'язковому порядку на усіх етапах виконання дисертаційних досліджень здійснюється контроль та попередження фактів академічного плагіату.</p> <p>Перед прийняттям дисертації, поданої для захисту до спеціалізованої вченої ради ВНЗ, проводиться перевірка дисертації та автореферату на відсутність академічного плагіату.</p> <p>Дисертації (монографії) та автореферати дисертацій осіб, які здобувають ступені доктора філософії а також відгуки опонентів оприлюднюються на веб-сайті академії.</p> <p>Факт академічного плагіату у дисертаційному проекті може бути констатований комісією, створеною на підставі розпорядження проректора, відповідального за наукову роботу в університеті.</p> <p>Виявлення фактів плагіату у представлених розділах дисертаційної роботи (статтях) аспірантів може бути підставою для виключення з аспірантури.</p>
--	---

Потенційні напрями наукових досліджень аспірантів:

1. Професійний розвиток викладачів вищої школи в Канаді.
2. Виховання духовних потреб студентської молоді.
3. Професійний розвиток викладачів вищої школи в Німеччині.
4. Виховання культури почуттів у майбутніх педагогів дошкільної освіти.
5. Тенденції розвитку освіти дорослих в США.
6. Ціннісно-смилова сфера особистості майбутнього вчителя
7. Тенденції розвитку освіти дорослих у Великій Британії.
8. Педагогічні умови духовно-культурного розвитку студентської молоді
9. Виховання морально-естетичної культури студентів педагогічних коледжів.
10. Формування одухотвореного образу людини культури ХХІ столітті.
11. Духовно-моральне виховання майбутнього педагога в системі виховної роботи педагогічних ВНЗ.
12. Новітні тенденції реформування вищої освіти в європейських країнах.
13. Підготовка філологів в університетах США.

14. Формування у студентської молоді культури користування Інтернет-технологіями в освітньо-виховному просторі ВНЗ.
15. Виховання естетичної культури учителів іноземної мови засобами комплексу мистецтв.
16. Підготовка вчителів іноземної мови у Канаді в контексті полікультурної освіти.
17. Моральне виховання учнів загальноосвітніх шкіл в країнах Західної Європи.
18. Розвиток шкільної мовної освіти в Канаді в умовах білінгвізму.
19. Створення сприятливого освітнього середовища у вищих навчальних закладах США.
20. Організаційно-педагогічні засади діяльності Харківського педагогічного училища (1937 – 1991 рр.).
21. Виховання у студентської молоді громадянської позиції.
22. Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами мистецтва художнього слова.
23. Морально-естетичне виховання студентської молоді в сучасній Німеччині.
24. Формування у студентів університету одухотвореного образу людини культури.
25. Художня освіта дітей і підлітків у Великій Британії.
26. Виховання у студентської молоді життєзначущих цінностей засобами української художньої літератури.
27. Діагностування навчальних досягнень студентів в педагогічних навчальних закладах США.
28. Діагностування навчальних досягнень студентів в педагогічних навчальних закладах Великої Британії.
29. Правове виховання майбутніх вчителів початкових класів.
30. Проблема підготовки дошкільних педагогів в розвинених країнах світу та в Україні.
31. Формування білінгвальної культури майбутніх вчителів іноземної мови у педагогічних ВНЗ
32. Теорія і практика сімейного виховання в Україні.
33. Теоретичні засади духовно-культурного розвитку студентів класичного університету у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу.
34. Ідеал виховання молоді у братських школах України.

Керівник проектної групи

Члени проектної групи

проф. Г. Ф. Пономарьова

проф. М. В. Роганова

проф. Я. М. Бельмаз

Додаток И

Навчальний план аспірантури академії

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
Підготовки доктора філософії
Галузь знань 01 Освіта
Спеціальність 011 Науки про освіту
Форма навчання заочна

Рівень – третій (освітньо-науковий) рівень
вищої освіти
Строк навчання – 4 роки
На основі другого (магістерського) рівня
вищої освіти та освітньо-кваліфікаційного
рівня спеціаліст

I. ГРАФІК НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Курс	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень
1	Р	Р	С	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р
2	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р
3	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р
4	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р	Р

Позначення: С – екзаменаційна сесія; П – педагогічна практика; З – звітування; М – міжфакультетський семінар; Р – науково-дослідницька робота; К – канікули.

II. ЗВЕДЕНІ ДАНІ ПРО БЮДЖЕТ ЧАСУ, тижні

Курс	Екзаменаційна сесія	Педагогічна практика	Звітування	Науково-дослідницька робота	Міжфакультетський семінар	Канікули	Усього
I	4	-	1	30	-	13	48
II	4	2	2	33	-	13	52
III	-	-	2	32	2	13	52
IV	-	-	2	37	-	13	52
Усього:	8	2	7	132	2	52	204

III. ПРАКТИКА

Назва практики	Кредити	Тижні	Семестр
Асистентська практика	4	2	4
Усього:	4	2	

IV. ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ

Дисертаційна робота	Семестр
Публічний захист	8

V. ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

№ з/п	НАЗВА ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами		Кількість кредитів ECTS	Кількість годин						Розподіл кредитів ECTS на тижні за курсами і семестрами																	
		Екзамени	Заліки		Загальний обсяг	у тому числі заняття з викладачем				Самостійна робота	I курс				II курс				III курс				IV курс					
						Усього	Лекції	Практичні	Індивідуальні		Семестр																	
											1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8		
											Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П
											Кількість тижнів у семестрі																	
2	3	3	3	3	8	3	3																					

1. ОСВІТНЯ СКЛАДОВА																			
1.1. Цикл загальної підготовки																			
ЗП1	Філософія	2		4	120	12	8	4		108	4	2	4	2					
ЗП2	Іноземна мова для академічних цілей	4		6	180	40	0	40		140	-	10	-	10	-	10	-	10	
ЗП3	Українська наукова мова		1	3	90	10	2	8		80	2	8							
ЗП4	Сучасні інформаційні технології у науковій сфері		4	3	90	12	4	8		78					2	4	2	4	
Усього:		2	2	16	480	74	14	60	-	406	6	20	4	12	2	14	2	14	-
1.2. Цикл професійної підготовки (нормативні дисципліни)																			
ПП1	Історія педагогіки та порівняльна педагогіка	4		4	120	30	18	12		90			6	4	6	4	6	4	
	Основні тенденції реформування вищої освіти в європейських країнах																		
ПП2	Виховний процес у вищій школі	3		4	120	26	16	10		94	6	4	6	4	4	2			
	Духовно-культурні цінності виховання																		
ПП3	Інноваційні педагогічні технології виховання		4	4	120	28	18	10		92			6	4	6	4	6	2	
	Асистентська практика			2	60														
Усього:		2	1	14	420	84	52	32	-	276	6	4	18	12	16	10	12	6	-
Вибіркові дисципліни																			
ВПП1	Викладання у вищій школі: розробка курсів, методи оцінювання, методична документація		2	3	90	28	14	14		62	8	6	6	8					
ВПП2	Планування та керівництво науковими проєктами		4	3,5	105	28	4	24		77					2	12	2	12	
ВПП3	Методологія та організація науково-педагогічних досліджень		4	3,5	105	28	4	24		77					2	8	2	16	
	Історіографія, методика роботи з історико-педагогічними джерелами																		
Усього:		-	3	10	300	84	22	62	-	216	8	6	6	8	4	20	4	28	-
РАЗОМ:		4	6	40	1200	242	88	154	-	898	20	30	28	32	22	44	18	48	-
	Кількість екзаменів	4											1	1	2	-	-	-	-
	Кількість заліків	6										1	1	-	4	-	-	-	-

Декан факультету початкової освіти

О.О. Бабакіна

О.О. Бабакіна

Міністерство освіти і науки України
Харківська обласна рада
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Г. Ф. ПОНОМАРЬОВА

2019 р.

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ТА ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ І КРАСНОГРАДСЬКОГО КОЛЕДЖУ ТА
БАЛАКЛІЙСЬКОЇ ФІЛІЇ АКАДЕМІЇ**

Харків, 2019 р.

ЗМІСТ

1. Загальні положення.....	3
2. Організація роботи з підвищенням кваліфікації.....	3
3. Контроль та підсумки і результативність підвищення кваліфікації.....	4
4. Фінансування підвищення кваліфікації в академії та структурних підрозділах....	6

1. Загальні положення

1.1. Процедура, види, форми, обсяг (тривалість), періодичність, умови підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників академії та структурних підрозділів визначається відповідно до Порядку підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 21 серпня 2019 р. № 800 та Типового положення про атестацію педагогічних працівників, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2010 р. за №1255\18550.

1.2. Педагогічні і науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати свою наукову кваліфікацію.

1.3. Метою підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є їх професійний розвиток відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти.

1.4. Для забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників необхідно виконати завдання з:

- удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань;
- набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності та/або професії, та/або займаної посади;
- формування та розвитку цифрової, управлінської, комунікаційної, медійної, інклюзивної, мовленнєвої компетентностей тощо.

1.5. Педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію як в Україні, так і за кордоном (крім держави, що визнана Верховною Радою України державою-агресором чи державою-окупантом).

1.6. Педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію за різними формами, видами.

Формами підвищення кваліфікації є інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна, на робочому місці, на виробництві тощо. Форми підвищення кваліфікації можуть поєднуватись.

Основними видами підвищення кваліфікації є:

- 1) навчання за програмою підвищення кваліфікації;
- 2) стажування (наукове стажування);
- 3) участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо.

1.7. Педагогічні та науково-педагогічні працівники з урахуванням результатів самооцінки компетентностей і професійних потреб, змісту власної викладацької діяльності та/або посадових обов'язків самостійно обирають конкретні форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації.

1.8. Обсяг (тривалість) підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, яке відбувається не рідше одного разу за 5 років, установляється в годинах та/або кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЕКТС, (один кредит ЕКТС становить 30 годин)) за накопичувальною системою.

1.9. Підвищення кваліфікації педагогічними і науково-педагогічними працівниками здійснюється згідно з планом підвищення кваліфікації закладу освіти на певний рік, що формується, затверджується і виконується відповідно до цього Порядку.

1.10. Педагогічні і науково-педагогічні працівники мають право на підвищення кваліфікації поза межами плану підвищення кваліфікації академії та структурних підрозділів.

2. Організація роботи з підвищенням кваліфікації

2.1. Педагогічні та науково-педагогічні працівниками можуть підвищувати кваліфікацію у різних суб'єктів підвищення кваліфікації.

2.2. Обсяг (тривалість) програми підвищення кваліфікації визначається відповідно до її фактичної тривалості в годинах без урахування самостійної (позааудиторної) роботи або в кредитах ЕКТС з урахуванням самостійної (позааудиторної) роботи.

2.3. Стажування здійснюється за індивідуальною програмою, що розробляється і затверджується суб'єктом підвищення кваліфікації, закладом освіти, де воно відбувається.

2.4. Стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників може здійснюватися в

закладах освіти, установах, організаціях та на підприємстві.

2.5. Стажування педагогічних у науково-педагогічним працівників академії та структурних підрозділів може здійснюватися за місцем роботи працівника. Керівником такого стажування призначається науково-педагогічний працівник, який працює в академії підвищення кваліфікації за основним місцем роботи, має науковий ступінь та/або вчене звання і не менше десяти років досвіду роботи на посадах науково-педагогічних чи наукових працівників.

2.6. Підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників шляхом їх участі у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо не потребує визнання його педагогічною чи вченою радою.

Обсяг (тривалість) такого підвищення кваліфікації визначається відповідно до його фактичної тривалості в годинах (без урахування самостійної (позаудиторної) роботи) або в кредитах ЄКТС (з урахуванням самостійної (позаудиторної) роботи), але не більше ніж 30 годин або 1,5 кредиту ЄКТС на рік.

2.7. За результатами проходження підвищення кваліфікації педагогічним та науково-педагогічним працівникам видається документ про підвищення кваліфікації, який містить таку інформацію:

- прізвище та ініціали (ініціал імені) педагогічного або науково-педагогічного працівника, який пройшло підвищення кваліфікації;
- форму, вид, тему (напрямок, найменування) підвищення кваліфікації та його обсяг (тривалість) в годинах або кредитах ЄКТС;
- дату видачі та обліковий запис документу про підвищення кваліфікації.

2.8. Документи про підвищення кваліфікації (сертифікати, свідоцтва тощо), що були видані за результатом проходження підвищення кваліфікації у суб'єктів підвищення кваліфікації – нерезидентів України, можуть містити іншу інформацію, ніж визначено цим пунктом, та потребують визнання педагогічною (вченою) радою згідно з цим Порядком.

2.9. Підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти є необхідною умовою проходження ними атестації у порядку, визначеному законодавством і відбувається щороку.

Розподіл на стажування здійснюється з урахуванням: спеціальності за освітою та посади за місцем роботи.

2.10. Основними напрямками підвищення кваліфікації є:

- розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, фахових методик, технологій)
- формування у здобувачів освіти спільних для ключових компетентностей вмінь, визначених частиною першою статті 12 Закону України «Про освіту»;
- створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі молоді з особливими освітніми потребами;
- використання інформаційно-комунікативних технологій в освітньому процесі, включаючи електронне навчання, інформаційну та кібербезпеку;
- мовленнєва компетентність.

2.11. Загальний обсяг підвищення кваліфікації педагогічного працівника закладу фахової передвищої освіти не може бути менше ніж 150 годин на п'ять років.

2.12. Керівник, заступники керівника, керівник філії, відділення, циклової комісії закладу фахової передвищої освіти, які вперше призначені на відповідну посаду, проходять підвищення кваліфікації відповідно до займаної посади протягом двох перших років роботи.

3. Контроль та підсумки і результативність підвищення кваліфікації

3.1. План підвищення кваліфікації на рік включає: список педагогічних та/або науково-педагогічних працівників, які мають підвищувати кваліфікацію у поточному році, обсяги (тривалість) підвищення кваліфікації (у годинах ЄКТС або кредитах), строки (графік). План підвищення кваліфікації може містити додаткову інформацію, що стосується підвищення кваліфікації педагогічних та/або науково-педагогічних працівників. План підвищення кваліфікації може бути змінено упродовж року.

3.2. Результати підвищення кваліфікації враховуються під час проведення атестації педагогічних працівників, а також під час обрання на посаду за конкурсом чи укладення трудового договору з науково-педагогічними працівниками.

3.3. Обсяг підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників академії протягом п'яти років не може бути меншим ніж шість кредитів ЄКТС.

3.4. Ректор, проректори, декани, заступники деканів, завідувач кафедри, завідувач аспірантури, які вперше призначені на відповідну посаду, проходять підвищення кваліфікації відповідно до займаної посади протягом двох перших років роботи. Обсяги такого підвищення кваліфікації визначаються вченою радою.

3.5. Результати підвищення кваліфікації у суб'єктів підвищення кваліфікації, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою, не потребуються окремого визнання чи підтвердження.

3.6. Результати підвищення кваліфікації у інших суб'єктів підвищення кваліфікації визнаються рішенням вченої ради факультету чи педагогічною радою структурних підрозділів.

3.7. Педагогічний або науково-педагогічний працівник протягом одного місяця після завершення підвищення кваліфікації подає до вченої чи педагогічної ради клопотання про визнання результатів підвищення кваліфікації, документ про проходження підвищення кваліфікації і звіт про його результативність у довільній формі.

3.8. Окремі види діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників (наукове стажування, здобуття наукового ступеня, вищої освіти, а також участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо), що проводилися поза межами плану підвищення кваліфікації закладу освіти, можуть бути визнані як підвищення кваліфікації.

3.9. Зарахування окремих видів діяльності, їх результатів та обсягів підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників здійснюється за накопичувальною системою.

3.10. Один тиждень наукового стажування науково-педагогічних та педагогічних працівників зараховується як підвищення кваліфікації в обсязі 30 годин або одного кредиту ЄКТС.

3.11. Здобуття першого (бакалаврського), другого (магістерського) рівня вищої освіти, третього (освітньо-наукового\освітньо-творчого) рівня або наукового рівня вищої освіти вперше або за іншою спеціальністю у межах професійної діяльності або галузі знань визнається як підвищення кваліфікації педагогічних або науково-педагогічних працівників.

3.12. Обсяг підвищення кваліфікації шляхом здобуття наукового ступеня, рівня вищої освіти зараховується відповідно до встановленого обсягу освітньо-професійної (освітньо-наукової, освітньо-творчої) програми у годинах або кредитах ЄКТС, за винятком визнаних (зарахованих) результатів навчання з попередньо здобутих рівнів освіти.

4. Фінансування підвищення кваліфікації в академії та структурних підрозділах

4.1. Джерелами фінансування підвищення кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) працівників можуть бути кошти фізичних та/або юридичних осіб, інші власні надходження закладу освіти та/або його засновника, інші джерела, не заборонені законодавством.

4.2. Науково-педагогічні та педагогічні працівники, які працюють в академії чи структурних підрозділах за основним місцем роботи і підвищуються кваліфікацію в академії безкоштовно.

4.3. Самостійне фінансування підвищення кваліфікації в інших закладах освіти здійснюється:

- педагогічними і науково-педагогічними працівниками академії та структурних підрозділів, які працюються за основним місцем роботи і проходять підвищення кваліфікації;
- іншими особами, які працюють за суміщенням або сумісництвом.

4.4. На час підвищення кваліфікації педагогічного або науково-педагогічного працівника, відповідно до затвердженого плану підвищення кваліфікації з відривом від основного місця роботи, зберігається місце роботи (посада) із збереженням середньої заробітної плати. Відпрацюванні пропущених годин здійснюється відповідно до Положення організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Обговорено на засіданні Вченої ради академії
(протокол № 4 від 20.11.2019 р.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
 UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

06.04.2021 № 01-13/7

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Бабакіної Оксани Олексіївни
на тему «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних
працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX –
на початку XXI століття», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук за спеціальностями
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,
13.00.06 – теорія і методика управління освітою

Матеріали та результати дисертаційного дослідження Бабакіної Оксани Олексіївни впроваджувалися в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради впродовж 2018–2020 років і, зокрема, для організаційно-змістового забезпечення підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Обговорення основних теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України здійснювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах, засіданнях кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту. Висвітлені в дисертації Оксани Олексіївни питання, що стосуються актуальних проблем змісту вищої та післядипломної освіти, теоретико-методичних засад педагогіки та історії педагогіки, збагатили зміст лекційних і семінарських занять із дисциплін «Історія педагогіки» та «Порівняльна педагогіка», враховувалися при підготовці навчально-методичних посібників та в процесі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Наукові здобутки та висновки дисертаційної роботи засвідчують її актуальність та практичну значимість, доцільність упровадження її результатів у практику вищої та післядипломної освіти.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Іван СТЕПАНЕЦЬ

**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@kspu.kr.ua, код ЄДРПОУ 02125415

16.10.2020

№ 3368

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Бабакіної Оксани Олексіївни

**за темою «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
13.00.06 – теорія і методика управління освітою**

Результати дисертаційного дослідження Бабакіної Оксани Олексіївни «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття» протягом 2018–2020 років упроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та віднайшли практичне втілення у збагаченні змісту навчальної дисципліни «Історія педагогіки та порівняльна педагогіка».

Використання узагальнених результатів дисертаційного дослідження О. О. Бабакіної в науково-методичній роботі Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (виголошених доповідях, виступах на конференціях, семінарах, тематичних лекціях) допомагало у практичній роботі із підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, аспірантів, докторантів.

Педагогічно цінним для процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників стали розроблені автором рекомендації щодо удосконалення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України.

Ефективність упровадження результатів дисертаційного дослідження О. О. Бабакіної підтверджується підвищенням якісного рівня професіоналізму науково-педагогічних працівників.

Доктор філологічних наук, професор
проректор з наукової роботи

Сергій МИХИДА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл. 71100
E-mail: rector@bdpu.org.ua; http://bdpu.org

Тел. +38(06153) 3-62-44, факс +38(06153) 4-74-68
Код згідно з ЄДРПОУ 02125220

08.12.2020 № 57-08/1215

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Бабакіної Оксани Олексіївни
на тему «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних
працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI
століття», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
13.00.06 – теорія і методика управління освітою**

Результати дисертаційного дослідження Бабакіної Оксани Олексіївни «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття» протягом 2018–2020 років впроваджено в освітній процес Бердянського державного педагогічного університету. Матеріали дослідження використано в процесі викладання навчальних дисциплін за освітньо-науковими програмами для здобуття ступеня «доктор філософії».

Особливу увагу приділено українському, німецькому, британському та американському досвіду розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття, в організації й змісті яких реалізовувалися конструктивні ідеї, які за сучасних умов набувають нового розуміння.

В освітньому процесі університету пройшли апробацію практичні рекомендації щодо вдосконалення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України, зроблено висновки про актуальність дисертаційного дослідження Бабакіної О. О. в умовах активізації історико-педагогічних розробок у вітчизняній педагогічній науці, необхідності систематизації й узагальнення цінного історико-педагогічного досвіду, ефективного впровадження в умовах євроінтеграції попередніх історико-педагогічних надбань розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Вікторія ЛПІЧ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400, тел.: (05444) 2-34-27, факс: (05444) 2-34-74
E-mail: gdpu@sm.ukrtel.net, gnpuoffice@gmail.com, код ЄДРПОУ 02125527

Від 03.12.2020 № 2196

На № _____ від _____ **ДОВІДКА**

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
БАБАКІНОЇ ОКСАНИ ОЛЕКСІЇВНИ
за темою «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-
педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній
чверті XX – на початку XXI століття», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,
13.00.06 – теорія і методика управління освітою**

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Бабакиної Оксани Олексіївни «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття» в освітній процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка здійснювалося протягом 2018–2020 років.

Науковий доробок О. О. Бабакиної щодо вирішення зазначеної проблеми збагатив зміст навчальної дисципліни «Історія педагогіки та порівняльна педагогіка». Теоретичні положення дисертації, що стосуються особливостей розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України, Німеччини, Великобританії та США в останній чверті XX – на початку XXI століття, використовувались науково-педагогічними працівниками у процесі самоосвіти, при написанні наукових публікацій і наукових робіт.

Проректор з наукової роботи
та міжнародних зв'язків

Г.В. Луценко
Г.В. Луценко

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Ужгородська, 26, м. Мукачеве, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@mail.msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

від 04.12.2020 № 2364

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Бабакіної Оксани Олексіївни
за темою «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,
13.00.06 – теорія і методика управління освітою**

В освітньому процесі Мукачівського державного університету упродовж 2018–2020 років упроваджувалися результати наукового дослідження Бабакіної Оксани Олексіївни, що сприяли теоретичному осмисленню історико-педагогічного досвіду розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній чверті XX – на початку XXI століття.

Матеріали дослідження впроваджувалися в освітній процес університету шляхом використання монографії та статей автора, опублікованих у фахових виданнях України. Зокрема, матеріали дослідження було використано при викладанні дисципліни «Історія педагогіки» та у процесі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Під час проведення цієї роботи були зроблені висновки про актуальність дослідження О. О. Бабакіної, доцільність упровадження її результатів у практику закладів вищої освіти, зокрема, процес підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Перший проректор

В.В.Гоблик

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
 вул. Винниченка, 31, м. Луцьк, 43006 тел./факс (0332) 24-22-35
 E-mail vippo@vippo.org.ua ЄДРПОУ 02139699

04.09.2020 № 446/02-13
 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Бабакіної Оксани Олексіївни
за темою «Розвиток системи підвищення кваліфікації науково-
педагогічних працівників закладів вищої освіти України в останній
чверті XX – на початку XXI століття», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,
13.00.06 – теорія і методика управління освітою

Практичне застосування у Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти мали розроблення Бабакіної Оксани Олексіївни, у яких проаналізовано вітчизняний досвід розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в історичній ретроспективі (період із останньої чверті XX – початок XXI століття); досліджено і схарактеризовано провідні тенденції досліджуваного розвитку.

В освітньому процесі використовували розроблені О.О. Бабакіною методичні рекомендації щодо удосконалення подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та матеріали наукових статей. Теоретичні результати й висновки доповнили зміст курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, які пропонують у нашому ЗВО.

Матеріали дослідження використано в освітянській практиці, у процесі самоосвіти науково-педагогічних працівників, при укладанні навчальних і методичних посібників про розвиток системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України

Директор

Петро ОЛЕШКО